

**СЛОВНИК
української
МОВИ**

XVI - першої половини XVII ст.

14

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 14

К

Львів
2008

оцифровано - balik2 21/11/2018

ББК 4У (03)
С 48

Словник української мови XVI — першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин; укладач О.Кровицька. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. — Вип. 14 (К — Коньюрація). — 256 с.

Чотирнадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1259 слів на літеру К; тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія:

к.ф.н. Д. Гринчишин (відп. ред.), к.ф.н. У. Єдлінська, д.ф.н. Л. Полюга, к.ф.н. Н. Остап,
к.ф.н. Г. Войтів, проф. М. Флаєр (Гарвардський університет), к.ф.н. М. Чікало,
к.ф.н. О. Кровицька (секретар)

Редактори 14-го випуску:

Г. Войтів, Д. Гринчишин, У. Єдлінська, Л. Полюга, М. Чікало

Рецензенти:

д.ф.н. М. Худаш, к.ф.н. І. Ощипко, к.ф.н. З. Терлак

Консультували:

д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш, к.філос.н. І. Паславський

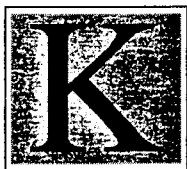
Комп'ютерна верстка — О. Тріль

Комп'ютерний набір — Л. Голощук, О. Тріль

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-4981-3 (Вип. 14)

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, 2008

К¹ 1. Дванадцята літера алфавіту на означення приголосного звука “к”.

2. Має числове значення: \bar{k} — 20, а також значення порядкового числівника “двадцятий”: староста дає(ть) \bar{k} копъ гроше(и) (1552 *ООвр. З.* 102); выдале(м) черкаскомъ золоты(х) \bar{k} и три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 11 зв.); ω оучтѣвости рѣдичомъ, рѣздѣлъ \bar{k} (Острог, 1614 *Тест.* 147); Рокѣ бѣжи $\bar{a}x\bar{k}v$ иуния ѿ дня (Одрехова, 1622 *ЦДІАЛ* 37, 2, 35).

К² див. **КЪ**.

КААТИСА, КААТІСА дієсл. недок. (визнавати свою провину, грѣх) каются: ес'ли // согрѣши(т) против' тебе бра(т) твои. запрети емоу. а ели боуде(т) са того кааті ω (т)поусти емоу (1556-1561 *ПС* 295-295 зв.); $\acute{a}g\bar{g}(c)ko$ е(ст) вѣдле оучѣтеле(и) нѣши(х), не грѣшѣти, а дѣво(л)ское згрѣшѣвши в' затве(р)дѣлости ср(д)ца и \wp порѣ тр'вати, а не кѣати са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

Див. ще **КАЯТИСЯ**.

КААТІСА див. **КААТИСА**.

КАБАКЪ¹ ч. (*тур.* *kaşak*) гарбуз, діал. кабак. Особова вл. н.: а с по(д)даны(х) бело(ц)ки(х)... Ко(н)дра(т) Кѣценя... Ва(с)ко каба(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20); Костикъ Кабакъ (1649 *РЗВ* 182).

КАБАКЪ² ч. (*тюрк.* *kaşak*, *нѣп.* *kaşak*) кабак, шинок: я того не знаю, для чего они [посланцы] на кабакѣ съ паномъ... Сливницкимъ, въ Борановцѣ живущимъ, межъ себя побранились (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98).

КАБАНЕЦЬ ч. Кабанець. Особова вл. н.: иван кабанець... гриць мацковя(т), и го-воурь и иных люди(и) за(ц)ны(х)... не мало (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.).

КАБАНИНА ж. (м'ясо кабана) кабанятина: Бо не зѣвше в' ω бѣзѣ свѣжая волина, Добра з' саламѣхою по(д)чѣсь кабанѣна (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.).

КАБАНЪ ч. (*тур.* *kaşan*) кабан. Особова вл. н.: хведо(р) Кабанъ (1649 *РЗВ* 16); Гри(ц)ко Кабанъ (Там же, 448).

КАБАТИКЪ ч. (*короткий кабат*), діал. кабатик: Кабатиковъ та(к)же полоте(н)ны(х) заживаю(т), которые ле(д)во по ло(к)тѣ рѣки ω кривѣю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.).

КАБАТЪ ч. (*стп.* *kabat*, *мад.* *kabat*, *перс.* *kaşab*) (*короткий верхній чоловічий і жіночий одяг*) діал. кабат: межъ себе расшарпали: сукъни пана моего и пане самое,... килка сподницъ блаватных с кабатами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132); ω прочъ кабата, плаща, па(н)чо(х),... нѣчѣго бѣлей не мѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 39 зв.); Ув

Оме(л)єняти..., кабатъ туре(ц)ки(и) мухояровы(и) (Житомир, 1650 ДМВН 194).

КАБАЧНЫЙ, КАБАЧЪНЫЙ прикм. у знач. ім. Кабачний, -ого. Особова вл.н.: онъ... // ...подъданы(х) поводовъ... зо вьсемъ ихъ пожи(т)комъ и достатъкомъ... выкочивалъ и дотолъ выкочиваетъ тоє(ст)... панаса промъче(н)ка Грыцька Кабачного (Київ, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 125-125 зв.); Сидо(р) Кабачны(и) (1649 РЗВ 153); Даныло Кабачный (Там же, 201).

КАБАЧЪНЫЙ див. **КАБАЧНЫЙ**.

КАВА ж. Галка, діал. кава: gracus, gracius, кава, кавка (1642 ЛС 210).

КАВАЛЕРЪ, КАВАЛЪРЪ ч. (стп. kawaler, ім. cavaliere) 1. (хоробрый, прославленный воїн) кавалер, рицар: Слăвнымъ та в'тѣмъ оршакѣ, оучини(л) Рицѣремъ, Корогвѣ его бы(с) бѣлъ мѣцнымъ Кавалѣремъ (Львів, 1642 Бут. 5); Во tez guscere i kawalere pered tym bywali, Tym woiewali, od tohoz mecza sami poumirali (1648 П. про Пот. 200).

2. (поклонник, залицяльник) кавалер: Лечъ не дбає про чесноты На що модлы ей офѣры? Абы були кавалѣры! (Луцьк, 1575 КС ХХV, 98).

КАВАЛЕЦЪ, КАВЕЛЕЦЪ ч. 1. (ділянка землі) кавалок, шматок, клин: тридцать пятый — Богданъ, польланокъ, а надъдатокъ въ гостынцу Турискомъ, одъ струги, и въ Сычиню, кавелецъ писку (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 326); А петро емѣ записѣтъ павлови ролѣ кава(л)-цѣвъ два еде(н) на клинѣ а дрыгы(и) (!) вер(х)ь села (Одрехова, 1618 ЦДІАЛ 37, 2, 30).

2. (відрізана частина тканини) шматок, відріз: Кава(л)є(ц) по(л)аксамита брѣна(т)-но(г) рыто(г) (Львів, 1579-1588 ЛСБ 1034,

1 зв.); Кавале(ц) з є(д)вабу на че(р)воно(м) днѣ квѣты (Львів, 1637 Інв. Усп. 76).

Див. ще **КАВАЛОКЪ**.

КАВАЛКАТОРЪ, КАЛВАКАТОРЪ ч. (стп. kawalkator, ім. cavalkata) наїзник, вершник: а потѣмъ ѿ(д) оумѣтного кава(л)катора и до войны способнымъ ставѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 215); Ристѣте(л): Ка(л)вакато(р), заводни(к) (1627 ЛБ 109).

КАВАЛОКЪ, КОВАЛОКЪ ч. 1. (відділена частина від чого-небудь) кавалок, кусок, шматок: тая трутизна и тотъ ядъ такъ его дренчилъ, же вонѣтробу и плюца вси кавалѣками з него выкинуло (Луцьк, 1631 АрхЮЗР 8/III, 585); тые акта помєненые... одни... пообдирали, другие вѣни-вечъ подерли, третие въ ковалки посекли (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 139); жупанъ кармазыновый, в котором ходил, на кавалки на немъ киями побили (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 537).

2. (окрема частка якої-небудь речовини) кавалок, крупина, зернина: Зѣлото зъ мнѣгого болѣта омѣто, в' малѣнкихъ кавалѣкахъ ѡлбо штѣчкахъ на кштѣлтъ прѣса найдѣтъ-ся (Вільна, 1627 Дух. б. 163).

Див. ще **КАВАЛЕЦЪ**.

КАВАЛЪРЪ див. **КАВАЛЕРЪ**.

КАВЕЛЕЦЪ див. **КАВАЛЕЦЪ**.

КАВЗА див. **КАУЗА**.

КАВКА ж. 1. Галка, діал. кавка: якъ тежъ видимо, вороны, га(и)вороны, крѣ(ки), ка(в)ки,... сороки, которы(х) тежъ є(с)тъ еденъ а(ч) нешто ро(з)ны(и) пѣря(м) и голосами рожа(т) (1582 Кр. Стр. 47); и где га(и)вороны летятъ та(м) ся тежъ кавки крѣки вороны межи ни(х) мѣшаю(т) (Там же); Кавка. Gracus. Graculus. Monedula (1650 ЛК 456).

2. Особова вл. н., ч.: Я сте(ц) з ре(п)иди пре(з)вище(м) ланє(в)я... вз(л)... ѿ(д)

давыда ка(в)кы свата свое(г)... волы два (Одрехова, 1576 ЦДІАЛ 37, 16, 6); Дѣялося в одреховѣ... при... стеци ка(в)цѣ з репеди (Одрехова, 1610 ЦДІАЛ 37, 2, 14 зв.).

КАГАНЕЦЪ¹, КАГАНЕЦЪ, КАГАНЕЦЪ, КАКГАНЕЦЪ ч. Каганець: епарі(с)три(с)... сѣдіна до че(р)пана, ѡлбо налива(н)а, на кшта(л)ть кага(н)ца з бѣлого желѣза (1596 ЛЗ 46); то(т) же ѡставилъ в костеле лампы в какга(н)ца(х) горе(т) (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 50 зв.); Свѣтїлникъ: Походна, ла(м)па, кагане(ц), и лѣхтаръ высокїй (1627 ЛБ 112); рѣка рѣкѣ мѣючи, ѡбѣ были бѣлы и цѣлы: зачїмъ бы сїмъ в' каган'ца(х) ѡлївы, а ѡвым' огна до запалѣ нїгда не оубывало (Вільна, 1627 Дух. б. 18).

КАГАНЕЦЪ² ч. Вузечка: Брозда: ѡзданїца, ѡбрѣтъ, каганецъ, мѣнштѣкъ (1627 ЛБ 149).

КАГАНЪ ч. (тюрк. каган) 1. Каган: Прч(с)таа Бѣа... Напродъ рѣкѣ хѣ, ѡ(т) въплоченїа Бѣа слова, тоє мѣсто ѡ(т) сарвара котѡрый з' аварами... мѡремъ, и ѡ(т) Кагана скїѣского котѡрый землѣю, Константінопо(л), посланы бѣдѣчи ѡ(т) Козрѡ царѣ Пѣрского, облегли, чѣдо(в)не оборонїла (Київ, 1625 МІКСВ 127).

2. Особова вл. н.: Процькъ Кага(н) (1649 РЗВ 11 зв.).

КАГАНЕЦЪ див. **КАГАНЕЦЪ**.

КАДАВЕРЪ ч. (лат. cadaver) труп, тїло: слуги вышѣречоные... // приехали, зараз... мешъкане в нocy оточывшы, оных способомъ тыранъским; вперед помучывъшы, потымъ позабивали и кадавера их, не ведать, чыли огнемъ спалили, чыли въ воде потопыли (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 535-536).

КАДЕНЦИЯ ж. (стп. kadencja, слат. cadentia) строк проведення судових засї-

дань: право посполитое я(с)не декларуєть, и ро(с)казує(т), абы те(р)ми(н) грани(ч)ны(и) пре(з) позовъ, чты(р)ма неделями пере(д) каде(н)циєю, его былъ, ѡ(з)начоны(и) и вынесены(и) (Вільшанка, 1639 ККПС 227).

КАДЖЕНЄ, КАЖЕНЄ, КАЖЕНЬЄ с.

1. (курїння ладаном, фїміамом) кадїння: фїѡла, кацїа, на к'шта(л)ть чашѣ, ѡлбо кѣ(б)ка, сѣдіна до кадженѣ (1596 ЛЗ 83); Фїѡла: Кацїа накштѡл(т) чашѣ, а(б) кѣбка, сѣдіна до кадже(н)а (1627 ЛБ 239).

2. Фїміам, ладан: Фимїамнї(к): Кади(л)ница, ѡбо где каже(н)є кладѣтъ (1627 ЛБ 210); Аарѡнъ,... в'бѣжалъ промѣжъ лїѡдѣ котѡрыхъ оуже огѡнь пожирѡлъ оферовѡлъ каженъе (серед. XVII ст. Хрон. 138 зв.); Вѡзмешъ тѣжъ собѣ рѣчи вѡнннхъ,... и халванѣ, дѡброи вѡнности, и кадїла насвѣтлѣйшагѡ..., и оучинишъ каженъе справлено робѡтою аптекарскою (Там же, 108 зв.).

КАДИЛИЦЯ ж. Кадильница: Если кто вкѣшѡный боудеть, взгороу на нѡ до ба нехѡй погладѡеть, и боуде(т) здорѡвъ... ѡлбо нехѡй поглѡне(т) на сто(л) хлѣбовъ пре(д)ложѣна и цѣ(л) зостѡнетъ; ѡбо на кадїлицю... ѡлбо на оублагѡный ѡфѣрѡвникъ (поч. XVII ст. Проп. р. 132 зв.).

Див. ще **КАДИЛНИКЪ, КАДИЛНИЦЯ**.

КАДИЛНИЙ див. **КАДИЛНЫЙ**.

КАДИЛНИКЪ ч. Кадильница, кадило: начинишъ кѣ потребамъ егѡ... клещи и вїлы, и вси начинѣа, и кадїлники з мѣди почишишъ (серед. XVII ст. Хрон. 104 зв.).

Див. ще **КАДИЛИЦЯ, КАДИЛНИЦЯ**.

КАДИЛНИЦА див. **КАДИЛНИЦЯ**.

КАДИЛНИЦЯ, КАДИЛНИЦА, КАДИЛЬНИЦА, КАДИЛНИЦА ж. Кадильница, кадило: што сотворю, и стоуплю ль Стомоу семоу ѡ(т) мѣста сего стоѡго, или целоую

Єго пристоупивъ, и кадилъницоу подамъ (1489 *Чет.* 219 зв.); Кѡ томѡ теж наливки мои сребреные, ... на крестъ, на келехи, на кадилницы и на иншиє потребы церковныє маюг даны быти (Володимир, 1547 *АС IV*, 564); Кади(л)ница срѣбрънаа важи(т) шесть гриве(н) срѣбра (Львѣв, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); снѡве аарѡновы, в'за(в)ши кади(л)ницѣ, што нимѣ када(т), в'ложили до ни(х) ѡгна (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 19 зв.); Кади(л)ница сребрѣнаа и дрѣгаа мося(ж)-наа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-2*, 259); кадилница ассега (I пол. XVII ст. *Сем.* 11); ассега, кади(л)ница (1642 *ЛС* 66); Справишь тѣжь миски, и чѡшы, кадилницы и кѡбки (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

Див. ще КАДИЛИЦЯ, КАДИЛНИКЪ.

КАДИЛНЫЙ, КАДИЛНИЙ *прикм.*

Кадильный: tugeus, кади(л)ни(й) (1642 *ЛС* 406).

◊ олтарь кадилный *див. ОЛТАРЪ.*

КАДИЛО, КАДИЛО *с. 1.* Кадило, ка-

дилъница: патриархъ... приналъ кадило в рѣкѡ свою (1489 *Чет.* 106); Кадиль великихъ сребреныхъ тры (Киѣв, 1554 *КМПМ I*, дод. 6); Лихтаръ мосендзовый, ... кадило мосендзовое, хорогвей две (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР I/I*, 183); Рѣкою Держитъ квѣтокъ, дрѣгѡю Книгѡ, тамъ же Кадило (Вѣльна, 1620 *Лям. К.* 27); Тамже мѡви(т) з' кадило(м) и свѣчками за ними идемо (Киѣв, 1625 *Коп. Ом.* 161); Кадило. Cadum (1650 *ЛК* 456); *У порѣвн.:* нехай повѣдаеть боудеть права мѣтва моа якъ кадило предъ тобѡю (Дермань, 1604 *Охт.* 13).

2. Фиміам, ладан: а ѡтворивши скровища своа принесли ємоу дары. злото и кадило и мир'роу (1556-1561 *ЛС* 24 зв.); на томъ вины церковной фунтъ кадила без жадного отпущу (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР*

1/VI, 52); фиміам(н), кадило (1596 *ЛЗ* 89); Ладанъ: Кадило (1627 *ЛБ* 57); кадила чистого з туро(к) привезено за зло(т) 24 (Львѣв, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); Томѡжь Мѣррѡ з' Кадиломъ нѣхъ Вѣщковѣ нѡсатъ, Не Рождество, лѣчь з' мѣртвыхъ в'ста(н)є южь голѡса(т) (Киѣв, 1632 *Євх.* 297); thymiama, фимия(м), кадило (1642 *ЛС* 398); рѣклъ Моисѣй до Аарѡна, Во(з)ми кадилницѡ а набравши огна з' олгара, наклади на негѡ кадила (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.).

3. (обкурювання ладаном під час богослужіння) кадиння: и не было тамъ оуже пра(з)дника, ани кадила, и принѡсы в' ней не были чѣнены, за розмножен'ємъ по дорѡгахъ и палацахъ єи дѣкихъ бѣстий и гѡдовъ, а дѡхомъ злослѣвымъ мѣшкаючимъ в' нѣй (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 270).

КАДИЛЦЕ *с.* Крихта фиміаму, ладану: tusculum, кади(л)це (1642 *ЛС* 406).

КАДИЛЬНИЦА *див. КАДИЛНИЦЯ.*

КАДИТИ, КАДИТИ, КАДИТИ *дѣсл.*

недок. (обкурювати ладаном під час богослужіння) кадити: по ѡбычаю сщеничьскому. пригодилося ємоу кадити (1556-1561 *ЛС* 205); снѡве аарѡновы, в'за(в)ши кади(л)ницѣ, што нимѣ када(т), в'ложили до ни(х) ѡгна (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 19 зв.); И люде взираючи на нихъ, кланалиса Бгѡ, и кадили, и свѣчи ставили (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 5); У костелахъ не кадятъ, толко на великіє свята (бл. 1626 *Кир. Н.* 28); кадити adoleo (I пол. XVII ст. *Сем.* 15); кадити fumigo (Там же); а къ сьсѡдомъ сщеничымъ да не прикасаютса слѡгы, нѣже да кадатъ (Львѣв, 1642 *Жел. П.* 3 зв.);

(курити жертвенними пахощами) кадити: по ѡбычаю на стѣы грѡбъ г(с)а нашего ісоу(с) х(с)а, ходила и кадила, и молиласа (1489 *Чет.* 258); ѡфероваль те(ж) ѡфѣры

и каділъ на вѣжшынахъ и на пѣгорка(х), и на кѣждо(м) дереве листвано(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 337 зв.).

КАДІЛНИЦА *див.* **КАДИЛНИЦЯ.**

КАДІЛО *див.* **КАДИЛО.**

КАДІТИ *див.* **КАДИТИ.**

КАДІТІ *див.* **КАДИТИ.**

КАДКА *ж.* Бочка, дѣжка, *діал.* кадка: кадокъ шесть на квашенье капусты (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/І, 241).

КАДЛУБЪ, КАДЪЛУБЪ *ч.* (*стп.* kad-lub) 1. Кадіб, кадівб, кадуб: Вѣ дому и у коморахъ его,... // кадлубовъ липовыхъ чотыри, возовъ чотыри (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/І, 241-242).

2. (*міра місткості*) кадіб, кадівб, кадуб: грыбовъ кадлубъ великий (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 49); кадълубъ патоки выносили, пнювъ з пчолами сто семъдесять выбили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/ІV, 434).

Див. ще **КАДОЛБЪ.**

КАДОВЪБЪ *див.* **КАДОЛБЪ.**

КАДОЛБЪ, КАДОВЪБЪ *ч.* 1. Кадіб, кадівб, кадуб: подле тыхъ коморок зрубов два новых поставлено, против тыхъ зрубов погреб, в погребѣ..., кадолбовъ шест, цебры два (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); Спрятъ домовый: ...бочокъ пивныхъ семъ, стуговъ капустныхъ шесть,... кадолбъ липовый одинъ — на муку (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/І, 93); кнзъ Воронѣцки(и)... взялъ... рече(и) домовыхъ дробныхъ, возовъ, сане(и), коле(с), кадолбовъ, коробе(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); кадовъбы, ведра, конъви, цебрики и все начинья (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 96).

2. (*міра місткості*) кадіб, кадівб, кадуб: врядникъ... взялъ: ...кадолбъ огурковъ солонныхъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 20); а в погребѣ цыбули ве(н)ко(в) сто капусты

солоное два кадо(л)бы (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); кнзъ Воронѣцки(и)... взялъ..., масла кадолбовъ три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76).

Див. ще **КАДЛУБЪ.**

КАДОЧКА *ж.* (*міра місткості*) бочечка, дѣжечка: зъ езу в̄м на днѣпрѣ берегового пришло ше(ст)деса(т) плотиць боковы(х) а кадочка мале(н)кая ѿсетрины то есми посла(л) чи(м) наборзеи (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

КАДУКОВИЙ *прикм.* (*який урегульовує власність на маєток, позбавлений права власності*) кадуковий. ◊ **право кадуковое** *див.* **ПРАВО**¹.

КАДУКЪ¹ *ч.* (*стп.* kaduk, *лат.* caducus) епілепія, *діал.* кадук: А онъ напередъ всѣхъ приѣлъ оунѣю, зараз кадѣкъ его напа(л) (1509-1633 *Остр. л.* 132); метане кадуку — приступ епілепсіі: кгдыж раны од метаня кадуку, которое хоробы он был прожен, придат му ся поведало, а смерть бы зас откуля припала — все на невѣдомость свою вкладала (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 509).

КАДУКЪ² *ч.* (*стп.* kaduk, *лат.* caducus) (*відчужений у васала маєток*) кадук. ◊ **припасти кадукомъ** (на кого) — дістати у власність відчужений у кого-небудь маєток: Я... подалом... пляць... якими моше(н)ника неприятеля коро(н)ного козака право(м) посполиты(м) ѿ(т)сужоного во(д)лугъ данины тому землянинови... вороне... которы(и) пля(ц) припа(л) кадѣко(м) на его короле(в)скѣю м̄л(с)ть (Київ, 1597 *ЦНБ ДА/П-216*, 45).

КАДУШКА *ж.* Кадіб, кадуб, *діал.* кадушка. Особова вл. н., ч.: И(л)ляшъ Кадѣшка (1649 *РЗВ* 444).

КАДЪ *див.* **КАДЪ.**

КАДЪЛУБЪ *див.* КАДЛУБЪ.

КАДЪ, КАДЪ *ж.* (*гр.* κάδιον, κάδος)

1. (*велика дерев'яна посудина*) бочка, дѣжка: Каде(и) кѣхонъныхъ две... а три бочъки што в нихъ смола бывала (1552 *ОКр. З.* 149 зв.); Кадей всех десат,... а коновок три (Володава, 1553 *AS VI*, 13); при дворе бровар с кадми, с котлом (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); Дѣлва: Кадъ, стаговъ, фаска, бѣчка, или дѣжка (1627 *ЛБ* 29); кожъдая кадъ коштовала золотыхъ ѡ(с)мдесять (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); такъ тежъ броваровъ мейскихъ, кади, прикадки, и разные корита,... ночнымъ способомъ до тыхъ же Зарубинець спровадили (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 540); взяли... вси начиня домовые: кади, прикадки, бочъки, корыта и инъшыя (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405); *Образно:* аныге(л)... (з)бира(л) ви(н)ници зе(м)скїи и вкину(л) в ка(д) гнѣву бжего великого (XVI ст. *КАЗ* 637); **кадь пивная** — бочка для зберіганья пива: в той час в том дворе было..., // кадей пивныхъ две (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163-164).

2. Відро: Ватъ: Вѣдрѣ, албо кадъ, коуфа (1627 *ЛБ* 14); А вше(д)ши ѡгладалемъ все: гдѣмъ тѣжъ нашѣль кадъ мѣданю, на ланцѣхъ желѣзномъ оу стѣдни висачю, южъ старѣстю зепсованю (Вильна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.).

3. (*міра місткості*) бочка: за тьи дѣши, има(т) давати, з годѣ на гѡ(д) по ка(ди) медоу (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 39); а с тое пѣсто(в)щины хоживало к за(м)кѣ... дани две(и) кад(и) мѣдѣ пре(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*, 125); Коръчма ѡ(д)на медоваа старостина: не выпиваю(ть) в не(и) больше(и) три(д)цать каде(и) медѣ на го(д) (1552 *ООвр. З.* 103 зв.); све-

колникѣ ѡдна бочка; ѡгѣрков кадъ ѡдна (Володава, 1553 *AS VI*, 13); взяли... // ...соли кадовъ бочекъ чтыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137-138); взято две копе грошей и кадъ меду присного (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 246); cadus, ка(д), мѣра, чва(н) (1642 *ЛС* 107); В тыхъ же... ѡсобѣ дани медовое каде(и) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

КАЖДІЙ *див.* КАЖДЫЙ.

КАЖДОДЕННЫЙ *прикм.* Щоденный: в первомъ роздѣле ѣчта есть десети персонъ и замыкаеться веле каждоденныхъ розмовляна способѣ // которы(х) в' посеженю заживаемъ (к. XVI ст. *Розм.* 4 зв.-5).

КАЖДЫЙ, КАЖДІЙ, КАЖЪДЫЙ, КАЖЪДЫ *займ.* (*будь-який, всякий*) кожний: они мають... давати на нашъ прїѣздъ съ каждого двора по бочцѣ овса (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); егѣменове оуси, да имаю(т) нам слѣжити... на каждое лѣто, ѣ недѣлю мироносицам, оу вечери,... паракли(с) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Ре(з)ники дають на замокъ ѡтъ кажъдое яловицы по грошѣ (1552 *ОКЗ* 38); И каждый ярмарокъ маеть тамъ стояти двѣ недѣли (Вильна, 1556 *РЕА* II, 53); Такѣвю про(з)бѣ оувїдѣвши іс ре(ч) ей, ѡ жено... с того прикла(д)оу оучѣ(м)са, и(ж) бгѣ в ка(ж)дои потре(б) в смоу(т)ко(х) в' оу(т)иска(х)... хоче(т) спомагати (Львів, 1585 *УС* № 5, 261, на полях); жадае(м)... та(к)же аби писа(р)на(ш) каждїи гро(ш) писа(л) в рее(с)тре (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 320, 1 зв.); мл(с)ть в' сѣр(д)цѣ палаеть якъ мѣвитъ сенѣка, Вѣдлѣгъ врѣмени прѣве кѣждого чловѣка (Київ, 1622 *Сак. В.* 40); Ты в' настоѣщомъ сѣмъ вѣцѣ, При кѣждомъ вѣрномъ чловѣцѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв.); ка(ж)дое ве(д)-

ро ко(ш)товало по десети золоты(х) (Житомир, 1650 ДМВН 207); въ (на) каждый годъ див. ГОДЪ; въ (на) каждый рокъ див. РОКЪ; въ (на) каждый часъ див. ЧАСЪ;

у знач. ім. (будь-яка людина) кожний, -ого; кожен, -ого: кажъды(и) з нихъ даєть на го(д) з домѣ по $\bar{г}$ гроши польскихъ (1552 ОВін. 3. 132); каждый кто жъ проси(т) бере(т). а кто ище(т), найдоує(т) (1556-1561 ПЕ 267); Каждому которому есть много даньно, будет тыж много взято ω (т) него (Володимир, 1571 УС Вол. 77); Я,... Стрижески(и)... явно чи[ню] симъ... листомъ ка(ж)дому, кому буде(т) потреба того ведати (Житомир, 1584 АЖМУ 137); ω (т) нево́лѣ ка́ждый оутѣ́кати мо́усить (Острог, 1598-1599 Апокр. 150 зв.); если бы кажды(и) бы(л) такъ скѣпы(и) яко ты // пристало бы крамъ замкнѣти (к. XVI ст. Розм. 29-29 зв.); с тамътое стороны, за(с) знову на тую сторону перескочыли, што все... по ко(п)ца(х) свежосыпанныхъ кажъды обачы(т) може подобе(н)ство (Київщина, 1600 ККПС 142); Тѣ внѣтрне ω (т) ср(д)ца оуважáй ка́ждый и Правовѣрный, и ω (т)-стѣпца (Київ, бл. 1619 Аз. В. 107); Кгды бы нáзбытъ х́рое было дѣта, а ω сщ̄енника бы трѣдно, мѣжетъ ка́ж(д)ый // ω крестѣти (Львiв, 1642 Жел. О тайн. 5-5 зв.); Вѣдаючи я добре, же кажды(и) которы(и) на-роди(л)са на то(т) свѣтъ уме(р)ти повине(н) (Холм, 1648 Тест. Ст. 470).

Див. ще КОЖДЫЙ.

КАЖЕНЕ див. КАДЖЕНЕ.

КАЖЕНЬЕ див. КАДЖЕНЕ.

КАЖЪДЫ див. КАЖДЫЙ.

КАЖЪДЫЙ див. КАЖДЫЙ.

КАЗАКЪ див. КОЗАКЪ.

КАЗАЛНИЦА див. КАЗАЛНИЦЯ.

КАЗАЛНИЦЯ, КАЗАЛНИЦА ж. Казальница, амвон: δ чителеве костѣла рѣмъского,... мнѣгѣ та(к) сло(в)не с ка́за(л)ницъ косте(л)ныхъ,... мнѣгими дѣйстве(н)ными скѣтками..., минаючи свои(х), котѣрые ω (т) костѣла и(х) позна(в)ши в нѣмъ што(с) непристо(и)ное ω (т)стѣпѣли (Острог, 1587 См. Кл. 4); каравъ Господь БГъ велми; якъ каравъ Геминъ, попа жидувского, што своихъ сынувъ не научивъ изъ молоду, и о тумъ чувъ, ажъ они погынули, тогды упавъ ись казалницѣ, та ся убилъ (XVI ст. НС 218); ω (т) направи фо(р)мъ и каза(л)ницѣ столяреви зол. $\bar{а}$. гро(ш) $\bar{і}$. (Львiв, 1611 ЛСБ 1038, 3 зв.); Сѣдáлице: Столѣць, ка́за(л)ница, катѣдра, з' еллинска, або сѣдѣнье (1627 ЛБ 130).

КАЗАЛО с. Похоронна проповѣдь: давъямъ священникови копѣ ω (т) казала. священкѣмъ копѣ ω (т) погребѣ (Львiв, 1607-1645 РДВ 15).

КАЗАНЕ¹, КАЗАНЬЕ, КАЗАНЬЕ, КАЗАНА с. 1. (релігійно-повчальна промова під час богослужіння) казанья, проповѣдь: учителей, казнодеевъ добрыхъ mezi ними и зъ свечкою не найдешъ... казанья за ересь... почытають, покрываючи свою неуметность и грубиянство! (Рожанка, 1598 Л. Пот. 1023); Мовите кгды пришлолъ патриа(р)ха до панства тѣтошнего, почѣнилъ речи якиєсь ново(т)ные, поставилъ казнодеевъ, и бра(т)ства,... и двоже(н)цо(в) нѣ казалъ ставѣтъ толкѣ δ чѣныхъ добре штобъ наро(д) на казаню δ чѣли (1600 ЦНБ 476 П/1736, 44 зв.); Папезникъ: Помню, жесь и казане вспомнѣлъ, которое во нашомъ костелѣ на половици мши бываетъ, которое зганилъ (1603 Пит. 81); Проповѣданіе: Казáнье (1627 ЛБ 101); а по набоженстве маючи казанье, обачивши некоторых

духовных и свецкихъ,... подъчас казаня словами // непристойными, славе доброй и гонорови его милости..., епископа Луцкого и Острозкого, шкодячими, лжил, со-ромотил (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 734-735); На тѣмъ Кáзаню за пѣмочѣ Бжѣю, спытаюса нáпродъ ѿ Прáвѣ смѣрти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937); Єретическихъ кнѣгъ не читати, до Збѣровъ ихъ не ходити, и кáзана не слѣхати (Львѣв, 1646 *Зобр.* 37 зв.); в едно(м) мѣстѣ косте(л)... по(д) ча(с) каза(н)я завали(л)ся (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

2. (дидактично-релігійне повчання як конфесійний жанр) проповідь: Иоанъ Златоустый... въ казанью своемъ, въ книгахъ 5, гомиліи 1, о складѣ вѣры такъ мовить (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 126); але пре(д)сажъ..., поневажъ ѿ хтѣ кáзана тоє чинимо, нехай ло(д)ка таа боу милаа ѿпочине(т). бо не-слоушнаа згѣла естъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 146); Свѣдокъ вѣры гѣдный естъ Стыи Іоаннъ златѣсть, такъ мѣвачи в' патна(д)цато(м) Кáзаню своемъ ѿ ѿбычаахъ, котѣрое чини(т) ѿсоблѣве ѿ Дхѣ Стѣомъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 246); Нáпредъ покладаю кáзана ѿ двѣакихъ добродѣства(х) бѣзкихъ: вѣдимыхъ, и невѣдимыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.).

3. Виступ, промова. ◊ казанье вчинити — виголосити промову: А потомъ скоро казанье вчинилъ на две године княжа (1596 *МИВР* 69); казана казати — виголошувати промову: Народослѣвлю: Кáзана кажѣ, ѿбвѣдлю (1627 *ЛБ* 70); повѣсти казане — виголосити промову: а гды пришлѣ до горы, зобрáлиса до нѣго всѣ люде: просѣли тѣжъ егѣ Стáрцы жебы повѣдѣль Казáн'е Брáтїи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21).

4. Наказ, розпорядження: врядни(к) капитулы голо(в)ного костела луцкого... з

многими // помочниками своими,... за росказа(н)емъ всеє капитулы, пано(в) свои(х), каза(н)е(м) и(м), зна(т), аре(н)да (!) и(х) мыта якого(с) хотечо(в)ского, жида володиме(р)ского Давыда А(и)заковича... з ручни(ц) на мене стреляти хотели (Володимир, 1587 *ТУ* 213-214).

Див. ще **КАЗАНІЄ**.

КАЗАНЕ² с. Кара, покарання: А што се зась доткнетъ священника тамошнего Иоанна, который тоежъ справы ѿгъ поводовъ... прилучонымъ былъ, того, по наказаню нашомъ духовномъ до долшое расправы и до казаня, еслибы што на него неслушного указалось, при священствѣ и при парафїи заховуемъ (Львѣв, 1633 *КММ* II, дод. 19).

КАЗАНІЄ, КАЗАНІЄ с. (цсл. казаніе)

1. Те саме, що казане¹ у 2 знач.: Архіеп(с)пѣ..., много якъ ѣныхъ пѣсмъ до живота людского пожѣтѣчныхъ зостаѣ(л) Бжѣю Цркѣви, такъ тежъ Кáзанїи, и Канѣновъ немáло (Київ, 1627 *Тр.* 619); Тѣе Казáніе презáцное, и стѣе бѣгослѣвское: ѿ двѣакихъ дѣбродѣствахъ и дáрехъ бѣ(з)кихъ. Вѣдимы(х) дочáсны(х), и невѣдимы(х) вѣчны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.).

2. Настанова, повчання: И пре(д) ѣными свѣдкомъ естъ сáмъ фѣндáторъ вѣры нашѣи,... Снѣ Бжѣий Гѣ нашъ Іс Хс, котѣрый почáвши Бѣд належѣтое казаніе, и надкѣ до своѣхъ оучней, якобы фѣндаментъ мѣцный и не порѣшенный ѣной по(д)кладаетъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 196).

КАЗАНІЄ *див.* **КАЗАНІЄ**.

КАЗАНѠКЪ ч. Казанок: дробныхъ казанковъ пятнадцатъ, великій казанъ пивный (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КАЗАНЪ ч. (*тур.* kazan) казан: отписую казановъ шесть — женѣ моеѣ Марїи из синомъ Иванцем (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); великій казанъ пивный (Там же);

казанъ поварный — (казан, *призначений для приготування, варіння їжі*) казан кухонний: казановъ поварныхъ монастырскихъ и хуторныхъ двадцать (Густин, 1638 АЮЗР III, 21).

КАЗАНЬЄ *див.* **КАЗАНЄ¹**.

КАЗАНЬЄ *див.* **КАЗАНЄ¹**.

КАЗАНА *див.* **КАЗАНЄ¹**.

КАЗАТЕЛЬ ч. Наставник, порадник: кнаже нашъ милыи и драгии... казателю ненаказаннымъ (1489 *Чет.* 243); Наказатель: Каручій, надчїте(л), надпоминатель, казатель (1627 *ЛБ* 69).

КАЗАТИ *дієсл. недок.* 1. (кому, що) (*говорити*) казати: кажи ми дѣмоне ѿ(т) початка о чомъ пришо(л) еси сѣмо (1489 *Чет.* 33 зв.); если дей што по животе моему мужъ мой казати буде, не вирьте ему, и все в него поберите (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 361); I порожене мя честують, чомъ учать науку // простыхъ людей, што люде кажутъ (XVI ст. *НС* 88-89); жыдове з ним бесѣдуют и кажут ему, называючи вѣру христіанскую ересю (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); я дей самъ там не быв, жона моя мне пришедшы казала (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); Бл(с)влѣю: Дѣбре мѣвлю, хвалю, выславляю, дѣбре кажю (1627 *ЛБ* 9); коли хто..., ѿншихъ [грѣховъ] замѣлчалъ для хорѣбы великое (хотажъ ѿздорѣвѣвши мѣет'са ѿповѣдати, и з того, чога на тог' ча(с) не казалъ) тогды была бы ѿпове(д) вѣжнаа (Львів, 1645 *О тайн.* 77); **казана казати** *див.* **КАЗАНЄ¹**.

2. (що, кому, кому о чім і без додатка) (*віддавати наказ, розпорядження*) казати: Ино мы для того послали там дворянина нашего Ивашка Тѣра и казали есмо емѣ ѿ том гораздо достаточне довѣдатиса (Мельник, 1501 *AS I*, 146); прото(ж) казали есмо

ро(к) ва(м) положи(ти) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); Крѣль авгѣсть мѣсть оу варшавѣ на вѣслѣ казалъ бѣдовѣти (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); бы(д)ло свое и свиньи кажетъ имъ паствити и корѣмити сеномъ ихъ (1552 *ОКЗ* 45); а мы и(х) кажемо позолоти(ти) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); Про памет казано записати (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); ты в рокѣ прошломъ... дочкѣ его марѣшкѣ на(д) права и во(л)ности посполитые... по(и)мати казалъ (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 85); И тые вси речи з него,... бе(з)правне пограбити и побрати каза(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); Я гедеш(н) Еписко(п) галицки(и)... для лѣпшеи пе(в)ности казале(м) то ѣ книги врядовыи стоюрскии записати (Львів, 1585 *Юр.* 8 зв.); Повелѣ: Каза(л), аѣбо росказалъ (1627 *ЛБ* 84); чини то што тобѣ кажѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 321 зв.); та(к)же ѿныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

3. (що і без додатка) (*вимагати, вважати правильним*) веліти: правило светы(х) ѿте(ц) каже(т) што не подобае(т) мѣже(м) вокупе съ женами... ѣ во(д)но(м) мѣстци стоя(ти) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); А я коне(ч)не на то(т) помененыи те(р)минъ,... зѣеду и то, што право посполитое и пови(н)ност уряду мое(г)[о] каже, учиню (Ржищів, 1639 *ККПС* 233); Ежели теде инъ казу хоробы, каже(т) статутъ, в ча(с) ѿзна(и)мовати, абы те(р)мину не пи(л)новано (Київ, 1643 *ДМВН* 264); Наша за(с) восто(ч)наа црковъ и мале(н)ки(х) дѣто(к) мѣро(м) помѣзовати каже(т) зѣразъ по крщѣніи (Львів, 1645 *О тайн.* 32).

4. (кому) (*давати згоду, дозвіл*) дозволяти: И тымъ дей слугамъ своимъ и мешчаномъ... сребщизнъ,... и местскихъ подачокъ

давати не кажете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/І, 32); я бы(л) пры томъ не каза(л) нїкомѣ иномѣ тымъ шафовати є(д)но лѣкашѣ гѣбце (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3 зв.); А потѣмъ просїли цесара абы мѣркови не каза(л) бѣльше в' синѣдѣ на мѣстѣцѣ // свѣемъ засѣдати, ани мѣвити (Острог, 1598 *Ист. фл. соб.* 41-41 зв.); Справедливаго судѣ рѣсинѣ сами не хотѣт чинити, анѣ крѣлеви и паномъ не кажѣт (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80); якъ Ігнатїа Барда кесарѣ несправесливе сѣ престѣла зогналѣ, ижѣ за гѣлесность єго зѣ невѣсткою вѣ церковѣ пустити не казалѣ, такѣ потомѣ и Фотїя... царѣ зогналѣ зѣ престѣла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 614).

5. (учити, наставляти) наказувати: А предѣся Хрыстосѣ кажетѣ, не отдаючи зла за зло, вѣ покою заховатисє (Володимир, 1598-1599 *Вїдп. ПО* 1057); для того не казалѣ собѣ сокровища на землї збирати, але на небесехъ, абысмо тамъ сердца нашѣ ховали, гдє и скарбы наши, то єст, до неба (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Живѣтъ нетрѣвалы(и), Значитѣ тѣтъ квѣтъ опѣлы(и): Кнїга, Чистѣсть сѣмнѣн'ѣ Кѣжетѣ мѣти (Вїльна, 1620 *Лям. К.* 27); понева(ж) вдѣчност' не повїнна старѣти, якъ мѣвитѣ Сенѣка, ѣле зѣвше пре(з) оуста-вїчнѣю вдѣчност' ѡ(т)новлѣти и ѡ(т)рожѣти, якъ Пѣвелѣ с(т): Ап(с)лѣ кѣжетѣ (Київ, 1648 *МКСВ* 351); казати вѣру — проповїдувати: тамѣ єстѣ церковѣ, гдѣ вѣру хрыстову..., кажутѣ, научаютѣ (Вїльна, 1608 *Гарм.* 187).

6. (що перед ким) Показувати, викри-вати, виявляти: тогды, хотєчи дєй мѣщанє то передѣ господарємъ єго милостю казати и правнє на нєго того довести, оныє дєй валы и перекопы коло мѣста мною, вижємъ, обводили (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62);

(що) засвїдчувати, демонструвати: С котрѣхъ стрѣла, Кѣтвица, кѣ Црѣкви жарлївостѣ, Мєчѣ, Грѣты кѣ ѡ(т)чїзнѣ вѣшу кажѣтъ мїлостѣ (Київ, 1637 *На г. Стєтк.* тит. зв.).

КАЗАТИСЯ, КАЗАТИСА *дїєсл. недок., безос.* 1. Появлятися, показуватися: однѣкѣ то(т) жє ап(с)лѣ к(д)ѣ дла тогѣ за королѣ кнѣжѣта млѣти сѣ казалѣ абы сѣ наверноули,... ѣвне знѣти тѣ далѣ, жє и(м) о бѣдовѣнью черє(з) побѣжностѣ костѣла бѣжєго стар(н)є налѣжати мѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 69).

2. Здаватися, сприйматися, виглядати: и такѣ, не кажучисѣ єзуитами, сидѣчи на банкетѣхъ, албо вѣ напитку якомѣ,... а почнутѣ якѣ бы єзуитѣвѣ ганити, сѣдѣчи мєжи шляхтою, мѣвѣчи такѣ (бл. 1626 *Кир. Н.* 21).

КАЗАТИСА *див.* **КАЗАТИСЯ.**

КАЗАЦКИЙ *див.* **КОЗАЦКИЙ.**

КАЗДА *див.* **ГАЗДА.**

КАЗДУВСТВО *див.* **ГАЗДУВСТВО.**

КАЗИРОДНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кро-возмїсник: мєжи простыми людьми мал-жєнѣствомѣ казирѣдныхъ, не шлюбныхъ,... зѣ поваги кононовѣ святыхъ отцєвѣ и на-шєє, пилно абы постєрегалѣ и все по канѣнамъ и по закону Божѣму духѣмъ кротѣсти исправлялѣ (Київ, 1623 *КМПП* I, дод. 267).

КАЗИРОДСТВО, КОЗИРОДСТВО *с.* Кровозмїшання: Ігнатєй, патрїярѣха Цѣрогородѣский,... Барѣду, премѣжного пана, котѣрий у цесара Мїхаїла..., всимѣ рєдилѣ, выклѣлѣ и до костєла не пустилѣ, о спрос-ное єго казирѣдство и власное жѣны опу-щенє (Вїльна, 1597 *РИБ* XIX, 270); *in*ces-*tus*, *us*, казирѣдство, блу(д) с(ѣ) сро(д)ни-цами (1642 *ЛС* 230); Сромоты дѣчки жѣны

твоей не о(т)крѣшъ, бо ёсть козирѣдство (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

КАЗИТИ *дієсл. недок.* 1. (що) Руйнувати, нищити, псувати: в дѣбровы Ставецкии люди твои вѣжчають и дерево бортное казати (Краків, 1527 *АС* III, 310); то(т) ѿстровъ... е(ст) ѡво вжыванью пановъ нашихъ ...одно жъ моцѣне кгва(л)томъ пчолу намъ деру(т) дерево бо(р)тное казя(т) (1546 *ОГ* 39 зв.); Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казати винници (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Раствлѣваю: Погѣблѣю, псѣю, кажѣ (1627 *ЛБ* 107);

(*доводити до занепаду*) руйнувати: Грѣшати тоты попове, котрыи казати церкѣви, де могутъ держати учителя доброго (XVI ст. *НЄ* 99); казити сердца — (*позбавляти відваги*) деморалізувати: котѣрый ёсть члѣвкъ боязливый и ср(д)ца лаклівагѡ, нехай йдетъ... до дѣмѣ своего: бы не казілъ ср(д)ца братіи своей (серед. XVII ст. *Хрон.* 155).

2. (що, що чим) Уневажнювати: якожъ мы тыи листы симъ нинѣшнимъ листомъ нашимъ казим и в ни во што ѡборочаемъ (Краків, 1531 *АС* III, 389); а хотя бы сѣсь нинѣшний записъ мой в чомъ кольвекъ добре и правнымъ не был, тогда предся, водле права посполитого... никоторымъ способомъ..., казити и касовати я самъ не маю (Дубно, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 417); А не толко ап(с)лскимъ преданиемъ, и отеческимъ вѣставамъ, але и самомъ христови много спротивно, Которы(и) яко сѣтворитель,... и законодаве(ц) не пришолъ закона казити, але выполънити (Острог, 1587 *См. Кл.* 17).

КАЗИТИСЯ, КАЗИТИСА *дієсл. недок.* (чим) Руйнуватися, знищуватися, псуватися: гора тамъ почала казитиса по(д)мыва-

ньемъ отъ реки, потребѣеть тамованья (1552 *ООЗ* 47 зв.); кгды ся што в замкѣ ѡтъ ветрѣ сказати дощкы або мостъ або гора замковая почнетъ казитиса то мешчане и бояре ѡправовати повинныи вси (1552 *ОЧерк.* 3. 7 зв.).

КАЗИТИСА *див.* **КАЗИТИСЯ.**

КАЗКА *ж.* (*вигадка, байка*) казка: бѣснь, казка, слѣво, бѣйка (1596 *ЛЗ* 28); Понѣже..., мудрование духа святаго видити не сподобиш, толко чужимъ разумомъ казкы тые,... казати мусиш (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245); Бѣснь: Кѣзка, бѣйка, вѣмыслъ (1627 *ЛБ* 5).

КАЗНА *ж.* (*тур. haznâ*) (*ізолюване приміщення*) тюрма, *діал.* казня. ◊ у казну сажати — брати під арешт, арештовувати: а которыи бы люди наши не хотели на осаде мешкати, и ты дей тыхъ у казны // сажаешъ, и, выпускаючи ихъ з нетства, береш на нихъ по полукопью грошей (Краків, 1524 *АЛРГ* 196-197).

Див. ще **КАЗНЬ.**

КАЗНАДЕЙ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНАЧІЙ, КАЗНОЧІЙ *ч.* (*тур. haznadžu*) скарбник: Рѡ(д) кна(з), коньстанти-на крощиньска(г), казначіа смоленьско(г) мѣти его, и снѣ его (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 39); Старецъ соборный. Езекииль казночій (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КАЗНИТЕЛЪ *див.* **КАЗНИТЕЛЬ.**

КАЗНИТЕЛЬ, КАЗНИТЕЛЬ *ч.* Каратель, каральник: ёсть Бгѣ... страшный и недѣжійтый людскихъ слѣвъ, оучінковъ, и мыслій казнитель (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 801); рунитор, казнител(ь) (1642 *ЛС* 339).

Див. ще **КАЗНАЧІЙ.**

КАЗНИТИ *дієсл. недок.* (кого) Карати: Богъ бо такъ хотѣлъ кого онъ милуетъ,

того и казнить тоугъ, на томъ свѣте (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); предае(м)... непокараючи(х)са истиннѣ зако(н)не обличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); ѡхваляли таковы(х) бе(з)чи(н)никовъ по(д)лугъ правъ стѣшихъ ѡ(т)цовъ патрия(р)хъ казнити и карати (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1042, 35).

КАЗНОДЕЙ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДЕЙСКИЙ *прикм.* (*стп.* *kaznodziejski*) проповѣдницький: толко на казнодею и уряд казнодейский завше до рукъ кожного епископа на каждый рокъ по золотыхъ сороку полскихъ давати мають (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 210); на столец казнодейский до тых ста золотыхъ придаю сорокъ золотыхъ полскихъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); Поневажъ инший урядъ игуменство, то естъ господарство монастырское, а инший уряд казнодейский (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757).

КАЗНОДЕЙСТВО *с.* (*стп.* *kaznodziejstwo*) проповѣдництво: А поневажъ вже властный мой оурадъ Еп(с)копскѣй ка(з)нодѣйство слѡва Бжого бы бачилем' (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 6).

КАЗНОДЕЯ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДИЯ *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДІ *див.* **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДѢА *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОДѢЙ, КАЗНОДЕЙ, КАЗНОДІ, КАЗНАДЕЙ *ч.* (*стп.* *kaznodziej*) те саме, що казнодѢя: Въ той же церкви хочемъ мети двохъ казнодѢевъ, для науки и проповеданя слова Божого (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 237); учителей, казнодеевъ добрыхъ mezi ними и зъ свечкою не найдешъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); а братство множилося, школа росла, людей з ней ученых, // оных казнодѢевъ мудрыхъ выходит (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 35-36);

Тамъ,... гдѣ найвышший пастыръ, учителя и казнодѢи, абы слово Божое проповѣдали и по всей земли (Вильна, 1608 *Гарм.* 188); Кгды былъ одъ ойца казнадея прошоный, абы такого квалту и строфанованя костелови не чинилъ, але се рачей до завтрея затрималъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500); казноді *concionator* (I пол. XVII ст. *Сем.* 55).

КАЗНОДѢЯ, КАЗНОДѢА, КАЗНОДЕЯ, КАЗНОДИЯ, КАЗНОДѢА, КАЗЪНОДЕА *ч.* (*стп.* *kazno-dzieja*) проповѣдник: а вжды нѣкоторый казънодеа, Который прѣво бы(л) прокѣратодѢа таковѡю штѣкѡ в обмовѣ ѡчинишъ до своихъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); для цвиченья духовнымъ, пильно потреба, же быхмо мели учоные презвитери и казнодее добрые (Вильна, 1599 *Ант.* 587); Сей же глас, мню, в первых пан Виталий, казнодѢя волынскый, отрыгал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Проповѣдникъ: КазнодѢа (1627 *ЛБ* 102); з листом... арештовымъ або припоручнымъ от суду земского Кременецкого, в справе велебного отца Ерого, казнодии енералного... ездилъ есми до... пана Сениуты до местечка Ляховець (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 581); з' едѣного // вѣршика двѡ(х) або тро(х) слѡ(в), мѡже дѡбры(и) казнодѢа кáзана повѣсти (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 5 зв. нenum.).

Див. ще **КАЗНОДѢЙ.**

КАЗНОДѢА *див.* **КАЗНОДѢЯ.**

КАЗНОЧІЙ *див.* **КАЗНАЧІЙ.**

КАЗНѢ *див.* **КАЗНѢ.**

КАЗНѢ, КАЗНѢ, КАЗЪНѢ *ж.* (*цсл.* *казнь*) 1. Кара, покарання: наведѡ на та злѣю казнь (1489 *Чет.* 90); заповѣдаемъ таковымъ, под казню душевною и клятвою Божію..., абы дрѣжали единъ съ другимъ

братство сполон (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); складаем казнь церковную неблагословение на тьи сѣдлярѣ отлучаючи их от закону святого (Львѣв, 1586 *MCSL* I-1, 136); Али сокотѣме ся, брата мои, што бы на насъ милостивый Бг̃ не (пу)стивъ казни злыи (XVI ст. *НЄ* 215); Братия, филипѣ малярѣ декрето(м) свои(м) наказали, абы бы(л) вз(л) казнь за то, же маючи ключ(ч) ѿ(т) скри(н)ки братское по двѣ сха(ж)цѣ в бра(т)ствѣ не быва(л) (Львѣв, 1601 *ЛСБ* 1043, 5); Пристояло такъ учинити // ...владыкомъ... которыи за свои беззаконїя, ... не хотячи казни канонной отъ пастира своего... утерпѣти, збѣгли и передалися до папежа Римского (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 797-798); вкорѣзненъ, порбченъ: Гбдныи казни и нагаыи (1627 *ЛБ* 138); А вжды выдимо якую пнѣ ка(з)нѣ на ны(х) спустилъ (1636 *Лям. о приг.* 6); *Образно:* просачи сотворителя, я(ко) да пошле(т) серъпъ смртны(и) сер'пъ казни погибелное, якоже древле на содомланы (до 1596 *Виш. Кн.* 260).

2. Біда, нещастя: А дрѣгый телесный е(ст) такы(и) гды гѣ бѣ допдсти(т) на тѣло члчее, нѣмо(ч), слѣпбтоу, ... гро(м), гра(д) и иньш(и) казни розмаитїи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 24 зв.).

3. В'язница, *діал.* казня: староста наш томѣ дворанинѣ нашомѣ... велел емѣ таких людей по именѣам... мощно имати и до казни нашео давати и казалбы еси над ними срокгое каране чинити (Петркѣв, 1538 *AS* IV, 130); я... другого грека Микулу, до казни ѿсади(ти) былъ да(л) (Луцьк, 1565 *ТУ* 109); я... вземши вижа... того Станислава Скиндера поймавши въ казнь до везенья замку Жеславскаго подали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); на кож(д)ый ва(ш) празник(к) маю ва(м) поустити вазна с казни

(XVI ст. *УЄ Трост.* 65); на ва(з)на котры(и) в ка(з)ни сидѣль, выдали(х)мо золо(т) и гро(ш) кѣ (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 35).

Див. ще **КАЗНА**.

КАЗНАЧІЙ *діеприкм.* у знач. ім. Каратель, каральник: Казнітель: Казначі(и), карѣчій (1627 *ЛБ* 52).

Див. ще **КАЗНИТЕЛЬ**.

КАЗЬНОДЕА *див.* **КАЗНОДѢЯ**.

КАЗЬНЬ *див.* **КАЗНЬ**.

КАИНЪ *ч., перен. (зрадник, злочинець)* каїн: не розоумѣю жебы са мѣль находи(т), таковы(и) з' братїи по хѣ: не брато(м) бы таковы, але каино(м) бы(т) мдси(л) (XVI-I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.).

КАЙДАЛЫ *див.* **КАЙДАНЫ**.

КАЙДАНЫ, КАЙДАЛЫ *мн. (тур. kajd, kajdani, араб. gaid, gaidani)* кайдани: па(н) Кова(л)ски(и)... фо(р)мана... Лукъяна Миценята, ... кгва(л)товне взялъ // и, везе(н)емъ его укрепова(в)ши, ... в ка(и)даны заливши, при себе зоставилъ (Володимир, 1608 *ТУ* 245); оучїте(л) народе поганского павель... кды смрбде в' вазеню дозналъ якъ рбскоши якои велїкои доткнуоль са кайдановъ, скоштоваль поборозовъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 23); мене ж самого..., до замку приведши, в кайданы оковавши, посадить был казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Пострбн'ныхъ Погрбзки. Знакомъ полбнѣ, вазена, Кайдалы Поврбзки (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); потомъ знову... до табору Хмельницького посъланий... за насъступенемъ... чаты польское... на козаковъ в Острогу до вязеня взятый, ... битый и кованый, а потом в кайданох аж до табору Хмельницького запроважоный зосътал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

2. *Перен. (те, що зв'язує людину, позбавляє її волі)* кайдани: Непребытый аббвѣм' тамъ падоль; и мѣры не маючаа прбпасть:

не избѣгнуе затарасована:... нерозорваные кайданы (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 273 зв.).

КАЙРА ж. (плоскодонний човен) діал. кайора: тыми разы Казаки наши, пришедчи з невести на люди его, которые шли до Москвы воевати, на кайры ѓдарили и двадцати челоуеков до смерти забили (Вільна, 1541 *AS IV*, 296).

КАК див. **КАКЪ**².

КАКБЫ спол. (цсл. какъ бы) (зв'язуе речення) (з'єднуе частини складнопідрядного речення) (приєднуе підрядну з'ясувальну частину до головної) ніби: коли была поѓсталa недавнаа тажкаа... ва(л)ка... зда-лоса, ка(к)бы тота ва(л)ка имѣласа велико множити (Ясси, 1510 *Cost. DB* 468);

як: *Kákoby ty bisowá doczko nie znáta Kákby oná od menie odbizáta* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.).

КАКИЙ 1. займ. (неозначений) (той чи інший, певний) якийсь: а если бы мы... не ѓтдавши тыхъ гроше(и) панѓ песочиньскому... тое именѣе куневъ ѓтняли абы... в де(р)жанью // и шкodu какую тамъ ѓделали,... ѓ права ѓного грошомъ своимъ не ѓчищали (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, 11, 4043, 25 зв.-26); мниси, взявшися от Святой горы, пошли искати и видѣти в родѣ латынскомъ мощей либо тѣла, реку, какие освещенные..., и никакоже не нашли мощей или тѣло освещенное от рода латынскаго; только если бы нашли мощи какие, тѣ все из грецкие занесены земли (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

2. *У ролі част. (підсилювальна)* який: ѓнъ бы(л) рыболовъ книгъ не зна(л). ни-не па(к) какоую моудро(с)ть имаеть (1489 *Чет.* 193).

КАКО¹ присл. (означальний) (яким чином) як: Никита въставъ на(ч)лѣ мыслити

и гл̄а к собѣ, како се мнѣ боуде(т) (1489 *Чет.* 30); Какѓво: якѓ, яковѓ, кáкѓ, я(к) (1627 *ЛБ* 52).

КАКО² спол. (цсл. како) I. (приєднувальний) (приєднуе порівняльний зворот) як: ѓказаль на(м) в' такѓ(м) прѣкладѣ спрáвоу цр(ст)вѣа своего... ктѓрое тѣ собѣ... како виногра(д) оущепи(т)и рáчилъ (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 238, на полях);

(приєднуе відокремлену прикладку) як: мнѣ исакиєви недосто(и)номѣ не памято-зло(б)ствѣюще нѣшего зла аще єсмо ва(м) ѓ чо(м) како чл̄кѣ согреши(ли) (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

II. (зв'язуе речення) (з'єднуе частини складнопідрядного речення) 1. (приєднуе підрядну з'ясувальну частину до головної) як: Како ся Христосъ смирилъ и уничижилъ, мало на то потреба писма приводити: пришелъ бо отъ Отца на свѣтъ, не для панованя земного и не да послужать Ему, но да послужитъ Самъ (1582 *Посл. до лат.* 1123).

2. (приєднуе підрядну частину причини до головної) бо, оскільки: Человѣкъ сы червь, а не человекъ! како ты отца своего и всихъ насъ... отрѣкся еси, благословеніе и клятву поплевалъ еси, и иному пастырю, мамона ради, послѣдовалъ еси (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

3. (приєднуе підрядну частину способу дії до головної) як: ѓказаль на(м) в' такѓ(м) прѣкладѣ спрáвоу цр(ст)вѣа своего... ктѓрое тѣ собѣ... како виногра(д) оущепи(т)и рáчилъ (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 238, на полях); ѓ(в) ѓ бг̄ѓ и животѣ вѣчно(м) са пооучае(т), а Гологлаве(ц) како да чл̄чко(м) са приподобает(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 230 зв.); да не соблазните рече ни едіна(г) ѓ(т) малы(х) сихъ вѣрѣючи(х) во има мое, поне

са(м) сопротівенъ сы(и) заповѣде(м) г(с)нимъ, како инѣ(х) вѣѣлому(д)рыти и на по(л)зѣ наставити може(т) (Львів, 1587 ЛСБ 87); А латыню совсѣм навсѣм оставимо;... ни же их размноженію и разширенію чудимся! Да будут они како суть! (1600-1601 Виш. Кр. отв. 162).

КАКОБЫ част. (модальна) (уживається для заперечення чого-небудь) так-таки: Kákoby ty bisowá doczko nie znáta Kákby oná od menie odbizáta (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 2 зв.).

Див. ще **КАКЪБЫ**.

КАКОВЪ див. **КАКОВЫЙ**.

КАКОВЫЙ, КАКОВЪ займ. (цсл. каковыи) I. (питальный) який: Каково се мнѣ дарование и хто ёго посла(л) (1489 Чет. 155 зв.); Таковыи есть милыи твои любимыи, о накрашшая жь жонъ, каковыи есть любимыи твои, же еси насъ такъ заклѣла? (поч. XVI ст. Песн. п. 53).

II. У ролі спол. (зв'язує речення) I. (приєднує підрядну означальну частину до головної) який: И якъ южь выходиль онъ ис цркве и рекль емоу единый зь оучеников его. оучителю, каковое каменіе и каковое // боудована (1556-1561 ПС 179-179 зв.).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) який: Богъ вѣсть, каковъ конецъ твой будетъ, аще воскорѣ не обратишися и насъ хотѣніемъ постигнеши (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12).

КАКОДОКСІЯ ж. (гр. какодоξία) (відступ від релігійних догм, ересь) какодоксія: А если зась которий християнинъ былъ бы на вѣри уломнымъ, имѣлъ бы въ собѣ якую какодоксію, то есть зле бы держалъ о вѣрѣ, и не вѣрилъ бы такъ, якъ ся годить право и зупелне? (Єгипет, 1602 Діал. 53).

КАКЪ¹ присл. I. (означальний) (яким чином) якъ: моу(ж) то(т)... рекль исцелѣв-

шимъ вы какъ призываете възливающе водоѣ на телеса ваша (1489 Чет. 7 зв.).

2. У ролі сполуч. слова (приєднує підрядну означальну частину до головної) якъ: продалъ есми имене свое..., с чинши и зыншыми поплаты, зо всимъ с тымъ, какъ же есми самъ держал (Луцьк, 1505 АрхЮЗР 8/IV, 226); Ино и твоя милость ѿ томъ намъ поведил, ижъ тая речъ такъ есть, какъ онъ намъ поведал (Вільна, 1506 АЛРГ 119); имене... Черевачичи присѣдили есмо князю Андрею... со всимъ с тымъ, какъ са тые имена здавна в собе мают (Вільна, 1522 АС III, 240).

КАКЪ², **КАК**, **КАКЪ** спол. I. (зв'язує члени речення) I. (єднальний) (зі співвідносним словом такъ, так) як... так: кѣпцом нашимъ... даем доброволенство,... на тот аръмарокъ приездчати... и торговати доброволне, как и на том ярмаркѣ, так и торговый ден и торговавши, заса доброволне ехатъ (Вільна, 1529 АС III, 342); Домовъ подъ мѣщанскимъ присудомъ замковымъ какъ христіанскихъ такъ и еврейскихъ 243 (1552 РЕА II, 26).

2. (приєднувальний) (приєднує члени речення зі знач. "у ролі кого; будучи ким") якъ: Ja kak perwszy truzelnik tobi powidáiu Iż to dilá tebe rad vdyłáiu (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 4).

II. (з'єднує частини складнопідрядного речення) I. (приєднує підрядну частину способу дії до головної) якъ: воле(н) ѿ(н) тотъ... замо(к)... продати замѣнити и розширити и къ своемѣ вжито(ч)номѣ и лѣпшомѣ ѿбернѣ(ти) ка(к) самъ налепѣи розмѣючи (Межиріччя, 1503 Арх. Р. фотокоп. 50); приказѣм вам, ажбы есте... помочное, што на него приходить, емѣ бы есте давали по томѣ, как и перед тым бывало, конечно абы то инак не было (Краків, 1523 АС III, 248);

вы, как мене видели есте творяща, должнии есте творити и тую покорную добродѣтель выполняти (1608-1609 *Виш. Зач.* 228);

(із співвідносним словом такъ) так... як: Какъ жо ѡбѣдвѣ стороне широче ѡ том з собою перед нами мовили, а такъ мы речи, споровъ ихъ з обѣ сторонъ выслѣхавши, вырокъ нашъ господарский на то вчинили и на томъ тѣю речъ zostавили (Краків, 1538 *AS IV*, 154); а ве(д)же што было каленико(в)-ны // то тепе(р) при про(м)че(н)кохъ есть... они... ведаючи то и(ж) не ихъ не вѣступуютъса не такъ какъ ты ку (ш)коде ма припра(в)уешъ неви(н)не (Володимир, 1544 *ЛНБ 103*, 22/Id, 2032, 6 зв.).

2. (приєднує підрядну частину часу до головної) як, коли: ка(к) ѡни ро(к) ва(м) положа(т) и тебѣ ѡбошлю(т) и ты бы пере(д) ними к пра(в)у ста(л) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); онъ какъ з службы наше з Орѣды приехалъ, билъ намъ чоломъ, абыхмо его напротивъку того инымъ чимъ осмотрели (Краків, 1512 *АрхЮЗР 8/IV*, 221); А прото, как князь староста Володимерский листы своими вас ѡбошлетъ..., приказѣмъ вамъ ажбы есте на тот рок на ѡное мѣстцо са вси..., зѣехали (Краків, 1538 *AS IV*, 152); ѡ(д)но(ж) ка(к) есми бы(л) ма(л) ма(т)ка мне малому поведила и(ж) бы в ты(х) чотыре(х) брато(в) // сестры не было (Володимир, 1544 *ЛНБ 103*, 22/Id, 2032, 6-6 зв.); посланцы твои какъ ко мнѣ для вѣстей приѣзжали, и я того не знаю, для чого они..., межъ себя побранились (Полтава, 1649 *АЮЗР III*, 98).

3. (приєднує підрядну частину міри до головної) (зі співвідносним словом такъ) так... як: маеть онъ... тыи имѣнъя держати..., спокойнѣ и скромливѣ, такъ долго и широко и округло, какъ ся тыи имѣнъя

съ стародавна у своихъ границахъ мають (Вільна, 1514 *АЮЗР I*, 47); Продалъ есми имене свое влостное... с цынши и со всеми их платы и работами так долго и так широко, как са тоє имене само в собѣ здавна и в своих са границах маеть (Луцьк, 1522 *AS III*, 216).

4. (приєднує означальну підрядну частину до головної) як: мѣжеи добры(х) смѣлы(х) видимъ, ка(к) своими хоробрѣми дѣлы, чьсти великое достоини бываю(т) (1489 *Чет.* 39); которыи послове имене(м) кралѣ его мл(с)ти..., ѡзѣли бы записы, якое и ка(к) великое вино... кролева еи мл(с)тъ имала бы (Люблін, 1506 *Cost. DB 440*); Я Михайло Павша... записалъ есми... селище Климиятинъ... Макарью... со всеми входы и приходы, какъ што изстарины къ тому Климиятину тягло и прислухало (Київ, 1512 *АЮЗР I*, 45); записуемъ и заставуемъ ему все име(н)е наше куне(в) с це(р)ковью з дворомъ и зо всыми людми кгру(н)ты пожитъки какъ в себе мае(т)ся (Єсківці, 1563 *ЛНБ 5*, II 4043, 25 зв.).

5. (з'ясувальний) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) як: И домовялася заразомъ Сачковая, абы Савка Марковичъ менилъ: што то у него за гость, отколы былъ и какъ его звано (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР 6/I*, 271).

6. (приєднує вставне речення) як: какъ(ж) реклъ иванъ евангелистъ ѡ дни соудномъ. тогды явитса кр̄(с)тъ на н̄бси. и силы небесныи двигноутса (1489 *Чет.* 28); привилей що имали ѡни тоты вышеписа(н)нїи села... ѡ(т) стефана воеводы а тоты и(х) привилїа загинѣли ка(к) е(ст) на(м) видо-мо (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ 131*, 1, 282).

7. (приєднує порівняльну конструкцію) як: И сий кр(с)тъ... в нинешнии бо днѣ ка(к)

солнце во(з)сиялъ по всѣй земли (1489 *Чет.* 26); дозволили емѣ... ты(м) са право(м) доброво(л)но справова(ти) ка(к) и иные мѣста спра(в)уютса в корѣне и велико(м) кнѣзствѣ (Межириччя, 1503 *Арх Р.* фотокоп. 50); Нехай он тоє имене держит водле близкості своеє, а намъ з него слѣдѣтъ земьскѣю слѣжит, как и иншаа брата его (Краків, 1530 *AS III*, 369).

КАКЪ³ *част.* (*питальна*) (*уживається в риторичних питаннях*) як: Сволокла есми къ себѣ сукню мою, какъ ся въ нее оболочу? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); оумыла есми ноги мои, какъ ихъ измараю? (Там же).

КАКЪБЫ *част.* (*цсл.* какъ бы) (*модальна*) мабутъ, ніби: Пристѣпъ къ местѣ... только какъ бы съ шостое части земьлею сѣхою (1552 *ОВол. З.* 198).

Див. ще КАКОВЫ.

КАЛАМАР *див.* **КАЛАМАРЪ.**

КАЛАМАРЪ, КАЛАМАР, КАЛЯМАРЪ *ч.* (*стп.* *kalamarz*, *лат.* *calamarium*) каламар, чорнильница: панъ Борис Охлоповский руку свою подписалъ, я-м ему и каламаръ держалъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 388); Іба(н)нѣ златавсты(и)... писа(л) кнѣги црковныи, в' то(т) ча(с) шата(н) емѣ каламаръ перевѣрноу(л) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 87 зв.); каламар до церкви соборное Берестейское (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); *calamarium* каляма(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 41).

КАЛАНДАРЪ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КАЛАСЯНЫ *див.* **КОЛАСЯНЫ.**

КАЛАТАТИ *див.* **КОЛАТАТИ.**

КАЛАЦІЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЦЫЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЦЪЯ *див.* **КОЛАЦИЯ.**

КАЛАЧЪ *див.* **КОЛАЧЪ.**

КАЛАЧЪНИКЪ *див.* **КОЛАЧНИКЪ.**

КАЛАЧЪНЫКЪ *див.* **КОЛАЧНИКЪ.**

КАЛВАКАТОРЪ *див.* **КАВАЛКАТОРЪ.**

КАЛВИНИСТОВЕ *див.* **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛВИНИСТЫ, КАЛВИНИСТОВЕ, КАЛВѢНѢСТЫ *мн.* Кальвиністи: До чого ему помагають такъ Лютеранове, яко и Калвинистове (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 163); нѣкды жаденъ з' ѿ(т)цовъ онѣхъ инѣчей оучѣти важилиса якъ тепе(р) незбожнныи оучѣтъ калвинисты мовачѣи ижъ ѿтворѣнными двѣр'ми и незамкнѣнными оувошо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 159 зв.); Азъ Іоанъ видѣхъ мѣсто стое; Іер(с)лімъ нѣвый,... zde нехай бѣдѣтъ поганбѣни геретѣци, арїани, и пондрци, с калвѣнѣстами, що не признавають стѣхъ, оуго(д)никѣвъ Бжїихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 145).

Див. ще КАЛВИНЪ.

КАЛВИНСКИЙ *прикм.* (*який стосується кальвініста*) кальвіністський: зъ ними конверсовалъ,... въ зборе своемъ Киселинскомъ (который зе збору калвинского, и самъ будучи передъ тымъ калвиномъ, на арианский обернулъ) предиковать и въ школахъ... людий наукою блудною горшити и заражати, зездовъ и згромаженя..., въ той же маетности своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

Див. ще КАЛЪВѢНОВЫЙ.

КАЛВИНЪ, КАЛВѢНЪ *ч.* (*стп.* *kalwin*) кальвініст: испблѣу ты(ж) изъ нѣми..., несторїане // и евтїхїане, ка(л)вѣни (XVI ст. *УС* № 29519, 77 зв.-78); кто, абы то смѣле оучинили, лѣтра, калвѣна и котѣрыє альбо ихъ наслѣдѣють, альбо оуживаютъ, наоучилъ, побѣдѣлъ... людѣй ѿсоблѣвое натоуры (Дерманъ, 1605 *Мел. Л.* 31); такїи соу(т) л'жѣвыи евангелїковѣ, калвѣинове,... ариане, пондрци (Устрики, I пол.

XVII ст. УЄ № 29515, 330); зъ ними кон-версоваль,... въ зборе своемъ Киселинскомъ (который зе збору калвинского, и самъ будучи передъ тымъ калвиномъ, на ари-анский обернулъ) предиковать и... зез-довъ и згромаженя..., въ той же маетнос-ти своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

Див. ще **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛВѢНЪ *див.* **КАЛВИНЪ.**

КАЛВѢНѢСТЫ *див.* **КАЛВИНИСТЫ.**

КАЛДУНЪ *ч.* (*стп.* kaldun) нутроці: Бѣда грѣшникѡ(м)... якъ свовѣне и не-встыдліве ѡбжѣрствѡ, и пѣанствѡ непо-гамованомѡ, засмердѣлыи скѣрбѣ чѣрева, калдѡнѡ внѡтрнѣи маючѣи сѣтость в' пов-стагнѣню не держѣлися (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 274).

КАЛЕКА *див.* **КАЛИКА.**

КАЛЕКОВАТИ *дѣсл. недок.* Бути ка-лікою: у Хведка Гурынчика по руках обох под лопатками, ажъ калекуеть, разов синих, спухлых, кровю набеглых, десяток шабля-ми (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 358).

КАЛЕНДАРНЫЙ *прикм.* (*який сто-сується календаря*) календарний: Прѣчы-ны велѣкіе кален'да(р)ного попра(в)лен'а (Острог, 1587 *См. Кл.* 13 зв.); Артыкѡлѣ .і. ѡ(т)мѣна календѣрѡ, котораа... тѡрбѣцію справѣла, а иж в роздѣлѣхъ ви(ш)ѡписан-ных, ничто не ѡписѣлосѣ на схѣзмѡ кален-дѣрнѡю: то здѣ ѡ(т) писѣнѣа бжѣственнагѡ вкратцѣв воспоманѡ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* (Лѡ.) 27); *calendaris, calendari(us), кале(н)-да(р)ны(й)* (1642 *ЛС* 108).

Див. ще **КАЛЕНДАРОВЫЙ.**

КАЛЕНДАРОВЫЙ *прикм.* Те саме, що календарный: боимѡса абы... за тымъ ка-лендѣровымъ шноуркомъ, чере(з) ѡ(т)ца папѣжа оукрѡченомъ, зачѣсомъ штѡ йншо-го с тогѡ жъ варстѣтѡ на(м) гѡршей несмѣч-

ного на насъ вѣволочи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.).

КАЛЕНДАРЪ, КАЛЕНДАРЪ, КАЛЕНЪ-ДАРЪ, КАЛАНДАРЪ, КОЛЕНДАРЪ *ч.* (*лат.* *calendarium*) 1. (*система лічення днѣв у році*) календар: терлѣцкѣи вл(д)ка лѡцкѣи, и володѣмерскѣи всѣа ли ѣресъ призвола-ючи на нѡвыи календѣрѣ, и з'ѣздѣ бѣлѣ оу брѣстю (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); рокъ есми зложѣ(л) пну Стрыбылю на день трехъ кроле(и),... которое свято маеть быти в року при(ш)ломъ, с поправы коле(н)-дару ѡсмѣдеса(т) четѣве(р)томъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); со(з)навае(м)... и(ж) року теперешне(г)... ве(д)ле старо(г) руско(г) календарѡ выехали есмо на (в)зна(н)е... грани(ц) межѣ име(н)ями их (Киѣв, 1592 *ЦНБ ДА/П-216, № 27, 1*); а ныне сидѣ(т) пя(т) ѡсобѣ... до нового Кала(н)даря на-ро(д) нашъ рѡ(с)ки(и) примѡшали (Львѣв, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Писанъ у Вилни, ро-ку 1608, марта 1, по старому календару (Вѣльна, 1608 *Гарм.* 172); того ж рокѡ... ꙗфпз ляхове ѡ(т)мѣнили кале(н)да(р) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165); Календѣрѣ. *Calendarium* (1650 *ЛК* 456).

2. (*довѣдкова таблиця або книга*) кален-дар: приписѡю тѡтѣ слѡва дѡктора краков-ского лѣтоша, в' календарѡ такъ рѡчни(м): черезъ него напѣсаные (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48); вѣдали есте книжкѡ прѡтѣвѣ неякого(с) фѣлялета... и в то(и) жѣ кни(ж)це ѡ новомъ календѣдару, кѡтори(и) есте в рѣме бѡдѡчѣ по ру(с)кѡ выдрѡковали... // ...ѡповедаете (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.-47); Але абымъ доводѣ певный о святыхъ... по-казалъ, покладаю *ТУ* по имени ихъ, кото-рыи... межѣ святѣи до календѣара вписаны быти удостоилися (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 849).

КАЛЕНДАРЪ *див.* **КАЛЕНДАРЪ.**

КАЛЕНЄ *с.* Тинькування, штукатурення: Калѣніє: Калє(н)є, тынкованье (1627 ЛБ 52).

КАЛЕНЪДАРЪ *див.* **КАЛЕНДАРЪ**.

КАЛЕЦСТВО *див.* **КАЛЪЦТВО**.

КАЛЕЧИТИ *див.* **КАЛИЧИТИ**.

КАЛИКА, КАЛЕКА, КАЛЪКА *ч. і ж.* (*тур.* kalik) 1. (*людина з тяжкими пошкодженнями тіла*) каліка: вы... ивана бо(н)че(н)ка... пострелили... дрдго(г) ивана ве-керами збили сто(л)кли рѣкѣ левую зламали: на што вечъны(и) калика зо(с)та(л) (Вінниця, 1634 ЛНБ 5, II 4060, 72 зв.); пострелено... Гарасима Торопа в локоть самое руки левое, зачымъ каликою на руку зосталь (Варшава, 1641 ЧИОНЛ XIV-3, 159); Силу, Сидоренкового сына, округъне... збито и шаблюю въ руку правую, вышей локтя, на которую каликою будетъ (Житомир, 1643 АрхЮЗР 6/I, 537); якож одному з нихъ... правую руку выбили,... на которую руку калекою вечънымъ зоставати мусит (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 465); *Образно:* А штожъ пакъ намъ, калекамъ будучы, посреде волъковъ?! (Вільна, 1599 Ант. 605).

2. (*жебрак*) каліка: кн̄гня... чере(з) игѣмена... семиѡна и чере(з) калѣки писала листы до сына своего... штобы ее по(д)ѣхавши выкра(л) (Володимир, 1578 ЖКК I, 98); гды чїниш' оучтѣ, в'зові оубѣгих', калѣк', нѣмочны(х),... и благословѣнъ бѣдешъ (Київ, 1637 УС Кал. 684).

КАЛИНА *ж.* 1. Калина: Калина. Sa[m]-bucus sylvestris. Platanus aquatica (1650 ЛК 456).

2. Особова вл. н., ч.: у... Калины ра(н) синихъ биты(х) на плечах па(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 119); Федо(р) Калина (1649 РЗВ 101 зв.).

КАЛИНКА *ж.* (*маленька калина*) калинка. Особова вл. н., ч.: Калинка шкодъ собе шацуе на шесть копъ грошей (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/I, 249).

КАЛИНОВЪ *прикм.* Калиновий. У складі мікротопонімичної вл. н. **Калиновъ Кустъ, Кустъ Калиновъ:** Будучи я выведены(и)... на ме(ст)цо урочищо пе(в)ное, у Калинова Куста лежачое,... заста(л) п̄на Ма(т)фѣа Немирича (Київщина, 1595 ККПС 68); Пото(м)..., приве(л) на(с) до врочища Куста Калинова, которы(и) куст стои(т) в долине ѡ(з)ле доро(ги) (Івниця, 1582 ККПС 79).

КАЛИТА, КАЛІТА *ж.* (*тур.* kalita, halita) 1. (*мішечок для грошей*) калита: и в тот дей час взято... в Романца Чоботаря..., поес с калитою, а в калите десят грошей (Луцьк, 1547 АрхЮЗР 1/VI, 48); коли есми васъ // посылалъ без' мѣха и безъ влагаллица [без мѣшка, або безъ калиты]... чи пакъ ва(м) чого недоставало (1556-1561 ПС 320-320 зв.); у калити... было сорокъ золотыхъ че(р)воныхъ монеты (Житомир, 1583 АЖМУ 59); Чпа(г): кишѣна,... тѣрба, мошна, тобола, калита, мѣшо(к) (1627 ЛБ 157); каліта рега (I пол. XVII ст. Сем. 131); romp[h]olux, пухвица на калитѣ (1642 ЛС 321); *Образно:* сам' Сн̄ѣ Бж̄ій... не хѣчетъ мѣти, таковѣго за прїатела, котѣрый ср(д)це свое в' шкатѣлѣ ал'бо в' калитѣ ховѣетъ (Львів, 1645 Жел. Тр. 4 зв.).

2. Особова вл. н., ч.: шостого Андрея Калиту зъ сынами двома, по которомъ жита его польволоки взялъ и нажалъ копъ двадцатъ шесть (Луцьк, 1633 АрхЮЗР 6/I, 493); Иванъ Калита (1649 РЗВ 135 зв.);

у складі мікротопонімичної вл. н. **Романова Калита:** жаловала намъ землянка Киевская..., штожъ дей намѣсникъ его милости Софейский... вступається и волочить

моцно квалтомъ озера наши властными имѣнья нашего Вишенского, на имя..., Миничовъ, // Романову Калиту (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 38-39).

КАЛИТНИКЪ ч. Сільський листоноша, *діал.* калитник. Особова вл. н.: Иванъ Дедеркало лавникъ... съ помочниками своими: Маскомъ Федоровичомъ,... Вацлавомъ Калитникомъ..., // ...звазнившисья..., насъ, духовныхъ особъ лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 185-186).

КАЛИТЪКА, КАЛЫТКА ж. 1. Калитка: В то(м) же кѣ(т)ци и каме(н) бѣлы(и) в калы(т)ци адама(ш)ково(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 23).

2. Особова вл. н., ч.: онъ... // ...подъданы(х) поводовъ... выкочивалъ дорошенька фе(с)ка то е(ст)... калитъку борыса романа шевъца (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.).

КАЛИЦИЯ *див.* КОЛАЦИЯ.

КАЛИЧИТИ, КАЛЕЧИТИ *дієсл. недок.* (кого) Калічити: особъ свецкихъ, дяковъ,... били, шарпали..., прегражаючи оныхъ и законъниковъ выволочаючи, бити и лапати, калечити и о смерть приправити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); та(м) же его [небозчика] окру(т)н(е) а немилосе(р)дне... секли, калічили и забияли (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

КАЛИТА *див.* КАЛИТА.

КАЛЛИОПЕ с. (*лат.* calliope) поезія, віршування: Лѣторбслъ Навкъ четвѣртаа, Калліопе Тобест, Цвиче(н)е в' писа(н)ю высѣбки(х) и пова(ж)ны(х) рѣчій (Київ, 1632 *Свх.* 301).

КАЛУГАРЪ *див.* КАЛУГЕРЪ.

КАЛУГЕРСКИ *прикм.* Чернечий: и тиж на приход калѣгерски ѿт Молдавици а ѿт там на вѣсход на прислѣп попов (1583 *ДВВ* I, 86).

КАЛУГЕРЪ, КАЛУГАРЪ, КАЛУГОРЪ ч. (*цсл.* калогеръ, *молд.* калугеръ, *гр.* καλόγερος) чернець: мы Стефа(н) воевода... дали и потвѣрдили есмы нашемѣ стоמוу монастирѣ..., где естъ іегѣме(н) и архимандрит(т)..., цигани що калѣгери с того(ж) монастира придбали себе ѿ(т) басарабской земли (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. 109); дае(м) ва(м) знати и(ж) послали есмо до ва(с)... в калѣгари (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); Протопопы..., калугери, слуги церковные всѣ..., до тыхъ всѣхъ абысте ниякого дѣла не мѣли, ихъ не судили, не рядили (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 269); Дѣля того не чудуйте ся, братья мои, теперъ такъ поставило: хотъ патріархы, владыци, калугоре и попове не кажуть слово Божіе дѣля ласкумства сегосвѣтньего (XVI ст. *НС* 82); Сщен'нойноци, и Калоугери, Мніси, з' монастырѣй // своїхъ безъ воли Игоуменское никакоже да не исхѣдаты (Львів, 1614 *Вил. соб.* 17-18).

КАЛУГОРЪ *див.* КАЛУГЕРЪ.

КАЛУЖА *див.* КАЛЮЖА.

КАЛУМНИА, КАЛУМЪНІЯ ж. (*стп.* kalumniā, *лат.* calumpnia) наклеп, неправдыве обвинувачення: до зънесенья тыхъ всихъ калумнїй, поводъ тымъ позвомъ позываетъ васъ и припозываетъ (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 278); которая то калумниа поводови ани его гонорови жаднымъ способомъ, у вшелякого права суду и уряду, и на вшелякомъ инъшомъ мѣстѣцу шкодити не маеть (Там же, 279).

КАЛУМЪНІЯ *див.* КАЛУМНИА.

КАЛЦЕДАНЪ ч. Колчедан: а кргу(н)ты (!) муру мѣста ѿ(з)доблены всаки(м) камѣнье(м) дороги(м)... третии ка(л)цеда(н) четве(р)тыйи шмаракъ (XVI ст. *КАЗ* 659).

КАЛЫТКА *див.* КАЛИТЪКА.

КАЛЬ ч. 1. (*бруд, болото*) кал: брение калъ, грязь (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); а коли тоє мѡви(л) х̄с, и плѡноу(л) на землѡ и ро(с)те(р) пѡлце(м) и с кѡло(м), и помѡза(л) ѡчи слѣпомѡ и росказа(л) емѡ, иди и оумыйса въ кѡпели (XVI ст. *УС* № 29519, 67 зв.); лѡзна лѡдѡй мьеть а сѡма в' калѡ стѡбитъ (Львѡв, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Брѣнѡе: Глѡна, болѡто, кѡлъ, грѡзь (1627 *ЛБ* 12); lutum, блато, тинъ, калъ (1642 *ЛС* 259).

2. (*екскременти*) кал: трава аронова то(л)чена и смѣшена с кало(м) коровьи(м) што(к) вытанѣ(т) (XVI ст. *Травн.* 22).

3. *Перен. (грѣх, аморальнѡсть)* бруд: Златоустый... возбранял им тоє: ...посполю с мирскими..., жити, с ними валятися во всѣм калѣ страстей похотных (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

КАЛЬВѢНОВЫЙ *прикм.* Кальвинѡстський: а если тѡтъ кто выстѡпитъ, з' арѡева, и понѡрського збрѡд, и ѡ(т) кѡлъвѣновыхъ оучеников' оупѡрны(и) не хотѡчѡ дѡшъ стѡхъ признѡти, ... нехѡйже спытѡеть стѡго юѡнна бѡвѡдѡца, що то за ер(с)лимъ з нѡа сходѡчѡй (Почаѡв, 1618 *Зерц.* 46).

Див. ще **КАЛВИНСКИЙ**.

КАЛЬНЫЙ, КАЛЬНЫЙ *прикм.* Брудный, *диал.* кальный: своему кальному и смердящему тѣлоу годити (1489 *Чет.* 280); Еремѡ завергли у одно мѣсто кальное (XVI ст. *НС* 130).

КАЛЫТКА *див.* **КАЛИТЪКА**.

КАЛЬНЫЙ *див.* **КАЛЬНЫЙ**.

КАЛЪКА *див.* **КАЛИКА**.

КАЛЪЦТВО, КАЛЕЦСТВО с. Калѡцтво: онъ не звыклъ ничего иньшого тотъ то мужъ мой чинити, кгда одно упросится до которого цнотливого пана, абы его, при его уломности и окаличнымъ здоровью, хто могъ для его калецства шукою

хлеба и чим инымъ ратовати (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578); *Образно:* Тѡжъ розѡмѣй ѡ медѡ, ... и ѡ горѣлцѣ, и всѡкѡй // напѡй, если без мѣры: то смѣрть а калѡцтво слѣпота, дѡши, и тѣлѡ твѡемѡ (Чернѡгѡв, 1646 *Перло* 4 зв.-5).

КАЛЮЖА, КАЛУЖА ж. 1. (*заглибина в грунті, заповнена водою або іншою рѡдиною*) калюжа: дѡдѣ кды некды(с) воды прѡгноу(л), с калоужѣ виѡлеемскои котѡрѡю неприѡтелѣ были ѡкрѡжѡили мѡвачи. ѡ если бы ми хто дѡлъ пѡти воды з калѡужѣ котѡраа е(ст) в' виѡлеемѣ подле брѡмы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184 зв.); в Црква(х) бл(с)вѡите Бѡ, Гѡ изъ жрѡделѣ Йѡлски(х): ѡле з' калѡ(ж) мѡтны(х) сора(т)са, на погѡбель и на зарѡзд оуживѡючихъ жолѡдком' (Киѡв, 1619 *Гр. Єл.* 189); Кѡлъ, тѡна: Прѡпастъ, калѡжа, болѡто, грѡзь (1627 *ЛБ* 52); Возми посохъ твѡй, а прости рѡкъ свою на вѡды егѡпецкѡи, и на рѣки ѡхъ... и калюжи, ... абы са ѡборѡтѡили во крѡвь (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

2. *Перен. (грѣшний свѣт, грѣховне середовище)* земна нечистъ: Прѣто(ж) дѡшѣ грѣшныє, покидѡйте калоужѣ смро(д)лѡвыє свѣта того, пристоупѣте до во(д) текѡчи(х) до живота вѣчно(г) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 187); дѡша нендзнаа в' таковомъ члѡвекѡ яко в' спросной калюжи волаеть са (поч. XVII ст. *Пчела* 46).

КАЛЮЖНЫЙ, КАЛЮЖЪНЫЙ *прикм.* у знач. *ім.* Калюжный, -ого. Особова вл.н.: Степа(н) Калюжъны(и) (1649 *РЗВ* 202); Миха(и)ло Калю(ж)ны(и) (Там же, 389).

КАЛЮЖЪНЫЙ *див.* **КАЛЮЖНЫЙ**.

КАЛЯМАРЪ *див.* **КАЛАМАРЪ**.

КАЛЯТИ, КАЛАТИ *дієсл. недок.* 1. Бруднити, *диал.* каляти: bulbito, дѣти(н)ны(м) гное(м) мажу, каляю (1642 *ЛС* 106).

2. *Перен.* (що, чим) (*укривати ганьбою*) каляти, плямувати: Вы Міра́не... чéстно-но малженства одѣ(н)емъ одѣтыи, не калайте его грѣхъами нечистѣт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 673); ѡст' на́ших' свѣтости оуча́стництвом' освачены(х), кламлѣвыми слова́ми,... и вшетѣчными пѣснами не калѣймо (Там же, 938).

КАЛАСЪ ч. (*нѣн.* Kalait) (*синя фарба*) калія; індиго: побра(но)... // ѡлово, сира, галу(н),... каласъ, купоръвасъ, я(р) и инъшиє хва(р)бы (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

КАЛАТИ *див.* КАЛЯТИ.

КАМ *присл., у ролі спол. слова (приєднує з'ясувальну частину речення до головної)* куди: жона ѡ мужи своємъ не вѣдала гдѣ пошоль и кам са дѣль (1489 *Чет.* 14 зв.).

КАМАЗЕЛА ч. (*стп.* kamizela, *фр.* camisole) камізелька, безрукавка: Епендѣтъ: обо(и)чи(к), камазѣла, сѣрда(к), кафта(н) (1627 *ЛБ* 204).

КАМАРА ж. Музичний струнный інструмент: тестудо, же(л)въ, камара, гусли (1642 *ЛС* 396).

КАМАРАШЪ ч. (*мад.* kamaraš) придворний: камара(ш) пови(л) жесте не на ча(с) графили са(м) то рѣкъ господа(р) видите мѡ(и) тажа(р) зо (в)сѣхъ сторо(н) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436); во(и)вода... в сове(р)шѣнїе це(р)кви пре(з) пна Фебѡра камараша своѣго, прислалъ изде во лвовѣ ѡ(т)личыль пѡлскихъ злѡты(х)... 3000 (Львів, 1629 *ЛСБ* 1051, 2).

КАМАРНИЙ *прикм.* Який стосується камари: тестудинацеус, кама(р)ни(й) (1642 *ЛС* 396).

КАМЕЛЕВЪ *прикм.* Камелевий. ◊ **камелева трава** — (*назва рослини*) камелія: коре(н) же каме(л)євы травы раве(н) є(ст)

цвѣто(м)... и дѣомъ аки синолои бѣлои (XVI ст. *Травн.* 46).

Див. ще КАМЕЛОЄВЪ.

КАМЕЛОЄВЪ *прикм.* Камелевий. ◊ **камелоєва трава** — (*назва рослини*) камелія: нѣкїи сѡ(т) коупци неисправе(д)ливы и ѡманываю(т) простыхъ людеи, а емлю(т) коренїе каме(л)оевы травы (XVI ст. *Травн.* 46).

Див. ще КАМЕЛЕВЪ.

КАМЕНЕЦЪ ч. 1. Камінець: ко́шичокъ, обрѡчокъ, каменѣць, хлопѡтко (Львів, 1591 *Адел.* 47); Камы́къ: камене(ц), опѡка, скала́ (1627 *ЛБ* 52); lapillus, каменѣць (1642 *ЛС* 250).

2. (*коштовний камінь*) камінець: Крестъ сребрѣный позлотистый с каменцемъ однимъ и с пятми пуклями невеликими сребра белого (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294).

3. Топонімічна вл. н.: А войско польское подъ Каменецъ на Оринино поле стягається (1630 *МИВР* 322).

КАМЕНЄ, КАМЕНЬЄ, КАМЕНЬА, КАМЪНЄ, КАМЪНЬЄ, КАМЪНЬЄ, КАМЪНА с. 1. (*гірська порода як суцільна брила*) каміння, скеля: земля потреслася. Каменьє расподолоса (!) (1489 *Чет.* 169 зв.); отъ того мосту зъ Домли рѣки на лѣво, въ ручай, тымъ вручаемъ въ каменьє на логу (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); ина(к)шими... спѡсѡбами все камѣ(н)ѣ ро(з)мѣтано бѡде(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 69); заисте ма(л) бы(с) са встѣдѡти, же скалы и камѣна тебе превыш'шаю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224); И мѡцное камѣньє ѡтоса скрѣшило, з' оужаснострашны(м) грмѡто(м) впѡлы розвалило (Львів, 1631 *Волк.* 3); на-личыль ꙗ̄мѡ мѡжовъ што на раменѡхъ носыли, а ꙗ̄п што каменья в' горахъ ламѡли (серед. XVII ст. *Хрон.* 292 зв.); *У порівн.:*

Окаменѣю: Затве(р)дждю я(к) камѣ(н)е (1627 ЛБ 151);

перен. (тягар) страждання: твоѧ родѣтелка... оутѣснены(х), порѣганье... камѣнье, пилованье, мечи, скромне знѣсачихъ... сыновъ спложала (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 57); $\overline{\text{ис}} \overline{\text{хс}}$ нѣкды бы в цр(с)кы(х) збрѧ(х) бо(з)ства своего голѣада пеке(л)ного не могль звѣтажити, ... если бы са не оузбрѣиль камѣнамъ бѣ(д) наші(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268 зв.);

перен. (про твердість, незламність) каміння: чрѣвоное море есть покѣта... пре-краснаа, котѣраа дрѣва ѡнаа зелѣные, то есть дѣшѣ роскошны свѣ(т)скіе в камѣна моци и статечности ѡборочаетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174).

2. (роздрібнені куски каменю) каміння: вели на(с) кнѣзи... до долины... менячы быти знаки каменьемъ складеные (1546 *ОГ* 79 зв.); тогды похватили камѣна и хотѣли на него веречи (1556-1561 *ПЄ* 383 зв.); у нучь и у день мучили ся, ... и били ся у груди свои, на камѣня, у голову (XVI ст. *НЄ* 101); разъ на него арѣане, посполѣты(х) лѣдѣй збѣрили, и камѣна(м) на него мѣчѣчи, мало его не вѣили (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); И вы зѣмле, каменье, гойной заживайте Радости, гѣрки(х) смѣткѣ(в) овшѣки нехайте (Львѣв, 1631 *Волк.* 25).

3. Кам'янистый грунт: але кгды припадут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне, и якъ на дорогу утолоченную, и якъ межи терние, которое, кгды выросло, затлумленно ест (Вѣльна, 1600 *Катех.* 73).

4. (будівельний матеріал) каміння: Каменѣ(н)а тесаного до двере(и) и до ѡконъ есть наготованого достатокъ (1552 *ОЛЗ* 158); за слѣ(п)... далисмы павлѣ мѣралу з роботую, с камене(м), с привозомъ зло(т) д

(Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 76); оско(р)дѣ, клѣпец' сокира, котѣрою мѣларѣ камѣ(н)е ѡтѣсдютъ (1596 *ЛЗ* 63); до того каменье тесаное по... сходахъ разнымъ людемъ по-роспродавалъ (Киѣв, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142); на горѣ дѣмѣ на мѣстцы способно(м) склѣли каменье (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.);

перен. фундамент, основа: читаемъ, котѣрый абы лѣудѣ ѡзнаймѣль, ижъ мѣжетъ бѣ оупѣдокъ мѣста и цркви валы и камѣна ѡ(т)новѣти и направѣти, яко тѣй, котѣрый всемо(ц)ный есть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 155); **камѣна живые** — божѣ слуги, вѣрующѣ: то(т) жѣзль роздѣлающѣй бы(л) хс котѣры(м) всѣ камѣна живые которые не-кды(с) в' нѣѣ възмоутса маютса ро(з)мѣрѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 258).

5. (одне зі знарядь оборони й нападу) каміння: Колодинъ колья и каменья кѣ ѡбороне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВѣн.* 3. 131 зв.); На бланкахъ кѣ ѡбороне каменья з возъ только ко(л)я дѣбового со два возы (1552 *ОЧерк.* 3. 5); потомъ, ... видель знаки въ форте шпиталной обуховые и шаблями тятые, камѣнье и друки, которыми добываносе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 596); начинѣль розмайтой стрѣлбы, котѣрѣю розложи(л) по вѣжахъ и оуглѣхъ мѣровъ, абы выпѣщано стрѣлы, и велѣкое каменье (серед. XVII ст. *Хрон.* 336).

6. Дорогоцінне каміння: на том кони седло Тѣрецькое, аксамитом крытѣе, ... з радом таковым, ... с каменем, тѣркѣсы, и иншими (1558 *АС* VI, 214); панагию немалую злотистую съ каменьемъ, моци, серебромъ оправные, ... служебникъ небожчиковский... забравѣши, до монастыра Печерского... утекъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 350); **камене (каменье, каменье) дорогое (драгое), дорогое каменя (камена, каменье)** — дорогоцінне каміння: пого-

рѣли... ку тому золото,... перстен, камене дорогое, перла (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); в которой [торбе] было... перстений золотыхъ с каменьемъ дорогимъ чотыри (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266); соломѡнъ... свѡй присѣно(к) весь кáменьемъ дорогимъ оукрасиль (серед. XVII ст. *Хрон.* 295); И кто ся на том основании здѣ чим будет, златом, серебром, каменьем драгим..., там тому всему проба будет (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); Не лакайса: бѣдеш честней ѡ бога над дорогое камена (поч. XVII ст. *Вол. В.* 79); злото, серебро и оноє дорогое камѣня и книги зобрано (Львѡв, 1605-1606 *Перест.* 26); Престоль коштовный, дорогимъ каменьемъ высаженій (Киѡв, 1621 *Кон. Пал.* 776); **камѣньє коштовное** — дорогоценне каміння: з ѡныхъ [людѣй] котѡрыє на(д) злѡто и на(д) камѣньє коштовное, и на(д) прѣмени... соу(т) зацнѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 48); **камѣна дорогоценное** — дорогоценне каміння: справе(д)ливый злѡто розкаленое, и серебро спробованое, и камѣна дорогоценное (Львѡв, 1642 *Час. Слово* 272 зв.).

перен. (про найцѣннѣше в духовному житті) каміння. ◊ **камѣна дорогое** — найдорочче каміння: Для того и(ж) йсти(н)на в ни(х) сѣдитъ, для тѡго и(ж) бранты золото срѣбро камѣна дорогое то є(ст) щиро(ст)... правда в ни(х) цр(с)твѣе(т) (1598 *Виш. Кн.* 308).

Див. ще КАМЕНИЄ.

КАМЕНИЄ, КАМЕНИЄ, КАМЕНИЄ, КАМѢНИЄ, КАМѢНИЄ с. (*цсл.* камение) 1. Те саме, що **камене** у 1 знач.: зем'ла са пот'рас'ла и камене са распадавало и гробове са ѡ(т)ворили (1556-1561 *ПЄ* 120 зв.); зát'мило(с) слнцє... и камене падалоса (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 29); ocris, гора, ка-

мене (1642 *ЛЄ* 288); ѡ(т) распáтїа настѣпáетъ слáва Хвá, ѡныи чѡда затмѣна слнца,... распадѣнїє Кáменїа, и ѡтворѣнїє гробѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 91 зв.); *У порівн.:* Тая бовѣмъ, яко глубокость морская, геретыковъ пожерла, которые, яко камене, пошли въ самое дно пекелное, устати и погинути мусѣли (бл. 1626 *Кир. Н.* 26);

перен. (про твердість, незламність) каміння: правдїве єсть дárъ Бжїй при на(с), абѡвѣмъ еслї бысмо не были самѡвлáстныи,... тогдá бысмо бѣли абѡ Кáменїємъ, или Желѣзомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

2. Те саме, що **камене** у 2 знач.: Робѡтници пакъ поймав'ши слоугы єго. иногѡ зѣбили. а иногѡ забили. а иногѡ камене(м) побили (1556-1561 *ПЄ* 92 зв.); еслї и(х) стинають, має(м) іѡán'на крѣтла, еслї кáменїє(м) побивáю(т), мáємо прѣвом(ч)нка стѣфана (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224); И узали камене, що бы металы на него (XVI ст. *НЄ* 45); А ѡни єдни(х) помо(р)довáли, а дрѣгы(х) кáменїємъ позабывали (XVI ст. *УЄ* № 29519, 104); є(ст) тáкожъ гѡра, гѣкла,... вѣмѣтѣе и(з) себе камѣнїє, лѣпанѡи скáлы поспѡлѣ съ огнѣмъ (Львѡв, поч. XVII ст. *Крон.* 29); а на остатокъ каменїємъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидѡвъ (Киѡв, 1621 *Кон. Пал.* 836); слѡвамъ ихъ не вѣрили, але еще и кáменїємъ побѣша ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 151).

3. Те саме, що **камене** у 3 знач.: называє(т) и(х) злы(м) и неоуроженымъ полемъ і каменїємъ на которѡ(м) са нѣколи нѣчѡго доброго не оуроди(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 206).

4. Те саме, що **камене** у 4 знач.: гражáне льво(в)ские... цр(к)ѡ(в) Бра(т)скѡю...

вы(ш)ше фѣдаме(н)товъ каменіемъ теса-ны(м) третюю ча(ст)... змѣровали, не маю-чи на то жа(д)ныхъ доходовъ (1592 *ЛСБ* 218); дома для це(р)ковны(х) и школны(х) над(к) хотачи не толко камене(м) и желѣзо(м)... та(к) ты(м) барзѣи надками... збудовати (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 422(1));

перен. фундамент, основа: рекль емоу единь зь оученико(в) его. оучителю, како-вое каменіе и каковое // боудована (1556-1561 *ПЕ* 179-179 зв.); стѣны, каменіе, самыя елементы двѣждтса (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); каменіе живое — божі слуги, ві-руючі: И напро(д) мѣсто тоє стоє заложіли, А сами са за фѣндамента его по-ложіли... якѡ каменіе живое многоцѣн-ное, // А не злато его бѣдовало тлѣн-ное (Чернігів, 1646 *Перло* 48 зв.-49).

5. Те саме, що камене у 6 знач.: Крестъ сребренный позлотистый с каменіемъ и с перлами добре справеный (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. б); дрѣва насади на ней разлічныи, плодонѣсныи: и весѣлыми гаамі и высоки-ми горамі, и каменіемъ, мнѡгоцѣнны(м) и кроушъцами златими, и срѣбрными оукрасивъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); ка-мѣніе дорогое, дорогое Камѣніе — до-рогоцѣнне каміння: слова Пѣанскіѣ, сло-ва сѣ(т) чістыѣ, пожаданшыѣ на(д) злѣто и на(д) камѣніе дорогое мнѡгое (Київ, 1637 *УС Кал.* 336); И до бѣдована старозакѣн-ногоу прибы(т)кѣ, не то бл'кѡ Сребро, Зла-то, дорогое Камѣніе, ... але и Шерсть Кѣ-зюю, и скѣры червѣныѣ бараніѣ, ... ѡфѣ-ровати казал': абы снать богатыѣ не хѣл-пилиса (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

КАМЕНИСТИЙ *див.* **КАМЕНИСТЫЙ**.

КАМЕНИСТЫЙ, КАМЕНИСТИЙ, КА-МЕНІСТИ *прикм.* Кам'янистый: Єсть бо-вѣ(м) ис'сопъ зѣла якоєсь невеликое, ... на скала(х) за(с) и мѣсца(х) каменісты(х)

росте(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174 зв.); А якъ земля бѣдѣчи ѡднакою, ѡн'шаа єст' каменістою, а ѡн'шаа тлѣстою... такъ рѣз-ныи сѣть ср(д)и и здѣнѣа лю(д)скіи (Виль-на, 1627 *Дух. б.* 232); камені(с)ти *calculosus* (I пол. XVII ст. Сем. 41); *scirpeus*, камені(с)-ти(и) (1642 *ЛС* 365).

КАМЕНИЦА, КАМЕНИЦЯ, КАМЯ-НИЦЯ *ж.* 1. (кам'яна будівля, мурований будинок) кам'яница: особливую справу и владание половицы монастыря Зѣменска-го и каменіцу Виленскую маєтъ вжо по-мененый сынъ мой, ... по воли своей вжи-вати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); а то стороны каменіцы в которѣ(и) голѣбѣ меш-каєтъ (Кам'янець, 1577 *ЛСБ* 1201); Сходи-лися духовенства и рыцерства послы и панове засєсть и духовенства до госпо-ды... воеводы киевского, до каменіцы па-на Раского (Берестя, 1596 *МИВР* 66); на-передъ тоє за великій выстѣпокъ и при-чинѣ до наганы кладєтъ, же не в' цркви албо в' костѣлѣ синодѣ єа ѡтправовалъ, але в' каменіцы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 83 зв.); Ѳєдо(р) драбикъ ставши на ри(н)-кѣ пре(д) камяницею Непре(ц)кого блюз-ни(л) слова недѣчтивыми на стѣе иконы (Львѣв, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); минали мармѣровыи свѣтлыи каменіцѣ, бо вѣш-ныхъ шѣкалі (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 300); слугу его милости отца Пузины, влады-ки Луцького, ... // ...в замку околном Луц-ком пред мостом кгородовым взявши, до каменіцы его милости пана старосты..., привели (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688-689); з особѣна речей немало в камені-цы в замку околном луцком небожчика пана Войцєха Станишевського, ... позаби-рали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 427).

2. Топонімічна вл. н.: Которы(и) то ѡго-ро(д) лежи(т)... ко(н)це(м) такъ ѡди(н) яко

и дрѣги(и) до реки Каменицы (Житомир, 1605 ЦДИАК 11, 1, 4, 14); Признаваемъ то, ижъ есмо продали синожат свою власную,... противку Каменицы Конопови Мазнюченкови,... за суму певную копь сорокъ личбы литовскои (Корсунь, 1649 ЧИОНЛ VIII-3, 19).

КАМЕНИЦЯ див. **КАМЕНИЦА**.

КАМЕНИЧКА, КАМЕНИЧЪКА ж. (мала кам'яниця) кам'яничка: П. Яни(и) Афе(н)дикови(ч) ведлѣгъ постановеня з бра(т)ство(м) кождорочне платити чы(н)шѣ ѿ(д) каменичъки ѿ(д)далѣ тера(з)... золоты(х) м̄ (Львѣв, 1634 ЛСБ 1043, 39); панъ янъ афендыкови(ч)... повинѣ(н) бывшы чиншъ платити ѿ(т) мешканѣ в камени(ч)цѣ своѣ(и) (Львѣв, 1645 ЛСБ 1043, 73).

КАМЕНИЧНЫЙ прикм. (виготовлений из каменю) кам'яничный, кам'яний: Адамъ балверъ за наемъ светлицы дому каменичного есче виненъ копь десетъ литовскихъ (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 509).

КАМЕНИЧЪКА див. **КАМЕНИЧКА**.

КАМЕНИЄ див. **КАМЕНИЄ**.

КАМЕНИСТИ див. **КАМЕНИСТЫЙ**.

КАМЕНИЄ див. **КАМЕНИЄ**.

КАМЕННИКЪ ч. (робѣтник, що видобувае та обтїсуе камїння) каменяр: lapidarius, каме(н)ничи(й), каме(н)никъ (1642 ЛС 250); постановилъ з нихъ каменники на ламани и тесанье абы былъ бѣдованый домъ бжїй (серед. XVII ст. Хрон. 283 зв.).

Див. ще **КАМЕННИЧИЙ**.

КАМЕННИЧИЙ прикм. у знач. ім., ч. Те саме, що каменникъ: lapidarius, каме(н)ничи(й), каме(н)никъ (1642 ЛС 250).

КАМЕННИЙ див. **КАМЕННЫЙ**.

КАМЕННОСЪЧЕЦЪ ч. Каменяр: lapidarius, каме(н)ничи(й), каме(н)никъ каме(н)носъчець (1642 ЛС 250).

КАМЕННЫЙ, КАМЕННИЙ, КАМЕНЪ-НЫЙ, КАМЕНЫЙ, КАМЪННЫЙ прикм.

1. (який складається або утворений из каменю) кам'яний: воробьево сѣма... та трава расте(т) по каменымъ мѣсто(м) (XVI ст. Травн. 156); не задѣржать его нѣ стѣны моуро(в) каменныхъ: нѣ двѣрѣ желѣзные (Почаїв, 1618 Зерц. 2); Врѣтѣпъ: Печѣра, распалина, ро(з)сѣлина зѣмнаа, а(л)бо каме(н)наа (1627 ЛБ 15); взѣвши ѿ(т) нѣго пѣнѣзи... дали ремесникѣмъ и мѣрарѣмъ, абы накѣпили камѣнѣа з камѣнныхъ горъ (серед. XVII ст. Хрон. 349); тог(д)а мнѣгїи царїе зѣмнїи, слѣги антїхристови, начнѣтъ... в' пещѣри каменнїи крїтиса (Чернїгів, 1646 Перло 142); каменное метанїе див. **МЕТАНІЄ**.

2. (зроблений из каменю) камінний, кам'яний: которы(и) крыжъ камены(и) громъ на полы росколѣлъ але самъ ѣвесь цель (1546 ОГ 84); Каменъныхъ кѣль сто бѣ(з) ѿ(д)ное (1552 ОКЗ 36); всихъ кѣль до него каме(н)ныхъ ѣ (1552 ОЛЗ 159); образъ каме(н)ны(и) серебро(м) ѿправны(и) (Житомир, 1584 АЖМУ 79); наданя шести челоуѣковъ... // ...на монастырь Почаевскїй церковь каменнѣю заложеня Успенїя святое пречистое... сознала (Почаїв, 1597 ПВКРДА IV-1, 41-42); иныи люде... жебы са не кланали... бо(л)вано(м) золоты(м)... и камены(м) и деревены(м) (XVI ст. КАЗ 621); котрыи слова были написаны... на двохъ таблахъ каменныхъ изве(р)хъ полонины Синайское (XVI ст. НС 164); Гадѣрь: Мѣръ, плѣт' каме(н)ны(и), а(б) плѣтъ (1627 ЛБ 197); тѣло стѣхъ бѣде и прѣдкостю подѣбно Агглови: без' жадной заборѣни, // прѣйде всѣкое тѣло матерѣалное, и мѣры каменнїи, и врата желѣзные (Чернїгів, 1646 Перло 165 зв.-166).

3. *Перен.* Стийкий, міцний, твердий: х̄с свою единѣ ане петровѣ цр̄ковѣ др̄вг̄ю обеща(л), на твердо(м) и каменно(м) вы(з)нанию зб̄довати (Вільна, 1596 *З. Каз.* 32); Подобаетъ же вѣдати и се, кто с̄втъ... превр̄бтныи дѣти еретическ̄и, кот̄бри сил̄дють с̄а зопсовати... вѣроу каменн̄ю твѣрьд̄ю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв. нenum.); И на вызн̄аню Каменнои вѣры ег̄о, Сн̄д Б̄жій Цр̄ковѣ свою по всѣ вѣки б̄ддешь, Так̄ов̄ю власть яко Б̄гъ маешь (Чернігів, 1646 *Перло* 72);

перен. бездушный, безсердечный. ◊ каменная душа *див.* ДУША; каменное (кам̄енное) сердце *див.* СЕРДЦЕ; каменная хороба *див.* ХОРОВА.

КАМЕНОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*убивати камінням*) каменувати: д̄чителю недавно т̄а ж̄идове хот̄л̄и каменувати а ты та(м) хощешь ити (поч. XVII ст. УЄ № 251, 1); Х̄с з выс̄окости Стеф̄ана короноуеть, Котр̄бо то н̄ар̄о(д) Жид̄овскій каменуе(т) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

КАМЕНОСЕРДЕЧНЫЙ *прикм.* Бездушный, безсердечный: прикладомъ невѣрныхъ жидовъ въ Львовѣ, невѣрный и каменосердечный твердошиный народ, будучи отвержены от лица Божіа, ратунок своим отсюду подали (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528).

КАМЕНОТВОРЕЦЪ *ч.* Той, хто перетворює у камінь: saxificus, каменотворец(ц) (1642 *ЛС* 362).

КАМЕНЧАНЫ *мн.* (*жителі м. Кам'янець*) кам'яничани: его мл̄(ст),... // мыто якоє(с) новое не(з)вы(к)лоє... о(т)... купцовъ з розны(х) мѣсть коро(н)ны(х), и(з) шотовъ, с каме(н)ча(н), с купцовъ зъ Яс... бра(л) (Володимир, 1608 *ТУ* 245-246).

КАМЕНЧИКЪ *ч.* Камінчик: Якъ бы хто, кин̄двши мал̄ій кам̄ен'чи(к) на м̄р̄ь, мало

бы оушк̄обдил', и пор̄дши(л): и стрел̄аючи на ч̄л̄вки в' карац̄ен̄д оубран̄ог̄о жел̄з̄з̄ и т̄л̄д̄ не шк̄одить (Вільна, 1627 *Дух. б.* 182); Д̄вд̄ь с' Пр̄обы трема̄ кам̄енчиками поб̄д̄ил̄ь Гол̄іада (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 4 зв. нenum.).

КАМЕНЪНЫЙ *див.* КАМЕННЫЙ.

КАМЕНЪЦА *ж.* (*лат. caminus*) піч; горно. ◊ каменъца огненная — пекло: придуть ангелы, и выдлучатъ злыи выдъ посередъ праведныхъ, и увергуть ихъ у каменъцу огненую: тамъ будетъ плакати и скрегатати зубы (XVI ст. *НЄ* 93).

КАМЕНЫЙ *див.* КАМЕННЫЙ.

КАМЕНЬ, КАМЪНЬ *ч. 1.* (*тверда гірська порода як суцільна маса*) камінь, скала: кто оупаде на т̄ьи камень розобье(т)са. а на кого жь онь оупаде, зотре(т) его (1556-1561 *ПС* 93 зв.); б̄гнь кот̄бр̄ій са изъ трасэн̄іа земл̄ѣ кам̄ене(м) оускр̄ешетса и розд̄ветъ и(з) тои прич̄ины г̄бра... б̄дде(т) гор̄ѣти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28); а кто паде(т) на кам̄ени то то(т) с̄ькр̄ши(т)са (1645 УЄ № 32, 125); Камень lapis (Уж. 1645, 26 зв.);

(*скала, гора*) камінь: не боудеть горъ, ни холма, ни камени (1489 *Чет.* 375); мои-сеи оулади(л) ты(м)же посоухо(м) воды морьскыа и о(т) соухого камена воды великыа источи(л) и жадаючи еи наро(д)... напои(л) (к. XVI ст. УЄ № 31, 25); Пото(м) на п̄дци онаа М̄анна, и вода ч̄д̄овнаа з' кам̄ена и хл̄б̄ы оныи покладаныи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 204); Тог(д)а мо(и)сеи... ма(х)н̄д̄ль двакро(т), и оудариль палицею о каме(н). Тогда потекла в̄да (Височани, 1635 УЄ № 62, 14); Т̄б̄й же, и з' кам̄ене д̄ревома̄ д̄ивне в̄д̄д̄ в̄ывель, а пра̄гн̄д̄ч̄ій н̄ар̄од' напо̄л̄ь (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 117); *Образно:* Хток̄обл̄в̄къ... з' тог̄о кам̄ена п̄ьетъ, пра̄гн̄ена на в̄ки м̄ѣти не б̄ддетъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 118).

2. (*шматок, кусок, брила каменю*) ка-
 мінь: А еще... ближе(и) кѣ замѣкѣ только
 чере(з) ровъ где каме(н)емъ з рѣки можетъ
 члѣкѣ докинѣти учиненъ естѣ валъ (1552
ОКан. З. 22); пань... Немеричъ розказати
 рачи(л) сыну своему..., еще... похва(л)-
 ки на мене чинилъ, хотечи мене заби(т),
 або з камене(м) у воду впусти(т) (*Житомир,*
 1584 *АЖМУ 123*); ѿ(т) той тѣ горѣ ка-
 менъ ѿдор'ва(л)са (*Устрики, I пол. XVII ст.*
УС № 29515, 335 зв.); а самого протес-
 тантъта до рукъ достати не могуци, теды
 за нимъ, ажъ до костела самого..., на цен-
 тар кийми и каменями и, чымъ могли, ки-
 дали (*Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 309*); *У*
порівн.: то(т) же исаіа повидѣль ѿслепилъ
 ѿчи ихъ и ср(д)ца и(х) // яко камень за-
 твердилъ (1556-1561 *ПС 404 зв.-405*); оба-
 чено было тѣло надутое, якъ мѣхъ, твер-
 дое, якъ камень (*Київ, 1621 Кон. Пал. 470*);
 покрію та якѣ каменемъ, тве(р)дою вѣ-
 рою (*Чернігів, 1646 Перло 97 зв.*); *Образ-*
но: Онъ Самъ яко почаль, такъ и до конь-
 ца в. м. стеречи будетъ, абысь не образилъ
 о тотъ камень не только сумненья своего,
 але и ноги своее (*Вільна, 1599 Ант. 611*);
 а грѣшныци... в сѣнцѣ, свои сѣвѣсти по-
 несѣтъ, три каменѣ тѣжки(х), бѣлѣзнь,
 жалость, рѣспачъ (*Чернігів, 1646 Перло*
 120); **не оставити камень на камени,**
каменя на камени не зостати — не зо-
 ставити каменя на камені: а прійде(т)
 а(н)тїхри(ст) тогды, гды в жидо(в)ско(и)
 цркви каме(н) на камені не зостане(т)
 (*Вільна, 1596 З. Каз. 68 зв.*); заправ'ды по-
 вѣдаю ва(м) не боудеть ѿставлень камень
 на камени, который бы не былъ роз'битъ
 (1556-1561 *ПС 100 зв.*); **трафити яко коса**
на камень — (*зіткнулися*) натрапити як
 коса на камінь: А што доводитъ докторомъ

Краковьскимъ Лятосомъ, который ганить
 календаръ новый..., и старого тежъ не
 хвалить, ино и тотъ // трафитъ на свое-
 го, яко коса на камень (*Вільна, 1599 Ант.*
 771-773);

перен. (тягар на сумлінні; грїх) камінь:
 хїтрый шата(н), кгды наше злѣми оучи(н)-
 ками ѿбтажи(т) сѣмнѣ(н)е..., тогды ѿнъ
 оумысл' ѿ(т)чаанїа на(д) ѿлово та(ж)шїи
 на на(с) в'кладает', і если его прїемемо,
 коне(ч)не бываемо потѣгнени на до(л) ѿ(т)
 того тажарѣ... як'же теды ѿстѣатиса ю(ж)
 мѣже(т) оутѣплюючи (!) нен'дз'нѣю свою
 дшѣ, и ю(ж) то(т) камѣнь носїти моу(с)и(т)
 зѣвжды (*Острог, 1607 Лѣк. 12*); Кгды мнѣз-
 ство мои(х) грѣхѣ(в) тажки(х) прекладаю,
 ѿкаанным' себе быть... знѣю: Закаменѣ-
 лость мою ра(ч) самъ зепсовѣти, Мѣчно(ст)
 каменїи мои(х) тажки(х) згрѣхотѣти (*Львів,*
 1631 *Волк. 8*); **тажкїй камень на срѣдце**
(свое) наложити — взяти на (свою) душу
 тяжкий грїх: Наро(д) Гїльскїй, сынъ ѿнъ
 перворожденный..., Тажкїй камінь на срѣд-
 це свое наложївши, Мѣрзкою невдѣчностю
 ѿчи заслѣпївши. На(д) власны(м)... ѿ(т)-
 цем' страшнеса збы(т)кѣ(т). Іса невинно-
 го, невинне мордѣетъ (*Львів, 1631 Волк.*
 3 зв.);

перен. сердечний бїль, мука, тяжкі пе-
 реживанья. ◊ **вложити камень (тяжкїй)**
жалю (на кого) — покласти камінь на сер-
 це (кому): ѿто лѣвцѣ половїли ва(с) яко
 шпѣако(в) дѣрмо, и оуморїли в' потѣцѣ
 жїво(т) мо(и), и вложїли на мене каме(н)
 ты(ж)кїй жалю (*Острог, 1599 Кл. Остр.*
 228).

3. Кам'янистый грунт: другое пало на
 камени, г'де не мѣло землѣ многы(и) и гне(т)
 усхло (1556-1561 *ПС 139*); Вышо(л) тѣи
 котѣрыи сѣе(т). Сѣати насѣна свое. Гды

сѣа(л) ово... // паде на камени... и зосхло (Височани, 1635 УС № 62, 102 зв.-103); *Образно*: Кто такового исповедания и веры не маеть, не на // камению, але на песку и на сене будуеть (Вильна, 1599 *Ант.* 607-609); А чемѣжь са не бойшь; бо(с) есть фундованыи На камени, не пѣскѣ: ѿ(т) Ба презраный (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

4. (*будівельний матеріал*) камінь: сто камене(и) зложено по(д) замокъ... а еще две часте(и) его не(з)вожено по гора(м) ѿтъ тѣл где его тесано (1552 *ОКр.* 3. 147 зв.); помо(ч)ники г̄ прятали каме(н) за де(н) двомъ гр(ш) ӣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 66); тесали мѣла(р)чики камѣ(н) и та(к) ѿгѣло(м) заплатиле(м) ѿны(м) fr. 27 и 11 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 7 зв.); Камень, в' оуглѣ бѣдована полбженный, зрѣбы двоухъ стѣнъ держитъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 491); И мѣли цѣгли мѣсто камѣна (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);

перен. (основа, опора, фундамент, підвалина чого-небудь) камінь: цр̄ь мыслью своею вдовоалъса... доумаеть што(ж) на твердѣмъ камени вѣры стое стоить (1489 *Чет.* 55); самъ то(л)ко на(д) всѣми, и пере(д) всѣми, всего свѣта головою... камене(м) вѣры фу(н)даме(н)то(м) цр̄ковнымъ...звѣтиса смѣеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); це(р)ковъ х(с̄)ва на камени х(с̄)е и на ѿсновани апосто(л)сте(м) крепко стояла (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); твоа мѣтка подъ вѣнѣць съ камѣна плетѣный перво-мѣчника стефана оуродѣла! (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Теплѣйший во вѣри правый исповѣдник, камень вѣры и святыи миру проповѣдник (к. XVI ст. *Укр. п.* 82); ты естесь Петръ, а я на семь камени збудую церковь мою, которое врата адовы не звияжеть (1603 *Пит.* 21); Ты еси Петръ,

то есть камень вѣры (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); каждый вѣрный чловѣкъ разумѣнъ быти маеть; и на каждомъ такомъ, якъ на камени, Церковь... Христось будовати обѣцуеть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 340); еслѣж то мѣсто не с камени и не телѣсное, але дѣбное тогда правдѣве то ѿнаа цр̄ковъ перво(р)донаа (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.);

камень живой — божий слуга, віруючий: А поневажъ церковь есть згромажене якобы каменій живыхъ, маеть просто и той камень, который есть фундаментомъ, быти тежъ чловѣкъ которій, а не яка цнота (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); **камень краеугольный** — нарижний камінь: И овшемъ с того ся тѣшъ, иж наша церковь ест уфундована и основана на Христѣ, камени краеугольном (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55).

5. (*коштовний мінерал*) камінь: Образ великаго Спаса сребромъ оправеный золотистый, каменей на немъ петнадцать (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); в тыи часы прибы(л) до це(р)кве ѿобразъ стои прч(с)-той срѣбро(м) ѿправлены(и) ис каме(н)ми (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); по(з)ваны(и) побра(л)... ро(з)но(г) начи(н)я домово(г) все(г) камень (?)... ко(ж)ды(и) каме(н) коштова(л) по семи золоты(х) по(л)ски(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); камени, перл'ы, на мѣст'цахъ прирѣбныхъ гдѣсе рѣдять... тые рѣчы там' ихъ знашѣвшы // хто, привлащати мѣжетъ собѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 104-105); И возмѣшь два камѣни змарѣгда, и вѣрѣешь на нѣхъ имена сынѣвъ Израйлевыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105); **аметистовъ камень** — аметист: то(т) аметистовъ камѣнь... дражайші ест всѣ(х) каменеи, которые цвѣтомъ сѣтъ баграни

(XVI ст. *Травн.* 490); **камень асписовый** — яшма: а то(т)... бы(л) подобе(н) каменю асписовому (XVI ст. *КАЗ* 605); **камень бурштыновый** — бурштин: $\overline{хс}$ есть камень... але камень бѣрштыновы(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207); **камень діамантовый** — діамант: тѣды ω (т)че владыка тоую свою архи синагѣоу згѣды не на таблица(х) ср(д)цѣ плотаны(х), котѣраа бѣ мѣцнѣй... на камени діаме(н)гово(м)... в' ср(д)ц(а) вѣрны(х) вѣпойласа (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); **камень дорогой, дорогой камень** — дорогоцінний, коштовний камінь: у... Шуровы роты козакъ умеръ Митенко, а после того козака на мене... пришли отумерлые речи: ...семнадцать камней дорогихъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/1, 1); знѣл' тѣжъ... з' негѣ ланцѣхъ великій золотый перлами и каменными дорогими (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); В' тойже тамъ сторонѣ было мѣсто на высѣкой горѣ з' дорогѣго камена крѣмъ вапна збѣдовано (серед. XVII ст. *Хрон.* 457); **достойный камень** — мрамор: мармо(р) по латы(н)ски, а по рѣ(с)ски мрамор(р)... то(л)кѣтса достойныи каме(н) (XVI ст. *Травн.* 522); **камень многоцѣнный** — дорогоцінний, коштовний камінь: В' ср(д)це и дѣшѣ твою розоумнѣю, яко в нѣакѣю ска(р)бницѣ // покладѣю и съкривѣю... не каменій многоцѣнныхъ и злѣта..., лѣчѣ таѣмницы вѣры стои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. нenum.-3 нenum.); **мѣсячний камень** — (*різновид гіпсу рожевого, жовтого або білого кольору, який використовують для виготовлення художньо-побутових виробів*) селеніт: *selonites*, мѣся(ч)ни(й) каме(н) (1642 *ЛС* 367); **камень рубиновый** — рубін: Панъ Юре(и) Макаровичъ... // ...пограби(л)... пе(р)стенъ с каменемъ рѣбиновымъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24 зв.); **ка-**

мѣнь самфировый — сапфір: члѣкъ доро(ж)шій боуде на(д) камѣнь сам'фировый (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); **камень сардіонскій** — сердолик: мѣвь снѣомъ Израїлевымъ, абы мнѣ възѣли... камена // сардіонскія... на оздоблѣнѣ ефѣда и подѣра (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.-102); **камень шафировый** — сапфір: И встѣпиль Моисей, и Аарѣонъ... и оузрѣли мѣстце гдѣ стоялъ г(с)дѣ бгѣ Израїлевъ; а под' ногами егѣ яко робѣта камена шафирового, а яко нѣбо коли подобноу есть (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

6. (*одиниця ваги твердих і сипких тіл*) камінь: И те(ж) гостемъ доброво(л)но бы...ездити до того Егѣ мѣсте(ч)ка на има деле(в)коля и торговати в каме(н)... по(д)ле виле(н)ское ваги (Межириччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. № 50); тамъ же... шкоды и грабежы... бѣ(з)пра(в)но починенные то есть взя(т)о... // ...порохѣ по(л)бочокъ за двана(д)цать копѣ гроше(и) и сале(т)ри каме(н) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); тѣ салѣтры ѣ вазѣ лѣвѣско(и)... ω (т)важенѣо 593 каменѣ и фу(нт) 9 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); переходили... воську пят каменей (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160).

7. (*надмогильна плита*) камінь: иосифъ...привалиль каме(н) великий кѣ двѣра(м) грѣбовы(м) и ω (т)ишоль прочѣ (1556-1561 *ЛС* 121); пни лѣкѣановая... взявши грѣбовецѣ каме(н) це(р)ковны(и) на грѣбъ мужа своего положи(т) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.); Ты прѣславный в' чѣдесѣхъ... Гаврѣїле, Камень вѣлій ω (т) Грѣба Хѣва ω (т)валѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43).

8. Камінна плита або таблица з висіченим на ній написом: и щѣбы на ни(х) тое пи(с)мо положѣно было которое дали е(с)мо ва(м) на камени выби(ти) во имя наше (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); якъ бѣ заборони(л) желѣзѣ не тѣкатиса ѣлтарѣвого камѣна,

такъ и члѡнко(в) ты(х) стыхъ дѣвы пре-
бл(с)венной (поч. XVII ст. *Проп. р.* 275 зв.);
и што пѣрвѣ самъ Бѣ на Горѣ Синаѣско(и)
на камени твѣрдомъ Законъ... // якѡбы
выдрѡковалъ, то тепѣрь на матѣри твѣрдой
пѣсма спрѣвивши дрѡкѡють кнѣги мнѡгѣи
(Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29); И бѡдѡтъ мѣли
имена снѡвъ Израїлевыхъ .ві. именъ бѡдѡтъ
вырѣзаны, кѡждый камень, имени кѡждо-
го, вѡдлѡ(г) вѣ поколѣнья (серед. XVII ст.
Хрон. 105 зв.).

9. (верхне або нижне кам'яне коло у жор-
нах у млині) камінь: Лѣпше бы емоу было
абы камень жор'новый оуваза(н) былъ на
шю его и оуврѣже(н) бы былъ въ море
ниж'ли бы мѣль привести на соблаз'ноу
единого и с тыхъ малы(х) (1556-1561 *ПЄ*
295); лѣпшей было бы емоу абы былъ за-
вѣшон камень млынный на шю его, и
въверженъ въ море (Володимир, 1571 *УЄ*
Вол. 61); и по(д)не(с) нѣкоторы(и) а(н)ге(л)
мо(ц)ны(и) каме(н) якобы млиновы(и) ве-
лики(и) и вкину(л) ѡ море (XVI ст. *КАЗ*
649); а на(д)то і каме(н) жо(р)новыи по-
вѣсилесь на своѣй шиі (Острог, 1607 *Лѣк.*
12); в' то(т) ча(с) роскѡзалъ в'веречи на мѡ-
ре каме(н) мли(н)скѣи (Львѣв, поч. XVII ст.
Крон. 93); Жрѣновъ: Жѡрна, або млыны(и)
камень,... камѣнь вѣрхній млыновыи (1627
ЛБ 37); *Образно:* Не бѡдѡшь брѡлъ в за-
стѡвѣ з' испѡдне(го) и вѣрхнаго каме(н)
млынского, то ѣсть начѣнье жѣвности егѡ
(серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

10. (хворобливе утворення в нирках, пе-
чінці, сечовому мѣхури) камінь: та трава
смѣшена с травою еленья языка в винѣ или
со инымъ питье(м)... выгони(т) каме(н) ис
почекъ и ис пѣзыра (XVI ст. *Травн.* 131 зв.);
при томъ же и Каме(н)а хорѡбѡ Мѡнаха Ма-
карїа оулѣчила (Київ, 1631 *Єин. Тр.* 816).

11. Топонімічна вл. н.: А мѣстце зѣеха-
тис намъ дла вчинена ѡной справедливос-
ти на границы Каменской и Воегоской...
под Каменем (Берестя, 1544 *AS IV*, 407);
менованые... поводове, яко люде... о пожив-
лене собе стараючи се, в месте Каменю...
рубѣковъ и полотенъ простое работы на-
купивши,... до места Володимера пехотоу
пришли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV,
465);

у складі мікротопонімів: камѣнь сути-
чин, голый камень, Острый Камень:
вгорѡ в лѣсѣ на слѡдѡвѡ або на камѣнь сѡ-
тичи(н) в'рочище(м) названы (Унів, 1581
ЛСБ 61); вели кнѣзи збаражѣские... ѡ(т)
михновы пасеки... до в'рочища голого ка-
меня (1546 *ОГ* 88); поминувѣши Ѡ(ст)ры(и)
Каме(н)... для выведе(н)я и(н)квизиции и
ѡбѣжа(н)я ду(к)товъ... в справе якобы ѡ
кгва(л)то(в)ное пося(г)не(н)е села Валу-
вѣки... па(н) по(д)коморы(и) и судѣ земь-
ски(и),... ехали (Житомирщина, 1639 *ККПС*
192).

КАМЕНЬЄ див. КАМЕНЄ.

КАМЕНЬА див. КАМЕНЄ.

КАМЕНЪТИ дієсл. недок. Кам'яніти:
ѡлѣвное древо и иные квитноучіе дрѣва,
скѡро и в' чрѣвоное мѡре вкидаются ка-
менѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174).

КАМИКЪ див. КАМЫКЪ.

КАМИЛАВКА ж. (цсл. камилавка, сгр.
καμηλαυκα) (головний убѣр православних
священникѡв) камилавка: а ѡ некрасѡтѣ пѡ-
аса, тѡю(ж) сѣлѡ має(т) што и камила(в)ка
(п. 1596 *Виш. Кн.* 234).

КАМКА, КАМЪКА ж. (тат. камка,
тур. ketha) 1. (старовинна іранська шов-
кова тканина з кольоровими візерунками)
камкѡ: кнѣгиня ма(р)я... ѡ мене заставила...
// ...ка(м)ки белѡе пищатѡе (Ковель, 1578

ЖКК I, 118-119); **камка александрійская** — (камка, виготовлена в Александрії) александрійська камка: *Отъ корована кгды зъ ѡрды идеть старосте камка алекса(н)дры(и)ская на золоте, литра шолку, тижъмы (1552 Очерк. З. 8 зв.).*

2. (головний жіночий убір) **ка́мка**: Шість камокъ на золоте, на трехъ кресты перловые (Київ, 1554 КМІМ I, дод. 9); Камъка на золоте с крестомъ перловымъ (Там же).

КАМЛЕТЪ ч. (стп. kamlot, фр. camelot) (назва тонкої вовняної тканини) камлот: камлету червоного локътей осмъ — по грш. чотырдесят (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 68).

Див. ще **ГАМЛЪТЪ**.

КАМОНАРЪ ч. (рум. samionâr) візник, возій: послали есмо до ва(с) наши(х) вѣрны(х) попа тодора а тодора дора(к)сина камонара и в калѣгари (Ясси, 1565 ЛСБ 41).

КАМРАЦІЯ ж. (стп. kamracja) товáриство: ва(с) слѣшне гъ бѣ преда(л) вó такóвыи чоу(ж)лѡ(ж)ства и камраціи, и нѣчистоты (к. XVI — поч. XVII ст. Кн. о лат. 95).

КАМФОРА, КАМѲОРА, КОМѲОРА ж. (нім. Kampfer, лат. camphora, ит. sanfora) 1. (смола) камфора: врачеве глѹть что камѲора е(ст) нѣкаа смола текѣщаа и(з)... древа (XVI ст. Травн. 139); sarh[u]га, древо и(н)ди(й)ское, великое, ко(м)Ѳора, живица (1642 ЛС 111).

2. (назва рослини *Hypersia selago* L.) ба-ранецъ звичайний, діал. камфора-зілле: selago, камфора трава (1642 ЛС 367).

КАМХОВЫЙ прикм. (стп. kamchowy) (виготовлений із камки) камковий: е(д)ны ризы пѣстры(и) ка(м)ховыи (Львів, 1579 ЛСБ 1033); поруче двое, едно камховое, а другое мухаирове (Пересопниця, 1600 АрхЮЗР 1/VI,

295); фело(н) ка(м)ховы(и) (Львів, 1637 Інв. Усп. 54).

Див. ще **КАМЧАСТЫЙ**.

КАМЧАСТЫЙ прикм. Те саме, що **камховый**: покровцовъ два: одинъ бархутовый чорный, а другій камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 АЮЗР III, 20).

КАМЪКА див. **КАМКА**.

КАМЫКЪ, КАМИКЪ ч. (стп. камук) 1. Камінчик: enhydros, камикъ (1642 ЛС 179).

2. (коштовний камінь) камінчик: взяли... ланцушокъ золотый с крижикомъ золотымъ и с камыкомъ (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 242); Грѣвено(к) двѣ злотѣстихъ ѡ(т) ѡбразо(в) с камыками про(с)тыми (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-2, 259); Камыкъ lapillus (Уж. 1645, 40).

КАМЫЧОКЪ ч. (стп. kamuszek) (дрібна прикраса з коштовного каменя) камінчик: ѡ п̄на зарѣ(д)ского мае(т) бы(ти)... пе(р)сти(н) злоти(и) с камы(ч)ко(м) зелено(м) (Львів, 1517 ЛСБ 1043, 26); камычокъ lapillus (Уж. 1645, 40).

Див. ще **КАМЪШОКЪ**.

КАМЪНЄ див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪНІЄ див. **КАМЕНИЄ**.

КАМЪНІЄ див. **КАМЕНИЄ**.

КАМЪННЫЙ див. **КАМЕННЫЙ**.

КАМЪНЪЄ див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪНЬ див. **КАМЕНЬ**.

КАМЪНЬЄ див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪНА див. **КАМЕНЄ**.

КАМЪШОКЪ ч. Камінчик: На намѣсно(м) ѡбразѣ прч(с)тое ношѣна срѣбрьное злотѣстое з кришталом(м) велики(м) около него камѣшко(в) .з. ро(з)ныхъ (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-2, 262).

Див. ще **КАМЫЧОКЪ**.

КАМЯНИЦЯ див. **КАМЕНИЦА**.

КАМЯНЫЙ, КАМАННЫЙ *прикм.* Кам'яний: на горѣ Синайской на двохъ таблахъ написано каменныхъ мѣзилнымъ перстомъ (XVI ст. *НЄ* 216); зо посадзѣки кама(н)но(и) с фѣрою по г(р) 10 фг. 10 (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1054, 16).

КАМАННЫЙ *див.* **КАМЯНЫЙ.**

КАМѠРА *див.* **КАМФѠРА.**

КАНАВАЦА *ж.* (*стп.* kanawaca) назва шовкової або бавовняної тканини: взяли... шубка канавацы чорное, кунами подшитая, коштовала копъ тридцать (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

КАНАВАЦОВЫЙ *прикм.* (*стп.* kanawacowy) виготовлений із канавацы: пограбили... жупанъ канавацовый (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 136); суганъка канавацовая (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); жупанъ ча(р)ны(и) канавацовы(и), которы(и) коштова(л) золоты(х) сорок(к) (Володимир, 1605 *ТУ* 239).

КАНАКЪ *ч.* (*тюрк.* kanak) дорогоцінна жіноча прикраса на шию: Панъ Юре(и) Макаровичъ... пограби(л)... // ...канаковъ два (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4000, 24 зв.-25); которо(и) сѣмы готовое было до сорокѣ тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х) при ты(м) всю мае(т)но(ст) рѣхомѣю... канаки манеле пе(р)сте(н)ки (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72).

КАНАЛЪ *ч.* (*стп.* kanal, *нім.* Kanal, *лат.* canalis) канал: Тымъ же спѣсѣсѣбомъ и ѡгорѣдъ... плѣтомъ огорожѣетъ и канѣлы для воды готѣетъ, тѣжъ ѣдѣны сѣдитъ, а присѣды прѣимѣютса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 164); *Образно:* Завѣлоса... вѣдъ стрѣменѣстыхъ, Жрѣдло Пѣсній, зъ Парнассѣ ѡ(т) канѣловъ чѣстыхъ (Київ, 1632 *Євх.* 300).

КАНАНЕЙЧИКЪ *ч.* Ревнитель: Кана ни(т): Кананѣйчи(к), жарлѣвы(и), а(б) за вистный (1627 *ЛБ* 214).

КАНДИДАТЪ *ч.* (*лат.* candidatus) кандидат: кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чотыро(х) ѡписованя(м) бо(л)шо(с)ти крысо(к) показалы(х), зго(д)не ѡбра(в)шы ѡпростили... абы бе(з) жа(д)нои вымовы тои працы по(д)няли ся (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, 62).

КАНДЫБА *ж.* Шкапа, *діал.* кандиба. Особова вл. н., ч.: рѣкѣ вла(ст)ную по(д)писа(л)... Станисла(в) Ка(н)дыба писа(р) кгро(д)ски(и) (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 124).

КАНЕВЕЦЪ, КАНЕВЕЦЪ, КАНИВЕЦЪ *ч.* 1. (*житель м. Канева*) канѣвецъ: тамъ хода(т) ѡтчичи каневѣци (1552 *ОКан. З.* 28 зв.); че(р)касове кане(в)ци, во(л)гиняне, ѡ(т) во(л)гы рѣки на(з)ваны, ѡ(т) которо(и) з мо(с)квы тѣ(т) сво(и) наро(д) где ннѣ мешкаю(т) ввели (1582 *Кр. Стр.* 60 зв.).

2. Особова вл. н.: Федо(р) Канѣвецъ (1649 *РЗВ* 328 зв.); Ра(д)ко Канѣвецъ (Там же, 424 зв.).

КАНЕВЕЦЪ *див.* **КАНЕВЕЦЪ.**

КАНИВЕЦЪ *див.* **КАНЕВЕЦЪ.**

КАНИЧНИКЪ *ч.* Примѣщення для качок: nes(s)otrophion, каничникъ (1642 *ЛС* 280).

КАНІЯ *ж.* Каня: Свѣ(д)чи(т) плѣнѣоушъ ижъ естъ якѣйсь рѣжай ѡрло(в) або канѣй, котѣрыє три днѣ або чѣтыри гѣла нѣохаю(т) ни(м) оумираю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 257).

Див. ще **КАНЯ.**

КАНОНИЗАЦІА *див.* **КАНОНИЗАЦІА.**

КАНОНИЗАЦІА, КАНОНИЗАЦІА, КАНОНИЗАЦІА *ж.* (*стп.* kanonizacja) (*акт визнання церквою подвижника віри святым*) канонізація: нехай са в кракове плебана жидка, мниха бѣлого ѡ(т) стои(т) тройцы, што по канонізаціи сто(г)о яцка до римѣ езд(л) сѣмнѣне(м) его обовазавши спы-

тає(т) што за тою канонізацію выдавъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172 зв.); канонізація єсть прина(т)є за стго в кале(н)да(р) (Там же).

КАНОНИЗОВАТИ *дієсл. недок. (стп. kanonizować)* (кого) (*визнавати святым*) канонізувати: Кто ихъ судиль, albo штрафоваль, канонизоваль, то єсть анаѳематисовал? (бл. 1626 *Кир. Н.* 25).

КАНОНИКЪ, КАНОННИКЪ *ч. (стп. kanonik)* (*католицький соборний священник*) канонік: а каноники вжо мають то держати къ церкви Божей, подлугъ заводу и свѣдоцтва и присеги ихъ свѣдковъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 52); комисію... владыка сѣди(л)... межи нами с канониками лво(в)скими, ѿ(т)-сѣджаючи на(с) ѿ(т) всѣхъ грѣ(н)то(в) наши(х) це(р)ко(в)ны(х) (Львів, 1596 *ЛСБ* 352, 1); Закѡнникъ: Перестерѣгаючій прѡва, ... albo ѡпростовѡный, оумѣрковѡный, порѡдний канѡнникъ (1627 *ЛБ* 41); каноникъ и оффиціаль луцький, ... сведчиль и... протестоваль се противъко робочымъ Филипенятом двом (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 95).

КАНОНИСТЪ *ч.* Знавецъ церковних канонів: лѣчь на мѡсо, яйца и мѡсло жадны(м) спѡсобо(м) Канѡнѡстове нѡши не допѡщѡють ро(з)грѣшѣна (Київ, бл. 1619 *О обр.* 155).

КАНОНИЦКИЙ, КАНОНИЦЪКИЙ *прикм.* Який стосується каноніка: тыи судьи ...передъ нами ѡтказывали тимъ обычаемъ: ижъ они напервей опытывали свѣдковъ каноніцкихъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); Люди бискѡпие каноніцъкие пробо(с)-цкие... которые ѿ(д)но мещаномъ помагають на по(д)воды (1552 *ОЛЗ* 181а зв.).

Див. ще КАНОНИЧІЙ.

КАНОНИЦЪКИЙ *див. КАНОНИЦКИЙ.*

КАНОНИЧІЙ *прикм.* Який стосується каноніка: Люди каноніцъкие Левъко кравецъ... воеводъка каноничи(и) (1552 *ОЛЗ* 182 зв.).

Див. ще КАНОНИЦКИЙ.

КАНОНИЗАЦІЯ *див. КАНОНИЗАЦІЯ.*

КАНОННЕ *присл. (стп. kanonnie)* згідно з канонами, законно: А ижъ тежъ вѣдаємъ, же за недостаткомъ ѡтъ часу давного... и на порядкомъ збавеныхъ таемницъ, пре (!) отлеглость пастырей зверхнѣйшихъ, котормъ то самымъ што року оновляти канонне и до церквей отсылати належитъ мусело нешто зходити (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266); а жадною // мѣрою канонне и пристойне епископствовати и священствовати немогучого чловѣка, за жадного епископа, ... мѣти не смѣючи и не важчися, ... и данины жадное его мил. ...не отдавали (Київ, 1634 *КМПМ* I, дод. 556-557).

КАНОННИКЪ *див. КАНОНИКЪ.*

КАНОННЫЙ *прикм.* Який стосується канону: мы теж его не одступуем... и жадного увязанья не поступуемъ, аж бы был судом канонным, од двадцати владыкъ... правне переконанный (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 204); За што онъ на патріарху блюзнилъ..., а патріаршую клятву канонную и синодалную легце поважалъ. Што ему на добре не вышло (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); повѡжне влѡстїю оурѡдѡ нашего... прикѡздѣмъ: по(д) карѡн'емъ на непослѡдшнихъ и дѡсыть повѡнности своей нечѡначихъ, канѡннымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 3).

КАНОНЪ¹ *ч. (цсл. канонъ, гр. κανѡν)*
1. (*правило чи догмат із питань віри або виконання релігійних обрядів*) канон: и канон(о)в) соборныхъ писма приводи(л) (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); Такъже те(ж) и па(т)нищѡ нѣци(и) агарѡнъски(и) в ка(ж)-дѡю се(д)мищѡ празндю(т), рѡгаючися неде-

лѣ воскр(с)нию х(с)ву и всѣмъ г(с)дѣскимъ празникомъ и стѣ(х) ѡтѣцъ свѣщны(м) канѡномъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); канѡны стѣхъ ѡ(т)цъ соборовые ясне то варовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49); Канѡны, и сѣды оуважаю (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 10); яко ѡ томъ свѣдчитъ канѡнъ и оухвѣла СТГО Вселѣнского шѣстого собѡра тыми слѡвы напѣсанаа (Київ, 1637 *УС Кал.* 80); ежели в справѣ црѣквно(и) пѣбли(ч)но(и) которю на свои приваты ѡборочаемъ того се важити в деоцезіи нашо(и) взборони(т) бо ѣ Канона не позвалаю(т) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); канонъ апостолскій — (канон, встановлений апостолами) апостольскій канон: Першая [завада], ижъ ихъ милость въ церкви ориентальной,... ведле давного порядку, канонами апостольскими..., мають своихъ старшихъ патрїарховъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 511); В' кѡждомъ тѣжню Сѣреду и Пѣтницѣ повѣннисмы пѡстити, ведлѣгъ Канѡнѣ ξs, Ап(с)лскогѡ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 36 зв.).

2. (пѣсня на честь святого або свята) канон: Тыежъ // псалми, пѣнія, антифоны,... каноны, параміи (Вільна, 1608 *Гарм.* 213-214); а гды вѣчеръ настѣпитъ, пой оустанѡвленю Пѣвечерню, и Гранеслови Каѡісмѣ ѡ(т) Псалтїра, ѡлѡ двѣ, яко смо в'про(д) повѣдѣли, и Кано(н) Пр(с)тѣ(и) Б(д)цы, а зѡвше з' Поклѡнами (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); гды ѣныи Канѡны по три(д)цати и мнѣй Тропарѡвъ мають, сѣй в' двѣстѣ се патдесѣтъ выхѣди(т) стѣхѡвъ (Київ, 1627 *Тр.* 620); была намъ потреба, абѣсмѡ еи при Канѡнахъ, и Гѣмнахъ Црѣквныхъ в'щепѣли (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

КАНОНЪ² *див.* **КАНУНЪ.**

КАНСЛЕРІА *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНСЛѢРОВЫЙ *прикм.* Який належить канцлеру: в то(м)же ча(с)у пѣна ма(р)ковъ сы(н) ба(р)тошко припа(д)ши з дрѣгыми га(и)дѣками пѣна ка(н)слѣровыми, поча(л) гони(т) по(д)воевожого (Львѣв, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2).

КАНСЦЕЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНТАРЪ¹ *ч. (стп. kantar) (міра ваги твердих і сипких тіл)* кантар: те(ж) даемо ва(м) зна(ти) и(ж) коро(л) его м(л) до(з)воли(л) нам сто ка(н)таре(и) спижи купи(ти) ѡ зе(м)ли его мл(с)ти (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); маемо ли(ст) короля его мл(с)ти до(з)волены(и) бе(з) мыта купи(ти) ѡ земли его мл(с)ти сто ка(н)таре(и) спижи на (з)воны (Гуші, 1558 *ЛСБ* 27).

КАНТАРЪ² *ч. (мад. kantar) вуздечка, діал. кантар: але есче пограбилъ... кантаръ, который коштовалъ грошей десеть Польскихъ (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 395); побрал... уздъ, кантаровъ осмъ (Луцьк, 1601 АрхЮЗР 1/VI, 316).*

КАНТОРЪ, КАНЪТОРЪ *ч. (стп. cantor, нім. Kantor, лат. cantor) (солист хору в католицькій церкві)* кантор: [возный] ехалъ посполу съ протестантомъ до плебании въ нocy зъ паномъ канторомъ, который // былъ одъ его милости ксендза Танского за стража его самого, слугъ и товариства... приданый (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 524); ксендзовъ двох, меновите ксендза Якуба и ксендза Марциана канътора,... округне забили и замордовали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 374).

КАНТЪ *ч. (стп. kant, лат. cantus) (урочиста пѣсня духовного або свѣтського змісту)* кант: Мѣзы... Зѡразъ зачнѣтъ весѣлый Кѡнт' пѣсни(и) с' тобю (Київ, 1632 *Євх.*

303); Тѣт' мелібдіи, тѣ Кантѣ, Пѣсней тѣ(т) потріба. Бо сам' Пѣан' тридмфдет', котры(и) з'стѣпи(л) з' нба (Там же).

КАНУН *див.* **КАНУНЪ**.

КАНУНЬЙ *прикм.* Який стосується кануну: А потомъ,... наслалъ мощно кгвалтомъ слугъ своихъ,... на домъ подданого монастырскаго Евтуха, въ селе монастырскомъ, где былъ медъ кануный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 392).

КАНУНЪ, КАНУН, КАНОНЪ *ч.* (*цсл.* канунъ, *гр.* κανών) (*мед і пиво, що варилися на великі церковні свята*) канун: приносѣли свѣчи каноунъ и темьянъ (1489 *Чет.* 93); твораше пама(т) агрикъ по вса лѣта и великомѣ николѣ каноны и свѣчи посылая (Там же, 95 зв.); мѣжи межи себе надали на церкъовъ... на канѣнъ а на свечѣ (1552 *ООЗ-1*, 53 зв.); их милости, жадного права на корчмы и шинки, на канун, также на бровары... не маючи, але еще тых то всихъ шынков и канунов,... жебы... не уживали и оные заразъ знесли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 466).

КАНУТИСЯ *дієсл. док.* (кому з чого) (*про кров*) потекти, заюшити: а онъ... самъ съ посохомъ кинулъся до слугъ пана Борзобогатого и одного... въ носъ вдарилъ, ажъ ся ему зъ носа кровь // канула (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/1, 13-14).

КАНЦЕЛЕРЕЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЕЛЕРИЙ *ч.* (*стп.* kancelerzy, *лат.* cancellarius) те саме, що **канцлеръ**: врожоному кнзю кирику ружинскому ро(т)мистру нашому жаловали на(м) врожоны(и) Лавры(н) песочиньски(и) по(д)комори(и) брасла(в)ски(и) писа(р) и канцелерий ншое коронное также юре(и) а григоре(и) ко(р)ницкиє... ѿ томъ ижъ де(и) ты... именья в земли волынско(и)... свово(л)не забралъ (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121).

КАНЦЕЛЕРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЕЛЛАРЕЙНЫЙ *прикм.* Канцелярийний, канцелярський: тыи то три кондициі московскомѣ же пере(д) всѣми были поданы, тые што канцелларейны(х) коро(н)ны(х) справъ оного часѣ свѣдоми, добре вѣдають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 201 зв.).

Див. ще **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ**.

КАНЦЕЛЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЕЛЯРИЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ**.

КАНЦЕЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЕРЕЯ, КАНЦЕЛЕРИЯ, КАНЦЕЛЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЯРИЯ, КАНЦЕЛЯРЫЯ, КАНЦЕЛАРИЯ, КАНЦЛЕРЕЯ, КАНЦЛЕРИЯ, КАНЦЛЕРІЯ, КАНЦЛЕРЪЯ, КАНЦЛЯРЫЯ, КАНЦЛАРИЯ, КАНЦЪЛЯРЕЯ, КАНСЦЕЛЯРИЯ, КАНСЛЕРІА, КАНЪЦЕЛЯРИЯ, КАНЪЦЕЛЯРЫЯ, КАНЪЦЕЛЪЛЯРИЯ, КАНЪЦЪЛЯРИЯ, *ж.* (*стп.* kancelaria, *лат.* cancellaria) канцелярія: И ачъколвебы, въ невѣдомости сего Нашого листу, который листъ съ канцелярии Нашое противъ нихъ вышоль, абы есте во всемъ... водлѣ теперешнего розказаня Нашого заховали (Краків, 1537 *РЕА* I, 222); Жаловал нам староста Житомирский, князь Дмитрий Федорович Сонкѣшко,... ѿ то(м), штож дей ты тастамент мѣжа своего, а ѿца его, небощика княза Федора писана, кгды бѣдѣчи ѿ него писаром дѣака канцеларии наше, Василя Єнковича Древинского... // ...кѣ своим рѣкамъ взяла (Петрків, 1552 *AS* VI, 122-123); потом и листы комисейные пан Мышка на жалобу свою с канцлереи его кр. милости державши, паном Борзобогатым рок земский,... зложил (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 17); его наясне(и)шая мл(ст) г(с)дрь коро(л) по(л)ски(и),... рачи(л) ро(с)каза(ти) на(м)

ли(ст) г(с)дрьски(и) с ка(н)цлерѣ(и) выда(ти) (Луцьк, 1561 ТУ 91); Мышка... поведиль, ижъ не повиненъ быхъ на тотъ листъ,... ѡтповедати, кгдыжъ не водле ѡбычаю права на мене съ канцелереи Его Королевское Милости мандатъ ѡдержалъ (Петрків, 1564 АС VI, 253); панъ во(и)те(х) во(л)ски(и)... показа(л) передо мною ли(ст) короля... еще за живота... гдрьского славное памети с ка(н)цлеріи... г(с)дрьское кору(н)ное по(д) печатью ме(н)шею sprawy ...кнзя хвра(н)цышка (1572 ЖКК I, 40); яко(ж) скоро то(т) вну(к) мо(и) ѡ(т) двора гдр(с)ко(г) где ся ѡстави(ч)не в ка(н)цлярье(и) гдрско(и) бавить ту(т)... приедеть тогда пови(н)на бѣдѣ до рѣкъ его вси тые листы... ѡтдати (Єсківці, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 100 зв.); чер(н)цѣ... повѣдали иже тые ѡрочища мѣнование были означение и ѡписани чере(з) левизорове и комѣсаро(в) ...и показали на то видимѣся (!) с канцляре(и) королю(в)ской... листи (Унів, 1581 ЛСБ 61, 1 зв.); тотъ тестаментъ // ... передъ нами покладаный и вышей писаный до книгъ канцеляріи нашей коронное зъ розказаня нашего уписанъ есть (Краків, 1595 АСД I, 199-200); с чого всего якій зыскъ ри(м)скій бйскѣпъ, его дво(р), и кан'слеріа ѡ(т)нѣси(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 171 зв.); Межы которыми послано имъ (съ канцелярыи) копею иньструкцый поселства, съ которымъ его милость панъ воевода Киевский посылалъ служебника своего (Вільна, 1599 РИБ XIX, 641); А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)кове мои ...баницю на себе ѡде(р)жати допу(с)тили теды жа(д)ного по(д)несе(н)я с ка(н)целярие(и) его к(р) м(л) брати не маемо (Вінниця, 1620 ЛНБ 5, III 4057, 32); Я, Иванъ Ходаковски(и)... // занюслъ и положи(л)

есми мандатъ его к. м(л)сти с канце(л)ярии великой выданы(и) в поведстви [?] в бози велебного его млсти кс(є)н(д)за Алексан(д)ра Игнация Єлца писаны(и) (Житомир, 1649 ДМВН 190-191); тот же возный зозьналъ, ижъ онъ, зъ приданя моего... первой в том же замку володимерском, другии раз перед замкомъ, третій — противко канцелярии перед замком стоячое,... при згромаженью велю зацъныхъ розного стану,... голосом вынесълым... ижъ небожъчикъ панъ Марцинъ... есть тыраньско забитый през хлопов... ѡбволалъ (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 70); наказуетъ судъ нынешный, абы позованные тую суму..., в канцлярии готовыми пинязьми одѣдали (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 467); ксенъдзъ Станиславъ Тарънавецкий... своимъ... и всей братъи тогожъ кольлеиумъ луцького именемъ, скоро по взятю першое ведомосты о отрыманю оубълевации, алиясь кглейту, з канцелярии его королевское милости презъ месчанъ луцьких на иньфамию... тамъ же опубликованую... противко... месчаномъ... // ...протестовал се (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 484-485); менованый Павелъ Тетеръ, впередъ будучы реентомъ канцелярии кгродское володимерское,... затыгненный былъ до справъ... пана браславьского (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 401).

КАНЦЕЛЯРІЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕЛАРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ.**

КАНЦЕРЪ *ч. (лат. cancer) (назва хвороби)* рак: Пришолемъ ра(з) до него, и нашблемъ пре(д) кѣлією его, нѣакого зъ мѣстечка Пре(з)вѣтера, котброго голова такъ была хоробью называемою Кáнцеръ

з'ѣдена (Вільна, 1627 *Дух. б. 7*); Яко гагрэна жыръ обрѣщеть: Якъ канцеръ шйритиса бѣде(т) (1627 *ЛБ 197*).

КАНЦЛЕР *див. КАНЦЛЕРЪ.*

КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ, КАНЦЛЕРИЙСКИЙ, КАНЦЛЯРЕЙСКИЙ, КАНЦЛАРЕЙСКИЙ, КАНЦЕЛЯРИЙСКИЙ *прикм. (який стосується канцелярії)* канцелярський: за справова(н)а на то(т) часть метрикою ѿ(т) его мл(с)ти мене алекса(н)дра ко(р)вина... писара его мл(с)ти ка(н)цларе(и)ского (1552 *Очерк. 3. 3*); И просил Ѡдаховский именемъ княза Романовым..., абы таа жалоба и ѿповедане ихъ ѿ книги господарские, канцлерейские записано (Вільна, 1558 *AS VI, 213*); и теж выписы с книг канцлерийских (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV, 131*); жадали нас за то, абымо тые границы воеводства Браславского,... до книгъ наших канцлярейскихъ коронных вписати розказали (Краків, 1574 *АрхЮЗР 8/I, 263*); ѿбеца(л) емѿ ча(л)мѣль а(н)кгѿ(р)скии фи(л)ьковое масти на плащъ панѿ... подъпи(с)кови ка(н)целяри(и)ско(му)... Паве(л)кови хусткѿ... тѣрещкую (Львѣв, 1617 *ЛСБ 1043, 26 зв.*).

КАНЦЛЕРЕЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРИЙСКИЙ *див. КАНЦЛЕРЕЙСКИЙ.*

КАНЦЛЕРИНАЯ, КАНЦЛЯРЫНАЯ, КАНЦЪЛИРИНАЯ *ж.* Дружина канцлера: пнѣ Лука(ш) Модлише(в)ски(и) протече(с)това(л)се... на пане(н) Катарине Кгрисе(л)лю и Ба(р)бару Ко(н)ста(н)цию, цоро(к)... пна ка(н)цлера коро(н)ного,... а на пнюю Катарыну з О(с)трога Томашовую Замо(и)ску[ю], ка(н)цлериную коро(н)ную, яко ма(т)ку, ѿпеку(н)ку (Житомирщина, 1638 *ККПС 180*); ее м(л): панее Катерины з О(с)трога Замо(и)ское, канцлириное ко-

ронъное, ма(л)жо(н)ки и пото(м)ковъ некгды зо(ш)лого... юри(с)ди(к)цию свою, досы(т) чинили (Житомирщина, 1639 *ККПС 192*); На вряде кгро(д)ско(м)..., славе(т)ны(и) Дмите(р) Лу(ц)кевичъ,... а ве(л)можное ее млѣсти панее Катерины з Острога Томашовое Замо(и)ское, ка(н)цлярыное коро(н)ное,... противко... пану Анѣдрееви Абрамовичови Бу(р)чакови,... све(т)чи(л) и протестовальсе (Володимир, 1640 *ТУ 317*).

КАНЦЛЕРИЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРІЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРСТВО *с.* Посада канцлера: Што(ж) ми за пожито(к), с того гблоса кроле(в)ства, ка(н)цле(р)ства, алѿбо воево(д)ства; коли а снѣвство бжѣе страчѿ, бе(з)см(е)ртны(и) тѣтѣль (1599-1600 *Виш. Кн. 210*).

КАНЦЛЕРЪЯ *див. КАНЦЕЛЯРИЯ.*

КАНЦЛЕРЪ, КАНЦЛЕР, КАНЦЛЪРЪ, КАНЦЪЛЕРЪ, КАНЦЪЦЛИРЪ *ч. (стч. kanclér, стп. kanclerz, лат. cancellarius) (хранитель печати, керівник державної канцелярії)* канцлер: А при том бѣдѣчим велебным и велможным: князю Войтѣхѿ бискѣпѿ Виленскомѿ,... канцлѣрю нашомѿ, панѿ Миколаю Радивиловичѿ (Вільна, 1507 *AS III, 43*); Мы панове рада великого князства Литовского: ...Ѡлбрахтѿ Мартиновичѿ Кгаштолтъ, воевода Виленский, канцлер великого князства Литовского (Вільна, 1531 *AS III, 373*); поко(р)не прошѿ и(ж) бы... панѿ, яко канцле(р) при бокѿ его к(р) млѣ(с)ти бѣдѣчи постеречи того рачи(л) (Новгородок, 1594 *ЛСБ 270, I зв.*); пану янови замойскому,... канцлѣрови и гетманови великому коронномѿ (Острог, 1598-1599 *Апокр. 2*); Року 1595 канцлеръ коронный изъ жолнерами полскими, до Волохъ утягнувши, волоховъ подѣ кро-

ля полского подвернулъ (поч. XVII ст. *КЛ* 77); ω(д) по(з)ваное стороны... пана Томаша, Замо(и)ско(г)[о], канѣцлира велико(г)[о] коро(н)ного,... слуга и пленипотѣнѣтъ, урожоны(и) панѣ Прокопѣ Сови(н)ски(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 192); року... ахѣи ка(н)цлѣра Жо(л)ковскогѣ ѣ волосѣхъ забито (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

Див. ще **КАНЦЕЛЕРИЙ**.

КАНЦЛѢРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ**.

КАНЦЛЯРЕЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕ-РЕЙСКИЙ**.

КАНЦЛЯРЫНАЯ *див.* **КАНЦЛЕРИ-НАЯ**.

КАНЦЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЛАРЕЙСКИЙ *див.* **КАНЦЛЕ-РЕЙСКИЙ**.

КАНЦЛАРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЦЪЛИРИНАЯ *див.* **КАНЦЛЕРИ-НАЯ**.

КАНЦЪЛЯРЕЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЪСЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯ-РИЯ**.

КАНЪТОРЪ *див.* **КАНТОРЪ**.

КАНЪЦЕЛЪЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯ-РИЯ**.

КАНЪЦЕЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЪЦЕЛЯРЫЯ *див.* **КАНЦЕЛЯ-РИЯ**.

КАНЪЦЛЕРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ**.

КАНЪЦЛИРЪ *див.* **КАНЦЛЕРЪ**.

КАНЪЦЪЛЯРИЯ *див.* **КАНЦЕЛЯРИЯ**.

КАНЮКА *ч.* Канюка, каня; *перен.* жебрак. Особова вл. н.: Давидъ Канюка (1649 *РЗВ* 428 зв.).

КАНЯ, КАНА *ж.* Каня: Пилюкѣ: Кѣна (1627 *ЛБ* 81); *сиганеа*, пилю(к), каня (1642 *ЛС* 123); То сѣтъ котѣрыхъ зѣ пѣаства ѣсти не маѣте: орла... и кѣни, и ястреба (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

Див. ще **КАНІЯ**.

КАНЯЧИЙ *прикм.* Який стосується ка-ни: *miluin(us)*, канячи(й) (1642 *ЛС* 269).

КАНА *див.* **КАНЯ**.

КАПА *ж.* (*цсл.* капа, *стп.* кара, *слат.* сарра) верхній літургійний одяг католицьких священників: тамже при томже костеле на розных местцахъ, а меновите: орнаты, капы, антепендиа,... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269); тамже апараты костельные, въ скринях будучие, то есть... капы брацкіе, цааны фалендышовые,... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

КАПАЛИНЪ *ч.* (*стп.* *kapalin*) вид шолома: капалиновъ шесть (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 13).

КАПАЛЮШ *див.* **КАПЕЛЮШЪ**.

КАПАРИСЪ *ч.* (*Capparis spinosa* L.) капарецъ: капари(с) по латы(н)... та трава расте(т) по многимъ мѣсто(м) и листвіе свое простирае(т) по земли (XVI ст. *Травн.* 152 зв.).

КАПАРРА *ж., зб.* (*пуп'янки куща* *Capparis spinosa* L.) капарці, каперси: Соломѣнъ мѣвит', Нехѣй зацвитѣтъ мигдѣл', и оутолстѣтъ вѣрхъ, и ω(т)дѣлитса капѣрра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 889).

Див. ще **КАППАРЪ**.

КАПАРЪ *ч.* (*пристрій для витягування води*) журавель: Водоважда: Капа(р), Смѣк' што вбдѣ вытагаѣтъ в'горѣ, и тѣжъ жѣравѣль (1627 *ЛБ* 16).

КАПАТИ *дієсл. недок.* Капати: не капа-ла кровь его никакоже (1489 *Чет.* 273); яко крѣпѣль на видокѣ, такій пѣтъ сходи-ль з негѣ, капаючи на землю, высшѣючи несмѣлости // члѣѣй криницѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 90-90 зв.);

(*про покрівлю будинку*) капати, протікати: дае(м) ва(м) зна(ти) и(ж) слыша(ли) есмо и та(к) разумеѣ(м) што(ж) црѣковъ наша

недобре покрита и капле(т) на ко(л)ко мѣсце(х) (Ясси, 1566 ЛСБ 42); *Образно*: а воня мирра мастїи твоихъ надъ вси добровонныи рѣчи, стѣнникъ жъ каплють оуста твоя, милая невѣсто (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

КАПЕЛЮХЪ ч. Капелюх. Особова вл.н.: Яцько Капелюхъ (1649 *РЗВ* 398).

КАПЕЛЮШЪ, КАПАЛЮШ ч. (*стп.* *careiusz, слат.* *careilus*) капелюх: Ма(р)тинъ шлекгель... ме(л)... капелюшо(в) по(л)станы(х) и шнѣро(в) просты(х) до капелюшо(в) тѣзино(в) вѣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 29); у мене Дмитрия... взяли и пограбили... шапку кунюю... капалюш, за золотых два куплений (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

КАПИТАНЪ, КАПѢТАНЪ, КОПѢТАНЪ ч. (*стп.* *kapitan, слат.* *capitaneus*) (*військове званя*) капитан: И опять каравъ Господь Бгѣ Давида велми тяжкими бегтегами дѣля курварства, котрое чинивъ изъ жоновъ Уріяшововъ, копѣтана своего (XVI ст. *НС* 222); и юж на ексекуцью слуга его милости панъ Станиславъ Целевич котрый капитаном гайдуков его милости былъ зосланымъ (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521); шляхе(т)на(я) Пни ѡдаря яновая Ко(з)ловская... протече(с)товала... Пни(и) Катарине я(н)ко(в)ского флорияново(и) пото(ц)ко(и)... сидорови луко(м)скому Капитанови миколаеви лисо(в)скому и(н)шы(м) ме(с)чано(м)... яко помочънико(м) и того злого непри(с)то(и)ного... ѡчи(н)кѣ кошператоро(м) (Овруч, 1603 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); урожоный его милост панъ Вацьлав Орловский,... з плачомъ протестоваль се противъко... Кгабриелеви Кгромадъскому, капитанови, слугомъ, такъже... драгани и подданымъ... места Горохова (Луцьк, 1649

АрхЮЗР 3/IV, 45); нѣякій капѣта(н), которы(и) ся былъ ѡженилъ ве Львовѣ... ѡбняльса... замок мѣровати, и мѣсто ѡсадити нѣмцами, абы казаки не ходили на море (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КАПИТУЛА, КАПИТУЛЯ, КАПЫТУЛА ж. (*стп.* *capituia*) 1. (*колегія священників при єпископі чи кафедральному соборі католицької церкви*) капитул: Ко все(и) капитуле... костела... светого Станислава, што: ...мещане места нашего Киевського жаловали намъ на вра(д)никовъ вашихъ (Вильна, 1558 *ТУ* 87); господарь корол... до всех викареев капитулы костела Луцкого писат росказати рачил (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124); Которые намъ повели, ижъ дей што при его милости всего было маетности,... сребра... и фундушувъ, также и вырокъ светительскихъ, на реестръ переписали есмо, а въ тыхъ реестрахъ... и печать капытулы Луцкое (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 338); панъ во(и)те(х) Соколовски(и)... жаловаль..., и(ж) якосе ѡ(н) мянуе быть игумено(м) кири(л)ски(м) и капитѣле кири(л)ско(и) тыми словы (1608 *ЛСБ* 1203); его м(л). поменены(и) ѡте(ц) ме(т)рополита з своею капитулою... // ...проте(с)та(н)то(в) уми(с)ли(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202-203).

2. Розділ, глава, частина твору (книги): Ты(ж) дла людїи законуу рим'ского, сире(ч) латинанъ иже в нихъ не взываю(т)са зачала едно капитуулы. // А по нашему языкоу главы (1556-1561 *ПЄ* 443-443 зв.); Поневажъ наша католицкая вѣра, ведлугъ Павла апостола, котрый до Римлянъ, въ капитулѣ першой, пишеть (1603 *Пит.* 4); А три капитулы розумѣй становеньє о трохъ особахъ єпископскихъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 547).

КАПИТУЛНЫЙ, КАПИТУЛЬНЫЙ, КАПИТУЛЬНЫЙ *прикм.* Який стосується капітули: а я того имени пискупего капитульного, которое мне на выховане до часу, яко вряднику, дано, не поступлю (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124); А ижъ бы такихъ повинностей своихъ и того уряду капитульного пилнейшие были и верность повинную завше полнили, надалемъ имъ на тотъ урядъ капитульный... монастырь Светого Спаса (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 210); Ито для лепшое веры и певности тое писане мое с притисненем печаті капитульное и подписом руки моее (Дермань, 1638 *ВИАС* II, 261); **синодъ капитульный** *див.* **СИНОДЪ.**

КАПИТУЛЬНЫЙ *див.* **КАПИТУЛНЫЙ.**

КАПИТУЛЬНЫЙ *див.* **КАПИТУЛНЫЙ.**

КАПИТУЛЯ *див.* **КАПИТУЛА.**

КАПИЦА, КАПИЦЯ, КАПИЦА *ж.* Чернечий клубук: капицу чернецкую безъ встыду боязни Божое на себе потомъ вложивши,... розными способы противко той справе, злость свою укриваючи, поступоваль (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); часо(м) приѣбъгнеть ѿ(т) коухар'кы и капицѣ забѣвши. и беретъса кѣ мши (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 130 зв.); Ожерѣліе: По(д)гѣрлокъ,... або капица, клобѣ(к) (1627 *ЛБ* 151).

КАПИЦЯ *див.* **КАПИЦА.**

КАПИЦА *див.* **КАПИЦА.**

КАПИЩЕ *с.* (*цсл.* капиште) (*поганський храм, божниця*) капище: падоша вси капища на землю (1489 *Чет.* 64 зв.); чтѣлище, или чтѣмое, капище, бо(ж)ница (1596 *ЛЗ* 88); и бы(л) троу(с) велѣкѣй на землі, и оупало капище, и побѣло множество ѿны(х) идѣлопокѣбно(в) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 352); delubrum, капище (1642 *ЛС* 157); Коли шли до амѣнова капища,

забѣжалъ на дорѣзѣ елѣнь, которого оуказалъ Александре(р) // оустрѣлатъ рѣцеромъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 402 зв.-403); *Образно:* еще не ѣстехмо церковью Бжею и мѣшкан'емъ Дха стго: бо еще капищемъ ба(л)-вѣнѣвъ и гости(н)ницею дѣховъ злѣости есте(х)мо, дла навѣлности намѣтности дѣши (Вильна, 1627 *Дух. б.* 225).

КАПКАНЪЧИКЪ, КАПЪКАНЪЧИКЪ *ч.* Капканецъ. Особова вл. н.: миско капканъчи(к) (1649 *РЗВ* 148); васи(л) Капканъчикъ (Там же, 155 зв.).

Див. ще **КАПЪКАНЕЦЪ.**

КАПЛАНЕЦЪ *ч.* Молодий капелан: огонь... з'стѣпѣ(л) съ нѣсъ, спѣли(л) онѣи каплѣнцѣ новѣи, которѣи бѣли с кади(л)нѣицами в' ли(ч)бѣ по(л)трѣтаста (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.).

КАПЛАННЫЙ *прикм.* Який належить капелану: Тежъ естли бы хто... вѣ капла(н)нѣ(м) попо(в)ско(м) дому кого заби(л) або рани(л) тогды... яко выше(и) ѿ кѣва(л)то(в)ника(х) написа(н)но (1566 *ВЛС* 88).

Див. ще **КАПЛАНСКИЙ.**

КАПЛАНСКИЙ, КАПЛАНСКІЙ *прикм.* Який стосується капелана: и зволокши его шарпаючи зъ орнатовъ або одѣнья капланского... кѣвалтомъ съ костела... вывели (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); лечъ протестантъ,... обачывши его милость ксендза Танскаго, который, яко капланъ почтивый, и перестерегаючи уряду своего капланского, до збитого,... шоль (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 524); **капланский станъ, станъ капланский** *див.* **СТАНЪ; урядъ капланский** *див.* **УРЯДЪ.**

Див. ще **КАПЛАННЫЙ.**

КАПЛАНСКІЙ *див.* **КАПЛАНСКИЙ.**
КАПЛАНСТВО, КАПЛАНЬСТВО *с., зб.* (*стп.* kaplanstwo) 1. Духовенство католицького обряду: онъ самъ [папа Римский]

маеть моць о вере и о капланстве выпыты-
ваться (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 258); С той
єдности и тóтъ маєте пожýтокъ, йжъ
капланство ва́ше, лѣпѣй бо́удеть при ка-
толикахъ оушанóвано (Острог, 1598-1599
Апокр. 192).

2. Жрецтво: Жрѣчество, Каплáнство
(1627 *ЛБ* 38).

КАПЛАНЪ, КАПЪЛАНЪ ч. (*стп.* kap-
lan, *стч.* kaplan, *лат.* capellanus) (*священ-
ник католицького обряду*) капелан: Выдалъ
имъ личбу, што давалъ въ тые два годы
княземъ, паномъ, ... капланомъ..., зъ рос-
казаня листовъ Короля, его милости (Кра-
ків, 1505 *РЕА* III, 69); было постановле-
но абы першей столицы бискупъ не былъ
называнъ найвышшимъ капланомъ (Ост-
рог, 1598-1599 *Апокр.* 125 зв.); вашй кáп-
лáни мóци жа(д)ной нѣ имѣють кри(ж)ма
стити (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.*
102); Тáмъ прибытокъ внѣтрнй и зевнѣтр-
нй: и в' пѣршй за(в)жды в'ходѣли кап-
лáни, дла ѿ(д)правовáна слѣжбы Б̄жей:
а в' дрѣгй самъ Архїерей рáзъ в' рóкъ з'
крóв'ю, (Вільна, 1627 *Дух. б.* 363); А кгды
по(с)ла(л) до дрѣгоє го(с)поды по Капла-
на просечи абы до него для споведѣ при-
шо(ль) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.);
капълановъ, законъниковъ и католиковъ
тыранъско мордовали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 394).

КАПЛАНСТВО *див.* **КАПЛАНСТВО.**

КАПЛЕВИЙ *прикм.* Крапчастий: gutta-
t(us), каплеви(й) (1642 *ЛС* 213).

КАПЛИЦА ж. (*стп.* kaplica) каплиця:
збо́удовали єи по см̄рти на пáма(т)кѣ рым-
лáне кáпліцѣ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.*
23 зв.); перѣнь ѿдари(л) на каплицѣ где є(ст)
ѿ схованю папезкая корона (серед. XVII ст.
ЛЛ 174); *Образно:* наготѣй тобѣ в ср(д)ца

твоего покою каплицѣ (Острог, 1598-1599
Апокр. 85).

КАПЛИЧЬКА ж. Капличка: до(л)з-
ски(и) богданъ кголимо(нт)... ве(л) насъ...
ко млынѣ... где тепе(р) капличька стои(т)
(1546 *ОГ* 47); зходами до церковьки альбо
капличьки под звоницею вшедши... не яко-
гос Василковича, посторонькомъ на долъ
в церковъ спустили (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР*
1/VI, 752).

КАПЛИТІ *дієсл. недок.* Крапати: кап-
літі зверху водом дерлюо (I пол. XVII ст.
Сем. 28).

КАПЛОУХЫЙ *прикм. у знач. ім.* Кап-
ловухий, -ого, клаповухий, -ого. Особо-
ва вл. н.: Яцько Каплóхы(и) (1649 *РЗВ*
139 зв.).

КАПЛУНЕНЄ с. Каплуніння, кастру-
вання: по двоє ку(р) на каплѣне(н)є а восень
за да(н)ю медовою по гѣсяти также по-
ви(н)ни дати (Черногород, 1578 *ПВКРДА*
III, 59).

КАПЛУНЕЦЪ ч. Каплунець. Особова
вл. н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ Про-
шицький, ... напротивко роботнымъ Васко-
ви Каплунъцови, Гаврылови Кнурови, ... //
...и всей громаде села Задыбъ... сведчил
се и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР*
3/IV, 416-417).

КАПЛУНЪ ч. (*стп.* kapłun, *свн.* karpūn)
1. (*кастрований півень*) каплун: Кѣров де-
сатеро. Каплѣнов дватцат (Яблонь, 1551
AS VI, 111); Цена птахамъ домовымъ. Гѣсь
три гроши, каплунъ ше(ст) гроше(и) (1566
ВЛС 99 зв.); кнзъ Воронєцки(и)... взялъ...
вепро(в) десе(т), ... каплуновъ ше(ст)деся(т)
(Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); а податку да-
ють по шести грошей, ... по два каплуны
(Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I 205); capus,
пѣте(л), каплу(н) (1642 *ЛС* 112); у Дороша

Квенченяты, ... каплунов два (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 142).

2. Особова вл. н.: Матвѣй Каплѣнъ (1649 *РЗВ* 436).

КАПЛЯ, КАПЛА ж. 1. Капля, капля: его... бчелы летающе питахоу ѿ(т) розни(х) цвѣтовъ собирающе росныя капла (1489 *Чет.* 272 зв.); тогда зара(з) в' препале(н)е оутрѣбы сѣтое, сластолѹбное, винолюбное, многопи(т)ное, на пра(г)не(н)е кáпли воды дости(г) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243); Стакти: Кáпла, а(б) Кра́пла, а(б) Олѣкъ бáрзо па́хнѣчи(и) з' мѣрры вытиснены(и) (1627 *ЛБ* 233); знѡвѣ такѡвыи, стáвшиса яковѣи лáски гѡдныи, и, же тáкъ рекѡ, з' дна мѡра глѣбокогѡ, кáплами нѣакими окроплѣны найдѡють (Вильна, 1627 *Дух. б.* 323); Яко же велѣчество въ мо(р)ски(х) ра(з)но е(ст) ѿ(т) кáплѣ дож(д)евнои, тáко и мл(с)рдѣе... бжѣе, ѿ(т) мл(с)рдѣа члческаго (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 196).

2. Особова вл. н., ч.: тут же неподалеку... перекоп засыпан и зъровнованъ от мѣщина Василя Капли для огорода (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63); маеть Ее Милость пани дадинаа моа, въ пана Василя Капли млынарство Белоберезское кѡпяти (1577 *AS* VI, 78).

КАПЛА див. **КАПЛЯ**.

КАППАРЪ ч. (*стп.* kararis, *лат.* carparis) (*приправа*) каперси: принеси самъ родкви пастырнакѡ каппарѡ пода(и)же Давидѡ (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.).

Див. ще **КАПАРРА**.

КАПСА ж. (*стп.* kapsa, *лат.* capsa) гаманець, *діал.* капса, кабза: Чпа(г): кишѣна, ... бисáга, та(ш)ка, ка(п)са, тлѡмокъ, ва́цокъ (1627 *ЛБ* 157).

КАПТАН див. **КАПТАНЪ**.

КАПТАНЪ, КАПТАН, КАПЪТАНЪ ч. (*тур.* kaftan) 1. Каптан: побрали... каптан бархановый, коштовал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); каптан, котелек кухенный, ... побравши и пограбивши, его милости отцу архимандрыту и всей капитули чернцовъ монастыря Печерского оддали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 617).

2. Особова вл. н.: Федо(р) Капъта(н) (1649 *РЗВ* 193 зв.).

КАПТЕЛЛИКЪ ч. Мала капитель: ма(и)-с(т)ро(в) камен прыво(з) с тесане(м) по ѿг(рш) ло(к)... на ка(п)те(л)лики чло(н)ковы(и), штѡ(к) .аі. (Львѣв, 1599 *ЛСБ* 1042, 4).

КАПТЕЛЛЪ ч. Капитель: тры грш было пры мнѣ сорока грш то(с)мы хлопомъ дали грш вѣ... ка(п)те(л)левъ в (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 2); за слѡ(п) до попо(в)ского домѡ з базою, с ка(п)те(л)лемъ что межы ѡкны за то все далисмы... зло(т) д̄ (Там же, 76).

КАПТИ мн. Капці: а меновите... взели... // ...капти за гроше(и) чотыри (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

Див. ще **КАПЪЦИ**.

КАПТУРОВЫЙ¹ *прикм.* (який стосується головного убору — каптура) каптуровый: властели(н), Кро(л), или кна(з) сп(с)тѣса мѡже(т) // приложив'ши до доброго житѣа соу(д) прáв'дѡ и не на свою добродѣте(л) ...áле на ты(и) сиромахи, съ хвостами ка(п)тѡровыми хѡдачѣе (п. 1596 *Виш. Кн.* 240-240 зв.).

КАПТУРОВЫЙ², КАПЪТУРОВЫЙ *прикм.* (*стп.* karturowy) (який стосується періоду безкоролів'я) каптуровый: па(н) ко(н)дра(т) хорошко пропомневши боя(з)-ни божое... не(д)баючи ничо(г) ѿ поко(и) посполиты(и) и ѡфалѡ капътѡровѡю въ

бе(з)королевъи вчиненю... наеха(в)ши... по(д)даны(х) де(и) позбивали (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 63); даю волност кождоу такому, ... себе позвати позвом правным ... до которого колвек права, суду и вряду... задворного, а часу..., безкоролевя, каптурового (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 8/III, 533); шляхетный Миколай Опанасович... сознал, иж он... за жаданем и реквизициею урожного пана Томаша Сосницкого, наместника прошлого каптурового... ездил до места Олыки (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 329); **судъ каптуровый** — суд під час безкоролів'я: показа(л) надъ то листъ напомина(л)ны(и) сѣдовъ каптѣровы(х) подъ часо(м) бе(с)короля в которомъ есть достаточное сведецъство ѿ праве // вечномъ андрея мо(с)квитина на певные добра (Володимир, 1569 *ЖКК* 196-197); панъ Василей Масалский, ... перед наместником // суду каптурового воеводства Волинского... противко подданымъ державы своее села Чорныжа занесеное, ... соленьнитеръ сведъчилъ и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 88-89).

КАПТУРОНОСЕЦЪ ч. Той, хто носить каптур: Если бы тые ка(п)тѣроносци межи вами не бѣли; ю(ж) бы есте да(в)но погѣбли (п. 1596 *Виш. Кн.* 241 зв.).

КАПТУРЪ¹ ч. (*стп.* kartur, тюрк. kartur) **1.** (*клубук*) каптур: для того са смѣю, и(ж) каптѣръ, ѣли страшило на головѣ носи(т): што мы зовемо клубѣкъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 228); cuniculus, каптуръ, клубукъ (1642 *ЛС* 148); до того, ѿдѣна тое каптура тѣсного або скѣра ѿв'чаа, з'е(д)наѣли бы раче(и) по(с)мѣ(х) нѣ(ж) збѣдованіе (серед. XVII ст. *Кас.* 8 зв.).

2. (*гальський бавовняний одяг з капюшоном*) каптур: bardocucullus, каптуръ (1642 *ЛС* 100).

КАПТУРЪ², **КАПЪТУРЪ** ч. (*стп.* kartur) конфедерация станів у межах админістративно-територіальних одиниць: Котѣрыми слѣвы яко каптѣръ кѣрчин'скій мае(т) быти роздмѣный и роз'ширѣный, а в чо(м) есть оудавненный а ѿ(т)вержѣный, достатѣчне наоучѣно, в' тѣйже кон'федерации соуть и тѣе слова (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25 зв.); урожонный его мл. панъ Марокъ Гулевичъ, писаръ земський луцький, прыхиляючысе до манифестации своее, в каптюре воеводства Волинського учиненое... протестацию свою передъ урядомъ... заносилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 190).

КАПУСТА ж. **1.** (*назва рослини*) капуста: ѿгоро(д) при дво(р)цѣ в которо(м) ѿзи(м)ко(в) капѣсты ба(р)зо злы(х) гряд(д) три(д)ца(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 9); капусты гряд пятдесят (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); увъ огородехъ капусты, морквы, цебули, ... — то все поламали, порвали, покопали, ... и в нивечъ овощи зъ огородовъ обернули (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); та(м) в' ты(х) краина(х), высокаа великаа капѣста рѣсте(т) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.); ярины огородных, то ест: капусту, репу, морковь, ... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); **арменская капуста** — назва сорту капусты: кѣрлись ѣли спинасѣа то(л)кѣть(с) римская капѣ(с)та ѣли арме(н)ская капѣста (XVI ст. *Травн.* 171); **лѣсная капуста** — (Lapsana L.) празелень, *диал.* дика капуста; лѣсна сурѣпка: лѣснѣю капѣстѣ, котѣрѣю ѿни лапсѣнѣм' зовоу(т), сполоскавши в' водѣ, а сѣлю потрѣснѣвши братии дадѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.); **немецкая капуста** — назва сорту капусты: Олѣсъ по ла(т)нски... немецкаа или синѣа капѣста (XVI ст. *Травн.* 329); **римская капуста** — те саме, що **арменская капуста**: кѣрлись ѣли спи-

на́сія то(л)квѣть(с) рѣмскаа капѣ(с)та или арме(н)скаа капѣста (XVI ст. *Травн.* 171); **си́наа капуста** — те саме, що **немецкая капуста**: олѣсъ по ла(т)нски... немецкаа или си́наа капѣста (XVI ст. *Травн.* 329).

2. (*назва продукту харчування*) капуста: капѣсты шест стагвей, а свеколникѣ одна бочка (Володава, 1553 *AS VI*, 13); кадей с капустою осмъ (Луцьк, 1567 *ВИАС I*, 12); а в погребе цыбули ве(н)ко(в) сто капусты солоное два кадо(л)бы (Кременець, 1571 *ЛНБ 103*, 1928, 6 зв.); у пивниці капусты двѣ стагви (Володимир, 1590 *АрхЮЗР 6/1*, 204); *Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo... w toim kogory rozpysto. W toim kárustu tustoiu* (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

3. Особова вл. н., ч.: А при том были и того добре свѣдоми и тыи рѣки Их Милост шацовали: Отець... Острозский, а ...кназь Андрѣй Тимофѣевич Капѣста (Несухоїже, 1550 *AS VI*, 6); Юско Капуста (1649 *РЗВ 150* зв.).

КАПУСТИНЪ ч. Топонімічна вл. н.: и теперь недавно,... кгда въ Луцку былъ,... наехавши на тое жъ село Капустинъ,... халупъ две подданымъ его въ ставъ роскидалъ, подданыхъ побилъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР 6/1*, 364).

КАПУСТНЫЙ, КАПУСТЫНЬЙ *прикм.* Капустяний: Спрятъ домовый: напередъ бочокъ пивныхъ семъ, стуговъ капустныхъ шесть (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР 6/1*, 93); на́шли вели́кій коча́нъ капѣстынѣй, на́ которо(м) его распáли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.).

КАПУСТЫНЬЙ *див. КАПУСТНЫЙ.*

КАПЦИ, КАПЪЦИ *мн. (стп. карсе, слц. карсе) капці: Ёско Стати(в)ка... ме(л)... ка(п)ци // чо(р)ные* (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 7 зв.-8); черевики и капъци того бал-

веръчика найшли подъ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР 8/III*, 474).

Див. ще КАПТИ.

КАПЦІЯ ж. Перекрученна. ◊ **капція софистицкія** — (*фальшивий, з перекрученням дійсності, умовивід*) софізм: Право слышати хочемо, а не капціи софистицкіи, ухвалу святыхъ отецъ, а не сны отступниціи! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 724).

КАПЩИЗНА, КАПЪЩИЗНА ж. (*стп. karszczyzna*) (*оплата, данина за право виготовлення і продажу спиртних напоїв*) чопове: вызволяемъ ихъ отъ всихъ служебъ ...и тежъ отъ старостиныхъ платовъ: отъ капщизны и мыта, и городовщины, на пять годъ (Краків, 1527 *РЕА I*, 148); Капъщи(з)-на старосте отъ кажъдое ко(р)чмы где ме(д) або пиво або шбое и ме(д) и пиво ши(н)кѣють... копа грш' (1552 *ОВін. З.* 134 зв.); до скарбу нашего..., капщизнъ давати и некоторыхъ повинностей полнити до дванадцати лѣтъ воли (Варшава, 1585 *АрхЮЗР 7/III*, 283); его милость,... кгвалтовне капщизну отъ варенья пива монастырского на себе беретъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР 1/1*, 393).

Див. ще КАПЩИНА.

КАПЩИЗНЬЙ, КАПЪЩИЗНЬЙ *прикм.* Який стосується капщизни, чопового: просил насъ, абыхмо пенязи капъщизные и мыто,... ему дали (Вільна, 1541 *АрхЮЗР 8/V*, 23); мы тые пенязи капщизные з места Киевского..., емѣ дали (Вільна, 1541 *AS IV*, 269).

КАПЩИНА, КАПЪСЧИНА ж. Те саме, що **капщизна**: а которомѣ коли слузе своємѣ роскаже(т) ка(п)щинѣ брати томѣ они маю(т) дава(ти) с коръчмы по чотыри гро(ш)и (Київ, 1518 *Арх. Р. фотокоп. № 29*); то есть упередъ менуючи и кладучи въ томъ пожитки арендарские,.. капъсчины, бро-

варсчины,... иные всякие пожитки,... менованому ничого шкодити и облизати не мають (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР* 6/1, 373).

КАПЪКАНЕЦЪ ч. Капканець. Особова вл. н.: гри(ц)ко Капъкане(ц) (1649 *РЗВ* 393).

Див. ще КАПКАНЪЧИКЪ.

КАПЪКАНЪ ч. Капкан. Особова вл. н.: Игнатъ капъканъ (1649 *РЗВ* 151).

КАПЪКАНЪЧИКЪ *див. КАПКАНЪЧИКЪ.*

КАПЪЛАНЪ *див. КАПЛАНЪ.*

КАПЪСЧИНА *див. КАПЩИНА.*

КАПЪТАНЪ *див. КАПТАНЪ.*

КАПЪТУРОВЫЙ *див. КАПТУРОВЫЙ.*

КАПЪТУРЪ *див. КАПТУРЪ².*

КАПЪЦИ *див. КАПЦИ.*

КАПЪЩИЗНА *див. КАПЩИЗНА.*

КАПЪЩИЗНЫЙ *див. КАПЩИЗНЫЙ.*

КАПЫТУЛА *див. КАПИТУЛА.*

КАПЪТАЛЪ ч. (*стп. kapital, нѣм. Kapital, фр. capital*) (*значна сума грошей*) капитал: але самъ капѣта(л) гды(ж) недостае(т) еще сум(м)ы 8247 и 12 (Львѣв, 1628 *ЛСБ* 1051, 6); ежели ПП: братия... сѣммѣ R 6000 прыимете бе(з) и(н)тере(с)сы пре(з) ча(с) пре(ш)лы(и) же ся бѣдѣтъ ко(н)те(н)товати самы(м) капѣталомъ теда // П Конста(н)ты(и) обещѣтъ личытн и о(д)дати (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, 64 зв.-65).

КАПЪТАНЪ *див. КАПИТАНЪ.*

КАПЪТУЛА *див. КАПИТУЛА.*

КАРА¹ ж. (*покарання*) кара: который же кусъ поля вѣчнѣ отдаю... ку теѣ же церк-ви нашей фолварскеѣ... абы ся жаденъ зъ будучихъ по мнѣ не оповажилъ одбирати, ани што правотити подѣ карою суду Божаго (Фольварок, 1606 *НЗУжг. XIV*, 226); под час ребелии козацкое, з меноваными кон-принципалами и помочниками своими,...

розумеючы, же онымъ то на тот часъ без кары уйти мело, козаков... переховуючы, розные виоленьцы... починили (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 48); **кару** **приняти** — бути покараним: Тие всѣ маю(т) слѣшно(ст) небы(т)ности своеѣ показати, а кто-бы не далъ слѣшное причины мае(т) карѣ **приняти** (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 39 зв.).

КАРА² ж. Віз: в пѣна а(н)тонеґо... ка(р)̄с̄ бе(з) коло(к) е(ст) (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 11); ѡ(т) ка(р)̄ направи гр(ш) по(л)̄ вѣ̄ (Там же, 74).

КАРАБИНЪ ч. (*стп. karabin, нѣн. Karabin, фр. carabine*) (*вид ручноѣ вогнепальноѣ зброѣ*) карабин: карабинъ, куплены(и) за золоты(х) пя(т)на(д)це(т) (Володимир, 1628 *ТУ* 285).

КАРАВАН-БАША ч. (*перс. karwan + тур. paşa*) старший у караванѣ: по(з)ванъ бы(л) ма(н)датомъ нѣши(м)..., урожоны(и) Паве(л) Иванови(ч) Сопеґа, на жалобу купцо(в) цесара его мѣти туре(ц)кого ѡ(р)манъ на (и)ма Мано(и)ла, караван-баши (Варшава, 1570 *ТУ* 145).

КАРАВАНЪ, КОРОВАНЪ ч. (*перс. karwan*) **1.** (*група пѣдвѣд*) караван, валка: А што ся дотычетъ воженья коровану, в той речы бы еси ихъ по старому заховаль и тяжкости и драпежства в томъ бы имъ не было (1536 *АрхЮЗР* 8/V, 12); Корова(н). Кгды кѣпъцы чѣжоземъцы идѣтъ в корованехъ с тѣ(р)ков з ѡрѣды або з москвы дають воєводе мыто головъное (1552 *ОКЗ* 38); лета бли(з)ко прошло(г) шо(л) з москвы до туро(к) коро(ва) дали старосте... товарѣ за десе(т) копъ гроше(и) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2 зв.).

2. Особова вл. н.: Ива(н) Карава(н) (1649 *РЗВ* 191).

КАРАДОМИДА ж. (*рум. caramida*) цегла: прото(ж) яко ѡзрите се(с) ли(ст) нашъ

абы есте знашли мистры добры(и) и (з)ед-
нали штобы покрылы карадомидою доброю
целою (Ясси, 1566 ЛСБ 42).

Див. ще КАРАМИДА.

КАРАЗЕЄВЫЙ *див. КАРАЗИЄВЫЙ.*

КАРАЗЕЯ *див. КАРАЗИЯ.*

**КАРАЗИЄВЫЙ, КАРАЗЕЄВЫЙ, КАРА-
ЗЫЄВЫЙ, КАРАЗЪЄВЫЙ** *прикм.* Який
стосується каразіі: жупа(н)... каразыевы(и),
зь кгузиками (Житомир, 1582 АЖМУ 44);
на возе... было: ше(ст) по(с)таво(в) сук-
на муравьского... я(р)мякъ каразеевы(и)
(Житомир, 1583 АЖМУ 60); у мельника
взяли... убране каразѣевоє (Луцьк, 1590
АрхЮЗР 1/І, 283); а меновите... взели... //
...ѡбранѣ каразиевоє (Луцьк, 1595 ЛНБ 5,
II 4048, 88-88 зв.); у Стефана Столмича
курту зеленую каразиевую, которая кош-
товала два золотых полских (Володимир,
1616 АрхЮЗР 1/VI, 446).

**КАРАЗИЯ, КАРАЗЕЯ, КАРАЗІА, КА-
РАЗЫЯ, КАРАЗЪЯ** *ж. (стп. karazja, нім.*
Karsai) (просте товсте сукно) каразія:
Су(кна) каразеи поставо(в) д̄ (Берестя, 1583
Мит. кн. 14 зв.); я... // заставил... сафянов
чотыри жолтых,... убране сукна каразѣи
белое (Житомир, 1585 АрхЮЗР 8/III, 442);
пограбили // напе(р)ве(и)... ѡ григоря че-
пелини жѡпа(н) каразии зеленое за две ко-
пе гроше(и) (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048,
89-89 зв.); взяли... сукна постав каразыє
зеленое (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 242);
побра(л)... с коморы су(к)на каразеи(и)
ро(з)ное ма(с)ти поставо(в) чотыри (Він-
ница, 1610 ЛНБ 5, II 4052, 148 зв.); Писа-
реви та(м)же в рудѣ дале(м) каразіи три
ло(к)тѣ за копѡ и гро(ш) ̄ (Львів, 1613
ЛСБ 1043, 3).

КАРАЗІА *див. КАРАЗИЯ.*

КАРАЗЫЄВЫЙ *див. КАРАЗИЄВЫЙ.*

КАРАЗЫЯ *див. КАРАЗИЯ.*

КАРАЗЪ *ч.* Вид верхнього одягу: у па-
холка моего,... покраль речи его: копенякъ
новый, каразь зеленый, темный, чирвонымъ
сукномъ добримъ немецкимъ подшитый
(Володимир, 1599 АрхЮЗР 6/І, 273).

КАРАЗЪЄВЫЙ *див. КАРАЗИЄВЫЙ.*

КАРАЗЪЯ *див. КАРАЗИЯ.*

КАРАИМЪ, КАРОИМЪ (*гебр. gara'im*
(мн.), gara) караім: Жидове которые слы-
вѡ(ть) караимове (Луцьк, 1552 ОЛЗ 183);
Для тогды звыш описаного был до уряду
местьского... посланецъ Яхимъ Попько,
кароимъ Луцький, з листом... // посланный
(Луцьк, 1606 АрхЮЗР 8/III, 521-522).

КАРАКТЕРЪ *ч. (стп. karakter, гр. ка-*
рактѣр) таємний знак: То є(ст) наука гла-
соу живѡго... котѡрѡю... бѣ... мѡисеѡвы
...ѡб'явилъ, пре(з) карактѣры, албо знѡки
писѡныи, в' таємниці своѣй (Львів, поч.
XVII ст. Крон. 15 зв.).

КАРАКУЛЯ, КАРАКУЛА *ж. (тюрк. кара*
+ kul) вила: кнзь Воронецки(и)... взялъ,...
пи(л)ки две, клещи а каракуля, то все кош-
товало полкопы грше(и) (Житомир, 1584
АЖМУ 76); а зѡты(м) прѣшо(л) нѣкодимъ
потаем'ныи оуч'никъ хѡвѣ... зѡты(м) прѣшли
з (д)рабѣною и с карѡкоулами и зь вѣсѣми
прѣправами чи(м) снѣмати тѣло съ кр(с)та
(Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 15).

КАРАКУЛА *див. КАРАКУЛЯ.*

КАРАМИДА *ж. (цсл. керамида, гр. кѣра-*
моґ) цегла: писали є(с)мо... абы ѡни ва(м)
на є(д)ны(м) ме(ст)цѡ поступили материи
и карамиды на будова(н)є тои це(р)кви бо-
жеи (Ясси, 1558 ЛСБ 27).

Див. ще КАРАДОМИДА.

КАРАМОЛНЫЙ *прикм.* Крамольный:
сие дѣта... карамолное писание разодрало
(1489 Чет. 137).

**КАРАНЕ, КАРАНЪЕ, КАРАНЬЕ, КА-
РАНЯ** с. (*стп.* karanie) 1. Каранья, пока-
ранья, кара: а мы будемъ ведати, которое
каране велимъ над ними делати (Краків,
1539 *AS* IV, 203); и камѣна(м) на него мѣ-
чѣчи, мѣло его не вбѣли, и поймѣвши пе-
ре(д) сѣдѣями яко бѣн'товнѣка на карѣня
поставили (XVI ст. *УС* № 29519, 273 зв.);
и кѣро(т)ко мѣвачи, ѡбѣчишь злы(х) лю-
дѣй карѣнѣа, а дѣбры(х) за справы дѣб-
рые нагорѣды (Острог, 1614 *Тест.* 173);
крѣщеніе водное, то ест' ѡ(т)пѣщеніе вины,
и кара(н)а за грѣхъ з'еднывѣю(т), опро(ч)
характѣра албо печѣти (Львѣв, 1645 *О тайн.*
14); полковни(к) на(ш) тамо(ш)ны(и) нѣ-
жински(и) пи(л)но постерега(т)и мае(т)
по(д) сроги(м) каране(м) (Ірклѣв, 1650 *ЛОИИ*
238, 2, 69/27, 1); каране крвавое — смерт-
на кара: А умоцованый стороны позва-
ное поведиль, ижъ дей панъ Циминский
обвиниль его милость, отца владыку, въ
учинку мниманымъ речей таковыхъ,
которые каране крвавое за собою потяга-
ють (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 403)
караня отнѣсти — бути покараним: за
що помѣне(н)ны(и) фѣодо(р) ши(н)ка(р)...
з це(р)кви пре(з) пѣблѣкацію ере(и)скѣю
вилѣчо(н) бысти мѣ(л) ле(ч) ѡпѣкори(в)-
ши(с) и ле(г)шее пото(м) караня ѡ(т)нѣ(с)ти
(Львѣв, 1612 *ЛСБ* 1038); **каранье отпусти-
ти** — звѣльнити від покаранья: билъ есми
его милости чоломъ, абы его // милость...
мне тое каранье... отпустилъ (Луцьк, 1590
АрхЮЗР 1/І, 263-264).

2. Осудження: в' наѣчѣн'ю брѣтїи рос-
трѣпный, в' строфовѣн'ю бѣчный, в' карѣ-
н'ю оуѣажный (Вильна, 1620 *См. Каз.* 21);
Обличѣніе: Строфова(н)е, кара(н)е, гѣнба,
лаа(н)е, поганѣе(н)е (1627 *ЛБ* 148).

Див. ще **КАРАНИЕ.**

КАРАНИЕ, КАРАНИЕ, КАРАНИЕ с.
(*цсл.* карание) те саме, що каране у 1 знач. :
Михаи(л)... митрополи(т) кѣвѣски(и)... вѣ-
домо чинимъ... ижъ велебны(и) гедѣо(н)
болобанъ... которы(и) естъ ннѣ по(д) ка-
рание(м) права... дѣховнаго в стане своемъ
еп(с)кпѣскомъ, в законе и вѣре и праве на-
рѣшонъ и коне(ч)номѣ зве(р)женію по(д)-
паль (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Ам-
врѣсїй с(т). Ѡжидѣють дѣшѣ слѣшной
заплѣты, е(д)ны(х) ѡжѣдае(т) карѣніе, а
дрѣги(х) хвѣла (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 130);
В такѣвыхъ вѣстѣпка(х)... карѣніе дѣхо(в)-
ное... бывѣетъ назначѣно (серед. XVII ст.
Кас. 42).

КАРАНИЕ *див.* **КАРАНИЕ.**

КАРАНИЕ *див.* **КАРАНИЕ.**

КАРАНЪЕ *див.* **КАРАНЕ.**

КАРАНЬЕ *див.* **КАРАНЕ.**

КАРАНЯ *див.* **КАРАНЕ.**

КАРАСИКЪ ч. Карасик: линков и ка-
расиковъ двесте (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI,
351).

КАРАСЬ ч. 1. Карась: которое рыбы роз-
ное: щукъ, карасий,... было вловлено за
пѣтѣсѣят золотых полских (Луцьк, 1622
АрхЮЗР 1/VI, 525); сургурус, ка(р)пы, ка-
ра(с), кар(пъ) (1642 *ЛС* 151).

2. Особова вл. н.: Ва(с)ко Кара(с) (1649
РЗВ 424).

КАРАТИ, КАРАТЬ *дієсл. недок.* (кого,
що, чим і без додатка) Карати: далъ его
милость войту суполную моцу судити и
осудити, карати и стинати, и на кола бити
(Краків, 1507 *АЗР* II, 10); такыи отци,
котрыи // дѣтїй своихъ на доброе не учи-
ли каравъ Господь... велми (XVI ст. *НС*
217-218); Былъ египтъ тажкыми плѣками
некды(с) карѣны(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.*
46 зв.); чи(м) бо(л)ше тѣло пре(з) ѡтраплѣ-

на быває(т) кара́но, ты(м)ъ бо(л)ше дхъ пре(з) внѣтрнюю ласкѣ са ѿмо(ц)нає(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 6); Соломѡнъ премѣд-рый повѣдѣлъ... если кара́ешъ сына своего рѡ(з)кою, не оумрѣтъ ѿ(т) тогѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129); зара(з) закажите абы ни(х)то не важи(л)ся чолнами вози(т)... право по(с)политое таковы(х) выко(т)цовъ чиле по(д)даны(х) простое конъдыцие(и) яко потаємъныхъ скрыты(х) шко(д)цовъ суворе кареть (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.); за што ѡпорны(х) и непослѣшны(х) сѡрово карайте (Мошни, 1650 *ЦНБ ДА/П*-219, 16); карати горломъ, горломъ (на горле) карати *див.* ГОРЛО; карати сидѣнамъ (сѣдѣнамъ) *див.* СИДѢНЄ; смертью карать *див.* СМЕРТЬ.

КАРАТИСА *дієсл. недок.* Каратися: Писмѡ, абѣсмо са бѣли чѣжѣми пригѡдами кара́ли, свѣдъчи(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); Ѡба(ч) може тѡ всѣ хр(с)ті́ане мѣлыи и кара́ймо(ж)са и тишѣ(м)са ты(м) стѣ(м) ѡмбю (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 18 зв.).

КАРАТЬ *див.* КАРАТИ.

КАРАЦЕНА, КАРАЦЫНА *ж. (стп. кагасупа, слат. corazina) панцир:* Якъ бы хто, ...стрелѣючи на члѣка въ карацѣнѣ оубрѣногѡ желѣзѣ и тѣлѣ не шко́дитъ, (бо ѡ(д)бѣаєть и ѡ(д)ражаєть стрѣлѣкѣ) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 182); Брѡна: Збрѡа, панциръ, карацѣна, брѡнь (1627 *ЛБ* 12); И вѣшолъ мѡжъ межи обѣ вѣйска... // ...в карацѣнѣ лѣщѣствѡ са оубиралъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 218-218 зв.).

КАРАЦЫНА *див.* КАРАЦЕНА.

КАРАЧЪ *ч. (тюрк. kağacı) татарський чиновник.* Особова вл. н.: А у Карача, де(и), взято пере(д) место(м) у фолва(р)ку коня рыжого (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102).

КАРАЮЧІЙ *дієпримк. у знач. ім.* Каратель: наказáте(л), кара́ючій (1596 *ЛЗ* 58).

КАРБОВАТИ *дієсл. недок. (що) (вирізьблювати що-небудь)* карбувати: кожѣдѡ коласѣ ка(р)бовано с пи(л)ністю великою (Львів, 1634 *ЛСБ* 1055, 8).

КАРБОНА *ж. (стп. karbana) скарбничка:* Старшомѡ повѣсти має(т), за которого росказа(н)ємъ в реєстръ шко(л)ны(и) велики(и), давши до шко(л)нои ка(р)бонѡ гроше(и) .д. (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 83).

КАРБУНКЛЪ *ч. (стп. karbunkuł) (назва коштовного каменя)* карбункул, рубін: самоцвѣтныи камень... карбѡнкль є(ст) каме(н), а цвѣто(м) собою черле(н) (XVI ст. *Травн.* 503).

Див. ще **КАРБУНКУЛЮСЪ**.

КАРБУНКУЛЮСЪ *ч. (цєл. каръбънь-коулось, лат. carbunculus) те саме, що карбункль:* Анѡраксъ: Карбѡнкѡлюсь, каме(н) дорогі(и) нѡ кштал(т) ѡгла горѡчо(г) (1627 *ЛБ* 177).

КАРБЪ *ч. (стп. karb, нѣн. kerbe) (знак, позначка, насічка)* карб: не(д) ξ сре(д) еще зосо(б)на па(в)ло(в) каме(н) что с ни(х) с ка(р)бами на филиарѣ побо(ч)ные тєсали (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.); чотыро(м) коласънико(м) в тѡужѣ сѡботѣ подлѣ(г) ка(р)бовѣ ко(п)ры... далє(м) по два гроша (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8); Бый кильку на мой карбъ, я вамъ кажу, кгдыжъ маю есче чымъ заплатитъ (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* I/VI, 754).

КАРВАНЪ *ч.* Храмова скарбничка: на тое вам отповѣм: добрый способ еврейского разума — общий слог в карван; кто вдовица нищетою — двѣ лепте, шелюг, ... а кто доволнѣйший или пан — золотый, ... а навет и сто за обшую ползу и за свое спасение (1608-1609 *Виш. Зач.* 204).

КАРВАШЪ, КАРЪВАШЪ ч. (стп. karwasz, мад. karvas) металевий нараменник: а на (з)накъ вспомина(н)а приятельского ѿ(т) мене... слѣжебника его мл(с)ти кнѣжти ...Остро(з)скомѣ... зброю мою... и ка(р)вашъ бѣлатны(и) позолотисты(и) дарѣю (Милянвичі, 1581 ЖКК I, 198); взял: ...лукъ турьскій..., каръваше — золотыхъ осмь коштуючие (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 308).

КАРДАШЪ ч. (стп. kardasz, тюрк. kardasz) побратим, брат. Особова вл.н.: ксендзъ Анѣтоний Янишевскій... противъ-ко... Кардашови, кушънерови, Анѣдрееви резъникови... // ...оферовалсе правѣне чынити не занехати (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 154, 156, 157); ѿхрѣмъ Ка(р)дашъ (1649 РЗВ 181 зв.).

КАРДИМОНЪ ч. (стп. kardamon, лат. cardamonum) (східна рослина з родини імбирних) кардамон: pasturciu(m), жеруха, ка(р)димо(н) (1642 ЛС 277).

КАРДИНАЛСКІЙ прикм. Кардинальскій: с которого жерела выникнѣли ежджена до римѣ по шапки кардиналскіе (Острог, 1598-1599 Апокр. 171 зв.).

КАРДИНАЛСТВО, КАРДЫНАЛСТВО, КАРДИНАЛЬСТВО, КАРДЫНАЛЪСТВО, КАРДЫНАЛЪСТВО, КАРЪДИНАЛЪСТВО с. (стп. kardynalstwo) (посада, сан кардинала) кардинальство: передо мною... // ...панъ Иванъ Велятицкій... покладаль привилей короля... зъ уписанемъ въ немъ листу патриарха Костентинограда... на ексархатство, то есть латынскимъ языкомъ на кардинальство... отцу владыце Луцкому (Луцьк, 1595 АрхЮЗР 1/I, 252-253); Не без причіны ѿм того своѣго висаріѣна яко бачѣ на доброй пѣматі маѣте, же его прикладомъ яко бнѣ дла кардинал'ства, такъ и ѿм дла мѣстца в' радѣ,... по(д) тѣтъ

плѣщикъ згѣды тиснѣчиса лѣзете (Острог, 1598 Отп. КО 30); Але речешъ: ижъ за то кардинальство одержалъ, же своихъ Грековъ отступилъ (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1113); Бо не толко о кардинальстве, албо о митрополии не мышлю, але и съ тымъ, што на собе ношу (Вільна, 1599 Ант. 605); Слухай же, которые слова заразы по тыхъ идутъ, што ѿилялетъ перескочылъ: // “Бо не только о кардинальстве,... не мышлю, але и съ тымъ, што на собе ношу, частей проплакиваю на себе...” (Там же, 613-614); а сириѣна нѣне(и)шого митрополита ка(р)дыналствѣмъ почтилъ (1600 ЦНБ 476 П/1736, 47); И Виссаріѣна никейского митрополита кардинальствомъ почтилъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 45).

КАРДИНАЛЪ, КАРДЫНАЛЪ ч. (стп. kardynal, лат. cardinalis) (високий духовный сан у католикѣв пѣсля Папи римьско-го) кардинал: И коли въ той коруне и вьншихъ коштовныхъ уберѣхъ несучи его на крѣсле кардинали, или иншиѣ // провадятъ его, тогды драбанты кричатъ до люду... “падайте, падайте!” (1582 Посл. до лат. 1128-1129); ѿ(т) кардинало(в) герсона и сорвоны пари(ж)ско(г) есть строфованы(и) (Острог, 1598-1599 Апокр. 64); и ка(р)диналови ѣдномоу но(с) оурезаль, а дроугомоу роукоу ѣта(л) (к. XVI — поч. XVII ст. Кн. о лат. 100 зв.); на который [соборъ]... папежъ своихъ пословъ послалъ... епископовъ... пресвитера, кардинала (Киѣв, 1621 Кон. Пал. 733).

КАРДИНАЛЬСТВО див. **КАРДИНАЛСТВО**.

КАРДОСЪ ч. Будяк.⁹ cardu(us), осе(т), ка(р)до(с), те(р)нѣ (1642 ЛС 112).

КАРДЫНАЛСТВО див. **КАРДИНАЛСТВО**.

КАРДЫНАЛЪ див. **КАРДИНАЛЪ**.

КАРДЫНАЛЪСТВО *див. КАРДИНАЛСТВО.*

КАРДЫНАЛЪСТВО *див. КАРДИНАЛСТВО.*

КАРЕЛ *ч. (стч. karel, стп. karzeł)* карлик, ліліпут: А в том девка, давши Рожковскому знати, же при пану никого нимаеш, толко карел на покою, умыслне от панее споеный, спячий,... поготовю станула (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499).

КАРЕЛЪ *ч. (мала посудина для води)* відерце: papus, каре(л), вѣдро, умивалница (1642 *ЛС* 277).

КАРЕТА, КАРИТА, КАРЪТА, КАРЫТА *ж. (стп. kareta, ім. carreta)* карета: къ тому карета новая безъ ланцуховъ и безъ попоны, рыдванъ старый съ попоною лихою (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 55); Или не вѣдаешъ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣ-а(х),... карыта(х), ко(т)чїи(х), трѣ(п) сво(и) ...вѣмѣстити не може(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238 зв.); Нѣхайса оучать покѣры: бо Хс бы(л) покѣрнымъ... не вѣ(ж)джалъ шѣст-ма конми, а в' карѣтахъ злоцѣсты(х) (поч. XVII ст. *Пчела* 31); ку тому,... кариту за сто золотыхъ купленую взяли (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430); Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...Каретѣ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.-28); шляхетный панъ Павел Речъковский противъко вси громады местечка Гошчы... сведчилъ... меновании поддании з Гошчы... впадъшы... до села... // ...дворъ злупили и з кареты, рыдъвана и кочъчого зелиза вси подъди-рвали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 433-434).

КАРЕТКА *ж. (мала карета)* каретка: въ возовни рыдванъ новый, рыдванъ старый, каретка на пару коней,... побыли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123).

КАРИТА *див. КАРЕТА.*

КАРКИНЪ *ч. (гр. καρκίνος)* (назва хвороби) рак: ка(р)кїнъ, ракъ (1596 *ЛЗ* 52).

КАРКЪ, КАРКЪ, КАРЪКЪ *ч. (стп. kark)* 1. (задня частина шиї) карк: алекса(н)дръ зоп'хноу(л) его на до(л), злámалъ кáркъ спадшы на долъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 71); А та(к) во(з)ны(и)... ѿ(г)леда(л) ...по(д) го(р)ломъ рану кривавую..., а (з) тылу головы чере(з) усю шию чере(з) уxo великую рану глубокоую сме(р)те(л)ную ажъ до перетя(т)я каръку (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

2. (частина тіла, що з'єднує голову з туловищем) карк: Пре(з) ѿсла значитса наро(д) поганскїй: бо якѣ ѿсла не мѣло еще на кáркѣ своѣм' ярма; такъ нарѣдъ поганскїй не мѣлъ ѿ(т) Бга даного собѣ зáконѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 30 зв.); алесь самъ собѣ залѣцѣна здобылъ, з' молоды(х) лѣтъ своѣхъ, забавлáючиса зáвше оуслѣ-гою жолнѣрскою: непоєднокрѣт' тѣпїлесь острыѣ мечѣ, ѿ кáрки непрїáтелскїѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); кѣсы схилїбне, Быстро на кáркъ Варвáрскїй: нѣсишь наоштрѣне (Львів, 1642 *Бут.* 2).

◊ **карки (свои) до арма подкладати** — брати на себе важкий тягар, зайвий клопїт, надівати ярмо на (свою) шию: Гор'да-чи арма хва дѣброго знѣсного, и брѣмени лѣгкого ѿ(т)стоупѣте а кáрки свои... до армá ты(х), котѣрїе вкладáю(т) на лѣде брѣмена та(ж)кїе,... по(д)кладáете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); здойняти с карку — (звільнитися від чого-небудь, позбу-тися чогось небажаного) скинути з плечей: Здойми одно ѿ(т)че владѣка жестоковѣй-ство фараѣнское або егїпет'ское с каркѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.); лама-ти карки (чїі) — вбивати; поборювати

(кого): нехай... довѣдает'са, якъ мѣжне зѣвше мечѣми своѣми ламали кѣрки неприателскіѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 5); **лежати на каркахъ** (чиїх) — (бути предметом турботи, тяжких переживань) лежати на душі, на серці: спрѣстный бовѣмъ то(т) оумыслъ, якобы нѣякій тажа(р) лежи(т) на ка(р)ка(х) и(х) дшѣ (Острог, 1607 Лѣк. 10); **на каркъ наступати** — а) (про смерть) заглядати в очі, зближатися: Быякій Стѣнъ, до покѣры са тогды мѣетъ, Кгды мѣ ю(ж) Сме(р)т', а(х) мнѣ а(х), на каркъ настѣпае(т) (Львів, 1615 Лям. Жел. 2 зв.); б) брати гору (над ким): А скоро черезъ // неслиханіи Церкви... въ своей Римской кузнѣ укованіи права на каркъ спол-епископомъ наступати почаль, натихъ-мѣсть зъ едности церковной выпаль и въ схисмѣ зосталъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 719-720); Сына моего, въ гробѣ томъ жегнаючи: И зъ жалю, слова тьи простираючи... Рачилесь, до адовыхъ кгдаховъ съступити... На каркъ му, о сыну, дужо наступаешъ: И горкостю ему ся въ горлѣ ставаешъ (Львів, 1630 Траг. п. 164); **на каркъ** (чий) **наступити** — взяти гору (над ким): Кгды бовѣмъ гѣловѣ смѣковѣ, прѣчь стирает': И тирѣнна вѣчногo, внѣвечъ обертѣетъ. На каркъ нѣпріятельскій, мѣцне настѣпівши: И в' водѣхъ го южъ Іордански(х) оутопівши: Днѣ же тѣтъ ннѣшній звѣта(з)ства трѣмфоуѣмѣ (Львів, 1616 Бер. В. 93); **твердого каркѣ** — (про людину) упертий, непоступливий: Жестоковійный: Запаматѣлы(и), вѣпорный, твердѣгѣ каркѣ, желѣзнои шіи (1627 ЛБ 37); ты есть людѣ тверда(г) каркѣ (серед. XVII ст. Хрон. 152); **на карки свои всажати див.**

ВСАЖАТИ.

КАРКЪ див. **КАРКЪ**.

КАРЛИЦА ж. Карлиця, карличка, ліліпутка: panium, ка(р)лица (1642 ЛС 277).

КАРМАЗИНОВЫЙ, КАРМАЗЫНОВЫЙ прикм. 1. (виготовлений з кармазину) кармазиновий: При которимъ збитю,... чапѣка, кгардлами подшитая, кармазыновая, за золотыхъ десеть... въ способъ лупу взяли (Житомир, 1640 АрхЮЗР 6/І, 523); взял: ...шапѣку кармазыновую зъ соболцем за золотыхъ петънадцать (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 308).

2. (кольору кармазину, темно-червоний) кармазиновий: Чрѣвлѣнъ, чрѣвень..., кармазиноваа фа(р)ба с' чѣрвцю (1627 ЛБ 156); контушъ... з лиштвами атласовыми кармазыновое масты — золотыхъ сто (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 67).

КАРМАЗИНЪ, КАРМАЗЫНЪ ч. (стп. кармазин, іт. carmesino) 1. (сукно темно-червоного кольору) кармазин: оксамиту всякого простого отъ локѣтя грошей два; от кармазину атласу от локѣтя грошей три (Вільна, 1568-1573 ПККДА ІІ, дод. 561); не тѣл'кѣ Срѣбро,... Кармазыны, але и Шѣрсть Кѣзюю, и скѣры червѣныѣ бараніѣ,... ѡфѣрѣвати казал' (Львів, 1646 Жел. Сл. 5 зв.); з' Іакѣифѣ зѣсь з шарлѣтѣ, з кармазинѣ, и бѣсерѣ почѣнилъ шѣты (серед. XVII ст. Хрон. 119 зв.).

2. Кармазиновий одяг: И видѣлемъ, мовитъ, невѣсту прыоболочоную в порпуру и кармазынъ, и узолочена золотомъ еси (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VIІ, 274).

3. (фарба темно-червоного кольору) кармазин: Чрѣвецъ, Кармазинъ, чѣрвѣнъ, кармазиноваа фа(р)ба с' чѣрвцю (1627 ЛБ 156).

4. Особова вл. н.: Ма(т)вѣ(и) Ка(р)мазинъ (1649 РЗВ 387 зв.).

КАРМАЗЫНОВЫЙ див. **КАРМАЗИНОВЫЙ**.

КАРМАЗЫНЪ *див.* **КАРМАЗИНЪ**.

КАРМЕЛИТЫ *мн.* (*стп.* karmelita) кармеліти: доминикано(в), босаковъ, ка(р)мелитовъ, и прочи(х), до которы(х) заслыхнѣлемъ ѿ нѣкоторы(х) з вашего бра(т)ства же са с хорыми своими на мшѣ ѿфѣрѣю(т) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); **кармелиты босые** — кармеліти босі: для того якобы разныхъ способовъ уживаль трактованя съ іезуитами и кармелитами босыми (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116).

КАРМЕНЕ *с.* (*стп.* karmienie) годуваня: вепри надъ повинность млынаромъ для карменя подъ часъ тенути своей кгвалтовне накидали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 540).

КАРМІТІ *див.* **КОРМИТИ**.

КАРНОСТ *див.* **КАРНОСТЬ**.

КАРНОСТЬ *див.* **КАРНОСТЬ**.

КАРНОСТЬ, КАРНОСТЬ, КАРНОСТ, КАРЪНОСТЬ, КАРЪНОСТЬ *ж.* (*стп.* карно́сь) кара, покарання, карність: А котры(и) бы бра(т) былъ каранъ... маеть по каръности заразь перепросити того комѣ былъ провинилъ (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 71); Ано, за того Господь Бгъ у старумъ и у новумъ законѣ каравъ царѣ и люди велми великыми карностями (XVI ст. *НС* 220); А вкоротцѣ рекши, то презъ листъ свой ознаймити имъ хотѣлемъ, абы утѣсненымъ и пониожнымъ не презъ утрапеня карность была задавана (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 506); еще немнѣй исповѣдни(к) вѣзгладъ мѣти маеть,... и на часъ насто́ащый, котѣрого прѣве ѿслабѣла ѿстрость старѣе ѿное каръности (Львѣв, 1645 *О тайн.* 99); А по сѣмъ зарѣзомъ настѣпають; карности Бо(з)кѣи, на слѣдгъ антѣхристовы(х) (Чернігѣв, 1646 *Перло* 140); **карность отнести** — бути покараным: [злочынца] просилъ, абы

южь, водлугъ учынку своего, карность на горле отнеслъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/1, 461); **карност пустити** (на кого) — покарати (кого): кгды вже Пан Бог карност на мене пѣстил коло работы Вашей Милости, ижемъ часѣ теперешнего не мог Вашей Милости, своей милостивой паней вчинити (Степанъ, 1544 *AS* IV, 413).

КАРНЫЙ *прикм.* Присуджений (законом): Жѣдѣве вѣсерѣдинѣ мѣста Іер(с)лима жили, и закѣны принавши, ка(р)ное по(д) прѣвомъ мѣшкане мѣли (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 680).

КАРОИМЪ *див.* **КАРАИМЪ**.

КАРП *див.* **КАРПЪ**.

КАРПЪ, КАРП *ч.* Короп, *діал.* карп: carpio карп (I пол. XVII ст. *Сем.* 45); curgynus,... кара(с), кар(пъ) (1642 *ЛС* 151); erythynus, язъ, ка(р)пъ (Там же, 183).

КАРТА, КАРЪТА *ж.* (*стп.* karta, *лат.* carta) 1. Аркуш, сторінка книжки, *діал.* карта: але за то не ручу, жебы се в чомъ не помылили, шукаючи в книгахъ, або жебы не толко карты, але и цилое секстерни не минули, кгдыжь на помылце сила належитъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 152); Въ той же перъшой части (на каръте пятой, на другой страницы) прыслухайсе, брате милый, скромности его (Вільна, 1599 *Ант.* 495); карты з' Дрдкѣ вѣданой тепѣрь...шарпалисмо, доптѣалисмо... (проклинаючи и книжкѣ и Касѣана) (Киѣв, 1628 *Апол.* 8); тотъ универсалъ на местцахъ звыклыхъ объволавъши и публиковавъши, и карты зъ него попереписовавши,... о томъ правѣдиве релляцію свою,... учинилъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 3/1, 298).

2. (*офіційний документ*) лист, *діал.* карта: и ка(р)ты написа(в)ши ѿ его вивола(н)ю мае(т) поприбивати и ѿ не(м) ѿзна(и)ми-

т(и) (1566 ВЛС 88 зв.); панове послове... // ...доведалисе ижъ съ ка(р)ты читали таковыя слова, которыми митрополита ганили (Вільна, 1597 РИБ XIX, 4 зв.); нехай тобѣ не боудеть та(ж)ко самомѣ поглѣдѣти в тые мес(т)ца, дла чогомъ и карты на которыхъ што написано назначи(л) (Острог, 1598-1599 Апокр. 118); А една(к) Иле(с)мы змогли до(и)ти, На голо(и) ка(р)тѣ намъ Подано (Львів, 1609 ЛСБ 421, 2); Позывае(т) до постанове(н)я ниякого дми(т)ра радевича... котори(и) сме(л) и важи(л)се... // ка(р)тѣ змышленю сфабрикованю до кни(г) пода(л) (Вінниця, 1624 ЛНБ 5, II 4058, 52-52 зв.).

3. Лише у мн. карты (про гру в карти) карти: и мае(т)ності це(р)ковные жѣна(м) и сномъ своймъ на шаблі на карты и приятеле(м) свои(м) подавали (1600 ЦНБ 476 П/1736, 45 зв.); И мае(т)ностю добре своею шафоваль, Не на костки, и карты, и збитки обе(р)таль (Київ, 1622 Сак. В. 47); Хартїи и Тавліа оупотребляю(т): в' кбстки играю(т) и в' карты (1627 ЛБ 143);

гральні карти: Щастны(и) Янковичъ... ме(л) това(р) свои(и)... паперѣ ре(з) д... ножо(в) посполиты(х) и ка(р)тѣ за ко(п) г̄ (Берестя, 1583 Мит. кн. 12 зв.); **карты малыи** — вид гральных карт: побра(но)... // ка(р)ты малыи, замки, остроги (Луцьк, 1573 ТУ 154-155); **карты нолберские** — вид гральных карт: побра(но)... // ...ка(р)ты но(л)бе(р)ские (Луцьк, 1573 ТУ 154-155).

КАРТАНЪ див. КАРТАНЪ.

КАРТАНЪ, КАРТАНЪ ж. Кара, покарання: коли пришовъ на члѣвка який бютюгъ великий, албо якая картанъ иншая на люди великая, смирили ся и постили (XVI ст. НС 25); коли [приходила] на люди [досада], якъ мѣчъ, албо другый гнѣвъ

и картанъ Божія,... Аммонъ, изъ многими незочтенными на него,... ся пустивъ на молитву и заказавъ у всюю державѣ своєю, што бы постили и молили ся Богу (Там же, 26).

КАРТАТИ дієсл. недок. (кого) Картати, лаяти, осужувати: Не хуливъ, тай не картавъ Христа (XVI ст. НС 60); Такъ же картавъ и Давыда царя, коли убивъ Уріяша дѣля жоны его (Там же, 191).

КАРТЕЛЮШЪ ч. (стп. kartelus) (офіційний документ) лист: На которомъ картелюшу напервей ганятъ тому соборови Берестейскому, не признаваючы его за власный соборъ, а потомъ нижей выповедають митрополитови и владыкамъ послушеньство (Вільна, 1599 Ант. 535).

КАРТКА, КАРЪТКА ж. 1. Листок (паперу), діал. картка: але іс... распоро(л) собѣ скороу по(д) колѣно(м), в'ложі(л) та(м) кар'т'коу... гдѣ то са гнѣтъ загоило и не болѣло (Львів, поч. XVII ст. Крон. 92); Бгъ заплатъ, вложилъ на вагѣ з' ѡными яблками, але далѣко переважила ка(р)тка яблка ѡныи (поч. XVII ст. Пчела 2 зв.); Хартїа: Картка, листо(к), папѣ(р) (1627 ЛБ 143).

2. (аркуш паперу, на якому що-небудь записано) записка: Посланецъ мо(и) поведе(л) и(ж) ѡтець Ва(р)сонаре(и) якую(с) ка(р)ткѣ написа(в)шы в то(т) ли(ст) што(м) я до ва(с) писала вложи(л) (Верба, 1607 ЛСБ 400, 1); кѣза(н) ему та(к) повидѣ(л). Я не бѣдѣ повѣдати те(л)ко неха(и) длѣжници повѣдаю(т) што кому бы(л) винень... // ...романови голѣбковому злоты(х) с̄ картка кѣзанова пацать (Одрехова, 1614 ЦДІАЛ 37, 16, 13-13 зв.); теде в томъ болванѣ найдена есть картка, на которой было написано такъ жидовскими словы того часу, гды народился той антихристь, теде слы-

шаный былъ страшливый голосъ з неба (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711);

(*коротенький лист*) записка, цидулка: з пѣшки глїненой... ѿ(т) п(н) грїгоро(г) рѣсіновича и ве(д)ле ка(р)тки е(г) взеле(м) злѿ(т) 99 (Львїв, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

КАРТОЧКА, КАРТОЧЬКА ж. (*коротенький лист*) записка, цидулка: На то(и) же сесии... посылали ка(р)точькѣ до П.Гаврылия Ярошевича с про(з)бою ѿси(л)ною... абы(с)... складьку звича(и)нѣю принѣслъ (Львїв, 1618 *ЛСБ* 1043, 27); ѿ ка(р)тку тую пытали зачимъ ѿ(т)ць гю(р)гни(е) (!) тую ка(р)точку намъ показаль (Львїв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); а ѿ(т)ць иѿсифъ то(л)ко ка(р)точку при(с)лалъ вымовляючися слабостю (Там же, 41);

(*письмовий перелїк чого-небудь*) список: хотѣжъ хто часѣ великое // потрѣбы мѣже(т) и чере(з) то(л)мача з ни(м) ѿбѣчно-го исповѣда(т)са, ал'бо через' кар'то(ч)кѣ, еслїбы са оустне в'стыдалъ (Львїв, 1645 *О тайн.* 75).

КАРТОЧЬКА див. **КАРТОЧКА**.

КАРТЫНА ж. Картина: У томъ же скарбу..., картынъ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); а они емѣ оуказали ѿбразъ егѿ на картынѣ вымалеванный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

КАРУКЪ ч. Карук, карюк: Кару́къ. *Inchyocola* (1650 *ЛК* 457).

КАРУПЕЛЬ ч. (*Tanacetum balsamita* L.) канупер, *диал.* карупіль: ha(e)mogogon, пивония, карупе(л) (1642 *ЛС* 213).

КАРЧЕМНЫЙ *прикм.* (*стп.* *karczemny*) корчемный: я́ко кнїгы дѣювь ап(с)лскы(х) ѿпїсоують ѿ то(м), и на ба карчѣмные блюзнѣрцы архиерѣи, же ты(ж) то ркѣмо добродѣйство чїнатъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 100 зв.); а сами з тых маетьностей дани медовые, пинезные и збожа вшеля-

кого, // аренды карчемные, вымеры з млыновъ,... выбираютъ и на свой пожитокъ оборочають (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 441-442).

Див. *ще* **КОРЧЕМНЫЙ**.

КАРЧМА, КАРЬЧМА ж. (*стп.* *karczma*) корчма: тежъ воляль въ Фалимичахъ ночовати у подданого, где шинку жадного не машъ, анижъ въ Хоболтове въ карчме,... кгдыжъ тамъ и люди пьяные,... и люди люзни ночевать звыкли (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 420); в карчмѣ дом и свѣтлицю поставиль (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); отец митрополит... явный шинкъ в тых карчмахъ заложить и уживать розказал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469).

Див. *ще* **КОРЧМА**.

КАРЧМАРСТВО с. Пияцтво: я(к)са ѿсправедливи(ш) бѣу с того ка(р)чма(р)ства, которое // всѣгда во адѣ черева свбего носиши, ѿ которое сма(ч)нѣ(и)шее пиво, ме(д), ѿли вино ко(ш)тѣючи, тое го(р)ло(м) глытѣеши (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.-255).

КАРЧМАРЪ, КАРЬЧМАРЪ ч. (*стп.* *karczmarz*) корчмар: если тотъ карчмаръ умеетнымъ былъ до отобрания сумы, певне бы и на то погледати умель, бы то такъ правдиве деятисе мело (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 416); Если хоче(ш) идолопккло(н)нїком' сребролюбце(м)... быти, я тебе... кѣпце(м), и ка(р)чмаре(м) оучинїю (1599-1600 *Виш. Кн.* 207); А кгдысмы тых карчмаров... пытали: за чьею бы то ведомостю и позволенем тые шинки ѿправовали, — поведили, же з ведомостю и з розказанемъ пана Вацлава Садковского (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 470).

Див. *ще* **КОРЧМАРЪ, КОРЧМИТЬ**.

КАРЪ див. **КАРЫЙ**.

КАРЪВАШЪ див. **КАРВАШЪ**.
КАРЪДИНАЛЬСТВО див. **КАРДИНАЛ-**
СТВО.

КАРЪКЪ див. **КАРКЪ**.

КАРЪНОСТЬ див. **КАРНОСТЬ**.

КАРЪТА див. **КАРТА**.

КАРЪТАВЫЙ прикм. у знач. ім. Картавий, -ого. Особова вл. н.: Мещане замъковые: Данило карътавы(и) (Ф)лексе(и) Кравецъ (1552 *ОКЗ* 40 зв.).

КАРЪТКА див. **КАРТКА**.

КАРЪЧМА див. **КАРЧМА**.

КАРЪЧМАРЪ див. **КАРЧМАРЪ**.

КАРЫЙ, **КАРЪ** прикм. (тур. кага) карий: Пахоло(к) лево(н) кра(в)цови(ч)... по(д)ни(м) дрыкга(нт) ка(р) (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 85); коне(и) дво(р)ныхъ четверо... // ...други(и) кары(и) выменаны(и) ѓ цигановъ (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5-5 зв.); у Степана коня карого, купленого за десеть копъ грошей Литовскихъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 228).

КАРЫТА див. **КАРЕТА**.

КАРЪНОСТЬ див. **КАРНОСТЬ**.

КАРЪТА див. **КАРЕТА**.

КАСАТИСЯ, **КАСАТИСА** дієсл. недок. (цел. касатиса) 1. (чому) Торкатися: касаяса, дотыкаюса (1596 *ЛЗ* 52); от нашея вѣры ничто же выше, которою мы чисто мыслным славословлениям... к Христу переходим и у престола славы // ...ногам христовым касающеса, кланяемса (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв.* бр. 233-234).

2. (чого до чего) (звертати увагу на щонебудь) торкатися: таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); во евангелской проповѣди мысль напасши, и до прочих книг, богословию тезоименитых, касайся и всяко писание

богодухновенное проходи (1608-1609 *Виш. Зач.* 203).

3. *Перен.* (мати відношення до чого-небудь) торкатися: Касаа бо са, мѣви(т) цркѣвни(к) пѣклѣ очерни(т)са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211).

КАСАТИСА¹ дієсл. недок. (стп. kasać się) (на що) зазіхати; претендувати: прїидеть ми... его к(р) м(л) чолѣмъ оударїти, абѣ са такъ спокѣйне прожило, а не якъ теперъ, же ма до ва(ш) к(ж) м(л) оудано, яко бѣмъ... вѣроу востѣкѣ оумного потоптати вѣжилса, ... оуганяючиса за монастыремъ печерскимъ, на котѣрый анѣ мѣшлю, ... ачѣ его к(р) м(л) вѣ деръжанье до часѣ порѣчїль ми его бы(л) взати, и на то са не кашоу, бо маю зѣ собѣю што чинїти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18 зв.); митрополїть... // ...Хотачи тѣю... баламѣтнїю и неважнѣсть дѣпись затѣрти, ... а блазѣнство прїкрое людемъ оцоукровати, кашетса на тѣе, абѣ показалъ ижѣ не была повиннаа рѣчь с той оунѣею або згѣдою оповѣдати з лѣ(д)ми свѣ(т)скими (Там же, 58-58 зв.).

КАСАТИСА² див. **КАСАТИСЯ**.

КАСИА, **КАСІЯ**, **КАССИА** ж. (стп. kasyja, гр. κασία) (рід тропїчних та субтропїчних рослин родини бобових) касія: Ка(с)сіа, зѣлье нѣакоє блѣгоуханье (1596 *ЛЗ* 52); вѣ аравїи пїшѣ(т) Птаха единого быти на свѣтѣ финїкса. котѣрій... ѓчини(т) собѣ гнѣздо з касїи (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 44 зв.); *Образно:* Вонность арома(т) кни(ж)ного читанья, дѣховнаа касїа красного спѣванья (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98).

КАСІЯ див. **КАСИА**.

КАСОВАНЕ с. (стп. kasowanie) касування: и рѣка ѡгнїстаа, и мѣки незбѣтныѣ, и дѣкретъ касованю неподлѣгли, а

мы дрижачи стоѣти пере(д) ним' бѣдемѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 967).

Пор. **КАСОВАТИ.**

КАСОВАТИ, КАССОВАТИ, КАСЪСОВАТИ, КАСОВАТЬ *дiесл. недок. (стп. kasować, лат. cassare)* (що, чоґо) скасовувати, відміняти (що): мы и пото(м)ки наши де(р)жати не хоче(м) але справа и судѣ касовати и (в) ниво(ш)то ѡборочати буде(м) (1566 ВЛС 1 зв.); яко бы его к(р)м(л)... помнечи на присягѣ... ни в чом тоґо права и декрето(в) наши(х) дѣховныхъ касовать не рачи(л) (Новгородок, 1594 ЛСБ 270, 1 зв.); Вынеслъ са на(д) всѣ люде на свѣте боудѣче... твердаци же ведле воли его самого стати, або касованы быти мають (Остроґ, 1598-1599 Апокр. 176); Не мой то судѣ кладу, але синодовѣ... которыхъ неможная речъ кассовати и знести (Київ, 1621 Коп. Пал. 688); тые всѣ мемѣраны записы ко(н)тра(к)ты декрета... и вшелякие проте(с)тацие касѣмо ѡморяемо и внивечѣ ѡборочаемо (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 21); шляхетны(и) панѣ Кґреґгорѣ До(л)бенѣка Марѣко(в)ски(и),... зозналѣ, ижѣ... менованы(и) запи(с) во вси(х) вшелякихъ его ко(н)дицияхъ, пу(н)кта(х) паракґрафа(х), артикула(х), кля(в)зула(х) и ѡбовя(з)ка(х) касѣсуючи,.. квитиуетѣ, вызволяетѣ (Володимир, 1634 ТУ 300); которы(и) акѣтѣ на своемѣ пляцу, зостати не може(т), и пре(з) декре(т) суду головѣно(г)[о] трыбунальско(г)[о], може быти касованы(и) (Київщина, 1639 ККПЄ 246).

КАСОВАТЬ *див. КАСОВАТИ.*

КАССА *ж. (стп. kasa, нѣн. Kasse, ит. cassa, лат. cassa)* каса: Шафаро(в) ѡбрали дво(х)... до ка(с)си це(р)ковной которая завше мае(т) быти на кґрґнте в жели(з)нои скрынѣ (Львів, 1644 ЛСБ 1043, 63).

КАССИА *див. КАСИА.*

КАССОВАТИ *див. КАСОВАТИ.*

КАСТА *ж. (нім. Kasten)* (скринька для друкарського шрифту) каса: литерѣ отлитыхъ и готовыхъ касть со три мне прислати (Остроґ, 1600 АЗР IV, 203); а на то(т)ча(с) и(ж) лите(р) готовы(х) кґре(ц)ки(х) не маю прошу на выдрѣкова(н)е тое малое... речи лите(р) ѡ(д)литы(х) и готовы(х) касть зо три... ѡтошлю (Остроґ, 1607 ЛСБ 372, 1).

КАСТАРІЄВЪ *прикм.* Касторовий, рициновий: кто пло(д) кастаріевѣ сыро(и) часто пріемле(т) на то(м) вши многіе плода(т)са на тѣле (XVI ст. Травн. 144 зв.).

КАСТОРЪ *ч. (лат. castor)* бобер: Кастѣль, Кастѣрь (1627 ЛБ 215).

КАСЪСОВАТИ *див. КАСОВАТИ.*

КАТАВАСІА *ж. (гр. καταβάσιον)* (церковна пісня на два голоси) катавасія: Г(с)дским' праздникомѣ, Бґорѣдичны(м),... и всѣм' ѡбщестѣым' — по два канѣны... со Ірмосѣми и катавасіями (Київ, 1621 Коп. Пал. (Лв.), 28).

КАТАЛОґЪ, КАТАЛОґЪ, КАТАЛОґЪ *ч. (гр. κατάλογος)* 1. Каталог, реестр: яко и самы(и) сна(т) (!) скѣто(к) ѣчи(н)ности доброе противѣко црґкве(и) бґжо(и) до еди(н)на(г) каталогґа с фѣ(н)даторами самыи бѣдешѣ... вписа(н) (Львів, 1610 ЛСБ 427, 1); Кирилѣ святой... ѡ Хрисостомѣ зле розумѣль... вѣ диптихи и вѣ каталогѣ межи патріархи оноґо не поличалѣ (Київ, 1621 Коп. Пал. 746); Каталогѣ бра(ц)ки(и) в бѣло(м)... и(н)тролѣгованый (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-1, 254); Каталогѣ Речій и Повѣстій, нахоѣдаци(х)са в' Бѣсѣдахѣ Стґго Ѡ(т)ца наґшего Макарія Еґіпетскаґо (Вільна, 1627 Дух. б. 387).

2. Припис, правило: А еслі ктѣ пре(д)реченый... вѣроки не держитѣ... нехѣй бѣдетѣ анаѣема, и вѣдлѣґтѣ... Христіанскоґо

каталогъ... ѿ(т)гáтый абы бѣлъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 143).

3. Духовний сан, чин: мовлю Патриарховъ, альбо и нижшего каталокгу Аръхиреовъ, которыи всѣ суть подѣ Патриаръхами (Єгипет, 1602 *Диал.* 59); Єсли бы котѣрый Єп(с)пѣ... або хтокѣльвекъ зъ каталогѣ Клірикѣ(в), пѣстиль зъ Жидѣми... зверечи зъ стáнд (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 275).

КАТАЛОГЪ *див.* **КАТАЛОГЪ**.

КАТАНКА, КАТАНЪКА *ж.* (*стп.* katanka) (*верхній суконний одяг*) катанка: мєновите взято... // ...Катанъка Адамашковая дзикавая кѣнами по(д)шитая (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); катанъка кармазыновая с петлицами (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); У Сухоносє(н)ка: ...ката(н)ка кграбринова (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

КАТАНЪКА *див.* **КАТАНКА**.

КАТАРАКТЪ *ч.* (*водяний птах*) нирок: meḡgul(us), кнотъ, катарактѣ птица (1642 *ЛС* 268).

КАТАХИЗМЪ *див.* **КАТЕХИЗМЪ**.

КАТВА *ж.* (*металева зв'язка для скріпювання частин кам'яної споруди*) анкер: ка(т)вы вѣ(з) по г(р) 24 з ѿ(т)крыте(м) б и 24 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

КАТЕДРА, КАӨЕДРА *ж.* (*гр.* καθέδρα, *лат.* cathedra) 1. (*поміст у храмі*) Казальница, амвон: коли презвитеръ... слово Божие проповедати хотель... мусяль мовчкомъ сѣ катєдры злезти (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); сшовши сѣ катєдры, тамъ же наггле здохъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 16); Што и стѣй пáмати г(с)динѣ ѿтецѣ Ар'хіма(н)дритѣ на(ш), чáсто крѣтъ зъ катєдры звыклѣ бы(л) припоминати (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм. I), 6 зв.); в навечѣрїе южѣ Праз(д)-

ника зъ зєзволєньєм, на то абы са ревокація написала и Пѣблїце зъ каөєдры читáнаа бѣла (Київ, 1628 *Апол.* 3); а в єдно(м) мѣстѣ костє(л) по(д) ча(с) каза(н)я завали(л)ся, и ксїѿ(н)дза на катєдрѣ и вши(ст)ки(х) людє(и) побило (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176); **каөєдра патріаршая** — (*місце у церкві, де в певні моменти богослужіння сидить архиерей; архиерейський амвон*) кафедра: завше сторона правая вѣ церкви была и єсть учтившая и поважнѣйшая... А еже правая учтившая, для тогожѣ маєстатѣ царскій, каөєдры патріарїи... на ней поставлены и зъ євангелїємъ на правую до нихъ кѣ цѣлованью идуть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173).

2. Влада, посада, чин: Тобѣ ѿ ѿтче, и твоимѣ прáцамѣ бѣгѣ черезъ на(с) тоую црѣковѣ ѿ(т)дає ѿто тобѣ даю тѣтъ свѣты домѣ, и катєдроу (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 128 зв.); Чи(м) прєславнѣйше ра(д) на высѣбкы(х) катєдра(х) вѣпїти, и на оздѣбны(х) пр(с)тлѣ(х) надымáти са на(д) ово(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); црѣе те(ж) нѣкоторые пыш'ние собѣ... өроны лѣобо маєстáты коштѣвные робїли, котѣрые катєдрами, стол'кáми сенато(р)скими, и трибоунáлами кролевствѣ назывáли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300 зв.); прєсвѣтлыи княжа Василїй... // ...вѣ раду нечєстивыхъ не пошоль, и на дорозѣ беззакониковѣ апостатовѣ не стануль, а на каөєдрѣ заразы ихъ не седѣль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1137-1138); Мѿ(и)сєй и Аáронъ, зостáвши Сщєениками, мнѣго оутєрпѣли, а Каіáфа, котѣрый и(х) катєдрѣ осѣл', сáмъ прєслѣдовáль, и Г(с)да ѿсдѣиль (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

3. Кафєдральний собор, кафедра: Дан в замочку при катєдри Володимєрской (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 388); выражѣ-

но: абы... // ...всѣ дѣховныи... ѿ(т) свѣихъ Парафѣй... и каѳедръ дла неприна(т)а оунѣи ѿ(т)дѣленни бѣдѣчи, жѣдныхъ дѣбрь Церковныхъ не держѣтъ (Киѣв, 1628 *Апол.* 1-1 зв.); звичайная процесия од превелебное катедры Луцкое с... пралатами... до костела подѣ титуломѣ светого Крижа... шла (Луцкъ, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681); которыхъ тумультов и самыя ихъ мл. отѣцове викарие, обавяючисе, нетолко протестантовѣ переховывать не стали, але и сами в катедре не ночовали (Луцкъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

4. *Перен.* Поприще, сфера дѣяльности: ѿнѣ... маѣтность дочѣснѣю, тѣло тлѣнѣное, и свѣтъ мѣрѣне запродавѣши, клѣйногѣ вѣры; а пѣрло надѣкъ Бѣгодѣховѣнѣныхъ: В кѣплю жѣтѣа своего набѣвѣши, Прѣповѣди слѣва Бѣжого ѿбра(л) // собѣ Катѣдрѣ: Кгрѣцѣкого и Латѣнѣского язѣки книгѣ перевѣдѣ... вѣ на(и)тажѣшой свѣей хорѣбе не занехѣлъ (Свѣе, 1612 *Дион.* 1-1 зв. нем.).

КАТЕДРАЛИСТЪ ч. Служитель кафедрального собору: отецъ Пузына до Острога... приехѣлъ, хотечи визитовати ели бы якая непилность в набоженѣстве была, до пѣршого порядку такѣ катедралистовѣ, яко и инѣшихъ духовныхъ, в Острогу мешкаючихъ, привести през менованого слугу... тую погрозку (Луцкъ, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

КАТЕДРАЛНЫЙ, КАТЕДРАЛЪНЫЙ, КАТЕДРАЛЬНЫЙ, КАФЕДРАЛНЫЙ, КАФЕДРАЛНЫЙ прикм. (стп. katedralny) кафедральный: вѣ день светого Арьсенія... которого тело лежитѣ вѣ костеле... катедральномѣ... тамѣ завжды... вси свѣщенницы Греческие и людѣ посполитый сходитѣся звѣкли (Рожанка, 1598 *Л. Пот.*

997); для потребы велице поважной, назначилихмо соборѣ, ... вѣ Богоспасаемом градѣ Киевѣ, при церкви нашей кафедральной (Городок, 1640 *ПККДА* I-1, 69); А на днѣ оурочистый, ... вѣ Цѣркви Катедральной Льѣвской, пѣршого Актѣ рѣчно ѿ(т)правѣваню: Самѣмѣ(ж)... епископѣ при оунижѣномѣ поклѣнѣ, ѿ(т)дѣнный, и дедиковѣнный (Льѣв, 1642 *Бут.* 1); Во Льѣвѣ, при Цѣркви наѣшей Каѳедралной стѣго Великомѣченика Хѣва Геѣргѣа (Льѣв, 1645 *Жел. Тр.* 6 зв.); и пѣвѣне южбы были забили, кгды был пѣршо разѣ до отѣцовѣ бонифратровѣ, а потомѣ до костела катедрального не утеклѣ (Луцкъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

КАТЕДРАЛЪНЫЙ див. **КАТЕДРАЛНЫЙ**.

КАТЕДРАЛЬНЫЙ див. **КАТЕДРАЛНЫЙ**.

КАТЕРГА ж. Те саме, що каторга: До того тежѣ повѣдѣлъ, ижѣ катергѣ подѣ Очаковѣ пришло зѣ людомѣ пѣтдесять бѣломорскихъ (1630 *МИВР* 322).

КАТЕХИЗА ж. (стп. katechiza) катехизис: Катехизы 5, мистакгокга мовитѣ: за всѣихъ молимосе, которые межы нами померли (Вѣльна, 1595 *Ун. гр.* 131).

Див. ще **КАТЕХИЗМЪ**.

КАТЕХИЗМЪ, КАТАХИЗМЪ, КАТИХИЗМЪ ч. (стп. katechizm, лат. catechesis) те саме, що катехиза: Катѣхи(з)мѣ латиньски(и) с по(л)скимѣ (Луцкъ, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 267); Вѣдравѣши тѣды блѣзко прѣшлыхъ чѣсовѣ... Трѣбникѣ, катихѣзмѣ... Тепѣръ... Пѣдстѣлемѣ на свѣтъ... Бѣгодѣховѣннѣю Книгѣ (Льѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв.); **триденский катахизмѣ** — (катехизис, виданий Триденскимъ соборомъ у 1572-1574 *pp.*) триденский катехизис: Ва-

ши жé попове, поне(ж) // не имаю(т) тби мѳци бѳрмовати мѳро(м) а дѳтї кр(с)тѳтъ, то нѳ здѳблное кр(с)щенїе творатъ чтѳ сами на са свѳдчїте триденскы(м) кѳтахизмо(м) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125-125 зв.).

КАТИСКО с., *зневажл.* Катюга, *розм.* катисько: Іро(д) црѳ... послышавши ѳ рождествѳ іс х(с)та... всѳ(х) малѳнкы(х) отрочѳто(к)... каза(л) забїати... ѳ(т) того чѳсоу кати(с)ка почалиса волочїти: оулицы крѳвію плысти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 50).

КАТИХІСМЪ *див.* **КАТЕХИЗМЪ**.

КАТОВАТИ *дієсл. недок. (стп. katować)* (кого) катувати: Не холпите ж ся тым, латинници,.. як вы православных мучити, катовати, бѳду творити... имате (1598 *Виш. Кн.* 125); При Мѳрморово(м) столпѳ бтоса явлѳеть, И окрѳтне (ѳ оужа(с)) катѳванѳ бывѳеть (Львїв, 1631 *Волк.* 10).

КАТОВСКИЙ *прикм. 1.* Катївський, катїв: Мышка причины докладаль того правные ижъ безъ лица Желеха выдати до рѳкъ катовскихъ не могъ, яко слдгѳ господарского и шляхтича почтивога (Петрків, 1564 *AS VI*, 253).

2. Нестерпний, тяжкий: мы... тую челядь, которая была з оное катовские мучки хора, не держали есмо у везеню (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР 8/III*, 410); Стѳжѳнїе болѳсное: Като(в)скаа мѳка, гризе(н)е вѳ животѳ (1627 *ЛБ* 123).

КАТОВЪ *прикм. (належний катовї)* катїв: Оувый... ишоль вѳ дѳмъ кѳтовъ нї ѳ чемъ не знаючї (поч. XVII ст. *Пчела 7*).

КАТОЛИКЪ, КАФОЛИКЪ, КАӨОЛИКЪ ч. (*слат. catholicus, гр. καθολικός*) католик: А ѳнѳ идѳчи и пришѳдѳ до рїма... і ѳстѳль католикѳмъ и приехалѳ до

дѳмѳ (1509-1633 *Остр. л.* 129); Каѳоликъ по грѳцкѳ, събо(р)ны(и). по латїнѳ оунѳверѳсѳли(с) (1596 *ЛЗ* 54); спѳвати при тѳлѳ змѳрлого катѳлицы заказѳують (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.); вперед у незнаемых питают, если Поляк, чи естѳ католикъ (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 50); ни еретики клеветѳ(т) ни мнѳщїйся хр(с)тїани каѳолици навѳтѳють (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); помененые мешчане... рознымъ теж католикомъ злости розѳмаитые виражали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 418).

КАТОЛИЦКИЙ, КАТОЛИЦКІЙ, КАӨОЛИЦКИЙ, КАӨОЛИЦКІЙ, КАӨОЛИЦКИЙ, КАӨОЛИЦКІЙ *прикм. 1.* (*який стосується католицизму*) католицький: Але посмотримъ: хто его парѳшывыхъ декретовъ выконывателемъ будетъ,... коли подѳ владзу и зверхъность католицькихъ пановъ прїйдетъ: познають его баламутню! (Вїльна, 1599 *Ант.* 769); А хотяй жебы и писалъ, теды его не такъ розумѳти потреба, але такъ, яко костель католицкїй Римскїй розсужаетъ (1603 *Пит.* 35); А ижъ оучнемъ, и дѳбре верѳ Каѳтоли(ц)кой зычлївымъ,... згола се тые Кнїги зака́зѳютъ (Св'е або Вїльна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.); Бовѳмъ тѳй На гѳрѳхъ высѳкѳи моу(д)рѳсти лѳтѳе, Гдѳ В костѳлѳ католїцкомъ Вѳрѳ правдївѳю мѳе (Чернїгїв, 1646 *Перло* 1); а потомъ, дома шляхецькие и католицькие вылупивъши, плюндровали и без милосердя, тые слова што разъ з натрасаня мовечы: “нехай и паметъка лядъская не будетъ”, шкодыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 395).

2. Соборний, вселенський: Вѳдомо чини(м) всему дѳѳве(н)ствѳ и и(х) мл(с)тя(м) блгоче(с)тивы(м) князе(м) и пано(м) и всѳ(м) православы(м) хр(с)тїано(м) каѳоли(ц)кїа

собо(р)ныя стѣа ап(с)льскія цр̄кве грецкіа вѣры народѣ наше(мѣ) рѣскому (Львѣв, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Тую вѣру который челоуѣкъ чуетъ въ собѣ, маетъ сполечностъ со святыми апостолами и богоносными отцами и зо всею церковию католицкою, то естъ соборною (Вильна, 1600 *Катех.* 10); Великое абовѣмъ то нещасте и нендза — единой святой каѳолицкой и апостолской церкви отпасти (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 708); по(д) тѣй же власне часть, роблена была ѣншаа робѣта, то естъ, Зобраніе Корѣткое ѡ Артыкѣла(х) Вѣры Православиѡ Каѳолицкоѡ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3).

Див. ще **КАТОЛИЧЕСКИЙ.**

КАТОЛИЦКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКІЙ.**

КАТОЛИЦСТВО, КАѲОЛИЦСТВО *с.*

Католицизм, католицизм: азажъ ихъ побожности правдивого католициства, а наветъ дш̄ного збавенѣа в самомъ праведаткѣ до роукъ своихъ идоучимъ не засадили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202); А о вашихъ Римянехъ, которіе собѣ однимъ католициства имя привлацають, тотъ же апостоль... признавалъ, же ихъ вѣра была оповѣдана по всемъ свѣтѣ (1603 *Пит.* 5); *Образно:* Папезове... // себе самихъ и весь костель... што-день обтяжали..., презъ што и зъ шаты каѳолициства и зъ оздобы старожитности себе вызули и вызувають (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 787-788).

КАТОЛИЦЪКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКІЙ.**

КАТОЛИЧЕСКИЙ, КАѲОЛИЧЕСКИЙ, КАѲОЛИЧЕСКІЙ, КАѲТОЛИЧЕСКИЙ, КАѲТОЛИЧЕСКІЙ *прикм.* 1. Те саме, що католицкий у 1 знач.: врожонный панъ Григорий Болобанъ, того... // Грека,... догнавши на добровольной дорозе, кгда онъ... до Киева зъ листами... патриарха,

светое восточное каѳтолическое... церкви..., ехаль... самъ окрутне збилъ (Берестя, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 270-271); А так, где колвекъ и кто колвекъ бы наветъ и единъ зосталъ, а будетъ мѣти вѣру католическую, то естъ католикъ (Вильна, 1600 *Катех.* 69).

2. Те саме, що католицкий у 2 знач.: Мы теды соборомъ... таковыѣ ѣреси... ѡ(т) стое наше каѳолическия сиречь соборное великое цр̄кве истребляемъ конѣчно (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); во всемъ соединяемъ сему... братству... правоверно жити водлугъ взаконения... каѳтолическое... церкви (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); выправили есмо до ѡ(т)ца светѣ(и)шого Климентиа... послы просачи абы на(с) до свое(г) послушенства, яко на(и)вы(ш)ши(и) пасты(р) це(р)кви все(н)ское католическое приня(л) (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Ни в чомъ ся папезъ з вѣрою соборныя, то естъ, каѳолическіа церкви не згажаютъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 45); Бл̄гочестіа ревнителя(м)... стои ап̄льской ѡтеческо(и) каѳолицескои... церквы... бл̄г(д)тъ ва(м) миръ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1).

КАТОЛИЧЪКА *ж.* Католичка: пани Соколова..., одвозитъ ее до пана подкоморого... // а просечи его милости, абы ее мель на оку, абы католичкою знову не остала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619-620).

КАТОЛЦКІЙ *див.* **КАТОЛИЦКІЙ.**

КАТОРГА *ж.* (*гр.* *κάτεργον*) (*морське веслове судно, вид галери*) каторга: са(м) Цѣсарь Тѣрскій былъ в' великомъ страхѣ... Каторги едины палылъ, дрѣгилъ потопилъ (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 45).

Див. ще **КАТЕРГА.**

КАТУША *ж.* (*стп.* *katusza*) катівня: они... порвавши его на цминтару збили и стлук-

ли и до церкви моцю, кгвалтом уволокли ...и с церкви Божое темницю людскую и катушу уделали (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); Нашедши там немалую громаду хлопъства, ... яко и подданных панов Загоровских, которые были тую церков, якобы катушу якую, оступили, ... болшей такой соромоты и желживости церкви Божое не могучи терпити, отбилком замокъ (Там же, 310).

КАТЪ ч. (*стп.* kat) 1. Кат: цр̄ь... послалъ с'пекоулятора [ката] и розказаль принес'ти главою его на мисѣ (1556-1561 *ПС* 149); паве(л) ка(т) вози(л) преве(т) попо(в)скіи бо(ч)кѣ по гр(ш) ·і̄ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 69 зв.); той пёрвый гды ишолъ по свою невѣдомю см(р)ть, пода(л) емѣ // товаришъ, егѣ простирало, абы кáтови подалъ (поч. XVII ст. *Пчела* б зв.-7); а потомъ... его Никодимъ Силичъ з Епифаніемъ чернцемъ и з катом Киевскимъ замучили і замордовали (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 216); И зáразъ посла(в)ши Крбль кáта, розказáль принести гбловѣ егѣ (Київ, 1637. *УЄ Кал.* 985); ежели его будете на горло судити, теды васъ всихъ и ката постриляю и позабиваю (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 532).

2. *Перен.* (*мучитель, деспот*) кат: Мѣг-лесь ты(ж) то слыхáти..., ижъ з' шпе(т)-ными и нев'стыдлѣвыми невѣстами, катѣве, оурва(н)ци, ... залѣ(д)во ѡбцовáти позволяю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 59); дѣволи за(с) вѣлѣ твоєи ст̄бѣ бѣли испо(л)нѣтели и екзекутори. а за(с) са(м) себѣ боуду кáто(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.); Катъ. Carnifer. Тор[t]ог (1650 *ЛК* 457); *Образно:* пре(д) тобою смѣртъ стойтъ, лютый кáт', А по(д) тобою пѣкло (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.); сáм ти добровѣлне пошѣдъ

въ слѣдъ дѣвола гѣбитѣла твѣгѣ; и ката душѣ твой, прѣто мѣчишъса въ плáмени сѣмъ геѣнскомъ (Там же, 158).

КАУЗА, КАВЗА ж. (*стп.* kauza, *лат.* causa) 1. Причина, основа: сн̄ь и дх̄ь оба сѣтъ ѡ(т) едѣного ѡца, ѡ(т) едѣной вины албо кадзы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 101); Прѣто знай, йжъ сáмъ Ѡ(т)ць ёсть кавзою, Сн̄ь не ёсть кáвза (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 106); Зачимъ то, абы ся початокъ або похожене и отъ Сына значити мѣло, не йдетъ. Бо хотяй ровень ёсть во истности во всемъ сынъ Отцу, але Отець ёсть... кавза, поводъ Сынови (1603 *Пит.* 15).

2. Судова справа: Про то(ж) И для лѣпшеи вѣры, Подає(м) имъ Права Привиле(и)а, И Мунѣме(н)та вшелякие до Права того Принале(ж)ные и стату(с) кадзы (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1).

КАУЦИЯ ж. (*стп.* каусја, *лат.* cautio) запорука: А то На(и)болъше для того, Абы была Кадция така, Ижъ бы незнаеме(ц) яки(и) При(и)мованъ Не былъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1 зв.).

КАФАРЪ, КАФАРЪ ч. (*стп.* kafar, *нім.* Kärfer) (*пристрій для забивання паль*) кафар: за ·ѣ· тачо(к) и за каѣа(р)... сума дчини(т) всего золоты(х) ·гѣ· (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 29); ·д̄· кола спѣжаны(х) 8 пѣ(ш)кара данила кѣплено до кафара фѣ(н)ть по ·с̄· гр(ш) з роботою важа(т) по(л) д̄ камене (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 72); 2 пановки до кафара з старо(г) желѣ(з): ѡ(т) ты(х) гро(ш) 8 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.).

КАФВТАНЪ *див.* **КАФТАНЪ**.

КАФЕДРАЛНЫЙ *див.* **КАТЕДРАЛНЫЙ**.

КАФИНЧАНИНЪ ч. (*житель м. Кафи*) кафинянин: Елевте(р) кафи(н)чани(н) грекъ, ѡ(т)бираючи спадо(к) по... ѡ(т)цѣ

свое(м) с чого на(с) квитова(л) пре(д) во(и)то(м) (Львів, 1627 ЛСБ 1049, 2).

Див. ще КАФИНЪЦЫ.

КАФИНЪЦЫ *мн. (жителі м. Кафи)* кафиняни: И тежъ турькове кафинъцы, и кияне,.. вси да(и)вали ѿть копы по три грошы (Берестя, 1526 ТУ 52).

Див. ще КАФИНЧАНИНЪ.

КАФЛОВЫЙ *прикм.* Кахльовый, кахляний: Келий белихъ с приборами, з защипками..., з окнами скла округлого и печами кафловыми, осмъ (Пересопница, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 297).

КАФЛЪ *див.* КАХЛИ.

КАФОЛИКЪ *див.* КАТОЛИКЪ.

КАФОЛИЧЕСКИЙ *див.* КАТОЛИЧЕСКИЙ.

КАФТАНИКЪ *ч.* Каптанецъ, каптанок: А напервое злупили у... Кгавло(в)ского... кафтани(к) (Житомир, 1584 АЖМУ 120); взяли... кафтани(к) баказыевы(и) баво(л)няны(и) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 9 зв.).

КАФТАНЪ, КАФЪТАНЪ, КОФТАН, КАФВТАНЪ *ч. (тур. kaftan)* каптан: А сынъ моемъ, князю Дмитрию, ѿписью..., кофтан ѿдамашковый (Володимир, 1547 АС IV, 564); При томъ тежъ взято... Три кафтаны китайковыхъ (Луцьк, 1563 РЕА II, 127); ѿста(в)уемъ... абы нихто... не сме(л) въ зброя(х) кафвтанехъ и с такими бронями... до судъ... приходити (1566 ВЛС 50 зв.); а на слугахъ его милости... виделомъ... кафтанъ по конецъ бруха мало не наскрозъ пробитый, же куля одъ кафътана..., похопъ взявъши прочъ выпала (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 196); Епендѣтъ: обо(й)чи(к), камазѣла, сердца(к), кафта(н), сѣкна, жѣпанъ (1627 ЛБ 204).

КАФОЛИЧЕСКИЙ *див.* КАТОЛИЧЕСКИЙ.

КАФЪТАНЪ *див.* КАФТАНЪ.

КАХЛИ, КАФЛЪ *мн. (стп. kachle, kafle, сен. kachel)* кахлі: печ белая, кахли простые (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 350); кафлѣ: 15 кафловъ до пьѣца бра(т)ско(г) ѿ рогати(н)цо(в) впра(в)лено за гро(ш) 22 1/2 (Львів, 1630 ЛСБ 1052, 5); и за кафлѣ все(г) 1 и 12 1/3 (Львів, 1632 ЛСБ 1052, 6 зв.).

КАЦЕРОВАТИ, КАЦЪРОВАТИ *дієсл. недок., зневажл. (стп. kacerować)* (кого) називати, вважати еретиком: кто вида(л) кто слыхаль ѿ(т) вѣка на кѣторо(м) члѣкѣ тѣл'ко раны было. а такъ бы би(т) моучень кѣцърованъ, якъ избавите(л) оумоучень (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 15 зв.); рѣм'скіе папѣжове... // ...всѣхъ кацеровъ ючи, всѣхъ схизматикоу ючи,... за гѣловы костѣльные ѿныхъ признавати не хотѣли, и не хота(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 150 зв.-151);

КАЦЕРСКИЙ, КАЦЕРСКІЙ *прикм. (стп. kacerski)* (який стосується ересі) еретичний: Бо тежъ ты, яко простакъ нукий, не такъ имъ докучаешъ, и не такъ ихъ кацерскіе блуды обличаешъ, яко Римляне (Вільна, 1595 Ун. гр. 147); которые важатся герезіе брідкіе аریانскіе..., подъ бокомъ праве плѣбаниі Житомирское розсевати и велю людей ѿтъ правдивое виры... рымское отводятъ, а на свою кацерскую албо геретыцкую фалшивую виру,... наводятъ (Житомир, 1643 АрхЮЗР 1/VI, 778).

КАЦЕРСКІЙ *див.* КАЦЕРСКИЙ.

КАЦЕРСТВО, КАЦЕРЪСТВО, КАЧЕРЪСТВО *с. (стп. kacerstwo)* еретицтво: ѿсмая [причина] кгда ѿпо(р)не каце(р)ства насляду(т) (!) або ку вере по(с)полито(и) хрестия(н)ско(и) ѿпо(р)не при(с)тати не хотять (1566 ВЛС 77 зв.); “церковъ светая

вселенская апостольская... мусить быть або Вскодъная або Заходъная". Што такъ есть, якобы рекль, або Латинская або Кгрецькая. Бо иныхъ не найти, окромъ тыхъ, [и] суть иные окромъ тыхъ, забобонъские фалшивые сынакгокгы и качеръства польные (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 302); которіи противко науцѣ апостолской новые нѣкоторые кацерства и сны розсывали (1603 *Пит.* 24); котраа [имармена] то са выкладаетъ практыка, або пророцъство, якъ и йншее кацеръство, альбо ересь не помалѣ доуши людъскіе заражаетъ, а йжъ и то с' троудностю выкоренити (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 442); Ересь: Выбѣръ, бра(н)е, або рѣта, сѣкта, кацерство (1627 *ЛБ* 205); Нехан тѣды поганбѣно бѣдетъ вшелакое кацерство безѣцны(х) Геретикѣвъ (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 277).

КАЦЕРЪ, КАЦѢРЪ *ч., зневажл. (стп. kacerz, свн. ketzer)* еретик: і ро(с)поу(к)са ты(ж) яко юда,... ты(ж)... зло(с)тѣвїи юдашѣ арїане... // ...ка(л)вѣни,... и иншіи незбо(ж)нїи кацѣры, гѣретици (XVI ст. *УС* № 29519, 77 зв.-78); Гласъ церкви святой противъ кацеромъ а еретикомъ (поч. XVI ст. *Песн. н.* 51); Ерѣтїкъ, Ге: Кацеръ, ѱ(т)щепѣнецъ и ѱ(т)пастыра своѣго и ѱ(т)вѣры православнои (1627 *ЛБ* 205); *Образно*: Тѣды Пафъ ѱпѣстивши, Мѣзо, и Цитѣрѣ, При пекѣльномъ зоставѣ то, Ерѣто, Кацѣрѣ (Київ, 1632 *Свх.* 303).

КАЦЕРЪСТВО *див. КАЦЕРСТВО.*

КАЦІА, КАЦІА, КАЦІА *ж. (гр. κάτσα, κάτσα, ит. cazza)* (кадильница з руків'ям) кація: е(д)на кація срѣбрьнаа позлотистаа важить ·ξ· гриве(н) срѣбра (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033); Фіала, кація на кшта(л)тѣ чашѣ, ал'бо кѣ(б)ка, сѣдїна до каджен'а (1596 *ЛЗ* 83); Кація... трохи бо(л)шая (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 8); Кадїлници) и кации (Там же).

КАЦІА *див. КАЦІА.*

КАЦІА *див. КАЦІА.*

КАЦѢРОВАТИ *див. КАЦЕРОВАТИ.*

КАЦѢРЪ *див. КАЦЕРЪ.*

КАЧАНЪ, КОЧАНЪ *ч. 1.* Качан: хѣтѣли его рѣспати на дрѣвѣ. але его ни едїно отриматї не могло... а(ж) нѣшли велїкїй кочанъ капѣстнїй, на которо(м) его рѣспѣли (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.).

2. Особова вл. н.: Андрей Качанъ шкодѣ себе шацуе на две копе грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 248); Юхи(м) Коча(н) (1649 *РЗВ* 376 зв.); за таковою тѣды ведомосътю, противко роботнїмъ,... Качанови з сынами... // ...родиче протестуючого за певными правами... наступовали (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 533-534).

3. Мїкротопонїмїчна вл. н.: ѱ(т)невѣдома ѱзера до великого багнѣ... до врочища качанъ (1546 *ОГ* 51 зв.).

КАЧАТИСА *дієсл. недок. (по чому)* Качатися: Венедик(т) Сѣтый наславши тѣрнїа: нагїй по нѣмъ качалса (поч. XVII ст. *Пчела* 28).

КАЧЕНЯ *с.* Каченя. Особова вл. н., ч.: Анѣдрѣй Каченя (1649 *РЗВ* 423 зв.).

КАЧЕРЪСТВО *див. КАЦЕРСТВО.*

КАЧЕСТВО *с. (цсл. качѣство)* якїсть: квалѣтѣте(с): качѣства або якѣсти, кгды мѣвимо: якъ тѣе чѣрное: стѣе якъ, бѣлоє смѣртное (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. ненум.); ѣдѣна и пита в' рѣзны(х) качѣства(х) натѣра нѣша прїймѣетъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 212).

КАЧЕЧИЙ *прикм. (який стосується качок)* качачий: anatin(us), качечи(й) (1642 *ЛС* 82).

Див. ще КАЧИННИЙ.

КАЧЕЧКА *ж.* Качечка: anaticula, качечка (1642 *ЛС* 82).

КАЧИННЫЙ *прикм.* Качиний: пограбили... заячих сетей три, тетерячихъ двѣ, качинныхъ три (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137).

Див. ще КАЧЕЧИЙ.

КАЧКА, КАЧЪКА *ж.* 1. Качка: Дворъ Деречинский: напервей корова одна,... куровъ двадцеть, качокъ четверо (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115); меновите взято... // ...качокъ сто (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104, 106); также у дворе: гуси, куры, качъки (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); качки, гуси..., кгвалтовне позабиравъши..., и до вуйта..., отвезти и запровадитъ розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566).

2. Особова вл. н., ч.: Иванъ качъка (1649 *РЗВ* 172).

КАЧКОПАСЪ *ч.* Пастух качок: anata-gi(us), качкопа(с) (1642 *ЛС* 82).

КАЧЪКА *див. КАЧКА.*

КАША, КАШАЯ *ж.* 1. Каша: пшеница варена с молоко(м) коро(в)имъ, по подобію каши, и прията, велми тѣло питае(т) (XVI ст. *Травн.* 455); Tá bylá y kárustaiá Y horoch bylá kászáia (Яворів, 1619 *Гав.* 22); віжоу бовѣ(м)... кáшоу женцо(м) наготовáноую даниилу голóдномоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157 зв.); puls, tis, pulticula, каша, кашица (1642 *ЛС* 338); не всѣ(м) кáшѣ рѣдкои... ти(л)ко пóкармъ слѣжи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 64 зв.).

2. Особова вл. н., ч.: Яцько Каша (1649 *РЗВ* 348 зв.).

КАШАЯ *див. КАША.*

КАШЕЛНУТИ *дієсл. док.* Кашельнути, кашлянути: а потомъ въ сына его, Станислава, виделъ есмы... рану кривавую,... съ которой, яко кашелнетъ, то ажъ духъ идетъ раною (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 100).

КАШЕЛЪ *див. КАШЕЛЬ.*

КАШЕЛЬ, КАШЕЛЪ *ч.* Кашель: Ко-рица пріата... каше(л) ѝме(т) и... насморкъ (XVI ст. *Травн.* 136); Та(к)же ѿ(т) кашлю ѿзми боуквицѣ и сто(л)ци с прѣсны(м) ме-домъ оувари и пїи... здравъ боуде(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7); tussis, кашел(ъ) (1642 *ЛС* 406); вонътроба з него кавальками кашъ-лем и хрыпотою през усьта выпадаеть (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

КАШИЦА *ж.* Кашка: puls, tis, pulticula, каша, кашица (1642 *ЛС* 338).

КАШКА *ж.* Кашка. Особова вл. н., ч.: Федорашко Кашка (1649 *РЗВ* 182).

КАШЛЕВЫЙ *прикм.* (який стосується кашлю) кашльовий, *діал.* кашливий: Кáш-левый. Tussicularis (1650 *ЛК* 457).

КАШЛЮЧИЙ *дієприкм.* у знач. *ім.* Той, хто кашляе: гдѣса молїтва ко(н)чїтъ, анѣ сплювае(т) жаде(н), анѣ збыванїе(м) // флáгмы чѣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучдешъ, анѣ жебы ктó зѣванїе(м) да(л)-са чѣти побачи(ш) (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

КАШЛЯТИ, КАШЛАТИ *дієсл. недок.* Кашляти: Та(к)же кто кашле(т) навари // кропивы оу водѣ и пїи на(д)щеср(д)це (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9-9 зв.); кашлати tussio (I пол. XVII ст. *Сем.* 173); tussio, is, кашляю, каш-лю (1642 *ЛС* 406).

КАШЛАТИ *див. КАШЛЯТИ.*

КАШОВАРЪ *ч.* Кашовар: на то ѿ(т)цеве рекли же з брати(и) на жа(д)ного нѣчого не знаемо, ле(ч) кашова(р), албо ли куха(р) ве(л)це иноковъ зневажае(т) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

КАШТАЛАНЪ *див. КАШТАЛЯНЪ.*

КАШТАЛѢНОВНА *див. КАШТАЛЯ-НОВНА.*

КАШТАЛѢНЪ *див. КАШТАЛЯНЪ.*

КАШТАЛЯНОВАЯ, КАШТЕЛЯНОВАЯ, КАШЪТАЛЯНОВАЯ, КАШЪТАЛЛЯНОВАЯ ж. Дружина каштеляна: ее милость пани кашталяновая такой отказ через мене учинити казала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 298); до которого листу ее милость, пани кашталяновая Браславская, ... говорила и онога ведле права збурила (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 166); Я княгиня Маруша Збарзская Василева Загоровская, кашталяновая Брацлавская, ознаймую нинешним листом моим фундаментальнымъ (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); владою моею... приказю абы(с)... передо(м)ною албо сѣдо(м)... ста(л), на жалобѣ и правное попа(р)тѣе... кашъталяновое смоленское которая велебно(ст) вашѣ позываетъ(т) (Луцьк, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2004, 7); Кашъталляновая смоленская... велебно(ст) вашѣ позываетъ(т) (Там же, 8); другую суму... далем каштеляновой Волинской (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 83).

КАШТАЛЯНОВИЧЪ ч. (сын каштеляна) каштелянович: киру блакитного локоть семь, на которыхъ, на продъ его милость панъ Василей Загоровский, Кашталяновичъ браславский чинилъ жалобу словную (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 107).

КАШТАЛЯНОВНА, КАШТАЛЪНОВНА ж. (дочка каштеляна) каштелянівна: зложи(ли) и(х) мл(с)ть повиноватые жоны моее... вено то есть... ее мл(с)ть пани Богушова... сорокъ ко(п) гроше(и)... сто талѣро(в) ее мл(ст) пани Миха(и)лова козиньская ка(ш)талѣновна лу(ц)кая пѣ(т)десѣ(т) копъ гроше(и) (Луцьк, 1567 *ЛНБ* 5, II 4043, 51); велможная панна ее милость панна... Загоровская, кашталяновна Браславская, злецила моц приятелем своим (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 340);

Сча(с)ны(и) Ха(р)ли(н)ски(и), по(д)коморы(и) киевски(и), ве(л)можно(и) кнегини Александрово(и) Вишневецко(и)..., кашталяновне бра(с)ла(в)ско(и), старо(с)тя(н)це ѿ(в)руцко(и) (Житомирщина, 1600 *ККПС* 168).

КАШТАЛЯНЪ, КАШТАЛАНЪ, КАШТАЛЪНЪ, КАШТАЛАНЪ, КАШТЯЛЕНЪ, КАШТЕЛЯНЪ, КАШЪТАЛЯНЪ, КАШЪТЕЛЯНЪ, КАШЪТЕЛЯНЪ ч. (срн. *kasztelan*, срн. *castellan*, *ит. castellano*) (управитель замку й административно-территориальной единицы) каштелян: По нѣмъ панова(л) снѣ его кна(з) янѣшъ кашталанъ краковскїи (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); пно(м) кашталана(м) староста(м) и по(д)старосте(м)... мы смирены(и) Арсени(и)... со бл(с)вение(м) бжи(и) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); а при то(м) бы(л)и... кня(з)... вишневе(ц)ки(и) ка(ш)таля(н) землѣ во(л)ы(н)ское па(н) га(в)рило якови(ц)ки(и) (Миляновичі, 1571 *ЖКК* I, 31); Паве(л) ивановичъ сапига кашътелянь кие(в)ски(и)... чиню знаменито... и(ж) за принесенемъ мне... росказа(н)я ѿ(д) его ко(р) Мл(с)ти... абы(м) я кгрѣ(н)ты вла(с)ние деди(ч)нии... цило... заховати росказа(л) (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38); Кнѣземъ, пно(м), воеводамъ, кашталаномъ, маршалко(м)... в мѣсте нашо(м) виленскомъ боудѣчи(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 29); я(с)неве(л)мо(ж)ны(и) па(н) янѣ(ш) кнѣжа ѿстро(з)ское на ѿ(с)трогѣ кашъталя(н) крако(в)ски(и)... наеха(в)ши... на... кгрѣ(нт) ...каменого(р)ски(и)... по(д)даны(х)... тамошни(х) розо(г)нати томѣ во(и)скѣ... ро(с)каза(л) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103); А други(и) позо(в) зе(м)ски(и)... в жалобе... Януша ѿ(з)стро(з)ского, ка(ш)тялена крако(в)ского по... пню Анѣну Хо(д)кевичо(в)ну... в // довоже(н)ю справе(д)ли-

во(с)ти по(д)даным его мло(ст)и выше(и) поменены(м) (Житомир, 1609 ДМВН 169-170); послалъ до кроля, абы воевода кievски(и) завше рѣси(н) бы(л), и каштеля(н), и метрополи(т) в сенатѣ абы засѣдалъ, и ѳнѣя абы повсюдѣ знесена была (серед. XVII ст. ЛЛ 181); слуга ясневелможного..., каштьеляна Браславъского..., противко... слуге пана браславъского..., сведчилъ и соленитеръ протестовалъсе (Луцк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 401).

КАШТАЛАНЪ див. **КАШТАЛЯНЪ**.

КАШТАНОВАТЫЙ, КОШЪТАНОВАТЫЙ прикм. (масть коня) каштановый: По(д) ты(м) пахо(л)ко(м) ко(н) ка(ш)тановаты(и) лысы(и) (Житомир, 1609 ДМВН 142); которые уходечи... зложили... у Олешка: клячу каштановатую (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/I, 228); Панъ Юре(и) Макаровичъ... Кони... заграби(л) меновите... // ...коня тисаво(г) ездного... дрѣгого коня кошътановатого ездного (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 27 зв.-28).

КАШТАНОВЫЙ прикм. (про колір, фарбу) каштановый, брунатний: якои фарбы потребѣшъ половой... жо(л)тои, каштановой... фѣа(л)ковой? маю вшелякой фарбы и за вшелякѣю ценѣ (к. XVI ст. Розм. 50); echinus, плѣс(ъ)ка каштановая (1642 ЛС 173).

КАШТАНЪ ч. Каштан: castanea, ка(ш)та(н) древо (1642 ЛС 114); Каштанъ древо. Castanea (1650 ЛК 457).

КАШТЕЛЯНОВАЯ див. **КАШТАЛЯНОВАЯ**.

КАШТЕЛЯНЪ див. **КАШТАЛЯНЪ**.

КАШТЕЛАНСКИЙ прикм. (стп. kasztelański) (який стосується каштеляна) каштелянський: Сіе же речѣніе мое то(л)ко ѱ имени згоды..., реклоса; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)рѣца(ми)... прокѣра(ц)кого

каштела(н)ского, // ...и теле(с)ного м(д)рованїа ра(з)умѣ вѣра шафована бѣти не мае(т) (1598 Виш. Кн. 276 зв.-277).

КАШТЕЛАНСТВО с. (стп. kasztelaństwo) (звання каштеляна) каштелянство: его м(л) каштела(н) Пате(и), если и каштела(н)ства титѣ(л) догони(л), але то(л)ко по чотыри слѣговини, и во ѱде(ж)ди якая ба(р)ва вомѣститиса могла, за собою волочи(л) (1598 Виш. Кн. 274 зв.).

КАШТЬ ч. (стп. kaszt) оправа дорогоцїнного каміння: ѱтдали... // ...пунтал з шмаракгом, на верху короны шафер в золоте,... нижей шафер в каште в злото оправный (Володимир, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 426-427).

КАШТЯЛЕНЪ див. **КАШТАЛЯНЪ**.

КАШУБА ч. (стп. kaszuba) Кашуб. Особова вл. н.: Макъсимъ Кашѣба (1649 РЗВ 200 зв.).

КАШУБЯНЄ мн. (етнографїчна група поляків) кашуби: Тыє народы всѣ здавна, в то(м) положеню сѣтъ, ѱ(т) птоломеѣ выписаные... кашѣбяне прѣ(с)сове, кѣ(р)лянъдове (1582 Кр. Стр. 60).

КАШЪТАЛЛЯНОВАЯ див. **КАШТАЛЯНОВАЯ**.

КАШЪТАЛЯНОВАЯ див. **КАШТАЛЯНОВАЯ**.

КАШЪТАЛЯНЪ див. **КАШТАЛЯНЪ**.

КАШЪТЕЛЯНИЯ ж. Адміністративно-територїальна единица, підпорядкована каштелянові: урожоный панъ Томашъ Нарбултѣ... привилей Его Королевское Милости... пана нашего Милостивого на кашътелянию Киевъскую,... пану Киселеви..., для въписаня до книгъ... кгроскихъ... // подалъ (Володимир, 1646 АрхЮЗР 3/I, 401-402).

КАШЪТЕЛЯНЪ див. **КАШТАЛЯНЪ**.

КАШЪТЕЛЯНЪ див. **КАШТАЛЯНЪ**.

КАЮЧИЙСА дієприкм. у знач. ім. (той, хто перейнятий покаанням, каяттям) покаянный, -ого: ѡный собѡръ котѡрый вѣн'ного справедліве потѡпѣлъ, наvertsяючого и каючогоса ласкаве розвѡжетъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36); з' жрѡдла потѡки на обмыт'е грѣхѡвъ каючим'са выходатъ и выплываюуть (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 26); А ѡнъ прѣймдетъ его или, каючогоса, не примовлаюучи але ѡблаплѡучи и ѡбыймѡучи, Бо(з)скїи и ѡцевскїи щодроблївости ѡказдетъ (Київ, 1627 *Тр.* 29).

Див. ще **КАЮЩИЙСА**.

КАЮЩИЙСА, КАЮЩІЙСА дієприкм. (цсл. кающиса) 1. У знач. прикм. (сповнений каяття) покаянный: Єв(г)листа выпи соуеть, притчоу... ѡ радости агтльскои надъ єдины(м) грешникомъ кающи(м)са (1556-1561 *ПС* 287); и(з) седмї грѣха́ми смерте(л)ными, пре(з) трѣтїи врат(а), въ странѡ геены, грѣшныци некающїса пойдѡтъ на вѣчныи мѡки (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. У знач. ім. (той, хто перейнятий покаанням, каяттям) покаянный, -ого: кающихъ бо са бѣ покаание приємлетъ (1489 *Чет.* 308 зв.); Мбжетъ ли хто не бѡдѡчи Іерѣемъ, але свѣцкимъ раздрѣшити кающагоса (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 14 зв.); еслїбы з' ѡб'авле(н)а якѡе ѡколічности, кающемѡса, ал'бо исповѣдникѡ, ... // велїкаа якѡа шкода походїла, тогды еслїбы їн'шого исповѣдника не могъ мѣти, мбжет'... на и(н)шы(и) часъ, в котѡрыи бы могль бе(з) того небе(з)печѣн'ства исповѣдатиса (Львів, 1645 *О тайн.* 77-78).

Див. ще **КАЮЧИЙСА**.

КАЮЩІЙСА див. **КАЮЩИЙСА**.

КАЯТИСЯ, КАЯТИСА, КААТИСА, КАЯТИСЬ дієсл. недок. 1. (о чїм, чоґо і

без додатка) (жалкувати, шкодувати за зробленим учинком) каятися: к тѡмѡ при бегѡи каїса и плѡчи о согрѣшенїи свѡихъ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3); И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его, што онъ умираючи писалъ, каючися того призволеня, и отступаючи засе отъ Латинъ (1582 *Поел. до лат.* 1141); ѡмїлаюса: ѡжалѡюса, маю скрѣхѡ сердѣчнѡю, каюса з' блблестю (1627 *ЛБ* 139); Тогдѣ са богѡчѡ каешъ, гды оуже часѡ до покѡты не маешъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603); если каатиса не бѡдете вси погїните (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 14); Но нѣ кѡйса, и слезѡми ѡмывѡй грѣхи твоѡй (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.).

2. (в чоґу, чоґо, перед ким і без додатка) (визнавати свою провину, грїх) каятися: мы бра(т)я. Каимоса грехо(в) свои(х), совѣстны(х) и несовѣстны(х) (1489 *Чет.* 345 зв.); ты пане Тваровский о то маешъ: злодея абысь его сказалъ скарать такъ jako злодея, што бы ся десятый, на тое глѣдѣчи, каялъ (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/1, 64); в чо(м) твоа мл(с)ть каяти(с) и шѣкоди нагородити слово(м) с(в)тїте(л)ски(м) еси пре(д) нами бра(т)ству и сѣценнику(м) ѡкривжоны(м) ѡбеца(л)са (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Єсли бо црїе, дв(д)ъ; и и(н)шїе попело(м) головы свои посыповѡли // ...каючиса пре(д) бгмъ, я(к) да полѡча(т) мл(с)ть ѡ(т) него (п. 1596 *Виш. Кн.* 233-233 зв.); "А коли уже оставленїе нѣсть приноше(нї)я за грѣхъ", ажъ ся не будеме каяти грѣховъ своихъ постомъ, и молитвою (XVI ст. *НЄ* 29); але ю(ж) злыи дѣхъ ѡсѣни(л) его, и бы(л) в не(м), и дла тѡґо закамѡнѣлъ, и не хотѣлъ са каати (XVI ст. *УЄ* № 29519, 239 зв.); А кто бы гѡрдѣ(л) црковны(м) бра(ц)ки(м) сѡдо(м),

яко преслѣдши(к) цр̄кве. А если ся того не кае(т) до четве(р)тои не(д)ли, то я(к) погане(ц) ѿ(т) цр̄кве да ѿ(т)лѣчи(т)ся (Львѣв, 1609 ЛСБ 423); ѱстѣпѣла въ ѱгол' притворѣ цр̄кѣвногѡ, и та(м) ѡбѣчила ѡбра(з) Пр(с)тѡи Бѣи и свойхъ грѣхѡвъ перед' нею кѡчючисѣ, мѡвила (Киѣв, 1627 Тр. 698).

Див. ще **КААТИСА**.

КАЯТИСЬ див. **КАЯТИСЯ**.

КАЯТИСА див. **КАЯТИСЯ**.

КААТИСА див. **КАЯТИСЯ**.

КАѲАРЪ див. **КАФАРЪ**.

КАѲЕДРА див. **КАТЕДРА**.

КАѲЕДРАЛНЫЙ див. **КАТЕДРАЛНЫЙ**.

КАѲИГЕМОНЪ ч. (гр. καυηγεμόν) винахидник: Авторъ: Начѣлник(к). КаѲигеѡ(н). пѣршій вына(и)дѣте(л) якѡбинь рѣчи (1627 ЛБ 171).

КАѲИСМА ж. (гр. κάτισμα) кожна частина Псалтиря, назначена для читаннѣя чи спѣваннѣя в церкѣви: И Пѡи трѣтѣи и шѣстѣи часъ з' ѡбѣдницею, и Ка(Ѳ): единѣ ѿ(т) псалтѣира, тое(ст), гдѣ бѣдетъ зима, для мѣлости дна, а велѣкого дна КаѲѣсмъ двѣ (Киѣв, 1625 Кіз. Н. 199).

КАѲОЛИКЪ див. **КАТОЛИКЪ**.

КАѲОЛИЦКИЙ див. **КАТОЛИЦКИЙ**.

КАѲОЛИЦКІЙ див. **КАТОЛИЦКІЙ**.

КАѲОЛИЦКИЙ див. **КАТОЛИЦКІЙ**.

КАѲОЛИЦСТВО див. **КАТОЛИЦСТВО**.

КАѲОЛИЧЕСКИЙ див. **КАТОЛИЧЕСКИЙ**.

КАѲОЛИЧЕСКІЙ див. **КАТОЛИЧЕСКІЙ**.

КАѲТОЛИЦКИЙ див. **КАТОЛИЦКІЙ**.

КАѲТОЛИЧЕСКИЙ див. **КАТОЛИЧЕСКІЙ**.

КВАДРАНСЪ ч. (стп. kwadrans, лат. quadrāns) (чверть години) квадранс: Проу(д)-

ко(ст), котѡроу два(д)ца(т)ма и чты(р)ма годинами вѣсь нѣ(с)ный кроу(г) ѡкроужѣетъ, тѣкъ прѣ(д)ко, же прѣ(з) единѣ еднѡи годѣины квадрансѣ (то е(ст) чверт) годѣины) сто два(д)ца(т) ми(л)...., нѣ(с)ны(х)...., ѿ(т)правоуетъ тисачѣи (поч. XVII ст. Проп. р. 263 зв.).

КВАДРАНТЪ ч. (стп. kwadrant, сѡн. quadrant, лат. quadrāns) (чверть аса) квадрант: Кодрѣтъ, рѣнтъ: Квадрѣнтъ, Ла(т): дѣлѣтель, ѣбо мѣдница. А(с) четверѡдгѡленъ, чтыри пѣназѣ (1627 ЛБ 217); до наменшого квадранта — до йоти: есть иншѡе мѣсьце третѡе, межѣ небѡмъ и пекломъ гдѣ бывають души задерживаны ажъ бы заплатили до наменшого квадранта. А то посполите по нашѡму зовутъ — мытарства (Вѣльна, 1595 Ун. гр. 130).

Див. ще **КОДРАНТЪ**.

КВАДРАТОВЫЙ прикм. Квадратовый, квадратный: побрал... зекгарок квадратовой штука не малая з Норамъбарку, за сто злотых (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 654).

КВАДРАТЪ ч. (лат. quadratum) (тесаный чотиригранний камѣнь для будови) брус: во(и)це(х) капино(с) мѣра(л) теса(л) ква(д)ра(т) каме(н) ло(к)тевы(и) (Львѣв, 1593-1598 ЛСБ 1039, 4 зв.); 8 ѿ(т)ца Василия за це(г)ло(л) двѣстѣ и за квадрато(в) ки(л)ка... девѣ(т)на(и)це(т) и копѣ ла(т) (Львѣв, 1616 ЛСБ 1047, 24 зв.).

КВАДРОВАТИ дієсл. недок. (стп. kwadrować, слат. quadrare) (на кого) відповѣдати, підходити, пасувати (кому): показѣетъ и рѣчь сѣмаѣ же на жѣдного иншого тѡтъ титоу(л) квадратѡати не мѡжетъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 164 зв.).

КВАКАТИ дієсл. недок. Квакати: Квачѣ graculor (Уж. 1643, 42).

КВАЛТОВНЕ див. **ГВАЛТОВНЕ**.

КВАЛТОМЪ див. **ГВАЛТОМЪ**.

КВАЛТЪ *див. ГВАЛТЪ.*

КВАПИТИ, КВАПІТИ, КВАПІТІ *дієсл. недок.* (до чого) Те саме, що **квалитиса**: лживы костел римский познати можешь; — яко вси охотою до него бежат, вси до него квапят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); квапіти аселеро (I пол. XVII ст. *Сем.* 9); квапіті селеро (Там же, 46).

КВАПИТИСА *дієсл. недок.* (до кого і без додатка) 1. Квапитися, поспішати: для справ своих до насъ ехати не квапил са и до замкѣ нашего Житомира, ... поспешил са (Вільна, 1558 *АС VII*, 21); дита маючи при собѣ малое, и проу(д)ко са квапачи бѣгла (Дермань, 1604 *Охт.* 9); Се(д)мъ дній бѣдешъ ѣсти бє(з) квасѣ... хлѣбъ, ѣжъ квапачиса вѣшлисте з' Єгїпта, абѣсте паматали дєнь вѣста вѣшего з' землѣ Єгїпе(т)ской (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 269); А дѣша... квапитѣса до Бжїихъ Аггловъ, ѱ(т) тѣла прибѣгши (Львів, 1642 *Час. Слово* 267 зв.); А тѣ зловѣрный грѣшникѣ пощѣ са тѣмо квапішь итї прѣдше (Чернігів, 1646 *Перло* 156).

2. Прагнути, стреміти: Понѣждѣюса: Кваплюса, оусилѣюса, ... оустремлѣюса всєдѣшнѱ (1627 *ЛБ* 88).

КВАПІТИ *див. КВАПИТИ.*

КВАПІТІ *див. КВАПИТИ.*

КВАПЛИВОСТЬ *ж.* Квапливість, поспішливість: мѱвчѣнѣе. або квапливість намовлѣючїй, або горѣчость ро(з)ривана (1627 *ЛБ* 180); котѱрое то помѣшанїе, похѱди(т) чѣстю с квапливости спѣваючого, гды ѱстѣтокъ пса(л)мо(в)... не старѣ(т)са подѣти... ро(з)дѣлне до выроздѣна (серед. XVII ст. *Кас.* 17 зв.).

КВАПЛИВЫЙ *прикм.* Квапливий, поспішливий: Я тєды, комо(р)никѣ, уважаючи тое, абымъ с квапливою сенѣтенѣциєю

моєю... до дня завтрешнего по(д) тою жѣ моцью делибероваломъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

КВАПНЕ *присл. (стп. кварпіе)* квапливо, поспішливо: И мы того коротко, а квапне не чиначи, того всего три дни есмо ждѣли (Мизове, 1537 *АС IV*, 99).

КВАРДИЯ *див. ГВАРДИЯ.*

КВАРНИКЪ *ч. (стп. kwartnik) (давня дрібна польська монета)* квартник: ѱ(т)-роби(л) ба(р)то(ш) .кв. гро(ш) // ...чини(т) выда(т)ку .ли. и (к)ва(р)ни(к) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 3-3 зв.); взелемъ добры(ми) злѱ(т) 190... зостало ква(р)никовъ и злы(х) нѣцѱсь (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще КВАРТНИКЪ.

КВАРНИЧОКЪ *ч. (стп. kwartniczek) (давня дрібна польська монета)* те саме, що **кварникъ**: братїя... мнѣ да(ли)... зло(т) 24 и 15 и те(ж) ква(р)ничка(ми) сеня(в)-ско(г) зло(т) 12 и 15 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7).

КВАРТА *ж. (стп. kwarta, лат. quarta)* 1. (*міра місткості рідких і сипких тіл*) кварта: От кварты горелки пенезей пят (Вільна, 1563 *ПККДА II*, дод. 556); пѣ(л)-тора гроша на вино (за) пѣ(л) ква(р)ты (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1043, 3); илїа... оучинїлъ ровъ в' котѱро(м) бы мѱглъ двѣ мѣри, то є(ст) шєсть квѣртъ насѣ(н)ѣ насѣятъ ѱколо олгара (серед. XVII ст. *Хрон.* 311 зв.); у арендара челядь пана поручникова обрусъ, фартухъ шытый, ... горилки квартъ шєсть аквавитою взяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. (*податок з четвертої частини доходів королівських земель на утримання війська*) кварта: добра Речи Посполитое безъ правне... посел, чинєчи то все ку значной шкоде Речи Посполитое, ку мнейшему по-

житковъ и провентовъ скарбови коронному, с кварты належачих (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ XIV-3, 177*); въ року теперешнемъ,... припадает терминъ оддана кварты зъ староства володимерского до скарбу Речипосполитое въ Раве (Володимир, 1649 *АрхЮЗР 3/IV, 149*).

КВАРТАЛНЬЙ *прикм. (призначений на квартал)* кварталный: п(н)и семіоновая ковалиха ква(р)та(л)но(г) да(т)ку бра(т)ско(го)... 4 (Львів, 1623 *ЛСБ 1049, 4*).

КВАРТАЛЪ *ч. (слат. quartale, нім. Quartal)* 1. (четверта частина року) квартал: Я ива(н) багатырець... маю платити на ква(р)талъ по $\bar{в}$ г(рш) польскихъ (Львів, 1586 *ЛСБ 91, 2*); Па(н) Илиа(шь) пека(р) ω(т)да(л) сына своего пре(д) ро(ж)ство(м) хвы(м) на ква(р)та(л) по $\bar{с}$ г(рш)... має(т) да(ть) (Львів, 1588 *ЛСБ 91, 3 зв.*); пора(д)ки шко(л)ные и постѣпили мѣ на ка(ж)ды(и) ква(р)талъ давати по зо(л) полски(х) $\bar{і}$ (Львів, 1604 *ЛСБ 1040, 8 зв.*).

2. Поквартальна оплата за навчання: Такъ же те(ж) и ква(р)талы ω(т) дѣте(и) не мають выбирати дидаскалове (Львів, 1604 *ЛСБ 1040, 8 зв.*); е(с)либы на ча(с) ω(т) котро(и) дитины ква(р)талъ... не доходилъ маю(т) пп. братиа(м) оповѣсти, а ПП. братия маю(т) такового хлопца ω(д) школъ ексклюдовати (Львів, 1637 *ЛСБ 1043, 50*); Ква(р)талы ω(т) дѣте(и) по гроше(и) $\bar{е}$ (Там же).

КВАРТКА *ж. (кухлик місткістю у кварти)* квартка: кнѣни... ку(р)пская рее(ст)ръ... положила которы(и) се та(к) в собе маєт тое(ст)... // ...ква(р)токъ чотыри невеликихъ... ко(в)шь велики(и) серебряны(и) (Володимир, 1578 *ЖКК I, 130-131*); князь а(н)дре(и)... е(и) [кнегини ма(р)и] ве(р)нѣти не хоче(т)... // коно(в)ки две сребре-

ны(х)... ква(р)токъ чотыри,... ко(в)шь велики(и) (Володимир, 1578 *ЖКК I, 149-150*).

КВАРТНИКЪ, КВАРТНИКЪ, КВАРТНІКЪ *ч. (стп. kwartnik) (давня дрібна польська монета)* квартник: а пришо(д)ши едина оубогаа вдова, и оувръгла два пѣнезѣ, иже зове(т)са кондра(нт) [квар'тникъ] (1556-1561 *ПС 179*); пораховалися с касияно(м) поплачено емѣ все кро(м) за да(т)кѣ... за $\bar{в}$ дылѣ $\bar{з}$ ква(р)тнікъ... за гре(б)ло (Львів, 1592 *ЛСБ 1037, 33*); за одина(д)ца(т) латъ дале(м) гро(ш) $\bar{ѣ}$ и ква(р)тни(к) (Львів, 1616 *ЛСБ 1047, 6 зв.*).

Див. ще КВАРНИКЪ.

КВАРТНИКЪ *див. КВАРТНИКЪ.*

КВАРТНІКЪ *див. КВАРТНИКЪ.*

КВАРТОВЫЙ *прикм.* Квартовый: На Образѣ стой тро(и)цы, гріве(н)ка $\bar{а}$ срѣбранаа. Флášка ценоваа ква(р)товаа што на вино (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-1, 263*).

КВАРТЯНЪНЬЙ *див. КВАРЦЯНЬЙ.*

КВАРТАНЬЙ *див. КВАРЦЯНЬЙ.*

КВАРЦАНЫЙ *див. КВАРЦЯНЬЙ.*

КВАРЦЯНЬЙ, КВАРЦАНЫЙ, КВАРЦАНЫЙ, КВАРТЯНЪНЬЙ, КВАРТАНЬЙ, КВАРТЯНЕЙ *прикм. (стп. kwarciany) (який стосується найманого війська)* кварцяный: Вспомню... Пáвла Копистѣнского,... котóрый... не на привáтных' але на слѣжбах' Речи Посполíтой,... в' Рѣтахъ Квартáны(х), коштóвне и оказале слѣжачи (Київ, 1623 *МІКСВ 84*); панъ Вацьлав Орловський, товаришь хорогве кварцаное... пана Яна Аксака... именем сведчыль и соленитер... протестоваль се противько урожонымъ паномъ,... слугомъ, и подданымъ... пана Килияна Вельгорского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV, 45*); теперъ зас тыежь бунтовъники за указанемъ становиска од...

пана Анѣдрея, з Дубровицы, Фирлея, каштеляна белзкого,... хоругве кварцяное урожоного... пана Лукаша Гулевича..., немалые шкоды починивъши протестанътови в забраню речей протестантис власных (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 205); **войско квартяное** (квартянъное, кварцяное, кварцаное) (*стп.* wojsko kwarciane) — (*наймане вѣйсько, утримуване з кварти*) кварцяне вѣйсько: Кгды нѣзбытъ жалоснѣю Трагѣдѣю, над' кохѣнымъ сѣномъ... Рѣтмистро(м) Вѣйска кварцѣного... ѿ(д)правѣют' (Киѣв, 1641 *МИКСВ* 362); зъ войска квартяного, яко и Запорозского, для спустошеня тоей маетности... умистьне затегали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541); во(и)ско все ихъ квартянъное до ща(д)кѣ есть розбито (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); во(и)ско по(л)ское ква(р)цяное,... Богда(н) Хме(л)ницкий з реестровыми козаками..., по(д) Жо(л)тыми водами збили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

КВАРЦАНЫЙ *див.* **КВАРЦЯНЫЙ**.

КВАРЪ, КВАРЬ *ч.* Бѣда, лихо, нещастя: Также и мы, братья, коли кто упадетъ у якую неволю,... или у кварь..., такъ чини, якъ сесѣ люде были на помучъ тому бетѣжному принесли его передъ Христа (XVI ст. *НС* 29); А вы, ище хрестяне, коли упадете у якую кощованъ дяволу, ... албо у кварь, не идѣте ико баилямъ, ... али лише учини молитву правую смиреную (Там же, 114); На тѣлѣхъ караетъ голодомъ, вуйнами, моромъ, убуствомъ, квары, ... сиренъчами и иншими непогодами (Там же, 210).

КВАРЬ *див.* **КВАРЪ**.

КВАРЪТНИКЪ *див.* **КВАРТНИКЪ**.

КВАСЕЦЪ *ч.* Щавель, *диал.* квасецъ: ква(с)ци растѣ(т) в страна(х) теплы(х) ... но

наипа(ч) в тѣ(х) мѣсте(х), гдѣ земля исполнена есть сѣрою горячею (XVI ст. *Травн.* 489).

КВАСИТИ *дієсл. недок.* (що) (*піддавати бродінню*) квасити: мѣль квасъ все вѣмѣщеніе кваситъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); Ап(с)ль Пѣвелъ мѣви(т): Изѣли не вѣдаете яко ма(л) квасъ всю дѣждъ кваситъ (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 258); якъ квасъ все тѣсто кваситъ: такъ квасъ грѣха, вѣсь Адамовъ рѣдъ перебѣгаеть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 217); fermento, квашу (1642 *ЛС* 196).

КВАСКОВАТЫЙ *прикм.* Кислуватий, *диал.* квасковатий: acidulus, ква(с)коваты(й) (1642 *ЛС* 66).

КВАСНИ *див.* **КВАСНЫЙ**.

КВАСНИЙ *див.* **КВАСНЫЙ**.

КВАСНИКЪ *ч.* Посудина для заквашування, *диал.* квасник: броваръ, драницами покрытый, котель у бровари, кадей две, квасникъ малый (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205).

КВАСНОСТЬ *ж.* 1. (*кислий смак*) кислотъ: Такъ тежъ ѿсѣбами вина, назывѣются примѣоты его, якѣ квасность, солѣдкость, смѣкъ, и про(ч) (Лѣвѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.).

2. (*якість, витворена в продукті у процесі заквашування*) кислотъ: Што назывѣється ѿсѣбами хлѣба. Ѡ(т)вѣтъ. Назывѣются примѣоты хлѣбовы, якѣ то квасно(ст), смѣкъ, окрѣгло(ст), бѣло(ст), и про(ч) (Лѣвѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.).

КВАСНЫЙ, КВАСНИЙ, КВАСНИ *прикм.*

1. Квасний, кислотъ: квасни *peraserbus* (I пол. XVII ст. *Сем.* 132).

2. (*виготовлений із дріжджового тіста*) дріжджовий: служба божественая такъ и сакрамента святыя подѣ обема особами хлебомъ кваснымъ... отпраується (Вильна,

1595 *Ун. гр.* 119); пото(м) алекса(н)дерь папе(ж) рим'скій... в'зго(р)дѣвши хлѣбомъ квасны(м), яко живоущи(м) которого... в сакраментъ гнѣ, и ри(м)скаа црковь посвещала, ѿ(т)киноу(л) (1598 *Розм. пап.* 27 зв.); што ся тыкало веры самое, въ чомъ ся Грекове зъ Рымляны не згажали, а меновите: о похоженю Духа Светого,... о сакраментѣ въ обоємъ хлебе квасномъ и пресномъ, и о зверхности папежа Рымьского (Вильна, 1599 *Ант.* 715); Яко и Григорій Назиянскій на двохъ мѣстцахъ воспоминаеть мовячи: "опрѣснокъ — згнилое Египетское тѣсто, а хлѣбъ квасный — живушій" (1603 *Пит.* 44); ѿ хлѣбѣ квасномъ... тѣ хочѣ выставити Слово (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 256); еще тогди въ уживаню былъ хлѣбъ квасный (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 824); zumites, хлѣбъ ква(с)ни(й) (1642 *ЛС* 420); гды сѣнникъ маеть ѿ(т)правовати Литѣргію стѣю... // ...маеть мѣти хлѣбъ чѣстый пшенічний квасный, вино тежъ прирощеное з' водю бѣрзѣ мало змѣшаное (Львів, 1646 *Зобр.* 44-44 зв.).

3. *У знач. ім. с.р. квасное* — (що-небудь кисле) квасне, -ого; кисле, -ого: Томѣ неборакови... ра(з) трафи(т)са напитиса и то бѣ(з) бракъ, што знайде(т), горькое ли, ѣли ква(с)ное пиво альбо ме(д), тѣе глѣще(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); Нега(и) не бѣде(т) та(к), жебы ѿ(т)цеве или ква(с)ное. А дѣте(м) и(з) збо(в) ѿ(с)коминѣ ѿтрѣли (XVI ст. *УС* № 29519, 69 зв.).

4. *Перен.* Поганий, лихий, порочный; поганський: павель стѣй ре(к), до ты(х) кѣторїи та(м) в тый ча(с) поймили мачехѣ свѣю и со нею блоудили, и ѿ ины(х) стары(х) квасны(х) ѿбычае(х), и(х) жѣ тѣ каза(л) паве(л) стѣй искѣренїти (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 98 зв.); Еще ли его захѣ(ш) жлѣчю и ѿцо(м) срѣги(х)

квасны(х) грѣхо(в) твои(х) напоити? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185 зв.).

КВАСНѢТИ *дієсл. недок.* Квасніти, киснути: аceso, ква(с)нѣю, ѿцтѣю (1642 *ЛС* 66); аseo, кваснѣю (Там же).

КВАСОКЪ *ч., перен.* Кислота: Дайте ему смоли напитки ся и пекелного кваскѣ! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23).

КВАСЪ, КВАСЬ *ч. (стп. kwas) 1. (речовина, що викликає кисле бродіння) закваска:* чемоу оупо(до)бимо цр(с)тво бжїе. по(до)бно естъ квасоу. которого в'зявши жона с'крыла, [або схова(ла)] в' моуцѣ три ситѣ, ажъ скисло все (1556-1561 *ПС* 281 зв.); яко тѣло бѣ(з) дшѣ роздмнои, та(к) же и тѣсто без квасѣ и соли е(ст) мертво (Вильна, 1596 *З. Каз.* 44); и малъ квасъ все в'мѣшенїе кваситъ, свѣтчитъ гблосъ бжїй (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); в че(м) са ве(л)ми мѣлишь, бѣ тое не може(т) збоутнѣти, ани согнїтї, поне(ж) раствѣренно естъ солїю и водю квасо(м) и вино(м), и мѣжетъ велми до(л)го трѣвати... ѿплатокъ прѣснїй без(д)вшнїй... вашъ збоутнѣеть... бо не ймаеть въ себѣ жадноа живѣтности (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123); Ажѣ квасъ добрый естъ, и добрѣю рѣ(ч) значи(т), Хс..., приподобилъ Цр(с)тво нб(с)ное квасови, котѣрый взѣвши невѣста, закрьла в' дѣжи з' трѣхъ мѣрѣ мѣкї, ажъ вса скїснѣла (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 258); ква(с) асог (I пол. XVII ст. *Сем.* 84); якъ квасъ все тѣсто кваситъ: такъ квасъ грѣха весь Адѣмовъ родъ перебѣгаеть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 217); асог, ква(с) (1642 *ЛС* 67); Всѣкїй ѿбѣтъ котѣрый офѣрѣю(т) г(с)дѣ без' кваса и мѣдѣ чинѣнна бѣдетъ и з солїю (серед. XVII ст. *Хрон.* 115).

2. (*напїй, виготовлений на основї житнього хлїба*) квас: на(м) хс... ро(с)каза(л)... хлѣбовїй квасъ пре(д)стѣвлати на ѿфѣроу

(к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 97 зв.); у пивниці... бочокъ две и съ квасомъ, а третья пивная бочка у спижарии (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 204);

(*напій, виготовлений на основі фруктів*) квас: в том дворе было..., // бочок двадцат порожних а одна с квасом грушовым (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 163-164); тая Вовдя зъ маткою своею пана Вишневского струли, и въ квасе грушковомъ то сама Вовдя задала пану Вишневскому зеле любьше, абы родъ ее любилъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 450).

3. *Перен.* Гріх: Очистите давный квасъ,... чомъ уже есте безъ кваса давного (XVI ст. *НЄ* 193); Пирогы и аица на(д)гробъные въ // острозѣ... оупразнѣте, дася в хр(с)тіанствѣ то(т) квасъ поганьскіи не знаходи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.-259); Мѣтницѣство, естѣ якійсь старый квасъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 726)

4. Ересъ: стережитеса ѿ(т) кваса фарисейскаго што са выкладаетъ лицемѣрство (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); памтали ижъ то(т) же гѣ фалшивыхъ пр(о)рковъ выстерегатиса и квасѣ фарисейскаго, то е(ст) науки их хронитиса имъ былъ росказалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66 зв.).

5. Оцет: acetum, оцет(т), ква(с) (1642 *ЛС* 66).

6. Особова вл. н.: Иванъ Ква(с) (1649 *РЗВ* 412 зв.).

КВАСЪ *див.* **КВАСЪ**.

КВАТЫРА *ж.* (*стп.* kwatera, *нім.* Quartier) 1. (у вікні) квартира, кватирка: На(и)прѣвъ еі гроши(и) що глины привезено, лѣпяреви еі гроши(и) ѿ(т) кватыри е гроши(и) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); Склепѣ, ѿ(т) пресаждѣнье кваты(р) в рогати(н)ско(м) до(мѣ) ча(сти) бра(т)ско(и) зло(т) 1

и 10 (Львів, 1632 *ЛЄБ* 1052, 6 зв.); за направена кватыры в банѣ ѿ(л)тарево(и) жыдови *ft.* 20 (Львів, 1636 *ЛЄБ* 1054, 18).

2. Комірка, гніздо, чарунка: на верху короны шафер в золоте, крыжик золотый, на верху на другой кватыре ку долу пунтал з шмаракгом, ниже шафер в каште в злото оправный (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

КВАЧЪ, КВАЧЬ, КЪВАЧЪ *ч.* Квач. Особова вл. н.: Люди подворищные: Петрань — дворище..., Иванъ Квачъ — дворище (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 115); Бо и сам Павел, пострадавый много зла от Александра къвача, к Тимофею,... пишет и не глаголет (1608-1609 *Виш. Зач.* 213); Васко Квачъ (1649 *РЗВ* 420).

КВАЧЪ *див.* **КВАЧЪ**.

КВАША *ж., перен.* (*про нерішучу, безхарактерну людину*) кваша. Особова вл. н., *ч.*: Горо(д)ни такъ же голые... на то зо(з)нанье п̄на цатино а п̄на Кваша березе(ц)кого (Кременецъ, 1552 *ОКр. З.* 147); Миха(и)ло Кваша (1649 *РЗВ* 402).

КВАШЕНЄ, КВАШЕНЬЄ *с.* Квашеня: Въ дому и у коморахъ его,... кадокъ шесть на квашенье капусты (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/І, 241); Пивница..., а в неи до квашеня капусты кадолбувъ четыри (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); Слатѣнокъ: Квашенье (1627 *ЛБ* 116).

КВАШЕНІЙ *див.* **КВАШЕНІЙ**.

КВАШЕНІЙ, КВАШЕНІЙ, КВАШОНІЙ *дієприкм.* 1. У знач. *прикм.* (*виготовлений із дріжджового тіста*) дріжджовий: рѣвоа(м)... на трѣте(м) мѣсци пише: хлѣбы квашеные нехай бѣдѣ(т) печены с перво рѣ(д)ны(х) жи(т) гвѣи (Вільна, 1596 *З. Каз.* 45); Духъ светый походитъ и отъ Сына, ижъ такъ в пресномъ яко и въ квашономъ

хлебе хвалебное есть пренасвятшого сакраменту посвещенье и офярованье (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 272); и на третє(м) местцѣ хлѣбы квашеніе, нехай боудѣтъ (1598 *Розм. пап.* 28); хлѣбы квашенные нехай будугъ печены зъ первородныхъ житъ Господеви (1603 *Пит.* 44); зъ двѣ десатыхъ чѣсте(и) мѣкѣ пшенічної, нехай бѣдетъ хлѣбъ еденъ квашеный (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 257).

2. У знач. ім. с.р. квашеное, квашоное — (те, що виготовлено з дріжджового тіста) хліб: Седмь дней, повѣдаеть законъ, будете поживати // опрѣсноковъ, а квашеного никако (Вільна, 1608 *Гарм.* 204-205); хто бы елъ квашоное згїнетъ дша его з громады Израїлскои (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

КВАШЕНЬЄ див. **КВАШЕНЄ.**

КВАШОНЫЙ див. **КВАШЕНЫЙ.**

КВЕРЕСЬ ч. (смп. kweres, лат. quere-la) судова скарга: на завтрее панове жолнире... оныхъ, окованыхъ въ громаде, пры быгъности... подъданныхъ тамейшихъ, чинили квересъ и инъквизицію, еслибы што были винъни (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 193).

КВЕСТИА див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТИЯ, КВЕСТИЯ, КВЕСТИЯ, **КВЕСТИА, КВЕСТИЯ** ж. (смп. kwestia, лат. quaestio) 1. Проблема, питанья: пта(х) безъ е(и)ца роди(т)се не може. По до(л)ги(х) свара(х) и кве(с)тия(х) не могѣчися ѿ я(и)ца и ѿ птахи згоди(ти) потве(р)ди(ли) све(т) и вся сотворе(н)я бы(ли) без почат(к)ѣ и вечно трвалы (1582 *Кр. Стр.* 16 зв.); Тепе(р) до тебе читѣлникѣ ласкавый..., подаю тобѣ до оуважѣнѣа тѣе жъ припомнѣные квестіи..., котѣрые кгда оу себе розбирѣти бѣде(ш), пѣвенемъ же за тѣмъ лѣтве того дѣйдешъ (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 113); если бы бгѣ розказа(л) тое, жебысмы нѣба могли достоупіти, соуптѣлныи квѣстии и довѣпныи ди(с)поутовѣали бысмо,... шо за лѣка(р)ство прошѣ могли бы мѣти неоучѣныи и простыи? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222); понева(ж) тебѣдоръ квѣстіи або зага(д)ки якїсь на прѣбѣ посыла(л) къ нѣмѣ, и абы емѣ ихъ розвазѣлъ..., онъ... вѣлми мѣдре противъ того ѿ(т)писѣлъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 186); Гды(ж) Афанасій стѣ(и) ѿ квестіа(х) або въпросе(х) и ѿ(т)вѣтахъ написалъ абысмо наше(д)ши кр(с)тѣ на зе(м)ли розбѣрѣли его на двое и покидали (Скит, 1633 *ЛСБ* 458, 2).

2. Розгляд судової справи: До того, кгда на квестыях Рожковский был, признал, же ...слугу своего... до него тихо посылал, просечи его... абы сестру... отводал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 510); который тотъ то поменованый Леско Рокицкий... // ...доброволне, еще не будучы на жадныхъ квестыяхъ, призналъ: "ижъ я тые речы... побралъ" (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 456-457).

КВЕСТИЯ див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТИЯ див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕСТЬ ч. (смп. kwest, лат. quaestura) дохід: тбтѣ же квѣсть або зыскъ за товѣры и крѣмы дѣловныхъ рѣчей рѣмовы прихѣдачій пере(д) ѿчи кладе(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172).

КВЕСТИЯ див. **КВЕСТИЯ.**

КВЕТЕНЬ див. **КВѢТЕНЬ.**

КВЕТІЄ див. **КВѢТІЄ.**

КВЕТКА див. **КВѢТКА.**

КВЕТНЫЙ див. **КВѢТНЫЙ.**

КВЕТЪ див. **КВѢТЪ.**

КВИНТА ж. (смп. kwinta, лат. quinta) (міра ваги, яка дорівнювала одній п'ятій лота) квінта: приложиле(м)... сребра, крести(к)... и нѣцо цато(к) ѿ(т) сребра

жолнеро(м) даного, котрое важи(ло) лотовъ по(л)тора и кви(нтѣ) (Львѣв, 1622 ЛСБ 1049, 2 зв.).

КВИНТЕЛЬ ч. (лат. quintilis) липень: о ономъ юлиоушѣ цѣсарѣ римскомъ читаемо, же... в' календарѣ... частью пре(з) припадокъ, частью пре(з) названье одного м(с)ца // ѿ(т) своего имени юліоушемъ, то есть июлемъ, которого пере(д) ты(м) квинтелемъ звано, ѿ(т)мѣнѣ оучинилъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 47-47 зв.).

КВИСТИ дієсл. недок. Цвісти, діал. квисти: цр(с)твѣ(т) Хва църковъ в' посредь тиранѡвъ безбожныхъ и якобы леліа в' тернію квітеть (Острог, 1598-1599 Апокр. 190 зв.).

Див. ще **КВИТНУТИ**.

КВИТ див. **КВИТЬ**.

КВИТА ж. Квит: а ѿт княза Или на то квітѣ взати, которѡуж патсот коп грошей бѣдет мѣти приписанѣ к первой сѣмѣ на томже имѣни (Неполоничі, 1531 АС III, 386).

Див. ще **КВИТЬ**.

КВИТАЦЕЯ див. **КВИТАЦИЯ**.

КВИТАЦИЙНИЙ прикм. Квитанційний.

♦ **квитацийний листъ** див. **ЛИСТЬ**².

КВИТАЦИЯ, КВИТАЦЕЯ, КВИТАЦЫЯ, КВИТАЦА ж. (стп. kwitacuja, слат. quitantia) квитанція: А мають они,... дати намъ ѡсмъсо(т) копъ гроше(и): трыста копъ готовыми грошми, а па(т)сотъ копъ гроше(и) на квітацыи наши тымъ, кому будемо в ни(х) давати (Берестя, 1505 ТУ 45); а бояромъ Кіевскимъ на квітацеи и на иные потреби господарскіе осмъ сотъ копъ и 30 копъ грошей (Краків, 1508 АЮЗР И, 120); цырокграфъ а(л)бо квітацыа (к. XVI ст. Розм. 71 зв.); сплатилихмо дѣтемъ яремъковымъ то есть зо(л) к̄ г(ри) к̄, що

коштѡю(т) записы албо квітацыи (Львѣв, 1607 ЛСБ 1044, 5); побралаи... листов записов на розные долги... квітацыи (Бориспіль, 1615 АБМУ 9); я... ѡве(с) проце(с) ...касую...: ѡ которы(и) вже ѿ(т) даты сее моее доброво(л)ное квітацыи на мене самую дети и потомъки мое стегати, ани жадное ваги и моцы мети не маеть (Люблін, 1618 ЛНБ 5, II 4056, 61).

КВИТАЦЫЯ див. **КВИТАЦИЯ**.

КВИТАЦА див. **КВИТАЦИЯ**.

КВИТЕНЬ див. **КВѢТЕНЬ**.

КВИТКА див. **КВѢТКА**.

КВИТЛЫЙ прикм. (стп. kwitly) квітучий: Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казятъ винници, бо винница наша квітла есть (поч. XVI ст. Песн. п. 51).

КВИТНУТИ, КВѢТНУТИ дієсл. недок.

1. Квітнути, цвісти, розцвітати, діал. квітнути: такѡвое тепло было, и(ж) сады квітнѣли (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 57); Виноградъ квітне(т), и грѡна принѡсит' (Київ, 1625 Злат. Н. 127 зв.); ѡдни [овочи] квітнѣтъ, дрѣгїи зрѣють, дрѣгїи зрѣлыи на зѣмлю падають (серед. XVII ст. Хрон. 5 зв.); *Образно*: Квітни жъ пѡлна лилѣю вѡнностей дѣхѡвны(х), Оздоровлѣй запахомъ, розѡмы оулѡмныхъ (Львѣв, 1642 Бут. 6).

2. *Перен. (процвітати, успішно розвиватись)* квітнути: видечы бытъ писма згодные светыхъ отецъ Греческихъ, яко и Латинскихъ, а звлашча — тыхъ, которые еще передъ розерваніемъ за единосства квітнули, вси едностайне зезьволившысе, такъ свое зданье и остатнее вызнанье повѣдѣли (Вильна, 1595 Ун. гр. 129); В правдиво(и) вѣре и в побо(ж)но(ст)и квітнущи(м)... пано(м) бра(т)ству Лво(в)скому (Вишнівецъ, 1614 ЛСБ 454, 2 зв.); Въ словѣ похвал-

номъ... Богословъ Григорій мовить: “быль той часъ, гди речи наши квѣтнули и добре ся мѣли...” (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); я(к) лѣствіе смоко(в)ное цвѣтѣтъ, тѣкъ и жи-вѣтъ ихъ завше квѣтнѣти бѣдетъ, и нѣгды не двѣне(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939); квѣтнѣла и еще квѣтнетъ при Бѣкѣ Пѣн’скоумъ...Консіліа (Київ, 1648 *МІКСВ* 351);

(*досягати вищого розквіту духовних, розумових сил*) розквітати: а ты(х) тежъ часовъ герони(м) а(в)кгѣсты(н), а(м)броси(и), докторове стѣе квѣтнѣли (1582 *Кр. Стр.* 51 зв.); в тѣхъ двѣхъ вѣкѣхъ, квѣтнѣли Оучѣтели велѣкїи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 26).

3. *Перен. (ставати відомим)* ширитися, поширюватися: кто слѣхае(т) с пи(л)ністю слова бжїа, а вѣслѣхавши его тѣкъ чїни(т) ...и повѣдае(т) и(н)ши(м)... якобы кви(т)нѣло слово бжїе промѣ(ж)кѣ нїми (XVI ст. УЄ № 29519, 124); самъ боудъ емоу приклѣдом’ и наоуче(н)емъ, Абы ѣслись дѣбрыи, твоа..., слава в немъ кви(т)нѣла и нѣк(д)ы не знїкла (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); Тѣкъ же слава кви(т)не Карѣла... не ти(л)ко В корѣнѣ По(л)ско(и), але и в’ шве(д)скѣ(и) земли (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

4. *Перен. (чим) (виділятися)* красуватися: тепѣрь не тѣлко мѣста Блгч(с)тїе(м) и Вѣрою Хвою квѣтнѣт’, але и пѣстына в’ Имени Хвом’ славит’са (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.); Здѣри ми то Пѣнъ Бгѣ: и(ж) ми на самѣи персѣнѣ... не схѣдитъ, котѣраа... наѣкою бо(з)кою... оукрашѣна; и побѣжно(с)тю кви(т)нѣчаа (Чернігів, 1646 *Перло* б нenum.);

(*вабити зір*) красуватися: тою травою и квѣто(ч)ками тѣми котѣры(х) оучиниль нѣ на жадноюу потрѣбѣ свою, ед’но дла потрѣбы лю(д)скои, а пре(д)ца... розмайтыми

фѣр’бами квѣтноу(т) и приовѣтими соу(т) (1645 УЄ № 32, 81 зв.).

5. *Перен. (наповнювати собою, домінувати)* панувати, царювати: На(д) всѣ йншіи бовѣмъ цѣнѣты бѣлогѣлѣвскїе..., молчѣніе свѣтлѣ сїѣетъ,... и тѣкъ сѣвершѣнный покѣй в’ таковѣмъ домѣ квѣтнетъ и пребывѣетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 934).

Див. ще КВИСТИ.

КВИТНУЧИЙ, КВИТНУЧІЙ, КВѣТНУЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм. 1. (про рослини, що цвітуть)* квѣтучий: олівное древо и иные квѣтноучїе дрѣва, скѣро и в’ чрѣвоное мѣре вкидаются камѣнѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174); Злѣкъ: ...всакаа трава квѣтнѣчаа, зѣлье (1627 *ЛБ* 43); Бгѣ... знѣвши з’ нїхъ квѣтнѣчѣго лїста смѣкѣвногѣ, препоасѣніе дѣль їмъ ризы кожѣаны, и облече їхъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939);

(*багатий на квіти*) квѣтний: взалемъ... на себе повїнност’, абы(м) часѣ квѣтнѣчѣго весенногѣ... Писмъ стѣ(х) зобрѣвши, вам’..., в дѣръ ѣфѣрова(л) (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

2. *Перен. (про людину з гарним здоровим виглядом)* квѣтучий: Нехѣй же з’ квѣтнѣчимъ Прп(д)бїемъ твоїмъ, в’ дѣлгїи прившелѣкихъ помѣслѣнѣстахъ Лѣта, квѣтнетъ южъ и в’ Цркѣви Бгѣ, чѣгѣ... завше покѣрне прѣсїмъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351); По мнѣгихъ днїи жѣна егѣ ѣборѣтила бчи на млѣдѣнца квѣтнѣчѣго (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

3. *Перен. Розкішний, пишний:* вѣшольса(м) прѣтъ сѣ всѣми аггѣлскогѣ подобѣн’ства стѣрцы сѣдїнами квѣтнѣчими (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54 зв.); Вышольсамъ прѣтъ со всѣми ангѣлскогѣ подобїа старцами, сѣдинами квѣтнѣчими, просѣячи

...ихъ отъ писма лагодными... слова (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021).

КВИТНУЧІЙ див. **КВИТНУЧИЙ**.

КВИТНЫЙ див. **КВѢТНЫЙ**.

КВИТОВАННИЙ див. **КВИТОВАННЫЙ**.

КВИТОВАННЫЙ, КВИТОВАННИЙ прикм. Підтвердний. ◊ листъ квитованный (квитованный) див. **ЛИСТЪ**².

КВИТОВАТИ, КВИТОВАТЬ, КВѢТОВАТИ дієсл. недок. (стп. *kwitować*) (що, кого з чого) (*засвідчувати правильність, достовірність чого-небудь*) підтверджувати квитом, діал. квітувати: А ве(д)же хто не могучи або не по(с)пеючи до врадѣ по пн̄(з)и ехати хоте(л) чере(з) кого иного тые пн̄зи брати и квитовати, тогда иначе(и) не мае(т)... то(л)ко чере(з) прокуратора (1566 *ВЛС* 50 зв.); жидове проси(ли) его абы... кви(т) сво(и) по(д) печат(т)ю своею на то да(л) а и(х) с того квитова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); Ту везнава(м) и(ж) мнѣ са досы(т) заплаты оучинило ѡ(д)... брату(в) мои(х)... и сестрѣ мою(и) С чо(г) мы ѡбое квітуемо ѡ(д) мала до вела я сестроу и во(л)ными и(х) чинимо вѣкуистѣ (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7); ѡчинили рахѣно(к) вы(ш)помѣнены(и) слѣшны(и) с которого рахѣ(н)ку вчинили и(х) во(л)ными и квѣтуемо (Львів, 1607-1645 *РДВ* б); мы его м(лсти) с тоє сѣмы пинезе(и)... квітѣе(мы) и во(л)ны(мѣ) чине(мы) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 21 зв.); теды за таковую то брате(р)скую мило(ст)... з опеки и з одобра(н)я ты(х) рѣхомы(х) доб(р) ...брата мое(г) квітую и во(л)ны(м) чиню (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115 зв.); даю моцѣ... каждому по особну, во всех справах стават,... сумы декретами всказанные отбирати и зѣ одобраных квитовать (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 187).

Див. ще **КВИТОВАТИСЕ**.

КВИТОВАТИСЕ, КВѢТОВАТИСЯ дієсл. недок. Те саме, що **квитовати**: Я алекса(н)де(р)... и я Алекса(н)дра пясочиньская... явѣно чинимо и сознаваемо... Ижѣ мы... зо вси(х) по(с)тупько(в) правѣныхъ декрето(в)... вшеляки(х) в сѣда(х)... на яки(м) ко(л)векѣ стопню и те(р)мине зави(с)лыхъ квітѣемо се выпѣщаемо и... во(л)нымѣ чинимо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); П. Яни(и) Афе(н)дикови(ч)... даль золоты(х) м̄ с чого ся его квѣтѣе(т) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39).

КВИТОВАТЬ див. **КВИТОВАТИ**.

КВИТОВНИЙ прикм. Квитанційний, підтвердний. ◊ квитовный записъ див. **ЗАПИСЪ**; квитовный листъ, листъ квитовный див. **ЛИСТЪ**².

Див. ще **КВИТОВЫЙ, КВИТУЮЧИЙ**.

КВИТОВОЄ с. Оплата за написання, видання квіту: просимо ва(с) ѡ квиты а мы ва(м) за працѣ квитово(г) што слушная дамо и дали и(м) за принуше(н)е(м) и(х) квитово(г) по чотыри гр̄ши литовски(х) (Володимир, 1582 *ЦДІАК* 28, 1, 15, 104).

КВИТОВЫЙ прикм. (який стосується квіта) квитанційний: которую копию квіттовую протестуючий часу права верификуючи, принушеньє свое указати готовъ ест (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655); записъ квитовый див. **ЗАПИСЪ**.

Див. ще **КВИТОВНИЙ, КВИТУЮЧИЙ**.

КВИТОКЪ ч. (посвідчення особи) квиток: помененый Федор Липка,... выправивъшы себе прашпортъ у Гуляницького, квітѣки залогы места Луцка,... вси збераня шляхецъкие... плюндроваль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72).

КВИТУЧИЙ прикм. (про рослины, що цвітуть) квітучий: винници квітучи дали суть вонность свою (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

КВИТУЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Квитанційний. ◊ листъ квитуючий див. **ЛИСТЬ**².

Див. ще **КВИТОВНИЙ, КВИТОВЫЙ.**

КВИТЬ, КВИТ, КВѢТЬ ч. (письмово зобов'язання, розписка, квитанція) квит: Я Павел Нарѣшович, ... взал єсми въ слѣжебника... патнадцат копѣ грошей и на то єсми ємѣ дал квит мой под моею печатю (1534 AS III, 471); Я Федор... ѡзнаймѣю тым квитом моим (Заслав, 1544 AS IV, 376); Я Иван Гѣлевич, ... сознаваю сим моим квѣтомъ, иж єсми взал платѣ господарьского, ... ѡалєного на сойме Городенскомъ из ымени... княза Романа Санкгѣшковича (Володимир, 1568 AS VII, 266); Фило(нт) стрыбы(л)... ѡ(з)на(и)мую ты(м) мои(м) квито(м) и(ж) ми досы(т) ѣчини(л) за побо(р)... ѡфалены(и) на доплаче(н)є пано(м) жо(л)неро(м)... па(н) ва(в)ринє(ц)... з має(т)ностє(и) свои(х) (Київ, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 63); за всю [цеглѣ] дали(х)мо ве(д)лє квитовъ злѡ(т) 510 (Львів, 1628 ЛСБ 1051, 5); На враде гродскомъ... Иванъ Водяникъ... подалъ... добровольный записъ свой квитовый на подписе нижей менованыхъ, отъ себе урожоному пану Янови Белецкому и иншимъ въ томъ квите нижей менованымъ (Житомир, 1650 ЧИОНЛ VIII-3, 20); **квитъ добровольный** — (згідний з правом) правний квит: ничего ѡближати не маю(т) тымъ нашимъ квитомъ доброво(л)нымъ (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 27); **квитъ отмытний** — квит про сплату мита: приєха(в)ши мне ту(т) до Володимера на я(р)марокъ с товаромъ... Юзефъ Абрамовичъ... поча(л) пыта(ти), є(с)ли бы(х) ме(л) квитъ ѡ(т)мы(т)ны(и) (Володимир, 1602 ТУ 236); **квитъ поборовый** — квит про сплату податку: а водле квитовъ поборовыхъ, до поборецъ короля его милос-

ти отъдавати маю(т) (Полонна, 1601 АрхЮЗР 6/I, 287); где тежъ розные sprawy реєстра и квиты поборовые, ... не ведати, где поде-ли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 150); **квит скарбный** — квит, виданий скарбницею: Отець Владыка маєт перед нами ѡказа-ти... квит скарбный, естли чинил тамъ в скарбе личбѣ за тым мандатом (Луцьк, 1570 AS VII, 374); **увяжчий квитъ** — квит на офіційне введення когось у володіння: Я Юре(и) муховецки(и)... ѡзна(и)мую то на се(м) ѡвя(ж)чо(м) квите... ижъ... пнѣ... вороне... ѡвязало(м)... в де(р)жаньє и... ѡжы-ваньє подало(м) пляць (Київ, 1597 ЦНБ ДА/П-216, 76).

Див. ще **КВИТА.**

КВИЧАТИ дієсл. недок. Кувікати, діал. квичати: А иный посмѣваю(т)са с того... єжєли мѣло до пѣмѣти прїйде и оубоить-са, оувидѣвши товѣриша своего оум'рѣша-го, и тѣ недо(л)го, нѣ подобє(н)ство вєпрѡвъ гдѣ єдинѣго забивѣю(т) тѣ иный к'ви-ча(т) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 266); q̄undio, квичю (1642 ЛС 212).

КВИЧЕНИЕ с. Кувікання, діал. квичан-ня: q̄unnitus, квичение сви(н)ное (1642 ЛС 212).

КВИТЬ див. **КВѢТЬ.**

КВОКАТИ дієсл. недок. Квоктати, куд-кудакати, діал. квокати: q̄locio, is, квоччу, квочу (1642 ЛС 210).

Див. ще **КВОКТАТИ.**

КВОКТАТИ дієсл. недок. Те саме, що квокати: q̄locio, is, квоччу, квочу (1642 ЛС 210).

КВОКУШЪКА ж. Квочка, квоктуха. Особова вл. н., ч.: Степанъ Квокушъка (1649 РЗВ 138 зв.).

КВОЛИ, ГВОЛИ, КГВОЛИ, КЪГВУ-ЛИ прийм. (з дав.) (чєс. kvŕli, стп. kwoli, qwoli) 1. (виражає об'єктні відношення)

(вказує на особу або предмети, на які спрямована дія) заради, задля (кого); для (кого): самое подобіє х̄во, пр̄(о)рковъ его древнихъ, и апостоловъ ст̄ы(х) показили, Бороды и ѡсы поголивши мѡжский образъ в женский преманаючи Не ономѡ ли то кволи папѣ который малого папезжа былъ оуродилъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 20); Я дей зась, не только же маю суму на именно Доросине, але и вечность имени Шклєня, ... которую вечность имени Шклєня не кгволи стороне, але дей вашей милости урядови, для зрозумєня, показую (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 413); а ижъ то дв(д)ъ не кволи сбѣѣ самомѡ чини(л) але подобно кволи затврѣдиломоу..., жидовъскому нарѡдовы (1598 *Розм. пан.* 45); а на остатокъ гай, кѡгвули рознымъ потребамъ при дворцу будучий, ночнымъ способомъ подданнымъ Зарубинскимъ высечи и до Зарубинцу спровадитъ позволилъ, — якожъ высечено и праве въневечъ той гай обернено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 540); Лѣчъ же не всѣ(м) еще лѡкнѡчы(м) сынѡ(м)... ѡногѡ Хлѣба насытитисѡ достѡло, для того(ж), частокрѡтномѡ ихъ жаданю квѡли по трѣтєє южъ в' тепѣрешне(м) Рѡкѡ, ... выдаѣт'са (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

2. (виражає відношення мети) заради: а еслї квѡли порѡдкомъ тѡ по насъ потребовано бывѡеть; мѡ корѡны пѡлскои, ... ѡбывѡтелѣ, ве(д)ле давной приповести нерѡдомъ стоимѡ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 50); еслижъ кволи едности костелной о томъ ачъ са южъ и вышше нѣшто припомнѣло, однакъ и в пришло(м) роздѣле ширей мовитисѡ боудеть (Там же, 161).

КВОТА ж. (*стп.* kwota, *слат.* quota) квота, сума, частка: певъную квоту в способъ яковоесь за то контенътации намо-

вивъши и ексьнункъ двесте червъонныхъ золотыхъ тот же... ксенъдзъ... од... суди земъского Луцького, взявъшы..., тое постановене межи собою скрытое и таемное мили (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 605).

КВѢЛИТИ дієсл. недок. Квилити: обу-а[gl]io, is, плачу, квѣлю (1642 *ЛС* 287).

КВѢТЕНЬ, КВЕТЕНЬ, КВИТЕНЬ ч. Квітєнь: ꙗфѡс. квѣтна иї. крѡль стефѡнъ оуехѡлъ до кракова и докоронова(н) (1509-1633 *Остр. л.* 127); феврала назвали мартомъ, а марта кветнемъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 22); тамъ же будучи, ... видель... дня тринадцатого месеца квітня, ... великое спустошене того села Козлиничъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 424); Для того вси(м) Бгѡ милѡючимъ дшамъ, то єсть правдївымъ хр(с)тїаномъ..., пѣршимъ мѣсацемъ єсть Квѣтєнь, назывѡемый Априль (Вільна, 1627 *Дух. б.* 56); Антони(и) Трубе(л)ски(и)... року тепере(ш)но(г)[o], тисеча ше(ст)со(т) сорокъ девято(г)[o], мѣ(с)ца кве(т)ня ше(ст)на(д)цато(г)[o] дня... // ...да(л) тое мое сознанє с по(д)писо(м) рѣки мое(и) вла(с)но(и) (Житомир, 1649 *ДМВН* 181-182).

КВѢТІЄ, КВЕТІЄ с., зб. Квіття, квіти: Отикайте мя кветїємъ (поч. XVI ст. *Пєсн. п.* 50); оуже зима поминоула, ... квѣтїє оуказалось оу нашої земли (Там же, 51).

Див. ще **КВѢТА**.

КВѢТКА, КВЕТКА, КВИТКА, КВѢТЬКА ж. 1. Квітка: Бо якось тѣє ново перемѣйные квѣтки и май вмѣсто зелѣное бѡрвы все бѣлюю намъ зверхѡ притрасѡють (Острог, 1587 *См. Кл.* 13 зв.); Провѡдили его те(ж) неви(н)нїи дѣто(ч)ки, мечѡчи по дорожѣ кви(т)ки (XVI ст. *УЄ* № 29519, 36); на которыхъ местцахъ засталем розмаитыми кветками и зєлями для окритя знаков душоныхъ обложоно и окрито (Луцьк, 1604

АрхЮЗР 8/III, 494); Бы(л) оу пога(н) звычай жебы полбжни(ц) з надвбра коронами и квѣ(т)ка(ми) накрывáлиса по двба (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259); Того древа нѣгде нема(ш) кро(м) тоей квѣтки которая з рау винесе(н)на, с тоей квѣ(т)ки древо виросло (серед. XVII ст. *Луц.* 536); *Образно*: свѣтъ зѣмный з' зимы са смѣть, гóры квѣтками одѣва́еть (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Особова вл. н., ч.: У Федора Кветки домъ згорель зо всею маетностю (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 244); степанъ Квѣтка (1649 *РЗВ* 132 зв.).

Див. ще **КВѢТОКЪ, КВѢТЬ, КВЯТОКЪ.**

КВѢТНУТИ *див. КВИТНУТИ.*

КВѢТНУЧИЙ *див. КВИТНУЧИЙ.*

КВѢТНЫЙ, КВЕТНЫЙ, КВИТНЫЙ

прикм. Квітний. ◊ квѣтная (кветная) неделя, неделя (недѣля) квѣтная (квитная) *див. НЕДѢЛЯ*; пятокъ квѣтний *див. ПЯТОКЪ*; среда квѣтная *див. СРЕДА.*

КВѢТОВАТИ *див. КВИТОВАТИ.*

КВѢТОВАТИСЯ *див. КВИТОВАТИСЕ.*

КВѢТОКЪ ч. 1. Квітка, квіт: Рѣкбю Держытъ квѣтокъ, дрѣгою Кнѣгѣ, тамъже Кадѣло (Вильна, 1620 *Лям. К.* 27); Повѣдаю(т) тые которые пѣшоу(т) ѿ зѣла(х) ижъ есть квѣто(к) которомѣ има есть *Filius apteratrem...*, котóрый то(т) ма́еть ди(в) и тое чо́удо з натоуры, же прѣвѣе овоцы приноситъ и пло(д) нижли еще заквѣтне(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 252 зв.); Робóтничкве, котóрыѣ ѿкóлѡ садѡ(в) и ѡгорóдѡ(в) ...робат'... квѣты... збираючи, Панóмь... ѡхóтне принóсат'... Нѣчóго... з тых квѣткѡ(в) не маючи, тóл'кѡ..., вóнности ихъ заживаю́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504); вдова... слѣзы горкотóчные прѣдко оусѣшветъ, Квѣтко(м) слѣчны(х) запахѡвъ, иж' та

пóльны(м) чѣе(т) (Львѣв, 1642 *Бут.* 5 зв.); *У порівн.*: Жалóбне тóй пóрванный яко Квѣтокъ ѡ(т)пáль (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 8).

2. *Перен. (найкращий із творів, пам'яток)* перлина: По здана(х) ѡ(т)це(в) сты(х) встоупѣ(м) // в ѡгоро(д) пѣсма стѣо и з нѣго нарвѣмо квѣтко(в) на вѣне(ц) мóвы нашей спосóбны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 234 зв.-235); Ва́м' абóвѣ(м) влáчно и ва́шим чѣстным' оучителе(м) догажа́ючи, Набожѣнства Прáвило понѣкоим' скоротѣвши, а бáрзѡ потрѣбными и лáтвыми Надками... и розмышла(н)ми ѡбаснѣвши, Титѣло(м) за(с) Анѣологѣа... албо зобрáнѣем' Квѣткѡв', ѡтитѣловáвши... до рѣкъ ва́шихъ подаю́ (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

Див. ще **КВѢТКА, КВѢТЬ, КВЯТОКЪ.**

КВѢТОЧКА ж. 1. Квіточка: Ноу(ж) што ѡ́ныи дѣто(ч)ки мóвили, г(д)ы его стѣю мл(с)ть Потика́ли и(з) вда(ч)ними квѣто(ч)ка́ми (XVI ст. *УЄ* № 29519, 36 зв.); Зѣл'е выно́сило ма́ккое и ѡквѣтоє, розмаѣтого рóжаю квѣточки ма́ючее, до пóкармѡ(в) пожѣтѣчноє (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); Не то(л)ко на(с) хр(с)тѣ́ане зав'стыдає(т) писмо, ты(х) п'тѣць с прикла(д)у кѣтóры(х) бѣ крѣми(т), áле тою травою и квѣто(ч)ками тѣми котóры(х) оучиниль нѣ на жа(д)ноую потрѣбѣ свою, е́дно дла потрѣбы лю(д)скои (1645 *УЄ* № 32, 81 зв.); *У порівн.*: зо всѣ(х) все щокóл'век' до дѣшного збавѣна налѣжитъ якъ квѣточки, збираючи,... над' пластръ медóвый солб(д)шѣй з' нихъ медъ цно́тъ чѣнать (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 398).

2. Особова вл. н., ч.: Леско Квѣто(ч)ка (1649 *РЗВ* 401).

Див. ще **КВѢТОЧОКЪ.**

КВѢТОЧОКЪ ч. Те саме, що квѣточка: мовлю ва(м) же нѣ сълóмо(н) ве вши(ст)кой славѣ своєй не ѡболо(к)са яко еди(н)

ω(т) си(х) квѣто(ч)ко(в) (к. XVI ст. УЄ № 31, 110 зв.); Нѣчого бо(л)шь с тыхъ квѣточковъ не маючи, то(л)ко на бързо коро(т)кїи ча(с)очи нїми потѣшаючи во(н)ности заживаю(т) (I пол. XVII ст. УЄ Кан. 78).

КВѢТЬ, КВЕТЪ, КВИТЬ ч. 1. Те саме, що квѣтокъ у 1 знач.: Смотриѣте на квѣты пол'ныи. якъ росту(т), не працѣют са, ани прадоу(т) (1556-1561 ПЄ 275); Ваїе, розки (з) квѣто(м), лозá, багна́та (1596 ЛЗ 32); Робѣтникѡве, котѡрыѣ ѡкѡлѡ садѡ(в) и ѡгорѡдѡ(в)... робат'... квѣты... пахнѡчїѣ ...збираючи, Пáнѡмъ... ѡхѡтне принѡсат' (Київ, 1637 УЄ Кал. 504); flos кві(т) (I пол. XVII ст. Сем. 85); Зродїла земля зѣлье зелѣное..., квѣты роскошныи (серед. XVII ст. Хрон. 2 зв.); У порївн.: Естемъ якъ квѣтъ рожовий нѡѣ виставленна (I пол. XVII ст. Рез. 180); *Образно:* Я квѣтъ полныи а лилия оудольняя! Яко лиліа межї тернїемъ, такъ милая моя межї дочерями (поч. XVI ст. Песн. п. 50); **кветъ мушкатовый** — (мушкатний цвіт як приправа) мацис: от фунту квету мушкатового грошей два (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 560); Свири(д) Семенови(ч)... ме(л)... // ...квету мушкатового фунто(в) ѡ (Берестя, 1583 Мит. кн. 33-33 зв.).

2. (візерунок у формї квітів) квіт, квітка: на(д) кре(с)то(м) нерѡдкотво(р)е(н)ны(и) ѡбра(з) ѡ(т)ливаны(и)... по дрѡго(и) сторѡнѣ квѣты выбитые (Львів, 1637 Инв. Усп. 4); Фело(н) злотоглавѡ бѣлого квѣты злотые (Львів, 1641 Инв. Усп. 52 зв.).

3. Те саме, що квѣтокъ у 2 знач.: Вѣнãта тѣхъ квѣтѡвъ Канѡнныхъ, сама Цр̄ковъ Х̄ва причїною ми была, котѡраа..., сѡкъ тѣлько самѣй с' Кнїгъ Б̄ж(с)твѣнныхъ выбираючи, ѡнымъ ср(д)ца лѣдскїе напаѣет' (Львів, 1640 Окт. 4 нenum.).

◊ **квѣтъ дѣвства** — цнотливїсть, невиннїсть: тоє значи(т) тобѣ, абысь захова(л) квѣ(т) дв(с)тва еи неѡувадѣемый котѡрїй ѡбїцáла г̄ѡ б̄ѡ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 379).

Див. ще **КВѢТКА, КВЯТОКЪ.**

КВѢТЬКА *див.* **КВѢТКА.**

КВѢТЫ *мн.* Квіти: смотриѣте на квѣты пол'ныи якъ росту(т) (1556-1561 ПЄ 275); Робѣтникѡве, котѡрыѣ ѡкѡлѡ садѡ(в) и ѡгорѡдѡ(в)... робат'... квѣты... пахнѡчїѣ ...збираючи Пáнѡмъ... ѡхѡтне принѡсат' (Київ, 1637 УЄ Кал. 504); Зродїла земля зѣлье зелѣное..., квѣты роскошныи (серед. XVII ст. Хрон. 2 зв.); У порївн.: Ижъ жрѡдло Бо(з)ства ѡц̄ъ естѣ, а Сн̄ъ и Дх̄ъ Бо(з)кого рожѣна, ели слѣшна такъ речї, ѡ(т)ростки з' Б̄а рожѡныи, якъ квѣты, и преисто(т)ныи свѣтлости, ѡ(т) ѡсвáчѡныхъ пїсмъ взалїсмо (Київ, 1619 Гр. Сл. 207); *Образно:* З злѡтыхъ са вѡдѣ стѡго ѡхоложãючи: Злѡтовїдне, и безѣ Скáзы, проквитãючи, С котрѡго золотѣхъ са квѣтѡвъ позщипáло: И на пожїтокъ вáмъ, цнѣмъ дѣтемъ, зобрáло (Львів, 1609 На Злат. 3); Вѣнãта тѣхъ квѣтѡвъ Канѡнныхъ самá Цр̄ковъ Х̄ва причїною ми была, котѡраа фолкгѡючи нѣмоци лю(д)скѡй, сѡкъ тѣлько самѣй с' Кнїгъ... выбираючи, ѡнымъ ср(д)ца лѣдскїе напаѣет' (Львів, 1640 Окт. 4 нenum.).

КВѢТЬЕ *див.* **КВѢТА.**

КВѢТЬЯ *див.* **КВѢТА.**

КВѢТА, КВѢТЬЕ, КВѢТЬЯ с., зб.

Квіття: сквитла ли естѣ винница, расплодили ли соуть квѣтья овѡщи (поч. XVI ст. Песн. п. 56); а зау(т)ра до грѡба его не соу(т) яко ѡноую травѡу або квѣта (к. XVI ст. УЄ № 31, 116); Якъ с' пакнои рѡжѣ квѣтамъ посыповáт Тáкъ естѣ Стефá-

на, хва́лами коронова́т (Львiв, 1616 *Бер. В.* 84); Вiддѣль есмь перед' собо́ю ви́нный щепъ, на котóромъ бѣли три рóшчки // и зна́гла выроста́ющее квѣтье (серед. XVII ст. *Хрон.* 65-65 зв.).

Див. ще КВѢТІЄ.

КВЯТОКЪ ч. (*стп.* kwiatek) те саме, що **КВѢТОКЪ**: виделихмы на ши́и знак душеня и давеня сине значне, яко венцем шию обложил, которую синост душеня квятками и зелями розмаитыми открыто для знаку было (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501).

Див. ще КВѢТКА.

Слова, що починаються на “КГ” див. під літерами “Г”, “Г”.

КГОРЪ *присл.* Догори, уверх: пѣтръ... гды его́ яко́ ха на крестѣ́ роз'пина́ли, про-си(л) абѣ не та(к) я́къ ха́ голово́ю кго́рѣ, але к зе(м)ли оукрижова́ли (Вiльна, 1596 *З. Каз.* 32).

КДЫБЫ *див.* ГДЫБЫ.

КДЫЖЪ *див.* ГДЫЖЪ.

КДЫЖЬ *див.* ГДЫЖЬ.

КЕДВЕЗОВАТИ *дiєсл. недок.* (*мад.* kedvez) (кому) догоджати, благоволити: Ище Юда не кедвезоваль юй (XVI ст. *НЄ* 40).

КЕДРОВАТЫЙ *прикм.* Кедровий: cedrat, ке(д)роваты(й) (1642 *ЛС* 116).

КЕДРОВИЙ *див.* **КЕДРОВЫЙ**.

КЕДРОВЪ *див.* **КЕДРОВЫЙ**.

КЕДРОВЫЙ, КЕДРОВИЙ, КЕДРОВЪ *прикм.* 1. (*виготовлений, зроблений із кедрa*) кедровий: огородѣмъ же ихъ порканы кедровими (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57); я живѣ в' домѣ кедрово(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 5); кре(ст) древяны(и) рѣзаны(и) кедровы(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 255).

2. (*який стосується кедрa*) кедрови... кѣсто(к) невели́кы(и) езинóвый которы(и) ...межи те(р)нiе(м) рóсль, то(т) ѿ выслоухана проси(л). не идѣте мóви(т) дале(и)..., бо та́а порóда кѣдрова не та(к)... е(ст) пожитечна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 59); cedrin, ке(д)ровый, ке(д)рски(й) (1642 *ЛС* 116); кедровая смола *див.* **СМОЛА**; кедровое древо, древо кедровое (кедрово) *див.* **ДРЕВО**; дерево кедровое (кедрово) *див.* **ДЕРЕВО**.

Див. ще КЕДРСКИЙ.

КЕДРСКИЙ *прикм.* Кедровий: cedrin, ке(д)ровый, ке(д)рски(й) (1642 *ЛС* 116).

Див. ще КЕДРОВЫЙ.

КЕДРЪ ч. (*цсл.* кедръ, *гр.* кѣдрoς) кедр: Нестеръ... // видитъ гордо(г)... цра́ што(ж) са возноситъ на(д) кедры ливаньскими (1489 *Чет.* 57-57 зв.); кедръ... е(ст) древо, и(з) него же нѣкаа со́кость вытече(т) по(до)бна смолѣ (XVI ст. *Травн.* 159 зв.); Вѣтеръ выворбчае́тъ древа высокiи: Тополѣ́ ѿказалыи... кедры лiванскiи (поч. XVII ст. *Пчела* 57); на то(и) горѣ кедры барзо высóкiи (1627 *ЛБ* 219); cedrelate e(t) cedr(us) ке(д)рѣ (1642 *ЛС* 116); вѣталъ есмь высóкiи кѣдри егѿ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *У порiвн.*: тварность его свѣтлость Ливанова, выборныи яко кедръ, горло его пресладко, а весь възъжаданыи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); *Образно*: мы всѣ... рыда́ймо: понева́ж' оупа́ль Кѣдръ, тó е(ст) архимáндритъ на(ш) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 18); Сла́ва Лива́нова к' тебѣ́ прiйде́тъ, Кипарiсо(м), и Пѣвго(м), и Кѣдромъ сплѣдъ, прослáвити мѣсто Стѣе́ мое! (Київ, бл. 1619 *О обр.* 45).

КЕЙСЯКЪ ч. (*стп.* kasek) мiра довжини, 50 лiктiв: от кейсяка китайки бурьское // грошей тридцат (Вiльна, 1568-

1573 ПККДА II, дод. 559-560); от кейсяка грамухи грошей двадцать (Там же, 560).

КЕЛБЪ ч. (стп. kielb) (назва дрібної риби) пічкур, діал. келб: gobius, ке(л)бъ риба (1642 ЛС 210).

КЕЛЕЙНИКЪ ч. (служник ігумена, архієрея, ієромонаха) келійник: Сиггелъ, келійникъ Патріа(р)ші(и), и протосіггелъ, бблшій келійникъ и ч(с)тень, а(б) печáта(р) (1627 ЛБ 234).

КЕЛЕЙНИЙ прикм. Келійний: Псалтырь келейныхъ правилныхъ двадцать печатныхъ (Густин, 1638 АЮЗР III, 21).

КЕЛЕПА ж. (старовинна ручна зброя у формі молота, насадженого на довгий держак) келеп: пограбили... рожновъ чтыри железныхъ, келепъ двѣ, секачовъ два (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 137).

КЕЛЕХЪ див. **КЕЛИХЪ**.

КЕЛЕЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛИЙКА, КЕЛЛІЙКА ж. 1. (мале окреме приміщення) домик: Кгды(ж) тоє панове... вслышали ѿ(т) неи... хо(т) и волю еи... позволили ю(и) и мѣстце показали на збудованя кели(и)ки (Львів, 1600 ЛСБ 1043, 10 зв.); за дозволѣня(м) ла(с)кавы(м) и(х) рачили допустити кели(и)ку збудовати для пере(ш)кованя та(к) вдо(в) а(л)бо и сиротъ (Львів, 1607 ЛСБ 1046, 2).

2. (мала келія) келійка: Великій тотъ оцъ нашъ Іоáннъ гды в' Келліици своѣй пребываль,... в' сонъ нѣáкі(и) в'пáль бáрзо тóнкій (Київ, 1627 Тр. 556).

КЕЛИХЪ, КЕЛЕХЪ, КИЛИХЪ ч. (стп. kielich, сѣн. kelich) келих, чарка; (церковна) чаша: Кѣ томѣ теж наливки мои сребреные,... на потреби церковные, на крестъ, на келехи, на кадилницы... мают даны быти (Володимир, 1547 AS IV, 564); были въ скарбе церковномъ... одинъ крестъ золотый... такъ тежъ килихъ сребрний (Луцьк,

1586 АрхЮЗР 1/I, 233); Бо если Иверѣве котѣрыи з' натѣры тѣплои воды не могѣчи пѣти, зѣмнои и до кѣлиха оуживáли воды (Київ, бл. 1619 Аз. В. 252); Сткланѣца: Склáнка, áлбо кѣбокъ, чáша, кѣлихъ (1627 ЛБ 121); росулум, кели(х), чаша (1642 ЛС 319); подчас ребеллии козацкое, кгда ...органиста з речома костелными остаткомъ, то естъ келихомъ, патыною,... уежѣдзал, помененые подданные,... речи выжѣменованные... вси забрали (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 417); Образно: ѿ(н)... смо(к) ...бного звѣ(л) котѣрий... крѣвь снá бѣжого кѣли(х) новѣго тестамѣн'тѣ, спасе(н)е ѿ(т)на(л) (Вільна, 1596 З. Каз. 41); **келихъ смерти** — смертна чаша: Дла чѣго Хс з' бѣазню... просилъ ѿ(т)ца абы кѣлихъ смѣрти мѣмо ѿ(т) нѣго вѣлъ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 68).

КЕЛИШОКЪ ч. Келишок: Или не вѣдае(ш), и(ж) в ты(х) многи(х) миса(х)... // и келишко(х) в вина(х)... и пѣва(х) ро(з)маиты(х); то(т) смѣслъ еше мѣста не имае(т) (п. 1596 Виш. Кн. 237 зв.-238); потомъ, выпивѣвши, даль налить малжонѣце своей..., которая, пошедши с келишком до комнаты, всула якогось белого порошоку посполу с цоркою своею (Луцьк, 1631 АрхЮЗР 8/III, 584); суathvs, чашка, келишокъ (1642 ЛС 150).

КЕЛИЯ, КЕЛЕЯ, КЕЛИА, КЕЛИЯ, КЕЛЛІЯ, КЕЛЛЯ, КЕЛЪЯ, КЕЛЯ, КИЛИЯ, КИЛЪЯ, КИЛЯ, КЪЛИЯ ж. (цсл. келия, гр. κελλίον, лат. cella) келія: просилем о дрыва затопитъ келью, и того ми не дал (Володимир, 1567 АрхЮЗР 1/VI, 58); але потомъ... игумень Матѣфей, продавши килю, выкупилъ... крестъ и Евангелие (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/I, 184); Въ томъ манастири килий осмъ (Там же); А съ манастира... чернцовъ розогнали, келии

ихъ побрали (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/1, 210); мене дей въ кильи моея съ полгаковъ мало не ростреляли, а жемъ ледве утекъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 392); за печь до малое келее дале(м) чоты(р)десять гроше(и) и осмь (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); даю..., островец..., на котормъ... келю собе збудовати... // ...мает (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 434-435); роздмѣл' бы(м) за ре(ч) быти бързо добрѣю..., жебысь Слѣжбѣ Бж(ст)внѣю... ѡ(т)правоваль в' Кѣллїи, з' тѣми Братїями котѡрыи з' тобѡю в' Кѣллїи мѣшкают' (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 203); Бо разъ в' тѣждень хочу завше ѡ(т)читати Псалтїрь в' Кѣлли (Там же, 199); милшаа ми низкая келїя..., нижли... достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМПИ* I, дод. 321); за ла(т)ны(и) и го(н)товы(и) гвоздѣ и за побитя... келїи все(г) на все вышло зло(т) 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, б); не ти(л)ко рб(з)ны(м) старцо(м) соу(т) ѡ(т)даны ѡбадва, але те(ж) и кѣлиами ро(з)двоено ихъ (серед. XVII ст. *Кас.* 49); Строфованїе... старца, гды до моѣй кѣлии ѡ по(л)нбчи пришѡлѣ (Там же, 84); келїя белая — келїя з димарем: келїи белихъ с приборями..., осмь (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); келїя чорная — курна келїя: По правої стороне монастирѣ келїи чорных..., три (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

КЕЛИА див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛИЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛЛІЙКА див. **КЕЛИЙКА**.

КЕЛЛІЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛНА див. **КЕЛНЯ**.

КЕЛИЯ, КЕЛНА ж. (стп. *kielnia*, свн. *kelle*) кельня, кельма: маетность моя: ...триноговъ два, келня, рушлакъ (Луцьк, 1570

АрхЮЗР 1/1, 23); дале(м) за ке(л)ну и за молото(к) вї гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 3); рожны, келни, варехви железные,... то все побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

КЕЛЬТОВАНЄ с. (мад. *kelt*) витрати: Никодимъ принюсъ миро дорогое, изъ честю, изъ кельтованюмъ великымъ погромадили Христа (XVI ст. *НС* 55).

Пор. **КЕЛТОВАТИ**.

КЕЛТОВАТИ, КЕЛЬТОВАТИ, КЕЛЬТОВАТИ, дієсл. недок. (мад. *kelt, költeni*) (що) видавати, витрачати: Тогда, коли излишитъ сердце свое на иманїе..., albo на пѣнязѣ, котрое поставивъ окреме, та не хоче его кельтовати, али день выдѣ дне журитъ ся, якъ бы его приспорилъ (XVI ст. *НС* 95); пупъ Игнатъ... келтова(л) 16 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223);

(що кому) жертвувати, дарувати: Багме, можетъ ся гнѣвати и покартати насъ, коли... не будеме кельтовати даръ Божїй убогымъ (XVI ст. *НС* 138).

КЕЛЬТОВАТИ див. **КЕЛТОВАТИ**.

КЕЛЬЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КЕНТАВРИЙ ч. (*centaurium erythraea Rafn*) золототисячник, центурїя звичайна (?): *limnesium*, ке(н)таври(й) трава (1642 *ЛС* 255).

КЕНЪДАКЪ ч. (тюрк. *kindan, könnäk*) (вид бавовняної тканини) киндяк: от штуки кенъдака грошъ одинъ (Вільна, 1568-1673 *ПККДА* II, дод. 560).

КЕРАСТЪ ч. (рогата змія) кераст: *serastes*, кера(ст) змія (1642 *ЛС* 118).

КЕРЕШЪКЕДОВАТИ дієсл. недок. (мад. *kereskedin*) (що) користуватися (чим): чомъ будетъ даровати и чествовати напередъ

усего свѣта тыхъ, што керешъкедовали его таланты (XVI ст. НЄ 10).

КЕРМАШЪ ч. (стп. kiermasz, сѣн. kirmesse, Kirchmesse) (храмове свято з ярмарком; ярмарок) кермеш, діал. кермаш: и по парѣ хоженіе, которое ксе(н)дзове бискѣпи на ке(р)машъ с церкви идѣчи залецаю(т) (1598 Виш. Кн. 305); оныє през килка дней продавали, купчили и торговали, и тот мниманый ярмарок в способъ кермашу отпращивали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 1/VI, 464).

КЕРОВАНЄ с. (стп. kierowanie) спрямування, настанова: слѣжебникѡв'..., за керована(н)емъ Животворѣщагѡ Дѣха, взалыхмо пре(д) насъ знѡвѣ прогладѣти, и Дрѣкомъ тѣтешнимъ ѡбновѣти (Київ, 1639 МІКСВ 216).

Пор. **КЕРОВАТИ**.

КЕРОВАТИ, КИРОВАТИ, КІЕРОВАТИ дієсл. недок. (стп. kierować, сѣн. kehren, kegen) 1. (чим) (спрямовувати рух чого-небудь) керувати, правити: люде кѡнїй з'прагають, возами керѣють (Вільна, 1627 Дух. б. 329);

(чим) (рухати, водити певним чином по поверхні) керувати: Знакъ то єсть добрій, мѡжемъ подолѣти, Тѡлко(ж) вѣдачности фарбъ трѣба додавати. Прѡсто пристѡить пѣндзлемъ керѡвати (Львів, 1631 Волк. 29 зв.);

(посилати кого-небудь кудись) скеровувати: Вѣ... самѣмъ Бѣгомъ нѣ то спорѣженїи,... а Рѣка всемогѣщогѡ Бѣга; вами, Вѣрными своїмы ннѣ слѣгами. То нѣ нѡ: то нѣ землю керѣеть И през васъ Сп(с)нїе намъ справѣть (Чернігів, 1646 Перло 51 зв.);

(ким, чим) (бути на чолі кого-, чого-небудь, бути керівником) керувати: Слѣвное Вѣйско годно такѣго Гетманѣ, Кѡтѡрый пїлне стерѣгъ чѣсти своѣго Пѣана. Оумѣль

мѣдре ты(м) сїлнымъ Вѣйском керѡвати (Київ, 1622 Сак В. 40); Южъ нѣ Крѡль Маврита(н)скїи Сфѣры модерѣтъ, Лѣчь найвышшїй Монѣрха самъ нѣбомъ керѣеть (Київ, 1632 Євх. 301); Бѣгъ... в' дѣшахъ вашихъ столїцѣ свою маєть. И вами по вѡли своѣй керѣеть (Чернігів, 1646 Перло 50); Heу, rozazaysie rozapaliaysie bo ty regimentaruiiesz, Sam buławiou wseiu Polskoіu, iak sam shoczesz, keruiiesz (1648 П. про Пот. 201);

(чим) (спрямовувати діяльність чого-небудь) керувати: два попы всѣмъ соборомъ якъ хотѣли керѡвали (Дермань, 1628 КМПП I, дод. 319); Не чинѣте... несправѣдливости в' сѣдѣ, и, нехайса не збирѣють громадами, жѣбы по своѣй вѡли сѣдомъ керѡвали (Київ, 1637 УЄ Кал. 96).

2. (що, на що) (наставляти, повчати) скеровувати, спрямовувати: А штожъ можетъ правдивый Русинъ ведати, который Латинского писма не чытаєть, если то онъ справѣдливѣ прѣложылъ, и если ся до того стегаєть, на што онъ [ѡилялетъ] керѣеть? (Вільна, 1599 Ант. 901); Гдѣ шѣствовати, твое Сѣрце Бѣгъ керѡвалъ (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 4);

(що до кого) (привертати на свїй бїк) приваблювати: Але слѣшнѣй зайсте, правѣда потребѣеть Спѣва(н)ѣ, гдѣ Надки до себе керѣеть... Бо день Пѣсхи и в'стѣна ѡ(т) мѣртвыхъ спѣваєть (Київ, 1632 Євх. 296);

(що, чим, проти чого) (впливати на стан чого-небудь, вчинки когось) керувати (ким, проти чого): Рѡздѣмъ абѡвѣмъ єсть вознїцею запрагаючи(м) во(з) дѣшевный,... и онъ вѡзъ, прѡтивъ дѣши керѣеть (Вільна, 1627 Дух. б. 329); Приналежачая то є(ст) розѣмови лю(д)скому до такового кресѣ, справы пова(ж)ные ѡмѣтно(с)ти и бѣглости

своєи кєрова(л) ѡ(т)коля бы ѡсилованя
своєго якобы коры(ст) и нагородѡ якую з
славою и потѣхою позыскати мogle (1636
Лям. о приг. 1 зв.); дѣвнаа реч' бѣти зда-
ѣт'са, абы так' бѣрзѡ Ап(с)лскимъ ср(д)-
цемъ заздрость кѣрѡвати мѣла (Киѡв, 1637
УЄ Кал. 159); рѡзѡм' наш' якѡ сѣдѣа злѡ-
го: и дѡброго, тѡй самѡвлѣстѣемъ справѡ-
ѣть, и кирѡеть (Чернѣгѡв, 1646 *Перло 6*);

(чим) розпоряджати: Бо гдєбысь ихъ
[листы] былъ цалъкомъ въ книги свое
вписалъ, не потреба бы на нихъ декляра-
ции (ни кому) чынить: зъ самыхъ бы ся
то показало, ижъ слушне (и прыстойне) и
правдиве, (яко ся речъ точыла,) писано, а
не такъ, яко ты ими керуешъ (Вѣльна, 1599
Ант. 571);

(настѣйливо дотримуватися певноѣ дум-
ки) наполягати: Але протѣвникъ керѡеть
же то ѡ збавителѣ и слѡвѣ ѡно(м) мѡвитъ,
бо има хѡ пѣнъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
145 зв.).

КЕРУНТОВАТИСА *дѣсл. недок.* (на
кого) (визначати напрям, мету своєѣ дѣяль-
ности) орієнтуватися: Але тѣ правослѣв-
ный керѡнтѡйсѣ и полѣгай беспечнѣй на
...ѡцѣхъ Грѣцки(х), ѣко вѣшши(х) стѣпе-
немъ, и Патрѣаршею оучтѣны(х) достѡйнос-
тю (Киѡв, бл. 1619 *Аз. В. 278*).

КЕРЪ *див. КИРЪ*².

КЕСАРѢЙ *ч. (цсл. кесарь, гр. Καίσαρ, лат. Caesar)* кесар: Григѡрѣй Бесѣдѡв-
никъ... Залецѣет' тѣжъ за оумѣрлыхъ дѣт-
ки, ѣко дѡбрыи, и Бѡгословъ Григѡрѣй в'
Нагрѡбно(м) слѡвѣ котѡрое оучинѣлъ Ке-
сарѣю Брѣтѡ (Киѡв, 1627 *Тр. 38*).

Див. ще КЕСАРЪ.

КЕСАРЪ, КЕСАРЪ *ч. (цсл. кесарь, гр. Καίσαρ, лат. Caesar)* кесар: павел... почаль
вчити люди ѡ вѣрѣ х(с)ве, и кр(с)тилъ...
агрипа кесара (1489 *Чет. 226 зв.*); А ѡни

рекли: не имає(м) мы цѣра, єдно кесара
(XVI ст. *УЄ Трост. 65*); злѣкшисѣ Кѣсаръ
приписалъ емѡ Дѣха стѣго (Киѡв, 1627 *Тр.*
291); induperator, кеса(р), ца(р), повелите(л)
(1642 *ЛС 234*).

Див. ще КЕСАРѢЙ.

КЕСАРЪ *див. КЕСАРЪ.*

КЕТАГЫ *мн. Кетяги. Топонѣмична вл.н.:*
Михалъ Кропивни(ц)ки(и)... ѡ(з)на(и)мую
...ижъ ми ѡ(т)далъ шесть поборовъ... ѡ(т)-
правованы ѡ(т) ѡжаление(и) з має(т)ности
сєла новоѡсєлого кєтяговъ (Вѣнницѣа, 1614
ЦДІАЛ 181, 2, 1747 б, 2).

КЕШЕНЯ *див. КИШЕНЯ.*

КЗЕНЪДЗЪ *див. КСЕНДЗЪ.*

КЗЕНЪДЪЗЪ *див. КСЕНДЗЪ.*

КИВАНИЕ *с. Киваннѣа: маяннѣе киваннѣе*
(II пол. XVI ст. *ЛА 186*).

Див. ще КИВАНЪС.

Пор. КИВАТИ.

КИВАНЪС *с. Те саме, що киваннѣе: Ма-
аннѣе, Манѡвѣннѣе, ... маннѣе: киваннѣе, даннѣе*
знѣти, покиваннѣе (1627 *ЛБ 62*).

Пор. КИВАТИ.

КИВАТИ, КИВАТИ, КИВАТИ *дѣсл. недок.*

1. (чим) (*жестикуювати*) кивати, махати:
Тамже киваючи рѡкою Желехъ и то мовил:
“же еще не зарекамсѣ и на твоємъ горле
поседѣть, вшак, поведа, ѡзришъ, яко ѡт-
толь выедешъ” (Петрѣкѡв, 1565 *AS VI, 262*);

(кому) (*виражати незгоду*) заперечува-
ти: кгда есми хотєль тѣе вси кони лич-
ковати, тогды тотъ попъ Острѡзский, ...
самъ мне около губы почаль кивати, и до
кия порвался (Луцък, 1596 *АрхЮЗР 3/1, 100*).

2. (чим) (*нахилѣти голову, виражючи*
певнѣе эмоцѣи) кивати, хитати: Пла(ч)те бѡ-
лю(б)ци и стогнѣте глєдачи на тѡго трѣ-
па, и головами кѣва(и)те рев'но(ст) люб'ве
ср(д)чно(и) показуючи (1599 *Виш. Кн. 217*);

А котріє // переходіли гѡ мімо, блізнили, киваючи головами своїми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 103-103 зв.); пришли до негѡ вси брѣтья и вси сестры егѡ, и вси котѡрыє егѡ перед' тымъ знали... Кивали над' нѣмъ головами и тѣшили егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

(рухом голови виражати незгоду) заперечувати: кивати abnuo (I пол. XVII ст. *Сем.* 5); кивати abnuo (Там же, 23);

(на кого) (кивком голови давати знак підійти) кивати: Oś v Bysa Druhy sedit w toim pekli Tá me táм stáwił pry тепли, Aż ty na мене kiwáiesz Tá słowá táki wołáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 22).

Див. ще **КИВНУТИ.**

КИВАТИСЯ *дієсл. недок.* Киватися, хитатися: зыблюса киваюся (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); Зйбаюса: Киваюса, хвѣюса, ѡставичне киваюса (1627 *ЛБ* 43).

КИВЕРЪ, КИВЪРЪ *ч. (стп. kiwierz, стч. kuviř)* (вид чоловічого головного убору) кивер; тюрбан: кидаръ шиданы(и) киве(р) віс'соновы(и), с тоненького поло(т)-на (1596 *ЛЗ* 53); Кидаръ: Завѡби, кивѣръ, капелюшъ, шапка кролевская а(б) попѡвская оздѡбная (1627 *ЛБ* 216).

КИВНУТИ, КИВЪНУТИ, КІВНУТИ *дієсл. док., однокр.* (чим) Кивнути: кивнѣти abnuo (I пол. XVII ст. *Сем.* 5); Теды тотъ войтовичъ, постерегши тое, не мовечи ничего, головою кивнѡвши, зъ хаты пошоль (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602); **рукою кивнути** — (помахом руки виразити безнадійність) рукою махнути: вѣ пятницу, уже тыжденъ минуль, едучи зъ Луцка, за Окопищами надѣехаломъ того небожчика, а онъ волокся на конѣ, вельми збитый, которого, кгдымъ пыталъ хто бы его билъ, ни слова ми не отповедилъ, — бо вже не

мовилъ, — толко рукою кивнулъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 256).

Див. ще **КИВАТИ.**

КИВОТЪ *див.* **КИОТЪ.**

КИВЪНУТИ *див.* **КИВНУТИ.**

КИДАНЄ, КИДАНЬЄ *с. 1.* (метання чого-небудь з метою влучити в ціль) кидання: Зготовалъ ѣмъ тѣжь Іозїа тарчи, и древа, и прилбѣцы,... и опорѡки на киданье каменїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 336).

2. Перен. Підривання, руйнування: забѡрен'е и штѡрмъ, а якъ валáми кидан'е вѡли ѣхъ, оумыслъ нестатѣчный, боазлївности и страхъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 293).

Пор. **КИДАТИ.**

КИДАНЬЄ *див.* **КИДАНЄ.**

КИДАНАСА *с.* (часта зміна положення тіла від болю) кидання, метання: те(р)плїве бѡль ѡны(и) бе(з) трѡги и кїда(н)аса, гамѡючи самѡго себе зносїлъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 61).

КИДАТИ, КИДАТЫ, КІДАТИ *дієсл. недок.* (що, на кого, чим на кого, чим за ким) (метати що-небудь, щоб влучити в ціль, у певне місце) кидати: кды дей, его милось отецъ владыка Володимерский, зо всимъ соборомъ... съ процесїею шоль... тогды дей невѣрныє жидове... каменемъ метали... Которыежь то жидове, стоечи передо мною на вряде, до того учинку,... абы на его милость отца владыку и на духовенство кидати мели, не знали, хотечи // присегою отъ того ся отвести (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 266-267); Ja... ydu do domu swoho Tá y z toiemy horsczkámı... Tá ná szčo ták mnoho máiesz Lyboy ná žonki kydáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 17); Сѡтъ нѣакїи гѡры ѡгнїстыи,... а на нїхъ бѣдла ѡвцамъ подѡбныи, котѡрїхъ хѡтачи ловци поимати, чїнатъ кѡла желѣзныи и припрá-

вивши оудици, кйдаю(т) в' оґбнь, понева(ж) тыи быдлата за пбкармъ,... оґбнь мають (Вільна, 1627 Дух. б. 122); чернъци, ворота до цвинтара замкновъши, каменми на помененых студеньтовъ кидати почали (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 584); кидати — abiicio (I пол. XVII ст. Своб. 29); самого протестантъта до рукъ достати не могучи, теды за нимъ, ажъ до костела самого катедрального, на цментар кийми и каменями и, чымъ могли, кидали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 309);

(що, перед ким) (випускати з рук, упускати на землю) кидати: выймеш соуец з ока не давайте свѣтог псом. и не кидайте перед' ваших' пред свѣнъями абы их' не потпалѣ ногами своими (Володимир, 1571 УЄ Вол. 49); хме(л)... по(д)даны(х) нши(х) граби(т) берѣчи волю поживае(т) и(х) в несѣхоежо(х) а по десе(т)и грше(и) на зе(м)-ли кидает(т) за вола (Ковель, 1574 ЖКК II, 277);

(що на що) (поміщати що-небудь кудись, закидати) кидати: спрять домовый пана Корсаковъ и малжонъки его што колвекъ тамъ въ тыхъ коморахъ было на свои подводы... кидали (Київ, 1633 КМПП I, дод. 544);

(кого) (опускати у воду) кидати: щупаки, которые отъ головы ажъ до нерешту на пядъ, повинни засъ назадъ до ставовъ кидаты (Камениця, 1607 АрхЮЗР 6/I, 342).

Див. ще **КИНУТИ**.

КИДАТИСА дієсл. недок. 1. (стрімко наближатися до чого-небудь) кидатися: Гдѣмъ правѣ блѣжей до ѡного грбѣд приходѣлъ... до семидесѣтъ бѣсовъ... смѣли ми в' тваръ кидатиса (Вільна, 1627 Дух. б. 5).

2. (на кого) (нападати, накидатися) кидатися: Гдыса ѡбѣздитъ и до войны при-

вѣкнетъ,... такъ охѣтне на нѣпріателя кидаетъса, же самѣмъ гѣлосом' стра(х) задаеът нѣпріателемъ (Вільна, 1627 Дух. б. 215); Оустремѣюса: Кйдаюса на кого, припадаю, натираю, наѣжджаю (1627 ЛБ 141); повестми кидатися див. **ПОВѢСТЬ**.

3. (з чого на що) (змінювати рід занятъ) перекидатися: ѡ(д)всюль приспособбити и примнѣжити зѣискѣ оусилдетъ, з' сего на дрѣгій кйдаючиса прѣмыслъ (Вільна, 1627 Дух. б. 303).

Див. ще **КИНУТИСЯ**.

КИДАТЫ див. **КИДАТИ**.

КИЄВЪ див. **КИЄВЫЙ**.

КИЄВЫЙ, КИЮВЫЙ, КИЄВЪ прикм.

(заподіляний києм) кийовий: виде(л) е(с)мы ...в тылѣ головы раны две битые киевые спѣ(х)лые (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 4); разовъ ему немало синихъ, а зособна у голову три раны киювых задали (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 702); а киевых, плазовых и обуховых разовъ битых оных,... немало позадавали (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 8/III, 591); где я, возный, за приданемъ того жъ уряду,... выделемъ пана Якуба Дембъского збитого въ Житомеру, въ господа, знаки киеве збытые, спухлые, кровю набеглые на голове, рукахъ,... хрибте (Житомир, 1640 АрхЮЗР 6/I, 528); во(з)ны(и) енера(л)... на хрибте и // по рукахъ его разо(в) ба(р)зо сила... ѡди(н) по(д)ле дъругого до пе(т)-на(д)цати, зна(т), киевыхъ и ѡбуха(ми) битыхъ ѡ(г)леда(л) (Житомир, 1650 ДМВН 199-200).

КИЙ, КІЙ, КЫЙ ч. 1. Кий, дрюк: можетъ на некоторыхъ местца(х) члвекъ на земли стоячи бланъкованья а подъябитья киємъ досягнѣти (1552 Очерк.З. 4); а по(д)даного моего... такъ же ѡкру(т)не ки(и)ми збили (Житомир, 1584 АЖМУ 86); я виде(л)... ѡ дми(т)ра сты(р)ско(г) кости

рѣки ноги плечи головѣ окрѣтне киями... побитые (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72); привелі егѣ до каиафы... тоу(ж) егѣ бѣли поли(ч)ковѣли пхѣли кѣими (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 67); Абѣвѣмъ якъ пѣсь кгды кѣи котѣрымъ оударѣнымъ бѣлъ заво(н)хѣеть, якъ найпрѣдшей и надѣлей оутѣкаеть: Та(к) дѣаволь кгды знѣкъ Кр(с)та Хѣа... вѣдитъ, трепѣщеть и бои(т)са (Київ, 1632 *МКСВ* 275); оно(г)[о] по[и]ма(в)ши, бѣ(з)ви(н)не на зѣ(м)ли покину(в)ши, киями и ѡбухами ѡ(д) головы ажъ до стопы ногъ... росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **кий на собѣ понести** — занати покарання побиттям кием: Врядник ...поведил: "...а не хочеш ли по доброй воли ехати, тогды з непочтивостю з двора поедешъ и кий на себе понесешъ..." (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92);

палиця, посох: Жѣзль: Пѣсохъ, пѣлцать, лѣска, пѣлица, кѣи (1627 *ЛБ* 36); потомъ по помазанью, кажетъ к' вѣчерѣ ѣсти бара(н)ка, и ѡпрѣсноки з' жо(л)ченѣцею, ѡпоасѣвшисѣ, ѡбѣвши бѣты, и кѣи ѣлбо пѣсохъ в' рѣкахъ маючи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 367); **за єднымъ кѣємъ** — (*відразу, дуже швидко*) за однимъ махом: якъ то(т) Пѣтрѣрха за єдны(м) кѣе(м) перошо(л) (!) вѣды іерда(н)скѣе, и в далѣкю крайнѣ заше(д)ши, богѣты(и) са до ѡ(т)чѣзны вернѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 201).

2. (вид вогнепальної ручної зброї) кий: киевъ до стреланья *є* (1552 *ОЛЗ* 160); Киевъ *г* што стрѣлають с нихъ железныхъ стары(х) негодныхъ кѣ стрѣльбе мають быти перекованы в гаковѣницы (!) (1552 *Овол. З.* 194 зв.); Кѣлъ до гаковѣницъ и до киевъ две сте и пѣть, а фо(р)мъ только в железныхъ (1552 *ОЛЗ* 160);

(*вид холодної зброї*) кий: Дрекѣль, Алѣбѣрга, галѣбѣрд(а), ѣлбо кѣи, сокѣра, рогѣтина (1627 *ЛБ* 33).

3. Особова вл. н.: яковъ ки(и) (1649 *РЗВ* 176).

КИКОТЬ ж. Кукса, *диал.* кикоть, кѣкоть. Особова вл. н., ч.: Миско Кико(т) (1649 *РЗВ* 141).

КИЛА ж. Кила, грижа: Тако(ж) кого кила нападе(т) яецъ ѡзми ско(л)ко коурѣчи(х), и выбери з ни(х) жо(л)тки, и... на во(л)номъ ѡгни... вари та(к) до(л)го а(ж) з ни(х) выиде(т) вода че(р)вонаа (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5); bubonosele, кила, про(р)ва (1642 *ЛС* 105); hernia, кила (Там же, 217).

КИЛЕФЪ ч. (нім. kilof, гр. κίλοφα) (бѣйова сокира) кайло: тѣды выше(и) поменѣные при(н)ципалове с помо(ч)никами своими, ... на ска(р)жачи(х)се, ... кгва(л)товне и поту(ж)не в ки(л)кадѣся(т) чловека з ро(з)ными бронями, шпадами и рапирами, и килефами напа(д)ши, ѡны(х) бѣ(з)ви(н)не..., побили (Володимир, 1638 *ТУ* 309).

КИЛИМЪ ч. (тур. kilim) килим: Кѣлимо(в) два. Коверцовъ два (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 260); кили(м) пѣ(р)ский пстрый долги(и), до стѣны запрестолной (Львѣв, 1631 *ЛСБ* 1052, 3); Килимо(в) просты(х) ѡсмъ кѣпованые по золоты(х) девети (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); меновите взято... // ...Килимо(в)... черѣвоны(х) шесть кѣпленыхъ по золотыхъ десятъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); на ро(з)свѣтѣ ска(р)бомъ ся дѣлили: ку(р)шако(м) розославши килиму(в) ки(л)ка, а потомъ зробивши тое поихали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

КИЛИХЪ див. КЕЛИХЪ.

КИЛИЯ див. КЕЛИЯ.

КИЛКА, КИЛЪКА, КИЛЬКА числ. Кѣлька: в барѣновци знашли вѣдмъ кѣлка и боѣлиса пѣлѣти ѣбы не гѣрѣи было (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Люди народѣ шляхѣ(т)ского которые име(н)я попродали а (в)месте мешкаю(т) и(з) ли(х)вы живу(т) по

ки(л)ка тисаче(и) золоты(х) маючи (Люблін, 1569 *Пр. ВЗ* 120 зв.); другихъ килька гуфовъ заразь до Колодезей... вьскокъ пославши, тамъ великие збытки, кгвалтъ починили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/1, 230); втекаючи килка човеко(в) в стырѣ потонѣли (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); панове Трипо(л)ские... указали у лисе на само(и) границы ки(л)ка дубо(в) велики(х) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 62); мѣль при сѣдлѣ торбочку,... в которой килька червоных было (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); в которо(и) то аренде мениле(м) себе кри(в)дѣ килька мети отъ его м(ст) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31); кѣлка кнажа(т) Четвертѣнски(х) живѣтъ свѣй за Ѡ(т)чѣзнѣ положило (Київ, 1623 *МКСВ* 73); А з вѣсть тогѣ Конѣ, ѡгнь сѣрчаний выходить, далѣко на кѣлка лѣктѣй (Чернігів, 1646 *Перло* 141); которѣ жита и пшеници... пана Кгавловьского менованые попы на продажѣ до Лвова килка подводами воковали, пива робляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКО, КИЛКУ. КИЛКАДЕСЯТ** *див.* **КИЛКАДЕСЯТЬ. КИЛКАДЕСЯТЬ, КИЛКАДЕСЯТ, КИЛКАДЕСАТЬ, КИЛЬКАДЕСЯТЬ** *числ.* Килькадесять: па(н)... Немеричь,... принявши козаковъ для ѡбороны че(р)ниховское ки(л)кадеся(т) члвка, бавиль ихъ при себе неде(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); тамъ же въ писеци (!) щепы... яблуневыхъ добрыхъ о килька десять положили, попсовали (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); такѣй прѣпыхъ з великою жалостью принѣвши до слоуханья посѣлствъ з рѣзныхъ сторѣнъ пристѣпилисы, котѣры(х) же было до килкадесѣтъ, часѣ немало взѣти моуѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.); брат их... // ...с килкадесѣт

слуг... до Любча... приехал и гаковниц полных возов три... привез (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509-510); Кита(и)ки простои... ки(л)кадеся(т) локо(т) (Львів, 1642 *Інв. Усп.* 68 зв.); место Хорол..., слободъ и осадѣ новых килкадесѣт выбудовалъ и осадиль (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 177).

Див. ще **КИЛКУДЕСЯТЬ.**

КИЛКАДЕСАТЬ *див.* **КИЛКАДЕСЯТЬ.**

КИЛКАКРОТЬ, КИЛЬКАКРОТЬ, КИЛКАКРОТЬ *присл.* Килькакратно: Родѣвшѣи его килкакрѣтъ посылали в зѣмлю тѣрѣцкѣю довѣдоваючисѣ где ѣсть, чи стрѣченѣ (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.); А та(к) ра(з) и ки(л)какро(тъ) Мелеха Барана пыта(л), е(ст)ли бы якое право а(л)бо листы на то(т) ѡ(б)ру(б) сво(и) ме(л), же бы то у права показа(л) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 64); Колькраты: Килкакрѣтъ (1627 *ЛБ* 54); то(т) же пленипотенѣтъ... протестова(л)се ѡ то, ижѣ ѡнѣ по ки(л)ка кротъ вырекѣшисе усихъ справѣ... до акту теперешнего вдира(л)се и вдираетѣ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); а дворѣника звезавѣши килька кротъ били, а на остаток и утопити хотели (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

Див. ще **КИЛКУКРОТЬ.**

КИЛКАКРОТЬ *див.* **КИЛКАКРОТЬ. КИЛКАНАДЦАТ** *див.* **КИЛКАНАДЦАТЬ.**

КИЛКАНАДЦАТЬ, КИЛКАНАДЦАТЬ, КИЛКАНАДЦАТ, КИЛКАНАДЦЕТЪ, КИЛКАНАДЦЯТЬ, КИЛКАНАДЪЦАТЬ, КИЛКАНАДЪЦАТЬ, КИЛЬКАНАДЪЦЕТЪ *числ.* Кильканадцѣтъ: отправовање пенезей где бы потреба была, теде их давати маот до десяти, альбо до килканадцѣт

(Локачі, 1591 ПККДА I-2, 163); мнѡго пѣ-
незей готѡвы(х) ро(з)сыпавъ, зличи же тѡе
обѡчишь, ижъ сама сто̄го яцка новѡтнаа
его ѡ(т) пѡпѣжа надѡнаа стѡсть, с по(л)-
щи до килканад'цати тѣсачей золоты(х)
вѣчерпнѡла (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
172 зв.); а Никиѡору Турови, архимандри-
ту Печерскому,... вольно было у митропо-
лита килканадѣцать сель..., побрати (Виль-
на, 1599 *Ант.* 859); бѣдѣчи мѣдры(м)... //
...и дѡвны(м) повинѣ(н) бѣде(т) и братии
подобныхъ собѣ ховати звлаща семѣ мѣ(с)-
цѣ потребныхъ, а меновите ѡсобѣ ки(л)ка-
на(д)це(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61);
за которыми килканадѣцать миль посыла-
ючы не ведаючи што за инструкцію отъ
войска мають,... штомъ на прудце розумель
онимъ написавшы (Корсунь, 1625 *КМПП*
I, дод. 274); В' дрѣго(м) дзелци перель се-
ре(д)нихъ бѣ(з) нити(и)... Але з ни(х) вы-
нято е(ст) ки(л)кана(д)ця(т) пере(л) (Львѣв,
1637 *Инв. Усп.* 18 зв.); онъ... мешѣкаючи
пре(з) лѣтъ кильканадѣце(т) в месте(ч)ку
и(р)гачеве... заживаючи доброе(и)ствѣ не-
малыхъ // Такъ ѡдъ поводовъ яко и анѣте-
цесоровъ и(х)... прочъ пошолъ (Киѣв, 1643
ЛНБ 5, II 4064, 125); панъ Киѣвъски(и)
сѣмъмѣ певнѣю... ѡ(т)далъ а пятисотъ зо-
лотыхъ... до тыхъ часъ презъ лѣтъ ки(л)-
кана(д)цать 8 себе трымалъ (Люблѣн, 1647
ЛНБ 5, II 4069, 147 зв.).

Див. ще **КИЛКОНАДЦАТЬ, КИЛКУ-
НАДЦАТЬ.**

КИЛКАНАДЦАТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЦЕТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЦЯТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЪЦАТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАНАДЪЦАТЬ *див. КИЛКАНАД-
ЦАТЬ.*

КИЛКАСЕТЪ *числ. (стп. kilkaset) киль-
касот: Той Палемон'..., зебрѡвшиса скѣлкѣ
товѡришѡвъ, маючи при собѣ кѣлкасе(т)
члѣвка, зайхаль ѡкрѣтами, В тѣи по(л)нѡ(ч)-
ны(и) краѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 3).*

Див. ще **КИЛКАСОТЬ, КИЛКУСЕТЪ,
КИЛКУСОТЬ.**

КИЛКАСОТЬ, КИЛЬКАСОТЬ *числ.*
Кѣлкасот: в тѣхъ краѣхъ кѣда ишла бѣ-
ра... кѣлка со(т) кѡпъ рознеслѡ не знѡти
где (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); гроше(и)
готовы(х) ки(л)касоть копъ... взали (Вар-
шава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); теди-
сми писали до пана бо(г)дана аби на(м)
позичи(л) ки(л)ка со(т)... золоты(х) (Су-
чава, 1599 *ЛСБ* 335); Другѣе явне мовили,
же то вадит, же у Янего взяли килька сот
червоныхъ золотыхъ, и за здрайцу полице-
но (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 39); Па(н)
Стражнѣникъ... тыхъ то слѣгъ и Помочъ-
никовъ свои(х)..., чоловека до ки(л)касоть
...наслалъ на... село дрѣжнѣю (Киѣв, 1635
ЛНБ 5, II 4060, 103); панъ янъ афенды-
кови(ч)... хотѣ(л) аби му ...еще... ки(л)ка
со(т) золо(т) ѡпустили (Львѣв, 1645 *ЛСБ*
1043, 73).

Див. ще **КИЛКАСЕТЪ, КИЛКУСЕТЪ,
КИЛКУСОТЬ.**

КИЛКАСЬ *числ.* Кѣлка, скѣлькись: То
пакъ дей, кгда съ тымъ деревомъ подводы
мои приехали, сегожъ месеца мая,... у сере-
ду, взовъ килкась дерева у замокъ упро-
вадили (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* I/I,
100).

Див. ще **КИЛКА, КИЛКО, КИЛКУ.**

КИЛКО *числ.* Те само, що килка: По-
вѣтра неслыхѡное кѣлко лѣтъ было (1509-
1633 *Остр. л.* 127 зв.); слуха(и) чловече
дочасни(и), килко било царе(и), князе(и),

прости(х) люде(и)... почавши ѿ(т) Адама і до сего дне (XVI ст. *Сл. о см.* 335); по(з)вы даны чере(з) того во(з)но(г)[о] за килко неде(л) пере(д) заданье(м) того, яко ѿни меня(т) якии(с) фа(л)шъ (Клочки, 1600 *ККПС* 164); нехъ ко(н)те(н)тѣе(т) хо(ч) и волами ки(л)ко (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1); Слѣжѣбни(к)... пре(д) кѣлкома лѣтми, ѿный с' тѣкстѣ Грѣцкогѡ спорадѣвши, з' дрѣкарнѣ тѣтѣшнеи... подѣлисмѡ (Київ, 1639 *МКСВ* 216).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКУ.**

КИЛКОНАДЦАТЬ, КИЛКОНАДЪЦАТЬ *присл.* Те саме, що килканадцать: Того-же часу Витовтъ,... стершись съ татары и килконадцать гухвовъ татарскихъ уворвавши, поймалъ и привелъ ихъ у Литву (поч. XVII ст. *КЛ* 74); отецъ зъ сыном, в килконадъцать коней, наехавъшы на подворе протестующого,... оногo... забиты хотели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 121).

Див. ще **КИЛКУНАДЦАТЬ.**

КИЛКОНАДЪЦАТЬ *див. КИЛКОНАДЦАТЬ.*

КИЛКОРО *числ.* Кѣлкорo: коля и хворосту никгды дармо на огорожене урубати не позволено, ажъ мусель килкорo куръ дати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410); помеченый его милость отецъ Могила, митрополитъ Киевъский, маючи килкорo бенефицые духовъные..., противко вшелякой слушности, зъ войскомъ... на преречоный манастыръ Никольский кгвалтъовне наехалъ (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726); панъ Єремѣя(ш) Тыша Быко(в)ски(и)... протестова(л) противко... пнѣ по(д)коморому кие(в)скому и урадови его, яко су(д)ям, же юри(с)дицию (!) не на то(м) ме(ст)цу... на ки(л)корo з луку стреле(н)е

по(д)ле гребѣ(л)ки... на вла(с)но(м) кгру(н)те дѣди(ч)номъ... пновъ Тышо(в) Копачо(в)скы(и) уфунъдовали (Київщина, 1639 *ККПС* 254).

КИЛКУ, КИЛЬКУ *числ.* Те саме, що килка: видел есми знаки кгвалтовныи: в килку домех окны и двери повибываныи (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 422); ранъныхъ слѣгъ помененогo... княза кѣрпского килкѣ видиль есми (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 236); яко на чловека... никому ничого невинного,... проломивши въ кильку мѣстцахъ острогъ,... отбивши фортки ув обоухъ воротъ, въпадши оступили домъ, гдемъ перемешкивалъ и сховане свое мелъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 158); проси(л) ѡного моужа абы его за(м)кноуль в' ѡсѣбной халоупцѣ,... хлѣба и воды абы емоу давалъ по ки(л)кѣ днѣ(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); видели... же в кождом теле по килку пострѣлов кулями нам, возным, оказовали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); видечи конькурентовъ килку и спо(р) межѣ ними самыи ѡ тые кгрунты, тѣды-(м) с пови(н)ности моеѣ за стороною поводвою ехалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 262); в то(м) же селѣ будучи(х) протѣ(с)туючи(х)ся по ки(л)ку ра(з)... року тепере(ш)негo... ро(з)ныхъ днѣ(и) и мѣе(и)... по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **КИЛКАСЬ, КИЛКО.**

КИЛКУДЕСЯТЬ, КИЛЬКУДЕСЯТЬ *числ.* Те саме, що килкадесять: ѡв(ц)ѣ и (с)ви(н)ѣ зимова(т) по(з)воли(л) и ѡ(д) то(г)[о] золоты(х) до ки(л)кудесѣ(т) на себѣ ѡ(д) ни(х) узя(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 144); вамъ самымъ имени лепѣ(и) ведомы(м)... члѣвка до ки(л)кудесѣ(т)... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); тые добра “Ѡ(л)шанька”, для то(г)[о] суть

на(з)ваные, же... граници ѿ(д) ки(л)кудес-ся(т) летъ, зъ Обуховомъ,... выра(з)не су(т) ѿбъясненые, и давъностью летъ стве(р)жонные (Київщина, 1639 *ККПС* 240); по килкудесятъ возов в гае городисъские ездъжачы, дерева на семь тысячей... вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118); едучи въ ки(л)кудесятъ коне(и) чере(з) село Станишо(в)ку... та(м) же на(д)еха(в)ши,... працовитого небо(з)чика Конъдрата Кошеля (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

КИЛКУКРОТЬ *присл.* Те саме, що килкакротъ: Южъ то и по килкукро(т) до вм(с)... пре(з) шкриптъ на(ш) ѿсвѣдчаючи: проси(м), абысте з ласки своее ведлѡгъ наши(х)... прозбъ... не рачили перебачати (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

КИЛКУНАДЦАТЬ, КИЛКУНАДЦАТЬ *присл.* Те саме, що килканадцать: есмѡ пере(д) килкѡнадцатми лѣтъ однѡкѡй зъ собѡю календѡръ мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 50); та(к)же и и(н)шие кри(в)ды... зыскали на не(м) до ки(л)куна(д)цать тисече(и) золоты(х) (Київщина, 1600 *ККПС* 133); А права, которые ме(л) родичъ проте(с)туючыхъ з малжонъкою своею на мае(т)ность певную часть по(д)даныхъ килкуна(д)ца(т) в селе Липово(и) з дворо(м),... // яко та(м)тые права шыреи и посесыя ѡпевала (Житомир, 1649 *ДМВН* 185-186).

Див. ще **КИЛКОНАДЦАТЬ.**

КИЛКУНАДЦАТЬ *див.* **КИЛКУНАДЦАТЬ.**

КИЛКУНАСТУ *числ. (стп. kilkunastu)* килканадцать: Мартинъ Кудравецъ,... из иншими гултайми до килкунасту чоловіка... пограбили властное маетности малжонка моего (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 283).

Див. ще **КИЛЬКАНАСТУ.**

КИЛКУСЕТ *див.* **КИЛКУСЕТЪ.**

КИЛКУСЕТЪ, КИЛКУСЕТ *числ. (стп. kilkuset)* те саме, що килкасетъ: Стефан Прилипич, сам от себе и именем... // от килкусет людей в мѣсте Михайлове... оселых, жаловал и оповедал з великим утяженем на их млтъ (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 149-150); если намъ килку сетъ золотыхъ не даси и коня, теды мы тое и домови твоему учинимо, што и местечку (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 251).

Див. ще **КИЛКАСОТЪ, КИЛКУСОТЪ. КИЛКУСОТ** *див.* **КИЛКУСОТЪ.**

КИЛКУСОТЪ, КИЛКУСОТ *числ.* Килкасот: Тѣми и(х) бе(з)чѣста(т), а хотя бѣ было въстѡчны(х) дѣѡвны(х) до кѣ(л)кѡсѡтъ и до ки(л)кѡ тѣсаче(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); вы... зобра(в)ши(с) кѡпою немалою... члѡвка до ки(л)кудесѡ(т) а(л)бо до ки(л)кѡсѡтъ з оружье(м)... Поменены(х) Поводовъ... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); А ѡсобливе протестова(л)се ѡ то, ижъ они... важылисе добра и кгрунъты, до Кошылова ѿ(д) ки(л)кусѡтъ ле(т) належачие, котори(х) анѣтеце(с)сорове пѣна протестуючо(г)[о]се зъ еналоие(и) пановъ Кошыловски(х), по ни(х) пановъ Козаровъ, с Кошыловски(х) походячи(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236); в тотже часъ..., березъ до килкусѡтъ,... выпятивъшы, до помененого местечька Гошъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

Див. ще **КИЛКАСЕТЪ, КИЛКАСОТЪ, КИЛКУСЕТЪ.**

КИЛОВАТИЙ *див.* **КИЛОВАТЫЙ.**

КИЛОВАТЫЙ, КИЛОВАТИЙ *прикм.*
1. (*хворий на килу*) грижовий, *діал.* килавий: herniosus, киловати(й), препу(к)ли(й) (1642 *ЛС* 217).

2. *У знач. ім.* Килавецъ: та трава велми пристои(т) прѣати киловаты(м) (XVI ст. *Травн.* 351 зв.).

КИЛЧИБОГЪ ч. (стп. *kilczyber*) (на-
сіння чилибухи — *Strychnos nuxvomica L.*
— тропічного куща, з якого виготовляють
стрихнін) блювотний горіх: от фунту гвоз-
диков грошей два; от фунту килчибогу
грош оден (Вільна, 1568-1573 ПККДА II,
дод. 560); Иванъ ма(р)тиновичъ... мель...
ки(л)чибогу фунто(в) к̄ (Берестя, 1583 *Мит.*
кн. 34).

КИЛЪКА див. **КИЛКА**.

КИЛЪКАКРОТЬ див. **КИЛКАКРОТЬ**.

КИЛЪКАНАДЪЦЕТЪ див. **КИЛКА-**
НАДЦАТЬ.

КИЛЬКА див. **КИЛКА**.

КИЛЬКАДЕСЯТЬ див. **КИЛКАДЕ-**
СЯТЬ.

КИЛЬКАНАСТУ числ. (стп. *kilkanastu*)
кільканадцять: тую справу духовную
отправовати мѣлъ и дидаскаломъ быти у
Острогу еще от кильканасту лѣтъ, не хотѣлъ
того учинити (Львів, 1605-1606 *Перест.*
34).

Див. ще **КИЛКУНАСТУ**.

КИЛЬКАСОТЬ див. **КИЛКАСОТЬ**.

КИЛЬКУ див. **КИЛКУ**.

КИЛЬКУДЕСЯТЬ див. **КИЛКУДЕ-**
СЯТЬ.

КИЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КИЛЯ див. **КЕЛИЯ**.

КИМВАЛЪ ч. (гр. *κίμβαλον*) (ударний
музичний інструмент) кимвал, кімвал: Яко
нашъ Вбжъ и Пастырь при Хъ Гетмане
Кимвалъ оударъ дх̄овный, Начни нбо пѣ-
ти Нбвого дне(с) звит̄ажцѣ пѣсньми вы-
носіти (Київ, 1630 *Имнол.* 5); *pavlium*,
ки(м)валь (1642 *ЛС* 277); *Образно*: Хва-
лѣте его [б̄га] в' стрѣнах и орг̄анѣхъ и
кимвалѣхъ, сирѣ(ч): біюще в' пе(р)си с
пл̄аचे(м) // велїи(м) поюще б̄га и про(ч)
(Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29).

КИМИНЪ див. **КМИНЪ**.

КИНЕНЬЄ див. **КИНЕНА**.

КИНЕНА, КИНЕНЬЄ с. Жест, помах:
все збѣла створѣна м̄ало бы ѡра(з) не згї-
нѣло, кды еслїбы на кр(с)тѣ трѣп̄ачого
кинѣна(м) задѣржано не было (поч. XVII ст.
Проп. р. 105);

(*порух голови*) кивок: В̄зник̄аю: Пов-
стаю, ѡк̄аз̄д̄юса, кинѣньемъ зак̄аз̄д̄ю, по-
кива(н)емъ ѡ(т)мовл̄аю, скинѣньемъ значѣ
(1627 *ЛБ* 19).

КИНОВАРЕНЪ прикм. Киноварний: *mi-*
niatus, киноваре(н), ѡче(р)вле(н) (1642 *ЛС*
269).

КИНОВАРЬ ж. (цсл. киноварь, гр. *κιν-
νόβαρι*) киновар: побра(но)... // киновари
два фу(н)ты (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); А
на годъ полътораста тетрадей папери на
то, киновари,... Єе Милость пани,... емѣ
давати маєть (1577 *АС* VI, 78); *minium*,
кинова(р) (1642 *ЛС* 269).

КИНОВИОНЪ ч. (цсл. киновіа, гр. *κιν-
νόβιον*) те саме, що киновія: киновионъ
тоє(ст) ѡбще житие зако(н)никовъ рег̄ѣ-
лы ст̄го Василя Великого,... при ц̄ркви
н̄шо(и) Бра(т)ско(и) ф̄ѣ(н)довати пи(л)ная
є(ст) и гва(л)товнаа потреба (Луцьк, 1624
ПВКРДА I-1, 56).

КИНОВИТА, КІНОВИТА ч. Чернець
монастиря особливого уставу: Зостав̄ючи
теды в цалости пови(н)но(ст) ихъ зако(н)-
ничд̄ю, в которо(и) ѡбовязалися истощати
себе праве в сл̄ѣ(ж)бѣ Божо(и) всѣ исти(н)-
ныи Киновитове, и стокро(т) боле(и) на
ѡписаніе наше доброго мнити пови(н)ни
б̄д̄ѣтъ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-1, 60); Со-
фр̄онїй Почаскїй Гимнастєсь Кїновїта Мо-
на(х): Печѣр: Рет̄орики Профѣссоръ (Київ,
1632 *Євх.* 293).

КИНОВИЯ, КИНОВІЯ, КІНОВІА ж.
(цсл. киновіа, гр. *κιννόβιον*) монастир особ-
ливого уставу, за яким ченці не можуть

мати особистої власності: людей // при ни(х) дѣховъны(х) дла по(д)поры веры светое... и дла цвичена и наоуки писмъ... б̄жои монастирь которы(и) се называетъ кино-вия... надали заложили и ѿдндовали (Дермань, 1602 ПВКРДА IV, 34-35); На що и манастырь свѣой называемый дер'мань, зо в'сѣми достат'ками ѿ(т)лѣчылъ, на кинѣвю его оуфдн'довалъ, и инокомъ ѿ(т)даль (Дермань, 1604 Охт. 12); Община, Кинѣвѣа, монастирь: Посполитое мѣстце где с' посполитого добра живѣтъ (1627 ЛБ 150).

Див. ще КИНОВИОНЪ.

КИНОВІЯ *див. КИНОВІЯ.*

КИНСОНЪ, КИНСОНЪ, КИНЬСОНЪ
ч. (*гр. κήνος, лат. census*) чинш, податок: егда в'шель в до(м), упередилъ его іс рекоучи. ш'то са тобѣ види(т) симоне. цр̄іе земьстїи, ѿ(т) которы(х) дани беру(т), или ки(н)сонь [грец(к)и слово киньсонь, а по-нанемоу (!) чин'шь.] ѿ(т) свои(х) ли сновъ или пакъ ѿ(т) чюжихъ (1556-1561 ПЄ 78); Напервей... даль хоть поганина, але оборонцу, который хочай то взявши свой кинсонь, не только духовным, але и свѣцким православным без даня причины жадное кривды не чинит (Львѣв, 1605-1606 Перест. 55).

КИНСОНЪ *див. КИНСОНЪ.*

КИНУТИ *дієсл. док.* (кого, що к кому, чим) Кинути, шпурнути: старе(ц) де(и) взд(в)ши в мене ли(ст) до рукъ свои(х) и ...ко мне кину(л) и поведилъ ли(ст) то(т) не до мене писа(н) я его слуха(т) не хочу (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 78); При котором священю Господь Богъ чуд показалъ, же при звоженю на службе божей порвал его духъ нечистый и кинулъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 30); кг(д)ы кїноуль ро(з)скбю, рушилїса ѿкроуты восковыи

из лю(д)ми (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 69); потомъ егѣ на дѣль кинѣло: бѣ Седекїю по(и)мал' Навходонѣсоръ Цр̄ь Вавїлонскїй: и вылѣпивши емѣ ѿчи до Вавїлонѣ в' неволю запровадилъ (поч. XVII ст. Пчела 29 зв.); Дѣрево те(ж) кедрѣво, и иссѣпъ, и кармазїнъ два крѣтъ фарбованый сщѣнникъ кїнетъ в пѣломе, котѣрый корѣвѣ жрѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 139 зв.); **кинути окомъ див. ОКО; руки кинути див. РУКА.**

Див. ще КИДАТИ.

КИНУТИСЕ *див. КИНУТИСЯ.*

КИНУТИСЬ *див. КИНУТИСЯ.*

КИНУТИСЯ, КИНУТИСЕ, КИНУТИСЬ, КИНУТИСА, КИНУТИСЯ *дієсл. док. 1.* (до кого, до чого) (*швидко попрямувати до кого-, чого-небудь*) кинутися, метнутися: а князь дей Ярославъ гаркабѣзомъ Желеха межѣ ѿчи на головѣ вдарилъ, потомъ слѣдги его до него са кинѣли (Петрків, 1564 АЗ VI, 250); я ѿ(т) двере(и) за(с) до ѿ(к)на кинѣлася и кгды ѿ(к)но ѿ(т)ворила з лѣка до мене стрелено (Володимир, 1588 ЖКК I, 301); тые люды, которые стояли в справе перед манастыром... кинулисе до брони съ сокирѣками, обухами,... // выбїяти почали (Луцьк, 1627 Арх ЮЗР 1/VI, 588-589); там, тот же насламый люд позваного,... розные кгвалты... над обывателями тамошними доказуючи,... до замьку... кинулись (Варшава, 1646 ЧИОНЛ XIV-3, 182).

2. (на кого) Напасти, накинутися: Слѣзи тои пнѣи и всѣ дворане Видячы же не жа(р)тъ кинѣлися на ны(х) еднѣста(и)не Шабе(л) добывшы (1636 Лям. о приг. 9); **рукою кинутисе див. РУКА;**

(на кого, на кого чим) (*раптово почати лаяти кого-небудь, докоряти комусь*) на-

кинутися: Диоскоръ,... за то само былъ осужонъ..., ижъ ся на старъшего своего кинулъ, и того, подъ которого владзою... самъ былъ,... выклинати важылъся (Вільна, 1599 *Ант.* 563); А потомъ объмовившы двохъ поганскихъ цесаровъ..., кинулся невстыдливе (ї яко встеклый,) на пастыра вселенского церкви Хрыстовы, и яко тамъ справы его шацуеъ, не потреба ми повтарати того блюзнерства (Там же, 771); Небожчикъ, постерегши в горелце порошокъ,... тое горелъки пит не хотел... А менованая пани Чуриловая, упевняючи его, же цукром ест приправлена и присоложена, примусила посполу зъ малъжонкомъ своимъ, который, офенъсе с того на небожъчика взявъши, слова се уразливыми на небожъчика кинувши, примусиль его (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584).

3. (до чого) (*поспішно із завзяттям взятися за що-небудь*) кинутися, вдатися: То пакъ потомъ, ижъ обачили, же мы стережемо пильно, кинулися до злого, спросного фортелю (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 410); тые ото вси слова вилялетъ прескочившы, до тыхъ се нижей писаныхъ кинулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 723); невѣстѣ шпѣтнаа е(ст) рѣчь до повѣнѣности моужа прилоучатиса, и коудѣ(л) покѣнѣвши нерострѣпне кѣноутиса до меча (поч. XVII ст. *Проп. р.* 43); Ѡ котѣромъ ѡдѣстью Царскомъ довѣдавшиса Скѣнѣскѣй Хаганъ, заразъ кѣнѣ(л)са до справы, и мѣре вѣправдѣ Окрѣтами напѣблниль (Київ, 1627 *Тр.* 659); чемѣ жъ не слѣхаль голосѣ г(с)днего але са кѣнѣ(л) до користѣи и оучинилеъ зле пре(д) г(с)демъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 215 зв.).

4. (*пролягти згори вниз, стрѣмко звернути вниз*) упасти, спуститися: то(т) кгрѣ(н)тъ лишѣтъви(н)ски(и) при граници моско(в)-

ско(и) ѡ(д) веко(в) в таки(м) положеню лежи(т), то естъ идѣчи за сло(н)цемъ якъ сло(н)це иде(т) взя(в)ши ѡ(д) речки бѣлодса кѣнѣ(в)ши(с) влево в глѣбокие зѣбра (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

5. (*про воду*) Сколихнутися, захвилюватися, збуритися: Было у Ерусалимѣ на Овчумъ купели,... лежало множество слѣпыхъ, хромыхъ, сухыхъ, и ждали, што бы ся кынула вода, чомъ на каждый // гудъ приходивъ ангель, та избивавъ воду (XVI ст. *НС* 57).

◊ до розуму кинутися *див.* РОЗУМЪ.

Див. ще КИДАТИСА.

КИНУТИСА *див.* КИНУТИСЯ.

КИНЬСОНЬ *див.* КИНСОНЬ.

КИОТЕЦЪ, КІОТЕЦЪ ч. 1. Скринька: riscus, сі, киѡтецъ, су(н)дучокъ (1642 *ЛС* 355).

2. (*церковна шафка для зберігання коштовних речей*) скринька, шкатулка: Киѡте(ц) албо шкатул'ка гебановая з' шѣфля(т)ками внутрѣ еѣ пу(ш)ка... в ко(т)ро(и) мощы розны(х) стѣ(х) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14); Киѡте(ц) мале(н)ки(и) албо скрино(ч)ка, в котро(и) е(ст) якая(с) стѣ(ст) не по(д)писаная... Там же... пу(н)талико(в) нѣцо и и(н)шиѣ дробя(з)ки (Там же); В то(м) же кѣѡ(т)ци и каме(н) бѣлы(и) в калы(т)ци адама(ш)ковой (Там же, 23).

КИОТНИЙ *прикм.* (*який стосується кіота*) скриньовий: рухѣдат(us), киѡтни(й) (1642 *ЛС* 340).

КИОТЬ, КИВОТЬ, КІОТЬ, КІВОТЬ, КІВОТЬ ч. (*цсл.* кивотъ, *гр.* κιβωτός) 1. Скриня: enethesa, киѡтъ, сундукъ (1642 *ЛС* 179).

2. (*скриня, шафка для зберігання ікон, священних предметів і цінностей*) кіот: кѣпилиса два свѣти(л)ники... срибра вы-

сокого и кио(т) (Львів, 1635 ЛСБ 1054, 1 зв.); Киотъ... запечатаны(и) з ро(з)ными святостями (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14).

3. Кивот, дарохранильница: Киотъ на(и)-бо(л)шы(и) о пя(т)и вежа(х) на ве(р)хѣ и з'боку двѣма на каждо(и) кре(ст) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14); телесный кивотъ — Богородица: иди ко преч(с)тои ложьниці. моего пороженья. и говори разоумно во оуши телесного кивота (1489 *Чет.* 159 зв.).

4. (скриня зі старозавітними скрижалями) ковчег: двѣ пр(о)ркѣ. имѣлъ законъ бжии написанъ на каманы(х) дощка(х). в кивотѣ какъ бы оу скрыни (1489 *Чет.* 115 зв.); Чуешь ли, жидовине, какое теперъ у васъ благословенство? где святая святыхъ,... где киотъ,... где скрижали, где всеоживленія? (1580 *Спис.* 2); Аббѣ(м) явне тѣ показа(л) Гѣ... кгда Црѣ Дв(д)ѣ, яко о томъ пѣшетъ // ...идѣчи пре(д) кивотомъ... игра(л), спѣвалъ и скакалъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 39-40); Если Кро(л) и Пр(о)рѣк' Бжій Двѣдъ Киот' ал'бѣ скриню примѣра, котѣраа была тоѣи тайны фѣгѣрою, оу себе держати боалса (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914); херѣвими золотыи около кивота (серед. XVII ст. *Хрон.* 102, на полях); киотъ завѣта — ковчег завіту: Кгда везли на возе киотъ завѣта Господня, тогды Жидъ... виделъ то, ижъ киотъ слонится зъ воза, хотячи пасти на землю (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 117); кивотъ господній мати въ собѣ — дотримуватися завітв Бога, вести благочестиве життя: И зѣли(ж) не гойнѣйшее бл(с)веніе дарѣвано ѡдѣтъ ты(м), котѣрыи Кивѣтъ Гнѣй живѣй и нѣ(с)ный,... мають в' собѣ перебуваючій (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 308); кивотъ свѣдѣніа — те саме, що киотъ завѣта: Не терпѣлъ Гдѣ тогѣ, котѣрый без' блгословеніа и на(д) заказъ,

доткнѣлса Кивѣта свѣдѣніа але зѣразъ его в' очахъ всѣхъ скарѣлъ смѣртію (Київ, 1639 *МКСВ* 216).

КИПА ж. Кипа: то(т) же семе(н) ме(л) ...сукна кге(р)лицы ѣ в кипа(х) поста(в)н (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 36 зв.); кипа рославская — різновид пакувальної міри товару: еще фу(р)манъ его... ве(з) това(р) его Сукна кге(р)лицы ѣ кипе ро(с)лавско(и) поставовѣ кѣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 30 зв.).

КИПАРИСНЫЙ *прикм.* Кипарисний, кипарисовий: орѣхи кипари(с)ные то(л)ченны вмѣсте с виннѣми ягодами... бѣде(т) аки масть (XVI ст. *Травн.* 135); кипари(с)ное <дерево (Там же).

Див. ще КИПАРISOVЪ.

КИПАРISOVЪ *прикм.* Кипарисовий, кипарисний: покрытие домовъ нашихъ кедрово, склепове наши кипарисовы (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

Див. ще КИПАРИСНЫЙ.

КИПАРИСЪ, КИПARIССЪ ч. (*цсл.* кипарисъ, *гр.* κυλάρισσος) кипарис: Тѣтъ Стѣй Хрѣмъ..., вѣставленный ѣсть..., на мѣстѣ бѣрзо слѣчномъ, где гѣстѣи и великіи Кипарѣсси (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); chata(e)ciparissus, кипари(с) (1642 *ЛС* 119); вѣталъ есмъ высѣкѣи кѣдри его, и вѣборныи кипарѣсы его (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *Образно:* кгда хс прѣйде(т)... ро(з)сыпле(т)са кипари(с), го ѣсть, высѣкове(р)хіе забѣнопрестѣпници розѣ(г)наны // бѣдѣ(т) (Вильна, 1596 *З. Каз.* 75-75 зв.); Слава Ливѣнова к' тебѣ прѣйде(т), Кипарѣсо(м), и Пѣвго(м), и Кѣдромъ спѣлѣ, прославити мѣсто Стѣе мое (Київ, бл. 1619 *О обр.* 45).

Див. ще КАПARIСЪ.

КИПARIССЪ *див.* **КИПARIСЪ.**

КИПЛЕНІЄ с. (цсл. кипение) кипіння: корень дикого галганѣ пріато, кипленіє твори(т) (XVI ст. *Травн.* 134).

Див. ще **КИПЪНІЄ**.

Пор. **КИПЪТИ**.

КИПРЪ ч. (лат. *Epilobium L.*) (висока трав'яниста рослина) кипр, зніт: выпуканія твоа рай зернятыхъ яблोकъ со овощомъ яблоннымъ кипрове съ нардомъ, нарды съ сахаромъ (XVI ст. *Песн. п.* 53).

КИПЪНІЄ с. Кипіння. ◊ **кипънїа Велїарские** — пекельні муки: справедлївіи в' сполѣчности з' Авраїмо(м), а грѣшнїи в' кипънїа(х) Велїарски(х), або злослївца (Львїв, 1642 *Час. Слово* 272).

Див. ще **КИПЛЕНІЄ**.

Пор. **КИПЪТИ**.

КИПЪТИ, КІПТИ дієсл. недок. 1. (варитися) кипіти: во огни геє(н)ско(м) в'ч-но(м), кѣпно ис Папа(ми) ваши(ми) клоко-тати и кипѣти будете (1598 *Виш. Кн.* 276); кипіти сопсого (I пол. XVII ст. *Своб.* 17); ferbeo, кипю, врю, варюся (1642 *ЛЄ* 195); той црѣ ѡсоудилъ егѣ на моукоу. и вѣврѣгли егѣ в' котѣль кипѣчїй ѡлѣе(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 352 зв.).

2. Закипати: на Єгїѣнскомъ мѣри, ... градъ з' нба з'палъ з'нагла, и якъ желѣзо до огна зблїживши розвараєт' стѣдень, такъ и камѣн'е ѣное градовое в' вѣдѣ мѣрскѣю в'пѣдши, справдѣть то, же натых'мѣсть кипѣти бѣдѣть: и гды такъ мѣре закипѣло... смолѣ кораблѣй сарачѣнскихъ розтопїло (Київ, 1627 *Тр.* 668).

3. *Перен.* (вирувати, бушувати, буйати) кипіти: коли мы то(л)ко вѣры своеє ѡ(т)-стѣпимо, то(т) кнѣзь мир'скїй папа, ... нше прагнена ненасычо(н)ное оутоли(т). то(т) нши похоти бє(з)престѣни кипѣчїе оустано-нови(т) и за(га)мѣе(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); Потрѣба же и тоє вѣдѣти. яко...

вавїлонъ... всѣми нечїстѣтами кипѣль полѣмене(м) бѣсѣвс'ски(м) распалѣль са (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 412); даї ми вѣдомост' ѡ кипѣчи(х) в' тобѣ ѡ(д) пора(н)кѣ до вечера мысла(х) (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 110); Опановавши, абовѣм' грѣхъ дшѣ стѣльса члѣнкомъ еи, ... зачїмъ мнѣ-гїи нечїстыи мѣсли кипѣть в ср(д)ци (Там же, 149).

4. *Перен.* (бурхливо виявлятися) випро-мінюватися, струменитися: зъ всего егѣ Тѣла, кипѣла слава Бо(з)ства егѣ: и зъ всѣ(х) члѣнкѣ(в) егѣ засвѣтіласа свѣтлост' егѣ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124).

КИПЯЧИЙ, КИПАЧИЙ, КИПАЧІЙ дієприкм. у знач. прикм. (про посуд, у яко-му щось кипить) кип'ячий: Єретицкїй Сакрамѣнтъ в' досвѣ(д)ченю пре(з) еди-нѣго Стѣлпника, влѣжений в' кипѣчїй горнѣць распѣстїльса и в' небытіє при-шо(л) (Київ, 1619 *Аз. В.* 248); такѣжъ // іѣ стѣй... з иными ап(с)лы мнѣго трѣпѣ(л) за правдѣ бї то егѣ и в' котѣль кипѣчїй оуврѣжено... бѣло оу рїмѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 47-47 зв.); Іѣанъ стѣй прїтерпѣш(и) мѣки: ѡ(т) нечѣстїво-гѣ Тирѣана... // ...в' котлѣ ѡлѣю кипѣчо-гѣ; мѣчїмъ бѣ (Чернїгїв, 1646 *Перло* 131-131 зв.);

у складї мїкротопонїмїчної назви доли-на **Кипячая**: потомъ дорогою, ... до доли-ны и ру(д)ки, на которо(и) суть ставѣки, деремезен'ские менуючое Кипячѣю (Київ-щина, 1639 *ККПС* 272).

КИР див. **КИРЪ**¹.

КИРИЛОВСКИЙ, КИРІЛОВСКИЙ прикм. (писаний кирилицею) кирилівський: и псалты(р) кирїло(в)скую лво(в)ско (!) дрѣкѣ: продаємъ му(н)таномъ за зло(т) 28 и 15 (Львїв, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); пса(л)ты(р) кирило(в)скую продає(м) за зло(т) 3 и 20

(Львів, 1629 ЛСБ 1049, 8); **кирїловский друкъ** див. **ДРУКЪ**.

КИРИСЪ ч. (стп. kirys, свн. kīraβ, фр. cuirasse) (металевий панцир на груди й спину для захисту від холодної зброї) кіраса: При́вздоблѧют' егѡ [кона] брѡн'ю, тѡ е́сть збрѡею и кирѡсомъ (Вільна, 1627 Дух. б. 215); *Образно*: кѡрисо(м) справедливости, шишакѡм' збавѣн'ѧ, тѧрчею вѣри, и мечѣмъ дѧ оузбрѡена, оучит'сѧ [дѧ] воевѧти з' неприяте(л)ми своїми (Вільна, 1627 Дух. б. 216).

КИРІЛОВСКИЙ див. **КИРИЛОВСКИЙ**.

КИРОВАТИ див. **КЕРОВАТИ**.

КИРОВЫЙ прикм. (сукняний) кировий: зъ собою повезъ до Крупое Иванъ Дирбакъ: чарку срѣбръную..., плащъ кировый, чорный, лисами подшитый (Володимир, 1625 АрхЮЗР 6/І, 459).

КИРЪ¹, **КИР**, **КИРЬ** ч. (гр. κύριος) (титул особи вищого священицького сану православного віросповідання) кир: яко да утврѣдим и оукрѣпимъ тотъ свѣтѡи вишеписанній нашъ монастирь... где е́сть ієгѡмень, молебникъ нашъ, киръ попь пахоміе (Сучава, 1503 Cost. S. 260); А при томъ были..., кир Феодосей; а староста Ковельский, панъ Богданъ... Семашко (Луцьк, 1545 AS IV, 419); зачи(м) показа(ли) на(м) привилѣя... ѡ(т) вселенскаго патриарха ки(р) Ієреме(и) (Львів, 1591 ЛСБ 154); бл(с)вение Киръ Михаила епископа Премышла и са(м)бора (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); Въ року 1620,... светейший патриархъ Ерусалимский, киръ Феофанъ, черезъ землю Московскую до Киева прибыль (поч. XVII ст. КЛ 87); Вдѧчность, Ясне Превелебнѣишомѧ... Г(с)днѧ ѡ(т)цѧ Ки(р) Петрѧ Могїлѣ..., ѡдѧ Спѣдѣѡвѧ ...повїнне ѡ(т)дѧнаѧ (Київ, 1632 Євх. 291).

КИРЪ², **КЕРЪ** ч. (стп. kīer) (гатунок сукна) кир: Данило ми(л)ковичъ... ме(л)... кирѧ и быко(в)ского и кглокго(в)ского сукна яко кге(р)лицѧ поставо(в) ӣ (Берестя, 1583 Мит. кн. 56 зв.); взяли... копенекъ каразые темноблакитное, керомъ червонымъ подшитый (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI, 242); взяли... кѡртѧ фалю(н)дышовѡю б(р)ѧ-на(т)нѡю по(д)шитѡю киро(м) жо(л)ты(м) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 7 зв.); пограбили... у Александра Рытеровского... делюру брунатную, фалендышовую, зеленымъ киромъ подшитую (Луцьк, 1609 АрхЮЗР 6/І, 357).

КИРЪВАШЪ див. **КАРВАШЪ**.

КИРЬ див. **КИРЪ¹**.

КИСЕЛИКЪ ч. Киселик. Особова вл.н.: повторе томѧжъ федеви киселикови на вапъно дале(м) fr. 104 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 7 зв.); малжонка позосталая, также урожоный панъ Александер Турский,... жалосне се протестовали напротивко pracowитым Васъкови Гуньце... Остапови Киселикови (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 261).

КИСЕЛЪ, **КИСЕЛЬ**, **КИСИЛЪ**, **КИСИЛЬ**, **КИСЪЛЬ** ч. Кисіль. Особова вл.н.: а при то(м) были люди добрыє кнѣзь мѧха(и)ло иванови(ч) ружи(н)ски(и)... а па(н) тимкѡ кисель (1517 або 1520 Арх. Р. фоток. 42); А при томъ были... пан Тишко Кисиль, а панъ Костюшко Иванович Хоболтовский (1520 AS III, 199); А при томъ были... пан Тихно Кисиль... пан Андрей Коровай (Сокїл, 1538 АрхЮЗР 8/III, 11); на прывитана... п(н). Кисела выдалосѧ fr. 11 и 3 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 3); Иванъ Кисѣль (1649 РЗВ 417 зв.); Па(н) Даниель... для вѣписанѣя... подалѧ ѧниверсал ...Пна Адама з Брѣсилова Киселя (Житомир, 1650 ПВКРДА II-3, 74).

КИСЕЛЬ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСИЛЪ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСИЛЬ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИСЛИЙ *див.* **КИСЛЫЙ.**

КИСЛИЦА *ж.* Кислиця. Особова вл. н., ч.: Мещане... гринець золота(р)... сасиновъ кислица... кле(ц)кого за(ть) (1552 *ОВин.З.* 135); Микита Кислица (1649 *РЗВ* 194 зв.).

КИСЛИЧКА *ж.* Кисличка. Особова вл. н., ч.: Леско Кисли(ч)ка (1649 *РЗВ* 154).

КИСЛО, КИСЛО *присл.* Кисло: Кисѣло: Кѣсло (1627 *ЛБ* 52); кѣ(с)ло acidus (I пол. XVII ст. *Сем.* 10).

КИСЛЫЙ, КИСЛИЙ *прикм.* 1. (*який утворився внаслідок бродіння*) кислий: А меды прѣсные, мяса в бочках солоные и старые, и мед кислый, тымъ всимъ поручил есми обходы и памет чинити по души моей сыну моему Григорию (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ V-3*, 159); **кислое вино** *див.* **ВИНО**; **кислый хлѣбъ** (хлебъ), **хлѣбъ** (хлебъ) **кислый** *див.* **ХЛѢБЪ.**

2. *У знач. ім.* Кислий, -ого. Особова вл.н.: Иванъ Кисли(и) (1649 *РЗВ* 390); Гришъко Кислы(и) (Там же, 435 зв.).

КИСЛЯКЪ *ч.* Кисляк. Особова вл. н.: У Романа Кисляка въ дому взято, розбивши бодню, плахотъ напoлныхъ двадцать (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/1, 176); Омиско Кисля(к) (1642 *РЗВ* 151); Омелянъ Кислякъ (Там же, 332 зв.).

КИСНУТИ *дієсл. недок.* Киснути: fermentescere, ки(с)нути (1642 *ЛС* 196).

КИСТЕНЬ *ч.* (*коротка палка з причепленою до кінця гирею*) дрючок: огледалъ есми, на возехъ привезеныхъ изъ Шершеневъ, раннихъ... старыхъ и молодыхъ людей,... побитыхъ кистенями, шаблями (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 164).

КИСТКА *ж.* Пензлик: Стрѣчець: Стрѣчѣкъ, кѣстка, пѣндзликъ (1627 *ЛБ* 123).

КИСЪЛЪ *див.* **КИСЕЛЪ.**

КИТА¹ *ж.* (*гр.* κῆτος) (*морський ссавець*) кит: ѡте(ц) и(х) бы(л) іѡа(н), не то(т)-котрого бѣла кѣта пожрѣла. Але дроугы(и), котрого знашо(л) іс, рѣбы лѡвачи (XVI ст. *УС* № 29519, 86); Хтѡ бы вѣдалъ якъ звѣно Кѣты вѡдъ глѣбѡкихъ, На повѣтрѣ и землѣ мешкѡнцовъ ширѡкихъ (Київ, 1632 *Сех.* 294).

Див. ще **КИТЪ.**

КИТА² *ж.* Зв'язка, пакунок: па(н) Хо(р)-ли(н)ски(и)... ро(з)везавши киты моѣ, взя(л) у мене соболе(и) праве добрыхъ пя(т)деся(т) и два (Луцьк, 1592 *ТУ* 226).

КИТАЙКА *ж.* (*різновид легкої шовкової або бавовняної тканини*) китайка: от шести локот китайки грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА II*, дод. 561); взято... жупанъ оксамиту чо(р)ного, рытого, кита(и)кою чо(р)ною по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); взяли... жупанъ и делия фалюндышу брунатного, китайкою дуплею подшитые (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); по(з)ваны(и) побра(л)... жѣпа(н) кита(и)ки бу(р)на(т)ное з кгузиками сребрными (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); цекглас-тая кита(и)ка а̄ (Львів, 1643 *Інв. Усп.* 79).

КИТАЙКОВИЙ *див.* **КИТАЙКОВЫЙ.**

КИТАЙКОВЫЙ, КИТАЙКОВИЙ *прикм.* (*який стосується китайки*) китайковий: Три кафтаны китайковыхъ (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 127); Поя(с) кита(и)ковы(и) бѣлы(и) туре(ц)ки(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68); килка завѣсь кита(и)ковы(х)... побрѣканныхъ (Там же, 69); взял: ...луць турський з лубем гавѣтованымъ за золотыхъ тридцать и шест и з тафтоем китайковим белымъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

Див. ще **КИТАЙЧАНЫЙ.**

КИТАЙЧАНЫЙ, КИТАЙЧЕНЫЙ *прикм.* Китайковий, *діал.* китайчаний: Саянъ ки-

тайчаний съ кнафлями позолотистыми (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 127); прибыли дрѣгии ризы кита(и)чаныи блаки(т)ныи (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033); пограбили ризы китайченые з оксамитом (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР* 1/VI, 332); побрали... пояс китайчаний, куплений за мешокъ з грошми (Бориспѣль, 1615 *АБМУ* 9); Стихарико(в) два жо(л)тогорячихъ. А два мѣхаеровыхъ кита(и)чаныхъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257).

Див. ще КИТАЙКОВЫЙ.

КИТАЙЧЕНЫЙ *див. КИТАЙЧАНЫЙ.*

КИТИЦА *ж. (прикраса для одягу із жмутка ниток, з'єднаних з одного кінця)* китиця: Поясо(к) чи(р)воны(и) едwabны(и) ис китицами га(ѳ)тованы(ми) (Львѣв, 1579 *ЛСБ* 1033).

КИТЛИКЪ *ч.* Верхній жіночий короткий сукняний одяг: побрати велелъ:... китликовъ женськихъ два, одинъ мухояровый чирвоный, а другий чемлѣтвовый чирвоный (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 240).

КИТОВЪ *прикм.* Китовий: іона въ чрѣвѣ кѣтовѣ также три дни трва(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189).

КИТЬ, КИТЬ, КЫТЬ *ч. (гр. κῆτος) (морський ссавець)* кит: ѿца и(х) звано іоною, але не то(т) которо(г) бы(л) пожеръ кы(т) риба (к. XVI ст. *УС* № 31, 102 зв.); тоу бѣсѣве поткѣютса з мешкѣнцы вавѣло(н)скѣми и въсплѣшутъ,... възрадѣютса, с погѣбели... грѣшныхъ... людѣй, кгдѣ... впадѣтъ въ море ѿгне(н)ное..., ни пожрѣніе... дѣшлѣннѣомѣ кѣтѣ, алѣбо велорѣбовы, яко єсть писано (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Отѣць ихъ былъ Іона не оный ѿ(т) Китѣ пожертый..., але инѣшій (Київ, 1637 *УС Кал.* 350); rho-са, ки(т) мо(р)ски(й) (1642 *ЛС* 315); и такъ впадѣтъ въ море гѣены..., въ пожрѣніе душлѣннѣомѣ Кѣтѣ, алѣбо Велорѣбови (Чер-

нігів, 1646 *Перло* 155); Днѣ пѣтѣи ѿ створѣню Кѣто(в) пѣахо(в) и ѣныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 4).

Див. ще КИТА¹.

КИХАВЕЦЪ *ч.* (Ptarmica) чихавка: ptarmica, кихавецъ трава (1642 *ЛС* 337).

КИХАНІЄ *с. (стп. kichanie)* чханья: ptarmon, киханіе (1642 *ЛС* 337).

КИЦУЛЯ *ж.* Кицуня, *діал.* кицуля. Особова вл. н., *ч.:* Жаданъ Кицѣля (1649 *РЗВ* 177).

КИЧЕНИЄ, КИЧЕНІЄ *с.* Пиха, зарозумѣлѣсть; гординя: а коли са(м) црѣ нѣси и зѣ(м)ли,... са(м) собою показа(л),... яко да са гное(м) тѣла не во(з)носи(т), надчи(л): тѣе кичѣніе и надѣто(ст) пыхи ми(р)ской ѿ(т)сѣкл чи(м) же са вы ксе(н)дзове бискѣпи, на(д) братю свою лѣпши(ми) чините (1598 *Виш. Кн.* 288); Мнози бо — и нынѣ видим — философское учение (паче же свойственнѣе рещи — кичение) постизают и языки глаголати различно умѣют (1608-1609 *Виш. Зач.* 199); Пѣмпа: Кичѣніе, гордѣнѣеса (1627 *ЛБ* 87); Превъзношѣніе: Кичѣніе, надѣтость, пыха (Там же, 92).

КИЧЕНІЄ *див. КИЧЕНИЄ.*

КИЧИТИСЯ *дієсл. недок.* Пишатися. ◊ **кичитися до неба** — виявляти надмірну пиху, гордѣсть, надмірне зазнайство: О гордая горьдини, кичишься до неба, але во глубину снѣдеши до ада (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

КИЧКА *ж.* Кибалка, *діал.* кичка: побралъ... пятнадцть (!) перстенковъ золотыхъ. Кичка перловая, цатками золотыми осажованая, которая коштовала осмѣдесять копъ грошей литовскихъ (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 126).

КИЧЛИВИЙ, КИЧЛИВЪ *прикм.* Чванливый, пихатий: fastosus, кичливъ, го(р)-

дѣливъ (1642 ЛС 194); *turgid(us)*, надути(й), ки(ч)ливи(й) (Там же, 405).

КИЧЛИВЪ див. **КИЧЛИВИЙ**.

КИШЕНЯ, КЕШЕНЯ, КИШЕНА ж.

Кишеня: в тойже курте в кишени было осмъ грошей полских (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 1/VI, 446); Чпа(г): Кишѣна, ... шабе(л)га(с), бисага, та(ш)ка, капса, тлѣмокъ (1627 ЛБ 157); *capsa e(t) capsula*, чпа(г), тоболи, тоболець, мошна, кишеня (1642 ЛС 112); тамъже протестантови, ... зъ кешени червоныхъ золотыхъ петнацать выпало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309); готовы(х) Пнзе(и) в кишени золоты(х) два(д)ца(т) в способъ лупу взяли (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164 зв.); томуъжъ готовыхъ пинязей, што уторговаль былъ, золотыхъ тринацеть з мишъкомъ з кишени взялисте (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465); *Образно*: Тыѣ ходотае, ... за вами свѣдчили, яко есте го(д)ни на сво(л)ное жѣтѣ селъ еп(с)пъски(х) свѣдчи(л) за(с) поклонъ, нѣкотораа тисеча чирвоны(х), в' кишѣню кролѣвскѣю (1598 *Виш. Кн.* 293).

КИШЕНА див. **КИШЕНЯ**.

КИШЕЧЪКА ж. Кишечка. Особова вл. н., ч.: Петро Кишечъка (1649 *РЗВ* 205).

КИШКА, КИШЪКА, КШКА ж. 1. (*частина травного тракту у людини і тварини*) кишка: не ср(д)це ли чрѣво... ки(ш)ки, и прохо(д) в тобѣ са знаходи(т), та(к)же яко и в' оубого(м) (к. 1596 *Виш. Кн.* 256 зв.); *kiška uenter* (I пол. XVII ст. *Сем.* 175); *longano, onis*, повро(з) ятрени(й), кишка (1642 ЛС 257).

2. *Лише у мн. кишки* — кишківник: ктому оповедаль передо мною рану в пасе ноги левое, с которое кишки по-за скорю на долъ пошли (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277); Сажавка Овчею называѣт'са, ѣж в' ней овѣць, на офѣрѣ вылѣчѣны(х) и по-

рѣзаныхъ видѣрности, ѣлѣта и кѣшки полоканы бываѣли (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 239).

3. Особова вл. н., ч.: Выпис с книг пана Петра Петровича Кишки, маршалка Волинское земли (Володимир, 1540 *AS VI*, 4); Ива(н) Кишъка (1649 *РЗВ* 14).

КИШЪКА див. **КИШКА**.

КИЮВЫЙ див. **КИЄВЫЙ**.

КИЯНЕ, КИАНЕ, КИЯНЕ мн. (*мешканці м. Києва*) кияни: и кияне, и москъвичы — тыи вси да(и)вали штъ копы по тры грошы (Берестя, 1526 *ТУ* 52); Сего годѣ ходили тамъ кияне (1552 *ОКан.З.* 28); дали есмо мѣщанамъ... Луцкимъ... вызволенъе от даванъя мытъ отъ всякихъ товаровъ..., заховываючи ихъ при такомъ правѣ и вольностяхъ, яко и мѣщанъ Виленскихъ и Киянъ (Вильна, 1556 *РЕА* II, 52); иншіе пишоу(т) ѡ(т) роуси, тѣ естѣ ѡ(т) кѣанъ смѣртъю покѣнанъ, и тѣкъ вѣдле заслѣугъ згѣндлѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53 зв.).

КИЯНЪ, КИЯНЪ, КИЯНЪ ж. 1. Ковальскѣй молот, *диал.* киян: за киянъ желѣзнѣю гр(ш) ѣ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 34); за дѣ шынѣ желѣза дѣ гро(ш) за кыя(н) ѣ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1040, 5).

2. Особова вл. н., ч.: Федоръ Киянъ (1649 *РЗВ* 400).

КИЯНЪ див. **КИЯНЪ**.

КИАНЕ див. **КИЯНЕ**.

КИВАТИ див. **КИВАТИ**.

КИВАТІ див. **КИВАТИ**.

КИВОТЬ див. **КИОТЬ**.

КИВЪРЪ див. **КИВЕРЪ**.

КИДАТИ див. **КИДАТИ**.

КИЕРОВАТИ див. **КЕРОВАТИ**.

КИЙ див. **КИЙ**.

КИНОВІА див. **КИНОВІЯ**.

КИОТЬ див. **КИОТЬ**.

КИСЛО див. **КИСЛО**.

КІТЬ *див.* **КИТЬ**.

КІХНУТИ *дієсл. док., однокр. (стп. kichnǫć) чхнути: ki(x)hǫti sternuo (I пол. XVII ст. Сем. 165).*

КІШКА *див.* **КИШКА**.

КІЯНЕ *див.* **КИЯНЕ**.

КІВНУТИ *див.* **КИВНУТИ**.

КІВОТЬ *див.* **КИОТЬ**.

КІСКО *с. (великий кий) кияка: kisko basulus magnus (Уж. 1645, 22 зв.).*

Див. ще **КІИЩЕ**.

КІИЩЕ *с.* Те саме, що **кїско**: Кїище (Уж. 1645, 22 зв.).

КІНОВИТА *див.* **КИНОВИТА**.

КІОТЕЦЬ *див.* **КИОТЕЦЬ**.

КЛАВЗУЛА *див.* **КЛЯВЗУЛА**.

КЛАДАТИ *дієсл. недок. (що перед ким)* Класти, складати: онъ повелѣль народомъ сѣсти на зем'ли. а в'зав'ши семеро хлѣбовь... ламаль и даваль оученикомъ своимъ абы прѣ(д) кладали. а они клали прѣдъ народомъ (1556-1561 ПС 156).

Див. ще **КЛАСТИ**.

КЛАДЕНЄ, КЛАДЕНЬЄ, КЛАДЕНЬЄ *с.* Подання; учинення. ◊ **кладене (кладенъє, кладеньє)** *позву див. ПОЗОВЪ; кладене (на себе) креста святого знаку* — **кладення (на себе) креста**: И якѡ начастѣ(и)шимъ кладе(н)емъ на себе... Кр(с)та ст҃го зна́кѡ, въ всѣхъ спра́вахъ на́шихъ́ якѡ начастѣ́й мѡкѡ добровѡлнѡю... собѣ припомина́ли (Київ, 1632 МКСВ 275).

КЛАДЕНЕЦЬ *ч. (цсл. кладеньць) колодязь; джерело: puteus, кладенець, студенець (1642 ЛС 339); Образно: Зоставѣте теды кладѣнцы ѡныи съкрѡшен'ныи а ба въ(з)любѣте (поч. XVII ст. Проп. р. 225).*

Див. ще **КЛАДАЗЬ**.

КЛАДЕНЬЄ *див.* **КЛАДЕНЄ**.

КЛАДЕНЬЄ *див.* **КЛАДЕНЄ**.

КЛАДКА, КЛАДЪКА *ж.* 1. Кладка: тыежъ гультае,... до тоежъ церкви Божое брацкое Луцкое зъ-за Глушъца презъ кладьки идучие,... зъ стрелъбы огънистое стреляли (Луцьк, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 798).

2. Особова вл. н., ч.: Павелъ Кла(д)ка (1649 РЗВ 434).

КЛАДОВИЩЕ *с.* Кладовище, цвинтар: кгды южъ неподалеку села нашего было, недоходечи кладовищъ, тедыхмося и з тыми суседмы,... з которыми есмо з домовъ своихъ и заровно вышли, засъ на томъ местцу,... тамъжехмося вси въ купу зышли (Овруч, 1623 АрхЮЗР 4/I, 81).

КЛАДЪКА *див.* **КЛАДКА**.

КЛАДЯЖНИЙ *прикм. (цсл. кладажь-ныи) колодязний: tollenon, nis, водовожда, жораве(л) кладяжни(й) (1642 ЛС 399).*

КЛАДЯЖНИКЪ *ч. (цсл. кладажьникъ) колодязник: puteari(us), кладяжникъ (1642 ЛС 339).*

КЛАДАЗЬ *ч. (цсл. кладазь) колодязь: царъ макидо(н)ски(и)... дѡволо(в) кд ѡ сѡхїй клада(з) загнав' бы(л), которіє муча(т)са тамъ до страшного сѡда Хѡа (XVI ст. Сл. о см. 335).*

Див. ще **КЛАДЕНЕЦЬ**.

КЛАМАНА *с. (стп. kłamanie) брехливість: однѡкъ ѡжъ ѡхъ [слова] за щїрѡю правдѡ оудѡетъ, што не вѡдаю если емѡ и(з) омѡлки, если з невстыдлївости и налѡгѡ кламан'а прихѡдитъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 143 зв.).*

КЛАМАТИ *дієсл. недок. (стп. kłamać) (чим і без додатка) брехати, обдурювати, обманювати: ща(ст)ливые будете кгды вамъ ѡрѡгати бѡдѡ(т) и преследовати мовячи всякое слово злое противко вамъ кламаючи для справедливости (Хорошів, 1581*

Є. Нег. 5 зв.); Не буди ж нам сіє мѣтку оставляти, въсточную церков, и богом кламати (к. XVI ст. Укр. п. 77); Якожь те-ды не явне кламать и бчи замыдлають котѳрыи повѣдають, же намнѣи не нарѳшили з' Бо(з)кои Єв(г)лскои надки (Київ, 1619 Гр. Сл. 199); Присмотрѣса ж' ѣжъ сѳмнѣн'е не поблажаєт' таковѣмъ мысламъ которѣи грѣхѳмъ покарѣют'са, але натыхъ-мѣсть штрофѣетъ, бо не кламаетъ: Поне-важ' што кѳлвек' речѣт', тѳ са в' днѣ сѳда пре(д) Бѳгомъ освѣдчитъ (Вільна, 1627 Дух. б. 149).

КЛАМАЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Обманник, брехун: тѣды Бѳгъ всѣхъ кламаячихъ гѳбитъ, хотѣй бы Дѳха стоґо явне мѳвачого вѣдѣли (Вільна, 1627 Дух. б. 9).

КЛАМЛИВЕ *присл. (стп. kłamliwie)* брехливо, неправдиво, фальшиво: Прожно теґды въ той // мѣрѣ отступникове на святого Фотіа клеветчуть и кламливе въ томъ схизму задають ему! (Київ, 1621 Коп. Пал. 736-737); Не бѳдеш' чѳжолѳжити, не оубѣ-ѣш', не оукраде(ш), не посвѣдчиш' кламливе (Київ, 1637 УЄ Кал. 699).

КЛАМЛИВЫЙ *прикм. (стп. kłamliwy)*
1. Брехливый, неправдивый, фальшивый: Але я для своее неукое Руси, которые, явныхъ геретыковъ въ томъ наслѣдуючы, а их кламливому писанію вѣручы, также смѣють называти папежа антихристомъ! (Вільна, 1595 Ун. гр. 145); И изъ самого Христа Господа... словъ оныхъ, которіе до учениковъ своихъ о фарисеяхъ и кламливыхъ капланахъ мовиль: "оставте ихъ,... вожеве слѣпїи слѣпцемъ суть, слѣпецъ же слѣпца // если ведеть, обаґва въ яму впа- (1603 Пут. 36); кламливые уста

2. У знач. ім. Брехун, неправдивецъ: Ахімъ,... Кламца, кламливы(и), лґаръ (1627 ЛБ 184).

Див. ще **КЛАМНЫЙ**.

КЛАМНЫЙ *прикм. (стп. kłamny)* несправжній, оманливый, брехливый, фальшивый: небожата... башомъ кламнымъ, и царови пышномѣ роуки намазѣють (Острог, 1598-1599 Апокр. 167 зв.); Вспомнимъ и мы, Лечъ невчасъ его напомена. Поднебѣню нѣшемѣ гѳркїи з' збридзѣна Аппетїтѣ кламного (Вільна, 1620 Лям. К. 11).

Див. ще **КЛАМЛИВЫЙ**.

КЛАМСТВО, КЛАМЪСТВО *с. (стп. kłamstwo)* брехня, облуда: пытаю што розмѣетъ о ѳныхъ иерѣохъ и прорѳкахъ иер(с)лїмскихъ, на котѳрыхъ... нарекаєтъ, хвѣлшъ, блоу(д), кла(м)ство (Острог, 1598-1599 Апокр. 63); Карает бог грѣшныхъ до-частно и вѣчно, а такіи кламства дяволу прилїчно (к. XVI ст. Укр. п. 83); не вѣдаю яковѣмъ спѳсобомъ, але зайсте не безъ знѣчного кламства измѣшлено и вѣдрѣк-вано яко бы патріархъ александрїйскїй... мѣл'са презъ послы... по(д) влѣдзѣ твою по(д)давати (Дермань, 1605 Мел. Л. 28 зв.); Анѣ зась хїтростю и кламство(м) всѣкои прѣвды проповѣдача и наоучїтеля помѳвити (Київ, 1619 Гр. Сл. 294); Таа лжа: Кламство, блѣдь, лганье, баламѣтна (1627 ЛБ 59); Ѡ(т) кѳрени зло(г), Лѣко(м)ства вѣтвїе, Скѳпость,... лїхва, здраґа, ѳшѣ-ка(н)е,... кла(м)ство (Львїв, 1645 О тайн. 55); Прѣто стѣй Пѣвель,... розбивѣе(т) кламство геретїцкое (Чернїгїв, 1646 Пер-ло 137); **задавати кламство** *див. ЗАДАВАТИ; задати кламство* *див. ЗАДАТИ; чинити кламство* *див. ЧИНИТИ.*

КЛАМЦА *ч. (стп. kłamca)* брехун, ошуканецъ, обманник: Мелѣтїй Смотрїцкїи...

потомъ паки солгавъ дх̄в̄ стом̄в̄, и бысть... хвалца папешскїи, кламца на ст̄ы(х) бж̄и-и(х) (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); той костель есть кламцею спочаткѣ и чачкою показаню, которою людей до себе звекль вабити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199); И якъ... хтѣ бы штѣ змышлалъ, албо оучилъ, кламцею и бш̄всто(м) называти звѣкли (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 231); Бѣдѣ томѣ домѣ, Где Господарь кламца, Злѣдѣи (Вильна, 1620 *Лям. К.* 24); Агглюве всѣ сѣтъ створѣни добрыми и ст̄ыми, ѿ(т) Г(с)да Б̄га, лечь Люциферъ зъ своими единомыслными зъ власной волѣ своѣи сталса злымъ и кламцею, ведлѣдгъ надки Хр(с)тѣовой (Львѣв, 1646 *Зобр.* 9).

КЛАМЪ ч. (*стп.* kłam) глум, посміх: А они емоу яко на кла(м) ре(к)ли, дамо ти л̄ ...сребр̄никъ (XVI ст. *УС Трост.* 47).

КЛАМЪСТВО *див.* **КЛАМСТВО**.

КЛАНЯТИ *дієсл. недок.* Схиляти. ◊ главу кланяти (перед ким) *див.* **ГЛАВА**¹.

КЛАНЯТИСЯ *див.* **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЯ *дієсл. недок.* 1. (кому, чому перед чим) (*шанувати кого-, що-небудь як божество, святиню*) поклонятися: Слушна и пристоина есть речь челоуѣка чтити, ... але ѡбразѣ Хрїстоу не опускаѣти, молитися и кланятися ему (Супрасльскый монастыр, 1580 *Пис. пр. лют.* 79); на(д) всѣ(х) бо(л)ванѡ(в) бы(л) еде(н)... котѣромѣ кро(л) всѣ(м) росказа(в) // кланатисѣ (Вильна, 1596 *З. Каз.* 64-64 зв.); Май перше каралъ жида, коли собѣ были учили теля золотое и кланялися ему, переступивши (*в рук. переступши. — Прим. вид.*) заказъ Божїи (XVI ст. *НС* 210); И что(ж) тѣ, и(ж) кр(с)та хва̄ вѣлико(г) пос-

тоу на пр(с)тѣлѣ не дрѣжите, ани(с) емоу кланяете (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.); ѿ(н) его(ж) тѣло ю(ж) погребѣнное з пїлностью закры(л), жебы са емоу жидове яко бѣ не кланали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 285); кланятисѣ osguipisco (I пол. XVII ст. *Сем.* 123); евангеликъ на то речеть, же то есть балвохвальство — кланятисѣ предѣ хлѣбомъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 207); Маемоу тѣды то вѣдати, ижъ кланяючисѣ Образомъ... хвалѣ и поклѣн'... тѣл'кѡ Б̄г̄... ѿ(т)даемоу (Київ, 1637 *УС Кал.* 80); Не дѣинишь собѣ балвана, албо рѣтогѡ ббразѣ... // ...не бѣдешъ са їмъ кланати (Львѣв, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.).

2. (кому, перед ким и без додатка) (*кланятисѣ кому-, чому-небудь у знак поваги, подяки, покори, привѣтання*) поклонятисѣ: иванъ... прибѣгъ, припадѣ кланаяса, сагаючи за ст̄ыи его нози (1489 *Чет.* 126); Егда же изышель изъ горы... тогды прокаженыи пришоль кланаяса емоу (1556-1561 *ПС* 41 зв.); перед тыми хлопи нѣхто славный шапки не здоймет, а перед нами и воеводы здымают и низко кланяются (1598 *Виш. Кн.* 105); тая унѣя трубит силно крыкомъ таковымъ: "папѣ, папѣ, папѣ кланяйтисѣ"! (бл. 1626 *Кир. Н.* 18); гиїѣна зхилѣвши гѣловѣ на землю, кланаласѣ, а скѣрѣ клала до нѣгъ стом̄в̄ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 8); А коли се все згромажѣнѣе кланало, Спѣваки и тѣи котѣрыи держали трѣбы, чинїли свой вѣрадѣ, ажъ се докончїло все(ж)жѣнїе (серед. XVII ст. *Хрон.* 341); не з пыхи якої, ани з гордости кланатисѣ аманови не хочѣ (Там же, 380).

КЛАНЯТИСЯ *див.* **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАНЯТИСЯ *див.* **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАНЯТИСЯ *див.* **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛАСТИ, КЛАСТЬ *дієсл. недок. 1.* (що) (*поміщати куди-небудь*) класти: А кгда павелъ назбералъ прудо(в) ви(н)ныхъ. И клалъ на ого(н) вырвавшися змея с тепла дхватилася рѣки его (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 144); то все вша м(л)... подела(в)-ши... коморы и и(н)шое будова(н)є и ѿ(с)трогъ ро(з)бираючи а на то(т) ого(н) в купѣ кладѣчи всю ѿную ѿсадѣ огнюмъ спали(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 24); Філадѣлфъ Крѣлѣ Єгипетскій бы на смертъ памяталъ: Ѡбраз ей при свѣомъ столѣ завше мѣвалъ: При котѣромъ гѣловѣ якого мертвѣго Кладено, и волано на Крѣля живѣго (Київ, 1622 *Сак. В.* 42); Марцинъ Ясинъскій... небожчкѣ Куявинъскую, у столу седячую, заставшы, почалъ ее руками займоваты и руку на шыи кладучы, до небожъки тие слова мовилъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600); клалъ Іаковъ прѣты в корита водѣ передѣ очи барановѣ и овецѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 47); **класти скло** (на душу) *див. СКЛО*;

(що на що) (*складати, навантажувати*) класти: кгда... есмо та(м) приехали знали немалое во(и)ско люде(и) збро(и)ныхъ...жито... его мл(ст)и берѣчи на возы клали (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 59); па(н) микола(и) макарови(ч)... з клете(и) такъже из обо(р) бы(д)ло, коне бра(л) и на возы кла(ст) поча(л) (Київ, 1591 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 1, 133, 73);

(що) (*поміщати всередину чого-небудь*) класти, вкладати: Мають они тьи платы збирати... и въ одну скринку класти (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А зышедшися в братство, мають класти до скрынкы по грошику (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); іѡси(ф) и нїкоди(м). и стѣ(и) іѡан'нь... соударѣ на главоу его стоую вложїли...

и почали клѣсти въ нѣвыи грѣбѣ иссѣченъ ис камене кѣторыи да(л) бы(л) іѡсифъ сѣбѣ в'чїнити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 13); тѣй дѣв'цѣ котѣраа идеть зѣмоу(ж), не дѣдоу(т) ей ничѣ исти своими дсты... є(д)на(к)же абы не зомлѣла, котѣраа ей наблїж'шаа в рѣдѣ, тѣта ей боуде(т) масо ж'вала, а клѣла въ оуста ей (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.);

(кого) (*розміщати горизонтально*) клас-ти: нѣмо(ц)ны(х) выношовали на длицу и клали и(х) на ло(ж)ка(х) и на по(с)тела(х) абы хота то(л)ко тѣ(н) петро(в) зашо(л) котрого з ни(х) (II пол. XVI ст. *КА* 24); Похвалы гѣднѣй звѣчай в нѣкоторыхъ народехъ споминають Гистѣрики, їжъ скѣрѣ дита народїлосѣ на свѣ(т), зѣразѣ ѣное клѣдено на землю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939); **класти лечи** — укладати до сну: радуїме ся, коли лѣгаеме, такъже не буйме ся и смерти, чомѣ есме сынове дурныи, коли кладуть ихъ лечи, што бы спали (XVI ст. *НЄ* 156);

(що) (*укрїпляти вертикально*) ставити: запалю(т) свечи и кладѣ(т) єе по(д) коре(ц) але в свечни(к) и свети(т) всимъ которые сѣ(т) в дому (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.);

(кого) (*допомагати кому-небудь сїсти*) садити: нѣкоторы(и) члвкѣ хромы(и) еще зѣ живота ма(т)ки своєї ношо(н) которого завсегды клали о(у) дворе(и) дому... просити а(л)му(ж)ны (II пол. XVI ст. *КА* 12);

(що на кого, що на що, що перед чим) (*поміщати що-небудь з певною метою*) покладати: коли кому царѣ што дасть черезѣ листѣ свои, тотѣ листѣ на главу кладеть, печать целуетѣ, и предѣ листомѣ его уставають, шапки снемши (Супрасль-

ський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 59); не бы(л) межи ними жаде(н) ѿбоги(и) бо ко(л)ко и(х) ко(л)ве(к) мели села або пола продавали и приносили п(ѣ)нзи... и клали пере(д) ноги апо(с)то(л)скии (II пол. XVI ст. *КА* 21); Царіца Елѣна... кгда // хотѣла щіре вѣдати, котѣрый [кѣ(с)тѣ] бы власне тѣтъ былъ, на котѣро(м)... Гѣ ...вѣлею оутѣрпѣ(л), казала класти... на мертвѣю дѣвицѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 60-61); Потрѣба... Сщеникови ѿфѣры рѣзати, и забивати, тѣжъ посѣкши солѣти, а потѣмъ на огѣнь класти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 7); **класти руки** (на кого) *див.* **РУКА**;

(що перед ким, що перед чим, що перед кого) (*розкладати, роздавати*) класти: а в'зав'ши патеро хлѣба... поламалъ хлѣбы. и дава(л) оученикѣ(м) свои(м), абы клали пере(д) ними (1556-1561 *ПЄ* 150 зв.); онъ повелѣлъ народомъ сѣсти на зем'ли. а в'зав'ши семеро хлѣбовъ хвалоу в'здавъ ламалъ и давалъ оученикомъ своимъ... а они клали прѣзь народомъ (Там же, 156); Имѣлѣ тыж и рыбѣ мало, и тыи блѣвилъ, ѣ казал перед них класти (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56).

2. (що) (*розміщуючи в певному порядку частини, утворювати щось ціле*) складати: Вѣплѣчаюса: Ѡбѣз' кладѣ (1627 *ЛБ* 21).

3. (що) (*про сѣть*) розкладати, закидати: А записалъ есми ихъ святому Миколи... с озеры, и на Припети со ѣзы и лѣкы, што сѣсти на осетри кладуть, и з рѣчками, и с криницами (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11).

4. (що, що кому, що перед ким) (*показувати документ*) пред'являти: кнагини Мара... также клала перед нами листѣ брата нашего, щастное памети Александра, корола и великого княза (Вільна, 1507 *AS* III, 42); Билъ намъ чолом князь... и

клал перед нами листы записные (Краків, 1518 *AS* III, 169); гетман нашъ... клал перед нами привилей (Краків, 1519 *AS* III, 191); а што дей тут тестаментъ кладет небожчика Бориса Охлоповского... котѣрый дей я тестаментъ,... яко неслушный и неправный, тутъ на уряде арестую (Луцк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 378); тепе(р) нѣвый тестаментъ кладе(т) на(м) пре(д) ѿчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247); жалобу класти *див.* **ЖАЛОБА**, *позвы класти див.* **ПОЗОВЪ**.

5. *Перен.* (кого) (*доручати кому-небудь щось робити*) ставити, назначати: К тому тежъ маю(т) они положити для сторожи мы(т) служебнико(в) свои(х)..., яко кнѣзь бискупъ луцки(и) служебнико(в) своихъ по коморамъ клалъ, и мыта стере(г) (Вільна, 1547 *ТУ* 74).

6. (що) (*мурувати*) класти: видале(м) хлопу що кла(в) камѣня гро(ш) .з. (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35 зв.).

7. (що) Одягати, надягати, *діал.* клас-ти: отецъ протопопа киевский заручилъ тому попу Филипу,... абы патрахилъ на свою шию не клалъ и жадныхъ справъ духовныхъ абы ся не важилъ и не справовал (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142); и тѣи за(с), в то(и) ча(с) волосаніцѣ на себе клѣли, и ѣвне еи носіли (серед. XVII ст. *Кас.* 5);

(що на кого) накладати, закладати: Сѣпѣзника двѣ: Щѣ на волѣ кладѣтъ (1627 *ЛБ* 128).

8. (кого) (*кваліфікувати певним чином*) ставити: Напервѣй на всихъ семи соборахъ вселенскихъ у головахъ на початку папу Римского, а не толко самыхъ, але намѣстниковъ его напервѣй писано, котѣры на мѣстцу его бывали на синодахъ въ небытности самого папы... На первомъ синодѣ Никейскомъ кладетъ у головахъ Се-

ливестра папу Римского (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 132); Бовѣмъ не взглядомъ влады, але взглядомъ женыхъ его цноть персональных впредь его покладають. Лечь и то не завше и не всюды, абовѣмъ и другихъ упередъ, а Петра послѣди кладуть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 530); кто(ж) з ва(с) не вѣдаетъ братіа, же пісмо стое на прѣво(м) мѣсцѣ кладе(т) авраама пото(м) ісаака, а на трѣте(м) ісаака іакова (поч. XVII ст. *Проп. р.* 143); Единъ многи(х) звітажи(л) значне и ясне пісмо на прѣшо(м) мѣсцѣ кладе(т) (Там же, 150);

(що кому) (*відводити певну роль*) вважають (за кого), визнавати (ким): А Светому Духу рабьскую или служнюю особу, зъ Македониемъ геретикомъ духоборцомъ, кладуть (1582 *Посл. до лат.* 1137); што се ткне(т) рацые(и) стороны по(з)ваное, же есть въ акцие(и) его м(л) па(н) Єремияшъ, теды его яко тугоро(м) кладу(т) (Люблін, 1643 *ДМВН* 228).

9. (що) (*поміщати в тексті, вписувати*) наводити: Пото(м) кладѣ слова такі и(ж) с привилею привроче(н)а кнѣзства кїевского, до короуны пѣлскои (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); Кладеть потомъ вилялетъ на каръте 43 слова зъ листу папезьского (Вільна, 1599 *Ант.* 765); ѿ(т)пісь на... листъ, що былъ полны(и) аrostи и гнѣва, щобы са прочыи не съблзнали для того-мъ тѣ его не клалъ (Манява, 1614 *Прим. Кн.* 171); Межи йншими рѣзницами еднѣ для довѣдѣ кладѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 132); Тѣи слѣвка чѣсомъ единѣ в'мѣсто дрѣгѣгѣв клѣдены бывають (1627 *ЛБ* 93); На Мѣргѣне(с) нѣкоторыѣ нѣты и Прои(з)-волнїки клѣлисы, не для тѣгѣ, абы в'тѣкстѣ злѣ мѣло бѣти; але абыса тоєю нѣтою, або Прои(з)вѣлникѣм', тамтѣе видѣтръ

тѣкстѣ бѣдѣчѣе ѿбаснїло (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. нenum.);

(що) (*включати у список*) вносити: ѿ(д) П геѿ(р)гего за ли(ж)ки и коновѣкѣ срѣбнѣю ѿдобрале(м) золоты(х) двѣстѣ тые зара(з) ѿ(д)дале(м) за лѣ(х)тарѣ пнѣ янѣ золо(т)никѣ для того не кладѣ сѣмы (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 1);

(до чого) (*доповнювати що-небудь, докладати*) додавати: “Што емъ заказавъ (ѿ рук. заказъ. — *Прим. вид.*), лише тото чини, нѣ изъгуби изъ него, нѣ клади бурше икъ нему” (XVI ст. *НС* 141);

(що) (*відображати на карті*) наносити: мнѣшка не вѣритъ... птоломѣсѣ, которы(и) ве(с) свѣтъ я(к) на таблицы вымалова(л)... кашѣбѣяне прѣ(с)сове, кѣ(р)лянѣдове... а(ч) ро(з)ны(х) языко(в), за(с) вишевѣло(с)кие зѣ(м)ли, которѣю датю ведлѣ(г) старо(г) про(з)ви(с)ка, ры(м)ского зове(т), тые народы кладе(т) (1582 *Кр. Стр.* 60).

10. (що) (*проводити розрахунок*) сплачувати, вкладати: нимъ еше тое веселье дойдеть..., маеть ѿправѣ венѣвнѣю противъ внесена еѣ, або // посагѣ менѣваного вчинити... на третей части зъ совитостью золото, серебро и пенези готовые кладѣчи або тѣю всю сѣмѣ того такового внесена еѣ и совитости на которых именѣх своих певнѣнымъ долгомъ ѿписавѣши (Берестя, 1558 *AS VII*, 34-35);

(*визначати суму*) лічити: панове Алекса(н)де(р) и якубъ пѣсочи(н)ские // ...до шко(д) его немалы(х) приправили которы(х) себе енералите(р) кладѣчы по(д)няты(х) три(д)ца(т) тисече(и) золоты(х) по(л)ски(х) шацѣтъ (Вінниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 13-13 зв.);

(що) враховувати, захищувати: в чомы особливе ѿ их милостей шкодуемо на

тисечу золотых полскихъ, першое таксы шкод наших и закладу в декрете его королевское милости заложеного в то не кладучи (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 466); наемный люд... // ...до шкод..., которые себе на пяткротъ сто тисечей золотыхъ, добръ самых не кладучи, рахуеть деляторъ,... привели (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182-183).

11. (що) (*використовувати, зачитувати під час богослуження*) читати: наостáтокъ тою ѡ(т)мѣною и давного рахѣнкѣ костѣлно помешанье(м), вже и влáснымъ костѣла рѣм'ского звѣздочѣтцѡ(м), што календари пѣшѣтъ, такъ фантазїи соуть помѣшаны, же..., на однѣ недѣлю, рѣзные рѣзне ева(н)гѣлїи кладоу(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48 зв.).

12. (що за кого, що за що) (*жертвувати, офірувати*) класти: ямь є(с) па(с)тырь добрїй теды дѣшоу свою кладоу за ѡвца своа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 181 зв.); протестантьтись, который в обозе з инъшыми ихъ мил. паны..., под Зборовомъ, кладучи здорове за отъчызну, яко зацный цивис патрие, зоставал, выжей менованый панъ Каменьский,... на Волынь нападъшы, маетности розные... пусътошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 367-368); горло класти *див. ГОРЛО.*

13. (що) (*сприймати органами чуття, нагромаджувати що-небудь*) вбирати: Нesyтымъ былъ ихъ надкъ... ихъ бесѣды, Слова, Шкрипта,... В мýсли, в дѣшѣ, и ср(д)це, клалъ во дни и в' нѣчи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 7).

14. (що) (*робити ритуальний жест рукою при хрещенні*) класти: Кг(д)ы на чоло рѣкѣ кладемо значимо ты(м) пре(д)вѣчно(ст)сна бжїа (1598 *Розм. пап.* 50 зв.); для того

первѣй на лѣвое раме руку кладемо, а зъ лѣвого на правое, ижъ Панъ христось зъ лѣвицы на правицу, то есть съ пекла до неба привести рачиль (1603 *Пит.* 92); Тáкъ теды зложївши пáлцы, пѣрвѣй кладѣмъ рѣкѣ нá головѣ, або на чолó (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69); Знáменїе кр̄(с)та на себѣ из'ображáютъ развраще(н)но патма пѣрсти, и пѣрвїе на лѣвое плечо, пото(м) на прáвое кладѣтъ (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 30); знáкъ Кр̄(с)та ст̄бгѡ зачинáй на челѣ... пото(м) тѣижъ пáлцѣ на пѣрси... потѡмъ на прáвое рáм'є... потѡм' на лѣвое рáме, кладѣчи мовъ (Львїв, 1646 *Зобр.* 23 зв.); класти **знакъ креста, знакъ креста (крижа) класти див. ЗНАКЪ.**

15. *Перен.* (що на кого) (*безпідставно звинувачувати когось у чому-небудь*) наговорювати, зводити: а потѡмъ на болшую взгарду права посполитого и волность шляхетскую, бы якихъ злочинцовъ повезавши,... до везеня... // кладучи на насъ и на его милость пана нашего речи не былые и потварные, отослалъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 140); Tá szco ty ná mene kládesz Szcom sia tut nátrapił radieš Nemáiu kim ošwiadcz ytu Szcoš śmieł to ná mene włózyty (Яворїв, 1619 *Гав.* 18); тера(з) ѡ(т)пáли ѡ(т) бá длá мнѡги(х) грѣхѡвъ своихъ // ...клáли не прáвдѣ нá бá саваѡѡа, иже его самаранїно(м) и чаров'нико(м) и бѣсновáтымъ назывáли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 158-159); класти **злую славу** (на кому) — неславити, ганьбити (кого): Дочкѣ мою дáль есми томѣ за женѣ, котѡрѣю їжъ мáеть в' нѣнависти, кладѣтъ на нѣй злѣю слáвѣ, // же повѣда не нашѡлъ есмь дочки твоѣй пáнною (серед. XVII ст. *Хрон.* 156-156 зв.); класти **потвары, потваръ (потварь) класти** (на кого) — зводити наклеп

(наклепи): Не бѣдешъ клалъ потвѣры на бліжнаго твоего (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.); Кирилъ, напро(д) повѣдае(т): же на(м) тѣю потваръ кладѣ(т), пѣшѣчи до Єп(с)копа Євѣнѣа, и же ѳеодори(т) то ѱ немъ змѣсли(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 124); на на(с) потваръ кладешъ, и(ж) бы мы имѣли за далеку дорѣгу до патрїарха (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 128 зв.).

16. *Перен.* (що на кого) (*поширювати що-небудь на іншу особу*) переносити, перекладати: нѣкоторые слова хвѣ, и ап(с)ловъ его свѣты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скїй крїво опачиною натага(л),... превѣчнѣю бж(с)твенѣю власть и силѣ бе(з) бачена и страхѣ зъ Ха дереть, да на своего пѣпѣ кладеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.);

класти огонь (огнь), огонь класти — розпалювати багаття: пото(м) слоуги жидовскїи клали ѱгнь в(посре)д(коу) двора грѣтисѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); слѣгы жидовскїи клѣли ѱгнь сере(д) двора (XVI ст. *УЄ № 29519*, 244); та(м) же виде(л) е(с)ми недалеко то(и) со(с)ны ѱ(г)ни(с)че где ѱго(н) кладе(н) по(д)ле колоды сухое (Володимир, 1567 *ЦДИАК* 28, 1, 2, 19); люди твои... быдло и ѱвцы свои ѱ тѣю пѣщѣ его ѱгонают и ѱгни там кладѣть и зве(р) ѱттоль выпѣживают (Краків, 1539 *AS IV*, 194); в (на) личбѣ (личбе) класти див. **ЛИЧБА**; границу класти див. **ГРАНИЦЯ**; клятбу класти див. **КЛЯТБА**; между класти див. **МЕЖА**; надѣю (свою) класти див. **НАДѢЯ**; палець класти на уста (свои) див. **УСТА**; предѣ очима класти див. **ОКО**; подданство класти див. **ПОДДАНСТВО**.

КЛАСТИСЯ, КЛАСТИСА *дієсл. недок.*

1. (*розміщатися де-небудь*) кластися: Хлѣбъ, вино, и ѱліва, и бѣдло, кладѣтсѣ на ѱфѣрѣвника(х) ѱхъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 94).

2. (*вкладатися спати*) лягати, *діал.* клас-тисѣ: Царѣ... Раѣно вставѣлъ, пѣзно са клѣлъ, а зѣ лѣжка са порывѣлъ зѣвжды, ѱ добрѣ посполїтому мѣслачи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175);

(з ким) вступати у статеви зносини: а то тѣе суть, которые са зѣ мужатками лучатъ, албо сами, жоны маючи, з ѱнѣшими са кладутъ,... однаково мають быти караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

3. (*вноситися на збереження*) вкладатисѣ: Якъ монѣта золотѣа бе(з) набѣтѣа гѣрбѣ кролѣвского вѣ гѣндлю кѣпѣцства не заживѣетсѣ, до скарѣбѣ кролѣвского не кладѣтсѣ, и ѱ(д)кидѣетсѣ: тѣкъ и дѣша, не бѣдетъ ли мѣти ѱбразѣ нб(с)ного дѣха... ѱ(д)кѣненою зостѣнетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 284).

4. (*застосовуватися, використовуватися*) уживатисѣ: армѣнѣа хвалы котѣра бѣ ѱ(т)давѣна бѣти мѣетъ не попсѣуетсѣ коли вмѣсто имѣнѣ стѣе тр(о)йци, хотѣй прѣше хотѣй вѣторѣе хотѣй трѣтѣе кладѣтсѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 142 зв.).

5. **Вважатися, визнаватися**: ѱна [Марїа] покидѣвши все, сѣдѣла при ногѣхъ Г(с)днихъ, и Бѣга пре(з) вѣсь дѣнѣ хвалїла. ѱто сѣдѣнѣе за ѱумилованѣе кладѣтсѣ, ѣле же бѣ бы тѣмъ яснѣй слѣво Бѣже ѱказѣлося (Вільна, 1627 *Дух. б.* 114);

(*квалїфікуватися певним чином*) ставитисѣ: А тѣкъ и бѣскупъ Римскїй гдѣ са первымъ вѣ писмѣ кладеть, почестъ и пошанованѣе словное толко презъ тѣе слово “первый” розумѣетсѣ мѣти, а не и болшую владзу, любѣ удѣлную зверхность прїимовати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 534).

6. (*визначатися у певній сумї*) лїчитисѣ: речи стравные, ѱгородные..., татарове насланные..., подданные воляне сѣ татарами посполу побрѣли, одно поили, инѣе по-

продали по торгахъ..., — чого всего огуломъ кладеться шацунокъ на золотыхъ Полскихъ пятьсотъ (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/1, 508).

7. (клястися на папір) писатися: пословѣн'скѣ са клáли слова б̄гослѣв'цоувъ ѣ доводы писмá стго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 нenum.).

8. *Перен.* Виявлятися, проявлятися: Намѣтност' за правды повѣдь ли быти, мысль прѣстѣю, албо кштáлтъ рѣчи котбраа са притрáфитъ, и нѣво са оуказáвши рѣдитъ в' срѣдцѣ, и прѣ(д) рѣзѣмом' кладѣт'са (Київ, 1625 *Кіз. о степ.* 204).

КЛАСТИСА *див.* **КЛАСТИСЯ.**

КЛАСТЬ *див.* **КЛАСТИ.**

КЛАСЪ *ч.* (*цсл.* класъ) колос: ишоль черезъ з'божа [черезъ паш'ню] и вытрѣгали оученици его класы и или (1556-1561 *ПС* 232); салаша, кла(с) жита (1642 *ЛС* 108); loba(e), кла(с) и(н)ди(й)ския пшеници (Там же, 256).

Див. ще **КОЛОСЪ.**

КЛЕБАНЪ *ч.* (*стп.* kleban) плебан: и на ко(ж)ды(и) годъ в клебано(в) свои(х) на исповеди бывали (1566 *ВЛС* 78 зв.); в ри(м)скомъ костелѣ... барзо пыха клебано(в) горѣ вынесла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.); кгдысте служыли с клебанами вкѣпѣ..., то ва(м) вашъ хлебъ и вино погѣбло с келѣха, жестѣ нѣ мѣлѣ чѣмъ дѣкѣнчитъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.).

Див. ще **ПЛЕБАНЪ.**

КЛЕВЕРЪ *ч.* (*нн.* clever) конюшина: триѣолию(м) по ла(т)нѣ... клѣверъ по немѣ(ц)ки петро(в) кр(с)тъ по рѣ(с)ски (XVI ст. *Травн.* 447).

КЛЕВЕТА *ж.* (*цсл.* клевета) обмова, наклеп: инымъ пѣтемъ по(д)мо. а не тымъ што есмо шли на злыи дѣла. на лъжи. и на клеветы (1489 *Чет.* 119 зв.); в манастирехъ

гспдрских... межѣ чернѣцами порядного житѣя чернѣческого постерегати,... от сваров, клевет их манастирских и их неотступно карати (Берестя, 1591 *ПФ* 105); Тото такыи суть люде, што слушають повѣсти свѣтыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхы свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ,... у клеветахъ, у усякуй злости (XVI ст. *НС* 146); О прехвалныхъ же плодехъ,... ими же велможа Юрий похвалися, се естъ злымъ мнѣманямъ, поносомъ, клеветою и отчаяниемъ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195); а нападе(т) ли на та потва(р), напа(ст), втискъ, клевета бе(з) твѣей вины, Бѣга ра(ди) те(р)пи зноси (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 66); calumpnia, клевета (1642 *ЛС* 109); Ѡ(т) Кѣрени зло(г), За(з)рости вѣтвѣ // Ненáвѣсть, клеветá (Львів, 1645 *О тайн.* 56-57).

КЛЕВЕТАТИ *дїесл. недок.* (*цсл.* клеветати) (на кого, кого і без додатка) обмовляти (кого), наговорювати (на кого): а ты его хѣли(ш) и клеветѣ(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.); если то естъ правда, што на мене неприѣтель клеветѣтъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Прожно тебѣ въ той // мѣрѣ отступниковѣ на свѣтого Фотѣа клеветѣтъ и кламливѣ въ томъ схизму задають ему! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736-737); Ѡглагѣлѣю: Ѡскаржáю, ѡбмовлáю. То(ж) и клеветѣтъ (1627 *ЛБ* 150); Бѣда клеветѣдчимъ едѣнъ на дрѣгѣго (Львів, 1642 *Час. Слово* 275).

КЛЕВЕТНИКЪ, КЛЕВѢТНИКЪ *ч.* (*цсл.* клеветникъ) обмовник, наклепник: разбоиници и клевет(н)ици осуж(д)ѣни в червь невсыпающѣи (1489 *Чет.* 279 зв.); и(х) же зако(н) не повелѣваетъ, но ѡбáче и прѣти(т), сирѣчь, блѣдникъ, пьяница,... клеветникъ,... таковáго не толико вѣчитѣле(м), но нѣже житѣле(м) здѣ Ѡ(т)инюдь да не

бѣдѣть (Львів, 1587 *ЛСБ* 646, 8); Але не ди(в) клеветнико(м), якій коре(н), такіи вѣтви (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Усякій несправедливый, клеветникъ, и курвашъ,... и паница царства Божого не наслѣдятъ (XVI ст. *НС* 224); благословеніем святѣйшого престола Митрополіи Киевское от Іерусалима благословляем, и всякого противника... и лукаваго клеветника,... вѣчной анаѣмѣ и проклятію отдаемъ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ V-3*, 222); Оклеветни(к): Тѣжъ и клеветни(к) (1627 *ЛБ* 151); planus, ле(с)тець, клевет(т)никъ (1642 *ЛС* 318).

КЛЕВЕТНИЦА ж. Обмовница, наклепница: Навѣдница: Клеветница, двоесловница, звѣдница, дѣдчица (1627 *ЛБ* 68).

КЛЕВЕТНЫЙ прикм. Наклепницький: Ви(ди)те ли я(к) ѡ(т) ва(с) дѣ(х) антихристо(в) хѣлнолживы(и) и клеветны(и) дѣше(т) (1598 *Виш. Кн.* 289 зв.); Бл̄ги(и) чл̄къ, ѡ(т) бл̄гаго сокрѡвѣща ср(д)ца своего износітъ бл̄гая. Лѣкавы(и) же злаяхѣлнымъ и клеветнымъ языкомъ своимъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44).

КЛЕВЗОРЬКА ж. Клямрочка: у церкви книг: евангелие на престолное, на нем бляшок серебряныхъ пят..., клевзорьки малые и зацепки (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

КЛЕВЗУРА ж. (стп. klauzura, лат. clausura) (металева пластинка для скріплення і оздобу чогось) клямра: наверху бляхъ пят, посродку распятіе Господне, а по рогохъ евангелисты, клевзуры (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294).

Див. ще **КЛЕЗОРА**.

КЛЕВѢТНИКЪ див. **КЛЕВЕТНИКЪ**.

КЛЕЄВАТИЙ див. **КЛЕЄВАТЫЙ**.

КЛЕЄВАТЫЙ, КЛЕЄВАТИЙ, КЛИЄВАТИЙ, КЛИЄВАТЫЙ, КЛЕІОВАТИЙ,

КЛЕІОВАТЫЙ, КЛЕОВАТЫЙ прикм. Клейкий, в'язкий, липкий: Вѣверна: Клеовѣтое вапнистое мѣстце (1627 *ЛБ* 196); Маѣтъ бовѣм' тѣе дѣрево нѣакоесь и до грѣха подобѣнство. Гдѣ напередъ е(ст) оусоложѣющее, потѣм' ѡ(т) листа ѡстрое и бодѣчее, наконецъ клеіовѣтое для молака (Київ, 1627 *Тр.* 148); bitumineus, клеовати[й] (1642 *ЛС* 103); glut[i]nosus, клеіовати(й) (Там же, 210); lentor, ris, влага клиеватая, кли(й), лепъ (Там же, 253); тепах, клиевати(й), крѣпки(й) (Там же, 394); И мѣли цѣглы мѣсто камена, а иль клеєвѣтый мѣсто вапна (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

КЛЕЗОРА ж. Те саме, що клевзура: ѡ(т)ць его григоріи... своего срѣбра причинил ижбы его порадне ѡправил, и дал на него оправити блахоу срѣбрьнѣ на срединѣ и д̄ евглисты и пат пукліи и клезоры (Вільче, XVI ст. *Свенц.* 73).

КЛЕИТИ, КЛИИТИ, КЛІИТИ, КЛѢИТИ дієсл. недок. Клеіти: ѡ(т) ѡхтая це(р)ковного що клиили и перевязовали г(рш) м̄. (1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); glutino, клѣю, лѣплю (1642 *ЛС* 210); Клею glutino (*Уж.* 1645, 59); Клію glutino (Там же).

КЛЕІОВАТИЙ див. **КЛЕЄВАТЫЙ**.

КЛЕІОВАТЫЙ див. **КЛЕЄВАТЫЙ**.

КЛЕЙ ч. 1. Клей: миско столаръ вз(л) клею до древецъ (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); асесіс, кле(й) злата(р)ски(й) (1642 *ЛС* 66); *Образно:* ѡ(д) нѡвостей... ѡ(д)стѣпѣймо, абы Цр̄ковъ Х(с)ва на земли ѡ(д)на была, доконѣлои згѡды клѣем' споѣнаа (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 19 зв.).

2. Глей, живица: bitumen, кле(й), живица (1642 *ЛС* 103); А кгда оуже тайтъ не могли, з жалостью великою оуплели въ рогѡзѣ плетѣннѣ и намѣзали ѣй клеємъ и

смолою, и вложѣли в неѡ дигѣтко (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

КЛЕЙМО с. (*стп.* klejmo, klejno, *снн.* kleinoe) 1. (*особливий знак*) клеймо: Якъ же и знакъ на той сосне на колоде, клеймо панее Федоровое Пузовское (Володимир, 1608 *Ив.* 289).

2. (*знаряддя, яким ставлять спеціальний знак*) клеймо: а в немъ // клеймо панее Абрамовое Пузановское, презъ бортника панее Василевоє Верѣбское положоное, знашли есмо и оноє тыми жъ возными освѣтчили и шляхтою менованою (Володимир, 1608 *Ив.* 289-290).

КЛЕЙНОТИКЪ ч. Клейнодик: К томѣ тежъ взал есми ѡ Их Милости рѣхомахъ рѣчей:... двѣ брамки малыхъ с перлы за десат коп грошей, ... два клейнотики за десат коп грошей (Несухойже, 1550 *AS* VI, 5).

Див. ще **КЛЕЙНОТОКЪ**.

КЛЕЙНОТОКЪ ч. (*коштовність*) клейнодик: а в томъ рыдване узято скринку невеликую, в которой были ланцухи золотые, клейнотки (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444).

Див. ще **КЛЕЙНОТИКЪ**.

КЛЕЙНОТЬ ч. (*свн.* kleinot) 1. *Лише у мн.* клейноты (*дорогоцінності, коштовності*) клейноди: Я князь Костентин... вызнаваю... Штожъ з воли Божее понал есми былъ за себе жону, ... и взал есми по ней посагъ не мало, яко имѣней, такъ готовизны, скарбовъ, клейнотовъ (Острог, 1522 *AS* III, 236); в камени и въ ланцѡгахъ, в шатахъ и в клейнотахъ, ... тогомъ ошачовалъ деват тисачъ золотыхъ (Краків, 1539 *AS* IV, 177); Я маю Его Милости за девѣкою своею посагъ дати... клейнотовъ, серебра, перель, шать и иныхъ рѣхомахъ речей (Берестя, 1558 *AS* VII, 34); не то(л)ко сама корона и с центромъ але все злото сребро кле(и)ноты

пнзи при короне... на ѡ(д)но(м) ме(ст)цѡ ховано (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 5 зв.); Увы, священнии образы безчестно зъ оздобъ и клейнотовъ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775); Хме(л)ни(ц)ки(и) зо всею потѣгою, ... ажъ по(д) Львовъ прятягнулъ... вышневе(ц)кого гонячи, которы(и)... всѣ кле(и)ноты и золото и сребро ѡ(т)... кляштровъ и костеловъ... поѡ(т)-бираль на во(и)ско (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179);

(*виріб із коштовного каменю і металу*) прикраса, самоцвіт: в то(и) же скрине бы(л) ла(н)цѡхъ золоты(и)... кле(и)нот(о)в) чотыри з ро(з)маитыми каме(н)ми // дыяме(н)то(м) шафѣро(м) рѣбино(м) и ту(р)кѡсомъ (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 24-25); оувѣсло, кле(й)нот(т) ношѣне (1596 *ЛЗ* 66); На ѡбразѣ намѣсномъ кле(й)нот(т) або ношена сребрьное злоти(с)тое с каме(н)ми и с пе(р)лами (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 269); кле(и)ноты канаки манеле пе(р)сте(н)ки (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72); *Образно*: То слѣшност', а потреба, и таа не где йндей трѣдом' нашимъ оуказала дорѡгъ, давши так' важню причинѣ, яко бы жаденъ лѣпшей Клейнотѣ ѡныхъ не мѡгль оукшталтовати, яко Трынанскаа Лиліа за цѡты Нѣба годные (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

2. *Перен.* Оздоба, скарб: тѣрци... головоу и клейнотѣ всего хр(с)тіанства зневолили, сте(р)ли, ворота до всеі европы ѡтворили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52 зв.); Ѡ томъ тя, клейноте мой, втратила, дорогой, Бже творче, скарбе мой, ах, жалю мой многий (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); Преслїчнаа Кролѣвно, Рѣйскихъ Сѣдѡвъ Цвѣте, Выборнѣйшій Клейноте з' людїй на томъ свѣте (Київ, 1632 *Свх.* 304).

3. Герб: Щаслївый дѡмъ Ѡкгин'ски(х), которы(й) то(т) мае(т) кле(й)нотѣ с про(д)-

ковъ поданы(и) и в' ним' са кохае(т) (Єв'є, 1611 *На г. Ог.* 2); На старожитны(и) Клѣйнѡ(т) и(х) м(л) Пáнѡ(в) Балабанѡ(в) (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); Валѣчны(х) Богатырѡвъ Клѣйно(т) знаменитый, В дѣлности, мѡци, слáвѣ, чдлости ѡбфѣты(и) (Львів, 1642 *Час. На. г. Льв.* тит. зв.); кле(и)нотъ который Хме(л)ницькихъ до(м) прыѡздобляе(т) в мѣжньности, в Пра(в)дѣ, в вѣрѣ моцно ѡтвержае(т) (1649 *На г. Хм.* 1 зв. нenum.); *Образно:* Позволяю (бось гѡдень) про(д)-кдй в' тѡмъ Клеинотѣ, Пристои(т) абысь слѣжылъ ихъ тákъ свѣтлой цнѡтѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

4. Символ влады: поверило(м)... пре(з) че(р)нцовъ до мене посланы(х) которые... повѣда(ли) и(ж)... ты(х) книгъ скорыкго-ва(н)е и вся готово(ст) была ѡ(т)правлена, кле(и)нотѣ своего певност на него сѣмы взяти позволивши (Вишнѣвецъ, 1614 *ЛСБ* 454, 1) Также Справы записы Привилея Кле(и)ноты Пророкгадие субълевацые... все А все... погорело (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21).

КЛЕКАТИ, КЛЕЧАТИ *дієсл. недок.* (на що, перед ким) Клякати: а потомъ и сама устне и очевисте оного намавяючи,... // ...на коляна перед ним клекаючи и руки складаючи, жебы ее мужа а пана своего горла позбавил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497-498); Клечѣ genuflecto (*Уж.* 1645, 67 зв.).

Див. ще **КЛЕКНУТИ.**

КЛЕКНУТИ *дієсл. док.* Клякнути: слуга его... Третьакъ... презъ его милость пана подсудка Браславского, клекнув и присяг, же мѣлъ в короткомъ часе наехать, подданыхъ навѣшати и настинати, а мѣсто спалити (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603).

Див. ще **КЛЕКАТИ.**

КЛЕКОВЩИНА *ж.* Податок, данина від невеликої ділянки земельного угіддя: Klekowszczyzna у storozowszczyzna tak jako w Wenpicy, у sęła samkowyi, у wsi jnszyi pożytki mohut znaytisia у wyiskany byty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 23).

КЛЕКОТАТИ *дієсл. недок.* Клекотати, клекотити: Хлохошѣ: клокошѣ: Клекочѣ якъ в' гѡрлѣ, в' горщкѣ в' котлѣ (1627 *ЛБ* 144); клекочѣ serpito (*Уж.* 1645, 68).

КЛЕКОТЪ *ч.* (*стп.* glekot) балакун: Обрѣтослѡвецъ: Вымѡвный, роспрáвный свáгот', лгá(р), клѣко(т) (1627 *ЛБ* 149).

КЛЕКОЧКА *ж.* (*Pistacia vera* L.) фіс-гашка: staphilodendros, клеко(ч)ка древо (1642 *ЛЄ* 379).

КЛЕМЕНЦИЯ *ж.* (*лат.* clementia) по-блажливість, співчутливість, прихильність: судъ однакъ головный, модеруючи тую вину и склоняючисе зъ клеменциеи своеи до мнейшихъ винъ на укаране такового въ позванемъ поступьку... наказуетъ (Люблін, 1544 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

КЛЕНОВЫЙ *прикм.* Кленовий: а столь кленовый долгий в синех (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); Кленѡвый. Асернус (1650 *ЛК* 458).

КЛЕНЪ *ч.* Клен: асер, eris, кле(н) (1642 *ЛС* 66); molluscu(m), губа на древѣ кленѣ (Там же, 272); Клѣнѣ. Асер (1650 *ЛК* 458).

КЛЕОВАТЫЙ *див.* **КЛЕЄВАТЫЙ.**

КЛЕПАВКА *ж.* Повіка, *діал.* кліпавка. Особова вл. н., ч.: Васи(л) Клепа(в)ка (1649 *РЗВ* 13).

КЛЕПАЛО *с.* Клепало, калатало, било: В том селѣ церков зложено Светое Пречистое зо всеми потребами, кѣ ней належачими, одно звонѣ при ней нет, а клепало есть (Сушично, 1569 *AS* VII, 327); клепало

одно (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 268); А напръвѣй церковь из звоницею, на которой звонов два и третее клепало желѣзное (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294); Брацало: Бра(з)ка(л)це, тѣе што бра(з)-чи(т), якѡ клепало, цѣтра, фѣстѣл(а) оу органѡвъ, цимбал', гѣрфа (1627 *ЛБ* 12).

КЛЕПАТИ *дієсл. недок.* (кого) Вдаряти, товкти: поменены Бокгуцкие... на... помочники свои крикнули,... Которые небожъчика Миколая Кренътовъского,... на земли лежачого... кийми, обухами били и клепали перси зъгнетли и ледве што живого... zostавили (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); **нендзу клепати** — (*бѣдувати*) бѣду пхати; **вѣк калатати**: Если же **вѣм(л)** опатрилъ каплана, Потреба еще ѣ на прачкѣ, а ты бѣдъный попе рѣский мѣсишь и(з) законъною не(н)дѣл клепати неборачъкѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 20).

КЛЕПАЧЪ *ч.* Клепальник, *діал.* клепач. Особова вл. н.: Ми(с)ко Клепачъ (1649 *РЗВ* 19).

КЛЕПЕЦЪ *ч.* Молоток, *діал.* клепецъ: оско(р)дѣ, клѣпец', сокира, котѡрою мѣларѣ камѣ(н)е ѡтесѣють (1596 *ЛЗ* 63); **Оскѡрдѣ**: Клепѣцъ, сокира (1627 *ЛБ* 153).

КЛЕПКА, КЛЕПЪКА *ж.* Клепка: Аврамъ Шмойловичъ,... мѣлъ до Кгданска..., дерево ужиковъ 11, то есть // клепокъ сотъ 12 а ванчосу сотъ 6 (Берестя, 1583 *ТУ* 193-194); Которы(и) то Крѣ(п)ски(и) поведи(л)... же Ян Забло(ц)ки(и) взялъ... и побра(л)... и клепкѣ и начи(н)е бѣ(д)ное сокеры пины (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); тые то насланъцы... // ...рѣдни з начи(н)ями вшелякими... и всѣми достатъками бѣдницъкими с фа(л)бою клепъкою с поташемъ готовымъ... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); менованы(и) кнежа Его м(л)... по(д)даны(х) свои(х)... до се-

ла **ѡ(л)бля Ру(с)кого на(с)лавши**, клепокъ шестъсотъ нѣме(ц)ки(х),... его м(л). пану протѣ(с)туючогосе (!)... (*замѣсть* протестуючомусе. — *Прим. вид.*) належачи(х), кгва(л)-товне и бѣ(з)правне побра(л), пограби(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 311).

Див. ще **КЛЕПОКЪ**.

КЛЕПОКЪ *ч.* Клепка: а и(н)ши(х) де(и) повезавши з собою пове(л) и клепъковъ што де(и) было ѡроблено за по(л)тора рока польтора за(х)цыка то де(и) все попали(л) (1577 *ЖКК* I, 86); Панъ Андре(и) По(д)городе(н)-ски(и) мелъ клепко(в) со(т) кз (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68 зв.).

Див. ще **КЛЕПКА**.

КЛЕПЪКА *див.* **КЛЕПКА**.

КЛЕРИКЪ *див.* **КЛИРИКЪ**.

КЛЕРИТСТВО *с.* Належнѣсть до дувхивництва: ѡрѡцѣлемъ ѡ(д) пѣршихъ Клерит(т)ства моѣго лѣтъ в' себе природное пожада(н)е вѣдети еднѡбѣсть всѣхъ це(р)квей хвѣхъ (Ев'е або Вѣльна, п. 1616 *Прич.* *отех.* 5).

КЛЕРИЦКИЙ *прикм.* Який належить дувхивнѡй особѣ: Ро(з)мовлѣю теды ѡ десетинах', ѡ добродѣйства(х)..., ѡ ци(н)шахъ ѡлѡ заплатѣхъ, и Клерѣцкихъ тестаментѣхъ (Ев'е або Вѣльна, п. 1616 *Прич.* *отех.* 11).

КЛЕРОСЪ *див.* **КЛИРОСЪ**'.

КЛЕРОШАНИНЪ *див.* **КЛИРОШАНИНЪ**.

КЛЕРЪ *див.* **КЛИРЪ**.

КЛЕСКАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kleskać) плескати, ляскати, бити в долоні: Клещѣ *complodo* (Уж. 1645, 69 зв.).

Див. ще **ПЛЕСКАТИ**.

КЛЕСТИ *див.* **КЛЯСТИ**.

КЛЕСТИСА *див.* **КЛЯСТИСА**.

КЛЕТВА *див.* **КЛЯТВА**.

КЛЕТКА *див.* **КЛѢТКА**.

КЛЕТЬ *див. КЛѢТЬ.*

КЛЕЦОКЪ *ч. (нен. Klotz)* каблук, підбор: александръ папѣ(ж)... нада(л) имъ чръною капицѣ, и потѣ(м) и инши(х) немало, кѣторѣи то хода(т) на клѣцко(х), и с чръными крыжиками (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 96).

Пор. КЛЕЦЪ¹.

КЛЕЦЪ¹ *ч. (нен. Klotz)* (колода) клец: виде(л) есми в за(м)кѣ... ѡкно на бокѣ што было клеце(м) зачинено и шинами // железными перебито ѡто(д)рано (Володимир, 1578 ЖКК I, 95-96).

КЛЕЦЪ² *ч. Галушка, діал. кльоцка: Васкаѣѡ: Тѣсто, росчїна, а́бо клѣцъ, надѣто(ст), а(б) в' дѣтскѣ (1627 ЛБ 192).*

КЛЕЧАТИ *див. КЛЕКАТИ.*

КЛЕЩИ *див. КЛѢЩИ.*

КЛЕЩОВИНА *ж.* Назва певної рослини: iура, а(е), клещовина трава (1642 ЛС 259).

КЛИВЪ *ч. (лат. clivus)* *перен.* досконалість, вивершеність: та(м) вивѣдо(в) потреба где са што ча(с)то пременяеть и поправлае(т) а што въ свое(м) кліве, не ѡ(т)мѣнно стоить, выводо(в) жадныхъ не требѣеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.).

КЛИЄВАТИЙ *див. КЛЕЄВАТЫЙ.*

КЛИЄВАТЫЙ *див. КЛЕЄВАТЫЙ.*

КЛИИТЕЛЬ *ч.* Клеїльник: glutinator, кли(и)те(л), лѣпите(л) (1642 ЛС 210).

КЛИИТИ *див. КЛЕИТИ.*

КЛИЙ, КЛІЙ *ч.* Тягуча липка речовина: а та(м) ѡколо гѣры // вѣды горачїи, выпѣщаю(т) и(з) себе клїй кг(д)ы скѣла горїть (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.-28); icht[h][hyo]colla, кли(й) рибни(й) (1642 ЛС 223); petreleum, кли(й) ѡ(т) камене текущи(й) (Там же, 313);

КЛИКАНЯ *с.* Волання, голос: а сами постите, та не постите такъ, якъ постили

святїи давно, што было на высоту чути кликаня ихъ (XVI ст. *НЄ* 17).

КЛИКАТИ *дієсл. недок. 1.* (на кого) Кликати, гукати, волати: жидове больше почали на него кликати (1489 *Чет.* 262); кня(з)... булыга поча(л) двери ѣ то(и) го(с)поде выломыва(т)... поча(л) и с то(г) дому кгвал(т) клика(т)и (Володимир, 1572 ЖКК II, 31); И мовить евангелистъ, ажъ ланцы и путы вязали ихъ, али не могли удержати, и у нучъ и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали (XVI ст. *НЄ* 101); Дроузїи Жидове, стоачи за ворота, кличоу(т): не меш'кай, пане Пилате... але расп'ни его (XVI ст. *УЄ Трост.* 66); венѣдїктъ анагниноу(с) хитры(и)... велѣлъ са скрїти хлѣпцеви по(д) лѣже его где лѣгалъ Папе(ж). а вночи кликати (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 124 зв.).

2. (кого) (*просити наблизитися*) кликати: ива(н) крѣпко и борз(д)о погналъ кличючи его (1489 *Чет.* 45); онъ немалый часъ стоячы у ворота толкалъ и кликалъ, абы хто до него вышолъ и ему тые ворота отворилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 165); душа моя расплылася естъ, коли мовиль къ мнѣ милыи мои, глядала есми, а не нашла есми его, кликала есми, а не озвалъ ми ся (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); А ѡкан'ныи Жидове тое заслышав'ши, и ре(к)ли: то мови(т), и Ілїи кличе(т) на помо(ч) (XVI ст. *УЄ Трост.* 72);

(*пристрасно прохати*) волати: а царь, котрый бывъ у Неневїи... закликавъ..., що бы ся одѣлы у мѣхы люде и добытокъ и кликали ко Богу вытъ усей силы (XVI ст. *НЄ* 26); Кли(ч) же и ты хр(с)тіанскїй члѣче до своѣго створїтеля, чо(м) вїди(ш) и(ж) на(д) тобою, ни(ч) и(н)шого не вїси(т) ѣдно съмрѣть и помста (XVI ст. *УЄ* № 29519, 27); А если бы еси (не) мо(г) са(м) обачи-

ти, а огорнѣти вѣрою то́го мѣсїю пытаи-
са... с̄ѣенико(в)... А допытавши́са о не(м)
...Кли(ч) же къ немѣ та́ко(ж) бѣспе(ч)не
(к. XVI ст. УЄ № 77, 96).

3. (до кого) (*запрошувати з певною ме-
тою*) кликати: тамъ же на тотъ часъ ви-
диль есми слѣдъ и ступы человечіе...,
идучи на который слѣдъ зъ Рожицкое
стороны, гды громада кликала и пытала,
а жаденъ челоуѣкъ... къ нему выйти... не
озвался (Луцьк, 1583 *Ив.* 278); Czy znáie-
te iż nászá Juhá pirohi rádá ieřá A dawno ná
nie smotryřá. Tych sobie budem pożywáty Koli
iey k nam budemo klikáty (Раків, поч. XVII ст.
Траг. фотокоп. 5).

4. Сповіщати, повідомляти, оголошувати:
вси стороны кличють, што(ж) родилъса
какъ самъ восхотѣль (1489 *Чет.* 112 зв.);
посылал слугу своего и кликати ему велѣль
у мѣстѣ, абы пенези серебщизные зъ
сох давали (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 60); Въз-
глашáю: Шповѣдъю, шбволывáю, волáю,
клѣчѣ, шголбшѣю (1627 *ЛБ* 19); perstre-
ро, шщукаю, плищу, кличу (1642 *ЛС* 311);

(про кого) пророкувати, провіщати, ві-
щувати: ра(д)уиса м̄рїе. про тебе(ж) вси
пр(о)рци кликали (1489 *Чет.* 262).

5. (*давати знати про себе один одному
окликами*) перекликатися: jedno podstaros-
ty naimajet dwoch s̄luh..., kotoryi worot ste-
rehut y uzwodu osmotrajut a ne k̄luczut, na
szto potrzeba jest osmotrenyja (Вінниця, 1545
АрхЮЗР 6/І, 20); Нижли теперь драби зам-
кѣ стерегѣтъ и кличѣтъ за тотъ датокъ ко-
торы(и) съ скарбѣ... берѣтъ (1552 *О Черк.*
3. 7 зв.); В замѣкѣ сторожа кликѣны ġ
вде(н) послѣдгѣють а вночи кличѣтъ (1552
ОЖЗ 120 зв.).

6. (кого) Називати, звати: шнѣ... ба оца
за пазѣхою х(с)а во плоти кличе(т) (1489
Чет. 43 зв.); Али тоты слѣпѣцеве... кли-

кали и звали Исуса сыномъ Давыдовымъ
(XVI ст. *НЄ* 110).

Див. ще **КЛИКИВАТИ, КЛИКНУТИ.**

КЛИКАТИСА *дієсл. недок.* (на кого)

Покладатися: тымько са кличе(т) на твою
мл(с)ть, пане галъкоу и на громадоу твою
оуши(т)коу иже есть такъ, а гриць пове(д)тъ
иже не такъ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦІАЛ*
37, 14, 17).

КЛИКИВАТИ *дієсл. недок., многокр.*

1. Оголошувати, ознаймляти, повідомляти:
А што ся дотычеть роботы городовой,
передъ тымъ дей здавна на замокъ дрова
воживали, и воду ношивали и кликивали
особые есочники, на имя Шашко и Бебей
(1536 *АрхЮЗР* 8/V, 10).

2. (*про сторожу*) перегукуватися: А што
они пере(д) тымъ не кликивали нижѣли
староста виненъ на(и)мовати (1552 *ОЛЗ*
169 зв.).

Див. ще **КЛИКАТИ, КЛИКНУТИ.**

КЛИКНУТИ *дієсл. док.* 1. Крикнути,
закричати, вигукнути: вси людїе, кликнѣ-
ли велики(м) голосо(м) (1489 *Чет.* 20 зв.);
А ото невѣста Хананейскаа зъ границъ шныхъ
выше(д)ши, кликнѣла на него, мовачи (Ки-
їв, 1637 *УЄ Кал.* 592).

2. (кому о чім і без додатка) Повідоми-
ти (кому), сповістити (кого): хочю клик-
ноути, штожь ми дано с н̄ба (1489 *Чет.*
191 зв.); ш томъ бо страшно(м) сѣдѣ ап(с)ли
и пр(о)рци по всѣи зѣмли кликнѣли лю-
де(м) (Там же, 281 зв.).

Див. ще **КЛИКАТИ, КЛИКИВАТИ.**

КЛИКОВЩИНА *ж.* Податок, данина на
кликуна, нічного сторожа: а перед тымъ
здавна старостове замкѣ нашего Веницко-
го до именей ихъ слугъ своихъ не всылали
и шное кликовщины не бирали (Вільна, 1546
AS IV, 455); Сторожовъщи(з)на. А шособно

на сторожи замковыи сторожовъщи(з)ны або клико(в)щины з дымѣжъ по два гроши (1552 *ОЧерк.З.* 9).

КЛИКУНЪ ч. 1. Нічний сторож: А што жаловали намъ, ижъ воротные и слуги твои кликуновъ ихъ, которыхъ они на замокъ наймуютъ бьютъ (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Сторожи и кликѣны до замкѣ бывали пе(р)во съ сель... а потомъ на(и)мовано ихъ з доходоу замкѣковы(х) (1552 *Обрац. З.* 144 зв.); ѣ замкѣ сторожа вдень ѣ воротъ замкѣковыхъ стерегу(ть) по члѣвкѣ... а наночь и кликѣна на(и)мѣю(ть) вса волость... складають на него семъдесать гроше(и) (1552 *ООвр.З.* 102); вои(т) володиме(р)ски(и)... при(с)лавши // слу(г) свои(х)..., Гри(ц)ка Кичиня, Вои(т)ка кликуна... на(с) самыхъ посоромотили, по(з)бивали (Володимир, 1569 *ТУ* 136).

2. Кликун, оповісник: и Кликѣнъ ихъ влѣзши на высѣкое дѣрево, жѣбы обволалъ мерзѣнѣю и плюгавѣю ихъ молітвѣ, такъ спадши на долъ... бе(з)бѣжнѣю свою дѣшѣ вѣрыгнѣлъ и вѣкинѣ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

КЛИКЪ ч. Клик. ◊ на кликъ — (відстань, на яку можна почути людський голос) вид шляхової міри: панъ светицки(и)... // ...поведи(л) якобы мели то(т) дѣбъ называти кѣдрявымъ, ѡ(т) того дѣба якобы на кликъ и поведи(л) межы двѣ сосонъ копецъ (1546 *ОГ* 46-46 зв.).

КЛИНОКЪ ч. (частина земельного угіддя) клинок: а кли(н)ки на замокъ старосте дають... по г̄ грш' (1552 *О Вин. З.* 141).

КЛИНЪ ч. I. (загострений шматок дерева чи металу) клин: Євагрій С̄тій за едѣнъ грѣхъ телесный: забіл' кліномъ // рѣкѣ свои до стоачого пнѣ, и поты тамъ стоалъ, покалъ (!) ѡный пнѣкъ самъ согнилъ и розвалѣлъ са (поч. XVII ст. *Пчела* 28-28 зв.); Клінь. *Cuneus* (1650 *ЛК* 458).

2. (частина земельного угіддя) клин: А петро емоу записоуетъ павлови ролѣ кава(л)цоувъ два еде(н) на клинѣ а дрыгы(и) (!) вер(х)ь села (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 30).

3. У ролі присл. клином: А ѡт того мѣста, где са Нѣнскаа граница з Козлиницкого зъела, ѣдолжъ границоу клиномъ пошло, есть на милю (Сушично, 1569 *AS* VII, 330).

КЛИНЯСТЫЙ *прикм.* Клинуватий, клиноподібний: Клинястый. *Cuneatus* (1650 *ЛК* 458).

КЛИНА с., *зб.* Клинья: если хоцемо и(ж)бы есмо одрѣжали(с) у па(н)стве своемъ замкнѣмоса гораз(д)ь... ворота и дроуки желѣ(з)ными позакла(д)уймо и клинамъ и(х) позабѣваимо (к. XVI ст. *УС* № 31, 50).

КЛИРИКЪ, КЛИРЫКЪ, КЛИРКЪ, КЛИРІКЪ, КЛЕРИКЪ ч. (*цсл.* клирїкъ, *лат.* clericus) (духовна особа нижчого чину) клірик, причетник: его милость, панъ староста... слугъ церковныхъ и клериковъ, за отцемъ владыкою... до замку... не пустилъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/1, 324); урядник Степанский, з немалымъ оршакомъ людей и стрелцовъ... припадъши мощно... на тот дворъ презвиторовъ... того клирика нашего церковного Демяна... порвавши... уехалъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 224); прото, абы хрестіянскій чоловікъ вѣдалъ, на якій листъ епископови Володимерскому тотъ-тамъ клірыкъ отпись учынилъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 983); если который клиркъ знаидеться въ недѣлный день або въ субботу постечися... нехай скиненъ будетъ (1603 *Пит.* 70); Приствѣпте Клірїцы и Пѣвцы Дѣвѣ псалмопѣвцѣ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 41); маѣтъ црковъ тѣю повагѣ не тылко прѣбстыхъ людѣй и Клірыковъ, але еп(с)копо(в) (Львів, 1646 *Зобр.* 34 зв.).

КЛИРІКЪ *див.* **КЛИРИКЪ**.

КЛИРКЪ *див.* **КЛИРИКЪ.**

КЛИРОСЪ¹, КЛЕРОСЪ *ч.* (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλῆρος) 1. (*сукупність церковнослужителів*) клір: зачѣмъ, кгды̄ выпѣщены былӣ і до свои(х) століць̄ верноулисѣ, покладѣли роӯкы̄ свой̄ пере(д) патріархами... кліросомъ, и... просѣлӣ абы̄ и(м) оутѣнано рѣуки, котѣрымӣ тоӯю оунѣю̄ поневолене по(д)писовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51); Рокӯ б̄жия̄ а̄хӣ Сталосѣ певное постанове(н)е̄ ӣ ѡхвала̄ ѡ(т) всѣхъ̄ зго(д)не, при... зебра(н)юся̄ сѣпо(л)номъ̄ всего̄ клеросѣ̄ клерико(в)̄ Львовскихъ̄ (Львѣв, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); Несѣдѣлнымъ̄ зѣс̄ назвѣли [Прѣз(д)никъ]̄ ижъ̄ тѣӣ Пѣснӣ подакова(н)ѣ̄ пблныӣ Пр(с)тѡй̄ Б̄цы̄ не̄ сѣдачѣ̄ ѣле стѣачӣ кліросъ̄ цр̄кѡвнѣй̄ ӣ лѣудъ̄ вѣсѣ̄ мѣсцкѣй̄ ѡ(т)правовѣлӣ (Киѣв, 1627 *Тр.* 682); з̄ тыхъ̄ причынъ̄ мы̄ митрополитъ̄ з̄ велебнымӣ епископамӣ православными, ... ӣ з̄ клиросомъ̄ церковнымъ̄ нарядившись̄ ӣ прихилившись̄ до̄ права̄ духовного... узналӣ ӣ усудилисмо, абы̄ тотъ̄ священникъ̄ Илія̄ отъ̄ священства̄ воздержался̄ (Львѣв, 1633 *КМПИ* II, дод. 19).

КЛИРОСЪ² *ч.* (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλῆρος) (*ӯ церкві̄ —̄ пѣдвищене̄ мѣсце̄ для̄ хору*) крилас: Выхоженѣ̄ іерейскѣӣ полночнымӣ двермӣ на̄ церковъ̄ ко̄ сторонѣ̄ правой̄ полуденной̄ ӣ восточной̄ бывають, а̄ не̄ ко̄ заходу, анӣ ко̄ полночӣ ӣ не̄ на̄ лѣвѣй̄ клиросъ̄ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1173).

КЛИРОШАНИНЪ, КЛЕРОШАНИНЪ *ч.* Крилошанин, причетник: А̄ ижъ̄ Іосифъ̄ Веляминъ̄ Рутскѣй... просил, жебы̄ ӣ третѣй̄ позовъ̄ братѣӣ манастирское... Генадѣя̄ ӣ Игнатѣя̄ клирошанъ̄ того̄ манастира, былъ̄ читанѣй̄ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); Клірикъ: Причѣтникъ, слугѣ̄ цр̄кѡвнѣй, ... клирошанинъ̄ (1627 *ЛБ* 53); Б̄гомо(л)цомъ̄ н̄ши(м)̄ че(ст)ны(м)̄ г(с)дно(м)̄ ѡ(т)це(м)

клерошано(м)... бл̄гословеніе̄ наше̄ (Путятинци, 1636 *ЛСБ* 532); А̄ тося̄ дѣяло̄ в̄ домӯ вы(ш)̄ рече(н)номъ̄ прӣ бы(т)ности... клироша(н)̄ Хол(м)ски(х)̄ (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

КЛИРЪ, КЛЕРЪ *ч., зб.* (*цсл.* клиръ) (*церковнослужителі; церковний причет*) клір: в̄ Четвѣртой̄ Рѣмской̄ цр̄квӣ роцтрасаю̄ приви(л)ѣ, ӣ оукѣзую̄ же̄ онѣ̄ анӣ в̄ собѣ, анӣ в̄ своемъ̄ Єп(с)копѣ, анӣ в̄ своемъ̄ прѣчте̄ клерѣ... жѣдноѣ... вынеслостѣ̄ не̄ мѣла̄ (Єв'е̄ або̄ Вѣльна, п. 1616 *Прич. отех.* 9 зв.); Дѣакономъ, ӣ всемѣ̄ ѡсценномѣ̄ Митропѡліӣ на̄шеѣ̄ Клірови, смиренѣа̄ нашегѡ̄ Сьслѣжителемъ̄ братѣи... Бл̄венства̄ ѡ(т)̄ Ха̄ Б̄га... зычимъ̄ (Киѣв, 1639 *МИКСВ* 214); Превелебнѣши(м)̄ Архѣеп(с)помъ... ӣ всемѣ̄ ѡсценномѣ̄ Клірови... Бл̄(с)венства... оупрѣме̄ зычѣ̄ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 2).

КЛИРЫКЪ *див.* **КЛИРИКЪ.****КЛИСТИСА** *див.* **КЛЯСТИСЯ.****КЛИСЧЫКЪ** *див.* **КЛѢЩИКЪ.**

КЛИЧЪ *ч.* Крик: клічъ, крѣкъ (1596 *ЛЗ* 52); ннѣ̄ же̄ ѡвѣдѣхъ̄ пристанище... идеже... нӣ ласканіемъ̄ ӣ да(р)мӣ не̄ ѡтве(р)жены(х)̄ прелѣщають... здѣ̄ ѡбрѣтають̄ нӣ въплю̄ нӣ кличѣ̄ на̄ це(р)квѣ̄ х̄вӯ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); Пліщъ: Гѣкъ, крѣкъ. Тѣмѣлтъ, рѡзрѣхъ, звѣда, Трѣвѡга, кли(ч) (1627 *ЛБ* 82).

КЛИШЧЫКИ *див.* **КЛѢЩИКИ.****КЛІЙ** *див.* **КЛИЙ.****КЛІИТИ** *див.* **КЛЕИТИ.**

КЛНУЩИЙ *дѣеприкм.* Який̄ кляне, проклинае: я̄ ва(м)̄ г̄лю, любѣте̄ ворогы̄ ваша. ӣ бл(с)вите, к'лноущи(х)̄ ва(с) (1556-1561 *ПС* 34).

КЛОБА *ж.* (*стп.* klob) рѣвновага, незмінність: а̄ любо(в)̄ бра(т)ская̄ она(ж)̄ все̄ лѣгчи(т)̄ трѣватӣ во̄ свое(и)̄ клобѣ̄ все̄ ни-

жачи пановати бы могла (Кореличі, 1593 ЛСБ 246, 1).

Див. ще **КЛЮБЪ**.

КЛОБОКЪ див. **КЛОБУКЪ**.

КЛОБУКЪ, КЛОБОКЪ, КЛУБУКЪ

ч. 1. (чернечий головний убір) клобук: и повезлі єгб ѡббл(к)ши в чѡрныи рѣзы, и клобѡ(к) зложѣли на негб до манастыра (1509-1633 *Остр. л.* 129); который [звонникъ] допытующисе, якое бы был релии, зъшарпал, зсоромотил, и клобокъ, которы на голове с повинности своее законное мель, знял (Луцьк, 1628 *АрхЮЗР* 1/VI, 597); *susulis*, каптуръ, клубукъ (1642 *ЛС* 148); клобѡко(в) бѣрзо малы(х) ѡживаю(т), бѣ(з)пре(ст)ѣнно вде(н) и вночі (серед. XVII ст. *Кас.* 5); *Образно*: и сами вл(д)ки люде(и) забѣвають... свое маетности з блу(д)ницами пѡпрѡпѣвали, и такъ прикрѣвшися плащѣмъ пѡкорѣ клѡбѡка, не знаеть што диеть (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.);

(*символ чернецтва*) клобук: Наконецъ и чернцы побѣсилися: покинувши клобукъ, жоны поймуютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 212).

2. *Перен.* Ченці, що носили клобук: не надѣ(и)теса, не надѣ(и)те спсєніѣ, єсли сѣ до ты(х) клобѡко(в) з любѡвію не ѡбратите я ва(с) оупевнаю (п. 1596 *Виш. Кн.* 241 зв.).

КЛОБУЧНЫЙ *прикм.* Який стосується клобука як символу чернецтва. *Образно*: што дѣаво(л) видачи, и(ж) то(т) хво(ст) клобѡчны(и) ѡ(т)на(л) емѡ пожито(к) пыхы голо(в)ное (1596 *Виш. Кн.* 229).

КЛОДКА ж. (*стп.* klódka) (*висячий замок*) колодка: васи(л) мель клодокъ тканинъ иго(л) и ины(х) дробъны(х) крамны(х) рече(и) за копу *а* и *лс* (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 22 зв.); Пивницъ 2, въ нихъ двери зъ

защепками, съ приборями и клодками железными (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 369); хлопѡ(м) за ѡпре(т)ненье ѡ(р)цлевъ на(д)ри(н)ко(м) и клодкою з(л) 2 и 6 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.).

КЛОКОТАНЕ с. Клекотання, булькотіння: Хлохотѣние: клокота(н)е в' го(р)лѣ, в' котлѣ, або в' чи(м) кѡлвекъ (1627 *ЛБ* 144).

КЛОКОТАТИ *дієсл. недок. (нестримно рухатися, вирувати)* клекотати: во ѡгни геє(н)ско(м) вѣчно(м), кѡпно и с Папа(ми) ваши(ми) клекотати и кипѣти бѡдете (1598 *Виш. Кн.* 276).

КЛОНИТИ *дієсл. недок. (що) (використовувати певним чином)* обертати: За бѣстрымъ злоторѡгимъ, ктѡ еленемъ гѡнитъ, И з' Надкъ в' свѡй пожитокъ, дорогѣй чѣсь клѡни(т) (Київ, 1632 *Євх.* 298).

КЛОНИТИСА *дієсл. недок.* Гнутися, згинатися: Колѣно: ѡ(т) єже клѡни(т)са речеѡ (1627 *ЛБ* 54).

КЛОНЪ ч. Різновид ятера, *діал.* клоня: Доходъ ѡтъ ѡходнико(в). Староста... беретъ ѡтъ нихъ наперве(и) пѡскаючи ихъ въ ѡходы по клонѡ з ватаги (1552 *ОЧерк.* 3. 10 зв.); А бобровъ даивали... бобрѣ ѡдинъ по клонѡ а дрѣги(и) городовы(и) (Там же).

КЛОПОТАНЕ с. Клопѣт, журба: якъ мѡкъ ѡныхъ срокгихъ оуйдемо; тѣмности ѡстатнеѣ... ѡгна не оугасѡющего, смѣткѡ, клопотѣ(н)ѣ, гѡркости, тѣжкости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 968).

Пор. **КЛОПОТАТИ**.

КЛОПОТАТИ *дієсл. недок. (кого чим, що чим)* Клопотати, турбувати: але тѣсчачами трѡск'... себе клопѡчемо, трѡщемо, и ѡ грѣхъ приправѣмо? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 667); И теперъ я тимъ клопочѡ головѡ: Боюся, жебы мнѣ не бѡти в неволи с тобою (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17).

КЛОПОТАТИСЕ *див. КЛОПОТАТИСА.*

КЛОПОТАТИСА, КЛОПОТАТИСЕ *дієсл. недок.* (о що, для чого і без додатка) Клопотатися (чим), турбуватися (про що): скрѡмност' ва́ша неха́й зна́на бѡдет' всѣми лю(д)мі́. Гдѣ побли́зѡ, нѣ о што са не клопочѣте (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 197); Кто собѣ на сем' свѣтѣ мешка́не оустила́еть, и ѡ тѣла своего доста́тках' клопо́че(т)са; а мнѣмае(т), же дѡшѡ свою позыскѡеть (Там же, 344); На́што тѣды, ѡ ла́комый бога́чѡ, так' клопочеш'са: и надарѣмне працѡеш' (Там же, 654); Працѡючи, и рѡбачи, и клопотачи́са, на́мнѣй рѡзѡмомѡ не поймова́лем' и не помышлала́л: яковѣй страхъ, и дрѡжѣна... бѡдет' мѣти и ви́дѣти дѡша́, кгды ѡ(т) тѣла ро(з)лѡчатиса ей прѣйде́ть (Львів, 1642 *Час. Слово* 267); А гѡлодь для кото́рого се вы клопо́чете, прилне до ва́сь во егѣпѣтѣ, и та́мѡ помре́те ѡ(т) меча́, ѡ(т) гѡлодь и ѡ(т) мо́рѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 356).

КЛОПОТЛИВЫЙ *прикм. (який спричинює клопоти)* клопѣтливый, клопѣтний: Справедливыи абовѣм' вси, тѣсною и клопотливою дорѡгою ходѣли, терпачѣ преслѡдована (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105); Штож' за конѣць... ла́комцѡмѡ, и... их' бры(д)комѡ бѡгѡ; по такъ вели́ких' працахъ... по так' клопотливых' невча́сах' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69).

КЛОПОТОВАТИ *дієсл. недок. (виявляти ніклування)* клопотатися: для тѡго тѣды клопотоуе(т) Хс̄ якъ сердовѣдець, а опачное и(х) оученика(х) его розѡмѣн'е строфѡеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 122).

КЛОПОТЬ *ч. 1.* Клопѣт, неспокой, хвилювання; турбота: жона моя Олена просила... жебы по животе моем от диверей своих... клопоту якого не мела, абых ей

на которых именьях... зоставил (Сокіл, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 10); Не смуща(и)те(с) в то(м) анѣ злоре(ч)те ипатию в ро(с)пачи его наго(р)шее приводачи с чего во(з)ра(с)тае(т) яро(ст) гнѣвъ и клопо(т) безвреме(н)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 3, 67, 6); А наветѣ и велю суседомѣ еѣ м(л): ѡбыватело(м) тамошньнимѣ жадного роськазаня себе на то не маючи нехѡти давалъ, презѣ што... до шко(д) немалыхъ яко и клопотъ приправилъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131 зв.); панѣ Прокопѣ... // ...на Украину до Киева до монастыра Софийского засланный, зоставал в усѣтавичным клопote и штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404); *Образно:* И если дѡша́ не оубѣлит'са,... и не оуснѣжит'са клопotaми... и до ѡ(т)нѡвы... прѣйтѣ нѣкѡли мо́чи не бѡдетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153).

2. (*справи, пов'язані з певними труднощами*) клопѣт: Естесь и Дѣамѣнтѡмѡ гды перешкѡды и клопotaы за шко́лы терпливе знѡсишь (Київ, 1632 *Євх.* 292);

(*ніклування про кого-небудь*) клопѣт: дае ей г(с)дѣ бгѣ покѡтѡ, болѣзни и та́жкое роже́нье. и клопotaы вели́ки ѡколо дѣтокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.); **безѣ клопotaу** — без клопotaу, без труднощѣв: маючѣй скарбы, якъ са рекло, снадне якѣи хочеть ѡсѣлости кѡпѡеть, и бе(з) клопotaѡ осѣдаеть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189).

3. Розлад, незгода. ◊ **межисѡбный клопotaъ** — мѣжусѡбиця, розбрат: вчинѣмѣ хвалу бѣжеи мѣтри, што ѡна покрывае(т) на(с)... ѡ(т) межисѡбно(г) клопotaѡ (1489 *Чет.* 47).

КЛОПЪ *ч.* Клоп, блощиця: ѡ(т) тоѣ травы клопы из храмины во(н) бѣгаю(т) (XVI ст. *Травн.* 429 зв.).

КЛОСОВКА ж. (*Holcus* L.) медова трава: *holc(us)* клосовка трава (1642 *ЛС* 219).

КЛОЧКИ, КЛОЧЬКИ *мн.* Клочки. Топонімічна вл. н.: село Клочьки... подачьки... медѣ є каде(и) (1552 *ООвр. З.* 112); в жалобе брата и(х)... моло(д)шого п̄на федора // ...ω розделокъ ро(в)ны(и) и вечны(и) во(и)мену и(х) милости... в селе кло(ч)кохъ (Київ, 1600 *ЦДІАК* 4, 1, 1, 96-97).

КЛОЧОКЪ ч. *Диал.* клочок “прядиво з клочья”. Особова вл. н.: у Прокопа Клочка — ...куръ осмеро (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 404).

КЛОЧЬКИ *див.* **КЛОЧКИ.**

КЛУБОКЪ ч. (*кулястий моток ниток*) клубок: пряжи кужелное клубков чотыри (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); клубковъ волняныхъ шесть (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); ◊ **прервати клубокъ живота** — обірвати життя: Тыр̄анскаа атропо, чомд̄сь прер'вала Клд̄ббк̄ вък̄д̄ живота: яко бысь не знала Же нам̄ь мн̄ого на ег̄о житл̄ь залежало (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); **по нити клубька доходити** *див.* **НИТЬ.**

КЛУБОЧОК ч. (*малый клубок*) клубочок: один клубочок // суконный пряжи тонкое серпанковое (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350-351).

КЛУБУКЪ *див.* **КЛОБУКЪ.**

КЛУБЪ ч. Клуб, стегно: лад(д)в̄іа, клд̄бы (1596 *ЛЗ* 55); на клуби рана битая, синяя (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 229); Лад̄в̄іа; клд̄бы, ладви, бѣдра (1627 *ЛБ* 61);

(*верхня частина ноги у тварини*) клуб: а кони... слд̄жебнико(в)... виде(л) есми поранены // в коня пле(с)нивого виде(л) есми ...на клд̄бе в ноги за(д)нее левое раны з лд̄ка стрелены (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 60-61).

КЛУМОКЪ, КЛУНОКЪ ч. Клумак, клунок: на том же возе знашли клумокъ с посте(л)ю, в которомъ было двѣ подушки а ковере(ц) стары(и) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); и ключи, которые были от тое скрыни и от клунка... пограбилъ (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58).

КЛУНОКЪ *див.* **КЛУМОКЪ.**

КЛУНЯ, КЛУНА, КЛЮНЯ ж. (*лит.* *klunas*) клуня, стодола: 8 клд̄ни молочное гречихи деват бочок (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); жи(т)н̄ица, стод̄бла клд̄на (1596 *ЛЗ* 46); Гумно оплотомъ жердми огорожено, а другая клюня на сел̄ь пошитая (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); клуня на томъ же городыщу дворная, лѣсеная безъ верха (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); жйт̄ница: гд̄мн̄б, шп̄хл̄р̄ь, сп̄ж̄ар̄на, стод̄бла, клд̄на (1627 *ЛБ* 38); тамъ же тотъ непріятель за наступенемъ на замокъ,... клуни, стодолы, фольфарки... при тымъ замку будучие... попалилъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

КЛУНА *див.* **КЛУНЯ.**

КЛУЧНИК *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЪКОКРОТЪ *див.* **КОЛКОКРОТЪ.**

КЛЪБИТИ *див.* **КЛЕИТИ.**

КЛЪТ *див.* **КЛЪТЬ.**

КЛЪТИТИ *дієсл. недок. (стп. klecić)*

1. (що) Засновувати: што са тыче(т) свѣдоштв̄ь, кот̄орыє з' б̄гословцовъ приточаетъ, хотачи показати, же и они на тыхъ през' него приточены(х) слов̄в̄хъ единачалство // цр̄ковное ст̄ого петра клѣтили юж са выше(и) проти(в) том̄д̄ припомнили и писмо(м) ст̄ымъ потвердили противные разд̄мы ω(т)цевъ ст̄ыхъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 101 зв.-102); Зачимъ до такой марности пришли, же южъ зъ тыхъ назвыскъ, кот̄орыи въ похвалныхъ словахъ каждому... святителеви пристойно належать, одному

то все приписуючи, монархію свою клѣтити не встыдаются! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 505);

(з трудом доходити, добиватися) досягати: згода ни(м) клѣченаа ро(з)валитиса поневоли мѣсла (1598 *Виш. Кн.* 277); и покои // ...зроушаєте, а рогатѣю нѣакѣю(с)... мо(н)стран'цію, мнѣманои збѣды клѣтите (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 213-214).

2. (кого на чому) Базувати, основувати: Мѣсаць звѣзды, на небѣ слічные, такъ в томъ домоу, цнѣты ѡблічные. Котѣрыми, яснѣй слнца свѣтитъ, а з'влѣща к'гды на вѣрѣ ихъ клѣтитъ (Дермань, 1605 *Нал. на г. Остр.* 6).

КЛѢТКА, КЛЕТКА ж. 1. (невелика споруда для господарських потреб) будка, комірка: напервей двор,... на дворе клетка, погреб (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 98); стайня ошарпана и обожена;... клетка и подле клетки светлочка из сенми (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); а тепе(р) кгды рокѣ про(ш)лого мо(ст) и кле(т)ка збѣдована... ѡ(н) [Надмѣ климовичъ] дня ѡногда(ш)него... по(д)мѣкнѣ(л)се ближе(и) по(д) мо(и) зава(л) выше(и) мо(с)тѣ езокъ заби(л) и мо(и) за(с)лони(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 45 зв.); *Образно:* А то че(му); для тѣго понеже основаніа дѣа стѣго прем(д)рости не мѣла, бе(з) которого фѣндаме(н)тѣ клѣтка, ѡ(т) леда вѣтрѣца ро(з)валитиса мѣси(т) (1598 *Виш. Кн.* 277).

2. (спеціальне закрите приміщення із стінками з металевих чи дерев'яних прутів для перевезення злочинців) клітка: Року 1394. Баязитъ, цѣсаръ турецкій, отъ Тамерляна, хана // татарского, былъ пойманный и въ клѣтце замкнѣнный и завжды былъ вожонъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73-74).

3. (невелика легка будівля для роздрібної торгівлі) кіоск, будка: А для лѣпшого потверженья и помноженья мѣста... дароваль... вси клѣтки и ятки мясные (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); я є(му) да(л) вижа, слугу своего Єремея Руби(ц)кого, с которымъ ѡ(н) арестоваль то(т) ло(и) в клетце Мо(ш)ка По(д)ставки (Володимир, 1571 *ТУ* 148); гости и купцы зъ иныхъ земель... здавна mezi ними на клѣткахъ не сѣживали, и на локоть и фунтъ и золотникъ не продавали (Торунь, 1576 *АЗР* III, 197).

4. Майстерня, діал. робітня: Дѣлателница: Клѣтка, варста(т) (1627 *ЛБ* 34).

5. (про зображення на папері) клітина, кратка: маючи теды в' памѣти кроу(г) лѣнѣ... въ(з)ми ѡ(т) крѣга́ ни(з)ше ки(л)ка клѣто(к), врѣ(ц)лѣто, и проти(в) не(г) литѣрѣ пасха(л)нѣю, и число в' котрѣе Па(с)ха боуде(т), оувѣдае(ш) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 311); смотри в клѣ(т)цѣ настате або те(ж) оущѣрѣд лѣнѣ, та(м)же знайде(ш) в' кáждой клѣ(т)цѣ по три литѣрѣ (Там же, 315 зв.).

КЛѢТЬ, КЛЕТЬ, КЛѢТ ж. 1. (комора) кліть: боар его побили и помордовали и в клетки замки пошдбиали и не мало рѣчей побрали (1541 *AS* IV, 277); пасынка... его, Яцка, збили и змордовали и в клетей замки поштбивали и побрали,... // ...ждпицѣ Лунскѣю (Вільна, 1546 *AS* IV, 473-474); клетѣ(и) зема(н)скихъ д̄ (1552 *ОВол.* 3. 128 зв.); в клетки взято с кубло(м) жупа(н) сини(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); Камара: Комѣра, клѣть (1627 *ЛБ* 52).

2. Кімната: оувойдї въ клѣт твою и затвори дверї твоя и помолїся ѡ(т)цю твоємоу (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); ты коли са мѣлишь, во(и)ди в клѣть твою, и затвори(в)ши двери твоя, помолїса ѡ(т)-

цѣ твоємѣ в та(и)не (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); *Образно*: памать смертнѹю всѣгда вѣ клѣти сердечной видѣти и бе(з)престанно поминати (1599-1600 *КС ХХІХ*, 115).

3. (*закрите приміщення для тварин*) клітка: две кле(ти)... на бы(д)ло своимъ же накладомъ староста збудоваль (1552 *ООвр. З.* 101); в до(мѣ) е(г) в селе че(р)ниці... видело(м) ѣ дворе кле(ти) пощ(д)бияны и обора ро(з)ломана бы(д)ло вы(г)нано (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31 зв.).

КЛѢЩИ, КЛЕЩИ *мн.* (*металевий інструмент у вигляді щипців*) кліщі: ѡка(н)нии велѣша ю клещами желѣзными горящими жечи за перси ее (1489 *Чет.* 186); Форма кѣлямъ до него медяна ѣ клещахъ железныхъ (1552 *ОЧерк. З.* 6 зв.); кнзъ Воронѣчки(и)... взялъ..., пи(л)ки две, клещи а каракуля (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); вѣ рѣцѣ мѣ(л) оуго(л)... котѡрый клѣщами вза(л)... и доткнѣлъса оустѣ мои(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 255); fo[r]ex, ножиці, клѣщи (1642 *ЛС* 201); начинішъ кѣ потрѣбамъ егѡ... клещи и вѣлъ, и вси начинѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

КЛѢЩИКИ, КЛИШЧЫКИ *мн.* Кліщики: Щіпцы: Клѣщики (1627 *ЛБ* 159); за кли(ш)чыки до гашена сви(ч)... фр.: 1:15 (Львів, *ЛСБ* 1054, 19); forpicula, ножиці, клѣщики (1642 *ЛС* 201).

КЛѢЩИКЪ, КЛИСЧЫКЪ *ч.* Кліщик. Особова вл. н.: Степа(н) Клисчыкъ (1649 *РЗВ* 4); Ничипоръ клѣщикъ (Там же, 134).

КЛѢЩЪ *ч.* 1. Кліщ: rediui (us) клѣщъ че(р)въ (1642 *ЛС* 348).

2. Особова вл. н.: Гараси(м) Клѣщъ (1649 *РЗВ* 165).

КЛЮБА¹ *ж.* (*стп.* kluba, kloba, *свн.* klube, klobe) 1. (*слюсарний прилад*) лещата: кнзъ Воронѣчки(и)... взялъ то есть: ...по(д)ковъ ко(н)скихъ... железа плуговые... клуб а

стру(г), коштовали два(д)ца(т) гроше(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); *Образно*: або ю(ж) наза(д) троудно запрѣгши са але инѣши(х) шій... вѣ поневоленое ѡрмо, и в самые прѣсы а клубы неволенъ, совѣты(х) небе(з)печѣнѣствъ шрѣбоуете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218).

2. (*знаряддя для тортур*) дѣба, *діал.* клуба: онъ... помененую Анѣнушу на далшюю квестію розказаль подати кату вѣ руки, которую взявши мистръ на клубы, тягнулъ разовѣ два, пытаючи (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 450).

КЛЮБА² *ж.*, *перен.* Одностайність, едність: Владыцтва и церкви рускіе, и все духовенство, вѣ клубѣ своей абы на вѣки вѣ-цалѣ зоставали, водлѣ стародавнего обычаю (Новгородок, 1594 *MCSL* 1/2, 555); Житіе ѡбщее обновѣл и до клубы давной пѣршеи привѣлѣ бы былѣ гды бы емѣ смѣртъ нѣти живота не перервѣла (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 31); Дла порожней славы и // Ц(р)ко(в)ныѣ спрѣвы, и преложѡны(х) зѣмысли мѣшаютса, и сѣ клубы своѣи выстѣпѡють (Київ, 1637 *УС Кал.* 4-5).

КЛЮБА³ *див.* ХЛЮБА.

КЛЮБЪ *ч.* (*стп.* kluba, kloba, *свн.* klube, klobe) норма, рѣвновага: также прикладомъ инѣшихъ великихъ цесарей, королей, монарѣховъ потресѣныхъ, которые колкокротъ тыхъ костеловъ одность зѣ собою розорваную, завжды, зѣ великою пилностью и старанѣемъ, оные згоды до клубу лучили и приводили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 501).

Див. ще КЛОБА.

КЛЮВАТИСА *дієсл. недок.* Ключатися: пелека(н)... клѣе(т)са в пе(р)сѣ свои и кро(в) испѣщѣе(т) на ни(х), и та(к) ѡживѣють (1596 *ЛЗ* 61).

КЛЮКА ч. (*ломака з сучком*) ковінька, костур, *діал.* клюка. Особова вл. н.: у Гаврила Клюки телять двое (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/1, 379).

КЛЮКЪ ч. (*дерев'яний гак, дерев'яний гвіздок*) *діал.* клюк. Особова вл. н.: Ла(с)ко Клюкъ (1649 *РЗВ* 193 зв.).

КЛЮНЯ *див.* **КЛУНЯ**.

КЛЮСЯ ж. Кінь: *egvus*, конь, клюся (1642 *ЛС* 182).

КЛЮЧ *див.* **КЛЮЧЬ**¹.

КЛЮЧАРСТВО с. Обов'язки ключаря: та мусь // овунь чудо, та знакы (чынити), якъ и другыи апостола, чомъ было положено на него ключарство, а лакумство закраде (XVI ст. *НС* 42-43).

КЛЮЧАРЪ, КЛЮЧАРЬ ч. (*той, хто зберігає ключі від чого-небудь*) ключар, ключник: Ключару до аду, Петра не потваряй и собѣ до Христа врата не затворяй (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); Петръ... ключаремъ царства небесного естъ, якъ кождый зъ дванадцати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 414); ключа(р) (Львів, 1642 *Жел. П.* 6).

КЛЮЧАРЬ *див.* **КЛЮЧАРЬ**.

КЛЮЧАТИСА *дієсл. недок.* Траплятися: ключаюса, трафлаюса (1596 *ЛЗ* 53).

КЛЮЧЕВЫЙ *див.* **КЛЮЧОВЫЙ**.

КЛЮЧИКЪ ч. (*малий ключ*) ключик: ω(т)дали намъ скоро по митрополити ω(т) пушо(к) ключики три ω(т) скрынѣ ска(р)бнои не ω(т)дали (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162).

КЛЮЧИМИЙ *див.* **КЛЮЧИМЫЙ**.

КЛЮЧИМЫЙ, КЛЮЧИМИЙ *прикм.* Придатний, пригожий: Потрѣбны(и): Достойны(и), ключимы(и) (1627 *ЛБ* 90); *regidone(us)*, ключими(й) (1642 *ЛС* 308).

КЛЮЧИНОСТВО с. Обов'язки ключаря: Тогда же... голосити почал, яко... естъ папа всемирный голова, яко намесник

христов и приемник власти и ключиности до царства небеснаго апостола Петра (1608-1609 *Виш. Зач.* 216).

КЛЮЧИСЧЕ *див.* **КЛЮЧИЩЕ**.

КЛЮЧИЩЕ, КЛЮЧИСЧЕ с. (*велика, груба клюка*) жердина: до которого дворисча маеть и повиненъ панъ Бялостоцкий заразъ сини зъ хижою заплесты зъ своего хвосту, колья и ключисча зо всимъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 394); а потомъ // видилемъ запустъ Охматковский,... дерева дубового и березового на будованье, на сохи, ключища и на пали згожого (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 445-446).

КЛЮЧКА ж. 1. (*гак для витягування чого-небудь*) ключка: хто нестыдливость достаточне выразить,... нѡвыи клѹчки и вѣдра до черпанья зблота што днѣ // вынайдычи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.).

2. *Перен.* Зачіпка, привід: але хтѡ жъ не роздѣветъ, же // то одно клѹчка подѡбна оной, баране колѡтишь водѡю, але знайдесть тежъ сила такѣхъ, котѡрые пытаючогоса тыми словы ω(т)правоуютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178); Вина: Ємлѣніє,... клѹчка, извѣтъ, или пѡво(д) (1627 *ЛБ* 15).

КЛЮЧНИК *див.* **КЛЮЧНИКЪ**.

КЛЮЧНИКОВА ж. Дружина ключника: Чи естъ въ Луцку бѣлоглава, Якъ та пани ключникова? (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98).

КЛЮЧНИКЪ, КЛЮЧЬНИКЪ, КЛЮЧНИК, КЛУЧНИК ч. 1. (*той, кому довірено ключі і нагляд над міськими об'єктами, коморами, маєтками*) ключник: А Юрий...Монтовтовичъ..., а Богдан Сенкович... ключник лѡцкий... а Немира... Толпыжинский подѣлили есмо кошерскую воклость

на полы (Кошир, 1502 AS I, 147); Про памет намъ, сѣдамъ з рѣки княза Васи́ла... ковельского: Петрѣ... Загоровскомѣ ключникѣ, городничомѣ, мостовничомѣ Лѣцкомѣ (Ковель, 1539 AS IV, 182); Панъ сѣ(д)я... живѣши немало Приятѣ(л) и Сѣсе(д) околи(ч)ны(х) а меновите злецив'ши тѣю справѣ... Пано(м) Янови бо(л)баюви... ключникови воля(н)скомѣ... абы постеригали и(х) м(л) инѣдемънитате кавъзе (Кременець, 1637 ЦДІАЛ 765, 1, 11, 1).

2. (той, хто зберігав ключі від комори і розпоряджався продуктивими запасами) ключник: я(к) ѡбрали це(х)ми(с)тра и ключ(ч)ника то(с)мо заплатили за бо(ч)ку пива г(рш) пе(д)деся(т) лито(в)ски(х) (XVI ст. ЦНБ II, 22644, 3); И потом в середу..., князь Буремский въехал в двор Обзирский, в котором дворе также есмо никого не знашли, ключника, а ни рыкуни не было; двор пусть стоит (Луцьк, 1561 АрхЮЗР 8/VI, 111); федѣ(р) лецевя зозна(л) ...иже прода(л) ролю ѡчизнѣ свою кото-рою бы(л) ѡте(ц) ижъ кѣпи(л) в ключ(ч)ника) я(ц)ка прода(л) доброво(л)не ма(р)кови и фе(д)кови (Одрехова, 1605 ЦДІАЛ 37, 1, 32 зв.); пімичар, клучнік cellarius (I пол. XVII ст. Своб. 41); **ключникъ дворный** — (особа, яка відала ключами від відповідних об'єктів у панському дворі) двірський ключник: Ключникъ дворный Савка Соловевич поведил, иж дей от тых скрын ключи при панеи (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 350);

(особа, яка відала ключами від церковного майна) ризничий, ключник: отдаю и дарую... отцу Исаи священноиноку грошей копу одну,... Хвеску панамару золотый полский, Грицку ключнику золотый полский, Лукашу кухару золотый полский, хлопцом

церковным всим золотый полский (Пересопница, 1612 АрхЮЗР 1/VI, 404).

3. *Перен.* (той, хто дає доступ до неба) ключар: зверхѣ са имъ такъ здало, а на долѣ не вѣдали што са дѣало, а(ч) единѣ мѣсель вѣдати, але не сказаль никомѣ... Боачиса клатвы якъ намѣстника божого, а ключ(ч)ника високихъ воротъ, бо бы его не пѣстиль до неба (Острог, 1587 См. Кл. 20); такъ до папы па(с)халеа // пишеть и мовить слѣха(и) голова апосто(л)скаа ѡ(т) бога выбранаа пастырѣ ѡвецъ христовыхъ ключникѣ короле(в)ства небесного (Вильна, 1597 РИБ XIX, 33-33 зв.).

КЛЮЧОВЫЙ, КЛЮЧЕВЫЙ прикм. (який належить до окремої адміністративно-територіальної одиниці) ключовой: Быдѣло рогатое малое и великое ѣсе тамъ корѣмлевано вса волость ключеваа тамъ сено кошивали на быдѣло королевское (1552 ОЛЗ 190 зв.); вже от давныхъ часовъ немалые розницы, заштѣя в посега-нью земель с поддаными господарскими ключовыми подгайчаны мѣли есмо (Підгайці, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 367); **имене ключовое див. ИМѢНЄ.**

КЛЮЧЬ¹, КЛЮЧЬ, КЛЮЧ ч. 1. (знаряддя для замикання та відмикання замка) ключ: А тая Житка въ нее скрыню поро-жнюю позычила, которая скрыня безъ ключа руками ся отпиралася (Краків, 1518 РЕА I, 93); А скрынька маеть быти справне у цех-мистра, а ключъ по каждого брата рядомъ дрѣжати (Перемишль, 1563 АрхЮЗР 1/VI, 52); И той манасты(р) бѣль приписанъ подѣ оборѣнѣ манастырѣ... к праву дневскому а розказова(н)е и ключи завжды сѣть при поменѣны(х) фѣндатарехъ мещане(х) лѣвѣв-скихъ (Берестя, 1590 ЛСБ 143); комѣ ѡ(т) мѣста ключи ѡ(т)дають, за наиболшого

оурадника признавають его (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 96); Гостеви не до сну, але до господарской жупицы, зъ которой вынявши ключѣ, до шкатулы, а зъ ней жартъ оный, который его за сердце былъ взялъ, то есть листъ... взявши за пазуху, ключи зась тамъ, гдѣ были, а самъ южъ тогда до сну беспечнѣй (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); ω(т)дано п̄ андрееви стреле(ц)кому и ма(т)рице(с)... в склепѣ старо(м) по(д) школою и ключъ ω(т) него (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); *Образно:* аза(ж) невысбки(м) сп̄собо(м) и чоудбвны(м) кре(ст) ст̄ый ёсть по(д)вы(ш)шбный, гды раю ключёмъ ста(л)са, и штворітеле(м) живота вѣчно(г)го (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303); Кр(с)ть... Ключъ есть Рáйскій, по(д)пора недолжнѣмъ... пост̄п̄ючимъ доскона́лость, ... всѣхъ дббръ давца (Київ, 1632 *МКСВ* 280).

2. (*пристрій для розбирання і складання замка вогнепальної зброї*) ключ: Ключи штъ... рече(и) бро(н)ныхъ... ѓ ротмистра (1552 *ОКан.* 3. 21); а меновите... взели..., // ѓ васка ковалевича аре(н)дара... шоломъ з о(л)стромъ с пороховницею и с ключёмъ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

3. *Перен. (засіб для розуміння, оволодіння чимось)* ключ: горе вамъ законови оучены(м) иже есте взали ключѣ розоуменію сами жъ не в'ходите а ты(м) которыи бы войти хотѣли заборонаете (1556-1561 *ПС* 272); она́ [кграмматика] ёсть ключе(м) выроздмѣню... и свѣ(т)лыи ч̄йначи рбзд(м) чл(в)чій (Вільна, 1596 *Грам.* 3. 3); и дамъ ти ключи царствія небесного: кого ты звяжешъ на земли, будетъ звязанъ на небесѣхъ, а кого розвяжешъ на земли, будетъ розвзанъ на небесѣхъ (1603 *Пит.* 20); Станови свѣцкому ся не дивуемо, але дивуемося станови духовному, который, ключъ

чѣ вѣдомости маючи и сами не входятъ, и другимъ не отворяють (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 504); В' ты(х) словахъ Хс Панъ даётъ моцъ Ключей Петрови, а в' ωсббѣ егѡ всѣмъ Ап(с)ломъ... абы замыка́ли и ω(т)мыка́ли Вѣрнымъ Б̄жимъ Кролѣвство Нб̄(с)ное (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

4. *Перен. (кожна буква у пасхаліі — таблиці для визначення дня пасхи)* ключ: ω(т)цы... пасхалндю наоукѣ в' ц̄ркви постановили пѣвными писме(в)цами, тѡ є(ст) литѣрами спорадівши, ключёмъ тѡ назва́ли (Острог, 1612 *Час. Туп.* 310); **ключъ пасхалный** — код, яким користуються для визначення дня пасхи: Знать, ижъ тилялетъ не Русинъ, бо не знаетъ ключа пасхалного и не бачить того: коли кольвекъ ключъ пасхальный на А, альбо на Б стоитъ, завжды Великъ день мусить зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

5. *Перен. (система позначення букв, цифр для правильного читання, розуміння тексту)* ключ: Што есмо мели впредь (!) писа(н)но(м) ключи а постановлен'но(м) в сеи книзе, пре(д) сты(м) ев(г)лїсто(м) ма(т)ѳеемъ по(д) дѣш'кою врѣхнею на ко(то)рой то есть вышбражен'но распатіє га̄ ба̄ (1556-1561 *ПС* 443); Ключъ сія книги зри листъ см̄ѳ (XVI ст. *НЄ* 3); Не бо аз хулю грамотичное учение и ключъ к познанию складов и речей, яко же нѣцый мнят и подобно глаголют (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); чтобы дѣти ваши спасли и по вас благочестие задержали и християнство своей виры не стратили: в первых, ключ или... грамматику, да учат (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

◊ **ключъ дѣвы** — дівоча цнота: Тѡтъ бовѣмъ прошо(л) оутрббѣ ей, яко прбмѣнь сл̄нчный шклѡ // не нарѣшивши ключа дѣвы

рожествомъ своимъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69-70).

КЛЮЧЬ² ч. (*адміністративно-територіальна одиниця*) ключ: Тежъ дей ключа Кієвского которая дань имъ на манастирь прихоживала, того дей имъ тепере ничего не выдають (Краків, 1511 *АЮЗР II*, 126); Стацею ви(н)ни давати посломъ и го(н)цомъ... и(з) сель которые тагнѣтъ кѣ ключѣ зѣ зводѣ с по(д)гає(ц) (1552 *ОЛЗ* 180); далем... местечко Белювъ... тут въ повете Луцком, а въ ключу Клеванском, лежачие (Руда, 1646 *ПККДА I-1*, 83); Возны(и) // енераль... былъ... в ключу, за(с), Махъновскимъ лежачимъ, в маєтньосъти... его милосъти пана Януша (Житомир, 1650 *ДМВН* 214-215).

КЛЮЧЬНИКОВЫЙ прикм. (*який належить ключникові*) ключників: Толоки слѣжать на жито две толоки на овесъ однѣ толокѣ жати а де(н) косать на ключьниковомъ хлебе (1552 *ОЛЗ* 185 зв.).

КЛЮЧЬНИКЪ див. **КЛЮЧНИКЪ**.

КЛЯВЗУЛА, КЛАВЗУЛА, КЛЯВЗУЛЯ, КЛЯВЗУРА ж. (*стп. klausula, лат. clausula*) 1. (*параграф, пункт офіційного документа, якого необхідно виконати*) клаузула: во(и)тѣ и присяжникѣ(м) за вы(и)стя ѳрядѣ в домъ янего Афендика и малженьки его и за ѣ(т)данье стопниѣвъ правны(х), вед(л)є клявзу(л) ме(м)рамовы(х) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); шляхетъны(и) панъ Кгрекгоръ До(л)бенъка..., менованы(и) запи(с) во вси(х)... его ко(н)дицияхъ, пу(н)кта(х), паракграф(а)(х), актикула(х), кля(в)зула(х)... квитиуетъ, вызволяетъ (Володимир, 1634 *ТУ* 300); Теды я яко сы(н) вла(с)ны(и) потомокъ єє мл(с)... то(т) то запи(с) рѣ(ч)ны(и)... во (в)сихъ его пу(н)ктахъ клявзѣля(х)... во все(м) апрѣбѣю ѣмо(ц)-

няю (Крупецъ, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19).

2. (*металева пластинка для скріплювання книги*) клямра: интре(л)гаторѣ за ѣвѣзане помѣнника и ѣ(т) кля(в)зу(р) зло(т)нікови до євге(ліа) 1 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); Єв(г)ліє писаное зѣ обѣма до(ш)ками, и(з) двѣма клявзѣла(ми) изѣ наро(ж)никами... все... зе срѣбра (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 2); Єв(г)ліє дрѣкованое... є(д)на сторона... бляхою ѣкрыта, клав(з)улы крѣчено(и) роботи (Там же).

КЛЯВЗУЛЯ див. **КЛЯВЗУЛА**.

КЛЯВЗУРА див. **КЛЯВЗУЛА**.

КЛЯМЕРКА ж. (*стп. klamerka*) (*металева пластинка для скріплювання книги*) невелика клямра: кгды прысла(л) .П. грыгоры(и) папѣ(р)... выдале(м) fr. 24: 1 1/2 за клямеро(к) 12 до дрѣка(р)нѣ г(р) єї (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

КЛЯМКА, КЛАМКА ж. (*стп. klamka, свн. klamm*) (*ручка в замку до дверей*) клямка: За кля(м)кѣ далє(м) гро(ш) .Г. До шпіталя (Львів, 1607-1645 *РДВ* 33); Вѣриа: Завѣра,... колѣдка, клѣмка (1627 *ЛБ* 15); до дрѣка(р)нѣ до двере(и) на блашє (!) кла(м)ки за то далє(м) fr. 1:18 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.).

КЛЯМРА, КЛАМРА ж. (*свн. klamer, klamere*) (*залізна скоба для скріплення чого-небудь*) клямра, скріпа: ѣ(т) л̄ кляме(р) г(рш) ѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1032, 8 зв.); ѣ(д) работы кламе(р) до заде(р)жена дахѣ пры старо(и) церкви томѣжъ фе(р)є(н)цѣ fr. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.).

КЛЯНЯТИСЯ див. **КЛАНЯТИСЯ**.

КЛЯПЪ ч. Кляп. Особова вл. н.: и пытале(м) ѣного Петра, вря(д)ника, и атамана Васи(л)я Кляпа, для чого бы того по(д)даного пана ѣ(т)ца моего, збивши... до ве-

зе(н)я ѡсади(ли) (Житомир, 1584 АЖМУ 103).

КЛЯСТИ, КЛАСТИ, КЛАТИ, КЛЕС-ТИ *дієсл. недок.* (кого, кого чим) Клясти, проклинати: не погѣби великий михайле, вже бо не клати идѣ изрла (1489 *Чет.* 71); тому де(и) твоя м(л) неви(н)не и(х) не бл(с)влае(ш) и кла(т)ву на ни(х) вскладае(ш) и на соборе(х) де(и) клене(ш) (Новгородок, 1551 *ЛСБ* 16); и прика(з)уе(м)... а(ж) бы твоя м(л) чере(з) тоє и(х) неви(н)не не клалъ (Там же); Любѣте ворогы ваша... и ты(х) которы васъ класти боудоутъ (1556-1561 *ПС* 235); гедешне болѣбане... твоя мл(с)ть... мещанъ лво(в)скихъ... клятвами и лѣсты свои(ми) безъсу(д)не клялѣ, ѡ(т) цркви ѡ(т)лучалъ (Вильна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); (егда с предѣло(в) зако(н)ны(х) выстѣпите...) ва(с) ни(з)лагати, и(з)мѣтовати и клати (1598 *Виш. Кн.* 291); Злослѣвиль: клалъ (1627 *ЛБ* 39); Кленѣ ехесгор (*Уж.* 1645, 66).

КЛЯТИСЯ, КЛАСТИСА, КЛЯТИСЯ, КЛЯТИСА, КЛАТИСА, КЛЕСТИСА, КЛИСТИСА *дієсл. недок.* (ким, чим і без додатка) (*давати клятву*) клятися, присягатися: великъ бо є(с) грѣ(х) кляти-са бгѡ(м) (1489 *Чет.* 5 зв.); горе ва(м) вожеве слѣпїи который вы мовите кто бы коли к'лал'са црквію ничего не є(ст) але к'то бы к'лал'са з'лото(м) цркны(м) винень є(ст) (1556-1561 *ПС* 98 зв.); гедеш(н) болоба(н)... кля(л)ся заховыва(ти) прономию зве(р)хности ншое (Берестя, 1594 *ЛСБ* 269, 1 зв.); явне пре(д) всѣми почал'са бы(л) клати і оузнавати а ѡ(т) тои оунѣи ѡ(т)стѣповалъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51 зв.); И взя(л) мя с те(м)ницѣ до цркви... И мусѣ(л) емъ ся кляти и по(д)писа(л) є(м) ся на его рѣкописа(н)є (Гологори, XVI ст. *ЛНБ*

1136, 35, 1 зв.); кленѣса: Кленѣса, приса-гаю (1627 *ЛБ* 53); Бѣдѣ кленѣчимса для роскошована (Львів, 1642 *Час. Слово* 275).

КЛЯТБА ж. Клятьба. ◊ клятбу клас-ти (на кого) — проклинати (кого): и овшемъ показуетъ то письмомъ, ижъ церковь християнская такового блуду, ожененя другою жоною, забороняетъ, и хто бы таковой былъ, абы такового ожененя позволяхъ, клятбу на такового кладетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* I/1, 178).

Див. ще **КЛЯТВА.**

КЛЯТВА, КЛАТВА, КЛЕТВА ж.
1. Клятва, присяга, обітница: блаженная пелагии... клатвами страшными оумолила є(г) (1489 *Чет.* 67 зв.); А то я записую под клатвою сватых ѡтец триста и ѡсмъ на десат, иже въ Никеи (Володимир, 1547 *AS* IV, 565); гедешнъ Болобанъ... на што изо всѣми єп(с)кпы на собѣрѣ первомъ берестійскомъ... по(д)писѣ(л)ся по(д) клятвою зо всего вырѣкаючиса... пѣкой заховати (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 267); бо и уморено все тое и кассовано естъ и подъ клятвою соборне заказано, абы того не взновляти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 744); Софію дочкѣ Григория ѡвинє(н)ного Феѡдора Яневича яко законо(м) прыпряже(н)ндою во совершениі сою(з) бра(ч)ны(и) по(д) кля(т)вою ѡ(т)дати... Феѡдорови (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); Когда мя Гдѣ Бгѣ избере(т) с того свѣта, по(д) клятвою моею о(т)цевскою обовязую, и росказую, абы жаденъ зя(т), ани дочка моя, моєи воли остатней не важилися о(т)миняти (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

2. Прокляття, осуждення, анафема: вноуци євѣжины не боятса клатвы (1489 *Чет.* 162); а естли бы еще ѡслышалоса яко ты заборонаешъ доброго а та(к) напре(д) бѣ-

де(ш) гва(л)товникъ ѡ(т)лѣченію и клатва(м) симъ в наше(м) ѡбъявле(н)номъ писаню (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 89); придана быс сиа книга... кѣ храму божию... и ниhto ее не мает порушити ѡ(т) того стго храма... а хто бы смел ее... тацкою рукою ѡкрасти на томъ да будет клетва стых ѡтец (Збараж, 1598 *Свенц.* 73); тоут не толко о зверженъе з' оурадоу... але і о кла(т)вѣ // або ѡ(т)лѣченъе ѡ(т) причастіа... естъ споръ з дѣписо(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 75 зв.-76); ты(м) кленѣмо люде(и) котори на подобе(н)ство бжеє створены су(т) с ты(х) же ѡсть выходи(т) блг(с)ве(н)ство и клатва... не маю(т) быти тыи рѣчи та(к) чинены (III пол. XVI ст. *КА* 168); А нась вѣрныхъ твоихъ Хѣ Бже на(ш) мл(с)тивый; заховай ѡ(т) таковой клатвы (Чернігів, 1646 *Перло* 154); клатву вкладати (на кого) — піддавати анафемі (кого): А бѣдете ли в то(м) свое(м) ѡпорѣ стояті и зачатые слѣджебники дрѣковаті кла(т)ву сты(х) ѡ(т)ць и нашѣ складае(м) на ва(с) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573); клятву (клатву) вскладати (на кого, кого) — те саме, що клатву вкладати: тому де(и) твоя м(л) неви(н)не и(х) не бл(с)влае(ш) и кла(т)ву на ни(х) складае(ш) (Новгородок, 1551 *ЛСБ* 16); Прото(ж) мы... за такую и(х) де(р)зость... ѡ(т) цркве божое и(х) ѡ(т)лучае(м) и клятву сты(х) апосто(л)... си(м) листо(м) наши(м) и(х) складае(м) (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); клятву давати (на кого) — проголошувати анафему (кому): тогды тымъ... листомъ варѣемъ... и(ж) хотя би на тыхъ ...еп(с)повъ... якіе кѣлвекъ причіны кѣ неблагословенствоу были на нихъ вынайдованы и кла(т)вы выношены абы даваны ижъ то имъ... нікгда ни в чомъ шкѣдити не маеть (Острог, 1598-1599 *Апокр.*

36); клатву накладати (на що) — заклясти: сщѣнникъ бѣде держаль вѣдѣ обличеніа на котбрѣю зо злореченіемъ клатвъ накладаль; и заклене(т) ей сщѣнникъ, и речѣтъ жонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 130 зв.); клатву наложити (на кого) — проклясти (кого): То бовѣмъ ижъ блг(с)вѣнъ бѣдетъ когѣ ты // блг(с)вѣишь: А проклатый на когѣ тѣ клатвѣ наложишь (серед. XVII ст. *Хрон.* 141-141 зв.); клятвами насылати (кого) — проклинати: То пакъ твоя м(л) по запреще(н)и нашо(м)... зново клятвы и застановеніе вѣзде бра(т)ствѣ чини(л)... по па... миха(и)ла... клятвами свои(ми) насыла(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.); клятву положити, положити клятву (на кого) — проклясти (кого): а хтобы вѣ томъ переказу якую церкви Божей надѣ запись его чинити хотѣль, на таковыхъ всихъ клятву звыклую вѣ костелѣ Греческомъ положиль (Варшава, 1571 *АЮЗР* I, 184); святѣйший патріархъ, положиль клятву на Рудского, митрополита Киевскаго,... а вмѣсто его поставиль... Іова Борецкого (поч. XVII ст. *КЛ* 86); клятвѣ (клатвѣ) предавати (кого, що) — піддавати анафемі: ересь ѡ(т) црквѣй наші(х) изганѣемъ, и клатвѣ предае(м) (Львѣв, 1590 *Гр. Роз.* 1); Самойла Сенгыла, яко турбатора церкви Божое и клеветника оттинаемъ и клятвѣ предаемъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120); клатву складати (з кого) — скасовувати анафему: а мы... и(х) бл(с)влае(м) и прощае(м) и тую кла(т)ву з ни(х) складае(м) (Новгородок, 1551 *ЛСБ* 16); быти в клятвѣ (від кого) — бути підданим анафемі (ким): вы... бѣдѣчи во отлученіи ѡ(т) цркве и в клятвѣ ѡ(т) его млсти свѣтѣ(и)шаго патріарха вселенского кирь иеремя за выступокъ сво(и)... не допѣстили

есте совершити ѿ(т)пѣсту ѿчинити (Львів, 1588 ЛСБ 103); в клятву (клатву) вкладати, вкладати в клятву (кого) — піддавати анафемі: тебе ѿ(т) свѣще(н)ства ѿ(т)лучає(м)... и в кля(т)ву сты(х) ѿ(т)ць вкладає(м) (Стрятин, 1591 ЛСБ 160); в клатву вкладаємъ... Семейна луцкого. Ивана Билъдагу. ивана Минцовича... мешчаны лвовские (Берестя, 1590 ЛСБ 142); Ино тебе яко противника закону божого и непослушника по пе(р)шему небл(с)вению тебе вкладає(м) в клятву свты(х) ап(с)ль и бгоносны(х) сты(х) ѿ(т)ць (Стрятин, 1591 ЛСБ 165); вложити у клятву, у клятву вложити (кого) — піддати анафемі (кого): Блг(с)вение гедиона... та(к) якосмо вложили в неблг(с)вние и в клятвѣ миха(и)ла попа преч(с)тьцкого... за его своволе(н)ство (Львів, 1591 ЛСБ 374); оных отступниковъ от церкви божей яко члонки гнилые отгяли и у клятву вложили (Львів, 1605-1606 Перест. 34); имѣти клятву — бути проклятим: па(к)ли... судови нѣшему гедѣонъ болобанъ спротиви(т)ся... да бѣде(т) ѿ(т)лученъ ѿ(т) ѿ(т)ца и сна и стго дха прокля(т), непроще(н) и по смрти не ра(з)рѣшенъ и да имѣтъ клатву (Берестя, 1594 ЛСБ 260, 2); подъ клатву поддавати (кого) — проголошувати анафему (кому), проклинати (кого): Мѣ иначей тримаючихъ и вѣрвючихъ, по(д) клатвѣ по(д)даемѣ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 145); клятву высылати див. **ВЫСЫЛАТИ**.

◊ листъ клатва див. **ЛИСТЬ**².

Див. ще **КЛЯТБА**.

КЛЯТВОПРЕСТУПЛЕНІЄ с. Клятвopушення: Гедіоне Болобане... Принѣса к на(м)... твоа нестроєніа и Бе(з)чи(н)ства, Пачеже и кла(т)вопрестѣпленіе и(м) же еси кла(л)са пре(д) нами на съборе (Берестя, 1594 ЛСБ 264).

Див. ще **КЛАТВОПРЕСТУПСТВО**.

КЛЯТОВНЫЙ прикм. (який містить прокляття) клятий: до вѣдомости тое доношу... же бысте... за попа его не мѣли... и с ни(м) общевания абысте не мѣли яко с трекляты(м)... не припущаючы себе ку такому небезпече(н)ству клятовному (Львів, 1594 ЛСБ 250); **клятовный листъ** див. **ЛИСТЬ**²; слово клятовное див. **СЛОВО**.

Див. ще **КЛАТВЕННЫЙ**.

КЛЯТЫЙ, КЛАТЫЙ, КЛАТ прикм. (такий, якого кленуть, проклинають) клятий: задержа(л) ли десатинѣ, али бѣ(з)-божнымъ, али клаты(м), али шатанови ѿ(т)данымъ каждый такой заразъ зосталъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 202 зв.); Трафялися не толко межи Ігнатіємъ и Фотіємъ, але и межи перед ними пожилыми святыми неснаски и споры: не южъ еднакъ за тымъ заразъ шло, абысмо таковыхъ за клятіи и богомерзкіи мѣли (Київ, 1621 Коп. Пал. 745); а хтобы смѣ(л) сию книгѣ ѿ(т)-далити ѿ(т) пр(с)гла ракове(ц)кои цркви клат прокла(т) анаѣема маранафа в си(и) вѣ(к) и во бѣдущии амин (Раковецъ Великий, 1645 Паньк. I, 159).

КЛЯЧА, КЛАЧА ж. 1. Кобыла: а воблы(и)... кона взалъ чалого... клачѣ местыцкѣю взавъши и не ве(р)нѣли (1552 ОЖЗ 122 зв.); за тоту клачу... жере(б)-ца дарова(л) (Одрехова, 1578 ЦДІАЛ 37, 16, 7); взято... // ...ѣ тараса микитича воло(в) чотыри... кляча ѿ(д)на зрижа стракатая (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 72 зв.-74); пограбили... // ...у гри(ц)ка пѣчки... клячу воронѣю за чотыри копы гроше(и) (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 90-90 зв.); По(д)яремни(к): ...Мѣринъ // конь прѣсты(и). лѣша(д) сѣмка, прѣстаа клѣча (1627 ЛБ 85-86); суд наказал, абы Миско отдал клячу сивую (Бориспіль, 1638 АБМУ 25); па(н) Амѣбрози(и) Во(и)цехо(в)[с]ки(и),

презе(н)това(л) ту(т), на враде, коне(и) девятеро... третяя кляча полова (Житомир, 1650 ДМВН 192).

2. Особова вл. н., ч.: Ива(н) Кляча (1649 РЗВ 25 зв.).

Див. ще **КЛАЧЬ**.

КЛЯШТОР див. **КЛЯШТОРЪ**.

КЛЯШТОРНЫЙ, КЛЯШЪТОРНЫЙ, КЛАШТОРНЫЙ прикм. (стп. klasztorny)

1. (який стосується кляштору) кляшторний: У того листу печатей чотыри, а подпись рукъ тыми словы: Иванъ Нагай, войтъ кляшъторный (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 524); кгда ксендзъ президентъ з ыншою братею своею, уходечы с конвенту своего луцького перед козаками з Луцька на тот час, яко сындыкови // своему кляшторному, небосчыкови Янови кухареви некоторые речы... переходили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 159-160).

2. (який належить кляштору) кляшторний: Плебанъскихъ члвковъ в месте и на пере(д)местьи всихъ гї кла(ш)то(р)ныхъ прешоровыхъ д̄ (1552 ОВол. З. 200 зв.); во(д)ле пора(д)ку звы(к)лого пра(в)ного... в то(т) до(м)... во вшелакое будова(н)е и в пла(ц)... // ...пдстили и постдпили есмо на вси потомные и вечные часы. Недерыгуючы една(к) тымъ двеза(н)емъ ничего части плацд... клашто(р)номд Конвентд Киевского (Київ, 1612 ЦДІАК 221, 1, 57, 1); гды хто приидеть до кляшторныхъ воротъ, теда заразъ воротный испытаетъ, хто тамъ есть преде вроты? (бл. 1626 Кир. Н. 21); збожа, быдло кляшторное и ввесь спрятъ кляшторный ...забравъши, межи себе поделили (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 374).

КЛЯШТОРЪ, КЛЯШТОР, КЛАШТОРЪ, КЛАШЪТОРЪ ч. (стп. klasztor, сєн. kloster, лат. clausrum) (католицький монастир) кляштор: знашли оу трд-

мы тылкъ (!) кбсти бо ю(ж) лѣтъ лд̄. яко оумерь, а трдма цѣнбваа и помысли (!) до клаштора (1509-1633 Остр. л. 131 зв.); А въ десаты(и) день меръки вси з мына (!) того беретъ прешоръ тамошњи(и) клаштора свтое тро(и)цы (1552 ОВол. З. 196); де(р)жавца того домд кгда еє (!) вжыва(т) буде(т) в ко(ж)ды(и) рокъ на клашто(р) ...кдници плати(т) повине(н) по золотомд по(л)скомд (Київ, 1612 ЦДІАК 221, 1, 57, 1); подчас тое несчастливое инькурсы... и кляштор внивечъ спустошыли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 157); за(м)ку високкого добили, и лю(д) выстинали, такъ же по кляштора(х) все побрали (серед. XVII ст. ЛЛ 180).

КЛЯШЪТОРНЫЙ див. **КЛЯШТОРНЫЙ**.

КЛАМКА див. **КЛЯМКА**.

КЛАМРА див. **КЛЯМРА**.

КЛАНАТИ див. **КЛАНЯТИ**.

КЛАПЫШЪ ч. (Amygdalus para) (нн. Klarre) бобівник, мигдаль степовий: а якъ гол'кбвники повѣдаю(т). Клапышъ цвѣ(т) значи(т). котбрий в' зимд зе(м)ла в сббѣ скривае(т) (Вільна, 1596 З. Каз. 75).

КЛАРОВНЫЙ прикм. (стп. klarowny) чистий, ясный: Гдѣ есть мѣстце Планѣтом', и звѣздам' грѣнтбвны(м), Ѡ(т)кбль свѣтлость прбмене(м) спадаеть кларбвным', Тамъ мысль таа Надка люд'скбю занбситъ (Київ, 1632 Сєх. 297).

КЛАСКА ж. (стп. klaszka) поразка: Вреждаюса: Шкодбю, оукривжѣнный, класкд, поражкд маю (1627 ЛБ 18); сынбве Іаковбвы Симѣонъ и Лѣвви кгвалтд сестры свбей на(д) княжатемъ // Сикемскимъ Сихемом мстачйса великбю класкд в' Сикемчикахъ оучинили, и мѣсто ихъ спдстбшили (Київ, 1637 УС Кал. 131 зв.-132).

КЛАСТИ див. **КЛЯСТИ**.

КЛАСТИСА *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛАТ *див.* **КЛЯТЫЙ.**

КЛАТВА *див.* **КЛЯТВА.**

КЛАТВЕННЫЙ *прикм.* Клятвенный, присяжный: и длá тогѡ назвáли стѡденецъ клáтвенный ѡжъ тáмъ присáгли (серед. XVII ст. *Хрон.* 34 зв.); встѡпѡль з' ѡногѡ мѣстца до вирсавѡи до колѡдѡза к'латвѡннагѡ, и тáмъ бѡль з нимъ бгѡ (Там же, 41).

Див. ще **КЛЯТОВНЫЙ.**

КЛАТВОПРЕСТУПСТВО *с.* Те саме, що клятвопреступленїе: Кѡждое бо мѡйтництво ѡсоблѡвыи грѣхѡи принѡситъ ей: ѡвое ѡбмовиска, щокѡлве(к) оустáми, и áзѡко(м), ѡ(т) клáмства, и прѡсаги, и клатвопрестѡпства (Львѡв, 1642 *Час. Слово* 268).

КЛАТИ *див.* **КЛЯСТИ.**

КЛАТИСА *див.* **КЛЯСТИСЯ.**

КЛАТЫЙ *див.* **КЛЯТЫЙ.**

КЛАЧА *див.* **КЛЯЧА.**

КЛАЧЬ *ж.* Кобыла: небо(ж)чи(к) ѡбѣца(л) дарова(ти) матери мою(и) кла(ч) дала мнѣ за ню жона ва(с)кова жере(б)ца (Од-рехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7).

Див. ще **КЛЯЧА.**

КЛАШТОРНЫЙ *див.* **КЛЯШТОР-НЫЙ.**

КЛАШТОРЪ *див.* **КЛЯШТОРЪ.**

КЛАШЪТОРЪ *див.* **КЛЯШТОРЪ.**

КМАХЪ *див.* **ГМАХЪ.**

КМЕНЪ *див.* **КМИНЪ.**

КМЕТОКЪ *ч. (стп. kmiotek) (наймит)* кмет, кметъ: тако(ж) то о ни(х) проклáтаа ре(ч) кг(д)ы вѡда(т) к'мет'ка, а ѡ(н) запрáже(т) вѡлы пре(д) конѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

КМЕТЬ, КЪМЕТЬ *ч. (наймит)* кмет, кметъ: ти(ж), тако(ж) лю(дѡи) поимани, ко-

торыи соу(т) поимани ѡ битва(х) и на сторожа(х)... панове землѣне, кмети и ѡбозѡи лю(дѡи) абы са вернѡли с ѡбѡдѡ сторѡ(н) (Ясси, 1510 *Cost. DB* 470); яко кметъ старосты, воевода бискѡпа, бискоу(п) патрѡархи, патрѡарха папѣжа выклинати не могѡтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); Али тотъ день не(д)лный имаеме называти святымъ ...чомъ такъ приходитъ, што бы ся и нашѣ дѣти того научили, и слугы, и роботы, кѡметѣ... усѣ у тотъ день лишили роботу (XVI ст. *НЄ* 214); *Образно:* Есть кто, на кштáлтъ в' тѣлѣ головы, на высѡком' оурáдѣ поставлѡный: нехай же оурáдѡ своегѡ пил'нѡетъ; а ногѡю, рѡкѡю, áл'бо котѡрымъ з' ѡнны(х) члѡнкѡвѡ, то есть, пони-жѡнымъ кмѡетемъ, áл'бо прѡстымъ якѡимъ ремесл'никѡмъ нехайса нечѡинитъ (Львѡв, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.).

КМЕЦКИЙ *прикм. (який належить кметовѡи)* кметський, наймитський: они ѣдѡтъ з великою пыхою, на барзо оубраны(х) и дороги(х) конѡ(х) а хс на хѡдо(и) и ярмо(м) зроблено(и) кмецкой ослици (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 19 зв.).

КМИНОЛЮБЕЦЪ *ч.* Любитель страв, приправлених кмином: еще еси пе(р)цѡлюбець... // ...к'минолюбѡецъ, цѡкролюбѡецъ и дрѡги(х) брѡденъ гор'ко и сла(д)колѡубѡецъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249-240 зв.).

КМИНЪ, КИМИНЪ, КМЕНЪ *ч. (стѡн. kumīn, лат. cumīnum)* 1. (*трав'яниста рослина*) кмин, тмин: dra[b]a[e] кими(н) польны(й) (1642 *ЛС* 171).

2. (*насѡння тмину*) кмин: Горе вамъ к'ниж'ници и фарисѡе лицемѣр'ници. иже даѡте десатиноу з' маты, и копроу, и к'миноу (1556-1561 *ЛЄ* 99); киминъ... мѣлко толченъ и смѣше(н) з бе(л)ко(м) яичнымъ и прикладываѡ(м) ко отокѡ очномѡ (XVI ст.

Травн. 137); з воза моего речи па(н)ские... кмину чотыри ѳу(н)ты родзино(к) по(л)-трета ѳу(н)та... взали (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 50); зотко миха(и)ловичъ могилевецъ ме(л)... кмену по(л)камена (Берестя, 1583 Мит. кн. 22 зв.).

КНАФЕЛЬ, КНАХВЕЛЬ ч. (стп. knafel, свн. knoufel) (прикраса переважно круглої форми, яка служить застібною в одязі) гудзик: Она за прозбою моею... повторе позычила мне... // ...шубу окъсамиту чорного, кунами подшиту, с тканицами золотыми и с кнафлями сребными позлотистыми (Луцьк, 1546 АрхЮЗР 8/III, 14-15); в мене побрала... // ...же(н)ская шубка ли(с)я сукно(м) сини(м)... крыта на не(и) де(и) было кна(х)вле(и) сребраны(х) велики(х) ѱ(с)мъ (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 24-25); взято... // ...два... ермяковъ чотыри... трети(и) ѳте(р)финовы(и) чорныи с кнафлями сребръными великими з петлицами (Київ, 1591 ЦДІА Лєн. 823, 1, 133, 81-81 зв.); кнафель particula adversantis (Уж. 1645, 26 зв.).

КНАФЛИКЪ ч. (стп. knaflik) гудзичок: дрѳги(и) ептрахи(л) злогоглавовы(и) и на то(м) та(к)же па(т) кнафлико(в) срѳбръны(х) позлотисты(х) (Львів, 1579 ЛСБ 1033); А напервое злупили у... Кгавло(в)ского та(м) же, в дуброве, дѳелию и жупа(н) з кнафликами серебряными (Житомир, 1584 АЖМУ 120).

КНАФНИКЪ ч. (Verbascum blattaria) дивина тарганяча, діал. кнафлик: blatteria, кнафни(к) зелие (1642 ЛС 103).

КНАХВЕЛЬ див. **КНАФЕЛЬ**.

КНЕБЕЛЬ, КНЫШЕЛЬ ч. (стп. knebel, свн. knebel) 1. Вид гудзика: кназь... побра(л)... жѳпанъ ѱксамитны(и) чорьны(и) с кнеблями сребраными (1582 ЖКК II, 129).

2. Кілок, кіл: юрюю роготи(н)цѳ... за ѱбрѳ(ч) ше(л) а̄ кны(п)ле(в) гр(ш) в̄ (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 72).

КНЕГИНИ див. **КНЯГИНЯ**.

КНЕГИНИНЪ, КЪНЕГИНИНЪ прикм. (який стосується княгині) княгинин: а бра(т)... захова(в)шисе за (к)неги(н)ины(м) ро(с)каза(н)е(м) лежа(л) до ночи ѳ сане(х) (Володимир, 1578 ЖКК I, 97).

КНЕГИНЯ див. **КНЯГИНЯ**.

КНЕГИНА див. **КНЯГИНЯ**.

КНЕЖА див. **КНЯЖА**.

КНЕЖАЦКИЙ див. **КНЯЖАЦКИЙ**.

КНЕЖАЦЪКИЙ див. **КНЯЖАЦКИЙ**.

КНЕЖАЧИЙ див. **КНЯЖАЧИЙ**.

КНЕЖИЙ див. **КНЯЖИЙ**.

КНЕЖНА див. **КНЯЖНА**.

КНЕЖЪНА див. **КНЯЖНА**.

КНЕЖЪНА див. **КНЯЖНА**.

КНЕЗЪ див. **КНЯЗЪ**.

КНИГА, КНІГА, КНЫГА, КЪНИГА ж.

1. (оправлені в один зшиток аркуші з рукописним або друкованим текстом) книга: А што са тѳкнет монастыра сватого Николы у Мельцох... в недостаткѳ сватостей, ѱобразов, книг и риз... тое все водлуг потребы жона и дети... кѳ той церкви мають справит (Володимир, 1547 АS IV, 563); а и(ж) ѱ(н) са(м) тепе(р) естѳ хоры(и) злецае(т) его мл(ст) ѱ(т)цѳ димитрию Лариѳновичѳ тамошнего мана(ст)ыра братѳ абы тые книги ѱ(т)иска(л) (Білий Камінь, 1620 ЛСБ 474); хѳдѳбѳжество оѳмное: хѳтростъ ремеслѳ ѳмѳѳтно(ст), наѳка кни(г) (1627 ЛБ 145); Кнѳга таа, Читѳлникѳ мѳлый, вѳры, и читан'а годнаа (Київ, 1628 Лим. 2 нунум.); Тепѳрѳ я(к)наѳоро(т)ше(и) ти(л)-ко рѳчи(и) ты(х) до(т)кнѳлоса, бы... вѳли-костю кнѳги, чите(л)никови прѳци... не задалисмо (серед. XVII ст. Кас. 22 зв.); **книга ветхаа** — стародавня, древня кни-

теды подаючи, за у(с)покоене(м) ся того небе(з)пече(н)ства, проси(л), абы бы(л) приня(т) и до кни(г) уписа(н) (Житомир, 1650 *ДМВН* 217); **книги братские, книга братская** — (*ділові записи братства*) братські книги: але ѿ(н) имъ дале(и), ты(м) бо(л)ше прикрости противко бра(т)ствѣ выражалъ, которого зара(з) с книгъ бра(т)-ски(х) вымазано, яко ѿ(т)щепе(н)ца бра(т)-ства х̄ва (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); дво(м)на а(н)на могїле(н)ка рефере(н)дарова ко̀ру(н)ная бывши в ц̄ркви и в книгѣ бра(т)скѣю р̄кою по(д)писавши дала на церкѡвъ... таларѡ(в) левковы(х) 3 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); **книги врядовые (врядовые)** — (*записи урядових юридичних документів*) урядові книги: которое к̄гва(л)товъное насланье чо(л)ганьского и жоны его... ѡнъ на вrade за(м)ку н̄шго кремане(ц)кого ѡповеда(л)... а до книгъ вядовы(х) то записа(ти) давши и выпи(с)ъ з нихъ... пере(д) нами поклада(л) (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); Видиму(с) С кни(г) врядовы(х) за(м)ку гдрь(с)ко(г) ѡвру(ц)кого (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 82); **книги городовые (городские, кгородские, кгородские)** — (*записи справ гродських судів*) гродські, міські книги: выпи(с) с кни(г) городовы(х) креманецки(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1813, 9); возный повету Луцкого... оповедилъ и до книгъ гродскихъ тыми словы созналъ (Луцьк, 1570 *Нв.* 265); Выпи(с) с кни(г) кгро(д)скихъ замку г(с)рдьского (!) лу(ц)кого (Луцьк, 1567 *ЛНБ* 5, II 4043, 51); Па(н) Микола(и) з брусилова... для вписаня до книгъ нинешънихъ кгородскихъ Житомеръскихъ подалъ Лявъдѣмъ (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 50); **книги духовные** — (*ділові записи, реєстровані в церкві*) церковні кни-

ги: а болшей дей тоее справы у нас и у книгах наших духовныхъ не было (Володимир, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 337); вша(к)же па(н) Кѣрило то(т) декре(т) прине(м)ши ѡбеца(л) ся яко напру(д)ше всему чинити досы(т) што є(ст) до кни(г) дѣховны(х) записано (Львів, 1612 *ЦДИАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); **книги замковые** — (*ділові записи, реєстровані в замку*) замкові книги: во(л)-номъ (!) вчини(л) пна Кошко(в)ского ѿ(т) тое присеги што па(н) Кошко(в)ски(и) для памяти лепшее да(л) записати до кни(г) за(м)ковы(х) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 49); **книги земские (земские, зѣмские)** — (*записи актів земської канцелярїв*) земські книги: а кгдаж есми тое справы до р̄къ своих достала, тогдым тепер с тым выпи(с)омъ... посылала до... пана Гаврила Босеа ...хотечи тотъ выпи(с)ъ перенести до книг земских Лѣцких (Луцьк, 1572 *АС* VII, 408); и то(т) ре(и)(с)стръ... мае(т) ѡвести до кни(г) земскихъ (1566 *ВЛС* 67 зв.); того еще и книга(ми) зѣмскими перемысли(с) да(с) б̄гъ здравіе ма (!) ѡтве(р)дити (Топольниця, 1616 *ЦДИАЛ* 14, 1, 96, 646); **книги канцлерейские** — (*записи королівської канцелярїї*) господарські книги: И просил Ѡдаховский именемъ княза Романовым..., абы таа жалоба и ѡповедане ихъ ѡ книги господарские, канцлерейские записано (Вільна, 1558 *АС* VI, 213); **книги магдигурские** — (*записи справ канцелярїв міста, що мало магдебурзьке право*) гродські, міські книги: книгами ма(г)дигурскими, глиня(н)скими робор̄ю (!) рефер̄ючи запи(с) до и(н)те(р)цизи, а и(н)те(р)цизѣ, до записѣ (Глиняни, 1607 *ЛСБ* 416); **книги месткие (меские)** — те саме, що **книги городовые**: Выпи(с) с кни(г) месткихъ права ма(и)дебо(р)ского рат̄ша ки-

евьского (1608 *ЛСБ* 1203); Што мы, уряд, видечи устное сознане... панаса Черняховца, казали до книг меских записати (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 23); **книги поминные** — поминальні книги: совершенно отвергли... всѣхъ Латинниковъ отъ церкве... и южъ болшъ въ книги свои поминные ихъ не вписовали, и при литургіяхъ споминати перестали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773); **книги подкоморские** — (*записи справ підкоморських судів*) підкоморські книги: Те ды поводовая сторона для вписаня в книги по(д)комо(р)ские пе(р)ве листъ одрочоны(и) о(д) его м(л)... подала (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244); **книги соборовые** — (*збірка постанов і канонів собору*) соборні книги: А тотъ листъ найдуется въ Книгахъ 1 Соборовыхъ, страницы 900 семъдесять шостое (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 985); **книги судовые** — судові книги: па(н) олексе(и) гаврилови(ч) холоне(в)ски(и) до книгъ судовы(х) вы(з)на(л) и(ж) де(и) для велики(х) и пи(л)ны(х) потребъ мои(х) прода(л) есми ...ча(ст)ки свои (Кременецъ, 1558 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 65); тѣлько хваліте... то(и)... календа(р)... кѣтѣри(и) протівъ новогѣ календарѣ міндцѣй вѣдаеть в книга(х) сѣдовы(х) оповѣдаете (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); **книги трибунальские** (**трибунальские**) — (*записи трибунальських справ*) трибунальські книги: Выпи(с) кни(г) головны(х) трибѣна(л)ски(х) воево(д)ства киевского (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); то са цѣлий вписалъ искриптъ, на синодѣ берестейскомъ, о(т) дѣховны(х) и свѣтскы(х) старожитной греческой релѣи, о(т) митрополита и его таваришества розрознены(х) оsobъ о ихъ та(м) постоу(п)коу в^б берестю списаный и засвѣжа до книгъ трибунальски(х) великого кна(з)ства ли-

то(в)ского о(т)данный (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5 зв.); **книги церковные** — те саме, що **книги духовные**: на що мы ему даемо се(и) нашъ листъ с кни(г) це(р)ковны(х) по(д) нашею печатю (Львів, 1596 *Юр.* 17); Книги це(р)ковные розные до ужыване в це(р)кви о(т)дано п̄ андрееви стреле(ц)кому (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.); **до книгъ дойти** — зареєструвати юридичну справу: Петръ Куровски(и)... манифестова(л)се и оповеда(л), перестерегаючи во все(м) целости свое(и) ако и брати(и) своихъ ако о(д)но до кни(г) мо(г) до(и)ти ...в справахъ ниже(и) менованы(х) (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); **чорные книги** — судові записи злочинів: воста(в)уемъ бы повола(н)а злоде(и)ские пере(д) право(м) оповеда(н)ны и я(в)не высве(т)чоны и были до кни(г) вра(д)у ко(ж)дого записова(н)ны. Которые книги яко передъ ты(м) та(к) и тепе(р) зовуть чорными книгами (1566 *ВЛС* 104 зв.); **книги живота** — історія: Я, яко пастыръ и отецъ, напоминаю и прошу, не отступуйте ваша милость отъ того святого // братства и заслугъ своихъ которые суть вписаные въ книги живота (Київ, 1644 *КМІМ* II, дод. 288-289); **книги животны** — те саме, що **книга живота**: вѣрны ты(ж) его весполо(к) и(з) ни(м) мешкаю(т), але справедливы(х) лю(д)и(и) оу книга(х) живо(т)ны(х) напѣсан'ныи имена и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 208 зв.); **книги сумнѣна, книга сумнена** — сумлѣння, совѣсть: іли не слыхали е(с)те того, яко православные скѣргѣ всѣгды пи(л)нѣю(т), а о(т) ска(р)ги о правдѣ никѣли слыхати не могѣ(т), а то же(му); для того и(ж) тѣе великіе кнѣги сѣмнѣна своѣго пере(д) нѣми затвори(л) (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.); Прочтѣте пи(л)но в то(и) кнѣзѣ сѣмнена своѣ-

го, и ви(д)те не сопроти(в)ное ли шкóлы
 ѳчѣніа ты(м) плóдо(м) исти(н)ны(м) про-
 хо(ди)ли є(с)те (Там же, 278 зв.); **выгла-
 дити зъ книги** — позбавити життя: Мои-
 сей... мови(л) до Б̄га, если ѱ(т)п̄скаєшь
 имъ гр̄хъ, ѱ(т)п̄сти; а если не ѱ(т)п̄с-
 каєшь, и мене выгладъ з' книги которю
 еси написалъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 153 зв.);
отворити книги совѣсти (кого) — спра-
 ведливо оцінити діяння: за(с) отворити
 кн̄ги совѣсти в̄шее, на показа(н)є ва(м)
 мн̄ю рече(н)но(г) м̄шѳ (1598 Виш. Кн. 280);
розгнути книги совѣстные — те саме,
 що **отворити книги совѣсти**: Розгни
 книги совѣстные и узриши, иж во угото-
 ванных чину не коснел и ни чернец ани
 страдалец не был (Унів, 1605 Виш. Домн.
 192); **с книгъ живота выгладити** (що)
 — згладити зі світу: Пытаємо... // чому
 ты(х) ц̄рквей ц̄рквами признати не хóче-
 те... чому з н̄хъ... чистые ш̄аты здира́-
 ете, чому имъ тои гóдности з̄зрите, чо-
 му ихъ ймена с книгъ живота в̄гладити
 оусылдете (Острог, 1598 Отп. КО 25 зв.-
 26).

КНИГАРНЬЄ с. Книгарня: Сапфіра:
 Повѣдаючаа, а(б) лічачаа, а(б) книгáрньє,
 а(б) наѳчѣнаа (1627 ЛБ 230).

КНИГОГРОБНИЦА ж. Книгосхови-
 ще: bibliot[a]phi, книгогробницы (1642 ЛС
 102).

КНИГООЧЬ ч. Те саме, що **книгочій**:
 tabulari(us), городови(й) писа(р), книгоѱ(ч)
 (1642 ЛС 392).

КНИГОПАЛЕНСТВО с. Спалення кни-
 жок: Да пытал бых тебѣ тут на том мѣстѣ,
 проповѣдниче науки христовы, которая бо-
 гатшая Русь, выкупивши, папалила (!) тѣ
 книжки... Кто тѣ возбраняет правду мови-
 ти, чесну их таиш таковий злый учинок,

то есть книгопаленство его составления
 (1600-1601 Виш. Кр. отв. 160).

КНИГОПИСЕЦЪ ч. Автор книг: bibli-
 ographus, книгописе(ц) (1642 ЛС 102).

КНИГОПРОДАВЕЦЪ ч. Книгопрода-
 вець: bibellio, opis, книгопродавецъ (1642
 ЛС 254).

КНИГОПРОДАЛИЩЕ с. Книгарня:
 bibraria, а(е), книгопродалище (1642 ЛС
 254).

КНИГОТВОРЕЦЪ ч. Автор книг: Лѣчь
 Б̄гъ Єп(с)па своѣго Правѣрнаго М̄хайла
 ...прославл̄ає(т), гды якомъ р̄кл' óногѱ
 Овѣчки Пáстырми посват̄илъ и Оуч̄ител-
 ми и Книготвóрцами постáвилъ гды ста-
 т̄ѣчне в' Вѣрѣ Єпáрхїа таа стоить (Київ,
 1623 МІКСВ 83).

КНИГОХРАНИТЕЛНИЦА ж. Книгосхо-
 вище: grammatophilatium, книгохраните(л)-
 ница (1642 ЛС 211).

КНИГОЧІЙ ч. (цсл. книгочій) писар:
 кн̄йгочїа тáко(ж) в кб(ж)домъ полкѳ в
 оушахъ вóйска обвалáю(т) (серед. XVII ст.
 Хрон. 154 зв.).

Див. ще **КНИГООЧЬ**.

КНИЖЕЧКА ж. Книжечка: в которую
 надѣю те(ж) по(д) заслоною зацного име-
 ни в̄м мл(с)тивога пана, яко за н̄ѳакимъ
 щіто(м) межи люде здало ми са п̄стити
 тоую книжечкѳ (Острог, 1598-1599 Апокр.
 3 зв.); За Коладоу и Щодрый д̄нь, Кн̄жеч-
 коу тоую, Прáзника зацного на паматкѳ
 стоую. Котраа то пр̄зъ д̄ѳтѱкъ есть
 декламовáна, И дла оут̄ѳхи на д̄нь тóтъ,
 з Дроу́кѳ выдána (Львів, 1616 Бер. В. 66);
 два студенътов (!)... без жадных брони,
 только коронъки а книжечки в̄ руках
 маючи, приступили, приятелско их пыта-
 ючи (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 681); Те-
 п̄рь зась повт̄óre тaa самaa Кн̄жечка ѱ

Вѣрѣ Православнаѿаѿоли́ческой... трѣха ѿбшѣрне исправлена Діалѣктомъ Рѣскимъ // пре(з) Дрѣкъ свѣтѣ пѣбликѣтса (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв.-2).

КНИЖИЦА, КНИЖИЦЯ ж. Те саме, що **книжка**: любимый прочитателю... але вѣруй и власне как зо уст божих прими... бо самая кривда божия мовила тое в той книжицѣ (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); костѣль рѣмскій... не знаѣ(т) и иных ѿбширныхъ ѿ(т)пра(в) цѣрковных, котѣрых подробнѣ ѿпѣсовати не з'несетъ кнѣжица сѣа (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); Маѣте и тепе(р) книжицѣ великого и чудовного ста(р)ца Макаріа з' Грецкоѿо на простѣю рѣскѣю мовѣ преложены бесѣды, албо каза(н)а (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм. I) 9); сщеника до ѿныхъ ѿ(т)сылаѣмъ, на тѣтъ чѣсъ нѣмъ достатнѣйшѣю кнѣжицѣ ѿ се(д)мѣ тѣйнахъ вѣдати сподобѣтъ насъ г(с)дѣ (Львѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.).

КНИЖИЦЯ див. **КНИЖИЦА**.

КНИЖКА, КНИЖЪКА, КНЫЖКА ж. (*окреми́й друкований твѣр, праця*) книжка: псалтырь, полькопы грошей дано, книжка правилная (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 34); Але тутъ теперъ обачишь... зъ якого листу тѣе штучки выбираль, которые другимъ листомъ вѣ своихъ книжъкахъ положиль (Вільна, 1599 *Ант.* 601); Далѣ(м)... деся(т) граматы(к) и к̄ книжо(к) ѿ во(с)питании ча(д)... до ро(с)проданя... за(с) далѣ(м)... книгѣ... ди(к)циѿона(р) (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1047, 10 зв.); Бгѣ стѣмѣ та порѣчаю ласкавы(и) чите(л)никѣ а до ты(х) книжо(к) нелѣнивого ѿ(т)силѣю (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 3 зв.); а(ч) вѣдаю пе(в)не же вм(с) моему м(с) пнѣ нетрѣ(д)но ѿ кны(ж)ки ро(з)ны(х) авторовъ лати(н)ски(х) и Грецки(х) (1636 *Лям. о приг.* 2 зв.); а кто будетъ читати то

много м(д)рости в тихъ книжѣкъ набѣде (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

Див. ще **КНИЖИЦА**.

КНИЖНИЙ див. **КНИЖНЫЙ**.

КНИЖНИКЪ, КНИЖНИКЪ, КНИЖНИКЪ ч. 1. (*знавецъ цѣрковних книг, ученый*) книжник: фарисѣи книжници жидовстии почали книги перекладывати (1489 *Чет.* 111); Каждый книж'никъ наоучѣныи цр(с)твѣю нѣсномоу. подобень естъ члѣкови господарномуу. который выноси(т) ѿ(т) схована своего, // новаа и ветхаа (1556-1561 *ПЄ* 64 зв.-65); ѿто мы вѣходимо до іерлѣма, а снѣ члѣккѣй продан' будет' архіереѿом', и книжнѣком', и ѿсудят' его на смѣртъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 64); Глоупы(и) и нерозѣмны(и) е(ст) книжни(к) бе(з) цнѣты, и мѣ(ч) гѣлый нѣсиль,... котѣрый з боѣями бѣглости... самѣго себе и ин'ши(х) мнѣгы(х) псоуетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.); Погоршѣлиса Кнѣжниковѣе и трѣвѣжили, и зѣздостью, и ненавистью бѣдѣчи распѣлены (Київ, 1637 *УС Кал.* 401);

(*літератор*) книжник: literator, пи(с)мен(н)икъ, книжникъ, грамо(т)никъ (1642 *ЛС* 256).

КНИЖНИКЪ див. **КНИЖНИКЪ**.

КНИЖНИЦА ж. Книгосховище: bibliotheca,... книгохраните(л)ница, книжница (1642 *ЛС* 102).

КНИЖНИКЪ див. **КНИЖНИКЪ**.

КНИЖНЫЙ, КНИЖНИЙ прикм. 1. (*пов'язаний із написанням, виданням книги*) книжный: и на друкованя работы книжное увес наклад... вси епископовѣ... дати повинни (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Игнатко Поповичъ, слѣдга пово(л)ный и робо(т)ни(к) кни(ж)ный. Сынѣ, оучиса из молодости, не встыда(л)са и до старости (1591 *Яв. ИЗ* 12); Игна(т)ко Попови(ч), слу(г) пово(л)ный и

дѣлате(л) кни(ж)ный. Ро(к) [*ѣф*]чѣ (1599 *Яв. ИЗ* 13).

2. (який міститься у книзі; почерпнутий із книги) книжний: коли хоче(ш) разоумѣти силоу книжноую, то и двократъ почитай словеса (1489 *Чет.* 284 зв.); Был' бо ѿ(т)ць его рыбитвомъ. а ѿнь пакъ до кон'ца ремесла ѿцев'ского не оумѣль. и не наоучень былъ, ани жидов'скои, ани грецькои мудрости. Ани книж'ного писаніа, ѿ(т)иноу(д) не разоумѣль (1556-1561 *ПС* 336 зв.); Вл(д)ки безъбо(ж)ныє вмѣсто правила и кни(ж)наго чтеніа, и поученіа в Закони гдни днѣ и ноцъ на(д) статѣтами ѡ лжею оувесь вѣкъ свои оупра(ж)наю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); на жертву давно рѣзовали воли и давали: слова сугъ святыи изъ весѣля книжного (XVI ст. *НС* 130); Вонность арома(т) кни(ж)ного читанья, дѣховнаа касиа красного спѣванья. Нынѣ блгодѣаю(т) якъ ра(и)скии цвѣты (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); Кто тѣды хѣче(т) оумѣти тѣи Кроуги водѣти, вѣдай то ѡжъ звѣрхѣ пор(д)ко(м) напѣсаны двана(д)ца(т) кни(ж)ни(х) м(с)цей (Острог, 1612 *Час. Табл.* 315 зв.); дѣль ѡмъ Бгъ // смѣслъ и мудрость во всѣй кнѣжной м(д)рости (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173-174); **ворожбитъ книжний** — чорнокнижник: А естли бы былъ которы(и) попъ чаровѣникъ или ворожби(т) книжны(и)... или бы самъ до ворожокъ ходилъ... ѿповедати его епископѣ (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 71).

3. Освѣчений, грамотный: братнимъ политованьемъ порушонный мужъ подобный, книжный, именемъ Сімеонъ Горбачевскій, працы ся поднялъ, до Константинополя шоль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470); лепѣ(и) бовѣ(м) е(ст) бѣти дѣбры(м) и пилны(м) нѣ(ж) оучѣны(м) и кнѣжны(м) (поч. XVII ст.

Проп. р. 211 зв.); Кнѣги штѣббы значѣли, лѣтвый дѣмыслъ: же сдѣла не кнѣжный и не оучѣный, влѣсный Осѣлъ Коронованный (Львѣв, 1646 *Ном.* 6).

КНИЖЪКА *див.* **КНИЖКА.**

КНИШЪ *ч.* Книш. Особова вл. н.: Ми(с)-ко Книшъ (1649 *РЗВ* 336).

КНИГА *див.* **КНИГА.**

КНОВАНЕ *с.* (*стп.* knowanie) замѣр, злий намѣр: Бѣдѣ грѣшникѣмъ: яко в' нагости зоставаю(т) спрѣвы ѡхъ, и кнована ср(д)цѣ явными ставаю(т)са (Львѣв, 1642 *Час.* 273).

Пор. **КНОВАТИ.**

КНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* knować) (о чѣм і без додатка) снувати замѣри, замишляти зло, *діал.* кнувати (проти чого): а впро(д) з нѣмалы(м) подиве(н)емъ ѡ себе ѡважаю и(ж) бачно(ст) тм(ст) мѣсца николи да(ти) не хотячи... и ѡпри(и)ме нехо(т) и нелѣску ѡ славе мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); ѿни таємницѣ тоую ѿ(т)данья папѣжови римскому послѣшенства, кноуючи пожитковъ свои(х) и оуростенья шѣкали (Острог, 1598-1699 *Апокр.* 35 зв.).

Див. ще **КНУТИ.**

КНОВАТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* knować się) підступно замишлятися, замѣряться: пре(д)мова... припоминаеть о тыхъ таємница(х) неправости, яко са кновала, и чере(з) которыи дѣ(в)ныи межѣ тыми, которыи о ѿ(т)дан'ю емѣ того послѣше(н)ства и прилѣчен'юса до костела ри(м)ского мыслили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 40 зв.).

КНОРОЗЪ, КНУРОЗЪ *ч.* Кнур, *діал.* кнорос: взято... двадцат кнорозов (Луцьк, 1562 *AS* VI, 63); на кошарѣ... пе(т)на(д)це(т) кнорозо(в) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1921, 7); кнурозовъ три — по сороку грошей (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226).

КНОТЬ¹ ч. (стп. knot, свн. knoten) (шнур для горіння) гніт: за кноты fr. 10 (Львів, 1635 ЛСБ 1054, 16); тогд́а сты(х) тѣла нѣкотѣрыи лѣмь ѡбливано... кнѣты пре(з) нѣ проволѣковали и запалали, и яко сто(л)пы огне(м) горѣли (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 148 зв.);

факел: ихъ милость... зъ... кнотами запалеными... на село... наехали (Житомир, 1643 АрхЮЗР 6/I, 535).

Див. ще **ГНОТЬ**.

КНОТЬ² ч. (назва птаха) нирок: megul(us), кноть, катарактъ птица (1642 ЛС 268).

КНУРОЗЪ див. **КНОРОЗЪ**.

КНУРЪ ч. Кнур. Особова вл.н.: ксендзъ Петръ Козаковичъ... напротивъко роботнымъ Васкови Каплуцьови, Гаврылови Кнурови... // ...и всей громаде села Задыбъ... сведчил се и протестовал (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 416-417).

КНУТЕЛЪ ч. (нім. Knüttel) палиця, тичка, кий: 1 возъ парою кони(и) грабины для кнутлевъ кѣплено зъ топори(с)ко(м) до соки(р) за гро(ш) 26 1/2 (Львів, 1628 ЛСБ 1051, 5 зв.).

КНУТИ дієсл. недок. (пол. knuć) (що) снувати заміри, замишляти зло, діал. кнувати: и вызнал дей тот мѣщенин, иж за дозволенемъ войтовым тот дом свой на валѣ томъ кнулъ и вал скопал, а дал войтови от того подарку пол золотого (Луцьк, 1566 ЄИМКЦА 63).

Див. ще **КНОВАТИ**.

КНУТЬ ч. Батіг, пуга: fragum кнѣ(т) (I пол. XVII ст. Сем. 85).

КНЫБЛИКЪ ч. (стп. knebel, свн. knebel) маленький гудзик: жупа(н) че(р)воны(и) фа(и)лю(н)дышовы(и) с кныбליками сребреными позлотистыми (Володимир, 1578

ТУ 169); взяли ѡ слѣги ѡ себестияна кныблицовъ серебряны(х) два(д)ца(т) чотыри (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 88).

КНЫГА див. **КНИГА**.

КНЫЖКА див. **КНИЖКА**.

КНЫПЕЛЬ див. **КНЕБЕЛЬ**.

КНЫШИКЪ ч. (невеличкий книш) книшик. Особова вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемъпецкий... протестовал противъко... Васкови Булбе Прилуцкому, Грицови Кнышикови (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 203).

КНѢГИНѢ див. **КНЯГИНЯ**.

КНѢЖА див. **КНЯЖА**.

КНѢЖНА див. **КНЯЖНА**.

КНЯГИНЯ, КНЯГИНА, КНЕГИНЯ, КНЕГИНА, КНЕГИНИ, КНѢГИНѢ, КНАГИНЯ, КНАГИНИ, КНАГИНА ж.

1. (титул дружини князя) княгиня: И кн(а)-г(и)ни Михайловаа рекла перед нами кн(а)-зю Андрѣю, штож сорокъ дворищъ болши [емѡ достало са...] трех а пол колоды медѡ (Кошир, 1502 AS I, 147); и по смерти мѡжа ей Милости... кнегина Ѡлена тьи земли... в покои держала (Луцьк, 1520 AS III, 197); Воленъ... княз Андрей и... кнегини... тьи части мои ѡтчизные держати (Горохів, 1538 AS IV, 162); матка наша кнагина Ѡлена волна на тых именах вѣна своего нам, дѣтем своими ѡписати (!) (Володимир, 1542 AS IV, 311); Кнѣземъ Пано(м) воеводамъ Кашталано(м) староста(м) кнгина(м) пнамъ вдова(м)... ра(д)цамъ и всимъ вра(д)никомъ наши(м)... велико(г) кнѣства ли(т)ского) (Варшава, 1570 ЛНБ 4, II 1136, 27); кнегиня тежъ... сознала ижъ то(и) то се(с)тре и(х) не додано (Київ, 1615 ЦНБ II 23261, 1 зв.); Мѣсяць іюль... 11. Св. княгиня Олга, во св. крещеніи Елена наречена; бабка великого князя Володимера (Київ,

1621 *Коп. Пал.* 854); Кóситъ ѡна и Княжа(т), спóльз з' и(х) Княгíнами, Громáди(т) Кашталáно(в), í з' Воєводами (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); великаа кнегиня (кнагини) — (*титул дружини великого князя*) велика княгиня: за славное памети королевое еє мл(с)ти нав(ш)шое великое кн̄гни боты (!) и за и(н)ши(х) арє(н)даро(в) прє(д)ковъ мо-и(х) мыто замковое... везде... выбирано (1561 *ПИ* № 23); Бѣдѣчи ѿ Кракове припоминала Єго Милости господарѣ королевее Єе Милость и великаа кнагини... Бона ѿ томъ, ижъ Єго Милость господарь... // даль Єй... имене Коврин (!) (Краків, 1523 *AS* III, 251-252).

2. Дружина, жінка, супруга: ѿт нас есмы дали и потврьдили Андшки, дочки Пѣтра Литѣна, кнагини Андреика чашника и племеником еи... тоє прѣдреченное село на има Миленещи (Хуші, 1528 *МЭФ* 40); приидошѣ прѣд нами... нашъ вѣрніи болѣринъ панъ Дань портар соучавскіи и кнѣгинѣ его Тѡдѡсія дочка Мориева,... та дали... одно селѡ оу волости Карлигатури (Васлуй, 1555 *ДВВ* I, 48); Василіє Вартик... и Нас-тасія... сѣзнаваем... како... если сѣ поток-мили по доброй воли, аби кнѣгинѣ Нѣста-сія испѣстила став и рибѣ себе изловила (Ясси, бл. 1624 *МЭФ* 378); Сáра, í: Пáни моа, а(б) кнагíна моа (1627 *ЛБ* 230).

КНЯГИНА *див.* **КНЯГИНА.**

КНЯЖА, КНАЖА, КНАЖА, КНѢЖА, КНАЖЕ, КНЕЖА с. 1. (*правитель князівства або області з родовим князівським титулом*) князь: Я, Александеръ Федоровичъ княжа на Чарторыйску, воєвода земли Волынское, визнаваю и даю ведати тымъ моимъ тестаментомъ (Чорторыйськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/1, 17); костє(н)ти(н) кн̄жа ѡ(ст)ро(з)ское воєвода киевський

ма(р)шало(к) зє(м)ли волы(н)ское наме(ст)-нику н̄шому кие(в)скому ѡрожомѣ кн̄зю ѡстафию ружинскому (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 1); Паматайте жєсте с кн̄жать роускихъ ѡстрѡзськихъ вѣшли, ихъ вѣрѣ дѣльность, и набѡжность мѣйте на мýсли (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 13); Кйлка кнажа(т) Четвертєнски(х) живѡтъ своіи за Ѡ(т)чїзнѣ положй-ло (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); На Гербъ Прєсвѣтлый яснє ѡсвєцѡныхъ ихъ Мл(ст): Кнажáтъ Корибѣтѡвъ Вишневѣцкихъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 270); Львовъ мѣсто таки(х) сѡбѣ про(д)кѡ(в) бѣти знáє(т): ѡ(т) Кнажáти Львá има и гербъ влáсны(и) маєтъ (Львів, 1642 *Час. На. г. Льв.*); маючи при себе... люде(и) добри(х)... с которими езд(л) до места Ви(л)ска, має(т)ности... аренѣдовѣне(и), а дєдичьно(и) ясьнєѡ(с)-вєцоного... княжати єго м̄сти Владислава Домѣника на Острогу (Житомир, 1659 *ДМВН* 195).

2. (*титул бояр, вельмож*) князь: Єго Милость братъ наш ѡзревши на пилное заслѣгованє, а вѣрнѣю... слѣжбѣ и справєдливѣю... порадѣ велєможного кнажати... дал... емѣ... имѣне на има Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39); ѡзна(и)мѣю ва(м) и(ж) кнаже єго мило(ст) из ѡбѣма сынами своими приє(з)ди(л) по(д) лво(в) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Яснєвелмо(ж)-ны(м) и(х) м(л) княжáто(м), кашталяно(м), Староста(м)... И всѣ(м) посполиты(м) мєщано(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422, 2); по збѣренѣю и (с)палєнѣю мє(с)та и замькѣ немало люде(и) и подѣданныхъ княжати и(х) мл(с)ти корєцькихъ... ѡкругѣне... повєзавѣши... до домовъ своихъ ѡ(т)провадили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 5); Ѡто тоу(т) кнажáта(м) и велмѡжа(м) мѣсце, в которы(х) неєманъ си(р)скіи былъ ѡцѣщє-

ный ѿ(т) свбихъ стрѣповъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); онъ рѣклъ: ты Поличылъ тѣды пахолáта княжáтъ повѣтовыхъ, и нашблѣ слѣв (серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.).

3. (*глава держави, князівства*) князь: Александръ божаю мѣлѣоустью корол полский, великий кнѣзъ литѣовский рѣсский, кнѣзъ прѣское, жомойтский и иных (Мельник, 1501 *AS I*, 146); мы... послы... г(с)п(д)ра земли мо(л)давской, посла(н)ныи коу наияснѣшомѣ кнѣзятю... панѣ алекса(н)дрѣ... кралю по(л)скомѣ (Люблѣн, 1506 *Cost. DB* 440); кѣ вѣквистой тое рѣчи памети, мы... корол Полский... княжа Прѣское чинимъ знаменито (Городно, 1507 *AS III*, 49); Але една(к) стараюся ѿ тое жебы до смаку вдячно(ст) припадаючы(и) о пера свои ростропне и мудре написано княжатомѣ и мона(р)хо(м) ѿфѣрова(л) (1636 *Лям. о приг.* 1 зв.); княжа великое — великий князь: звычай есть... абы знамѣнитые, а охотные послѣдги, которые ж маеста-тѣ панскомѣ напротивѣ неприателей его вѣрными бываючие заса щедростливостью корѣлевъ, або княжат великих имъ ѿдаваны были (Лѣвѣн, 1509 *AS III*, 69).

4. *Лише у мн. княжата (дѣти князя)* княжата: Ѽ здорови Вашей Милости госпожи... милой и Вашей Милости княжать ради — быхмо слышали завжды (Полонне, бл. 1520 *AS III*, 203).

5. Старѣшина, зверхник, провѣдник: Св(г)листа выписоуе, якъ хс... иде коу княжати ш(к)олы жидовской. дѣщерь его ѣздоровлати (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.); Епиѣаней (ереси 51): “петра, поведá, обралъ, абы былъ вожомъ учневъ” // ...Кирилъ Ерзолимский [въ] катехизме Петра светого “княжатемъ апостольскимъ” зоветъ (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 247-248); зайсте Авра-

а(м) Патріáрхомъ пѣршимъ ѿ(т)цѣмъ стáль, И княжáтемъ нáстаршимъ, и почáтко(м) вѣры и любвѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 272); Аминадáвъ... поспо(л)ство слюбѣючее, або лѣудѣ княжа (1627 *ЛБ* 175); княжа темности — князь тѣми: Княжати темности, на каркъ наступуешъ: И вѣрныхъ своихъ, зъ горсти му одыймуешъ (Лѣвѣн, 1630 *Траг. п.* 165); княжа тми — те саме, що княжа темности: Дрѣгаа [причѣна], абѣсмо чере(з) припомина(н)е и самѣю рѣчью выраже(н)е, знáкѣ сп(с)сѣтелной мѣки Гá..., пре(з) котѣрѣю нáсь, ѿ(т) вѣчнои невѣли княжáти тмѣ вѣзволилъ (Київ, 1632 *МКСВ* 272); княжа шатаньское — князь тѣми: На егѣ тоутъ и ѣнде вѣчное згинѣнѣе, И рáды княжáте шáтаньского зганбѣнѣе (Лѣвѣн, 1616 *Бер. В.* 93); княжата темностѣй — духи тѣми: Подѣбне тѣжъ и сатана, и мѣцы, и княжáта тѣмностѣй, по престѣпленьи заповѣди, оусѣли в’ ср(д)цу и в’ смѣслѣ и в’ тѣлѣ Адамовомъ, якъ на свѣомъ влáсномъ столци (Вильна, 1622 *Дух. б.* 64).

КНЯЖАТСКИЙ *див. КНЯЖАЦКИЙ. КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЦКІЙ, КНАЖАЦКИЙ, КНЯЖАТСКИЙ, КНАЖАТСКІЙ, КНЕЖАЦКИЙ, КНЕЖАЦЪКИЙ* *прикм. (який належить княжатю)* князѣвський: мы хотачи Егѣ Милости в том некотѣрѣю часть ѿплаты вчинити, а к томѣ бачачи на Егѣ Милости знаменитый, а високий дом княжацкий... дозволаем... князю... Ѽстрозскомѣ воском черленым всакии листы свои печатовати (Вильна, 1522 *AS III*, 235); Паматáйтеса абѣсте егѣ заживáли бáчне станъ вáш кнѣжакѣй оучтѣвостью ѿздѣбачи знáчне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12); Проси(м) тѣды и в. М. всѣхъ Посполѣте дѣховны(х) и Княжа(ц)ки(х),

Па(н)ски(х) и свѣ(ц)ки(х) вла(с)тей... ѿ мѣлостивое и ла(с)кавое Баченя и вспоможеня (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 422); его кнежацкая милость... смель при велю людей...слова неучтивыми... лжити (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 537); радъ Четвертѣнскихъ ѣст' рѣд' кнажатскѣй (Киѣв, 1623 *МІКСВ* 71); ѿ(т)пѣстилъ подато(к) всим' земла(м), и роздавалъ // дары водлѣгъ велможности кнажацко(и) (серед. XVII ст. *Хрон.* 378-378 зв.); его (ваша) княжатская (кнежацкая) милость *див.* **МИЛОСТЬ.**

Див. ще **КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖАЦКІЙ *див.* **КНЯЖАЦКИЙ.**

КНЯЖАЧИЙ, КНЕЖАЧИЙ, КНАЖАЧИЙ, КНАЖАЧИЙ *прикм.* Те саме, що княжацкий: Перед его велможною княжачою милостью Костентиномъ Костентиновичомъ княжатемъ Острозскимъ... возный земський... до книг кгородских вызнал тыми слова (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 312); воитомъ бѣрмистромъ радцамъ лавникомъ в' мѣстехъ нашихъ господарскихъ, кнажачихъ панскихъ и земанских... и всѣмъ вобецъ комѣ бы то належало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 32 зв.); Касимъ: Годѣна, а(б) ча(с) кнажачі(и) або тепѣръ Кнажа (1627 *ЛБ* 215); ваша кнежачая милость *див.* **МИЛОСТЬ.**

Див. ще **КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖЕНІЄ, КНАЖЕНІЄ, *с.* Князю ваня: О, Боже, въ Троици единый! Тыхъ, которыи дѣдицтво княженя Острогского приняли, такоежъ въ нихъ ко благочестію востоднему... рачъ зрядити сердце, якое предреченный княжата мѣли (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1140); на великомъ кнаженіи сѣсти — посісти трон правителя Великого князівства: на Велико(м) Кнаженіи

сѣдши Великій Владімеръ Всеволодовичъ воевалъ ѳракію (Киѣв, 1623 *МІКСВ* 70);

Див. ще **КНАЖАНІЄ, КНАЖАТСТВО.**

КНЯЖЕСКИЙ *див.* **КНЯЖЕЦКИЙ.**

КНЯЖЕЦКИЙ, КНАЖЕЦКИЙ, КНЯЖЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що княжацкий: князь... Кошерский, пропомневши доброго а почтивою княжеского приреченя своего...наше постановене... розрывает (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49); скрыню и(з) све(т)-лицы небо(ж)чико(в)скую взяли в которо(и) было мно(г)о рече(и) кнѣжецки(х) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 29); (его) княжецкая милость *див.* **МИЛОСТЬ**; особа кнажецкая *див.* **ОСОБА.**

Див. ще **КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖИЙ, КНАЖИЙ, КНЕЖИЙ, КНАЖИЙ *прикм.* 1. Княжий: прочитаю вамъ, оу толковании, якоже хто грамотѣ црвоу, или кнаждю принесеть в' городъ (1489 *Чет.* 344); А што <люди> Роговицкого кназа посѣдали собѣ жита на которыхъ коли кнажих поляхъ (Краків, 1510 *AS* III, 73); Нижли поп Гораин... поведил, иж пограбил их шафар княжий пан Миколай (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 194); коли приеде до ни(х) кнѣзь... або слуга кнежи(и)... повинъни они вси живности давати (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 48); Филархѣнъ, с: любѣте(л) кнажі(и) (1627 *ЛБ* 238); его (ваша) княжая милость *див.* **МИЛОСТЬ.**

2. У складі мікротопонімічної назви **Княжая гора**: Име(н)я бѣремьского почо(н)ши ѿ(т) врочища кнѣее горы до перехрестья дороги... запалили... и ѿгнемъ высушили (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118).

Див. ще **КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЖНА, КНАЖНА, КНЕЖНА, КНЕЖЪНА, КНЕЖЪНА, КНѢЖНА ж.

1. (*дочка князя*) княжна, князівна: мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѣ кнзю лито(в)скомѣ... ѡпросити и ѡднати (!) наияснѣишю кнѣжнѣ па(н)нѣ а(л)жбитоу,... абы ей мл(с)тъ была г(с)п(д)реви нашемѣ г(с)ж(д)а (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); а потом ѡтдаючи ми кнажнѣ мою, Ганнѣ за кназа Юрья... взалѣ есми ѡ нее... двѣсте коп грошей сребромѣ (Рогачі, 1542 *AS IV*, 307); а доч ей кнежня, без воли матки своей, трикrotь по него слала хлопца своего, абы там кѣ ней ехал (1564 *AS VI*, 245); а я..., водле обычаю права, оправити дѣвце ее милости кнежне Катерине обовязуюся (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207); писа(л) и присыла(л) до врьдѣ... его м(л) пнѣ Ко(н)дра(г) дрѣчини(ч) Кнеги(н)ски(и) ѡповедаю(чи) на... кня(ж)нѣ Катеринѣ збара(з)скю и(ж) де(и) яко мне ее м(л) ви(н)на до(л)гѣ пе(в)но(г) рѣкода(и)но(г) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32 зв.); Ве(л)мо(ж)но(и) е(и) м(с)ти пане(и) Кры(с)тыне Корубутовичо(в)не кнѣжне ви(ш)неве(ц)ко(и) (Київ, 1635 *ЦДІАЛ* 181, 2, 271, 18).

2. (*дружина князя*) княгиня: кнежня Анѣна Матѣфиевѣна Четвертенѣская... сходечи с того света, ужыла помененого малжонѣка своего, абы... в монастыри... тело ее положилѣ (Луцк, 1642 *КМПМ* II, 233); вычистилѣ вси плюгавства балванскіи которыхъ были начинили ѡцѣве егѡ, над'то и Ан(н)ѣ маткѣ свою зложилѣ, абы не была кнажною, прето же была ѡчинила бал(в)ана в' гаю (серед. XVII ст. *Хрон.* 307).

КНЯЖСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНЯЖЪСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗИКЪ *ч.* Князик, князьок. Особова вл. н.: огородники: Ляпа огородникъ... // ...Князикъ огородникъ... — робити по два дни въ тыйдень (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115-116).

КНЯЗКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗСКИЙ, КНАЗСКИЙ, КНЯЗЬСКИЙ, КНАЗСКИЙ, КНАЗЬКИЙ, КНАЗЬСКИЙ, КНЯЗЪСКИЙ, КНЯЗКИЙ, КНАЗСКІЙ, КНАЗКИЙ, КНЯЖЪСКИЙ *прикм.* (*належащий князеви*) князівський: мы тежъ въ томѣ мѣщаномѣ очивисте росказали, ажъбы какъ наши мѣщане, такъ князскіе... — вси посполу стерегли, естлибы коли Богъ помочъ твоей милости Татаръ поразити (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); а где бы инде въ местехъ князьскихъ и панскихъ новыи мыта были встановлены, и они... не мають платити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37); коли... ѡт земан тамошних на чих подданных, кназьких и панских ѡб оное злочинство жалобы до вас,... приходат и вы... до тых кназей... листы свои пишете, абы ѡни з ѡными винными справедливость чинили (Петрків, 1538 *AS IV*, 129); ѡт подданных наших господарских, ѡт кназских и паньских... людей положили серебщинѣ, ѡт сохи по дванадцати грошей (Вільна, 1541 *AS IV*, 302); пота(и)никъ... ви(н)ны бы(ли) робити... люди кнзѣские и па(н)ские (1552 *ООвр.* 3. 100 зв.); тотѣ податокѣ маеть быти даван: напервей з мещан, такъ наших господарских, яко теж кназких, панских,... и дѡховных (Вільна, 1566 *AS VII*, 88); а при(м)не была шля(х)та... па(н) ѡедо(р) кня(з)ки(и) земени(н) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А кто бы томѣ былѣ противенъ... или ѡ(т) княжѣскихъ или ѡ(т) ми(р)ски(х) на такомѣ бѣди неблагословение (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); я дави(д) жидѣ ара(н)да(р)... вы-

знаваю... ижъ што па(н)... линевски(и)... ара(н)дова(л) бы(л) мне чопове... водле ѓниве(р)салу з мествъ из се(л) кнѣзки(х) (Кременець, 1586 ЛНБ 103, 46/Id, 3752, 15); Властѣтелскій: Кнѣзскій (1627 ЛБ 16).

Див. ще **КНЯЖАЦКИЙ, КНЯЖАЧИЙ, КНЯЖЕЦКИЙ, КНЯЖИЙ.**

КНЯЗСКИЙ *див. КНЯЗСКИЙ.*

КНЯЗСТВО, КНЯЗЪСТВО, КНЯЗЬСТВО, КНАЗСТВО, КНЯЖСТВО, КНАЗТВО, КНАЗЬСТВО, КНАЖЬСТВО, КНАЖЕСТВО с. 1. Панування, зверхність: Єстли з низкого родѣ посполитый чело-векъ приходит для своих цнот кѣ вышшей чти... заправдѣ достойна ест ѡсвеценостыи княжества для мѣжства высоких заслѣг чтам и розмноженьемъ заплаты ѓвнит (Городно, 1507 АS III, 49); Начѣлство: Пѣнство, кнѣзство, старши(н)ство, владычество, вла(ст) (1627 ЛБ 72); Прето дарѣмне гордѣшъса и хвѣлишь; с твѣбѣѡ цѣр(с)тва; и кназтва, с твѡи сѣлы и красѡты, сѣмъ бѣдѣчи сосѣдѣ нечистоты (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 126 зв.); албѡвѣмъ пре(з) него всѣ речи сѣтъ сотворѣныи... хо(ч) маестѣты, хѡчѣ пѣнства, хо(ч) кнѣзства, хо(ч) звѣрхности (Львѣв, 1646 *Зобр.* 4);

(*пѣдвладна територѣя*) володѣння: Хѡть зѣ Риму... многокрѡтъ былѣ жаданый, абы княжество свое подѣ унѣю... поддалѣ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1140); небесное кназство — Царство небесне: А за такобѣ послѣшенствѡ и звѣтѣзствѡ, Взалѣйте за ѡ(т)чѣзнѣ; нб(с)ное кнѣзствѡ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 54 зв.).

2. (*територѣя, пѣдвладна князвѣ*) князѣвство: мы жикгимо(нт) авгу(ст)... бѣдѣчи мы напомины абы(с)мы сѣемъ ва(л)-ны(и) таковы(и) зложили на которо(м) ѡ зѣднѡче(н)ю давно кня(з)ства... с корѣ-

ною... справа была бы скончѡна (Люблѣн, 1563 *Пр. ВЗ* 111 зв.); Пото(м) кладѣ слова такѣ и(ж) с привилѣю привроче(н)ѣ кнѣзства Кѣевского, до короуны пѡлскои (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); А сѣ королемъ его милостю... примире учинили на чѣтырнадцѣть летѣ, поступивши княжество Смоленское и черниговское зо всеми местами приналежными (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Именемъ тѣмъ с почѣткѣ Льѡвѣ, с кнажѣтъ назвѣаный, и в' кнѣзствѣ тѡмъ Головою мѣствѡмъ подѣаный (Львѣв, 1614 *На г. Льв. бр.* тит. зв.); великое княжество (князѣвство, князѣвство, кнажѣвство, кназѣвство, кназѣвство) Литовское — Велике князѣвство Литовське: мы то отложили ему до нашего..., приѣханъя кѣ великому князѣвству Литовскому (Кракѣв, 1525 *АЮЗР* I, 68); Алекса(н)де(р) про(н)ски(и) сто(л)ни(к) великого Князѣвства литовского (Луцѣк, 1585 ЛНБ 5, II 4043, 118); Року 1516. У Полщи и у великомъ князѣвствѣ Литовскомъ лютарня почаласѣ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); выгнали были есмо их с панства нашего з великого кнѣзства литовского (Вѣльна, 1506 АS I, 133); Мы г(с)дрѣ ѡбецуе(м) розмножати великое кна(з)ство лито(в)ское (1566 *ВЛС* 1); Приехали до мене,... ѡдѣнь ѡтѣ Корѣны Полское, панѣ Якѣбѣ Пенковский, а дрѣгий ѡт великого кназѣвства Литовского, пан Василей Верига (Луцѣк, 1564 АS VI, 259); великое княжество (князѣвство, кназѣвство) — Велике князѣвство Литовське: ты подданыи мои повѣдили, же они ...Великого Князѣвства земли ничимъ не зачѣпали (1537 *РЕА* I, 209); дозволили емѣ... ты(м) са право(м) доброво(л)но справова(ти)... в корѣне и велико(м) кнѣзствѣ (Межиричѣя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); Пересѣ(д) беретѣ староста и декованьѣ

во(д)лѡгъ статѣтѣ велико(го) кна(з)ства (1552 *ОВін. З.* 133 зв.); **великое князство московское** — Московське Велике князівство: ѡ(ч)тивые люди... идѣтъ до... великого кнѣзства мо(с)ко(в)ского маючи за собою... листы (Дубно, 1593 *ЛЄБ* 241); **кназство (кназьство) Литовское** — Велике князівство Литовське: кнѣзи и пано-ве кна(з)ства лито(в)ского... боры и лѣсы мощно к(г)ва(л)то(м) посадаю(т) (1566 *ЖКК* I, 1); листы... ест розданы по всемѣ кназьствѣ Литовскомѣ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 323); **кназство Руское** — (*колишне Руське королѣвство*) Руське воеводство: Якъ Левъ Срѡкгїи надѣ всеми звѣрати паноуѣтъ: Такъ Льѡвъ, надѣ все мѣста в кнѣзствѣ Роуско(м) продкоуѣ(т) (Львѣв, 1609 *Наз. Льв.* тит. зв.).

КНЯЗЬ *див.* **КНЯЗЬ.**

КНЯЗЬСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНЯЗЬ, КНЯЗЬ, КНАЗЬ, КНЕЗЬ *ч.*

1. Провідник, старійшина: разбоиници по(с)тавилі его межі собою. кназемъ стареишиною (1489 *Чет.* 194); и пришлоу моужь которому то было има иаирь. былъ бо онъ кнѣземъ ись ш'колы жидовьской [або науку] и паль оу ногъ їсѡвыхъ (1556-1561 *ПЄ* 250); Въ оный ча(с) члѣкъ нѣкоторїй прїшо(л) до х̄а... которомѣ было їма іаїрїй. а то(т) члѣкъ бы(л) кназе(м). або ра(д)цею мѣста того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 50 зв.); Што ся наконецъ ткнетъ слова “гетман”, “воевода” албо “князь” и “вожь” не толко Петръ тые тытулы маѣт, але и другїи все (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 458); Началникъ: Старшїй врадни(к), панъ, кназь (1627 *ЛБ* 72); дух, князь(ъ), началникъ (1642 *ЛС* 172); **кназь смиренїа** — провідник, апологет покїрливостї: На ѡстаткоу же повѣдаѣтъ

пр̄(о)ркъ иже то боудеть ѡць и кназь смиренїа, або вѣ(м) кто станеть по(д) тою хороговю звитажства его тѣи прїдетъ на ѡныи вдачныи процвитающїи вѣкъ зако-ну новѡго (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); **кназь събора** — старїйшина еврейської релїгїйної общини: Архїсинаѡг: Кна(з) събора (1627 *ЛБ* 181).

2. (*правитель князівства, краю, держави*) князь; володар: кр̄(с)тъ кнѣземъ держава, воино(м) помочни(к), епїспомъ и сщ̄нико(м) слава (1489 *Чет.* 27 зв); мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѣ кнѣзю лито(в)скомѣ, рѣ(с)комѣ, прѣ(с)комѣ,... впросити и вдатї (!) наїяснѣшїю кнѣжнѣ па(н)нѣ а(л)жбитоу,... абы еи мл(с)тъ была г(с)п(д)реви нашемѣ г(с)ж(д)а (Люблїн, 1506 *Cost. DB* 440); Такѡвыи кроулѣве и кназь, станѣтъ з немалымъ пѡчтомъ лѡдѣ своеѡго, предъ маїстатомъ бж̄имъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71); Естѣли бы згрѣшилъ кназь а оучинїлъ невѣдомо пре(з) законъ: а потѡмъ бы обачилъ грѣхъ свѡй,... и бѣдетъ са сщ̄енникъ молїлъ за неѡ и за грѣхъ его а бѣде емѣ ѡ(т)пѣщѡно (серед. XVII ст. *Хрон.* 115 зв.); **великий (великїй) князь (кназь, кнезь), кназь великий** — великий князь: А(р)тыкулы поправки статутѡвое которые з волею и ведомо(ст)ю г(с)дря короля его мл̄(с)ти великого кнѣзя Жикгимо(н)та авгу(с)та... на со(и)ме велико(м) ва(л)номъ бересте(и)скомъ попра(в)леные (1566 *ВЛС* 80); мы... король Польский, великий кназь Литѡвский, Рѣский, кнажа Прѣское..., чинимъ знамѣнито сим нашим листѡм (Львѣв, 1509 *AS* III, 69); Тогожь року великїй князь Московскїй Смоленскъ облегалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); великий кнезь Витовтъ далъ якомусъ жиду на имя Шаню тоѣ именьѣ Калусовѡ (Кра-

ків, 1511 *АЛРГ* 147); кна(з) велики(и) литовъски(и) кгедиминъ звоевавъши на(д) моремъ кафѣ... и приве(д)ши че(р)касцовъ часть с кнагинею ихъ посадилъ ихъ на снопороде (1552 *ОКан. З.* 29 зв.).

3. (особа княжого роду та її титул) князь: А при том были: пан Петръ Боговитинович, а кна(з)ъ Иван Полубенский, а пан Немира Хрѣнницкий, и иных людей добрых при том было не мало (Луцк, 1503 *AS I*, 150); кназь Михайло и кназь Иван и кназь Василей... обѣавляли намъ, штожъ кназь Андрѣй заставил былъ братѣ своемѣ, кназю Федорѣ... имене свое отчизное (Краків, 1539 *AS IV*, 212); небо(ж)чикъ кня(з) бѣремъски(и)... бы(л) з брата // теперешны(х) поводо(в) рожного спложны(и) сынове(ц) их (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26-26 зв.); Бѣжиею мѣтию великаго Гѣдра цара... Алексея Миха(и)ловича... блѣгочестивомѣ и блѣгородномѣ князю Иванѣ Петровичѣ Про(н)скомѣ столникѣ... здравия... блѣгоде(н)ствия... препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

4. (титул католицьких епископів) князь: При том был кназь Ян, бискуп Виленский, кназь Павел, бискуп Луцкий (Вильна, 1522 *AS III*, 240); маеть кназь бискупъ... и по немъ будучіе бискупове Луцкіе ты села вышеймененые... къ тому костелу Божьему Луцкому мѣти (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Платѣ з нихъ идетъ кнзю бискупѣ два(д)цать копѣ и ѡднѣ копѣ гроше(и) мѣ (1552 *ОЛЗ* 182 зв.).

5. Сатана, диявол, нечиста сила: Пане Аде... ознаймю вамъ, ижъ Хр(с)тосъ идетъ до насъ просто... Нехай собѣ в неби сидитъ, А воевати ся з нами и пекломъ нехай не идетъ... Г(сп)дѣ силенъ во брани! Возмѣте врата, князи, ваша, и возмѣте ся

врата вѣчная, внидетъ въ васъ црѣ слави (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28-29); князь вѣка сего — князь тѣми, диявол: ѡже пастыре // ведлѣ(г) свѣта сего пе(л)гримдю(т) ѡже пастыре кнзю вѣка сего, на слѣ(ж)бѣ ѡго приказалиса сѣ(т) (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.-289); князь мира сего — те саме, що кназь вѣка сего: диявол, князь мира сего, со своими войски,... на православныхъ восточной вѣры так нагло и гвалтовне борет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175); князь (кназь) тѣми (тѣмѣ) — те саме, що кназь вѣка сего: нынѣ костел... по премудрости власти воздушнаго князя тѣми вѣка сего живет (1608-1609 *Виш. Зач.* 222); Са(м) наконѣ(ц) дѣваво(л) ѡчи тѣмностю накрываѣетъ, котѣры(и) дла того кна(з) тѣмѣ называѣетса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.); кназь бѣсовский (бѣсовскій) — те саме, що кназь вѣка сего: и выгналъ бѣса // іс але законъници мовили. кназе(м) бѣсовскимъ выганае(т) бѣсы (1556-1561 *ПС* 47-48); ѡ сѣмъ ннѣ кназь бѣсовскій и адѣ, Болѣзнѣетъ и гѣрко рыдаѣетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 61); кназь сего свѣта — Святей Дух: годѣлоса тобѣ оупѣредѣ положити Св(г)лскіи слова, котѣрыи Збавитель мѣви(т) ѡ собѣ, где хотачи оуказати протѣвко ѡца своѣго повѣлность,... мѣви(т), Приходи(т)... кназь сего свѣта, и во мнѣ нѣчѣго не маеть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 301); князи тѣми — духи тѣми: се не власт петрова, но прелест бѣсовская и власт князей въздушныхъ тѣми вѣка сего, темныхъ, мрачныхъ, скорбныхъ и нечистыхъ духов (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); князи (кназы) пекелныи (пекелнїи) — те саме, що князи тѣми: Вы страхъ кназемъ пекелнымъ принѣсите (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.); Кр(с)тѣмѣ и смртю свѣю; звѣлъ бѣтѣвѣ

съ кнѣзы пеке(л)нѣм(и), и въ тѣй бѣтвѣ;
Рѣза егѡ всѧ Крѡвѣю скрѣпленна (Там
же, 132 зв.).

КНЯЗЬСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНЯЗЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАГИНИ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНАГИНЯ *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНАГИНА *див.* **КНЯГИНЯ.**

КНАЖА *див.* **КНЯЖА.**

КНАЖАНІЄ *с.* Князювання. ◊ **поста-
вити на великое кнажаніе** — (кого) надѣ-
лити владою правителя Великого князівст-
ва: ѡ(т) тогѡ часѣ тѣею Корѡною царскою
Коронѣютъса Великіи Кназѣ гдѣ постав-
лѧни бываюу на Великое кнажаніе Рос-
сійское (Киѡв, 1623 *МІКСВ* 70).

Див. ще **КНАЖАТСТВО.**

КНАЖАТСКІЙ *див.* **КНЯЖАЦКІЙ.**

КНАЖАТСТВО *с.* Князювання: Якѡ
едѣнъ зъ стародавнихъ Оучителей мѡвить,
Чогѡса боѧтъ дѣаволи когѡ трепѣщѣтъ!
Безъ вонтпѣна Креста Хѡва, котѡрымъ звѣ-
тажены сѣтъ, котѡрымъ вѣзды сѣтъ зъ
Кнажатства своѣго, и зъ влѣдзы (Киѡв, 1632
МІКСВ 275).

Див. ще **КНЯЖЕНІЄ, КНАЖАНІЄ.**

КНАЖАЦКІЙ *див.* **КНЯЖАЦКІЙ.**

КНАЖАЧИЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНАЖАЧИЙ *див.* **КНЯЖАЧИЙ.**

КНАЖЕНІЄ *див.* **КНЯЖЕНІЄ.**

КНАЖЕ *див.* **КНЯЖА.**

КНАЖЕСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЖЕЦКІЙ *див.* **КНЯЖЕЦКІЙ.**

КНАЖИЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНАЖІЙ *див.* **КНЯЖИЙ.**

КНАЖНА *див.* **КНЯЖНА.**

КНАЖЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЖА *див.* **КНЯЖА.**

КНАЗКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗСКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЗТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КНАЗЬ *див.* **КНЯЗЬ.**

КНАЗЬКІЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗЬСКИЙ *див.* **КНЯЗСКИЙ.**

КНАЗЬСТВО *див.* **КНЯЗСТВО.**

КО *див.* **КЪ.**

КОАГДЕРЕНЪТЪ *ч.* (*слат.* coadhaerent)
товариш, компаньѡн: якож менованый дякъ
из своими коагдеренътами, волю и розка-
занъе менованыхъ их мил. отцовъ,... пол-
нячы, до менованого костела прышедши,
шукал, копал по всем костеле (Луцкъ, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 269).

КОАДЮТОРЪ, КОАДЪЮТОРЪ *ч.* (*стп.*
koadjutor, *слат.* coadjutor) помѣчник чи на-
мѣсник епископа: и овшемъ розне будучи
трапеный въ Виленъском монастыри при-
светой Троицы, примушоный былъ за на-
правою его милости отца владыки Луц-
кого... коадъютора митрополии Киевъское
...на протестацию пана Яна Шибинъского
(Луцкъ, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655); ксендзъ
Анътоний Янишевский... // ...противъко
...подданым... его мил. пана подкоморо-
го браславъского о спустошенъе костела
Светого Крижа, весьпол з другими коа-
дюторами, о порубанъе олгара в косьте-
ле (Луцкъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154-156).

КОАДЪЮТОРЪ *див.* **КОАДЮТОРЪ.**

КОАТИНЪ *ч.* (*лат.* co-atyrus) чужозе-
мецъ: Коестранъ: Коѧтинъ, чѣйчичъ, или зъ
котѡрои крайны (1627 *ЛБ* 54).

КОБЕЛЪ *ч.* (*стп.* kobiel) кошик, кобе-
ля: Рокѣ ѡахъкв. Была драгота... великий
ме(д)жи лю(д)ми, та(к) а(ж) спи(с)кы(и)
кобелъ бы(л) по г̄ зла(т) (Пѣтрова, I пол.
XVII ст. *Яв. ИЗ* 5).

**КОБЕНЯКЪ, КОПЕНЕКЪ, КОПЕ-
НЯКЪ, КОПЕНАКЪ** *ч.* (*мад.* kőpönyeg,
тюрк. керепек) (*каптан, кирея*) кобеняк,

діал. копеняк: взели..., // ...8 хомецкого з скрини... копенякъ каразии зеленои с пе(т)-лицами (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); Что та по(л)звѣ(т) злотоглавоваа дѣлѣа, ко(ли) а(д) та с нею пожре(т). Что та по(л)звѣтъ алѣте(м)басовы(и) копена(к) ко(ли) геенна та в надра своа та с ни(м) прїиме(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232 зв.); взяли... копенекъ каразые темноблакитное (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); а у пахолка моего... покралъ речи его: копенякъ новый (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273); тот сын мой Стефан веспол из маткою своею... выбрали и выкрали... плащъ... кобенякъ мой люньскій барщовый (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493); Хламисъ: Жолнѣрскаа шата, копенакъ (1627 *ЛБ* 143).

КОБЕРЕЦЪ, КОБЕРЕЦЪ, КОВЕРЕЦЪ ч. (*стп.* kobierzec) килим, *діал.* коверецъ: боарин твой, Яцко Потрикѣевич... зо всѣми людми... в коморе взали... два коверцы, полавочники, сагайдакъ (Вільна, 1546 *AS* IV, 474); кобе(р)цы оучинѣнны оу фландрїи добры соу(т) ижебы ри(х)ло ѡ(т) гво(з)да не проривалиса ве двое полотно(м) грѣбы(м) ѡбкладаютъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215 зв.); по(па)дя и сны его ѡ(т)дали дива(н)ски(х) кобе(р)цо(в) бѣлы(х) два (Львїв, 1632 *ЛСБ* 1055, 3); межы которыми достатками протестующый теперешный мелскрын осмѣ... з розными речами... коберцами, футрами (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 472); (*назва килима за місцем виготовлення*) коберецъ аджамскій (адзямескїй): менованы(и) па(н)... // ...речи его пограби(л) а то є(ст) меновите: ла(н)цѣ(х) золоты(и) зъ шма(л)цем... кобе(р)цо(в) два аджа(м)ски(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 13 зв.-14); меновите взято... // ...Коберцьовъ Адзямескихъ дванадцать кожь-

ды(и) кѣплены(и) по золотыхъ сорокъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); мелѣкгаскїй коберецъ: Четыры новые мелѣкга(с)кїе кобе(р)ци и еды(н) стары(и) в рожѣ (Львїв, 1637 *Інв. Усп.* 77 зв.); коберецъ перскїй: Кобе(р)цовъ пе(р)скїихъ шесть (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); коберецъ салгацкїй (салгацкїй, сольгацкїй, солгацкїй, сѣлгацскїй): дал есми зятю моему милому... три коберци сольгацких (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 158); и коберецъ великїй солгацкїй съ подѣтрумны украдено (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/1, 364); сѣ(л)га(ц)ски(х) кобе(р)цо(в) шесть (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27); коберецъ турецкїй (турецкїй), коверецъ турскїй: в то(и) же скрыне было... // ...кобе(р)цовъ тѣре(ц)кихъ два (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25-26); меновите взято... // ...Коберцьовъ тѣрецькихъ пя(т)на(д)ца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); къ тому два коверцы турецкїе (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127).

КОБЕРЕЦЪ *див.* **КОБЕРЕЦЪ**.

КОБЕЦЪ ч. (*стп.* kobiec) кібець. Особова вл.н.: Кобецъ Козьма (1649 *РЗВ* 208 зв.); Иванъ Кобецъ (Там же, 158 зв.).

КОБЗА ж. (*тур.* kobuz) 1. Кобза: в шкагуле было... капелюшъ... кобзу позлотистую, которуюмъ везъ дитяти панскому (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 230); Pro dawala... babusienka kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

2. Особова вл. н., ч.: Ю(с)ко Кобза (1649 *РЗВ* 201 зв.).

КОБЗАРЪ, КОБЪЗАРЪ ч. Кобзар. Особова вл. н.: Федоръ Кобзаръ (1649 *РЗВ* 152 зв.); васи(л) Кобъза(р) (Там же, 172).

КОБЗИСТЫЙ *прикм.* у ролї ім. (*стп.* kobzisty) кобзар. Особова вл. н.: Грицко Кобзисты(и) (1649 *РЗВ* 374).

КОБИЛА див. **КОБЫЛА**.

КОБИЛКА див. **КОБЫЛКА**.

КОБЛИКЪ ч. Коблик, пічкур, бичок. Особова вл. н.: Яцько Кобликъ (1649 *РЗВ* 192).

КОБРИНЕЦЪ, КОБРЫНЕЦЪ ч. 1. (житель м. *Кобрин*) кобринець: Павель частопъанъ кобрыне(ц) ме(л) това(р)... шапокъ посполиты(х) копъ ѿ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.).

2. Особова вл. н.: Игнатъ Кобринець (1649 *РЗВ* 438 зв.).

КОБРЫНЕЦЪ див. **КОБРИНЕЦЪ**.

КОБЪЗАРЪ див. **КОБЗАРЪ**.

КОБЫ спол. 1. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) коби, якби: нехай на старо(ст) боудса каати, а чемоу са на то не прісмотр(т) кобы все старыи ме(р)ли а молодыи нѣ(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 113).

2. У ролі част. коли б: *Dynis Os koby sia z kim trąpiło Iczoby nas chot ze try było Isołbyum na flis* (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

КОБЫЛА, КОБИЛА ж. 1. (самка жеребця) кобила: ѿ митка ра(д)ковича кобылѣ взаль (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); ѿ артема взято воловъ чотыри... кобылу вороную (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 82 зв.); а іс прото и(х) дале(и) кобы(л) выве(л) абы(с) блъшаа слава ѿ не(м) ро(с)слынѣла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91 зв.).

2. (знаряддя тортур) кобила: Панъ Жолковский былъ гетманомъ полнымъ; взялъ тогды Наливайка, славного козака, и рицера, которого у Варшавѣ кроль казалъ на мѣдянуу кобылѣ возити (поч. XVII ст. *КЛ* 77).

3. (вид вогнепальної зброї) кобила: На завтре знову нѣмцѣ шту(р)мовали... кулѣ с кобыль на црковъ падали (серед. XVII ст.

ЛЛ 169); теды тые насланцы... // ...ударивши въ бубонъ, учинивши окрикъ, съ кобыль стрелятъ и волатъ: "бый, забудь!" почали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/І, 535-536).

КОБЫЛИЙ прикм. Кобилячий. ◊ щавъ кобылий див. **ЩАВЪ**.

КОБЫЛИНА ж. Дерев'яна колода з гострими палями: ино кгдыж есмо к тому имену приехали, знашли есмо у воротех кобылины запущоны, // и людей множество з мечи, з рогатинами стоят (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85-86).

КОБЫЛИЦА ж. Різновид дерев'яного кріплення: а къ дошка(м) слоны поприставъливаны и повазаны кобылицами з дошо(к) тыхъ же со(с)новыхъ нето(л)стыхъ (1552 *ОЧерк.* 3. 16).

КОБЫЛКА, КОБИЛКА, КОБЫЛЪКА ж. 1. *Перев. мн. кобылки* (рослиноїдна комаха родини саранових) кобилки: Прѣзи, Прѣжіе: Кѳнички, кобылки, саранча (1627 *ЛБ* 103).

2. Особова вл. н.; ч.: «Мыщане...» кѣ(з)ма воро(т)никъ... ми(н)ко кобы(л)ка (1552 *ОВін.* 3. 136); ва(с)ко Коби(л)ка (1649 *РЗВ* 23);

мікротопонімічна вл. н., ж.: Павель чо(р)ностовъски(и) поведи(л) то естъ врочыщъско кобылѣка (1546 *ОГ* 16).

КОБЫЛЪКА див. **КОБЫЛКА**.

КОВАЛЕВАЯ ж. Дружина коваля: Иванъ Дедеркало лавникъ... съ помочниками своими: Маскомъ Федоровичемъ... зъ седляромъ, затемъ (!) Филиповое ковалевое... // ...насъ, духовныхъ особъ лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 1/І, 185-186); пани пелагия семишнова, ковалевая (Львів, 1611 *ЛСБ* 1043, 16 зв.).

Див. ще **КОВАЛИХА**.

КОВАЛЕВЪ, КОВАЛОВЪ *прикм.* Ковалів: А писалъ дьячо(к) нестере(ц) а ковалевъ... сы(н), лѣкьяновъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); Коваловому сыну руку утято (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 262); до мене... пришедши... панъ Вацлавъ Юрьевичъ протестовалсе... и жалобливе оповедалъ на славетныхъ и працовитыхъ: Андрея Асавулку Ковалевого сына Валкового, Антона Шипилика (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 565).

КОВАЛЕНЬКО *ч. (син коваля)* коваленко. Особова вл. н.: одного Герасима Тимьковича а Фадея Коваленька..., мещанъ Черемускихъ, которые нетъ ведома — если живыхъ zostавили (Житомир, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 352).

КОВАЛИХА, КОВАЛІ́ХА *ж. (дружина коваля)* ковалиха: п(н)и семіонова ковалиха ква(р)та(л)но(г) да(т)ку бра(т)ско(го)... 4 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4); по(р)ка панє(н) се(н)ково(и) ковалі́х з ѿ(т)казу петрово(и) пса(л)тырыноѣ, ѿ(т)дала зло(т) 3 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5 зв.).

Див. ще **КОВАЛЕВАЯ.**

КОВАЛІ́ХА *див.* **КОВАЛИХА.**

КОВАЛО *с.* Ковадло: астон, ковало (1642 *ЛС* 66).

КОВАЛОВЪ *див.* **КОВАЛЕВЪ.**

КОВАЛОКЪ *див.* **КАВАЛОКЪ.**

КОВАЛСКИЙ *див.* **КОВАЛЬСКИЙ.**

КОВАЛСТВО *с. (ремесло, фах коваля)* ковалство: Каинове... сынове... вынашли... кова(л)ство, слоса(р)ство, зло(т)ництво (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.).

КОВАЛЧИКЪ *ч. (нідмайстер коваля)* ковальчук: Стефанъ Добрынский... месяца декабра тринадцатого дня... упросивши з собою ковалчика тутошнего мѣсткого Павла... пошолъ дей сполечне з нимъ до дому своего (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 200).

Див. ще **КОВАЛЧУКЪ.**

КОВАЛЧУКЪ *ч. (нідмайстер коваля)* ковальчук. Особова вл. н.: ксендзь Петръ Козаковичъ Прошицький... напроотивко роботнымъ Васкови Каплунъцови... Васкови Ковалчукови... // ...и всей громаде села Задыбъ... сведчил се и протестовал (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 416-417).

Див. ще **КОВАЛЧИКЪ.**

КОВАЛЬ *ч. 1.* Коваль: и ка(к) и(х) права ма(д)иборьское несетъ кра(в)ци... ковали прадовники... г(с)дръ на(м) на замо(к) свои вына(л) по два ремесники мѣ(ти) к за(м)кѣ (Київ, 1518 *Арх.Р.* фотокоп. 29); ковалеви ѿ(т) возѣ и ко(л) за(д)ніх и кованя и кляме(р) з̄ гр(ш) м̄з (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 43); Найдешъ оу вась што днѣ ковалѣ з' мѣлотомъ, тѣсло з' сокѣроу (Вільна, 1627 *Дух. б.* (передм.) 3 зв. нenum.); Пото(м) ѿстровъ естъ якъ свѣ(д)чатъ пога(н)скіе книгї ижъ та(м) ковалѣ естъ тий кую(т) громовий стрѣли (серед. XVII ст. *Луц.* 536); шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский... протестовалъ на противъко славетнимъ Федорови Кузменяти войтови... Иванови Доброму Васюти ковалеви (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

2. Особова вл. н.: пан ѿщовский з тых ѿсминадцати свѣтковъ шести чоловѣковъ ѿбрал: з Божева Демана, а Мирона..., с Холонева Петра Ковала, а Савкѣ (Звиняча, 1549 *AS* VI, 97); вси кѣпно... братия... дали(с)мы квитъ Захарии Ковалеви, ижъ ѿ(т)дал чи(н)шъ з домѣ братского на пре(д)мѣстѣ краковско(м) (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); урожоный пан Иван Кевлич оповедал и соленитеръ се протестовал противко поданым велможного его милости пана Ерога Немирича... Андрею Вовчому Зубу бурмистру,... Васку Ковалю сотнику Козьловскому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

Див. ще **КОВАЧЪ.**

КОВАЛЬСКИЙ, КОВАЛСКИЙ *прикм.*

1. (який стосується об'єднання, цеху ковалів) ковальський: З цеховъ на ключъ лѣцъки(и) приходитъ с ковальского краве(ц)-кого... которые цехи сами по(д) правомъ мѣстцкимъ суть (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); славе(т)ны(и) па(н) Янъ Мае(в)ски(и)... це(х)-мистръ теперешъны(и) цеху кова(л)ского туто(ш)ны(и) володимер(р)ски(и), све(т)чи(л)-се (Володимир, 1646 *ТУ* 330).

2. (який стосується ковальства, застоковується у кузні) ковальський: узяли — ...начине пушкарское и ковалское (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/1, 25); Ковалское начинье все и слесарское вкупѣ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); яко мѣшокъ ковалский див. МѢШОКЪ.

3. (який належить ковалеві) ковальський: тотъже павель кѣ(з)нецъ мае(ть) ѿ собе землю кова(ль)скѣю с которое повиненъ робити на замокъ службѣ ковальскѣю (1552 *ООвр.З.* 105 зв.); заставила есми... // ...село Руда Носачевичи з ставом, з млыном и с кузницами ковалскими (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 63-64).

4. У знач. ім. Особова вл. н.: Степанъ Кова(л)ски(и) (1649 *РЗВ* 205 зв.).

КОВАНЄ, КОВАНА с. 1. (виготовлення чого-небудь з металу способом кування, виковування) кування: Свѣдки стали у очій: признали о двоженствѣ,... о кованю фальшивых червоных золотых и проч. (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Коване *cusio* (*Уж.* 1645, 46).

обковування: сидорѣ ковалеві ѿ(т) коване звонѣ мона(с)ты(р)ского г(рш) нѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65).

КОВАНЫЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.*

1. (виготовлений куванням) кований: давы(д) пчо(л)чичъ... мель... поесо(в) тимъ-

повы(х) кованы(х) пн̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 57); И рѣкль г(с)дь до Мѿ(и)сеѿ мѿва-чи: Оучини собѣ двѣ трѣбѣ сребренныхъ кованыхъ, котѣрыми бысъ мѿгль з'зывать людь (серед. XVII ст. *Хрон.* 132).

2. (обкований металом) кований: побралъ... котъчик зо всимъ нарядомъ кований, справлений за золотых десет (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 11); пограбили... клячу воронѣю за чотыри копы гроше(и) во(з) бошованы(и) кованы(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90 зв.); коляса на пару коней кованая, коштовала золотых двадцат (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 586); кола кованые, которых было осмъ, моздырь спижовый... побрала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157).

КОВАНА *див.* КОВАНЄ.

КОВАРНО *присл.* Підступно, тонко: *sagaciter*, хитро, разумно, кова(р)но (1642 *ЛС* 359).

КОВАРСТВО с. Підступність, хитрість: Крамолá, ро(з)рѣхъ, кова(р)ство, хи(т)ро(ст) дѣвтѣпъ (1596 *ЛЗ* 52); нѣсть мѣста цѣлаго, ѿ(т) грѣховного недѣга все стру(п), все рани... все грѣхъ, все неправ(д)а, все лѣкавѣство... все ковар'ство (до 1596 *Виш. Кн.* 266 зв.).

КОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (що, що з чого) (обробляючи метал молотом, виготовляти що-небудь) виковувати: стрелець з дель добры(и) порохи робить дела ѿправдѣть и зновѣ рѣ(ч)ници ковати вмееть (1552 *ОЧерк.* 3. 7); захотѣлоса емѣ самомѣ по(д)-нести століцѣ свою на заходѣ слнца. и ро(в)натиса бѣгѣ вышънемѣ... где ю(ж) тепе(р) оу во(л)нои кѣзници свое(и) кѣетъ собѣ што хѣчетъ, ни на кѣго са не о(в)зираючи (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); той рекгалъ з' подлого злота кованы(и) е(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.); та(м) ковалѣ естъ

тии кую(т) громовии стрѣли (серед. XVII ст. Луц. 536); *Образно*: Припоасанъ по бедрѣ твоє(м) мѣчь бгословіє(м) кован'ный тм(с)... добрый вбине (Львів, 1591 *Просф.* 66).

2. (чим) Обковувати: узял... воз сукном крытый, кованый железом, который коштовал из сукном десет коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444).

3. (що на що) Перековувати: И серпы и косы ковали на оружие (1636-1650 *ХЛ* 78).

4. (*заковувати у кайдани*) кувати: до вязеня взятый, на пляць для стятя, такъ великротъ вывоженный, вязаный, битый и кованый, а потом в кайданок аж до табору Хмельницкого запроважонный зосътал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

КОВАЧЪ ч. 1. Ковач, коваль: панѣ іоанѣ красно(в)скому... панѣ стефанѣ сока(л)-скому ковачѣ въ гнѣя и(х) рѣки врѣчати ѡ(т) стои афо(н)ско(и) гори (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); excusog, печата(р), ко(т)-ляръ, ковачъ мѣди (1642 *ЛС* 187).

2. Особова вл. н.: Алекса(н)дръ кова(ч) много ми злого ѣчини(л) (II пол. XVI ст. *КА* 531).

Див. ще **КОВАЛЬ**.

КОВБАСКА ж. Ковбаска. Особова вл. н., ч.: Иванюта Ко(в)ба(с)ка (1649 *РЗВ* 134 зв.); Кос(т) Ковбаска (Там же).

КОВДОШЪ ч. (*мад.* koldus, koldos) злидар, старецъ: Чомъ люде усюгды, коли видятъ // якого ковдоша хромого, або слѣпого... а они его осужають (XVI ст. *НЄ* 67-68).

КОВЕРЕЦЪ *див.* **КОБЕРЕЦЪ**.

КОВЕРНИКЪ ч. Килимар: Голо(в)щина ремесныхъ люде(и): Золотарѣ,... гафта(р)-це кове(р)нику, тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); кна(з) ку(р)пски(и) вза(л)... дрѣгѣю...гафта(р)кѣ... и(з) до(ч)кою... тата(р)кѣ

хрыщенѣю ѡ(в)до(т)ю... кове(р)ника ю(р)-ка дрѣгого кове(р)ника федора (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133).

КОВЕРЦОВЫЙ *прикм.* Килимовий: и кгды замок горель, штучок привилевых паркгаменовых, знаковъ золота, серебра и шатных ополко(в) (?) коверцовых, солгацких, также и церковных уберов престолных (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133).

КОВЕРЪ ч. (*тур.* köwer) килим: К томѣ теж ѣзал есми ѣ Их Милости рѣхомых рѣчей:... // ...а малых запон шест, а ковров 12 (Несухойже, 1550 *AS* VI, 5-6); Иванъ филиповичъ... ме(л)... // ...ковро(в) ӣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24-24 зв.); tapetum, кове(р), ѡпона (1642 *ЛС* 393); **коверъ солгацкий** — (*килим, виготовлений у Солхати*) солхацький килим: ковры солгацкие (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 159); коверъ солгацкий (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

2. Особова вл. н.: Ѡтро(ш)ко Кове(р) (1649 *РЗВ* 310).

КОВНАТА *див.* **КОМНАТА**.

КОВНАТКА *див.* **КОМНАТКА**.

КОВНЕРЕЦЪ ч. Комірець: побра(но)... // ковне(р)цовъ бѣлью вышиваныхъ де-са(т) за копу гроше(и) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

КОВНЕРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ**.

КОВНИЙ *прикм.* Підбурливий, підбурювальний: pertumultuos(us), ковни(й), смущаючи(й) (1642 *ЛС* 312).

КОВНИКЪ ч. Підбурювач: Раскѡлникъ: Звѣдца, бѣнговникъ, кѡвникъ, тѡежъ (1627 *ЛБ* 106); rebellator, сопе(р)никъ, супо(с)та(т), ко(в)никъ (1642 *ЛС* 345).

КОВНИРЪ *див.* **КОЛНѢРЪ**.

КОВПАКЪ *див.* **КОЛПАКЪ**.

КОВРНИКЪ ч. Килимар, килимник: plumar(us), пероткате(л), ков(р)никъ (1642 *ЛС* 319).

КОВРОТКАЧЬ ч. Килимар, килимник: barbaricarij, ковроткачи (1642 ЛС 100).

КОВТАТИ дієсл. недок. Стукати: И дастъ имъ Господь БГ̄ъ за такое заплачу правую, котрую самъ обицаетъ намъ дати, тулко просѣли и приймеме, ковтайме, отворить ся намъ, чомъ каждый, кто просить царства небесного, прийметъ его (XVI ст. НЄ 221).

КОВТУНЪ, КОВЪТУНЪ ч. Ковтун. Особова вл. н.: Остап Ковтун зознал доброволне, иж продал нив двѣ своих власных (Бориспіль, 1638 АБМУ 24); Иванъ Ковтънъ (1649 РЗВ 331).

КОВЧАНЪ ч. (лат. kolčan) колчан, сагайдак: Тѣль: Сагайдакъ, ковчанъ для стрѣль (1627 ЛБ 134).

КОВЧЕГЪ, КОВЧЕГЪ, КОВЪЧЕГЪ ч. (цсл. ковъчегъ) 1. (скриня зі старозавітними скрижалями) ковчег: И было, кгда по(д)носѣли ковче(г), мѣвилъ мѣисей: Повстанъ Г̄и да расыплю(т)са // врази твой (Київ, бл. 1619 О обр. 87-88).

2. (судно, в якому, за біблійним переказом, врятувався Ной) ковчег: и такъ же было въ дни прежд(е) потопа или и пили... аж до то(г)[о] днѣа которого вшольное в' ковчегъ (1556-1561 ПЄ 103 зв.); Али сокотѣмъ ся братья мои, такихъ карностей, которыми каравъ Господь БГ̄ъ при потопѣ, што увесь свѣтъ погыбъ... дѣля нечистоты, тулько Ной оставъ само осмъ у ковчезѣ (XVI ст. НЄ 222); Но(и) ѡсмого днѣа, гѣлуба с ковчегѣа сѣши ѡглядѣти выпдѣстѣль (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 53); Казаль емѣ г(с)дѣ бг̄ъ ковчегъ то есть корабль бѣдовѣать (серед. XVII ст. Хрон. 14); Образно: оупроси на(м) лѣскы параклити истинного, дода(и) ратѣнкѣ нб(с)ного справоу(и) ты(м) ковчегѣ(м) наши(м), жебысмы бе(з)-

печнѣй и снаднѣй ѡ ѡколичностѣ(х) твоѣго всеч(с)тного оуспенѣа могли мѣвити (поч. XVII ст. Проп. р. 272 зв.).

♦ **ковчегъ освященѣа** — Богоматір: тѣлко са(м) едѣнъ іс̄ х̄с̄ное нашъ правдѣвый, и ковчегъ ѡсщенѣа его, то е(ст) пр(с)таѣ бѣа тыми вѣдами не затопѣласѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 192).

КОВЧЕГЪ див. **КОВЧЕГЪ**.

КОВЧЕЖЕЦЪ ч. Ковчежець, кѣотець: тоѣ ре(к)ней жьбы ѡ нѣщи(х) стѣра(л)са але абы сховаль, бо и ковчеже(ц) при собѣ има(л) (XVI ст. УЄ № 29519, 34); arcella, arcellula, ковчежець (1642 ЛС 90); cadiscus, ковчежець или кѣо(т), жреби(й) (Там же, 107).

КОВШ див. **КОВШЪ**.

КОВШИКЪ, КОВЪШИКЪ ч. 1. (малый кѣвш) кѣвшик: По Василѣи кривымъ ковшикъ сребреный съ финикомъ (Київ, 1554 КМПМ I, дод. 14); маѣтность моя: ...ковшикъ сребреный, цыну мѣсь великихъ шесть, полумѣсковъ десѣть (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/I, 23).

2. (мѣра сѣпких тѣл) кѣвшик: вси дають сторожѣ на го(д) з долѣ кожѣдого... по пѣти плитокъ соли по ковъшикѣ крѣпъ (1552 ОЧорн. З. 56).

КОВШЪ, КОВШ, КОВЪШЪ ч. (кругла посудина з ручкою для черпаннѣа чого-небудь) кѣвш; чаша: А тыхъ часѣв позычил есми в княза Или... сто гривен сребра... в лижках и в ковшохъ (Луцьк, 1534 АС III, 572); меновите дей згинуло: ...ковшовъ яворовых, сребромъ оправныхъ двѣнадцѣт, на которых дей было сребра гривенъ осмъ (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/ІН, 149); ко(в)шо(в) мѣ(н)шихъ три в которыхъ... было в ко(ж)до(м) по по(л)чѣв(р)ти гри(в)ны (Володимир, 1578 ЖКК I, 131); Потѣрь:

Ча́ша, кѣбо(к), кели(х), дереваны(и) ко́вш^ь, пога(р), ѡго(р)ски (1627 ЛБ 90); Почерпа́ло: Ка́ждаа ре(ч) шѣ черпаю(т) не́ю: я́ко вѣдро, ко́но(в), ко́вш^ь (Там же, 91); ковш, patera (I пол. XVII ст. Сем. 139).

КОВЪ ч. Замішання, збентеження, розгубленість: ковъ, пата, зрада (1596 ЛЗ 53); pertubatio, смятеніє, ковъ (1642 ЛС 312).

КОВЪБАСА див. КОЛБАСА.

КОВЪНЪРЪ див. КОЛНЪРЪ.

КОВЪПАКЪ див. КОЛПАКЪ.

КОВЪТУНЪ див. КОВТУНЪ.

КОВЪШИКЪ див. КОВШИКЪ.

КОВЪШЪ див. КОВШЪ.

КОВЪЧЕГЪ див. КОВЧЕГЪ.

КОГДА спол. (цсл. когда) (з'єднує частини складнопірядного речення) 1. (приєднує пірядне речення часу до головного) а) (уживається для окреслення одночасності дії) коли, в той час як: Когда тѣло з' собою працѣтъ, не розѣмѣй, жебы те(ж) дѣша не тя(ж)шей працювати мѣла (Чорна, 1629 Діал. о см. 268);

б) (уживається для окреслення послідовності дії) коли, після того як: яко и того коня помененого на врьдѣ отдалѣ, которого зась зѣ уряду выручилѣ и на рукоемство взялъ, оферуючи се его ставитѣ // когда того часѣ будетѣ (Володимир, 1601 АЮЗР II, 11-12); Тот бовѣм нас тое глупости научил, ... который сам, когда з мирского старозаконнаго, ревниваго и сварливаго разуму вызувся..., зараз учинився глупым по розсужденію мудрости свѣта сего (1608-1609 Виш. Зач. 205); але згола здихале(с) взираючи на тое, когда пріятелевѣ твоємѣ (в рук. албо пріятелевѣ. — Прим. вид.) на має(т)ности и добромѣ імѣніи не сходило (Чорна, 1629 Діал. о см. 273); Когда мя Гдѣ Бгѣ избере(т) с того свѣта, по(д) клятвою моею о(т)цевскою

обовязую, и росказую, абы жаденѣ зя(т), ани дочка моя, моеи воли остатнеи не важилися о(т)миняти (Холм, 1648 Тест. Ст. 471);

(із співвідносним словом **тогда** у головному реченні) коли, після того як: А когда их в том неприклонных и гордых увидели, тогда их от соборной церкви, яко гнили уд от здравого тѣла, отсекли (1600-1601 Виш. Кр. отв. 176); А когда от восточных отпали, ... тогда и мученики и чудотворства между папами погибли (Там же, 187); А когда безстрастие ощутив, тогда возвратился до людей паки (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 238).

2. (приєднує пірядне речення умови до головного) коли, якщо: когда тебѣ случится или другое писание, от латынских мудрецов выданное против православных, читати, роздѣли мысль свою надвое (1600-1601 Виш. Кр. отв. 163); Добре нам на том, любимы прочитателю, вѣдати, когда на лживом фундаментѣ тая книжка основанна есть (Там же, 187); когда комѣ добре поводилося, се(р)дце твое ѡ(т) зависти схло (Чорна, 1629 Діал. о см. 273);

(із співвідносним словом **то** у головному реченні) коли, якщо: а когда не могль еси вшетечной своей жа(ж)дѣ догодити, то чини(ль) еси иными играми, до нечистости способными (Чорна, 1629 Діал. о см. 272).

3. (приєднує пірядні означальні речення) коли: прійдоу(т) днѣве. ког'да ѡ(т)име(т)-са ѡ(т) ни(х). жени(х) тогда боудоу(т) са постити (1556-1561 ПС 46); а латынский род давно уже с своим костелом адовыми враты затворен... есть, еще от того часу, когда, ... князю вѣка сего поклонился (1600-1601 Виш. Кр. отв. 184).

КОГЕРЕСЬ ч. (*лат. coheres*) спадко-
емець: пан воевода Че(р)ниговски(и) єсть
комъпетито(р) и когересь доб(р) Ко(р)шы-
ловски(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239).

КОГУТЬ, КОГУТЬ, КУГУТЬ ч. 1. Пі-
вень, *діал.* когут: єще не въз'гласить алек-
торь. [не запоеть, когоуть. або п'вень.] а
ты са три разы мене запришь (1556-1561
ПС 410 зв.); п'вте(л), когѣ(т), п'вте(н), петѣхъ
(1596 *ЛЗ* 67); П'тель: Чєски и рѣски, когѣт.
Волынски. П'вень (1627 *ЛБ* 104).

2. Особова вл. н.: Иоа(н) кова(л) когу(т)
ѡ(т)да(л) сы(н) є(г) ко наѣце (Львѣв, 1588
ЛЄБ 91, 2 зв.); яско кѣгѣт (Житомир, 1609
ЦДІАК 11, 1, 5, 20); шляхетный панъ Са-
муель Радоловичъ... противько славеть-
нымъ... Самуелови Лебедеви, Иванови Ярынъ-
цы (алиасъ Когутови) кравьцови... подъчас
казачызъны заровно с казаками кграсъ-
суючымъ... // именами и назвисками декля-
ровати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР*
3/IV, 424-425).

КОГУТЬ *див.* **КОГУТЬ**.

КОГНИЦИЯ, КОКГНИЦИЯ ж. (*стп.*
когнісуја, лат. cognitio) слідство; допит:
то(т) же... све(т)чилъса противко сѣдови
ѡ то ижъ мимо ко(н)трове(р)сыи є(г) дек-
ре(т) ѣчинили кгды(ж)... пе(р)во было тре-
ба кокгницию ѣчинити (Київ, 1607 *ЛНБ* 5,
II 4052, 30); справа при(н)ципальная чере(з)
мене є(ст) децидована, [ѡвъшемъ на] инъ-
шыи [ча]сѣ, ... ѡтложена, безъ которое з
ихъ м(с)тями пны стѣнъниками кокгни-
ция жадная быти не можетъ (Соکیلча,
1638 *ККПС* 178); я тую справу зо вѣсимъ
ее ефекъто(м), въ жа(д)ную кокгницию є(и)
не вѣдаючисе ѡвъшемъ, ... на де(н) два(д)-
ца(т) трети(и) м(с)ца мая... ѡ(д)кладаю
(Київщина, 1639 *ККПС* 235).

КОДЕНЪЧАНЕ *мн.* (*жителі м. Кодни*)
коденчани: Коденъчане... приводили кѣ

ѡстаточно(и) стѣне грани(ц) свои(х) жа-
дова ве(р)хѣ (1546 *ОГ* 11 зв.).

КОДРАНТЬ, КОНДРАНТЬ ч. (*лат.*
quadrāns) (*чверть аса, давньоримської гро-*
шовой одиниці) квадрант: а пришо(д)ши
єдина оубогаа вдова. и оуврѣгла два п'в-
незѣ. Иже зове(т)са кондра(нт). [квар'т-
никъ] (1556-1561 *ПС* 179); вѣверженъ бѣ-
де(т) в темницѣ, и не зы(и)де(т) ѡ(т)тола
а(ж) ѡ(т)дасть послѣднии кодрантъ (Віль-
на, 1596 *З. Каз.* 14 зв.); Святыи всѣ и пат-
риарси церковныи тоє мѣстце... розумѣ-
ють, гды зѣ декрету выданъ будетъ до
вѣчныхъ мукъ, и не можетъ ся ничимъ
оттамтоль выкупити, бы далъ и остатній
кодрантъ (1603 *Пит.* 56).

Див. ще **КВАДРАНТЬ**.

КОДРЪ ч. (*стара назва жителя Афін*)
афинянин: были, межи мнѣгими таковѣи
слѣвы шѣкѣюкѣи (!) Ликгѣркѣсѣве, Кѣд-
рѣве, ѣемистѣѡклеве (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1
ненум.); Що послышѣвши дѣресъ роскѣзѣ-
ли свѣимъ абы жѣденъ кодра не забѣлѣлъ
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 162).

КОЖА ж. 1. (*зовнѣшній покрив тіла*)
шкіра, *діал.* кожа: Ремѣ(н)ны(и) за(с) по-
асъ дла тѣго ино(к) носи(т): я(ко) да оубѣ-
є(т) і (ѣ)мори(т) по(д) ремење(м) телесное
// кѣжи внѣтръ крѣючѣєса стр(с)ти, пѣхо-
ти. и всѣкіа прагнѣна грѣхѣлюбѣвое, при-
давлѣючи кожѣ кожею (п. 1596 *Виш. Кн.*
233 зв.-234); Подземніи мученики..., по-
стом и прѣцами тѣла избужали. Преже
смѣрѣти тѣла земли предавали, кожи их
до кѣстей в живыхъ присыхали (к. XVI ст.
Укр. н. 88); Сего рады теплѣ молилися, ...
изгѣняєми бывали, посѣкаєми, попаляє-
ми, каменѣемъ побиваєми, с кожи живо
совлѣкаєми, даби со(з)дателя своего не
ѡобразили (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276);
tergu(m), хребетъ, кожа (1642 *ЛС* 335); такъ

сна(д)не ему тѣло о пятихъ днехъ ростеть емѣ кожа (серед. XVII ст. Луц. 544); в' тѣй часѣ по(д)вѣгнетъса прѣхъ свѣщій въ грѣбѣ; и розсыпаны кѣсти,... покрѣютъса кѣжею (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.); *У порівн.*: Чорна есмь, але красна дщери Іерусалимскихъ; яко станы кедрa, якоже то кожа Соломонова (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

2. (вчичинена шкура вбитої тварини) шкіра: по ко(л)кѣ гроше(и) за кѣнищѣ хто ѡловить... ѡтѣ кожи всакое по грошѣ (1552 *ОВін. З.* 133); А тому сщенику... платили... такъ грѣши яко сукно и кожу до року даючи по пяти копѣ грѣше литовски(х) на мешка(н)е (Острог, 1603 *ПИ* № 26); У Дешка: вола, вепра кормного,... готовыхъ грошей золотыхъ два, кожу, сермягу, сокиру (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 218);

(виріб зі шкури) шкіра: побра(л)... поставь сукна шебеди(н)ского, блаки(т)ного... // ...кожа возовая,... и и(н)ны(х)... рече(и) немало дробныхъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122-123); Ремѣ(н)ны(и) за(с) поасъ для тогѣ ино(к) носи(т): я(ко) да оубіе(т) і (ѡ)мори(т) по(д) ремене(м) телесное // кѣжи видѣтръ крѣючіеса стѣр(с)ти, пѣхоти. и всакіа прагнѣна грѣхолюбѣвое, придавлѣючи кожѣ кожей (п. 1596 *Виш. Кн.* 233 зв.-234); Справедливый абовѣм' вси, тѣсною и клопотливою дорѣгою ходѣли,... в' кѣзихъ кѣжа(х) в' яскѣнахъ, и лѣбахъ земли живѣчи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 105).

3. (оболонка, зовнішній покрив плода рослини) шкіра: *У порівн.*: яко кожа райскаго яблока, такъ ягодки лица твоего (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54).

4. Особова вл. н., ч.: Прокопѣ кожа (1649 *РЗВ* 41 зв.).

КОЖАНИЙ див. **КОЖАНЫЙ**.

КОЖАНЪ див. **КОЖАНЫЙ**.

КОЖАНЫЙ, КОЖАНИЙ, КОЖАНЪ

прикм. Шкіряний: И былъ іѡан'нь одѣанъ вѣлосами вел'боудовыми. а поясъ кожаный на бедрѣ(х) его (1556-1561 *ПС* 120 зв.); Ремѣнный, кожанный, скоранный (1627 *ЛБ* 141); pelliceus, pellif(us), кожани(й) (1642 *ЛС* 304); Бгъ... даль ѣмъ ризы кожаны (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

Див. ще **КОЖНИЙ**.

КОЖАРЪ ч. Кушнір: Милотарѣ: Кожарѣ, кожѣшникѣ, гѣнка (1627 *ЛБ* 63); pellio, nis, кожарѣ, милота(р) (1642 *ЛС* 304).

КОЖДИЙ див. **КОЖДЫЙ**.

КОЖДОДЕННЫЙ *прикм.* Щоденный: А нѣкоторый... до праці кождодѣнной и до пѣдвигѣвъ забавѣнныхъ дѣжими бѣли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); боѣзни пѣлно,... стогнана. На кождодѣ(н)ный потѣпѣ, на Смерѣтъ ождана (Вильна, 1620 *Лям. К.* 19); Панамарѣ, абѣ, Панимѣри... ѡ(т) слѣва грѣцкого, Панимѣрѣѡсъ, такъ названы, ѣкобы, кождѣдѣнный: для кождодѣнного бѣвана и працована въ Цркви (Львѣв, 1642 *Жел. П.* 8).

КОЖДОНОЩНЫЙ *прикм.* Щонічний: мѣжѣ великои бѣлъ статѣчности и набожний Црковного правила особлѣве кождонощного постерѣгатель (Київ, 1625 *Кол. Каз.* 30).

КОЖДОРОЧНЕ *присл.* Щорічно: П. Яни(и) Афѣ(н)дикови(ч) ведлѣгъ постановѣня з бра(т)ство(м) кождорочне платити чѣ(н)шѣ ѡ(д) каменичѣки ѡ(д)даль тера(з) за рокѣ прешлы(и)... золоты(х) м̄ (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 39).

КОЖДЫ див. **КОЖДЫЙ**.

КОЖДЫЙ, КОЖЪДЫЙ, КОЖДИЙ, КУЖДИЙ, КОЖДЫ *займ.* (будь-ѣкий, всѣкий) кожний, кожен: Я, Масина Ива-

новичъ Шулжин, воита вѣницкого, землянина брянскаго, вызнаваю сим моим листом каждому доброму, кому будет потреб того вѣдати (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); ко(ж)дому де(р)жачому де(р)жачи тую ча(ст)... ро(з)ширити и всакие пожи(т)ки прибавлати... волно... вделати (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); янъчарекъ добрих под серебромъ по две, а по пет ручницъ куждему сину (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); би(м) за ко(ж)ди(м) писание(м) ва(м) мл̄(с)ти до послѣ(г) стого храма показати са пи(л)ни(м) (Устя, 1600 *ЛСБ* 353); А зше(д)ши ся до бра(т)ства повинень кожды бра(т) полгроша дати до скрынки бра(т)скои (Львѣв, 1602 *ЛСБ* 369); я возъны(и)... тые вси лисьты з подъписомъ рѣки мое(и) на кожъдо(и) Копие(и) лисьтѣ зарѣчного... ихъ мл̄(с)ти Паномъ Трипольскимъ ѡдѣдалъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 137); Которые тые всѣ пчолы кождо(г)о по(д)даного, рахуючи по (д)ве копе гроше(и) лито(в)скихъ... доще(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208); на (вѣ) каждый годъ *див. ГОДЪ*; на кож-дый часъ *див. ЧАСЪ*;

у знач. *им.* (будь-яка людина) кожний, -ого, кожен, -ого: Васѣлеи кнѣзь ѡстрѣзкѣи... былъ бѣобѣйныи нищелюбѣвыи смиренныи пристѣпныи кѣждомѣ и наоубѣгшемѣ жилъ лѣ(т) пѣд (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); Ѡ Войскѣ Запорозкомѣ, кѣждый мѣжетъ знѣти, Якъ ѡнѣ Ѡйчѣзнѣ естъ потребно, оуважѣти (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 39); По погрѣбѣ виненъ са кож(д)ы(и) оумѣти (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 95 зв.); Закѣнъ... Мѡ(и)сѣѡвъ // кѣждого, котѣрый бы блюзнѣрство на Бѣга мѣвил, не кѣжетъ живѣти, але оубивѣти прикѣзетъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 110-111); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... Всѣм вѡбе(ц) и Каждому Зособна... си(м) Лис-

томъ мои(м) Гетманским ѡзнаймуем (Киѣв, 1648 *ЛОИИ* 68, 1); Я, Алексѣса(н)де(р)... Счениевѣски(и), ведомо чиню и ѡ(з)на(и)-мую си(м) моимъ доброво(л)ны(м)... те(с)-таменъто(м) ко(ж)дому, кому бы кольвекъ ѡ томъ вѣдати належало (Тригорск, 1650 *ДМВН* 211).

Див. ще КАЖДЫЙ, КОЖНЫЙ.

КОЖЕМЯКА ч. Кожум'яка: якъ Іере-мѣа ѣчини(л), то(л)ко хлопо(в) про(с)ты(х), шевцо(в), седе(л)нико(в), и кожемако(в), на(д) еп(с)повъ преложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 278); поповъ небожатъ за простые хлопы и горей (нижъ за хлопы) оборочано, межы кожемяки и шевцы, а снатъ последней всихъ на универсалехъ кладено (Вильна, 1599 *Ант.* 677).

КОЖЕМАКАТИ *дѣсл. недок.* Прозивати кожум'якою: Я(к) же са вѣ... // ...вѣрны(ми) звѣти можете, колѣ брѣта своѣго... подлѣши(м) ѡ(т) себе чините, ѣничижѣете, и ни за што бѣти вмѣнаете, хлапаєте кожемакаете, сѣде(л)никаете, ше(в)цами на порѣга(н)е прозываете (1598 *Виш. Кн.* 286-286 зв.).

КОЖЕМАЧИНЪ *прикм.* Який стосується кожум'яки: дла того са тесе(л)ски(м) снѡ(м) зове(т), абы тые которые сѣ(т) кроле(в)ские и кнежа(ц)кие снѡве, на(д) кожемачины(х) снѡвъ не во(з)носѣли, и лѣпши(ми) не чинѣлиса (1598 *Виш. Кн.* 288).

КОЖЕРѢЗАТЕЛЬ ч. Той, хто рѣже шкуру: ѣсморѣзатель: Кожерѣзатель, шкѣрокрадчъ (1627 *ЛБ* 140).

КОЖИЦА ж. Шкірка: (было) до ты(х) всѣхъ седе(л) воилоковъ // с кожицами чи(р)воными семъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 111-112); pellicula, кожица (1642 *ЛС* 304).

КОЖНИЙ *прикм.* Шкіряний: follitus, мѣховати(ѣ), кожни(ѣ) (1642 *ЛС* 200).

Див. ще КОЖАНЫЙ.

КОЖНЫЙ *займ.* (*будь-який, всякий*) кожний: Якож кожний сѣд врадникъ памети маѣт собе записати, а дѣакѣ записаного пол гроша (1567 *AS VII*, 119).

Див. ще КАЖДЫЙ, КОЖДЫЙ.

КОЖУХ *див.* **КОЖУХЪ.**

КОЖУХОВЕЦЪ *ч.* (*мешканецъ Кожухова*) кожуховець. Особова вл. н.: Ма(т)-вѣ(и) Кождѣхове(ц) (1649 *РЗВ* 302).

КОЖУХОВЫЙ *прикм.* (*який стосується кожуха*) кожуховий: Авра(м) Хаксимови(ч)... на огледа(н)ѣ зби(т)я... брал... Степана Климовича, которы(и)... ра(н) значны(х) на не(м) не виде(л), ѡдно то(л)-ко в кожуха его виде(л) колне(р) кожуховы(и) зѣ шмато(м) кожуха ѡтодрано (Луцьк, 1561 *ТУ* 96).

КОЖУХЪ, КОЖУХ *ч.* Кожух: кожу(х) смушковы(и) чо(р)ны(и) (Київ, 1501 *ЦНБ II*, 21039, 1); Яковъ Аврамовичъ... ме(л)... // ...кожухо(в) баранѣи(х) по(д)лыхъ \bar{s} (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 66); а меновите... взели ѣ слѣги ѣ себестияна... // ...ѣ маска наго(р)никовича боярина аре(н)дара... кождѣховъ серѣмягъ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); У Бакия Высо(ц)кого: ...коро(в) две... кожухо(в) пя(т) (два же(н)-скихъ) (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

КОЖУШАНЫЙ *прикм.* (*який стосується кожуха*) кожушаний: взяли(с)мо ѡ(т) дѣда шпита(л)ного нѣмо(г) вины за преступо(к) его зло(т) ѣ за и(н)дера(к) кождѣшаны(и) зло(т) \bar{v} гро(ш) \bar{s} (Львів, 1607-1645 *РДВ* 18 зв.).

КОЖУШНИКЪ *ч.* Кожушник: Милотаръ: Кожаръ, кождѣшникъ, гѣнка (1627 *ЛБ* 63).

КОЖУШНЫЙ *прикм.* у знач. *ім.* Кожушник. Особова вл. н.: Васко Кождѣшны(и) (1649 *РЗВ* 361 зв.).

КОЖУШОКЪ *ч.* Кожушок: будутъ падати съ тебе, возный, кожушѣки и колпачки (sic!) (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); и тыѣ ѣе мл(ст) менила же... и(х) не ѡ(т) князя маю але ѡ(т) дочки своеѣ зголо(в)ѣ скѣбраное ѡ(д)но кождѣшокъ белины(и) стары(и) (1578 *ЖКК I*, 122); И на(м) не само(м) взяли... кошѣшокъ невелики(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7).

КОЖЪДЫЙ *див.* **КОЖДЫЙ.**

КОЗА¹, КУЗА *ж.* (*невелика рогата жуйна тварина*) коза: У загороде быдла. Коров дватцат и деват... Телат лонских ѡдинатцат. Козѣ сорокѣ (Яблонь, 1551 *AS VI*, 111); на кошарѣ ѡве(ц) двесте ко(з) па(т)-деса(т) ко(з)ло(в) цапо(в) пе(т)на(д)це(т) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); Пигмеи... на баранѣ(х), або кѣза(х) изда(т) стрѣлаю(т) з лѣко(в) на жѣравлѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); пограбили... ѣ иванѣкка ѡвецъ ше(ст)деся(т) Ко(з)деся(т) (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33); сарга, саралла, коза, ко(з)ка (1642 *ЛС* 111); драниц в гумне будучых коп семѣдесятъ; овецъ сто шестдесятъ девятъ, кузѣ чотыринадцатъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

КОЗА² *ж.* (*вид вогнепальної зброї*) коза: Гаковѣницѣ \bar{li} две с нихъ бе(з) кѣрѣковъ а \bar{li} межи ними побо(л)ши(х) козами зовѣтъ (1552 *ООЗ-1*, 48 зв.); гако(в)ни(ц) три(д)ца(т) ѡсмъ две с ни(х) бе(з) кѣ(р)-ко(в), а три(д)ца(т) межи ними побо(л)-ши(х) козами зову(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

КОЗА³ *ж.* Рибальська снасть: По(д)старости(и) бересте(и)ски(и)... // ...прывелъ насъ к воде которая естѣ вода ѣ ровѣ... на которо(м) ровѣ козы ѡказывалъ (1546 *ОГ* 23-23 зв.).

КОЗАКОВАТИ дієсл. недок. (*займатися грабіжництвом*) козакувати: позваний по зрайцы нашом и речы посполитое не-яком Андрею козаку, змовившисе з слугою своимъ ниякимъ Стефаномъ Родкевичом, который з ыными зрайцами нашими козаковал, многие речи в позве менованные... себе на пожитокъ свой обернулъ (Варшава, 1597 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 29).

КОЗАКЪ, КАЗАКЪ ч. (*тур. kazak*) 1. (*представник запорізького війська*) козак: Господаръ... казалъ записати, што Сенко Полозовичъ его милости речей далъ, што у Козаковъ Черкаскихъ побралъ (Вильна, 1503 *АрхЮЗР 3/1*, 1); По(ч)шты козако(в) Товарышъ тома(с)... на не(м) па(н)це(р)... сага(и)да(к) рогати(н)ка (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 91 зв.); Р(о) Бж(о) ꙗхми. По см̄рти ве(л) кроля имене(м) Владислава по(л)ского и(з)воевали козаки по(л)щу (Кум'ята, 1648 *Паньк. I*, 157); Львовъ боронячися пере(д)мѣстя са(ми) спалили всѣ ѡкруго(м), водѣ ѡ(т)няли были козаки рѣры поперегинали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); **козаки запорожские, казаки запорозские** — запорізькі козаки, запорожці: гетманъ козаковъ Запорожскихъ и зъ иншими козаками, товарышми своими Запорожскими прислали черезъ посланцовъ своихъ... козаковъ одиннадцать Запорожскихъ, окочванныхъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР 3/1*, 16); добра его дедичные... // ...частью через татары и Москву, частью через казаки Запорожские до великого знищенья и опустошенья пришли (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ XIV-3*, 113-114); **козаки низовые, низовые козаки** — низові козаки, низовики: Тогó же рѣкѣ богданъ рѣжин'скіи с козаки низовыми впáдши за переко(п) бързо велікіи шкѣды почини(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127);

Ознаймуемъ тым листомъ, иж кгда ся приточила справа перед нас... комисаровъ нашихъ, которые на узнане шкодъ вшелякихъ... особамъ которымъ колвекъ украинным через козаки низовые починенныхъ,... якобы тые то мещане... козаковъ... побити... мели (Віслиця, 1592 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 7); Подкова, воевода Волошскій, доросши лѣтъ своихъ, низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воеводу Волошского зогналъ (поч. XVII ст. *КЛ* 76); **козакъ реестровый** — реестровый козак: козаки реестровии що позостали, ски(л)ка со(т) до ни(х) же па(н)ге(т)ма(н) приточи(л) бо(л)ше (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170); Иванъ Водяникъ, козакъ войска его королевской милости Запорожского реестровый, для вписания до книгъ нынешнихъ гродскихъ житомерскихъ подалъ... листъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ VIII-3*, 20).

2. Особова вл. н.: бо(г)да(н) коза(к) (Житомир, 1609 *ЦДИАК* 11, 1, 5, 11); Савка Козакъ (1649 *РЗВ* 301 зв.).

КОЗАРНЯ, КОЗЯРНЯ ж. Приміщення для кіз: аегоп, козя(р)ня (1642 *ЛС* 72); сарґиле, коза(р)ня, козо(с)тоялище (Там же, 111).

КОЗАРЪ, КОЗЯРЪ ч. 1. Козар: аегопомус, козя(р), козопасъ (1642 *ЛС* 72); сарґагі, коза(р) козопас(с) (Там же, 111).

2. Особова вл. н.: Kostia Kozar (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР 6/1*, 19); Ма(р)ко Козаръ (1649 *РЗВ* 181).

КОЗАЦКИЙ, КОЗАЦКІЙ, КАЗАЦКИЙ, КОЗАЦЪКИЙ прикм. 1. (*який стосується козаків; який є власністю козака*) козацкый: Каза(ц)каа городна (1552 *ООвр.* 3. 97 зв.); седло зъ рядомъ срѣбрнымъ позлотистымъ козацкое (Володимир, 1597 *АрхЮЗР 1/VI*, 136); чоботы коза(ц)кие ко(з)ловые (Житомир, 1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4, 7); ме-

новите взято... // ...Седелъ Козацкихъ з во(и)локами з ря(д)ками ременьными Кѡпление по золотыхъ деся(т) (Киѡв, 1635 ЛНБ 5, П 4060, 105 зв.); Па(н) лащъ лю(д) постере(г)ши коза(ц)кѡи, котры(и) на чату иха(л) ф̄ со(т) коней... взявши жо(л)нѣрѡвъ шту(р)мъ... ѡчинилъ (серед. XVII ст. ЛЛ 168).

2. У знач. ім. Особова вл. н.: Ѡмелянъ Коза(ц)ки(и) (1649 РЗВ 388).

КОЗАЦКІЙ див. **КОЗАЦКІЙ**.

КОЗАЦСТВО див. **КОЗАЦСТВО**.

КОЗАЦТВО, КОЗАЦСТВО, КОЗАЦЪТВО с. 1. зб. (гурт козаків) козацтво: вшакъ же пото(м) кгды ся змо(ц)нили а ѡбачили и з неволѣ ся рѣсако(м) виломили коза(ц)ство(м), живно(с)ти шѣкали (1582 Кр. Стр. 65 зв.); року теперь идучого... // подѣ часть своволенства, кгды гултае козацтво,... свовольне купы збирали, и безѣ дозволенъя Его Королевское Милости... землю Его Королевское Милости власную... сплюндровали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 210-211); козацѣтво розъное из немалою ватагою люду... акѣта кгроду кременецкого и замку,... посикли, другие пошарпали и попалили (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 98); кони у подданных, бояров, мелников, такъ в Шеплю, яко и Войсечу, до одного козацтво выбрали (Луцкъ, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 62).

2. (служба в козацкому з'єднанні) козаквання: А которыи козаки не ѡтѣходячи ѡ коза(ц)ство на поле ани рекою ѡ ни(з) слѣждать в местехъ в на(и)мехъ... сена косити не повинъни (1552 ОЧерк. 3. 8 зв.); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... всѣм... Листомъ... ѡзнаймуем... абысте Так ви По(д)даные, яко, которые з ѡхоты под тот час въ Коза(ц)тво не хотячи до Монастыра рабо(т) и Повинности ѡ(т)правляти, уда-

листеса, Че(ст)ной Зако(н)ницы... Игуменѣ Печерской... Послушни были (Киѡв, 1648 ЛОИИ 68, 1).

КОЗАЦЧИЗНА див. **КОЗАЧИЗНА**.

КОЗАЦКІЙ див. **КОЗАЦКІЙ**.

КОЗАЦЪТВО див. **КОЗАЦТВО**.

КОЗАЧЕЙКО ч. Козаченько: Ноу, Козачеіку, panesz moy, Dalekże maiesz domek swoy? — Pry Bereży, pry Dunaiu, Tam ia swoiu chyżu maiu (1625 П. про Кул. 22).

КОЗАЧИЗНА, КОЗАЦЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗНА, КОЗАЧСЧИЗЪНА, КОЗАЧЪСЧИЗНА, КОЗАЧЪЧИЗНА, КОЗАЧЪЧЫЗНА ж. (козацькі заворушення) козачина: скаржачая з дитками своими... мало не презъ въсю козачъсчизну, в том лесе zostавала (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 66); тотъ же именем малжоньки своее протестовалъсе напротивъко месчаном володимерским..., ижъ такъже въ козацчизну... лясы островецкие пустошили (Там же, 393); Подданные его мл. пана Гелияша Еловицкого..., штос збожа остало розъного..., под час тоежъ козачсчизны, взяли (Луцкъ, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 175 а); Которые подданные..., под час тое козачсчизны, ... тые маетности вси опановавшы и там мешкаючы, розъные шкоды выражали (Там же, 176); быдло од подданных на замок Бродский два разы того року южъ по козаччизне выбирано (Там же, 214); подданные грушъвицкие, ... в надею козачъчизны, быдло оповедаючогос, ... взяли (Там же, 282); помененые мешчане... в самую козачизну, ... рознымъ теж католикомъ злости розъмаитые виражали (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/ІV, 418).

Див. ще **КОЗАЧИНА**.

КОЗАЧИНА ж. Те саме, що козачизна: помененые мешчане... въ самую козачину, року прошлого... розные ексьцесьса

посполю зъ козаками, рознымъ тежъ католикомъ злости розмаитые выражали, до веры своее приневоляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 563).

КОЗАЧИТИ *дієсл. недок. (служити козаком)* козакувати: тамъ же вы тых подданных, поводовъ,... запровадивши и причиньку онымъ давши, якобы мели под часъ ребельнии козацкое козачити, первой оных обухами били и мордовалисте постороньками звезаных зкрепованых трималисте (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

КОЗАЧОКЪ ч. 1. (*молодий слуга*) козачок: а тых шляхтичов з козачками, до его милости отца архимандрита и всей капитулы приведши до монастыря // Печерского, слугъ пана Лишчиныхъ... втрымавши дни килка в везеню, оных самых выпустили (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616-617); Кото[ро]го потимъ небо(з)чика забито(г)[о] тело въ воду в поло(н)ку по(д) лю(д) свое(и) челяди и коза(ч)комъ вкинути росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

2. Особова вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемпецкий... протестовал противько... Васкови Булбе Прилуцкому... Яськови козачькови... Юськови Олейникови... оные подданные подчасъ безкролевя... // ...в тыхъ всихъ добрахъ розные кривьди и шкоди починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203-204).

КОЗАЧСЧИЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧСЧИЗЪНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧЪСЧИЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧЪЧИЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗАЧЪЧЫЗНА *див. КОЗАЧИЗНА.*

КОЗЕЛЕКЪ ч. Те саме, що козелокъ¹: козелекъ *hadulus* (*Уж.* 1645, 23 зв.).

КОЗЕЛОКЪ¹ ч. (*малый козел*) козлик, цапок: и послалъ Іуда козелка презъ пас-

тыра своегѡ одоломѣтѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

Див. ще КОЗЕЛЕКЪ, КОЗЕЛЧИКЪ.

КОЗЕЛОКЪ² ч. Назва певної рослини: *eripha*, козелок(к) трава (1642 *ЛС* 182); *saturion*, козелокъ трава (Там же, 362).

КОЗЕЛЧИКЪ ч. (*малый козел*) козлик: Рѣклъ: пошлю тобѣ козелчика з черѣдь (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

Див. ще КОЗЕЛЕКЪ, КОЗЕЛОКЪ¹.

КОЗЕЛЪ¹ ч. 1. (*невелика рогата жуйна тварина, самецъ кози*) козел, цап: за ко(з)ла по(л)копы гроше(и) за козѣ два(д)ца(т) гроше(и) (1566 *ВЛС* 99); У Дороша: клячу, яловицу, козловъ два (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 219); Іѡпите(р)... оу звѣрскопѣ премѣни(л)... апѡлло ѡ кроўка, бѡхоу(с), ѡ козла дѡанѡ оу ланѡ (Львѡв, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); а на тѡй вѡводѣ и же в' старо(м) закѡнѣ мѡзъки были, то биты(м) спѡсобом' и ѡфѣрѣ старозакѡнних держати са, воло(в) и козло(в) ѡфѣровати и палѣты (Киѡв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30); *sargiolus* дѡкі козе(л) (I пол. XVII ст. *Сем.* 43); Авесалѡмъ тѣды Єгѡпте всѡкомѣ створѣню немѡмѣ вѣровали... Коркодѡлѡмъ, Волѡмъ, козлѡмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); Єстьли бы згрѣшилъ кнѡзь... а потѡмъ бы обѡчилъ грѣхъ свои оферѡю офѣрѣ г(с)дѣ козла ѡ(т) кѡзъ без нагѡны (Там же, 115 зв.); *Образно (про грѣшникѡв, єретикѡв)*: тѡй и // здалека ѡбѡчатъ, и познѡють прѡведного, и нечестѡвого: и снѡдне почѡють смердѡщего козлѡ єретѡчествомъ и грѣшника смердѡщего грѣхам' мнѡгими (Почаѡв, 1618 *Зерц.* 69 зв.-70); Козлѡми назывѡеть грѣшны(х) з' котѡрыхъ... жѡдного... блѡжнимъ пожѡткѣ нѣ мѡшѣ (Киѡв, 1637 *УЄ Кал.* 46); А за кого(ж) то ты ѡ сла(д)кѡй мѡй Іисе; под(н)ѡле(с) тѡжкѡю Рѡнѣ, и бѡлезнѣ Ци за тѡхъ то козлѡвѣ сме(р)да-

щикъ, и псѡвъ з'гнѣлых' (Чернігів, 1646 *Перло* 99).

2. Особова вл. н.: томасъ козелъ (1552 *Очерк. З.* 4); Ко(н)дра(т) Козель (1649 *РЗВ* 308 зв.).

КОЗЕЛЪ² ч. (*дерев'яна підставка*) козел, кбзла, козлі: Серьпа(н)тынъ вдо(л)жъ по(л)десати пати кдла до него побольшъ гдсиного я(и)ца ложе шково на козле стоить (1552 *ООЗ-1*, 45 зв.); ложе шковано на ко(з)ле стои(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

КОЗЕНЯ с. Козеня: за козеня пя(т) гроше(и) (1566 *ВЛС* 99); егъня(т) и козенятъ сеголетнихъ сто три(д)цать (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 51); а козенятъ семнадцатъ — по грошей дванадцать (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226).

Див. ще КОЗЛА.

КОЗИЙ, КОЗІЙ, КОЗЪЙ, КУЗЪЙ
*прикм. 1. (який стосується кози, кіз) козячий, козлиний, козлячий: онъ..., змѣслилъ себе брата пръвѣнца ісава бѣти, и рдѣвъ козіями скоуркамі, жебы лѣпѣй брати вырази(л), приодѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 262); Справедливый абовѣм' всѣ, тѣсноу и клопотливоу дорбогоу ходѣли... в' кбзихъ кбжа(х) в' яскѣнахъ... живдѣчи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 105); Рѣгъ: якѡ кдзѣй, баранѣй, корбѣй, еленѣй (1627 *ЛБ* 109); Рѣклъ г(с)дѣ до Мѡисѣа мбвачи: мбвъ снѡмъ Израїлевымъ абы мнѣ взали первостъ ш(т) ко(ж)дого члѣвка... и бѣсеръ, и шерсть кбзью, и шкдрѣ синіи, и дѣрево негнѣючое (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.); **козий парскъ** — (*Allium* сера L.) цибуля: сера(е)а кози(й) па(р)скъ зело (1642 *ЛС* 117); **козия (козя) рутка** — назва певної рослини: *iosinalis* козия рутка трава (1642 *ЛС* 246); *lorpa* козя рутка трава (Там же, 257); **козѣй рогъ** — (*назва зодіакально-**

го сузир'я) Козоріг: Зодіакъ е(ст) шкroudъ. Або кѡло на нбѣ. на кѡторых' сѣтъ, дванадеса(т) знамень в'кroud(г),... скорѡпіа. два. стрѣле(ц). лѣвъ. // козѣй рогъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44).

2. У складі мікротопонімічної вл. н.: **Козий Бродъ**: а от того озера лугом до леска, который лесокъ и долина впала в речку Котовку, которое место зовется врочищомъ Козий Брод (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); **козий рогъ**: вели насъ смѣжалиною черезъ бдгъ ажъ до каменое Лозы отъ лозы дѣбровою в' кози(и) рогъ (1546 *ОГ* 56 зв.).

Див. ще КОЗЛИЙ, КОЗЛАЧІЙ.

КОЗИКЪ¹ ч. (*стп. kozik*) ніж для знімання шкіри, *діал.* козик: Смотрижъ, хрестиянський брате, яко ся тотъ баламутъ не чуетъ, и самъ себе своимъ козикомъ пилаетъ? (Вильна, 1599 *Ант.* 805).

КОЗИКЪ² ч. Гедзь: *asilus*, кози(к), муха (1642 *ЛС* 93).

КОЗИЛЕПОВИЙ *прикм.* Ладанний, ладановий: *ladanum*, козилепови(и) сокъ (1642 *ЛС* 249).

КОЗИНЦЫ *мн. (жителі м. Козина)* козинці: которыхъ Козинцовъ вся копа чекала, почавши съ поранку ажъ до вечера (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 6/1, 281).

КОЗИРОДСТВО *див. КАЗИРОДСТВО.*

КОЗИРОДЪ ч. Кровозмішник, блудник: *Incestifilus*, козиродъ, блудникъ (1642 *ЛС* 230).

КОЗИРЪ ч. (*цсл. козырь*) чепурун, франтъ; спритник. Особова вл. н.: Федо(р) Кози(р) (1649 *РЗВ* 389).

КОЗИЧОКЪ ч. (*стп. koziczek*) ножичок: Лебъ Саніловичъ... ме(л) това(р) сво(и) поеско(в) козичко(в) рл (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 9 зв.).

КОЗІЙ *див. КОЗИЙ.*

КОЗКА, КОЗЪКА *ж.* 1. Кізка: сарга, саррла, коза, ко(з)ка (1642 ЛС 111).

2. Особова вл. н., ч.: Продали есмо мыто ншо Лу(ц)коє... Нисану Ко(з)це на два годы за ше(ст)на(д)цать сотъ копь гроше(и) (Краків, 1507 ТУ 47); ю(с)ко Козъка (1649 РЗВ 436).

КОЗЛИЙ, КОЗЛІЙ *прикм.* Те саме, що **козий**: ω(н)... якобы оулови(л) дш̄в члч(с)-кою до затраты и в̄(ч)нои котраа // е(ст) выбавленаа не кровію те(л)чею ан̄ ты(ж) ко(з)лію. але т̄ломь и кровію х̄а и(з)бавитела (к. XVI ст. УЄ № 31, 23-23 зв.); М̄ойсей вз̄авши кр̄овъ т̄лч̄ю и к̄озлію з' водою... и вс̄ н̄ачина сл̄д̄ж̄бный кропилъ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 210); ha(e)dinus, ко(з)-ли(й) (1642 ЛС 213).

Див. ще КОЗЛАЧІЙ.

КОЗЛИКИ *мн.* (назва рослини) козлики: рhu козлики трава (1642 ЛС 315).

КОЗЛИКЪ *ч.* Козлик: hirculus, козликъ (1642 ЛС 218).

КОЗЛИНА *ж.* (козляча шкіра) козлинка: Юда шилимовичъ... ме(л) това(р) сво(и)... ко(з)линъ велики(х) р̄... а малы(х) ко(з)-линъ т̄п̄в (Берестя, 1583 Мит. кн. 2 зв.).

КОЗЛИНКА, КОЗЛИНЪКА *ж.* 1. (невелика козлинка) козлинка: ко(з)линокъ малы(х) г̄ (Берестя, 1583 Мит. кн. 19).

2. Особова вл. н., ч.: Федоръ Козлинъка (1649 РЗВ 329).

КОЗЛИНЦЫ *мн.* (жителі м. Козлина) козлинци: а Песочнанае через тыеж границы ходат... в остров посполитый а з ынших дворищъ не волно ходити, ни Козлинцом, ани Песочнанои (Пісочне, 1541 АС IV, 282).

КОЗЛИНЪКА *див. КОЗЛИНКА.***КОЗЛИСЧЕ** *див. КОЗЛИЩЕ.*

КОЗЛИЩЕ, КОЗЛИСЧЕ, КОЗЪЛИЩЕ *с.* 1. Козлище, цапище: и боудоу(т). зобрани в'сѣ народове пре(д) него. и роз'дѣли(т) и(х) д'роугъ ω(т) д'роуга. я(к) (ж) розлоучае(т) пас'тырь ов'цѣ ω(т) коз'лищъ. и постави(т) ов'цѣ по правои себе. а коз'лы по лѣвои (1556-1561 ПЄ 107 зв.); ha(e)odus, ha(e)dulus, козелъ, ко(з)лище (1642 ЛС 213).

2. *Перен.* Гріх, гріховність: а що(ж) то събѣ розоумѣеш чл̄че що соу(т) козлища. козлища соу(т) пожа(д)ливости теле(с)ныи коу грѣхоу // мысли зазо(р)ливыи (к. XVI ст. УЄ № 31, 6-6 зв.);

перен. грішник: Который бы колвекъ свою фунѣдацыю мою важил се нарушати... таковой каждый на страшном суде ... часть свою приметъ с козлисчы ошуюю поставленными (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 1/VI, 747).

КОЗЛИЦА *ж.* Козлиця, коза: carpinus козлица (I пол. XVII ст. Сем. 43).

КОЗЛІЙ *див. КОЗИЙ.*

КОЗЛОВЫЙ *прикм.* 1. (який стосується козла, цапа) козлячий, козлячий: Отъ скуръ козловыхъ, отъ каждое пнз. 3 (Берестечко, 1566 РИБ XXX, 397); мо(и)се(и)... // ...вза(в)ши кро(в) телачую и ко(з)ловою (!) з водою и во(л)ною чирвною и исофо(м) по(с)полу и самыи книги и ве(с)лю(д) покропи(в) (II пол. XVI ст. КА 568-569); роздм̄ете же а оуживаю ма̄съ волбыхъ, и пю кр̄овъ козл̄ов̄ (Дермань, 1604 Охт. (передм.) 5); Адам̄ант̄ е̄сть таково̄й твердости, й̄жъ ани ω(т) жел̄вза... не мо̄же б̄ыть покр̄ш̄б̄н̄, х̄йба бы пол̄ит̄ б̄ыл̄т̄ кр̄ов̄ью козл̄ов̄ю (серед. XVII ст. Хрон. 428 зв.).

2. (пошитий із козячої шкіри) козловий, козлячий: побрала... боты козловые новые (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 113); И на (м)не

само(м) взяли... чоботы коза(ц)киє ко(з)ло-
вые (Житомир, 1605 ЦДИАК 11, 1, 4, 7); у
Овдухи Скрипки отбивши скрыню... край-
ки, боты новые козловые (Кременець, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 142).

КОЗЛОГЛАСОВАТИ дієсл. недок.,
зневажл. (що) Співати козлячим голосом:
ксе(н)дзове би(с)кѣпи... тѣю пѣснь козло-
гла(с)уєте, // которое нотѣ є(с)те са и(з)-
ѣчїли и ннѣ ѣчите (1598 Виш. Кн. 278 зв.-
279).

КОЗЛЯТКО, КОЗЛАТКО с. Козлятко,
козеня: козлятко hadulus (Уж. 1643, 12 зв.);
Прѣшѣ тебе абысь зезвѣлилѣ на про(с)бѣ
мою, ѣже бысмо мы тобѣ оучинїли коз-
лѣтко з кѣзѣ (серед. XVII ст. Хрон. 184);
У порївн.: Напѣлѣ лѣвѣ и ро(з)шарпа(л)
[сампсѣнѣ] лва якѣ козлатко (поч. XVII ст.
Проп. р. 150).

Див. ще **КОЗЛА, КОЗЯ.**

КОЗЛА, КОЗЬЛА с. Козля, козеня:
а онѣ ѡ(т)повѣдаючи ѡ(т)цєви своємоу. я
тол'ко лѣ(т) роблю тобѣ... а мнѣ // нико-
ли не даль еси ни козлѣте. абыхѣ с прїа-
тел'ми моими повеселил'са (1556-1561 ПЄ
290 зв.); а мнѣ нѣк(д)ы не далєсь козлѣти,
// абы(м) с товаришами моїми повеселїв'с-
са (Острог, 1607 Лѣк. 29-30); О(т)чє мой,...
а тѣсь мнѣ, жебѣмѣ са з' товѣришми своѣ-
ми повеселїл', и єднѣго ко(з)лѣти не даль
(Київ, 1637 УЄ Кал. 35); Козла Haedus (Уж.
1645, 26); поткѣють тебе тѣмѣ трї мѣже-
ве... одїнѣ несѣчї троє козлѣтѣ, а дрѣгїи
трї бохоны хлѣба, а їншїи несѣчї мѣхѣ
винѣ (серед. XVII ст. Хрон. 208).

Див. ще **КОЗЛЯТКО, КОЗЯ.**

КОЗЛАТКО див. **КОЗЛЯТКО.**

КОЗЛАЧІЙ прикм. (який стосується
козла) козлячий: скѣрки козлѣчїи ѡбвинѣ-
ла ѡколо рѣкѣ и гѣлотѣ шїи єгѣ ѡкрїла.

И далѣ потрѣвѣ и хлѣбѣ котѣрогѣ ѡпеклѣ
(серед. XVII ст. Хрон. 41 зв.).

Див. ще **КОЗИЙ, КОЗЛИЙ.**

КОЗНОПЛѢТЕННЫЙ прикм. (який
грунтується на обманї, ошуканствї) інтри-
ганський: бо и дїявол учит, и проповѣда-
ет, и ангелом ся чинит... — а всѣ лжет и
всѣх прелщаєт, и зводит, и змалит, да в
свою козноплѣтєнную пленницю всѣх за-
силит и увяжет (1615-1616 Виш. Поз. мисл.
244).

КОЗНЬ ж. (цсл. кѣзнь) (прихованє ошуканство) підступ, лихо: Се єст, остало єще
папѣ римскому и царству єго отрыгнути
хулу на вышнего,... православных томити
и мучити и антихриста, царя всѣх испол-
нений злѣб и козней дїаволских, породити
(1588-1596 Виш. Кн. 140); Але ты, право-
вѣрный, познавши непрїятєля душного коз-
ни, вѣруй (Київ, 1621 Кон. Пал. 744); Три-
ѣмфовѣла на(д) дїаволо(м) и єго кѣзньми,
гдѣ з' гѣрдѣсти начѣлникомѣ наглѣбшею
вѣлчила покѣроу (Київ, 1625 МІКСВ 129).

КОЗОДИКЪ ч. Дикий козел: tragion,
козодикѣ (1642 ЛС 400).

КОЗОДОЙ ч. (назва птаха) дрїмлюга,
діал. козодїй: ама, ає, козодо(й) птица,
ви(н)ны(й) сосу(д) (1642 ЛС 79).

КОЗОПАСЪ ч. (настух, доглядяч кїз)
козопас: саргагі, коза(р), козопас(с) (1642
ЛС 111); ксендзѣ Анѣтонїй Янишевский...
// ...протївѣко... Остапови пекарови,... Се-
менови козопасови... // ...оферовалєє правѣ-
не чынити не занєхати (Луцьк, 1649 АрхЮЗР
3/IV, 156-157).

КОЗОРОЖЕЦЪ ч. (стп. Kozorożec) (на-
зва зодїакального сузір'я) Козорїг: Алексѣн-
дєрѣ... прїѣхалѣ до мѣра... и ѣхалѣ над'
бѣрегомѣ мѣра протївѣ сторонѣ гдѣ слн-
це оуостаєтѣ в' козорѣжцѣ знаменю нб(с)-
номѣ (серед. XVII ст. Хрон. 463).

КОЗОРЪЗЪ ч., *діал.* Козоріз. Особова вл. н.: Іванъ Козорѣзь (1649 *РЗВ* 431).

КОЗЪКА *див.* КОЗКА.

КОЗЪЛИЩЕ *див.* КОЗЛИЩЕ.

КОЗЪЛА *див.* КОЗЛА.

КОЗЪЙ¹ ч. (*пастух кіз; назва вола з рогами, що розходяться назовні*) козій. Особова вл. н.: Федоръ Козѣй (1649 *РЗВ* 431 зв.).

КОЗЪЙ² *див.* КОЗИЙ.

КОЗЯ с. Козеня, *діал.* козя: до двора своего побрати казалъ... коз с козяты дойними, — коза по золотому (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97).

Див. ще КОЗЛЯТКО, КОЗЛА.

КОЗАРНЯ *див.* КОЗАРНЯ.

КОЗАРЪ *див.* КОЗАРЬ.

КОЙ *займ.* 1. Який: И слалъ послы избранны да оувѣдаты явѣ в коѣй цркви оуставы къ бжїеніи славъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Петр рече: “но образи бывайте стаду”, ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); скажѣте мї тѣе пе(р)вое гблѣе слѣво // павло(м) рече(н)ное, что е(ст) внима(и)те себѣ; и кдѣю силѣ тѣе внима(н)е мае(т) (1598 *Виш. Кн.* 290-290 зв.); ѿ вчтѣлю мѣи сла(д)кїй, якѡ прикоснѣса; нетлѣннѣмѣ тѣлѣ твѣмѣ; или коѣю Плащенїцею ѿ(б)вїю тѣло твоѣ; ѿдѣанное свѣтомѣ Бж(с)тва, или кѡйма Рѣкѣми; положѣ та в' темномѣ грѣбѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 95).

2. Хто: Покажѣте ми ѿ згодѣ важдѣче, где кѣй з ва(с) мира са ѿ(т)рѣкъ (1598 *Виш. Кн.* 274); нѣкотѣры(и) ѿ(т) стѣ(х) рече, ѿ не(м) же бо кѣй внѣтрѣ поѣчае(т)са рече, ѿ се(м) и язы(к) движи(м) иматѣ (Там же, 278 зв.).

3. У ролї спол. слова (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну означальну частину до головної) який:

Волно ест и самовластие челоувѣку кой хошет спастися или погнбнути, умерти или живѣ быти (1598 *Виш. Кн.* 125); пото(м) того(ж) рокѣ... па(н)ѣ Васи(л)ю... ѣ ворота дво(р)ные дво(т)кнѣ(л) и воро(т)номѣ ѿповѣда(л) и слѣга(м) дво(р)нымѣ ко(и) на то(т) ча(с) видѣти моглѣ и ѿказа(л) есми дрѣгѣю такоѣю(ж) копѣю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7).

КОИ-ЛИБО *займ.* Який-небудь: Вопросы латинника, папу, или кардынала, или арцибискупа, бискупа и коего-либо латинского рода челоувѣка, егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрей (1588-1596 *Виш. Кн.* 129).

КОИЛОГРИВЫЙ *прикм.* Який має сплетену гриву: трети(и) ко(н) рыжи(и) ко(и)-логривы(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 117).

КОИТИ *дієсл. недок.* 1. (кому що) Чинити: Бѣдешъ жїть: тѣлко жѣ намѣ гѣркїй бѣлѣ кѣишь, гѣркїи слѣзы, з' зренїць нашіхъ рѣишь (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19).

2. Заспокоювати: Кою gurito (*Уж.* 1645, 59 зв.).

КОИТИСА *дієсл. недок.* (виявлятися в якому-небудь становищі) опинятися: Хтѣ вѣмовитѣ, якїи терпѣтъ мѣтки мѣки. гдѣ са з' плодомѣ в' оутрѣбахъ недозрѣлымѣ кѣатѣ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 3).

КОІНОВИТЪ ч. (*гр.* κοινός) (*той, хто проживає, мешкає разом із кимось*) співмешканець: О вихованю тыхъ бра(т)скихъ Коїновитѣвъ, то е(ст) ѿбщежителѣй (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 73).

КОКОЛЬ *див.* КУКОЛЬ.

КОКОРИЧКА ж. 1. (*Poligonatum multiflorum*) купина, *діал.* кокоричка: polyganaton кокори(ч)ка трава (1642 *ЛС* 320).

2. (назва певної рослини) діал. кокоричка, кукорічка: teuthalis, dis, кокори(ч)ка трава (1642 ЛС 397).

КОКОРИЧЪ ч. (назва рослини) чистотіл: carnos, ды(м), рута, кокори(ч) (1642 ЛС 111).

КОКОРКАНЪ ч. Назва певної рослини: les(t)it is, коко(р)канъ трава (1642 ЛС 253).

КОКОРНАКЪ ч. 1. (Aristolochia clematis) хвилівник звичайний, діал. кукорник: aristolochia, коко(р)на(к) или ра(ст) зелие (1642 ЛС 91).

2. (Chamaemelum nobile L.) римський роман: chama(e)melon, руме(н) и маруна и коко(р)на(к) трава (1642 ЛС 119).

КОКОРНЯКЪ ч. Назва певної рослини: malum terra(e), коко(р)някъ трава (1642 ЛС 262).

КОКОША, КЪКОША ж. 1. Курка, діал. кокошка: и принесѣ(т) очіщен'номѣ двѣ кокоши живы(х) чісты(х) (к. XVI ст. УС № 77, 171 зв.); тѣды роскаже(т) сщни(к) абы принесли емѣ двѣ къкоши або коу(р)кы, и древо кѣдрово (1645 УС № 32, 191); кокоша котбраа несла яйца золотѣи ста-ласе неплодна (серед. XVII ст. Хрон. 401).

2. Особова вл. н., ч.: Степа(н) Кокоша (1649 РЗВ 28 зв.).

Див. ще **КОКОШЪ**.

КОКОШЕНЕ с., перен. Пиха, зарозумілість: На тое кокошене, панове бискупи, вам отповѣм так (1598 Виш. Кн. 105).

КОКОШИЙ, КОКОШІЙ прикм. Курячий. ◊ **кокошая война** — (повстання шляхти у Львові 1536 р.) Куряча війна: Того же рѣкѣ роко(ш) былъ по(д) Илво(м) назвали егѣ кокошію войною йже дома сидѣли (1509-1633 ОЛ 126 зв.); Року 1536 Кокошая война была, а ничего не справили ни-гдѣ (поч. XVII ст. КЛ 75).

КОКОШІЙ див. **КОКОШИЙ**.

КОКОШНИКЪ ч. Курник: gallinarium, коко(ш)никъ, ку(р)никъ (1642 ЛС 206).

КОКОШЪ, КОКОШЬ, КЪКОШЪ ж. Те саме, що **кокоша**: коли кро(т) хотѣлъ есми съобрати сны твои. яко и кокошь избирае(т) коур'чата свои по(д) крилѣ. и не въсхотѣли есте (1556-1561 ПЄ 100 зв.); хотѣлъ есми зобрати дѣти твои. такъ якъ же събирае къкошь. [або коурица.] свои коур'чата, по(д) свои крыла. але вы не хотѣли (Там же, 283); позрѣ ено на коко(ш), яко она п'те(н)ца по(д) крылѣ свой събѣрае(т) и грѣе(т) и(х) (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 240 зв.); кокошь Zallina (Уж. 1645, 28 зв.).

КОКОШЬ див. **КОКОШЪ**.

КОКОШѢТИСЯ дієсл. недок., перен. Хизуватися, чванитися: а вы ю(ж) та(м)... яко хѣчете, та(к) ся дмѣте, напинайте, кокошѣте, вгору возносѣте и вылета(и)те (1598 Виш. Кн. 308).

КОЛАСА див. **КОЛЯСА**.

КОЛАСЯНЫ, КАЛАСЯНЫ мн. (жителі м. Колоси) колосяни: То подобно и на святаго Павла апостола нанесут хулу клеветницы, яко от зависти Павел остерегает коласяны (Унів, 1605 Виш. Домн. 190); вѣдаючи мы, глупая Русь, тое, иж ваша милость ухватилися за мирскую... премудрость, которую Павел ганит каласяном (1608-1609 Виш. Зач. 205).

Див. ще **КОЛОСЕНЧИКИ**.

КОЛАТАНЕ с. Стукання, грюкання: гды кто в' двѣри заколачат, опѣстити робѣты... // ...то(и) котѣрїса писаніе(м) забавлае(т) зача(в)ши в то(м) колатаню писати лѣтѣрѣ, дописати еи до ко(н)ца не смѣе (серед. XVII ст. Кас. 38 зв.-39).

Пор. **КОЛАТАТИ**.

КОЛАТАТИ, КАЛАТАТИ *дієсл. недок.*

1. (у що, чим) (*гучно стукати*) калатати: кто колатаєть в^д двѣри R. Приятель ѡтвори двери (к. XVI ст. *Розм.* 10); Бѡ якъ ѡнъ ѡблюбѣне(ц) в пѣснахъ гды мѣ(л) до дѡмѡ... внѣйти, всѣ двери затворѣныє знѣйдеть же а́жъ моу́сѣль колáтати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 160); а тѡмѡ што калатáет^с, бѡдет^с ѡтврѣно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 372); колатаю pulso (*Уж.* 1643, 31 зв.).

2. *Перен. (зчиняти переполох)* колотити: Идижъ, иди за своимъ Хр̄(с)томъ, а тѡтъ не бѡвай, И пекломъ нашимъ ѣ нами болше не колатай! (I пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 31).

Див. ще КОЛОТАТИ.

КОЛАТЕРАЛЪ, КОЛЛЯТЕРАЛЪ, КОЛЪЛЯТЕРАЛЪ, КОЛЯТЕРАЛЪ *ч.* (*лат. collateralis*) пайовик, суміжник: за которы(м) позво́мъ по доведе(н)ю ро́кѡ и(х) его м(л) пн̄ъ чашни(к) во́лы(н)ски(и) яко колатера(л) // стандѡвши ѡчевисто при своемъ нарѡжникѡ паше(в)скомъ... призна(л) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101 зв.-102); теды было треба радомыского посесора по(з)вати яко колятерала и мети з нимъ ремисѡ жебы ему при(з)на(л) пету (Там же, 102); копъцы... бе(з) ведомости другихъ ко(л)лятерало(в) а бе(з) припо(з)ваня ѡны(х) // до зе(м)ства... не мо(г)ли быти, сыпаные (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212-213); панъ по(д)комори(и)... не погледаючи ани на докуме(н)та я(с)ные грани(ч)ные..., ани на ретрузию колълятераловъ,... зъехалъ на ублизенъе // паравъ диспозици(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 243-244); Которы(и) ве(р) твою яко ко(л)лятерала и суграни(ч)ника позывае(т) // до пи(л)нованъя стѡны (Горошки 1643 *ДМВН* 231-232).

КОЛАЦИЯ, КОЛАЦЯ, КОЛАЦЪА, КАЛАЦІЯ, КАЛАЦЯ, КАЛАЦЪА, КА-

ЛИЦИЯ *ж.* (*лат. collatio*) бенкет: Єв(г)-листа выписоуе, якъ х̄с... наоучаетъ. абы на оучта(х), або на калацѣяхъ подлѣишее мѣсце. посѣдати (1556-1561 *ПЄ* 283); если чинишь пирь. [честь, або калицию,] зови оубогыи. маломожныи. хромыи, и слѣпыи (Там же, 284 зв.); ѡставуемъ кгды бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(н)ны(и)... ходи(л) по калацыя(х) по то(р)гахъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на беседа(х) сада(л), а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) ѡме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тые раны а бо(и) бы са ста(л), голо(в)щины не будетъ... платити (1566 *ВЛС* 93); колацыи и бесяды непотребныє з мужемъ твоимъ теперешнимъ... маючи часто, дом дей еси увес спуштошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); Такъ тежъ ѡ при(и)мова(н)ю до цеховъ Брата, Сѡмы на(д) Постанове(н)е И фѡндыши свои ѡбтя(ж)ливые Ба(р)зо вкладаютъ. И колациями до знищеня Брата И Скри(н)ку Приводатъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2); Пиръ: ѡчта честь, пированъе, бѣсѣда, колацѣа (1627 *ЛБ* 81); тий люде... ззовутъ приятеле(и) и ѡчинятъ калацію (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

КОЛАЦЯ *див. КОЛАЦИЯ.*

КОЛАЦЪА *див. КОЛАЦИЯ.*

КОЛАЧНИКЪ, КОЛАЧЪНИКЪ, КАЛАЧЪНИКЪ, КАЛАЧЪНЫКЪ *ч.* Печкар. Особова вл. н.: Мещане которые по(д)местьскимъ правомъ седать дома своими...богда(н) то(л)ка(ч)... иванъ чо(р)ны(и)...машѡ(н) кола(ч)ни(к)... степанъ рагѡ(л)кинъ (1552 *ОКЗ* 39 зв.); люди монастыра пѡсты(н)ского семенъ колоша... пе(т)рѣ Колачъни(к) (1552 *ООвр.* 3. 108); Иванъ Калачъныкъ (1649 *РЗВ* 131 зв.); Иванъ Калачъникъ (Там же, 447).

КОЛАЧЪ, КОЛАЧЪ, КАЛАЧЪ *ч.*

1. Калач: В Чо(р)торы(и)ску князе(и) ста-

ростичовъ луцки(х) ѿтъ комяги берутъ... по кола(ч)у, по шестидесять головаже(н) соли (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); дають вра(д)-никѣ колады з дымѣ по колачѣ хлеба а по кѣрати (1552 *ОВол. З.* 197 зв.); пришли до мене панове мешчане лво(в)ские... желуючи на мене пере(д) посла(н)цемъ митрополи-та... а(ж) бы(х) и(х) кла(л)... и колачо(в) свѣтити не каза(л) и споведи слухати не каза(л) (Львѣв, 1552 *ЛСБ* 17); не каждомѣ волно было и колачи до костела сватити отослати (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); col-lyga, колачъ, пирогъ (1642 *ЛС* 129); farre-um, колачъ, гумно (Там же, 194).

2. Особова вл. н.: Микита Калачъ (1649 *РЗВ* 43 зв.).

КОЛАЧЪНИКЪ див. **КОЛАЧНИКЪ**.

КОЛАЧЪ див. **КОЛАЧЪ**.

КОЛБАСА, КОЛЪБАСА, КОВЪБА-СА ж. 1. Ковбаса: Полоть маса, а колбас дѣ (Володава, 1553 *АС VI*, 13); I Юва овса четверть, куръ трое, колбасъ три (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 408); farsimen, ятръ натканы(й), ко(л)баса (1642 *ЛС* 194).

2. Особова вл. н., ч.: Иевъ Ковъбаса (1649 *РЗВ* 335 зв.); шляхетъный панъ Самуель Радоловичъ... противъко славетънымъ... Василони Колъбасе, Самуелони Лебедеви... подъчасъ козачызны заровъно с козаками кграсъсуючымъ... // именами и назвисками декляровати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424-425).

КОЛБЪ ч. Коблик, пѣчкур: собію, колбъ рыба (1642 *ЛС* 127).

КОЛДОВАНІЄ с. Чаклунство: которыи члѣвкъ на манисте кралки носи(т), того колдованіе, и иное всакоє ведовство не име(т) (XVI ст. *Травн.* 503).

КОЛДРА, КОЛЪДРА ж. (*стп.* kołdra, *лат.* culcita) 1. Ковдра: Ко(л)дра кита(и)-ковая че(р)леная (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс,

1855, 1 зв.); плотенокъ до ко(л)дрѣ с̄... колдрѣ тафтаны(х) д̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 28); пограбили... постѣль съ колдрою (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); то па(к) менованы(и) па(н)... речи его пограби(л) а то е(ст) меновите: ...посте(л) подѣшо(к) атласовы(х) три престира(д)ло... ко(л)дрѣ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 14); Колъдра злотоглавовая ѿдна кита(и)-кою зеленою по(д)шитая (Київ, 1625 *ЛНБ* 5, II 4060, 105); ко(л)дра турецкая, матраць атласовы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Білизна для спання: и ко(л)дрѣ твою, что ся ѿдѣваль в' своей хоробѣ, насилѣ тебѣ зоставя(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268).

3. Простирадло: ма(х)рама, махіва(р), ко́лдра, альбо прости́рало (1596 *ЛЗ* 57).

Див. ще **КОЛДРО**.

КОЛДРО, КОЛРО с. Те саме, що колдра у 1 знач.: К томѣ теж ѿзал есми ѿ Их Милости рѣхомых рѣчей:... // ...пѣгвиц ѿсемь, колдро ѿдамашки на золоти злотоглавом обложены край (Несухойже, 1550 *АС VI*, 5-6); твоа мл̄(ст)... то все побра(л)... // ...пери(н) двѣ зголове(и) чотыри ко(л)ро кита(и)чаное з баво(л)ною (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 105, 1921, 6-6 зв.).

КОЛЕ, КОЛЬЕ, КЮЛЯ с., зб. Кілля: На бланкахъ кѣ ѿборонѣ каменя з созь только ко(л)я дѣбового со два возы (1552 *ОЧерк. З.* 5); Каменя Колья коло(д) коры(т) з водою на за(м)кѣ... досыть (1552 *ООвр. З.* 99 зв.); Дали(с)мо за кюля и за по(д)поры кѣд (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); а хворосту, коля для огороженя дворища и поправеня... давать, што треба (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 395).

КОЛЕБАНЕ с. Сумнів, вагання: Чого и вѣд̄ к̄(н) м̄(л) г̄и полдѣйти сподоби, а колеба(н)а оу вѣре неоуставичного или

пременена ги сохрани (Острог, 1587 *См. Кл. 2*).

КОЛЕБАТИСА див. **КОЛЪБАТИСА**.

КОЛЕБКА див. **КОЛЪБКА**.

КОЛЕБЛЕМЪ *дієприкм.* Хитаний, гойданий, колисаний: чо(го) // приш'ли есте на поушоу видѣти. трости ли вѣтрω(м) кблблемы (1556-1561 *ПЄ 52 зв.-53*).

КОЛЕБОЧКА див. **КОЛЪБОЧКА**.

КОЛЕГИУМЪ, КОЛЕИУМЪ, КОЛЕКУМЪ, КОЛЕЮМЪ, КОЛЛЕКУМЪ, КОЛЪЛЕИУМЪ ч. (*лат. collegium*) (*закритий середній або вищий навчальний заклад; езуїтська школа*) колегіум, колегія: Доносили те(ж) про(з)бы свои ω заложене(н)є колеїѳ(м) ѳ ви(л)ни... то ся ста(ти) може(т)... по(д) покое(м) (1566 *ВЛС 133 зв.*); Два епископы Грекове, а колекумъ при тойже церкве есть, съ петьдесятъ особъ, што се учать все по грецку (Рим, 1595 *АрхЮЗР 1/І, 484*); тое збите без причины сталое улапленому на улици Троецкой в бурсе от студентътовъ за ведомостю, намовоу и росказанемъ власнымъ ксендза ректора, префекта и вѣсее брати отцовъ езуитовъ колеюмъ Луцкого (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР 1/VI, 591*); звичайная процесия од превелебное катедры Луцкое... зо всими паны студентами колегиумъ Луцкого... до костела... шла (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР 1/VI, 681*); мы ре(ч) ѳсѳжонѳю до скѳтѳкѳ... приводечы... межы ѳрожною пнею марѳшою балакиро(в)ною... и пото(м)ками... пна панѳтко(в)ско(г) а ѳрожны(м) пно(м)... ѳлекѳшычо(м) фе(р)ованы(м) зарсквирова(н)є(м) стороны по(в)одовое... станицлава броно(в)ско(г) рекѳтора кол(л)єкѳ(м) переясла(в)ско(г) (Борожнянка, 1638 *ЦДІАЛ 190, 1, 125, 1*); передо мною, Гелияшомъ Малюшицкимъ... становѳшы... ксенѳдзъ Станиславъ Тарѳнавецѳкий... своимъ и велебного в Богу ксен-

дѳза Войцеха Мѳеревѳского ректора и всей братѳи тогожѳ колеїеумъ луцѳкого именемъ... // ...сведчыль и протестовал се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV, 484-485*).

Див. ще **КОЛЛЕЙ**.

КОЛЕГА, КОЛЕКГА, КОЛЛЕГА, КОЛЛЕКГА, КОЛЯКГА ч. (*лат. collega*) 1. (*співробітник*) колега: Приходили на вря(д) кгро(д)ски(и)... славетные пнове Кирило Де(м)яновичъ, бу(р)мистръ, Ма(т)фе(и) Де(м)кови(ч), ра(и)ца стары(и), сами ѳ(т) себе и имене(м) колекго(в) своихъ, це(х)-мистро(в) и всего поспо(л)ства мѳста... Луцкого, жалобливе ся уска(р)жаючи... наппротивко... пна Миколая Сема(ш)ка (Володимир, 1608 *ТУ 245*); Наследѳимо теды ѳ(т)че нашаслѳивший, и вы ѳ(т)цѳве и бра(т)ѳа, и колѳгове сватѳйшыє, Киприѳна (Єв'є або Вильна, п. 1616 *Прич. отех. 18 зв.*); вза(л)є(м) ѳ(д) п(н) грыгорыѳа колѳгѳ своего на выда(т)ки пѳнази(и) с кни(г) проданы(х) це(р)ковѳны(х) фг. 500 (Львѳв, 1633 *ЛСБ 1054, 1*); урожоный Его мл. панѳ Крыштофѳ зѳ Линева Линевѳский... веспол зѳ... паномъ Костантымъ Броницѳким... своимъ и выжей менованого... коллекги своего, именемъ, свечил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV, 249*).

2. (*виборна особа, делегат; депутат*) колега: Придалисмы при томъ и напоми(н)анье, абы тыхъ такихъ намъ жалосныхъ поступковъ и съ колекгами своими зане(х)халь, а въ часъ се церкви светой, черезъ покуту, взглядомъ прошлыхъ, усправедливилъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/1, 523*); обывателе повету Пинского, обравши мене на сеймику посломъ, зѳ другимъ колекгою моимъ, на теперешний сеймъ Варшавский, якожѳ я, Миколай Левъ Соломирецѳкий, кгдымъ уже праве выежджалъ на сеймъ... заехали мя Козаковъ до пяти тисечей (Во-

лодимир, 1613 *АрхЮЗР* 3/1, 188); вряды вшелакиє (!) яко... в злоте, в срибре... в печате(х), ро(з)ходы и прыходы ѿ(т)дали ...пано(м) колякго(м) свои(м) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23);

(особа, відряджена з яким-небудь дорученням) посланець, гонець: такъ писанямъ яко тежъ и пре(з) ѿсобъ нѣкаторы(х) з межи вм̄сте(и)... до на(с) присланы(х)... велице дякѣмо... Маючы тежъ нѣкаторое в̄стное злече(н)е ѿ(т) вм̄сте(и) и ѿсобливе для докоче(н) (!) прѣ(д)шого зачатое роботы цркви божое ѿ(т)несли то намъ вши(т)-ко в̄стныє ро(з)мовы ѿ томъ всемъ шире(и) пре(з) ѿ(т)ца Василя и пановъ колеговъ ваши(х) злещилисмо до вм̄сте(и) (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); П. Александе(р) Прокопови(ч) мае(т) з мило(с)тивою промоціи своєї таковыє схаци ате(н)товати и ѿбсылати... колегами своими, абы пре(з) тые зхадзки и рады бѣдовалася межи братиями завше згода и мило(с)ть (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60).

КОЛЕДА див. **КОЛЯДА**.

КОЛЕЙНИКЪ ч. Колісник. Особова вл.н.: Иванъ Колейникъ (1649 *РЗВ* 37).

Див. ще **КОЛЕСНИКЪ**.

КОЛЕИУМЪ див. **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЕКУМЪ див. **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЕНДАРЪ див. **КАЛЕНДАРЪ**.

КОЛЕНЕ, КОЛѢНЬЕ с. Колення: Колѣніє: Колѣнье (1627 *ЛБ* 54); Трѣбище; трѣбникъ: Олтаръ, жертѣвникъ, ѿфѣрѣвникъ. Мѣстце до коле(н)а або рѣза(н)а любѣ палѣна ѿфѣрѣ (Там же, 133).

КОЛЕНКО, КОЛИНКО с. 1. Колінко: А панъ нашъ на коленка почалъ былъ зводитисе зъ земли, вставаючи (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); ажъ всѣ, боронячи здоровья, на коленкахъ по кутехъ седили (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11).

2. Особова вл. н., ч.: Андрей Колинко (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 216); Степанъ Коле(н)ко (1649 *РЗВ* 142).

КОЛЕНО див. **КОЛѢНО**.

КОЛЕРА див. **ХОЛЕРА**.

КОЛЕСНИКЪ, КОЛЕСНЫКЪ ч. 1. Колісник, діал. колесник: hama[x]icus, коле(с)-никъ (1642 *ЛС* 214).

2. Особова вл. н.: Фе(д)ко колесникъ (1552 *ООвр. З.* 108); Терешко коле(с)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Анѣдрѣй Колесны(к) (1649 *РЗВ* 202).

Див. ще **КОЛЕЙНИКЪ**.

КОЛЕСНИЦА, КОЛЕСНИЦЯ ж. 1. (двоколісний віз) колісниця: їже е(ст) сѣгубъ, еди(н) на колесніци, а дрѣгі(и) в зе(м)ли ископанъ (1596 *ЛЗ* 53); вѣстѣчныє дѣховны(є)... не поезѣжаю(т), а на колѣсниця(х) златокован'ны(х), и не нбса(т)са на лѣктица(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); plostrus, plostrari(us), коле(с)ниця, возъ (1642 *ЛС* 319); *Образно*: Чи(м)же маю(т) вѣстѣчныє дѣховны(є)... малодѣшествовати, їж' коне(и) не маю(т) сребро оуздны(х)..., и не нбса(т)са на лѣктица(х), але маю(т) нѣги домѣвоюю колѣсницѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Въ перѣвѣхъ, ѿ(т) пр(о)рокѣвъ называѣт'са [церковъ], виноградомъ... стражницею и вежѣю; колесницею мнѣго ѿчитою, херѣвѣмъскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.).

2. *Перен. (знак Божої сили)* колісниця: дѣвны(и) ѳны(и) ѣздець ѿгнѣн'ной колѣсницѣ крѣкнѣ(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); дѣвнаа рѣчь, якѣми словесы пѣсмо или пр(о)рка на ѿгнѣн'ны(х) колесниця(х) пре(з) ѿболоки порвѣнаа выражаѣть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198 зв.); пѣвне е(ст) же триоу(м)фѣлны(и) во(з) ба нашего ѿ(т) аггльса тагне(т), колесніца бжѣа тмами то(м) (Там же, 199 зв.).

3. *Перен. (життєвий шлях)* доля: Кгды(ж) и телесные силы и дшевные та(к)же смбслы в таково(м) юнотско(м) вбз'растѣ, што дáleй то бблше ростѣт' мнбжат'са, и кб горѣ постбпдють, а якъ хто в таковы(х) лѣтєхъ оуправитѣ, а накерѣтѣ тбю свыше спраженбю колесницѣ свою, котбраа нйкгды не стойт', але до крєсд на(з)начбного точи(т)-се... и до вѣчны(х) прибытѣко(в)... вѣжджчаєт' (Острог, 1587 *См. Кл.* 2).

КОЛЕСНИЦЯ *див.* **КОЛЕСНИЦА.**

КОЛЕСНИЧКА *ж. (невелика колісниця)* візочок: *plostellum*, коле(с)ни(ч)ка, возокъ (1642 *ЛС* 319).

КОЛЕСНИЧНИЙ *див.* **КОЛЕСНИЧНИЙ.**

КОЛЕСНИЧНИЙ, КОЛЕСНИЧНИЙ *прикм. (пов'язаний із колісницею)* колісничний: *ghedari(us)*, коле(с)ни(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 354); колесничный конь *див.* **КОНЬ.**

КОЛЕСНИЙ *прикм.* Коловий. ◊ *среда колеснаа див.* **СРЕДА.**

КОЛЕСНЫКЪ *див.* **КОЛЕСНИКЪ.**

КОЛЕСО *с. 1. (пристрій у вигляді круга на осі, що використовується для пересування)* колесо: и слуга... злама(л) колесо и мусѣ(л) помалу ехати (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); у томъ свирце ничего нитъ одно две колеса звенчастые шины ободраны з нихъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); А з него самого знято су(к)ма(н) лу(н)ски(и),... на гумне... колеса... хому(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102); Олегъ, сильный монарха Роскій, дивной дѣлности зажилъ: же, половицу чолновъ на сушу вытягнувши, колеса подъ нихъ приправиль и парусы распустивши за вѣтромъ пожимъ... поплилы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1106); коло, колеса, *gota* (I пол. XVII ст. *Своб.* 29); а особливе одъ хлоповъ праве

всихъ же великую суму колєсь, возовъ, саны... завзяли и на пожитокъ свой обернули (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 541).

2. *Перев. мн. колеса. Віз, діал. колеса:* А што жаловали намъ на твою милость о мыто дровяное и о сѣно и о колесо и о сани (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Мыто... на то(р)гѣ берѣт'... ѡтѣ сане(и) ѡтѣ колєсь ѡтѣ сена и ѡтѣ яринѣ ѡгородныхъ (1552 *ОВол.З.* 199); марыѣ(с), не ме(н)шую мѣ(л) во(и)нѣ з жонами и(х), якъ з оними самыми, бо кгды ся возами и колесами ѡ(т)-всєля мощно ѡ(б)варовалы... може ся боронили (1582 *Кр. Стр.* 45 зв.); од хлоповъ праве всихъ же великую суму колєсь, возовъ, саны... завзяли и на пожитокъ свой обернули (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

3. *(деталь механізму для руху)* колесо: на реце чольници ѣ кожѣдомѣ ставѣ по колесе (1552 *ОЛЗ* 189 зв.); А комаги, де(и) в то(т) ча(с) до млына пришли,... ѡдна кома(г)а пришла по(д) колесо и стонула (Луцьк, 1563 *ТУ* 100); арє(н)дарѣ чернеховски(и) жаловалъ... ѡ то(м), што(ж) ...па(н)... Немировичъ... запродалъ мнє... зо вси(м), на все, з колесами му(ч)ными и сту(п)ными (Житомир, 1584 *АЖМУ* 121); Христїна Сѣаа... дївнаа; стоала нагаа в водѣ по шбю по(д) колесомъ млїнски(м) пать Мїей (поч. XVII ст. *Пчела* 28 зв.).

4. *(знаряддя тортур)* колесо: всбды вѣрны(х) х'вы(х) забивано без' мл(с)ти // ...и на кблєса(х) кбсти и(х) ламано (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 148-148 зв.).

Див. ще **КОЛО**¹.

КОЛЕСЦЕ *с. 1. (мале колесо)* колісце: *gotula*, коле(с)це (1642 *ЛС* 356).

2. Те саме, що колесо у 3 знач.: стависко на диком болоте у колєсца, где може

се збудоватъ ставъ... которое тымъ способомъ розделити се мають на три части... Што се тежъ припущаєть до узнаня пановъ учасниковъ на часть Василевъскую — у колесца будовати ставъ,... а на часть Ивановъскую ставъ готовъ и млынъ подъ Локошемъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 336).

КОЛЕШНЯ ж. Повітка, дровітня, *діал.* колешня: сѣна колешня и стирта (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 99); а при немъ дей в тотъ час былъ сестринець его Кожуховъскій, который ся тогож часу скрылъ и аж его назавтрее в колешни, межи корчовьемъ нашли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 381); из колешневъ, и пи(в) на тото алдомашъ оу Керестешовуи хижѣ и хлопци, и дѣвки Кересташовѣ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224).

КОЛЕЮМЪ *див.* **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЕЯ *див.* **КОЛѢЯ**.

КОЛИ¹, **КОЛІ** *присл.* 1. (*часу*) коли: Укажетежъ ми: где, коли костель Римскій, альбо бискупство човекови инъшое релиией дано, такъ яко ся то нашимъ Рускимъ за вашоюжъ недѣбалостью деяло? (Вільна, 1599 *Ант.* 855); Повинни теды отступникове показати первѣй: гдѣ коли... Христось обѣтницу тую зыйстиль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 354); Можетъ же ся надъ то яснѣй выразити, што то естъ будовати Церковъ, и гдѣ, и коли, и якимъ способомъ обѣтница // овая... “збудую Церковъ мою” зъистилася (Там же, 368-369); **не было коли** (кому) — (*бракувало часу, було ніколи*) не було коли: было бо много ты(х) которые приходили и ѿ(т)ходили. А не было имъ коли и ясѣти (1556-1561 *ПС* 149 зв.).

2. (*питально-відносний*) коли: Ци выдали есте, егоже милоуетъ душа моя малень-

ко? Коли жъ есми проминула есми? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); Айно, коли мы хрестяне, жити меме иманюмъ нашимъ? (XVI ст. *НС* 95); Не назвалъ его тогда, але толко назвати обѣцалъ. Коли жъ сполнилъ ему тую обѣтницу? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 354).

3. (*неозначений*) (*коли-небудь, будь-коли; хоч би коли*) коли, колись: я... хочу то твоє(и) мл̄(с)ти таковою(ж) мѣрою приязню и послѣдою бра(т)скою заслѣдова(ти) в чо(м) са коли бѣдѣ по(т)реби(з)не твоєи мл̄(с)ти ...годи(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); а кѣто бы колі кѣлалѣса олѣтаремъ, ничего не є(ст). але кѣто бы кѣлалѣса дарѣ(м) которые є(ст) на немъ, виненъ є(ст) (1556-1561 *ПС* 98 зв.); Не читáємо и(ж) бы коли їзди(л) єдно ра(з) и то на спросно(м) ѿслáти до ір̄(с)лїма (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50); Не розвѣю жебы коли яки(и) пожитокъ зъ его чита(н)я ѿ(т)нести мель (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 4); если кого рѣскоши якѣ вáзна поволокаю(т), не позволѣ(т) бгѣ во(л)ностю звѣта(з)ства таковогю почтїти коли (Острог, 1614 *Тест.* 141); О проклаты(и) юдо повѣже ми в чи(м) ти вади(л) албо ти коли што злого оучинилъ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 7 зв.); Если(с) коли бы(л) Петрѣмъ: тепѣрь Петре славы Докáзй (Київ, 1633 *Евфон.* 307); А ярина была зродила, тилко жъ щепъ знесла. Неподобная речъ, жебъ коли мышей было болше (1636-1650 *ХЛ* 81).

КОЛИ², **КОЛІ**, **КѢЛИ** *спол.* (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) 1. (*приєднує підрядну частину часу до головної*) коли: коли дей тых жидов выгнано было зъ земли, и ѿтѣ(с)ць дей его кнѣ(а)зъ Юрьѣ бил нам чолом, абыхмо половинѣ того мыта... вернѣли емѣ (Вільна, 1506 *AS I*, 133); душа моя расплылася естъ, коли мовилъ къ мнѣ милый мой (поч.

XVI ст. *Песн. п.* 53); Вс'паматайте, якъ есть вамъ повѣдѣль, коли еще былъ въ галілеи (1556-1561 *ПЄ* 330 зв.); Коли ся дей тое проминеть, по святе Недѣли ся тыми грошми зъ вами подѣлю (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); и вкаменовали стефана коли са моли(л) // и погребли стефана мужѣ богобо(и)нины и вчинили на(д) ни(м) велики(и) пла(ч) (II пол. XVI ст. *КА* 38-39); Мартинъ Нага(и)ски(и) а Ивашко Крупчанка со(з)нали и(ж) де(и) е(с)мо видили его с̄на, коли ве(з) сено поле(м), и... ѿ(с)ветѣчы(лъ)ши (!) нами и то(т) слѣ(д), куды сено повезено, поби(г), ты(м) следомъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 49); Ано бы лѣпѣй гасити, коли у сусѣда горить, анижли коли до твоего даху прийдетъ! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147); Коли ми ся хотѣло исти, нагодовали есте мя, и пити, напоили есте мя (XVI ст. *НЄ* 218); Коли Тироха оуме(р) даль мнѣ попови на горбѣ фоклолаикъ (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222); Того Кирилъ, коли на стан черторызкій в Володимеру при княжати пану кievьском ставиль, по обычаю нагого приоблекши кошулею, на то уготованною, приодѣвали, у олтар вводиль (Львiв, 1605-1606 *Перест.* 30); з' Іаквифѣ засъ з шарлатѣ з кармазiнѣ, и бiсерѣ почiнилъ шiты в котiрыи бы са оболокаль Ааронъ коли слѣжiль въ стѣни (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.);

(із співвідносним словом у головному реченні) коли: коли гневош по тым врочищам завел, тогды на том... и право поднести хотел (Острог, 1538 *AS* IV, 140); коли пер(д) ты(м) мостъ в куневе... быва(л)... тогды тежъ сполне и мыто брати могли (Кунiв, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.); коли вже выеде на послѣдѣ речи посполитое теды причины проси(л) пово(д) (Вiнниця, 1601

ЛНБ 5, II 4050, 4 зв.); коли моя хижа згорѣла нижеи села, тогды не зна(л) е(м) ся ка(м) ся дѣти (Бенедикiвці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); коли матъка наша мене заму(ж) давала то(г)ды за мъною дала шубъку кунюю голуу музъкѣю (Киiв, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.); Не тiлкiв тогды, коли мiлѣет' и дарѣетъ, дiбръ естъ Богъ (Киiв, 1637 *УЄ Кал.* 114); Передо... бурмистрами и присежными, зуполною лавою, ставши очевисто Федор Хороший... сознал доброволе..., иж што на моего пасинка отчизны его при мнѣ было, коли матку его брал, теды отдаю корову и вола, овец осмеро (Бориспiль, 1638 *АБМУ* 24);

(у сполуч. а коли, а колi) а коли: а коли са надо мною вола Божиа станет, а Богъ дѣшѣ мою с того света зберет и ѿн са мает дѣшею моею печаловати (Острог, 1508 *AS* III, 55); А коли былъ ю(ж) вечеръ. п'ришоль единъ члѣкъ богатыи ѿ(т) аримаѣеи. именемъ иосифъ (1556-1561 *ПЄ* 121); а колi ю(ж) немалыи ча(с) миноуль, пристоупили к немоу оученици его и рек'ли. поустрое то естъ мѣсце (Там же, 150); А коли тое дѣтя летъ доростетъ ино мы а по на(с) потомъки наши пови(н)ны буде(м) тые пинези ему ѿ(т)дати (Єскiвці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.); а коли почне(т) сѣченикъ читати албо // спѣвати, а ти мовишь нехай читаетъ i спѣваеъ, на тое са ѣчилъ (XVI ст. *Сл. о см.* 335-336); А коли того на них не могли перемочи, не припустили их до отправованя того посельства (Львiв, 1605-1606 *Перест.* 35); аггль бѣжи из нѣба в'хiдилъ в' тоую вiдоу а кiбли са таа вiда изроуошовiла а скоро ед'но аггль вышоль iзъ тои вiды (поч. XVII ст. *Проп.* 4);

(у сполуч. а коли зi співвідносним словом у головному реченні) а коли: а коли

наместникъ володимерскій на войну поедеть, тогда они, безъ бытности его, мають на замку нашомъ зъ наместникомъ его для обороны быти, подлугъ давности (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 30); а коли прѣходили пѣганіи народы з войска пѣчрѣпати воды тѣг(д)а вода пѣгібала прѣ(д) ними (Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 60); А коли очѣститъ стѣню и намѣтъ, и олтарь, тогдѣ не хай приведе козла живѣго (серед. XVII ст. *Хрон.* 121);

(у *сполуч.* и **коли**) і коли: и коли к намъ прѣидете а вы до на(с) принесите и то(т) ли(ст) привилны(и) шо(ж) имаете ѿ(т) наши(х) прѣ(д)ко(в) (Сучава, 1522 *ЦДИАЛ* 131, 1, 335); и ко(ли) буде(т) гото(в) а мы его заплати(ти) ро(с)кажемо (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29); тыи маю(т) мо(и) замыкати небо абы до(ж)чь не шо(л)... и коли доко(н)ча(т) сведе(ц)тва своего звера выходачи с пропа(с)ти по(д)несе(т) вальку противъ ни(х) ...и подобье(т) и(х) (XVI ст. *КАЗ* 625);

(у *сполуч.* и **коли** зі співвідносним словом у головному реченні) і коли: И коли в той коруне и в ыншихъ коштовнихъ уберохъ несучи его на крѣсле кардынали, или иншие // провадятъ его, тогды драбанты кричатъ до люду... “падайте, падайте!” (1582 *Посл. до лат.* 1128-1129);

(у *сполуч.* **але коли**) але коли: ѿпра(в)цы прише(д)ши не нашли и(х) в те(м)ниці и ве(р)ну(в)шиса ѿповѣдили мовечи те(м)ниціу е(с)мо нашли за(м)кненую... и сторожо(в) столчи(х) пере(д) две(р)ми але коли е(с)мо ѿтворили ни ѿ(д)ного внутрѣ не нашли (II пол. XVI ст. *КА* 25); Але коли бнѣ [Іуда] за́сь втагнѣл рѣкѣ, вышо(л) дрѣгій, и рекла невѣста: Чемѣ перервана для тебе перегода (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

2. (*приєднує підрядну частину умови до головної*) коли, якщо: коли са видить тобѣ <моя дѣлница болша, то возми собѣ дворь Ко>шоръ ис тыми селы без жеребѣа (Кошир, 1502 *AS I*, 147); коро(л) полски его мл(с)ть коли вѣде(т) нѣкоторое зло, ѿ(т) нѣкатори(х) непрѣятеле(в)... богдана воеводы его... да имает(т) дати знати богданѣ воеводѣ (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); мрѣа пакъ рекла къ агглоу. и яко жъ тое боуде къли а моужа не з'наю (1556-1561 *ПЄ* 207 зв.); Коли чинишь милостыню, нагай не знаетъ лѣвая твоя, што чинить правая твоя (XVI ст. *НЄ* 12); Коли комоу из изѿ(р)та (!) вѣнае(т) гризи мату на(д)ще ср(д)це порану (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8); Ino ták byty bráte nádobi Koli domá nie iest Porády (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3 зв.); Koli ne budet pyrohá Budež plakaty na Bohá (Яворів, 1619 *Гав.* 22); коли маеть злодѣй прѣйти и покрасти его стерюгль бы, и не да(л) бы по(д)копати храмины своѣй (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 4); Колѣ поплѣни(т) члѣкѣ што смѣртью карано бытъ маеть, и завѣшонный бѣдетъ на дрѣвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156).

3. (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) коли: И мы и(м) положили ро(к) коли мае(мъ) ты(и) сеножати вѣхати И в тѣ(м) межѣ ими расправити (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); И оу прѣвы(и) днѣ ѿпрѣсочныи. коли пасхоу пожирали. и мовили емоу оученици его. гдѣ хочешь зготовимо тобѣ ясти пасхоу (1556-1561 *ПЄ* 184 зв.); але приде(т) година, коли южь не в' при(т)ча(х) боудоу мовити // вамъ. але яв(н)е ѿ ѿци моемъ повѣмъ вамъ (Там же, 420-420 зв.); Оставьте(ж) тѣды православны(м) дорѣгѣ до велики(х) книгъ скар'жинны(х) показовати, коли в ни(х) и на(и)-

ме(н)шее правды нѣмашь (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.); Отожь въ тотъ часъ, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вильна, 1599 *Ант.* 855); Нѣтъ такого утыця, коли просить сынъ хлѣба, щобъ даль ему камѣнь (XVI ст. *НС* 31); вм(с)... в день ше(с)на(д)цатого февраля... коли ся пово(д) ѓложы(л) абы(с) стороне кубли(ц)кому ничого ѓ того судѣ твоего не (с)тало своимъ слугамъ (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19).

4. (приєднує підрядну частину причини до головної) оскільки, тому що, через те що: коли не хотѣвъ дати славу Богу, покаралъ его ангель Господень (XVI ст. *НС* 3).

КОЛИБА ж. (легка невелика будова) хатина, повітка, діал. колиба: але са вда(л) на поушоу и постави(л) собѣ та(м) колибоу (XVI ст. *УЄ* 29519, 153); коліба: кѣчка з' форостѣ (1627 *ЛБ* 54); *paralia*: огу(м), кущи, колибы (1642 *ЛС* 263).

КОЛИБАТИСЬ див. **КОЛѢБАТИСА**.

КОЛИБАТИСА див. **КОЛѢБАТИСА**.

КОЛИБКА¹ ж. Хатинка, діал. колибка: *casula* колибка (1642 *ЛЄ* 113).

КОЛИБКА² див. **КОЛѢБКА**.

КОЛИ БУДЬ присл. Коли-будь: є(с)ли бы(х) а которѣю кри(в)дѣ вчини(л) пани скепоревои о чо(м) коли бѣ(д) ино што провознайде(т) и в чо(м) бѣдѣ винє(н) тое ра(з) хочю в тепє(р) и поплатити хочю тое все бє(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5).

КОЛИ БЫ, КОЛІ БЫ спол. (зв'язує речення) 1. (приєднує підрядну частину умови до головної) якщо б, коли б: ино тое имене колибы ѡный ѡтчичъ не продалъ, ни на кого бы не мѣло прийти, ѡдно на нас спадкомъ (Володимир, 1533 *АС* III, 448); есть тыжь бол'ше и иных // речіи их же оучиниль іс. которыи коли бы были писа-

ны. ни единой не ѡпоущаючи. дов'нѣмаю иже бы в'весь свѣ(т) не могли в'мѣстити написан'ны(х) (1556-1561 *ПЄ* 442-442 зв.).

2. (приєднує підрядну частину умови з часовим значенням до головної) (із співвідносним словом) якщо б, коли б: А такъ коли бы папежь антихристомъ онымъ головнымъ былъ, николи бы геретикове... такъ вельми на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали, ани штурмовали (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 161);

(із співвідносним словом тогды (тогда)) якщо б, коли б: Коли бы которы(и) с по(д)даны(х)... // будучи то(г) имє(н)я в де(р)жанью... а потомъ хотє(л) бы про(ч), то(г)ды во(л)но буде(т) єму... ѡто(и)ти про(ч) куды хотячы... зо всѣмъ набытемъ своимъ (1566 *ВЛС* 8-8 зв.); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школь и наукъ посполитых розширяти... бо коли бы были науку мѣли, тогды бы за невѣдомостю и глупством... не пришли до таковоѣ погибели (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

3. (приєднує підрядну означальну частину до головної) коли б, якщо б: А ѡтъ тое вежи пошла стена мѣрованаа... и покрытъа жа(д)ного нетъ. И гребени на немъ са порысовали и памети нетъ коли бы были на немъ ѡбъла(н)ки (1552 *ОЛЗ* 168).

КОЛИВА, КОЛЮВА ж. Те саме, що **коливо**: а ѡ(ни) да имаю(т) сѣтворити... на ка(ж)дїи гѡ(д) прѣз вьсєго лѣта на каждїи сѣбота(х) вече(р) пара(с)та(с) и коливѣ (Сучава, 1551 *DIR* "А" XVI, т. II, фотокоп. № 7); В сѣй днѣ, в' сѣбѣтѣ пєрвѣю пѣстѡвъ, чѣдо вѣлце знаменї тое, котѣроєса прє(з) коливѣ, тѣ єст' пшєницѣ варєндю стѣло (Київ, 1627 *Тр.* 273); Кѣливо: Кѣтѣ, Колѣова, пшєни(ца) (1627 *ЛБ* 54).

КОЛИВО, КОЛІВО с. Коливо: братское коливо гро(ш) ке (1607 ЛСБ 1044, 4 зв.); Кóливо ты(ж), тó естѣ пшеніцѣ варѣндю, з' приправою розмайтѣ(х) овоцѣ(в), на пáматѣ оумѣрлы(х) поставлáемо з' причѣ(н) кíl'кѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119); кóливо и свѣчá брацѣкаа и ро(з)давáна я(л)мѣжны быти мае(т) (1623 ПВКРДА I-1, 51); коліво в памѣе(т) ѣсобши(х) коштова(ло) зло(т) 1 и 20 (Львів, 1632 ЛСБ 1052, 6 зв.); вѣ блтарѣ не вносѣ ни кóлива, ни пѣва, ни йно чтѣ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.).

Див. ще КОЛИВА.

КОЛИКІЙ займ. Який: Помысли коликій свѣтъ давный и многѣви(д)ный, стѣи бѣдѣтъ мѣти вѣ цр(с)твѣ Нб(с)номѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.).

Див. ще КОЛКІЙ.

КОЛИКО (цсл. *колико*) 1. займ. (*питальный*) скільки: *колико есте кошоувъ полны(х) зобрали ѡкроуховъ. повидѣли емѣ, вѣ* (1556-1561 ПС 157).

2. У знач. *присл.* Наскільки, як, у якій мірі: И *колико лучше притуплѣнейшу тебѣ быти и иных приобрѣтати, нежели пребывати на высотѣ гор и презирати погибающую братию* (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

3. У ролі *сполуч. слова* (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) а) (*приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної*) скільки: *тог'ды рекль ємоу пила(т). не с'лышиш' ли колико на та высвѣ(д)чаю(т)* (1556-1561 ПС 117);

б) (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) скільки: *на каждое лѣто,... да имаю(т) слѣжити ч(с)тны паракли(с), а за утра летургію, сѣ всѣми попми и дїяконми, колико и(х) бѣде(т), у монастирѣ (Су-чава, 1514 *Cost. DB* 327);*

в) (*приєднує підрядну частину міри і ступеня до головної*) скільки: *Видиш, Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиренного и самоукорного, но все от фарысея... слова отригаеш* (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

4. *част. (обмежувально-видільна)* (*уживається для логічного виділення слова, якого вона стосується*) тільки, лише: *Андшка... дала и лишила сѣ внѣкоу своємоу слѣзѣ нашємоу вѣрномуу паноу Гаврилоу вистѣрникоу сѣ всѣми своїми правими ѡтнинами що колико имал дѣдь єи Михаило Мисич* (1517 *ДВВ I, 7*); *Видиш, Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиренного и самоукорного, но все от фарысея... слова отригаеш* (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще КОЛКО².

КОЛИКОВИДНЫЙ прикм. Багатоманітний, різноманітний: *так' што є(ст) грѣх', и коликovidный, álбо велиорáкій естѣ: якѣ те(ж) што сѣть єгѣ за ѡколїчности, и яковѣе на нѣго лѣкарство?* (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

КОЛИКОЛВЕК *див. КОЛИКОЛВЕКЪ.*

КОЛИКОЛВЕКЪ, КОЛИКОЛЬВЕКЪ, КОЛИКОЛВЕК *присл.* 1. *Коли-небудь: И естли того потреба вказывати коликолвек бѣдет и як княз Федор... мене ѡбошлет, а я, гдеколвек бѣдѣ, маю я до єго Милости єхати* (Пісочне, 1541 *AS IV, 285*); *тáкъ же би(р)чимѣ которые платы на на(с) приходячие коли ко(л)векѣ выбирать буду(т) ро(с)ка(з)уемѣ ва(м) конє(ч)не мети* (Острого, 1577 *ЛОИИК* 52, 1, 1); *Где радость якои анѣ око видало: Анѣ навіть коли-*

колвекъ ухо слыхало (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); ово згбла коли колвекъ нааснѣйшій корблъ Пблскій ѡбиралъ заслѣжбныхъ... и мѣдрыхъ мѣжей на столци Сенаторскіѣ, завше находилъ в' домѣ ПП: Стеткевичовѣ (Київ, 1637 *УС Кал. 5*); маю коли колвекъ тую тилко сто копъ оддати, а не болшей (Луцьк, 1641 *ПККДА 1-1, 74*).

2. Як: Нижли естли бы мѣла волю королевая... за тое имене тыи пѣнязи... намъ отложити и коли колвек... господарини наше на то воля будет пѣнязи намъ оддати (Шумбар, 1538 *АрхЮЗР 8/III, 12*); и(ж) коли ко(л)векъ похотят(т), ѡ мене... тѣю маетно(ст) свою... кѣпити, то и(х) мл(с)тя(м) завжды волно (Вінниця, 1604 *ЛНБ 5, II 4051, 38*); коликѡлвекъ Коло Рыцѣрское, жадало бѣглы(х), в' справа(х) Речи посполитоѣ пѡслѡ(в) мѣти (Київ, 1637 *УС Кал. 5*); вжды коли колвек Бгъ ѡмысл твѣи стали примет, в терпливостях, и вѣрѣ с(т), трвалы (Венеція, 1641 *Анаф. 22*).

КОЛИКОЛЬВЕКЪ *див. КОЛИКОЛ-ВЕКЪ.*

КОЛИКОТОРЫЙ *займ.* Хто-небудь: а если бы те(ж) коликоторы(и) з ни(х) похотель инде(и) где по(и)ти жи(ти),... тогды некто ины(и),... толко фѣндаторы, мещане Лво(в)ские маю(т)... и(х) бѣдова(н)е ѡплатити... грошми (Львів, 1591 *ЛСБ 154*).

КОЛИНКО *див. КОЛЕНКО.*

КОЛИНО *див. КОЛѢНО.*

КОЛИСАТЕЛНИЦА *ж.* Знряд для гимнастичних вправ: *petaurum*, колисате(л)ница, ѡбручь (1642 *ЛС 313*).

КОЛИСАЧЪ *ч.* Гимнаст, акробат: *petaurista(e)*, повразобѣгунъ, колисачъ (1642 *ЛС 313*).

КОЛИСЬ, КОЛЫСЬ *присл. 1.* (у якийсь час у минулому) колись: синанъ баша колись в константинѡполю о нѣмъ пыта(л)

(Острог, 1598-1599 *Апокр. 89 зв.*); нашли въ неи горщикъ ни щимъ а болшей ничего, и написано на стѣнѣ имя: "павел"; знать же то колись, былъ пустелникъ (поч. XVII ст. *КЛ 85*); Ѡ што та твои коханы(и) Пр(о)ркъ... Просилъ колись (Вильна, 1620 *Лям. К. 6*); д̄ (сыкгнать) стары(и) чо(р)-ны(и) пона(д)ламаны(и) в котро(м) колы(с) бы(л) камѣнь (Львів, 1637 *Инв. Усп. 18 зв.*).

2. (у якийсь час у майбутньому) колись: не бѣдете ли коли(с) чинит(и) лѣчбы ведле тала(н)то(в) ка(ж)домѣ з ва(с) свыше повѣренныхъ (Острог, 1587 *См. Кл. 4*); мае(м) мѣти надѣю, и(ж) мы колись та(м) же прійдемъ (поч. XVII ст. *Проп. р. 206 зв.*); зачим и проси(л) п̄ феду(р) абысь му вшець сѣму тую пан колись и ѡ(т)давь (1600 *ЛСБ 840, 1*); нападающаго квалтом не на правѡвѣрно основаный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не постраждет (1608-1609 *Виш. Зач. 204*);

(у якийсь визначений час) якость: а инших мучат, грозят, книгами фалшивыми закидают, книги змышляют, пишут под датою старою писмом старым, якобы колись тая згода трвати мѣла (Львів, 1605-1606 *Перест. 49*); И колись ми тую книжку, силою принудивши себѣ... еси от страха и ужаса в забвение и наступление мыслное пришол (1608-1609 *Виш. Зач. 209*).

КОЛИТВА *ж.* Кількість: Колѣчество: Кѡлкость, колѣтва (1627 *ЛБ 54*).

КОЛИХАТИ *дієсл. недок.* (кого) Колихати, колисати: тии братї(я) мѣли еднѡ се(с)трѣ, именемъ неѡмея тая найпе(р)вѣй вими(с)лила якъ дѣти колихати (серед. XVII ст. *Луц. 529*).

КОЛІСКА *див. КОЛЫСКА.*

КОЛІ¹ *див. КОЛІ¹.*

КОЛІ² *див. КОЛІ².*

КОЛІ БЫ *див.* КОЛИ БЫ.

КОЛІВО *див.* КОЛИВО.

КОЛІЯНДРОВЫЙ *прикм.* Коріандровий: насѣнье коліяндровое бѣло, а смáкъ егѡ ѡкъ бѣлого хлѣба з мѣдомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

КОЛКА *ж.* (*різкий, гострий биль*) колька. Особова вл. н., ч.: Федо(р) Ко(л)ка (1649 *РЗВ* 420).

КОЛКАДЕСЯТЬ, КОЛКАДЕСАТЬ, КОЛЬКАДЕСАТЬ *числ.* Кількадесят: Я Михайло... // держалъ есми ѡтъ колькадесятъ летъ сѣпокойне, гдежъ шѣра мои ...в мене жаднымъ правомъ тоє части не выискали и николи ѡ то со мною в праве не стоали (Мирків, 1539 *AS IV*, 191-192); А тотъ манасты(р) з вечисты(х) часовъ за пре(д)ко(в) н̄ши(х) ѡ(т) ко(л)кадесать летъ и за на(с) сами(х)... бл(с)вниємъ н̄шимъ и послуше(н)ствомъ митропо(л)и кие(в)ское є(ст) (Новгородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1); пн̄ь Ки(р)де(и)... на томъ полю пашню похава(л) и вшелякое збо(ж)є скла(л)... ѡ колкадєся(т) лє(т) дє(р)жалъ, и спокое(м) вживалъ, и ниhto ему того не забороня(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64).

Див. ще КОЛКОДЕСЯТЬ.

КОЛКАС *див.* КОЛКАСЬ.

КОЛКАСЬ, КОЛКАС *числ.* Кілька, декілька: а князь Иван Юрєвич... ѡных людей из ихъ землами ѡт колкас лѣт во в покои держал (Луцьк, 1520 *AS III*, 197); жаловала... Настасья,... на митрополита..., в том, яко бы, з розказаня его милости, врядник ...Пацкевичъ мѣлъ шесть озеръ ихъ власныхъ отчизныхъ..., от колкасъ лѣтъ отняти и держати три озера... на церковъ светого Софея, а други три озера,... на манастыр светого Михаила Выдубицкого (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 38).

КОЛКИЙ, КОЛЬКИЙ, КОЛЬКІЙ, КУЛКИЙ, КУЛКЫЙ, КУЛЬКЫЙ 1. *займ.*

(*відносний*) який: чули есте ызъ сеи причты у сюмъ евангеліи за сего сына блуднаго, якъ бывъ овунъ согрѣшивъ Богу, а Бѣ изъ яковъ любустю, изъ кулкымъ весѣлюмъ пріавъ его (XVI ст. *НЄ* 8); елико, кѡлкѡе (1596 *ЛЗ* 45).

2. *У знач. присл.* Наскільки: Ажъ казду (!) хыжного дяволомъ назвали, кулкымъ бурше ище дѣти его (XVI ст. *НЄ* 205).

3. *У ролі сполуч. слова (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) а) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) який:* У сюмъ евангеліи указуєтъ намъ Христосъ правый путь и образъ приходу его, указуєтъ, изъ кулковъ великовъ славовъ прійдетъ судити (XVI ст. *НЄ* 9); Исъ сего евангелія видиме, кулкую муць дявуль имаєтъ надъ члвкомъ и кулкый глумъ избиваєтъ (Там же, 34);

б) (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) який: и кѡлькаа єсть межи ѡлованѡю и золотѡю ѡсностю рѡзность, тáкъ на(д) тепѣрѣшнюю влáсность тáмъ тáа лѣпшаа боудєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 45); кгды мáєтъ сто, оудвоити прáгне(т), а оудвоивши, вдєсатєро нá собѣ ро(з)мнѡжити стáрає(т)са, и ко(л)каа соўма и йсто, тѡлькій изыскъ привлáщити стáрає(т)са (Там же, 127);

в) (*приєднує підрядну допустову частину до головної*) який: и кѡлькій вѣкъ хотѣлъ бысь положити... // нехáй вѣкъ цѣлый лѣ(т) сто, нехáй и дроугѡе только, áле що(ж) то єсть проти(в)ко вѣко(м)... ко(н)ца нѣ мáючи(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 41-42).

Див. ще КОЛИКІЙ.

КОЛКО¹ *с.* Колісце, кільце: рєє(ст)рѣ меновитє писаны(ѣ) што... ко(л)вєкъ кня(з)

ку(р)пски(и) у неє побра(л)... скрына же-
ле(з)наа... дрѣги(и) ла(н)цу(х) ко(л)чаты(и)
ко(л)ко за ко(л)ко шо(р)ны(м) шма(л)цо(м)
(Володимир, 1578 ЖКК I, 129); тачокъ д̄
едны с ко(л)комъ (Львѣв, 1592 ЛСБ 1037,
11); Притокъ: Кѣлко (1627 ЛБ 100).

**КОЛКО², КОЛЬКО, КУЛКО, КУЛЬ-
КО 1. числ. (неозначено-кількисний)** киль-
ка: тыи именъа первой ей Милости даны
ѡт колкѣ лет, нижли князь Андрей з бра-
тьєю своею... тых именей искали (Кракѣв,
1523 АС III, 252); То пакъ дей, будучи тамъ
у Берестечку через колко дней, никоторо-
го постановленъа зо мъною не вчинивши,
самъ з Берестечъка проч поехал (Луцкъ,
1573 АрхЮЗР 8/III, 269); еще же и пре(з)
а(р)мены по пе(р)вому... звычайу убогое
братъство знапастовивши до те(м)ниці
ѡкру(т)ное на ко(л)ко м(с)цеи посажа(л)
(Супрасльскый монастыр, 1593 ЛСБ 233);
За колко дни оснуется дитя в матери(н)-
ско(и) оутробѣ (серед. XVII ст. Луц. 544);
скільки, як багато: сесѣ рыбареве, Петръ
и Аиздрей, коли пуслушали слово Христо-
во, потумъ кулько рыбы имили (XVI ст. НС
141).

2. (питальный) скільки: и рекль имь
іс колко хлѣбовъ имаєте (1556-1561 ПС
71 зв.); а се ко(л)ко кни(г) и що за кни-
ги (Львѣв, 1579 ЛСБ 1033); дѣля кулько
дѣль треба намъ гораздъ чинити? Дѣля
пять (XVI ст. НС 141); Скажи ми вперед,
на колко се частей они роздѣляютъ? (Виль-
на, 1600 Катех. 9).

**3. займ. (відносний) у ролі сполуч. слова
(зв'язує речення) (з'єднує частини складно-
підрядного речення) а) (приєднує підрядну
частину міри і ступеня до головної)** скіль-
ки: абы есте, взявши Бога на помоч, по-
слуги свои ѡхотне в том намъ ѡказыва-

ли и тым людем неприателскимъ ѡтпор-
чинили, колько вам Бог допоможе(т) (Кра-
кѣв, 1539 АС IV, 198); маю(т) ѡбрати по-
сло(в) свои(х) то е(ст) ѡ(т) ко(ж)дого суду
земьского ко(л)ко и(х) в то(м) воеводст-
ве буде(т) по две ѡсобе и послати ихъ на
сье(м) (1566 ВЛС 2); а мы напишемо дѣ-
рева з ливану, кѣлько тобѣ егѡ будеть
потреба, и спусти(м) егѡ плытамы по мѣ-
рю (серед. XVII ст. Хрон. 293 зв.);

*(зі співвідносним словом у головному ре-
ченні)* скільки: А маеть онъ тамъ з своее
руки корчомъ роздати столко, колко бы
могъ выбирати в каждый годъ по пяти-
десять копъ грошей собе на поживене
(Вильна, 1507 АСПГ 128); Мелники колко
цѣх на каждый тыжден принесут, толко
полугрошковъ мают дати (Кременецъ, 1569
ПККДА II, дод. 558); абы кѣждый инокъ
тѣлко працювалъ кѣлко мѣль силъ телѣс-
ныхъ (Київ, 1625 Кіз. Н. 196);

**б) (приєднує підрядну з'ясувальну части-
ну до головної)** скільки: ношеной коштов-
ных старосведских бѣлых голов — напи-
сати колко шацунком кожда (1558 АС VI,
213); Гораздъ дознавайте, кулко фелю на-
ходиме пѣсту святого (XVI ст. НС 25); так
теж колко са быдла приплодит мает то
врадник на реестръ списати и на личбе
ѡказати (1567 АС VII, 120);

**в) (приєднує підрядну означальну части-
ну до головної)** скільки: Если хочъ испов-
нити, пуйди и усе, кулко маешъ, продай и
роздай убогимъ (XVI ст. НС 21); Кулко
ихъ духомъ Божимъ водить ся, сесѣ суть
сынове Божіи (Там же, 182);

**г) (приєднує підрядну допустову части-
ну до головної)** скільки: а кѣлько бысь те(ж)
собѣ лѣтъ тоуши(в) на се(м) свѣтѣ зажи-
вати розскѣши. я не сподѣваюса тобѣ бѣль-

ше на(д) патьдеса(т) лѣтъ потривавши (Острог, 1607 Лѣк. 38).

Див. ще КОЛИКО.

КОЛКО³ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної) оскільки, бо: але тепе(р) до(с)та(л) лѣпшого послугова(н)а ко(л)ко е(ст) по(с)реднико(м) лѣ(п)шо(го) переми(р)а (II пол. XVI ст. КА 564).*

КОЛКОДЕСЯТЬ, КОЛКОДЕСАТ, КОЛКОДЕСАТЬ, КОЛКУДЕСАТЬ *числ. Те саме, що колкадесять: але предса ставили шапкѣ на колкодесат светков, ѡбаполных сѣседов своих, который томѣ розездѣ и тым границам,... были сведоми (Чернче Городок, 1543 AS IV, 354); вше(д)ши новосе(л)цы... сами сена ко(л)кодеса(т) стого(в) покосили (Київ, 1585 ЛОИИ 68, 1, 27, 3); єдины в' єдиномѣ окрѣгоу лѣта, дрѣгїе в' ко(л)кѣ, ѣные в' ко(л)кѣ десатъ а(ж) и до ста, и далей (Острог, 1587 См. Кл. 1); со(з)навае(т) па(н) по(д)судо(к), яко вла(ст)но(ст) свою ѡ(т) ча(с)у немало(г)[о] де(р)жа(л) чере(з) ко(л)кодеса(т) го(д) (Житомирщина, 1595 ККПС 65); Гдыжъ покой той церковный и єдность вѣры... трѣвалъ презъ лѣтъ // колкодесять надъ сто (Київ, 1621 Коп. Пал. 747-748); А приходїли до того ижъ са ѡ ѡднѣ невѣстѣ колкодесатъ // мѣжѣй забивало (серед. XVII ст. Хрон. 13 зв.-14).*

КОЛКОДЕСАТ *див. КОЛКОДЕСЯТЬ.*

КОЛКОДЕСАТЬ *див. КОЛКОДЕСЯТЬ.*

КОЛКОДЕСАТЬ *див. КОЛКОДЕСЯТЬ.*

КОЛКОКОЛВЕКЪ, КОЛЬКОКОЛВЕКЪ *числ. Скільки-небудь: А кгда черкашени(н) зъ ѡрды ѡтечетъ а колько колвекъ коне(и) выведетъ то ему не маєть быти ѡтѣнимано (1552 ОЧерк. 3. 9 зв.); бо са*

ва(м) таа ѡбе(т)ница стала и дѣ(т)ка(м) ваши(м) и всѣ(м) который далеко су(т) а ко(л)ко ко(л)ве(к) и(х) призове(т) пнѣ бо(г) на(ш) (II пол. XVI ст. КА 11).

КОЛКОКРОТ *див. КОЛКОКРОТЬ.*

КОЛКОКРОТНЫЙ *прикм. Кількаразовий: Яко(ж) за ко(л)ко кро(т)ны(м) упомина(н)ємъ умоцованы(и) пна по(д)судко(в) моцы до права не указа(л) (Житомирщина, 1599 ККПС 183).*

КОЛКОКРОТЬ, КОЛЬКОКРОТЬ, КОЛКОКРОТ, КЛЪКОКРОТЬ *присл. (кілька разів) неодноразово: коли перво сего рѣшане кѣ слѣдѣ земской за врадѣ твоего Волынцамъ было, тогда то, рекѣчи, завжды было з волею корола... и нашою и колкокрот (Краків, 1542 AS IV, 320); клъкокро(т) хотѣль єсми зобрати дѣти твои. такъ якъ же събирає кѣкошь... свои коур'чата, по(д) свои крыла. але вы не хотѣли (1556-1561 ЛЕ 282 зв.-283); Кнегини Матѣеваа Четвертенскаа..., слала по него слѣдѣ своего просечи колкокротъ, абы кѣ ней на Яровицѣ, на вечерѣ ехал (1564 AS VI, 245); также прикладомъ..., монарѣховъ потужныхъ, которые колкокротъ тыхъ костеловъ єдність,... зъ великою пилностью и стараньемъ, оные згоды до клюбу лучили и приводили (Варшава, 1596 АрхЮЗР 1/1, 501); кѣлькокрѣтъ хотѣле(м) з'громадити дѣточкї твое, я(к) кѣкошь збирає(т) пташата свои по(д) крыла, и не хотѣлисте (Острог, 1607 Лѣк. 61).*

КОЛКОНАДЦАТ *див. КОЛКОНАДЦАТЬ.*

КОЛКОНАДЦАТЬ, КОЛКОНАДЦАТ, КОЛКОНАДЦАТЬ, КОЛКОНАДЦЕТЪ, КОЛКОНАДЪЦАТЬ, КОЛЬКОНАДЦАТЬ, КОЛЬКОНАДЦАТЬ, КОЛЬКОНАЙЦАТЬ *числ. Кільканадцять: А к томѣ теж ѡный*

поп повѣдил, иж которыи Татарове, кол-
 конадцат тисач, хотели через его землю
 до Вгер пойти (Краків, 1543 *AS IV*, 351);
 было... въ гумъне(х) зъбожъя на ко(л)ко-
 на(д)цать тисече(и) копъ (Варковичі, 1572
ЛНБ 5, III 4071, 32 зв.); сторожи... до мене
 яко до вра(д)ника зна(т) дали бо(м) бы(л)
 приеха(л) до (д)во(р)ца заче(р)нецъкого...
 та(к) те(ж) и ко(л)кона(д)це(т) товаришо(в)
 моихъ (Володимир, 1575 *ЖКК I*, 58); ве-
 лебный Феодосий..., будучи на епископ-
 ство Володимерскомъ отъ кольконадцати
 летъ, вжо до старости пришо(л)ъ (Варшава,
 1579 *АрхЮЗР 1/1*, 120); яну(ш) ѿстро(з)-
 ки(и)... наславши... ѿря(д)ника своего... з
 слѣдами... дѣрева дѣбовъ ѿ ко(л)кона(д)-
 цать тисече(и)... порѣбали (Вінниця, 1599
ЛНБ 5, II 4049, 122); и трвало то такъ лѣтъ
 колькона(д)цать, кгды (ж) роки зе(м)ские
 не доходили (Київщина, 1600 *ККПС 133*);
 але же его въ томъ сторона заразъ зозна-
 нье оное не реквизиовала, а потомъ зась...
 хоруучи черезъ неделъ колконадъцать,
 прийти не мог(л)ъ, ажъ допюро, пришедши
 трохи до лепшого здоровъя..., просилъ,
 абы его... зознанье принято и до книгъ
 нинешънихъ записано было (Володимир,
 1625 *АрхЮЗР 3/1*, 283); та(к) заразо(м)
 ѿны(и) члѣвкъ... вз(а)л) ложе свое на кото-
 ро(м) ноше(н) бы(л) кольконайцать лѣ(т),
 и пошо(л)ъ додомѣ своего (Височани, 1635
УС № 62, 10).

КОЛКОНАДЦАТЬ *див.* **КОЛКОНА-**
ДЦАТЬ.

КОЛКОНАДЦЕТЪ *див.* **КОЛКОНА-**
ДЦАТЬ.

КОЛКОНАДЪЦАТЬ *див.* **КОЛКОНА-**
ДЦАТЬ.

КОЛКОРИОНЪ *ч.* Назва птаха: collu-
 gio, ко(л)корио(н) птица (1642 *ЛС 123*).

КОЛКОСОТ *див.* **КОЛКОСОТЬ.**

КОЛКОСОТЬ, КОЛКОСОТ, КОЛКУ-
СОТ, КУЛКУСОТЬ, КОЛЬКОСОТЬ *числ.*
 Кількасот: после ѿного еднана пана Гор-
 ностаева большии кривды... емѣ поделал и
 земли его властныи // кгвалтом поотнимал
 и дѣрева бортного ѿ колкосот почерти и
 порѣбати казал (Львів, 1537 *AS IV*, 90-91);
 И к томѣ... людей его ѿ колкосотъ чоло-
 вѣков до именей твоих зашли (Краків, 1543
AS IV, 328); коней моих, Иониних, двое...
 з межи колкусот коней покрадено (Луцьк,
 1583 *АрхЮЗР 8/III*, 410); панъ владыка
 Луцкий..., въ тыхъ именахъ моихъ нема-
 лые почты людей, по кулкусотъ челове-
 ковъ, зъ розными стрелбами, положилъ и
 зоставилъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР 1/1*, 226);
 волощане немировские в дѣброве(х) и ле-
 са(х) дѣрево вшелякое рѣбаю(т) това(р)
 пасу(т) и сена робятъ ѿ ко(л)косо(т) члѣвка
 (Жорнища, 1590 *ЛНБ 5*, II 4047, 18 зв.).

КОЛКОСТЬ *ж.* Кількість: количество,
 ко(л)кѣ(ст) (1596 *ЛЗ 52*); Кѣлкость, колѣт-
 ва (1627 *ЛБ 54*).

КОЛКОСЬ, КОЛЬКОСЪ, КОЛЬКОСЬ,
КОЛЬКУСЬ *числ.* Кілька: и они дей коль-
 кось недѣль тое корчмы не варили для пе-
 реказы поганства Татаръ (Краків, 1507
АЮЗР II, 117); князь Федор... колькось
 копъ грошей к ономѣ имену былъ придалъ
 (Краків, 1539 *AS IV*, 180); А в то(и) мили
 на колькѣсь ме(ст)цахъ репы насеяны и по-
 ля ново выроблены (1546 *ОГ 41*); зъ сере-
 ды на четвергъ, могло быти о пульночи,
 передъ тымъ колкось дней... умыслне при-
 ехавши... до замку Луцкого... зъ... помоч-
 никами... своими... староста Луцкий... //
 ...маетность мою... грабити... казалъ (Луцьк,
 1597 *АрхЮЗР 1/VI*, 157-158); Не ѿ(д)ну
 давность земъскую, але и ко(л)ко(с) дав-

носте(и) земських замовчали (Київщина, 1600 ККПС 151).

КОЛКОСЪДЕСАТ числ. Кількадесят: небожчик кн(а)зь Юрьн заставил был ѡтцѣ его... половинѣ мыта своего... на колкось десат лѣтъ в пѣназех (Вільна, 1566 AS I, 135).

КОЛКУДЕСАТЪ див. **КОЛКОДЕСЯТЬ**.

КОЛКУСОТ див. **КОЛКОСОТЬ**.

КОЛЛЕГА див. **КОЛЕГА**.

КОЛЛЕЙ ч. Те саме, що колегиумъ: Пойді рѣзѣмо(м) до шкѡлѣ до академіи и коллѣієвъ Влбски(х), Латінски(х), и тамъ ѡбачишъ на кштѡлтѣ жрѣдѣль... // ...по-топлѡючи(х) Аристѡтѣла и Платѡна (Київ, 1619 Гр. Сл. 201-202).

КОЛЛЕКГА див. **КОЛЕГА**.

КОЛЛЕКУМЪ див. **КОЛЕГИУМЪ**.

КОЛЛИГОВАТИ дієсл. недок. (стп. *colligowac*, лат. *colligere*) (що) робити висновок (про що): Мы зъ того поровнаня любве Петровы зъ любовью иншихъ // апостоловъ — не владзу и зверхность над апостолами коллигуемо, але то напродѣ, же Петръ... любити Христа похлюбился (Київ, 1621 Коп. Пал. 429-430).

КОЛЛОКОВАНЫЙ дієприкм. (який відділений, відгороджений від чогось) обмежений: протестова(л)се ѡ то, ижъ они... пре(з)рыку Субъ перешовши, которая село Копиевъци старожи(т)ную засобомъ ко(л)локованую граничитъ, важилисе добра и кгрунѣты (Ісаїки, 1643 ДМВН 236).

КОЛЛЯТЕРАЛНЫЙ прикм. Суміжний: просиль, абы тутъ, на то(м) ме(ст)цу, где есть конѣку(р)еньция кгрунѣтовъ ко(л)лятера(л)ны(х)... до припатрѣня се... ди(с)-позици(и) правны(х) приступиль (Ісаїки, 1643 ДМВН 238).

КОЛЛЯТЕРАЛЪ див. **КОЛАТЕРАЛЪ**.

КОЛНЕРЪ див. **КОЛНѢРЪ**.

КОЛНИРЪ див. **КОЛНѢРЪ**.

КОЛНѢР див. **КОЛНѢРЪ**.

КОЛНѢРЪ, **КОЛНѢР**, **КОЛНЕРЪ**, **КОЛНИРЪ**, **КОЛѢНЕРЪ**, **КОЛЬНЕРЪ**, **КОВНЕРЪ**, **КОВНИРЪ**, **КОВНѢРЪ** ч. (стп. *kołnierz*, сѡн. *kolner*, *koller*, слат. *collare*, *collarium*) 1. (деталь одягу) ковнѣр, комѣр: Хамья и Мошко принесли скрыню..., въ которой, коли открыли видѣль есми трупъ: тѣла не было, толко кости чѡловичий, и кошулю на тыхъ костехъ всю цѣлюю, толко колнеръ надодранъ (Луцьк, 1566 РЕА II, 162); князь... побрал(л)... // лисицъ выправны(х) двана(д)цять кѡницъ шесть кольне(р) лиси(и) сѡкня блакитная (1582 ЖКК II, 129-130); фе(д)ко кравецъ взялъ бакгази(и) на ко(л)ни(р) по(л)локтя (Володимир, 1590 ЖКК I, 312); копенякъ новый... чирвонымъ сукномъ добримъ немецкимъ подшитый, безъ ковнира (Володимир, 1599 АрхЮЗР 6/1, 237); манѣты... такъ ся выстрыхнули съ ковнерами высокими,... яко ихъ самъ аутог-антихристъ научивъ (бл. 1626 Кир. Н. 19); фѣрезия чо(р)-ная... хрибѣтами лисими по(д)шитая с ко(л)неремъ великы(м) (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 25 зв.).

2. (прикраса на шию) комѣр: побралъ... кольнеръ перловый, цатками золотыми осажованный (Луцьк, 1563 РЕА II, 126); Монѣсто: Клѣйнѡтѣ котѡрого на шии носатъ, ѡхендѡзство вколошійнее, якѡ ѡбрѣчка, колнѣръ, пѣрла, корѡлѣ (1627 ЛБ 65); ѡбшлѡгѣ: Кѡлнѣрѣ, ноше(н)е (Там же, 149).

3. Особова вл. н.: Иванъ Ко(л)нѣръ (1642 РЗВ 149 зв.); Кѡзма Ковѣиѣръ (Там же, 332 зв.).

КОЛО¹ с. 1. (пристрій у вигляді круга на осі, що використовується для пересу-

вання) колесо: Дела две спижные(ж) о(д)-ное фо(р)мы старосецевские в колода(х) приправлены на простых колахъ (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); Дело спижаемое... старо опещено выстрелялося вжо безъ коль и ложе лихо (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.); ковалевы о(т) возд и ко(л) за(д)них и кованя и кляме(р) з гр(ш) мс (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 44 зв.); ложе и кола окованы добре (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.); коло, колеса, kota (I пол. XVII ст. *Своб.* 29); а той гмахъ бы(л) поставленъ на колахъ презъ чернокнижство, и о(т) два(т)цеті слоновъ зъ камена ритыхъ былъ вожонъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 459 зв.); кола кованые, которыхъ было осмь,... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154); *Образно*: чтыри кола во томъ вожъ сѣтъ, чтыри цноты знакомиты: Первое коло мдрость (поч. XVII ст. *Пчела* 52); *У порівн.*: Всѣ бовѣ(м) рѣчи с часо(м) са о(т) мѣнають, и власне са я(к) кболо тбча(т), высбкѣ на долъ са оуніжоую(т), а нѣзкѣ на гороу са по(д)носатъ (Острог, 1614 *Тест.* 153); *поглядати на заднее кола* — озиратися на задні колеса: Heu, kasztaliane, koronny hetmane, potrzeba nam zhoła jeszcze rametati i pohladati na zadneie kola (1648 *П. про Пот.* 201).

2. Перев. мн. кола. Віз, діал. колеса: видели // есмо... по стергахъ слѣди и колеи великие, што до тяхъ... гумень дворныхъ... тые збожа поотвожоно, и гумно якъ у Киверцахъ, такъ и у Вишневи въ стоги поскладано, которые гумна, за оказанемъ ихъ тыми колями (!) приехавши, намъ... осведчено (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161-162); воѣнныи инструмента, которыи на колахъ привезли были варвари на взѣтъе мѣста, всѣ огню на спалѣнье о(т)-дали (Київ, 1627 *Тр.* 662).

3. (деталь механизма для передачи руху) коло: Млынъ замковы(и) по(д) местомъ на реце лдгѣ з двема колы направенъ добре (1552 *ОВол. З.* 196); И того жъ дей часу, приехавши до млына ихъ Микулинского, греблю роскопали, млынъ порубали, кола поломали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); видилемъ млынъ тамошний Охматковский барзо спустошальный, въ которомъ коль три (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 445); **коло валное** — пристрій у млині для валяння сукна: Фило(нъ) стрыбы(л)... о(з)на(и)мую... и(ж) ми досы(т) дчини(л) за побо(р)... па(н) ва(в)ринѣ(ц)... о(д) кола ва(л)но(г) о(д) ступно(г) одно(г) золоты(х) по(л)ски(х) два и гроше(и) два(д)ца(т) по(л)ски(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); **коло вѣтрное** — лопаті вітряка, крила: не мина(и) скорого(н)це(м), яко пѣстое коло вѣтрное, оцѣма пробѣгаючи о(т) мѣста // на мѣсто вперѣ(д), писа(н)ного але застановла(и)-са... о лъжи и йстинѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.-203); **коло мельное** — жорновий камінь у млині: Млынъ дво(р)ца кокоревьского две коле а въ дѣнаеве три кола мельчихъ а четве(р)тое стѣпное (1552 *ОКр. З.* 151); **коло млынное** — (вертикальне коло-привод у млині) млинове коло: че(м) са ты смѣ(ш) зъ інока, и(ж) онъ не оумѣ(т) с тобою говорити, и тра(к)товати // я(к) пѣстое коло млы(н)ное крѣтачи а выворочаючи бѣ(з)пожито(ч)ный то(т) языкъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.); **коло млыновое** — те саме, що **коло млынное**: взяли... косъ до кошени травы две по грошей десети, оскордовъ до млына два, веретено до кола млынового, серповъ два (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); **коло мучное** — жорновий камінь для помелу зерна на муку: При тяхъ людехъ и при корьчме бро-

варъ, зъ форошту роблений, солодовня, озница и виньница, ставокъ и млынокъ нижный, въ немъ коло одно мучное (Луцк, 1589 *АрхЮЗР* 6/1, 202); **коло солодовое** — жорновий камінь для помолу солоду: А половицѣ того млына два кола солодовые г(с)дрѣ его мл(с)ть на томъ со(и)ме прошѣломъ на место отъдати рачиль (1552 *ОЛЗ* 180); **коло ступное** — пристрій у млині для очищенія зерна: на ме(ст)це светое Манасты(р) Густы(н)ский в селе Ва(л)ках пре(д)нейший Ко(л) две млыновы(х) ѡ(д)но ступное, а другое мучное, с которы(х) вымеры на пожито(к) Мана(с)ти(р)ский маю(т) ити (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1).

4. (*замкнена крива*) коло: цыркель ѡ(т) крѡпки албо ѡ(т) тѡчки, или ѡ(т) пѣнкта починаючи, и ѡколо ѡбѣрненъ кѡло досконалое чіни(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275); На чѡмъ и ты шванкѡючи вымышлѣешъ, йжъ если з' ѡца похѡди(т), тѣды к' Снѣ перехѡдитъ, и ѡ(т)тѡла знѡвѣ к' ѡцѣ, и тѡкъ вкрѡгъ рѣшаючися, досконалѡю чини(т) Стѡю Тр(о)цѣ, котѡрѡю и кѡлѣ цырклевомѣ прировнѡти не лакѡеся (Там же, 280); припомни себѣ кѡла ѡныє, котѡрїє видѣ(л) езеке(л) пр(о)ркѣ тѡкъ звязѡныє з собѡю, же ѡдно бѣ(з) дрѡгого не было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265 зв.); Ѡкружѣнїє: ѡколе(н)є, ѡчеркне(н)є, в' кѡлѡ ѡколе(н)є, кѡла в' кѡло учинє(н)є (1627 *ЛБ* 151);

(*шлях руху небесного тїла*) орбїта: Зодїакъ є(ст) ѡкроугъ, або кѡло на нѣѣ, на котѡрыхъ сѣтъ, дванѡдєса(т) знѡмень в'кроу(г) (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.).

5. (*частина площини, обмежена кривою у формї кола*) коло, круг: Рїмланє ѡкрѡгло, ѡко коло свѣтъ... и до тыхъ часѣ такъ малюю(т) (поч. XVII ст. *Пчела* 29);

нїмб, ореол: оубирь его бѣлый ѡкъ снѣгъ, а вѡлосы головы его ѡкъ вѡлна чїстаа... кѡла его ѡгѡнь палаючїй (Острог, 1607 *Лѣк.* 52).

6. (*диск небесного тїла*) круг: Алє и слнчне горѡчеє кѡло прѡмен'ми бли(и)стѡетъ, заты(м) и самѡго ѡснѡсѡющаго свѣтъ бывѡетъ (Львїв, 1591 *Просѣ.* 65); бо(з)скїй нѡ то бы(л) рѡска(з)... абы незмордовѡн'нымъ прѡдкы(м) бѣго(м) ѡ(т) бѡ лин'їй половїцѣ с'фѣры албо кѡла прѡтївѣ солнєчному ѡвѣдѣчи ѡпартюса: котрїй мѣсаць на тры цѡлыє годїны по(д)па(д)ши по(д) слнцє спѡкѡемъ моу почекѡти спрѡвїль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

7. (*ззаряддя тортур*) колесо: заставлѡетъ дїѡво(л) пѣршѡю стѣнѡ на хр(с)тїѡны, и(з) мкї хвѣ якъ // вымыслїти бѣды. сажѣна до те(м)ницѣ желѣза ѡстрый кѡсы, нѡгты до драпана... кѡла до ламѡна кѡстїй (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 146-146 зв.); **на коло бити** — колесувати: Далъ его милѡсть войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); **на коло всадити** — те саме, що на коло бити: тѣды преречѡный панъ Бѡкгуцкїй... намовившїсе єдностѡйне сѣ товаришами своими,... прѣзъ чтыри дни, ѡко ѡкихъ злочинѡвѣ на коло всадивши, вѣ подошвы кїями били (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 233).

8. (*прикраса у виглядї круга*) кїльце: Коло сребренное позлотистое (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 7); Коло великое золотое до поѡса с каменем дорогим и з шмалцы розмѡнтными (1558 *AS* VI, 214).

9. З'їзд, зїбрання, збори: Такъ же деѡло на день зъезду... Туѡ обмѡву его милѡсть, кѡды княжа вѣ коле поведїль, тымъ вси были ображєни людскимъ повожєньемъ (1596 *МИВР* 66); Затымъ жалѡватїсе (па-

нове послове) на его милость почали, ижъ ...собе противные сажки чинить, заказанные правомъ посполитымъ, кгдажъ кола жадного и маршалъковъ въ нихъ чинить се не годить (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 192); озна(и)мдемъ же(с)мо самы... в' Галичу на се(и)микѣ не были, але на мѣсце свое слали(с)мо его м(л) П: Анѣдрея... и ѿ(т)-ца Негребе(ц)кого, абыса пи(л)не прислѣхали препосиции по(с)ла... Если ѿ то(м) змѣнку бѣдѣ(т) чинити в колѣ (Путятинці, 1636 *ЛСБ 532*); коло духовное — збори депутатів духовенства: Въ чимъ се,... обывателемъ соленигеръ осветчами и оповедами,... Нестеръ Козминичъ, екзарха митрополии Киевское, именемъ всего кола духовного, рукою (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/1*, 528); коло енеральное — спільне засідання сенатського і земського урядів: Обещал его поставити до даня sprawy о собѣ, але не приватне, только до кола енерального, где бы сенат и послове земськіе всѣ того слухали (Львів, 1605-1606 *Перест. 37*); коло рыцарское (рыцарское), рыцарское коло — збір послів на сеймі: в инъструкци ихъ милостямъ // паномъ посломъ, якобы о знесенъ инъфами на панах поборцахъ о ретенъта отрыманое старатися злецоно, на што отъ всихъ их милостей в коли рыцарскомъ позволенъя не было (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 92-93); Староста Маршалекъ Кола Рыцарского... подалъ... Лявдѣмъ зъго(д)не ѿ(д)... Обыватело(в)... на Се(и)микѣ Елекъцые Депѣтацы(и) ѡхвалоное (Житомир, 1650 *ПВКРДА II-3*, 42); нехай кінет окомъ на Рыцарское кболо, мнѣгимъ та(м) прислѣхаетъса ПП: Стеткѣвичѡмъ (Київ, 1637 *УС Кал. 5*); коло сенаторское — сенатський уряд: на (з)ѣезде ншо(м) виленьско(м)...

яко его мл(ст) ѡтець а(р)хиепископъ... такъ те(ж) и мы с кола ншого сенато(р)ского и с кола рыце(р)ского шля(х)ты бра(ть)и ншое немало до то(г) бра(т)ства це(р)ковного ѡписалисе есмо (Оліта, 1591 *ЛСБ 185*, 1).

10. *Перен.* Плеяда, когорта: Завитайте южъ до насъ на Тридмфъ весѣло: Вы ѿ Мѣзы, з' Парнасѣ пресвѣтлоє кболо (Київ, 1632 *Євх. 303*); Тамъ едностайне, прѣдко завитайте; Архїерѣа на ѡрѡнѣ витайте: Где засѣлъ в' кблѣ споражати своѣ Дѣховѣнства рѣѣ (Львів, 1642 *Бут. 7 зв.*); теѡлібгїа... в кблѣ филиѡзѡфско(м) вакѣ, А поѣтати; и выбѡрними бракѣе (Чернігів, 1646 *Перло 9 зв. нenum.*).

11. *Перен.* Доля, життєвий шлях: Хтѡжбы мене щасливимъ, намѣнилъ в' той мѣрѣ. Бы... мѣзъкою трѣбъ, бѣбновъ, хѣти додавано: А на томъ бы сходило, жеса рѣшитъ згбла Страшно было, достатъса несмертныи кбла (Вильна, 1620 *Лям. К. 19*); Не хотѣлемъ помнѣти по всѣ мои часы, На тѣи ѡстатнїи кола, и невчасы (Київ, 1622 *Єак. В. 49 зв.*); Взыйдѣте всѣ днѣсь Сїѡнскїи зѡри, ѡмѣвши тѣмность в' Роксоланскомъ мѡри... // ...Тадъ вамъ бѣдетъ тїхою пристаню: В быстрымъ плыва(н)ю. Тадъ вамъ кболо ѡбѣрнетъ до нба Емпирийского. и приведѣтъ до Фѣба (Львів, 1642 *Бут. 8 зв.-9*); коло щаста — колесо щастя: тоутъ за(с) всѣ(х) црѣй цра іс х(с)та вїдимо котѡрий... тепе(р) в та(к) велїкы(х) гѡнора(х) боачїса абы кболо щаста не переверноулося, и его до ѡстатней зневаги не привело (поч. XVII ст. *Проп. р. 84*); фортуны кола — колесо фортуны: Так са проудко фортоуны кола обертают сцѣптры в ярмо, достатки в не(д)зоу ѿ(т)мѣняю(т) (Венеція, 1641 *Анаф. 22*).

12. У знач. присл. Колом; по колу, кругом: Тепёръ те(ж) философове видимо правдѣве оное слнце, котброе всходитъ, коло(м) ходи(т), котброе заходи(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 202 зв.); и для того, жебы ве (з)божу шко(д) не чинили, ѡбъе(ж)-джають коломъ (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

♦ **пойти своимъ колом** — відбутися своєю чергою: то собѣ кѣ воли... нехай бу(д)то поправѣли што пре(д)са пошло яко бы свои(м) колом кромъ тыхъ дню(в) де-сати (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.).

КОЛО² *прийм.* (з род.) 1. (виражає просторові відношення) (вказує на об'єкт, поблизу якого що-небудь чи хто-небудь знаходиться або щось відбувається) коло, біля: Поченши ѡт край Дѣброви... прости къ селоу на єднѣ грѣшѣ знаменанѣ... коло тои грѣши могила, ѡтголѣ... на копанѣ могилѣ (Ясси, 1508 *ДВВ* I, 3); Нижъли коло замъкѣ слоновъ жа(д)ного не(т) и воды на обла(н)ка(х) нетъ ѡ(д)но в корыта невелики(х) (1552 *ОЖЗ* 118); А коли былъ са(м) єдинь. пытали его тыи которыи коло него были... ѡ при(т)чи (1556-1561 *ПС* 139 зв.); тотъ зацный мужъ..., Въ поляхъ дикихъ коло шляховъ Муравскихъ татаръ длавиль (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Якубъ Пе(т)ро(в)-ски(и)... зе(з)налъ и(ж) ѡ(н)... былъ в леса(х) и бѣда(х)... Коло реки де(с)ны (Чернігів, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 112); в ты(м) же року... новинѣ было принесено ѡ(т) заходѣ же... коло Рыму много мѣст... позападало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176);

(вказує на об'єкт, з усіх сторін якого що-небудь відбувається) коло, навколо: Кроўжи(т) яко ль(в) коло всего свѣта. кого бы могль поглотити и привести в неволю свою (XVI ст. *УС* № 29519, 37); зѣвше ѡб-

зирѣйса кѣло себѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 301).

2. (виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкт, на який спрямована дія) коло: Хрисѣсто(м)... Пйшѣчи... ѡ забобѣна(х)... ѡ шѣптахъ коло дѣтѣй,... мѣвитъ: Потрѣбенъ єсть дитѣти крѣсть кѣ стережѣню его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 78); потомъ, видячи южъ подпилого пана, теды коло него штукаю зайдуть, попытають, яко ся вашмосцъ, мосцѣ пане, подпѣсуешъ, и заразомъ каламаръ подставятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 20);

щодо, стосовно: што са дотычет такое ѡбмовы и прычин, которые нам коло того через лист свой даеш, // ино княже старосто, того Твоей Милости не потребдо нас писати (Краків, 1538 *AS* IV, 163-164); ты зволившиса з нимъ ѣчинили есте бы(ли) певное постанове(н)є межѣ собою коло ро(з)делу ты(х) имене(и) (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); мѣли поведае(т) тыє люде кролики а(л)бо старо(с)ти свои, которы(х) ѣставо(м) были послушни, ролю справовали, и коло купе(ц)ства роздѣмѣли (1582 *Кр. Стр.* 57); Коло чого в мл(с)ть вси намовившисе того посла(н)ца мое(г) з ведомо(ст)ю и писане(м) ѡ(т)правити ра(ч)те (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213);

(вказує на об'єкт чийого-небудь заняття) коло, при: тогдым мѣсил за тою чєладю єхати и до леса их ѡтвести и жбы са вже таа работа не мешкала, // кгды вже Пан Бог карност на мене пѣстил коло работы Вашей Милости (Степань, 1544 *AS* IV, 412-413); напмнѣ(л) и(х) до робо(т) се(л)-ски(х), абы єдны зе(м)лю справовали,... дрѣгые коло бчо(л) абы ся бавили (1582 *Кр. Стр.* 54 зв.); хлопу(м) що коло вина робили дале(м) к̄ и д(в)а гро(ш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 5 зв.); Анѣбнинъ...

вѣдѣлъ вдовѣ з трѣма цѣрками пѣннами, а всѣ бѣли ѡдѣртыи, и бѣсы, а пилно коло кѣдѣлѣ для поживлѣна своѣго рѣбили (поч. XVII ст. *Пчела* 2); тесли що направла(л) коло ры(н)ны фг. 28 (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1054, 3).

3. (*виражає кѣлькѣсні вѣдношення*) (*вказує на приблизну кѣлькѣсть чого-небудь*) бѣля, бѣзько: А кѣдѣ тѣкъ по... гора(м) чернцѣвъ находачѣ бѣючѣ, мордоуѣчи, коло пѣти тѣсачѣй и бѣлшей дѣшѣ невѣнны(х) вѣгубили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 55); панѣ Чесѣковѣски(и),... вѣперед(д) вѣ бубонѣ на фѣлисы, которыхѣ подѣ его реименѣтомѣ было коло двохѣсотѣ, ударити росѣказавѣши... на шѣкуту... панее Зофии (Володимир, 1627 *ТУ* 279).

4. (*виражає часовѣ вѣдношення*) (*вказує на неточний час подѣй*) напередоднѣ: якосѣ коло светого Михала прошлого,... почали о собе вси люде радити (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617).

КОЛОВОРОТЪ¹ ч. (*вантажопѣдѣймальний пристрѣй*) коловорот: Колодезѣ в замкѣ с коловоротомѣ глѣбини иѣ сажонѣ (1552 *ОЧерк.* 3. 4).

КОЛОВОРОТЪ² ч. (*ворота*) коловорот: Того жѣ дня скоро с того се(л)ца у коловорота вѣежѣдчаючы по(т)кали насѣ люди великого кня(з)ства... и насѣ вели (1546 *ОГ* 44 зв.).

КОЛОВРОТОКЪ ч. Прядка, *діал.* коливорот, коливорѣт: и тѣе еѣ мл(ст) мѣнила жѣ... и(х) не ѡ(т) княза маю але ѡ(т) дочки своѣе... го(р)шо(к) медены(и) ѡди(н) коловрото(к) ѡде(н) (1578 *ЖКК* I, 122).

КОЛОДА¹ ж. 1. (*стовбур зрубаного дерева*) колода: колко будѣтъ в суднѣ колодѣ, або осмаковѣ, тогды онѣ подлѣ ихѣ повѣданѣя маѣтъ в нихѣ мыто поколодное брати отѣ колоды по грошу (Кракѣв, 1511 *АЛРГ*

148); а три коло(ди) по(б)раны ѡ(д)но мѣ(ст)ца зна(т) гдѣ лежали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19); ножѣ дей тот жонка Олена у сеняхѣ за колодою нашла кривавый (Луцѣк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384); А пото(м) е(г)... ѡкру(т)не ки(и)ми... били мордовали... видѣчи жѣ ю(ж) тѣхѣ в не(м) не(с)лиха(т) было зволо(к)шы з дороги в ли(с) межѣ колоды ѡкинули (Овруч, 1645 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); *У порѣвн.*: якѣ колода увес опух и кровию сплыноул,... жупанѣ кармазыновый, в котором ходил, на кавалки на немѣ киями побили (Луцѣк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537);

перен. перешкода: А тутѣ маѣмѣ тую нещастливую колоду, которая завалила дорогу до того синоду, которого былѣ его королевѣская милосѣтъ зѣ добротливое ласки своеѣ позволити рачилѣ (Вѣльна, 1599 *Ант.* 653).

2. (*обрубана частина товстої деревини з видовбаною серединою, який використовують як вулик*) колода: Якѣ же и знакѣ на той сосне на колоде, клеймо панее Федоровое Пузовское, а вѣ немѣ // клеймо панее Абрамовое Пузановское, презѣ бортника панее Василевоѣ Вѣрѣбское положоное, знашли есмо и оноѣ тыми жѣ возными освѣтчили (Володимир, 1608 *Ив.* 289-290).

3. (*станок для ствола гармати*) лафѣт: Дела (двѣ) спижѣнные(ж) ѡ(д)ное фо(р)мы старосвѣцѣкие в колода(х) приправѣлены на простыхѣ колахѣ (1552 *ОЛЗ* 157 зв.).

4. (*дерев'яні кайдани*) колодки: Елтухова сына безвинне збили и в колоде его час немалый держали (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); в колоду посадити (кого) — забити в колодки: Вне(т) мѣща(н) зацны(х) в колодѣ посажоно (1636 *Лям. о приг.* 11).

5. Особова вл. н., ч.: колода а(н)дре(и) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5. 11).

6. Мікротопонімічна вл. н. Колода: тая река привела на... плесо на то(и) же рече нареченое колода (1546 ОГ 27).

Див. ще КОЛОДИНА, КОЛОДКА.

КОЛОДА² ж. (міра місткості рідких і сипучих тіл) колода: И кн(а)г(и)ни Михайловаа рекла пере(д) нами князю Андрѣю, штож сорокъ дворищъ болши (ємѣ достало са) трех а пол колоды медѣ (Кошир, 1502 AS I, 147); коли котории мешчане киевский привезуть жита рекою або сухимъ путемъ, тогда бырано на кляшторъ отъ колоды по грошу (Краків, 1511 АЛРГ 148); Листъ князя Федора Андреевича Володимирского о две колоде меду (Київ, 1554 КМПП I, дод. 13); овса за сеси год семьдесят колод (Луцьк, 1568 АрхЮЗР 8/III, 62); панъ Радого(ст)ски(и) тые по(д)воды, на которы(х) было пшеници коло(д) лво(в)-ски(х) двана(д)це(т), заграбивши,... на пожито(к) сво(и) ѡбе(р)ну(л) (Володимир, 1613 ТУ 254); а жыта колода по золоты(х) кѣд (серед. XVII ст. ЛЛ 167).

КОЛОДЕ с., зб. Колоддя: На све(р)нахъ и горо(д)нахъ колья и каме(н)а и коло(д)я достатокъ (1552 ОЖЗ 116); и проси(л) мене па(н) гнево(ш)... ѡ при(д)а(н)є возно(г) на ѡ(г)леда(н)є поруба(н)я тое со(с)ны и побра(н)я коло(д)я на лучину (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 19).

КОЛОДЕЖНЫЙ див. КОЛОДЯЖНЫЙ.

КОЛОДЕЗЪ див. КОЛОДЯЗЬ.

КОЛОДЕЗЬ див. КОЛОДЯЗЬ.

КОЛОДИНА ж. (стовбур зрубаного дерева) колода: Каме(н)є слоны а колодины кѣ ѡбороне на бланъкахъ и вежахъ (1552 ОКЗ 34 зв.); Колодинъ колья и каменя кѣ

ѡбороне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 ОВін. З. 131 зв.).

Див. ще КОЛОДА¹, КОЛОДКА.

КОЛОДКА, КОЛОДЪКА, КОЛОТКА ж. 1. (висячий металевий замок) колодка: Видилисмы... двери // розламано и розрубано, завѣсы и ретязи, прибой съ колодками, тое выдерто и взято (Луцьк, 1557 АрхЮЗР 1/I, 160-161); за коло(д)ку до ма-настыря по(л)сема грбша (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 5 зв.); За коло(дкѣ) дале(м) гро(ш) ѡ (Львів, 1607-1645 РДВ 33); Колодъки, замъки... пограбили (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 103 зв.); замок. колотка claustrum (I пол. XVII ст. Сем. 26); у Матиаша, слюсара замъкового, взяли пару банъдолетовъ ...колодокъ двадцать (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 6/I, 569).

2. Те саме, що колодина: На бланкахъ кѣ ѡбороне каменя з возъ только ко(л)я дѣбового со два возы колодки чотыри слонковъ ѡколо замкѣ при стенахъ осмѣдеся(т) (1552 ОЧерк. З. 5).

3. (дерев'яні кайдани) колодки: Я дей зашла за пани Бабицкой двор, стала і чула есми крыкъ же там // когос на рынку перле колодками (Бориспіль, 1615 АБМУ 11-12).

4. Особова вл. н., ч.: Кирило коло(д)ка (1649 РЗВ 65 зв.).

Див. ще КОЛОДА¹.

КОЛОДЪКА див. КОЛОДКА.

КОЛОДЪЗЬ див. КОЛОДЯЗЬ.

КОЛОДЪЙ ч. Колісник, діал. колодій: сї по(л)мѣ(р)ко(в) ѡ(в)са гр(ш) м̄ по(л) ӣ ...сте(л)махѣ и колодѣю (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 10); vehiculari(us), возота(й), колодѣй (1642 ЛС 408).

КОЛОДЯЖНЫЙ, КОЛОДЕЖНЫЙ прикм. у знач. ім. Колодязник. Особова

вл.н.: Андрѣй Колодя(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 420); Иванъ Колоде(ж)ны(и) (Там же, 402 зв.).

КОЛОДЯЗЪ *див.* **КОЛОДЯЗЪ.**

КОЛОДЯЗЪ, КОЛОДЯЗЪ, КОЛОДАЗЪ, КОЛОДЕЗЪ, КОЛОДЕЗЪ, КОЛОДЪЗЪ
ч. 1. Колодязь: Шинъ двесте и сорокъ... ла(н)цѣхъ до колодеза сажонъ лѣв (1552 *ОКЗ* 34); колодезь в замкѣ с коловоротомъ (1552 *ОЧерк. З.* 4); Быль тыжь тамъ и колодазь (1556-1561 *ПЄ* 353); колодязь, домокъ малый (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 206); выйшовъ Иисусъ измежи жидувъ и пришовъ ико колодязи (XVI ст. *НЄ* 62); Если бы хтѣ ѿ(т)ворилъ колодезь и выкопалъ, а не накрѣилъ бы егѡ а впалъ бы в негѡ вѣль а́бо осель: пánъ колѣдеза ѿ(т)дасть заплáтѣ быдлате, а што здѡхло егѡ бѣде (серед. XVII ст. *Хрон.* 99); *Образно:* таа вода котороую я да(м) емоу боуде(т) в немъ колодазь живои воды текоучои в' живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПЄ* 354 зв.); ѡтвори(л) колоде(з) пропа(с)ти и вышо(л) // ды(м) с колодеза якобы с печи великое и затмилося солныце и повѣтре (XVI ст. *КАЗ* 618-619).

2. (*джерело зі зрубом із колод*) колодязь: а там дубровою до колодеза, едучи теж дубровою аж до Лисихъ Язвин, где ест граница (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 13); у складі мікротопонімічної вл. н. **Витовтовъ колодезь** — назва джерела: усыпали есмо копцовъ четыре, мимо Витовтовъ колодезь, над которымъ копець усыпали есмо (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

3. Глибока яма з тунелем: присылал до нас слѣжебника своего..., абыхмо дозволили тобѣ дом поставити... против кѣхни нашое на колодазищи, гдѣ старый колодазь был для вбежища ѡт поганства Татар (Краків, 1512 *AS* III, 100); И трѣ(д)но вельми ѿ

водѣ з великимъ коштомъ можетъ бы(т) колоде(з) або пота(и)никъ до речъки (1552 *ОЖЗ* 117).

4. Мікротопонімічна вл. н.: от того врочища колодеза повели нас дубровою к горѣ Псам (!) аж до врочища Лисихъ Язвин (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 14); И держу то о немъ, ижъ помнили на иншіе ласки и добродѣйства мое... даньемъ до уживанья добръ церковныхъ... Жабка, Колодеза и Губина, которые... держачи вшелякіе пожитки зъ нихъ спокойне оубиралъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 232).

КОЛОДАЗИЩЕ *с.* Місце від глибокої ями з тунелем: присылал до нас слѣжебника своего..., абыхмо дозволили тобѣ дом поставити... против кѣхни нашое на колодазищи, гдѣ старый колодазь был для вбежища ѡт поганства Татар (Краків, 1512 *AS* III, 100).

КОЛОДАЗЪ *див.* **КОЛОДЯЗЪ.**

КОЛОКОЛЬ *ч.* Дзвін: чого если самъ не слышалъ Филялете, не тверди того, жебы потомъ на (таковые) повести твое хто не зазвонилъ въ такой колоколь, што на баламуты звонятъ (Вільна, 1599 *Ант.* 933); *Kolokol: dzwonek: cymbal* (Жовква, 1641 *Dict.* 63); *persica...* мѣдянь звонецъ, колоколь (1642 *ЛС* 311).

КОЛОКЪ *ч.* Кілок: и оповедал перед ними, ижъ дей его в дому его, сплячого... ножемъ его власнымъ голелным, который уставичне у светлице на колку... вишывалъ, у горло сколото (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373); *Образно:* оутврѣжбный завѣшу коло(к) ѡный або пáликъ на мѣсцѣ вѣрны(м), и завѣса(т) нá не(м) всѣ вшелáкю слáвѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 293).

КОЛОМУТНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* **коломутное перен.** скандальне, -ого, пікантне, -ого: *Skázemo wam mnoho dobroho*

Wilmi smácznoho y kolomutnoho. O Mikity poru borodatóm! (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 1).

КОЛОМУТЬ ч. Каламуть: в которо(м) ты(ж) то мори оуганаемоса яко рыбы в коломѣтъ една дрѣгоую имаючи и пожираючи (XVI ст. *УИ* 1911/10, 96).

КОЛОМЫЄЦЬ ч. (солевар або житель м. Коломиї) коломиець. Особова вл. н.: по(д)даные... арте(м) коломыє(ц) трофи(м) чорны(и) ста(с) ма(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 27); слѣги... // ...кгва(л)товъне пограбили... ѿ Яцька Коломы(и)ца... ѡвъса чоты(р)надѣца(т) копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); Ю(с)ко Коломыецъ (1649 *РЗВ* 193).

КОЛОМЫЙЧИКЪ ч. Помічник солевара. Особова вл. н.: Процикъ коломы(и)чикъ (1649 *РЗВ* 202).

КОЛОНИЯ ж. (стп. kolonia, лат. colonia) (поселення людей на певній території) колонія: панъ Каменацьки(и)... протестова(л)се ѡ то, ижъ... панъ Прилуцьки(и) ...пре(з) реку Собъ переше(д)ши, которая кгрунѣты христановские з добра кошыловскими граничить, важылисе... // габиле(м) рационемъ мети не могучи,... колоние садити и леси пустошити (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 251-252).

КОЛОСЕНЧИКИ мн. (жителі м. Колоси) колосяни: и Пáвель С̄т̄ый... // ...мáтици вѣннѡй кѣбокъ ѡживлáючій пѡлный испѣвши, и Б̄ж̄ю волю познавши по достáткѣ, до Колосѣнчи(к)о(в) пѣшѣчи прикázе(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 200-201).

Див. ще **КОЛАСЯНЫ**.

КОЛОСОКЪ ч. Колосок: Бѣршти(н) прирѡжѡны(х) рѣчїи пѣсари свѣ(д)чатъ, ижъ всѣ коло(с)ко(в) рѡжáй до себе та(г)не(т), ѡпро(ч) василѡ(к) зѣла (поч. XVII ст. *Проп.*

р. 58 зв.); Сѣчець: сѣчѡкъ, запорѡшка, колосокъ, порошокъ, или галѣзка, голцá (1627 *ЛБ* 125); *У порівн.*: Стáвѣтимьса оумѣслили пре(д) персѡнѣ цнѣю Твою, ѡ ѡ(т)че, и прáцѣ тѡю тѡ малѣю, якъ пѣршїй мѡй Колосокъ, нерѡ(д)ного жнѣва, Котрѡго в' невмѣѣтность ѡбфѣита є(ст) нѣва (Київ, 1618 *МІКСВ* 16).

КОЛОСЪ ч. 1. (злакові суцвіття) колос: Вѣ ѡно то время, ше(л) іс̄ в' соубѡты сквозѣ сѣянїа. оученици же єго были голод'ны. и почали трѣгати колосы, и ясти (1556-1561 *ПЄ* 55); зѣрно пшеничне впа(д)ши в' зѣмлю, кгды обѣмре(т), мнѡгїй ѡвоць чїнитъ. мнѡгозѣрный и оздѡбный колосъ оурастѣвши (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119); и якъ з' пѡль и з' збѡжъ дойзрѣлыхъ гды кто зобрáвши кѡлосы Б̄г̄ на офѣрѣ принѡситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 292); вѣдѣль єсмь сѡнѣ. Сѣмь кѡлосѡ(в) вырѡстáло и з стѣбла одногѡ, пѡлныхъ и велмї ѡздѡбныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.).

2. *Перен.* Духовна пожива: Нѣва гды пожáта бѣдетъ, зпорожнѣт'са... а Пѣсмо хо(т) на кѡжды(и) днѣ пожинáе(т)са, кѡлосы выкладáючихъ єгѡ не оуставáю(т) (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123); Пристѣпѣм' тѣды до тои Нѣвы: и тѣи бѡрозны живот' чїначїи, прїйемъ, и пѡжнем' ѡ(т) нѣи кѡлосы живота, слова Гá н̄шегѡ Іс̄ Х̄а (Там же).

3. *Перен.* Здобуток, дорѡбок: Не взгоржáючи прáцею слѣгї твоѣго, Малый кѡлос оубѡгого жнѣва моѣго: Прїйми ѡ(с) Архїерѣю Велїкїй знáчный (Львїв, 1616 *Бер. В.* 66); Тебѣ вѣр̄номѣ, и ро(с)сѣдномѣ пнѣ и добродѣви моѣмѣ ѡфѣрѣю и полецаю; с пѣрвои сѣáтвы моѣи жнѣва д̄хов'ного малый кѡлосъ чїстои пшеници посылаю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 нenum.).

4. *Перен.* Справжній християнин, вірний: на(с) плѣвы, и кѣлосы, то(т) кáмень тепе(р) на нѣса возне(с)шиса..., до себе тагне(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207); **недозрѣлый колось** — молоде життя: Смотри(ж) енѣ якъ надаре(м)но іро(д) гнѣ(в) свѣй нá мл(д)нцѣ ѡбер'ноу(л): еще невинны(х) гнѣвомъ. я́ко сер'по(м) недозрѣлыи кѣлосы пожина́ешъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 416); **недозрелый колось молодости** — те саме, що **недозрѣлый колось**: тоу(т) зара(з) неприате(л) дѣшній сѣти свои заставівши... недо(з)релый коло(с) молодѣсти и(х) без'времѣнно пожинае(т) (1598 *Розм. пап.* 4).

5. Особова вл. н.: Ва(с)ко Колось (1649 *РЗВ* 417 зв.).

КОЛОСА с., *зб.* Колосся: И придало-са емоу ити въ соуботы черезъ сѣянїа [черезъ збожа] а оученицы его идоучи дорогою почали зрывать колоса (1556-1561 *ПЄ* 135 зв.); И знѣвѣ з' самѣго коло(с)а одны сѣт' бѣлшими а дрѣгїи ме(н)шими (Вільна, 1627 *Дух. б.* 311).

КОЛОТАТИ *дієсл. недок.* (в що) Калатати, стукати: колї юж встанет дому влѣдка и затворит дверї. почалї бы есте на двѣрї стояти. и колотати въ двери. рекоучї. гї гї. ѡ(т)ворї и нам (Володимир, 1571 УЄ *Вол.* 80).

Див. ще КОЛАТАТИ, КОЛТАТИ.

КОЛОТЕ с. Біль, колька: ѡмилѣнїе: Скрѣха сердѣчнаа, коло(т)е, албо бѣлестъ сердце(ч)наа (1627 *ЛБ* 138).

КОЛОТИ *дієсл. недок.* 1. (кого, що) (*забивати ударами ножа*) колоти, рїзати: а иж я и с тою челядю своею не была причинцею и не ест до того морду мужа своего, а ни колола, а ни skutкомъ, а ни ведомостью... о томъ не вѣдаю (Луцьк, 1583

АрхЮЗР 8/III, 415); всюды... ѡбáчишь... жертѣв'ни(к), на котѣро(м)... офѣрѣ(в)ницы барá(н)ки живыѣ офѣрѣючи колѣбли, кро(в) выливаючи (Вільна, 1596 *З. Каз.* 42); Не бѣдло колѣти и мáса офѣровáти, дѣхѣвнаа естъ офѣра, але злыѣ пѣмысли ѡ(т)вертáти (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 268); la-пїо, as, рїжу, колю (1642 *ЛС* 250); колю rungo (*Уж.* 1645, 62 зв.).

2. (що і без додатка) (*проколювати чим-небудь гострим*) колоти: Оухаплáю: оугрызáю, бодѣ, колю, кѣсаю (1627 *ЛБ* 142).

3. (*уражати колючою зброєю кого-небудь*) колоти: тамъ же, будучи розгниваны... на месчанѣ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ... копиями попробияли, другихъ ганебне поранили... колючи, стреляючи (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/1, 384); **очи колоти** — осліплювати: тоє ты чїнишь дѣши, що нѣкды филистїны са(м)псонови. ѡчи ей ѡты(и)моуешъ, ѡчи кѣлешъ и живо(т) вырываешъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176 зв.).

4. *Перен.* (кого) (*дражнити, сердити, викликати незадоволення*) колоти: Тѣе писмо... Арїанове, жѣ и(х) колѣло, вымѣтовали, и тепѣрь не въ всѣ(х) найдѣ(т)са екземплáрѣхъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 10); Нѣх' в'зрѣкъ тѣрн'е мѣдрости тепѣрь кѣлетъ смѣтных' // Базилїшкѣвъ Оунѣтских', Аспїѣѡвъ ѡкрѣтных' (Київ, 1632 *Євх.* 295-296); **колоти очи, колоти у-въ очи** (кого, кому) — а) викликати роздратування: Тѣе то слова бѣжїе живыѣ явне кѣлю(т) ѡбѣдвѣ ѡцѣ ты(м) всѣмъ которые та(к) велїкѣю а ва(ж)нѣю справѣ его на едїно(и) ѡсѣбѣ проти(в) вѣли его завешáють (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); б) дорїкати кому-небудь: право постави(в)ши емѣ самомѣ бе(з)-сты(д)ные очи колѣти бѣдѣтъ (Острог, 1587

См. Кл. 6 зв.); Подобно тебе (соборы все-ленские) колють у-въ очы, же ихъ не держишь! Знать, ижесь потомокъ и наследовца оныхъ проклятыхъ предъковъ своихъ (Вільна, 1599 *Ант.* 759).

КОЛОТИТИ *дієсл. недок.* 1. *Перен.* (ким) (*викликати замішання між ким-небудь*) баламутити (кого): и яко ми подданые того села поведили, же дей южъ тотъ жидъ Песахъ, отъ килка дний въ томъ селе мешкаючи, людми колотити, грабити яжаеть, выбираючи зъ нихъ съ каждого гроши (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 6/1, 218); И то тежъ ему поковозаль (!), же патріархове, маючи дорогу отвартую до землѣ московское... не схотят пороженевати, але нами колотити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 32).

2. *Перен.* (без додатка) (*викликати незгоду, зчиняти заколот*) колотити: Пакошѣ: Перешкажаю, ... мѣшаю, страшѣ, мѣчѣ, колочѣ (1627 *ЛБ* 80); **КОЛОТИТИ ВОДОЮ** — (*вносити розлад*) каламутити воду: але хтѣ жъ не роздѣветъ, же // то одно ключка подобна оной, баране колѣтишь водою, але знайдеть тежъ сила такѣхъ, котѣрые пытаючогоса тымѣ словы ѿ(т)правоують, а што тоуть кгаоурове... мѣли чинѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

КОЛОТИТИС *див.* **КОЛОТИТИСА.**

КОЛОТИТИСА, КОЛОТИТИС *дієсл. недок.* 1. *Перен.* (*бешкетувати, колобродити, товктися*) колотитися: Которая то протестация и возного релляция, иж не могла быт такъ прудко по першомъ оповеданю до актѣ... подана, а то за великим небезпеченствомъ... од неприятеля коронного, орды татарское и гултайства козацкого, которые, в тыи край впадшы, час немалый колотилис (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 352).

2. *Перен.* (*порушувати нормальный спосіб життя*) колотитися, вирувати: великаа а праве жалостнаа в' орієнталныхъ сторонахъ в тотъ часъ са колотила траєдіа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 119 зв.).

КОЛОТКА *див.* **КОЛОДКА.**

КОЛОТЛИВЫЙ *прикм.* Нестійкий, ненадійний: Власне тепѣрешнаа ваша мѣшанаа колотліваа згѣда ѿномѣ бабелю подобна, же ее своєю дѣмою в' нѣбо выставити оусилдетеса (Острог, 1598 *Отп.* КО 7).

КОЛОТНИКЪ *ч.* Заколотник, бунтівник: Матѣжникъ: Бѣнтѣвникъ, справца трѣвѣги, колотникъ (1627 *ЛБ* 67); Бѣдѣ ѿшѣквиваючимъ, и раскѣблы чѣначимъ, и колотникѣмъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 275);

(*той, хто тривожить, спричиняє душевний неспокій*) колотник: Смѣщѣай: Смѣщѣеникъ, трѣвѣжачѣй, колотникъ (1627 *ЛБ* 118).

КОЛОТНЯ *ж.* 1. Колотнеча, незгода: на такѣй прѣкладѣ згѣды ничего не мѣвачи, до пѣлногю оуважѣнья и стосованья с тепѣрешнею колотнею, кѣждомѣ пѣщѣаю (Острог, 1598 *Отп.* КО 10); Бо если ся маеть за такъ мудрого, же постановенье пастыра... штроѣуетъ нехай жебы тамъ ехаль тыхъ штрофовати, откуль тая поправа вышла, не дома седечи, колотню строити (Вільна, 1599 *Ант.* 773); то ѣчинили за доброго здоро(в)я и памяти бо бы по смѣ(р)ти могла ѣрости колотня якаа (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.).

2. Заворушення, бунт: тые-то преречонные подданые, подчас тых несчасных инъкурсий козацких, ... од зачатя се тои колотни року прошлого, ... розъные и розмайтые кривѣды и шкоды некоторим людем, ... чинили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 176).

КОЛОТЫЙ дієпримк. 1. Колотий: он сам до свижее раны ездил и пана Охловского оправовал; а рана дей была колотая ножемъ // у горли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 401-402); пан Крыштофъ Харлинский... налязлъ на нем знаки замордованя, а звлаща на горле од задавена синости, а на иншихъ местцахъ раны колотые ножиками белоголовскими (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

2. У знач. примк. Колотий: видел... у Станислава Романовского рану колотую на твари под лѣвым оком (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 178); виде(л) есми... на то(и) же руце лево(и) ниже(и) локтѣ ра(н)у колотую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29).

КОЛОША ж. (*лат. calceus*) холоша, *діал.* колоша. Особова вл. н., ч.: люди монастыра пѣсты(н)ского семенъ колоша яковъ семеновичъ ходо(р) (1552 *ООвр.* 3. 108); Ива(н) Колоша (1649 *РЗВ* 3).

КОЛПАК *див.* **КОЛПАКЪ**.

КОЛПАКЪ, КОЛПАК, КОЛЪПАКЪ, КОВПАКЪ, КОВЪПАКЪ ч. (*тур. kalpak*) 1. (*вид головного убору*) ковпак: побрали // ...седло и зброю Черкаскъю, колпак оксамитный и иншии многии рѣчи (Вільна, 1546 *AS* IV, 473-474); ъ степана а(н)дросовича взято // ...ѡбра(н)є лу(н)ское блаки(т)ное ...ко(л)пакъ чи(р)воны(и) лисицею по(д)шиты(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 73 зв.-74); они... злѣпили де(и) з ме(р)твого жѡпа(н) люньски(и)... колъпакъ лиси(и) за три золоты(х) кѡплены(и) (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); по(з)ваны(и) побра(л) ...су(к)mano(в) два лу(н)ски(х)... ко(л)пако(в) фале(н)дышо(м) криты(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 150); у Яна Томковича, ... челядь взяла полотно локтей тридцать, ... и колпакъ, за который далъ золо-

тыхъ три (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. *Перен. (про людину, яка носить на голові ковпак)* ковпак: Или не вѣдає(ш) я(к) многопре(д)стоащи(м) гологлавы(м) трепѣ(р)ны(м),... макгероносце(м), шлыко(м) ко(в)пако(м) кѡ(ч)ма(м), високоноги(м) и ни(з)косыты(м) слѡга(м), дворанино(м), воино(м),... смрътоносцо(м) ра(д)уючійса, ѡ ц(р)ствїи бѡ(м) не то(л)ко мыслити, но и поме(ч)тати // не може(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238 зв.-239).

3. Особова вл. н.: Гринь Ковѡпакъ (1649 *РЗВ* 140).

КОЛПАЧОКЪ, КОЛЪПАЧОКЪ ч. (*вид головного убору*) колпачок, ковпак: а коли ся не вгамуете, а грабити подданыхъ Троецкого, бо дей которыхъ вы повидаете, будете, тогда ся дей вѣнетъ же будутъ падати съ тебе, возный, кожушький (!) колпачки (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); побрал ...колъпачокъ акъсамиту не стрыженого, соболцемъ подшытый, за золотых тридцет (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653).

КОЛПРО *див.* **КОЛДРО**.

КОЛТАТИ дієсл. *недок.* (у що) Калатати, стукати, *діал.* кѡвтати: и почали бысте на дѡврѣ сѡтяти // и колтати вѣ дверѣ рекоучи гѣ гѣ ѡ(т)вори намъ (1556-1561 *ЛЄ* 281 зв.-282); Слышавѣши ѡ(н) таковою радоу жидовскоую // ишо(л) до и(х) домоу, где са они зышьли радити, И поча(л) смѣле ко(л)тати оу дверѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 46-47); Соломо(н) глѣ(т) премоу(д)рый, вѣ прїповѣсте(х) свои(х): Ктѡ ко(л)тає(т) вѣ по(л)нощи вѣ чоужїи дверѣ кѡмѡ гѡбѡ прѣтѡто... кто вѣ розодраной шѡтѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 41 зв.).

Див. ще **КОЛАТАТИ, КОЛОТАТИ**.

КОЛТОКЪ ч. (*стп. kołtek*) сережка: ѡсерага, оусерѡзъ: нѡдшница, сѣрга, колтѡкъ (1627 *ЛБ* 140).

КОЛТРИНА ж. (стп. kołtryna) (покривало для коней) опона: богатыи... дорогии шаты на себе справляю(т), бе(з)слове(с)-ныи конь по(д) ко(л)тринами, и злото(м) обложоны... а оубгомъ не дасть... окрѣха хлѣба (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 202).

КОЛТРЫШОВЫЙ прикм. (виготовлений из грубого простого сукна) колтришовый: ино на пришлыи Громници маю... дати первю сорок и пат коп гроши, тыми речами,... то // ест сѣкны Лѣвскими, колтрышовыми, цвиковскими (Краків, 1539 AS IV, 214-215); двѣ сѣкны колтрышовыи, а чотыри сермаги взали (Вильна, 1546 AS IV, 474).

Див. ще **КОЛТРЫШСКИЙ**.

КОЛТРЫШСКИЙ прикм. Те саме, що колтрышовый: А к тому казалъ его милость господарь давати ему изъ скарбу своего на выхованье въ каждый годъ... // ...по шести поставовъ лунскихъ а по десети колтрышскихъ къ воеводству Киевскому (Вильна, 1542 АрхЮЗР 8/V, 462-463).

КОЛТРЫШЪ, КОЛЪТРЫШЪ ч. (стп. kołtrysz) (грубе простое сукно) колтриш: От сукна колътрышу мышенского и цвиковского от локтя по два пенези (Вильна, 1563 ПККДА II, дод. 556); от поставу колтрышу грошей дванадцат (Вильна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 560).

КОЛТРЫШОКЪ ч. (стп. kołtryszek) те саме, що колтрышъ: Пану Остафью Дашковичу сто копъ грошей, а два поставы сукна луньского, а два колтрышки (1532 АрхЮЗР 8/V, 454).

КОЛТУНЪ ч. (жмут збитого волосся, шерсти) ковтун. Особова вл. н.: У Дорошка Ко(л)туна пограблено: кобы(л) — де-

се(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 113); Анѣдрѣй Ко(л)тунъ (1649 РЗВ 135 зв.).

КОЛХОВЕ мн. (назва корінного населення Колхиди) колхи: Авхацесь Гетманъ Перскій, звитѣживши войска колховъ: справиль собѣ шатѣ бѣлѣю (поч. XVII ст. Пчела 52 зв.).

КОЛЦЕ див. **КОЛЬЦЕ**.

КОЛЦО див. **КОЛЬЦЕ**.

КОЛЧАТЫЙ прикм. Кільчатый, кільчастый: дрѣги(и) ла(н)цу(х) ко(л)чаты(и) (Володимир, 1578 ЖКК I, 129).

КОЛЧИСТЫЙ прикм. Конічний, конусовидный: Але в того дитяте есть такая твар и постава: напрод маеть короткую шию, колчистую голову, и долгие уха (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР 1/VI, 710).

КОЛЬ, КУЛЬ ч. (груба палиця, загострена з одного кінця) кілок, паля, гострокіл: тамже видиломъ всѣ кгрунъты..., помереные... колами и навертями означене... одъ всихъ участниковъ, што на которого належитъ (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/1, 314); па(л) ко(л) palus (I пол. XVII ст. Сем. 128); palus, же(л)ди, тичъ, коль (1642 ЛС 298); а навет коло двору плоты вси розобрали, же и кола не zostавили (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 393); **на куль бити** — на палю садовити (садити): чомъ злодѣя про то вѣшаютъ, тай розбуйника на куль бютъ, што бы ся другѣ бояли вытъ такого дѣла (XVI ст. НС 71); **куль на кулу се не остало** — каменя на камені не залишилося, знищено доценту: И указалъ намъ дворъ спаленый... до сченту — куль на кулу се не осталь (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 6/I, 436).

КОЛЬБАСА див. **КОЛБАСА**.

КОЛЬВЕКЪ див. **КОЛВЕКЪ**.

КОЛЬДРА див. **КОЛДРА**.

КОЛЪКОНАДЦАТЬ *див. КОЛКОНАДЦАТЬ*.

КОЛЪКОСОТЪ *див. КОЛКОСОТЪ*.

КОЛЪЛЕИУМЪ *див. КОЛЕГИУМЪ*.

КОЛЪНЕРЪ *див. КОЛНЪРЪ*.

КОЛЪЛЯТЕРАЛЪ *див. КОЛАТЕРАЛЪ*.

КОЛЪПАКЪ *див. КОЛПАКЪ*.

КОЛЪПАЧОКЪ *див. КОЛПАЧОКЪ*.

КОЛЪТРЫШЪ *див. КОЛТРЫШЪ*.

КОЛЫ *див. КОЛИ*.

КОЛЫБНИКЪ *ч.* Той, хто живе в колибі: Каливи(т): Кѡщникъ. Колыбни(к) (1627 ЛБ 214).

КОЛЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) Колоти, розколювати: мещане и волощане... ле(д) тежъ на весне колывали кухню и ста(и)ню замъковѡю робливали (1552 *ООвр. З.* 101 зв.).

КОЛЫСАТИ *дієсл. недок.* (чим) Колисати, колихати: пара окрѣтнаа и заразливая выхѡдитъ, а до мѡзгѡ по(д)нѣсшиса колышетъ егѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 451); Ибо свѣ(т) тѡй пра(в)диве подѡбенъ е(ст) мѡрю, яко та(м) всѣгдѡ премѣни и стра(х) вѣтры мѡре(м) колышоутъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234 зв.); *Образно:* такъ мѡцъ нѣприятелскаа, лѡмитъ, нѡситъ мѡсли, и колышетъ глѡбѡкостами срѡд)ца, вѣдлѡгъ оуподѡбанъа своѡго, и на своѡ послѡгѡ завѡдитъ мѡсли (Вильна, 1627 *Дух. б.* 343).

КОЛЫСАТИСА *дієсл. недок.* (од чого) Хитатися, розхитуватися: Замокъ канѣвски(и) ѡтъ польчѣтве(р)та(д)цати летъ... робленъ але вже ветохъ погнило и пошпадало бѡдованъа много... што не ѡпадало ино и то леда ѡтъ витрѡ колышетъса (1552 *ОКан. З.* 18 зв.); **въ колысцѣ роскоши колисатиса** *див. КОЛЫСКА*;

дрижати, трястися: того часу сталосе тресе(н)е землѣ великое та(к) и(ж) са колысали фундаме(н)ты те(м)ницы и ѡтвори- лиса вси две(ри) (II пол. XVI ст. *КА* 89); Зѡбаюса: Колѣблюса, рѡшаюса, хвѣюса, колышѡса (1627 *ЛБ* 44);

(*про серце*) битися, калататися, здригаться: и та(к) оу велико(м) смоу(т)кѡ колыше(т)са срѡд)це и(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 187).

КОЛЫСКА, КОЛІСКА *ж. 1.* (*невелике ліжко для колисання дитини*) колиска: Слыха(л) ли еси нѣко(ли) в то(и) колысцѣ ро(с)кошно(и) колышѡчиса ѡ(т) мамы, или ѡ(т) тата, или па(к) ѡ(т) попа, ѡ то(м) слѡвѣ павло(м) рече(н)но(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252); Свѣ(д)ча(т) нѣкотѡрые ижъ кдыса ѡмвросѡй стѣй оуроди(л), и положѡный в колысцѣ, прилетѣли пчѡлы и колыскоу ѡсѣли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); колі(с)ка, дѣдѡні (!) — синеус (I пол. XVII ст. *Сем.* 63); у Решутника — самого зранили, збили, домъ спалили, дитину малую въ колысце спалили (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 433); **въ колысцѣ роскоши колисатиса** — жити, проживати в роскошах: Видиши ли, детѡно рѡскѡй, вѣ колысцѣ рѡскоши колишѡчѡйса, и(ж) ты не знае(ш), я(к) са ѡно(к) зѣ черево(м) бье(т), то(в)че(т). мѡтъ... ты его хѡли(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.).

2. Мікротопонімічна вл. н. **колыска:** а границы того нада(н)я ншо(г) имаю(т) быти... ѡ(т) прислопа слюжо(н)ско(г) на шипу(т) и(з) шипо(та) на колыскѡ (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 615).

КОЛЫСЪ *див. КОЛИСЪ*.

КОЛЬ *присл. (цсл. коль)* як: Коль красны суть ходы и ступаніа твоя увѣ обуви, дщѡро княжати! (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); коль много жилѣ еси, скорѣйше той часѣ,

нѣжели мгновеніе ока, переминетъ, а ты(х) грѣховъ, которіе за тобою ити муть, зѣло ѡстрашати ся бѣдѣши (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Ѡ добротлѣвый Б̄же м̄бй; дивѣтѣса рабъ, твбй. Кбль чѣднїи нбвыи дѣла твої (Чернігів, 1646 *Перло* 27).

КОЛЬЄ див. КОЛЄ.

КОЛЬКАДЕСАТЬ див. КОЛКАДЕСЯТЬ.

КОЛЬКИ числ. Скільки: С ко(р)чомъ кольки ихъ бѣдѣ... н̄ копъ грш(и) (1552 *Обрац.* 3. 144).

КОЛЬКИЙ див. КОЛКИЙ.

КОЛЬКІЙ див. КОЛКІЙ.

КОЛЬКО див. КОЛКО³.

КОЛЬКОКОЛВЕКЪ див. КОЛКОКОЛВЕКЪ.

КОЛЬКОКРОТЬ див. КОЛКОКРОТЬ.

КОЛЬКОНАДЦАТЬ див. КОЛКОНАДЦАТЬ.

КОЛЬКОНАЙЦАТЬ див. КОЛКОНАДЦАТЬ.

КОЛЬКОСЪ див. КОЛКОСЪ.

КОЛЬКОСЬ див. КОЛКОСЬ.

КОЛЬКУСЪ див. КОЛКОСЪ.

КОЛЬМИ присл. (цсл. кольми) скільки: то ко(л)ми ѡ нб(с)ны(х) дарє(х), ѡ(т) бж(с)тва исходащи(х), не бє(з) заслѣгъ и пора(д)кѣ зако(н)ного дарованы бываю(т), роздѣлти маємо (1598 *Виш. Кн.* 269 зв.); если оубо свѣ(т) и(ж) в тебѣ тма є(ст) то тма ко(л)ми (к. ХVІ ст. *УС* № 31, 110); кольми паче если кто не єсть во церкви и не єсть общей любви, единости, братства,... // ...таковой во истинну живо и вѣчне умер (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168-169).

КОЛЬНЕРЪ див. КОЛНѢРЪ.

КОЛЬЦЕ, КОЛЦЕ, КОЛЬЦО, КОЛЦО, КУЛЦЕ с. 1. (невеликий предмет у формі кола) кільце: на вежи... вылиты... две го-

лове левъковыє нижѣли ѡтѣбита ѡ(д)на голова и кольцо вынато, а дрѣгаа и тепє(р) еще с кольцемъ єсть (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); тогда и сия икона... предъ всимъ народомъ снемши ся съ колѣца, по воздуху вышла и,... поплынула... до Цариграда (Супральський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 67); там же взяли въ ворку полотняномъ зготованья кольца выбияные мое (Луцьк, 1596 *Арх ЮЗР* 3/І, 109); Зготѣєшь тѣжь чєтѣре колца золотѣи и припрѣвишь ихъ до чєтѣрєхъ оугловъ тогб жь стола кбждой нбги (серед. ХVІІ ст. *Хрон.* 102 зв.).

2. Прикраса у формі кільця: голубъ сребреный позлотистый, на немъ ланцушковъ 3 и колце сребренное // непозлотистое (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 365-366); напервѣй отдал..., гаплы штучки, тимец жовтый, пугвици, колца (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); fibula, гачо(к), ко(л)це у ризъ, петє(л) (1642 *ЛС* 196);

частина прикраси: ѡ є(д)ного на головѣ корѣна з трома ту(р)кусїками на ве(р)ху ланцѣшокъ з ку(л)цемъ (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 20).

КОЛЬЦО див. КОЛЬЦЕ.

КОЛѢЯ див. КОЛЄ.

КОЛѢБАТИСА, КОЛЕБАТИСА, КОЛИБАТИСА, КОЛИБАТИСЬ дієсл. недок. (цсл. колѣбатиса) І. (од чого і без додатка) (злегка гойдатися під дією чого-небудь) коливатися: Чого єсте вышѣли видѣтї на поуустыни тростиноу ли котораа то ѡ(т) вѣтра колѣблє(т)са (1556-1561 *ЛС* 242); Зѣбаюса: Колѣблюса, рѣшаюса, хвѣюса, колышѣса (1627 *ЛБ* 44); titubo, колибаю(с), зѣбаю(с) (1642 *ЛС* 398);

гойдатися, колихатися: то(т) корабль не (з)начи(т) нѣчого и(н)шого є(д)но црко(в) котораа є(ст) оу свѣтѣ // то(м), а плава-

теліє в ню(м) с̄щенікове и в̄р̄ньни лю-де... а(ж) бы(л) тотъ корабль б̄в̄рею ѡб-таже(н) же са колиба(л) и мало не пото-н̄(л) (к. XVI ст. УЄ № 31, 216-216 зв.);

трястися, дрижати: Трєпѣщ̄: Б̄юса, колѣбл̄юса (1627 ЛБ 133).

2. *Перен. (виявляти нерішучість у чо-му-небудь)* вагати́ся: еді́ныхъ, же ѡ(т) неє ѡ(т)ст̄пають, др̄в̄ги(х) же о тоє не дба-ють, и вси вобецъ на пови(н)ность свою ма́ло паматаю(т), колѣбл̄ючиса д̄в̄ными сп̄собы оу в̄ре. Єди(н) з др̄в̄гого бо(л)-ш̄в̄ю сла́бость и згоршене бер̄в̄чи (Острог, 1587 См. Кл. 5 зв.); Молвл̄ю: Зам̄ша(н)є р̄б̄стыркъ чин̄ю, тр̄б̄щ̄са, фрас̄в̄юса, зако-л̄б̄ч̄ю, колѣбл̄юса ѓмо(м) (1627 ЛБ 65).

КОЛѢБКА, КОЛѢБЪКА, КОЛЕБКА, КОЛИБКА ж. (*смп. kolebka*) критий кін-ний повіз на ресорах: маєтность моя: ...ша-покъ аксамитныхъ подшитыхъ две,... воз-никовъ воронныхъ два, а колебка старая на два кони (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 23); кна(з) ку(р)пски(и) вз(л)... колѣб̄ька з с̄в̄кно(м)... ры(д)ванъ с̄в̄кно(м) че(р)лєнымъ крыты(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 133); и коне(и) и колѣбо(к) и ду(ш) лю(д)ски(х)... и ку(п)ци ты(х) рече(и) збогатившиса ѡ(т) неи здалека буду(т) стоати (XVI ст. *КАЗ* 648); записую... // сребра позлотистого и белого... колибки, кареты (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 351); Колєсн̄ца: Кол̄ьбка, в̄б̄зъ, яждєніє (1627 ЛБ 54); такъже возы, лектики и колибки пе(р)лами, з̄лотогла-вомъ и дорогими матеряцами (*sic!*) и во(з)-главиям слати, ѡбивати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

КОЛѢБЛЕМЪ *дієприкм.* Який хита-ється, хилиться, коливається: если слов̄а та(к) л̄єдаако, неро(з)мысл̄не, и р̄ыхло не к̄аже(т) в̄ыносити, в̄ м̄, кот̄орые сам̄ый

скоуток р̄ечи по в̄т̄р̄ѣ с̄в̄ючи я̄кій ѡвоць ст̄алости а не тростиноу в̄т̄ро(м) колѣб-лемоу пож̄ати (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 212); а тр̄б̄бы м̄сто стл̄дповъ маєтъ, абы ѡ(т)-толь єго статечно(ст) показаласа, же і̄ѡ-а(н) не бы(л), тро(ст) в̄т̄ро(м) колѣблема, а́ле слоу(п) я̄кійсь доскон̄алы(и) спинаю-ч̄ьса на ф̄ндамент̄ъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247 зв.).

КОЛѢБОЧКА, КОЛЕБОЧКА ж. Ма-лий коч: А што ся дотычетъ остатка речей моихъ рухомыхъ, ты имъ самъ роздалъ... служебникомъ моимъ... // ...пану Григо-рю... пuzдерко, фляшу а колебочку свою (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 25-26); кна(з) ку(р)пски(и) вз(л)... колѣбо(ч)ка ме(н)-шая та(к)же з с̄в̄кно(м) (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 133).

КОЛѢБЪКА *див. КОЛѢБКА.*

КОЛѢНКО с. 1. Колінко, колінце. ◊ на колѣнкахъ упадати (перед ким) — (*про-славляти, вшановувати кого-небудь*) ста-вати на коліна: И на колѣнкахъ предъ ва-ми оупадаємо. ђчт̄ивость пристойн̄ю вамъ выража̄ючи (Львів, 1616 *Бер. В.* 75).

2. Особова вл. н., ч.: Иванъ Колѣнко (1649 *РЗВ* 187 зв.).

КОЛѢНО, КОЛєНО, КОЛИНО с. 1. (*суглоб, що з'єднує стегнову і гомілкову кістки*) коліно: и били // по глав̄ъ єго трост-т̄ю... и пригыбаючи колѣна, оуклакали перед нимъ (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.-193); виде(л) єсми в̄ яна ме(ш)ко(в)ско(г) два-на(д)ца(т) ра(н) в̄ голове кривавы(х) р̄б̄ба-ны(х)... на нозе лево(и) на колєне татую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); В которо(м) стреля(н)ю мнє, де(и), мало не забито, а пахо(л)ка мое(г)[о] Ти(ш)ка... в ногу лєвую выше(и) колєна з ру(ч)ниці по(ст)рєлено (Житомир, 1609 *ДМВН* 142);

у Степана на ливой нозе рана надъ колиномъ, съ пулгаку пробытая (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/1, 385); тамъ теды жидове поклякаючи на колѣна, плювали на преч(с)тое Лице его (поч. XVII ст. *Пчела* 38 зв.); Иоахима Гузоровича янъчарына в ногу правую пострелено нижей колена (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158); *Образно*: Тут Д̄ша припавши на колѣна изъ Т̄флом грѣшним, обернѣвши ѡчи до неба волают (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); **до колѣнъ припадати** (кому) — (клякаючи, просити про що-небудь) падати до н̄г: И пришьоць до него троудоваты(и) просиль его и до колѣнъ емѣ припадаючи такъ мовиль. Г̄и ес̄ли бы еси хотѣль, могль бы ма еси ѡчистити (1556-1561 *ПС* 132 зв.); **колѣна поклонати** (перед ким, чим) — (схиллятися перед величю кого-, чого-небудь) преклоняти коліна: т̄фло(м) могъ п̄стити молітиса, плакати за грѣхи, милостиню подавати, колѣн(а) поклонати предъ майст̄ато(м) б̄ж̄имъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 23 зв.); всѣ р̄д̄ѡве н̄б̄(с)ныи, и зе(м)ныи, и по(д)зе(м)ныи; Колѣна свой поклон̄аю(т), а Им̄а ег̄ѡ ст̄ое прославляю(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 75 зв.); **на колѣна падати** — те саме, що **колѣна поклонати**: Фараонъ кды іѡсифа выви(ш)шити и оучг̄ити хотѣ(л) посади(л) ег̄ѡ на возѣ... и възн̄ѡмоу пре(д)возѡ(м) расказа(л) волати, абы всѣ на колѣна п̄д̄али и клан̄алиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); **на колѣна упадана** — колінопреклоніння: захов̄аймо молітв̄ѣ спок̄ойн̄ѡю, розд̄м' б̄ачный, м̄ысль чд̄л̄ѡю... на колѣна оупадана ненад̄ѡтое (Львiв, 1642 *Час. Слово* 277 зв.); **поклонати колѣна** (ко кому) — те саме, що **до колѣнъ припадати**: поклон̄аю колѣн̄ѣ мои ко ѡ(т)ц̄ѣ га н̄шего іс̄ ха... абы вам̄ь далъ по бог̄атств̄ѣ сл̄авы своеа с̄илою оумоцн̄итиса д̄х̄омъ

его (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); **поклоненіе колѣнъ** — те саме, що **на колѣна упадана**: Вше(д)ши комѣ на поклоненіе колѣнъ, нат̄ых̄м̄ѣствъ ср(д)це его нап̄олн̄аетса с̄илы Б̄жеи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 72); **прекланати колѣна** — (клякаючи, виражати покору, смирення) преклоняти коліна: тв̄бр̄ецъ тв̄ари прекланае(т) колѣна оумывае(т) р̄к̄ами и сл̄д̄житъ раболепно (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); **преклонити колѣна** — а) (кому) (*визнати що-небудь божеством*) преклонити коліна (перед чим): Волаи: и оупоминаючи(и): ч̄имъ бы волан̄ье мое, з' ѡны(х) вола(н)емъ // з'л̄д̄ч̄ѡное, кот̄орые не преклон̄или кол̄енъ свойх' Ваа̄лови л̄епеи в̄ысл̄д̄хано было (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв.-14); б) те саме, що **упадати на колѣна**: и преклон̄ивши колѣна Савв̄ат̄ій поча(л) плакати (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19); **упадати на колѣна** — клякати: Аб̄ѡв̄ѣмъ так̄ѡвыѣ под̄ѡбны с̄ѣтъ ѡнымъ Жолн̄ѣр̄ѡ(м), кот̄орыѣ оупадали пре(д) Хр(с)т̄ѡмъ на колѣна, а почел̄юст̄ки м̄ѣ выгн̄али (Львiв, 1645 *Жел. Тр.* 5).

2. **мн. колѣна** (*ноги від колінного суглоба до таза*) коліна: Пр(с)таа Б̄ца с̄ѣдачи на ѡр̄ѡн̄ѣ, и держи(т) Ха... на колѣн̄ѣхъ свои(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 27); чемѣ есмь в' животѣ не оумерль... дл̄а чо-г̄ѡ прин̄атый на колѣна; чемѣ кормл̄еный п̄ерсами (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.).

3. Рід, плем'я: всако колѣно несрамл̄айса (Львiв, 1591 *Просф.* 71); пада(в)ши ѡ ймени іс̄в̄ѣ вс̄ако колѣно поклони(т)са, чи(м) ест̄ь л̄ѣп̄ший титоу(л) а(л)бо назвыско (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); ка(ж)дое колѣно и всаки(и) азы(к) да(ст) хвалу богу (II пол. XVI ст. *КА* 237); trib(us), us, колѣно, племя, страна (1642 *ЛС* 402); и плачь с̄тв̄ѡратъ вел̄ій на са, вс̄а колѣна

зѣмнаа; невѣрны(и) жидѣве и зловѣрныи погани (Чернігів, 1646 *Перло* 150).

4. (покоління в родоводі) коліно: была анна пр(о)рчица, дочка фаноуилова, ѿ(т) колѣна сирова (1489 *Чет.* 138); абы есте, или, и пили за столомь моимь, въ цр(с)твіи моемь. А абы // есте сѣдѣли на стольцохъ, соудачи дванадесатемь колѣномь ѿлевымь (1556-1561 *ПС* 319-319 зв.); Знаю я, Аде, ѿ томъ Хр(с)тѣ много причинъ, Ижъ ѿнѣсть ѿ(т) колѣна Давидова Марїинъ синъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 13); Лѣтве снѣове Рѣвїимовы... и полъ колѣна Манасїина не прїателей звѣтажили (Київ, 1625 *МКСВ* 128); А Іовъ живъ по блѣсти бной лѣ(т) ро... и оглѣда(л) снѣ снѣовъ свойхъ ажъ до четвѣртогѿ колѣна (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

5. Особова вл. н., ч.: степанъ колѣно (1649 *РЗВ* 178 зв.).

КОЛѢНОПОКЛОНЕНЄ с. Колінопреклоніння: Варахай... Доброречє(н)є, бл(с)вє(н)ство, а(б) колѣнопоклонє(н)є (1627 *ЛБ* 191).

КОЛѢНОПОКЛОННЫЙ *прикм.* Колінопреклонений: Дѣсы(т) вѣсела заживѣли з' потѣхъ дѣховныхъ: и за колѣнопоклонныѣ прѣацы, и за иншіѣ живота тѣжкости, в' постѣ, и ѿншими часы по(д)нѣагыи, досытъ покѣю в' Празничныѣ дны Воскресѣнїа Хва...заживѣлис'мѿ (Київ, 1637 *УС Кал.* 334).

Див. ще КОЛѢНОПРИКЛОННЫЙ.

КОЛѢНОПРИКЛОННЫЙ *прикм.* Те саме, що **колѣнопоклонный**: подьмо на троуднѣишій поу(т); и бѣато возмѣмъ и радостно // и колѣноприклонныи трѣды (1489 *Чет.* 217 зв.-218).

КОЛѢНЦЕ с. (невна частина стебла, згин на стеблі) колінце: podul(us), сучецъ, колѣнце, узеле(ц) (1642 *ЛС* 281).

КОЛѢНЬЄ *див.* КОЛЕНЄ.

КОЛѢСНИЦКИЙ *прикм.* (який використовується у колісництві) колісницький: колѣсницкихъ свердловъ шесть (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

КОЛѢЯ, КОЛѢА, КОЛЕЯ ж. (*стп.* koleja) 1. Коля, слід, тор: такъ же и съ приселку манастыру Жидичинского видели есмо колеи великие з Опчаръ двороноу пашнею повожено, жита, пшеницы, до Красного (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* I/VI, 162).

2. Черга: Напередъ до дозорѿ(в) робо(т)никѿ(в) по два в ты(ж)де(н), поки колѣа ѿбы(и)де(т) кромѣ тыхъ ко(т)рии су(т) дорогами затрѣ(д)нен(н)ыи (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 43); Чрѣда: Че(р)га, перемѣн(а), колѣа, череда (1627 *ЛБ* 157); **колѣєю** (колеєю) — почергово: сторожу, которую передъ тымъ загородники,... одправовали, и то колеєю, а коли одправовали, теды дни не робили, а панове арендарове погнажи, и подданыхъ потягли колеєю, за чимъ хошь пансчизна припала, предсе стеречы казано по два сторожи (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 410); на ка(ж)ды(и) ты(ж)день є(д)нѣ по дрѣги(х) до послѣдгъ ѿбци(х) колѣєю настѣпѣють (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.).

КОЛѢА *див.* КОЛѢЯ.

КОЛЮВА *див.* КОЛИВА.

КОЛЮМНА ж. (*стп.* kolumna) 1. (частина архітектурної споруди у вигляді стовпа) колона: еще зосо(б)на вѣ штѣ(к) на колю(м)ны внѣтръ цркви (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.).

2. *Перен.* (видатний діяч) стовп: А хтожъ зъ святыхъ вжды вамъ о то прымовлялъ, чытай теофилакта, колюмну церкви святое греческое (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* I/VII, 270).

КОЛЮЧІЙ *прикм.* 1. (який може коло-ти) колючий: Бодлівий: Кблүчій (1627 ЛБ 11).

2. У знач. ім. с. р. колючее — (те, що коле) колюче, -ого: Лёвнъ тбтъ... на члка Слѣпбого... трафіль... рѣкбю его провадилъ, ставаючи емѣ вмѣсто очій,... если што на дорбзѣ тёрна албо што кблүчее было,... ѿ(т)далилъ (Київ, 1631 Син. Тр. 813).

Див. ще КОЛЮЩИЙ.

КОЛЮЩИЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.* Колючий. ◊ **повой колючий див. ПОВОЙ.**

Див. ще КОЛЮЧІЙ.

КОЛЯДА, КОЛАДА, КОЛЕДА *ж.* (лат. Calendae) 1. (язичницьке обрядове свято) коляда: Пра(з)дни(к) бо є(ст) тво(и) таковий не хрстіа(н)скій, але діаво(л)скіи Колады з мѣ(ст), // изъ сѣлъ оученіє(м) выженѣте (п. 1596 Виш. Кн. 258-258 зв.).

2. (переддень Різдва Христового) коляда: Колада. Кбждый вѣрный сего дна дхомъ веселіса: А на пристыє Хвѣ пїлне готовіса (Київ, 1618 Вѣзер. 16);

(пора від Різдва Христового до Водохре-ща) святки: Село жѣни(н) члѣвко(в) было одина(д)ца(т), але пя(т) ихъ сее зими после коля(д) пошли про(ч) (Варшава, 1616 ООЗ-2, 3 зв.).

3. (різдвяний подарунок) коляда: Прїйми ѿ(с) Архієрєю Великій... за Коладоу и Щодрый днѣ, Кнїжечкоу тоую, Празника зацного на паматкѣ стоую (Львів, 1616 Бер. В. 66); Ставитимѣса оумыслили пре(д) персонѣ цндю Твою, ѿ ѿ(т)че, и працѣ тѣю тб малѣю,... за Коладѣ тѣ ѿ(т)дати Мїлостивый Пане... И ты, прошѣ оусїлне,... Принати рачѣ то(т) дарѣ(н)кѣ (!) (Київ, 1618 Вѣзер. 16); strepa колада (I пол. XVII ст. Сем. 165).

4. (данина з нагоди Різдва Христового) коляда: старосте Лѣцкомѣ и его потомком, старостам Лѣцким, против тых именеї дали єсмо войтовство Лѣцкое..., // ...а вино горѣлоє, а колада и великоноцное (Берестя, 1544 AS IV, 401-402); Велико(д)ного и кола(ды) дають з дворища ключьникѣ по грошѣ и по кѣрыцы (1552 ОЛЗ 184 зв.); И данинѣ на ратушѣ ѿ(т) попо(в), а пото(м) коляды ко(ж)дого ро(з)ства, И велико(г) дне давати... по два грошѣ ка(ж)до(мѣ) ра(д)ци в до(м) носити примушаю(т) (Львів, 1595 ЛСБ 277, 1); Повинность подданныхъ ...зимѣ — по три локѣти... пради́ва, курь по двое и третее по коледе, яецѣ по шеснацати (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/1, 337).

5. Молитва: едно еще ѿ ратѣлахъ (!) рожества х(ст)ва... ѣ котбры(х) спомїнаю(т) птѣхы, гѣсы,... і колѣдѣ стго стефана на гбрѣ ієр(с)лима (Львів, поч. XVII ст. Крон. 161 зв.).

6. Особова вл. н., ч.: для ѿ(т)правы на на(с) тоє сумы пнзе(и) дворени(н)... василе(и) колада за росказа(н)є(м) и листы его мл(сти) г(с)дрскими є(ст) посла(н) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 63); Колада Семє(н) (1649 РЗВ 209).

Див. ще КОЛЯДКА.

КОЛЯДКА, КОЛЯДЪКА, КОЛАДКА *ж.* Те саме, що коляда у 4 знач.: Дають старосте мещане ѿ божьемъ нароже(н)и кола(д)ки по в колачи пшеничъныхъ (1552 ОВін. З. 133 зв.); Тыє люди стародавнього платѣ... // ...колядки дають .s. грш(и) (1552 ОЛЗ 185-185 зв.); Доходы старостины коля(д)ка Дають мещане на годѣ старосте ѿ бо(з)жемъ нароженїи колядъки з дымѣ каждого по шести гроше(и) (1552 ОЧерк. З. 8).

КОЛЯДЪКА *див.* КОЛЯДКА.

КОЛЯКГА *див.* **КОЛЕГА.**

КОЛЯСА, КОЛАСА, КОЛАСА *ж. (стп.* kolasa) **1.** (*чотириколісний екіпаж*) коляса, карета: А речи тые, которые при на(с) видите, то є(ст) меновите кони(и) двое,... коляса и хому(т) (Володимир, 1608 *ТУ* 244); нѣро до рѣмоу не звѣкль бы(л) в'єждати тѣлко коли тѣсача пре(д) ни(м) кола(с) албо карѣ(т) пошѣстны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 83); пани братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите:... //...коляса на пару коней кованая, коштовала золотых двадцат (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); Пань Юре(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...Каретѣ... коля(с) три кованы(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.-28); а потом и другие хлопи, котории при них были, з киями припали и протестанта и челядника его з колясы зтягнувъши, на землю положивъши,... мордовали (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

2. (*віз господарського призначення*) коляса, кара, віз: на которой колясе было тузинъ ложокъ сребрныхъ, за сорокъ золотыхъ купленые (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 366); пани братовая... речи нижей менованые... выбрала, а меновите: ...// клячу гнедую с колясою поедыньковою (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); за 12 коласъ пѣскѣ зо(л) 2 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); такъже коней сивыхъ монастырскихъ чотыри и пятого боярского, з колясою и з велю книг, яко законникъ и старшимъ будучи... з собою побрал (Київ, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 785).

Див. ще **КОЛЯСКА.**

КОЛЯСКА *ж.* Те саме, що коляса у 2 знач.: тот отец Касиян, казавъши з места и коляску з речами сведчаго привезти до монастыра, оного зо всимъ в монастыру

своемъ затримал и выпустити не хотел (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730).

КОЛЯТЕРАЛЪ *див.* **КОЛАТЕРАЛЪ.**

КОЛАДА *див.* **КОЛЯДА.**

КОЛАДКА *див.* **КОЛЯДКА.**

КОЛАСА *див.* **КОЛЯСА.**

КОЛАСЪНИКЪ *ч.* Майстер, що виготовляв коляси: чотыро(м) коласънико(м) в тѣужъ сѣботѣ подлѣ(г) ка(р)бовъ ко(т)ры на кожъдѣю коласѣ ка(р)бовано с пи(л)ностью великою далѣ(м) по два гроша ѿ(д) кожъдо(и) коласы (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8).

КОМАГА *див.* **КОМЯГА.**

КОМАЖНЫЙ *див.* **КОМЯЖНЫЙ.**

КОМАРИЦЯ *ж.* Комар, *діал.* комариця. Особова вл. н., ч.: Кѣрило Комариця (1649 *РЗВ* 55 зв.).

КОМАРЪ, КОМАРЪ *ч. 1.* Комар: то(т) камень аще кто носи(т) в рѣцѣ, то(г) мѣхи, и комары, и слепли, не кѣсаю(т) (XVI ст. *Травн.* 515 зв.); скны(п), комаръ (1596 *ЛЗ* 79); Макарій Сѣтый... нагій сѣдилъ на(д) еднымъ болотомъ; где великѣю страсть ѿ(т) ось, и ѿ(т) комаровъ терпѣль (поч. XVII ст. *Пчела* 28); Тако(ж) и григѣрій сѣтый... // ...пра прѣскаго комарѣми и моухами моучиль (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 133-133 зв.); culex, комаръ (1642 *ЛС* 149); *У порівн.:* Але зрозѣмѣвши якъ великаа рѣзность єсть межи недостѣгненою и невѣсловеною Бо(з)скою велмѣжностю, и межи нашою слабостю, котѣрыи на кштѣлтѣ мѣрашкѣвъ по земли ворѣшимоса, и якъ комари пицимо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 281); **комара оцѣжати (процѣжати, цедити)** — розмѣнюватися на дрібниці: Вѣжди слѣпїи оцѣжѣющїи комара, велѣдѣ же пожирѣющїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945); а што болшого въ законѣ. то есте опустили...

комары процѣжаєте. А вел'боуда пожираете (1556-1561 ПС 99); а на насъ (указуете и) всю вину ск(ладае)те, и правила противъ насъ ростегаете, а себе самыхъ и поступковъ вашихъ не бачите, "комара цедите, а вельблюда полькаете"! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1121).

2. Особова вл. н.: *piatuju horodnju ugobytu zemiane... Komar Bogys, ... Kostia Kozar* (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 19); Писаль и присылалъ... до мене Яна Галчиновско-го..., урожоный панъ Петръ Стрыбыль... жалуючи... на Комара Сотъника (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 238); Тимо(ш) Кома(р) (1649 *РЗВ* 416).

КОМАРЪ *див. КОМАРЪ.*

КОМАСТЫЙ *прикм. (ар. gadamasī, фр. gamache) шкіряний:* А инъшіе вси товары, яко отъ речей едwabныхъ, комастыхъ, такъ отъ железныхъ,... которіе кольвекъ гандлевые суть, маеть быти брань поборъ (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398).

КОМЕГА *див. КОМЯГА.*

КОМЕДЕЙНЫЙ, КОМЕДИЙНЫЙ *прикм.*

1. Комедійный: И видишь ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ, которые, (въ комедияхъ) убравшия въ коштовную одежду, носетъ на себе особу царьскую,... и готуются, якобы што великого и мудрого мовити хотели (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1043).

2. Кумедный, глумливый: а тѣжъ притомни соутъ в рѣмѣ инъшихъ столицъ ап(с)льскихъ патріархове, фортѣльне оутвореные, абы не вѣдаю якимсь комедійнымъ приформованьемъ, кѣстюль повшѣхнымъ бѣль выставляень (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 41 зв.).

Див. ще КОМЕДИНСКИЙ, КОМЕДИЙСКИЙ.

КОМЕДИНСКИЙ *прикм.* Те саме, що комедейный у 2 знач.: А когда неподвиж-

но правдивы костел римский,... все уставы, законы и учреждения..., згвалтовал и в шидерскую, машкарскую и комединскую игру хвалу божию претворил? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 181).

Див. ще КОМЕДИЙСКИЙ.

КОМЕДИЯ, КОМЕДИА, КОМЕДИЯ, **КОМЕДИА** *ж. (стп. komedija, лат. cōmōdia, гр. κωμῳδία)* 1. (*вистава зі смішним сатиричним сюжетом*) комедія: И видишь ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ, которые, (въ комедияхъ) убравшия въ коштовную одежду, носетъ на себе особу царьскую,... и готуются, якобы што великого и мудрого мовити хотели (Володимир, 1599 *Відп. ПО* 1043); *Zámknienie Komedyeu. Juž wam wszim diákuiemo hospodynowe Sztostese prysmotrowáli tuy nászuy gozmowi* (Раків, поч. XVII ст. *Траг. фотокоп.* 7 зв.); *Зъ особъ людскихъ особы бѣсовскіи на игрищахъ строятъ, тако жъ и на комедіяхъ* (1626 *Кир. Н.* 27); *Игралище: Игриско, мѣсце где гонѣтвы бывають, и поединки, и комедіи* (1627 *ЛБ* 44); *Комедіи, абѡ оубирание са въ Машкары, яко то Тѣры и тѣмъ подобны* (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); *Также в' шкѡла(х) бѣдѣчи стѣде(н)ти, могѣт' собѣ с то(и) кнѣги сто(и) выбирати вѣрши на свою потрібѣ, и творѣти з ни(х) ѡраціи розмайти(и) часѣд потрібѣ свои, хочъ и на комедіа(х) дѣѡвны(х)* (1646 *Перло* 5 зв. нenum.).

2. (*драматична подія*) дѣйство: Прѣшій актъ той комедіи на триоу(м)фѣ х̄а б̄а нашего, кды до Ср̄(с)лімоу триоу(м)фѣючи вѣждает забавитса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 80 зв.).

КОМЕДИЙНИКЪ, КОМИДИЙНИКЪ

ч. Комедіант, лицемір: Ниже бо может комедийник к разуму христову око мыслѣное прострѣти, дондеже сего разума машкар-

ского ся не свободит и в простотѣ и сми- рении не станет (1588-1596 Виш. Кн. 130); ннѣ пога(н)скіе оучители, аристотели, пла- тоны, и дрѣгіе ты(м) подобные ма(ш)кар- ники, и комидійники, в дворе(х) ха ба вла- дѣю(т) (1596 Виш. Кн. 261 зв.).

КОМЕДИА див. КОМЕДИЯ.

КОМЕДИЙНЫЙ див. КОМЕДЕЙНЫЙ.

КОМЕДИЙСКИЙ прикм. Те саме, що

комедейный у 2 знач.: але речеши дрѣгїи и тоє слово; ω(т) несмыслѣства мѡвачи. А то ли са латинѣ щасті(т) и ша(н)цѣе(т), в' славѣ, в' мо(ж)ности, в' ро(з)ширеню, ма(ш)- карьского, и комедійского набоже(н)ства, четверорогатыми, исѣсорѣгате(л)ми ро(з)- тагненого (п. 1596 Виш. Кн. 242); Чи не лѣ(п)ше было в' прѡстотѣ ср(д)ца хвала- чи бга з нами посполѣ здоровы(м) быти, ни(ж)ли ннѣ ω(т)лѣчи(в)шиса ω(т) на(с) комедійски(м), и (ма)шка(р)ски(м) набоже(н)- ство(м) ωболѣти і оумрѣти (1599 Виш. Кн. 217 зв.).

Див. ще КОМЕДИНСКИЙ.

КОМЕДИЯ див. КОМЕДИЯ.

КОМЕДИА див. КОМЕДИЯ.

КОМЕЖКА ж. (стп. komežka, лат. са- mīsia) (різновид священничої одежі) стихар: тамже при томже костеле на розных мест- цахъ... орнаты, капы,... комежки, обитя,... товалне, ручники, албы, дзвоны,... позако- пывал и поховал (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 269).

Див. ще КОМЖА.

КОМЕНДАР ч. (стп. komendor, лат. commendare) (мирянин, який одержує при- бутки з парафії) комендатор: А при спра- вованю сего... тестаментѡ были... сведо- ми... пан Өронць Жѡкъ,... писар Єго Кро- левское Милости полный,... а комендар костела Рожанского, княз Бальтромей (Ро- жана, 1571 AS VII, 400).

КОМЕТА, КОМИТА ж. (лат. comēta, гр. κομήτης) комета: ро(к) ѡафла. Бїтва была з волѡхи по(д) ѡбертїно(м). // Ко- мѣта пре(з) .й. днїи трѣва́ла (1509-1633 Остр. л. 126-126 зв.); о Полши нижей на- пишу, якъ се то по той комете стало (поч. XVII ст. КЛ 87); Того часѡ кометы бѣли велики на (г)ла(д) и на мо(р) (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 52 зв.); В Өеофанїи Хвѡвмъ, Крѡлеве пришлі: И вѣдлѡгъ кометы в Вер- тѣпѣ Цра нашлі (Львїв, 1616 Бер. В. 78); kometes, комита (1642 ЛС 130); disceus, мѣтла на нѡси, комета (Там же, 166); Учень. Повѣж ми ѡ звѣздѣ кометѣ (серед. XVII ст. Луц. 542).

КОМЖА ж. (стп. komža, лат. samisia) (різновид священничої одежі) комжа: там- же при томже костеле на розных мест- цахъ,... орнаты, капы... комже... дзвонъ- ки... позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 269).

Див. ще КОМЕЖКА.

КОМИДИЙНИКЪ див. КОМЕДИЙ- НИКЪ.

КОМИНОКЪ ч. (стп. kominek) комин, димар: А напротивъ ее светлочѣка с печью ис коми(н)комъ кромъ ѡболонъ (1552 ОКр. 3. 149); комино(к) подле печи мѡрованы(н) (Забороль, 1566 ПВКРДА III, 2); великіи рыбы балѣны. тѡты на глѡвѣ маю(т) якобы два коми(н)ки, котѡрыми вѡдоу оузгѡрѣ вымѣтѣю(т) бы гром', а пероу(н) гоу́чи(т) (Львїв, поч. XVII ст. Крон. 26 зв.); 6 а(р)- шыновъ поло(т)на на комино(к) по 5 г(р) и по шелеговъ 2 fr. 1 (Львїв, 1633 ЛСБ 1054, 2 зв.).

КОМИНЪ, КОМІНЪ ч. (стп. komin, свн. Kamin, лат. saminus, гр. κάμινος) 1. Піч: вѣ сенахъ коминъ, дла вареньа есть, сѣ цеглы змѡровать (1577 AS VI, 77); Мѡи- сїй, і аѡро(н) в'зали по го(р)сти попѣлѡ с

коміна, а врьгли в нб̄ω пре(д) фараоно(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); 46 ла(т) и теслѣ(м) дво(м) за вробеньє коміна в дрѣ-ка(р)нѣ... все(г) з(лт) 6 и 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

2. Димохід, комин: светлица с коминомъ глинянымъ выведенымъ з дах̄ (1552 *ОЧерк.* 3. 4 зв.); зизанію даскала... тогосте ѡбе(з)-честѣли и на егб̄ здбровѣ настб̄яли, а(ж) пре(з) кб̄ми(н) утѣ(к) з вѣлна (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); И Стефана Зизане-го... обещестилисте и на его здоровья такъ есте важили, ажъ през комин вытиснув-шися, утѣкъ з Вильны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); *Образно*: По ско(н)чѣнью то-гб̄ свѣта, тб̄е б̄де(т) крещѣніє, кгды пре(з) кб̄минъ огньстый злб̄сть будетъ вѣпале-наа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 139); гонѣча-ри местѣские мають чергою послугова-ти до монастыра, то ест печи и комины робити и направляти (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235).

КОМИСАРСКИЙ, КОМЫСАРСКИЙ, КОМИСАРЪСКИЙ *прикм.* (який стосу-ється комісара) комісарський: И они, до розсудку комисарского, на моей рукоймѣ мають быти у готовой заплатѣ (1537 *РЕА* I, 209); В далшомъ поступку умоцованые мещанѣ переяславских, выведечи кгвалтов-ный и примушоный сказ комисарский, про-сили, абы з них знесен былѣ (Віслиця, 1592 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 7); свички... по ко-торомъ декрете презъ летъ две водлугъ наказаня комисарского цехи вси давали, а теперь..., не ведати для чого, знову свич-ки до церкви Воскресенское, в униєи бу-дучое, поминувъши декретъ вышпомене-ный, ... давати зезволили (Луцьк, 1638 *Арх ЮЗР* I/VI, 736); Але на то(м) ту(т) ме(ст)-цу... жа(д)ны(х) приле(г)лосте(и)... добрь

и деди(н) не ма(ш)..., доводечи того... // ...докуме(н)тами комыса(р)скими (Жито-мирщина, 1639 *ККПС* 195-196); комисар-ский листѣ, листѣ комисарский *див.* **ЛИСТЪ**²; комисарский судѣ, судѣ ко-мисарский (комисарський) *див.* **СУДЪ**.

КОМИСАРЪ, КОМЪСАРЪ, КОММИ-САРЪ, КОММИССАРЪ *ч.* (*смп.* komisarz, *нім.* Kommissar, *слат.* commissarius) *юр.* (уповноважена особа) комісар: а my meli tam komisarmi z koruny polskoie kotorych panow rad naszym polskich wysłati maiut (Краків, 1523 *ЇД* VI, 149); прото абы(с)те са ведлу(г) росказа(н)я в томъ заховали а суму пн̄зе(и) два(д)ца(т) и па(т) копѣ гро-ше(и) на ва(с) люде(х) смеди(н)ски(х) ѡ(т) комисаре(и)... кн̄зю анѣдрею... ку(р)пско-му всказаную заплатили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 78); чр(н)цѣ... и то повѣ-дали иже тѣ врочища мѣнованіє были означеніє и ѡписани чере(з) левизорове и комѣсаро(в) корольовски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); выведе(н)я комисаро(в) потреб-на гдѣ естѣ ро(з)ница межи добрами зе(м)-скими... а добрами ко(р) его м(л) (Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102 зв.); кгды тая справа з реєстрѣ на розсѣдокъ и(х) м(л): Пано(в) Ко(м)мисаровѣ припа(с)ти мела, теды Па(н) Пенѣски(и) с... ма(л)жо(н)кою своею тѣю справѣ на вгодѣ вѣзяли (Черні-гів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); протестансь..., веспол з инѣшыми обывателями з воевод-ства Киевского... уходячи до войска ко-ронного, а потомъ зѣхавшысе зѣ их ми-лостю паны комиссарами... на комѣмис-сию з ребельлизанѣтами запорозкими за-значоные и посланые были, и од нихъ... запудили на Вислу (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403); *Образно (про диявола)*: ѡ вели-кій неприятелию наро(до)ви лю(д)скомѣ, ѡ

хотачи в томъ з нами себе справедливости довести (Володимир, 1544 AS IV, 389); за комисѣами корола... в жалобе свое(и) с ка(н)цлерей г(с)дрѣско(и)... мнѣ то ѿ(б)яви-ли (Володимир, 1544 ЛНБ 103, 22/Id, 2032, 4); Того... приви(л)ами, листы, комисыа-ми суды полюбовными... показыва(л) (Го-родно, 1555 ЛНБ 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); еп(с)пъ... змышлены(м) правомъ справи(в) собѣ комисию... на всѣ добра црковные (Львѣв, к. XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 2, 31).

КОМИСИА див. КОМИСИЯ.

КОМИСИЯ див. КОМИСИЯ.

КОМИСЪ ч. (молд. комис, цсл. комисъ, гр. κόμης) (титул боярина, що видав кін-ним господарством молдавського воєво-ди) конюший: а на то е(ст) вѣра нашего г(с)д(а) вышеписаннаго, мы стефана вое-води... и вѣра... пана петрика комиса... и всѣ(х) боя(р)... велики(х) и мали(х) (Ба-девці, 1503 Cost. S. 256); А на то ест... вѣ-ра бояр наших: вѣра пана... дворника,... в.п. ...столника, в.п. ...комиса (Хуші, 1528 МЭФ 40).

КОМИСЫА див. КОМИСИЯ.

КОМИСЪЯ див. КОМИСИЯ.

КОМИСЫА див. КОМИСИЯ.

КОМИСѢЙНЫЙ див. КОМИСЕЙ-НЫЙ.

КОМИСѢЯ див. КОМИСИЯ.

КОМИСѢА див. КОМИСИЯ.

КОМИТА див. КОМЕТА.

КОМІНЪ див. КОМИНЪ.

КОММЕНТАТОРЪ ч. (стп. kommentator, лат. commentator) коментатор: Уважай, православный, сего такъ давныхъ // вѣковъ пожилого писемъ коментатора, выкла-дача, который то намъ еще отъ своихъ часовъ ознаймуешь,... же обѣтници о ключахъ... не самому Петрови обѣцаны были,

але всѣмъ... и зысщены (Київ, 1621 Кол. Пал. 400-401).

КОММЕНТЪ ч. (стп. koment, лат. commentarius) коментар, роз'яснення: Бо што ся ихъ // иле до Петра... дотычетъ, тая ся... натыхъмѣсть окажетъ марная, бовѣмъ не съ писма Божого, поважности, анѣ зъ науки учителей церковныхъ взята, але влас-ный головъ ихъ коментъ (Київ, 1621 Кол. Пал. 370-371).

Див. ще КОММОНТАРИЙ.

КОММИЗЕРАЦИЯ ж. (стп. kommisera-суја, лат. commiseratio) милосердя, спів-чуття, жаль: убогихъ людей, досыт юж през неприятеля Крыжа святого и гултайство козацкое року прошлого зничоных, не за-жываючы над ними жадное коммизерации, темезыли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 350).

КОММИСАРЪ див. КОМИСАРЪ.

КОММИСИЯ див. КОМИСИЯ.

КОММИССАРЪ див. КОМИСАРЪ.

КОММИССИЯ див. КОМИСИЯ.

КОММИССЫА див. КОМИСИЯ.

КОММОНТАРИЙ ч. (лат. commentarium) коментар, роз'яснення: Нигдехмо не читали в' никейско(м) соборѣ в' ри(м)ски(х) книга(х) якъ то в томъ реченомъ коммон-тарий, што ѿ(т)тола намъ посланы были (Острог, 1598-1599 Апокр. 188).

Див. ще КОММЕНТЪ.

КОММУНЪКОВАТИ див. КОМУНИ-КОВАТИ.

КОММУНЪКУЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Який приймає причастя: Сѣтъ тѣды егб причіны а рачей взгла(д) припадковъ похѣдаци(х), яко тѣ не самово(л)ного про-(л)лѣна, оуса оумбченіе, на бѣршды кап-лѣніе мнѿ(з)ство людій коммунѣквѣючи(х) по(д) еднѣмъ каплѣно(м), недолѣжность

стары(х)... глѣпство // прѣсты(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 251-252).

КОМНАТА, КОМЪНАТА, КУМНАТА, КУВНАТА, КОВНАТА ж. (*стп.* komnata, *слат.* sam(i)nata) (*частина будинку, призначена для проживання*) кімната: Комната в тыхъ же сенехъ с коминомъ мурованымъ и(з) двема шоболонами склаными и(з) выходомъ (1552 *ОКр. З.* 150); А маючи у себе двор, то ест пекарню, сѣни, светлицу, комнату в тыле, комору,... дом наш власныи...на пляцу волном... в месте Киевѣ межи двох улиц..., лежачии... // ...пану Тимофееви... уступили (Київ, 1625 *ПФ* 147-148); Клѣтъ: Комѡра, кѡвнѡта (1627 *ЛБ* 53); и такъ тоєю трутизною, ядомъ велце заразливимъ, тую горелъку приправивъши, с комънати вышедши, дала небожчикови (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584); Федоръ шафаръ и(з) сыно(м) своимъ... зезнали доброво(л)нѣ же продали... домъ и свѣтлицѣ с кѡмнатою и сѣни половинѣ... за сѣмѣ злоты(х) пя(д)деся(т) (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); мовѣли емоу, иже не оутапѣешъ, але естесъ вѣ коумнѡтѣ свѣей (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 384 зв.); анектанавъ през чернокнѣжство пѣчалъ се переменѡтъ вѣ осѡбѣ смѡкѡвую а шѣкаючи прѡтивъ кѡвнѡты алимпѣады пѣчалъ летѡтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396 зв.).

КОМНАТКА, КОВНАТКА ж. Кімнатка: На(д) тою светлѡчѡкою ковнатка малѡа (1552 *ОКр. З.* 149); Па(н)у Василию Кра(в)цеви по(з)волили(с)мо за ве(р)но(ст) послѣ(г) его на крѣ(н)те ме(ш)кана и(з)бѣ с ко(м)на(т)кою подла школы ты(л)ко... абы(с) и(з) челядю ремесла своего во все(м) скро(м)не захова(л) (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1043, 24 зв.).

КОМНАТНЫЙ *прикм.* (*який стосується кімнати*) кімнатный: Такъже есмо... ви-

дели домъ..., и видели есмо въ томъ двери якъ сѣньные, такъ и трапезные и светличные, комнатные, побито, пощепано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160).

КОМОДІА ж. (*лат.* sѡmoedia, *гр.* κωμφοδία) вереск, крик: Клічъ: Комѡдѣа, крѣкъ, вѡплъ, гѣкъ, вѣрескъ (1627 *ЛБ* 53).

КОМОНИКОВАТИ *див.* КОМУНИКОВАТИ.

КОМОНИЦА ж. (Menta L.) м'ята, *діал.* команичка, кінська м'ята: menianthes, комоница блѣгово(н)ная (1642 *ЛС* 267).

КОМОРА ж. (*лат.* camera, *гр.* καμѡρα) 1. (*господарське приміщення для продуктів, хатніх речей*) комора: Выдала есми жонѣ Михеля адамашекъ схвати, изъ скрини своее вынемши, которая скриня моя на замку въ коморѣ Михелевой стоитъ (Краків, 1518 *РЕА* I, 95); ты... в комо(р) замки ѡ(т)бивши ска(р)бы мае(т)но(ст)... шаты гроши готовые золотые... кгва(л)то(м) зъ собою взя(л) (Кременецъ, 1560 *ЛНБ* 5, 4043, 21); В коморе, де(и) рече(и) стра(в)ны(х): мясъ, му(к) гороху, пшона, кру(п) и соли побрали (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); врожоному кнѣзю Кирику... жаловали на(м) Лаври(н) песочинъски(и)... ижъ де(и) ты... именья,... зъ збожьемъ засеянымъ, в коморахъ зложоны(и)... забрали (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121); побрати велель... въ той же коморе, полтей вепровыхъ дванадцать, салъ шесть, масла горшковъ шесть (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241); да(л) гри(в)нѣ те(с)ли ѡ(т) дво(х) комо(р) що на горо(х) (Львѣв, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 9); храни(л)нѣца, комѡра, спѣжа(р)на (1596 *ЛЗ* 83); коморѣ емѣ ты(м)ко мае збѣдовати (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45); С коморы па(н)ско(и) взяли меновите: ру(ч)ниц пе(т)на(д)ца(т)..., кожухѡ(в) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); на-

гого въ оборѣ и коморѣ учинити див. **НАГИЙ.**

2. Кімната: И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его, што онъ умираючи писалъ, каючися того призволеня (1582 *Посл. до лат.* 1141); Клѣтъ: Комбра, кѣвна́та (1627 *ЛБ* 53); вдова... приправи́ла собѣ ко́мору таёмную на вы(ж)шо(м) пѣ́тре дѣмѣ своего, в' котѣрой з па(н)нами своїми мѣшкала (серед. XVII ст. *Хрон.* 373 зв.).

3. (приміщення, яке винаймали для житла) квартира: которы(и)... дома свои маю(т) ъ месте виле(н)ско(м)... а на(и)мовали бы в доме(х) свои(х) коморы имели шинкѣ або пожито(к) яки(и) (1566 *ВЛС* 46); **коморою жити** — квартирувати: Рыболове. Дымы ихъ чотыри а два ъ нихъ коморами живѣтъ (1552 *ОВол.* 3. 198).

4. Митница: лечь они шли зъ Волохъ на места Коруну Полское, на комору Львовскую, и мыто тежъ Корунное заплатили (Краків, 1537 *РЕА* I, 210); продали є(с)мо комору ншу Луцкую... восковую и соляную..., купьцомъ ншимъ красноставскимъ ...за пять тысячъ копѣ (Вільна, 1547 *ТУ* 73); Коморы ку отмыченью вшелякихъ товаровъ мають быти на границахъ // въ местехъ такъ господарскихъ, яко тежъ князьскихъ, и панскихъ... допущоны (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 399-400); левко Бендевичъ... мель... тимцо(в) с̄... Го(р)ностає(в) сороко(в) з̄... Єще онъ же ме(л) воску камене(и) к̄е на то оказалъ квитѣ с коморы пи(н)ское (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 1 зв.); **комора мытная (мытницкая, мытничая)** — митница: за ѣчиненъемъ присели его на коморе мы(т)но(и) бересте(и)ско(и) ѡ(т) того збо(ж)я его властного мыто // ново(д)вышное не пришлось (Берестя, 1583

Мит. кн. 98-98 зв.); на прикладъ на Комбрахъ мытницкихъ, мытникове доброго и вѣльного члѣка гамдють, и тѣрбдють, такъ и Діаволи злыи дѣхове... чинатъ трѣдность (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); бво видишь шнѣръ... до нѣа досагаючій: где и діаволи при грѣхѣ ка́ждомъ присѣдаты, яко мытницы на комбрахъ мытнич(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125).

5. Крамница: все тое мѣсто Володимірское, што въ парканѣ было, дома ихъ всею маетностью а нѣкоторымъ коморы на местѣ съ крамами, и тежъ одно предмѣстье — Засмочье, погорѣло (Вільна, 1564 *РЕА* II, 131); Мы... ѡве(с) ма(и)ста(т) Места Єго К(р) млсти Києва зе(з)навамы... ижъ што ѡедо(р) Юшковичъ Месчани(н) Кие(в)ски(и) мѣлъ ъ себе Коморѣ ѡ(т)цовскѣю в ри(н)ку киевскомъ на пляцѣ волномъ... стоающую (Київ, 1638 *ПИ* № 30); **комора крамная** — (приміщення для зберігання або продажу мануфактури) крамница: А с комо(р) крамныхъ зо вѣсихъ што сидитъ на го(д) з властивы(х) своихъ по полькопы (1552 *ОЛЗ* 178 зв.).

6. Критий підхід: ча(с)у единого вше(л) іс во ієр(с)лимѣ г(д)є до на(с) была ѡвчаа коупе(л) а жидовский называє(т) са виѣза(д) в котромъ были по патъ прѣтворо(в) або коморѣ, в котрыхъ лежало мно(ж)ство болящихъ слѣпыхъ хромыхъ и соухыхъ) чекаючи к(д)ы са ѡнаа вода замоутить (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62 зв.).

◊ **комора пострыгальная** — цирульня, перукарня: подъ которымъ жо ратушомъ будутъ мѣти суконницу и иные крамници и ятки хлѣбные, и комору пострыгальную (Краків, 1510 *АЗР* II, 78).

КОМОРКА, КОМОРЪКА ж. 1. (*господарське приміщення*) комірка, комірчина:

Комо(р)ка куха(р)скаа в не(и) двери на за-
весахъ (1552 *Окр. З.* 149 зв.); против того
хлева коморка зрубленая, в той коморце
молоко бывает (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI,
351); сѣней въ бокъ на полтори сажна попе-
рекъ переперити, то естъ загородити, абы
две коморки на схованье были (1577 *AS* VI,
77); подле стайни коморокъ две соломою
накрыты (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I,
204); двѡ(м) теслю(м) ѡ(т) комо(р)ки на(д)
тра(н)сито(м)... дадемъ зло(т) 3 и 14 (Львѣв,
1633 *ЛСБ* 1052, 7).

2. Кімнатка: ѡ броне комо(р)ка где во-
ро(т)ны(и) мешъкаеть (1552 *Окр. З.* 148 зв.);
пѣтое [явленіе]: которы(м) деса(т) оучни-
ко(м), в комо(р)цѣ дла страхѡ замкнѣны(м)
явилса або показа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.*
156); если хо(ч) бѣти се(р)дечне скрушб-
ный внѣйди в комо(р)ку твою, а ѡ(т) жени
ѡ(т) себе гѡ(к) свѣта (Киѣв, 1623 *Мог. Кн.*
19 зв.);

келія: а черевѣчище невѣтерътое ѣно-
ково не та(к)... стои(т), и бѣсы ѡ(т) тое
комѡрѣки где са мѣли(т) далѣко ѡ(т)га-
нае(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); Сѣвши
ка(ж)ды(и) в комѡрцѣ свое(и), а працею и
богомѣслнстю бѣвачиса, гды оуслыша(т)
же в' ворота, або в' двѣрѣ до котрѣи кѣлїи
заколѣче(т)... прѣдко... выхѡди(т) (серед.
XVII ст. *Кас.* 39).

3. (анатомічне) матка: каждая жена ма-
еть коморку... а тая коморка маеть се(д)мѣ
печати в собѣ и не видно би и то било ко-
ли би яка(я) невѣста се(д)мѣ дѣтей разомъ
породила (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

4. *Перен.* Закуток, закомірок, закапе-
лок: тотъ же самый оужь ве внѣтрныхъ
ср(д)ца коморкахъ криючиса, пре(з) пыхѡ
и гордость обалаеть и псѣеть родъ хр(с)ті-
аньскій (Вильна, 1627 *Дух. б.* 254); Глѡбѡ-
ку сѣтъ бѣрзо комѡрѣки дѣши, котѡраа з'лѣг'

ка в' лѣскѡ ѡлбо в' вѣстѣпки по(д)ростаеть
(Там же, 332).

◊ **коморка потребная, потребнаа ко-
морка** — убиральня, туалет: тот Валентый
Желѣхъ ни ѡт кого непрошоный... // ...,
таемне подышедшы под коморку потреб-
ную, з долу того княза Ярослава... зрад-
ливе в нocy дирею з гаркабѣза чотырма
кѡлами пострелилъ (Вильна, 1565 *AS* VI,
275-276); Афѣдрѡ(н): Выхѡдо(к), закре(т),...
потрѣбна(а) комѡрѣка (1627 *ЛБ* 183).

Див. ще КОМУРКА.

КОМОРНИКОВЪ *прикм.* Який стосу-
ється коморника як придворного урядов-
ця: ѡ(т)носи(л) есми ли(ст) ѡ(т)вороны(и)
пна комо(р)никовъ с печа(т)ю и с по(д)пи-
со(м) руки его (Киѣвщина, 1599 *ККПС* 108);
по(з)ванная сторона... те(р)мину мети не мо-
же, бо тые листы ѡ(д)рочоные пре(з) су(д)
комо(р)никовъ суть на(д)во(нт)лоные (Ки-
ѣвщина, 1639 *ККПС* 246).

*Див. ще КОМОРНИЦКІЙ, КОМОРНИ-
ЧІЙ.*

**КОМОРНИКЪ¹, КОМОРНИК, КОМОР-
НѢКЪ** *ч. (стч. komorník, стп. komornik)*

1. (придворний посланецъ зі спеціальними
дорученнями) коморник: Принесены листы
до нас Его Кролевский Милости, под спра-
вою короны (!) Польское, даны ест намъ
...через коморника Его Кролевский Ми-
лости, которые ест розданы по всемѡ князь-
ствѡ Литовскомѡ (Вінниця, 1569 *AS* VII,
323); Предѣ килка месяцев далисмы листь
нашѡ до велебности вашей... и для тое
самое причины коморника нашего, абы ве-
лебность ваша тымъ безпечней презъ кро-
левства нашего панства пожаданный пре-
ездѡ одержалѡ (поч. XVII ст. *КЛ* 88).

2. (судовий виконавець) коморник: а для
лепшого // утверженя того моего листу
просилемъ о приложене печатей ихъ ми-

лость пановъ а добродеевъ моихъ: ...пана Стефана Русина, коморника его королевское милости, а пана Федора Калусовского (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207-208); комо(р)никъ воеводства браславского шповеда(л) и(ж)... пани... песочи(н)ская... ма(л)жо(н)ку... право свое ѿ(т)чизное... на вишню... записала (Брацлавль, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122); При бытности мене, Щасного Харлинскаго, подкоморого воеводства Киевского, а при той справе при мне былъ коморникъ мой киевский, панъ Семень Уруцкій (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 262); Я Лео(н)те(и) По(д)гаецки(и) Комо(р)никъ по(д)комо(р)ства брасла(в)ского визнаваю... што ...па(н) Ливри(н) Песочи(н)ски(и)... име(н)е свое дедичное... продалъ мне... за сто золоты(х) по(л)скихъ (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38); **коморникъ граничный (граничъный)** — заступник межового судді: А што по(з)ваны(и) показуе(т) яко є(ст) сведе(ц)тво комо(р)ника грани(ч)но(г) теды... тѣ(т) жа(д)ны(х) грани(ц) николи не чыни(л) комо(р)никъ межи свищовомъ а бѣко(и)мою (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.); пере(д) нами... вря(д)никами судовыми... и мною иваномъ грузевичомъ комо(р)никомъ грани(ч)нымъ воево(д)ства Кие(в)ско(г)... пісарь... для вписанья до кни(г)... земьски(х) Киевьски(х) пе(р)ѿблятомъ подалъ выпи(с) (Київ, 1639 *ЦНБ* II, 23254, 1); мене,... комо(р)ника граничъного... пленипотенътъ ѿсвецоного кнежати ...для ро(з)граниченя доб(р) дедичъны(х) кнежати его м(л.), актора... проси(л) и домава(л)се (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 250).

3. (*охоронецъ; слуга*) коморник: Яко єсть рѣчь добраа назбытъ, абы была ве(д)лѣгъ бѣга стерѣжена ѿсбба кролѣвская и ѿ(т) комѳрниковъ пѣлны(х) (Острог, 1614 *Тест.* 161); Потомъ въ четвертокъ рано прѣха-

ли до Лвова коморнѣцы отъ князя Острожского Василя, воеводы кѣевского, шпѣгуючи того Патѣа але южъ его во Лвовѣ не застали... и съ тымъ оныє слуги поѣхали до Галича (бл. 1626 *Кир. Н.* 12); комо(р)ник *cosmeta* (I пол. XVII ст. *Сем.* 60); Але коли пришли гетманы и тысачники, и вси преложѳныи вѳйска цѣра ассѣрїйскаго, рекли комѳрникомъ: войдѣте и обдѣйте его (серед. XVII ст. *Хрон.* 376).

КОМОРНИКЪ², КОМОРЪНИКЪ *ч.* (*стч. komornik, стп. komornik*) (*винаймач житла*) комѳрник: Ремесники Кравѣцовъ в месте г(с)дре(и) домовыхъ є̄ коморъниковъ *к̄* (1552 *ОВол. З.* 201 зв.); А со всех волостных и селских людей тот податокъ выбирати тым обычаемъ, то ест с каждое головы мѣжское и женское и теж коморниковъ, або сѣсодовъ, наймитов, наймичокъ и детей их по два гроши (Вильна, 1566 *AS VI*, 89); домо(в) рѣски(х) во Лвовѣ єсть ӣ комо(р)никовъ єсть в ты(х) же дома(х) ѿ̄ (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 1046, 7 зв.); члѣвкъ... котѳрый... не бѣде єль з тыхъ рѣчѣй, котѳрыи мнѣ сѣтъ посвачоны, ажъ бѣде оуздорѳвленъ... // ...Коморникъ... и наѣмникъ єсти з нѣхъ не бѣдѳтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123 зв.-124).

КОМОРНИЦКІЙ *прикм.* Те саме, що **коморниковъ**: я... узна(в)ши, и(ж) выро(к) ком[ор]ни(ц)ки(и) не во(д)лу(г) статуту... по(д)комо(р)ского бы(л), вчине(н), ѿтсла(л), есми бы(л) ва(с),... на у(з)на(н)е его короле(в)ско(и) м(л). (Хабне, 1584 *ККПС* 58); А што са дотыче(т) спра(в)... шповеда(н)я ѿ(б)воже(н)а возны(х), выписо(в), декрето(в) комо(р)ни(ц)ки(х),... тые вси(и) справы,... покасова(ли), умори(ли) и (в)ниче(ч) ѿбе(р)нули (Житомирщина, 1584 *ККПС* 60).

Див. ще КОМОРНИЧІЙ.

КОМОРНИЧИЙ *прикм.* Те саме, що **коморниковъ**: Зачи(м) се и повѣторе репроте(с)товаль, и(ж) проти(в)ко праву, слушности, и урядови своему комо(р)ничому ничого не выкročилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 289).

Див. ще КОМОРНИЦКИЙ.

КОМОРНИК *див.* **КОМОРНИКЪ**¹.

КОМОРНЫЙ *прикм.* 1. (який стосується комори як приміщення для зберігання різних речей) *комірний*: въ дому его видель есми знаки кгвалту на дверяхъ сѣнныхъ и коморныхъ (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/1, 100); желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гаки черезъ одверьки, ... ижъ двери коморные, пазъ верхъхний у въ одверьковъ минули (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 316).

2. *У знач. ім. (княжий придворний слуга)* *комірник*, *комірний*, -ого: при бокѣ его самого было жидовъ на преложенствахъ и в коморныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 393).

КОМОРНѢКЪ *див.* **КОМОРНИКЪ**¹.

КОМОРОЧКА *ж.* *Комірчина*: х̄с бы(л) ω(т) ωчю ихъ порв́аныи: и для тогѣжъ для страхѣ жидѣвского в̄ еднѣи коморо(ч)цѣ, двѣрѣ замкну́вши... // ...бавилиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152-152 зв.).

КОМОРЪКА *див.* **КОМОРКА**.

КОМОРЪНИКЪ *див.* **КОМОРНИКЪ**².

КОМПАНИЯ, КОМПАНИЯ, КОМПАНИ́Я, КОМЪПАНИЯ *ж.* (*стп.* *компанија*, *слат.* *compania*) 1. Військовий загін: панове поручники оденъ козацкое а другий дракганское компании, тотъ зъ хорогвою Польскою, а овъ зъ корнетомъ Немецкимъ, скочивши до брамы и браму выбившы, вуйшы (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/1, 392); сотникови, и его компании, такъ же Джаджалому, пулковникови, з семью тысячей

будучому, Сави Самченкови, сотникови..., и его ватазе... протестоваль се (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); весьполь з небожчыком, (братом) рожонимъ, и компанією своею видячи, а хотечи оныхъ уникънути, кгда з месѣта пречъ за хорогъвою, дорогою добровольною, ... уезджаты почоль (!) (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46); челядъ протесътанътись од тогѣжъ пана Енича и его компании способомъ, емужъ самому лепей ведомымъ, ... позабияные... zostали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

2. Товариство, компанія: Хто в̄ нѣмъ живѣтъ по тѣлѣ, Компаніи з̄ нѣмъ склѣдѣ не мѣвѣеть справы (Вільна, 1620 *Лям. К.* 24); тѣкъ еднѣкъ мнѣго злѣго принѣси(ш), же на(с) з раю выганѣшь, агглской ко(м)паніи мѣлого оутѣшѣнїа ω(т)лоучѣешь (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); панъ Дроботъ, ... // сътамтолъ, прибравъши себе большей компании, до Шепетовки, державы тогѣжъ пана Томъковъского, приехавши, попови рускому шлюбъ себе казалъ дат (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 8/III, 588-589); панъ Григорый... протестовальсе противъко... неякомусъ Соломеевы Волошиновы, слuze покоевому... и иншим компании и помочником его (Луцьк, 1643 *КМЛМ* II, дод. 267).

КОМПАНИ́Я *див.* **КОМПАНИЯ**.

КОМПАНИ́Я *див.* **КОМПАНИЯ**.

КОМПАРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* *komparować*, *лат.* *comparare*) (кого, що до чого, чому) порівнювати, прирівнювати: Чѣстокро(т) са дивовѣле(м), чемѣ его пса(л)мистѣ ко(м)пѣрѣеть бѣ бо поровнѣе(т) совѣ або крѣкоу нѣчномуу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 45 зв.); Зо всѣ(х) нѣйстаршій ѱригѣнъ... днѣ то(т) пресвѣтлыи и триоу(м)-

фáлны(и) дн̄ю старого зáконѸ ко(м)парѸ-еть (Там же, 201); нѣчого еднáкъ знайти не мѳгла, чемоу бы могла го(р)та(н) або го(р)ло его ко(м)паровáти, або зровнáти, то(л)ко оноє сладбѳстю назывáючи (Там же, 235 зв.); Тымъ всѣмъ фѣгѸграмъ лѣчбы Двана(д)цаторáкои дѸхѳвнеса присмотрѣвши, и ихъ до тѣхъ поздоровлѣнїй Ісе Сладкїй, або, Радѣса компаровáвши, ВеликѸю ТаѣмнищѸ в' тѣхъ Акаѳїсте(х) зрѣтелно и оумно млтвенникъ // оувáжный обáчити мѳже(т) (Київ, 1625 МКСВ 130-131).

КОМПЕТИТОРЪ, КОМЪПЕТИТОРЪ ч. (стп. kompetitor, лат. competitor) суперник, конкурент: Жикгимонт третїй... ознаймуемо... ижъ... приточиласе перед насъ... справа... межї сторонами поменеными, яко компетиторами, до тестаменту зошлого... каштеляна... належачими (Варшава, 1629 ЧИОНЛ XIV-3, 146); панъ воевода Че(р)ниговски(и) естъ комъпетито(р) и когересъ доб(р) Ко(р)шыловски(х) (Ісаїки, 1643 ДМВН 239).

КОМПЛЕКСИЯ, КОМПЛЕКСІЯ ж. (стп. kompleksja, лат. complexio) 1. (особливості складу організму) комплекція, статура: Бѳ нѣкаторыи мають вѣдомость бѳколо живїблѳвъ, яко фїлосѳфове дрѣгїи вѣдомость Комплѣксїи, яко лѣкарѳве (Київ, 1625 Коп. Ом. 168); Не могѸтъ всѣ едноста(и)ны(х) пѳсто(в) заховáти... // та(к)же и спѳсобъ не е(д)нáки(и), ве(д)лѣгъ нерѳвности оуложѣнѣ тѣль, лѣтъ, ко(м)плѣк'си(и) и стáну (серед. XVII ст. Кас. 64-64 зв.).

2. (натура, вдача) характер: чолове(к), самовто(р), которого... не по(з)нали,... такогo стану и ко(м)плексии е(ст)... зросту велики(и), бялокуроваты(и), бороду поческу пристрыгае(т) (Володимир, 1599 ТУ 230).

КОМПЛЕКСІЯ див. КОМПЛЕКСИЯ.
КОМПОЗИТОРЪ ч. (ит. compositore, лат. compositor) (той, хто komponує, створює що-небудь) творець: Ком'позиторъ або складáчъ сїхъ вѣршовъ; Кирилѳ старїй Тран'квілю(с) Ставровѣцкїй, Проповѣдни(к) слѳва БѸгого, и архїмáндритъ Чернѣго(в)-скїй (Чернігів, 1646 Перло 1).

КОМПОЗЫЦЫЯ ж. (стп. kompozycja, лат. compositio) план: Напротивъ того... поведáю, жесмы мы с паномъ комо(р)никомъ жадное ко(м)позыцы(и) и станове(н)я року не чынили (Київ, 1599 ККПС 115).

КОМПОНОВАНЫЙ дієприкм. Компонований, творений: Показаль бымъ ти многїе мѣстца у вашихъ теперешнихъ тлумачѳвъ, што книги выдають компонованые зъ фалшомъ, але продолженѣ уходячи для чительника, опускаю (1603 Пут. 19).

КОМПРИНЦИПАЛЬ, КОМПРИНЦЫПАЛЬ, КОМЪПРИНЦИПАЛЬ, КОМЪПРИНЪЦИПАЛЬ, КОМЪПРИНЪЦЫПАЛЬ, КОНПРИНЦИПАЛЬ, КОНЪПРИНЦИПАЛЬ ч. (стп. kompryncypaľ, лат. com + principium) співучасник: звышъ менованный, Ярошъ Сума,... полкъ людей немалый съ тыми своими компринцыпалами зобравши,... тутешние места, села... пустошилъ и плендроваль (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 260); неоселымъ комъпринъципаломъ... приказую... абысте... на рочкахъ кгородскихъ... завите стали (Київ, 1633 КМПМ І, дод. 540); панове Макаръские... з своими приятели, // комъпринъципалами,... хутъ и приязнь свою оному оказуючи, затримали, а кгда се вже смерѣкло, челядю... тое инътеръцызы у осведчаючогo упоминатися почали, абы была верънена (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 8/ІІІ, 596-597); жаловаль... противъко... При(н)ципалови и комъпри(н)ципаламъ... проте(с)та(н)тѣ теперешъны(и) (Житомир,

1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 91); панъ Янъ-Ка-
 зимеръ... // ...противко всимъ иншимъ его
 адгерентамъ, яко спольникомъ и конприн-
 ципаломъ... протестоваль се (Кременецъ,
 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 137-138); шляхетный
 Григорий Селецький сведчыл се и протес-
 товал противъко... Мисъкови шевъцовии
 инъшымъ подданнымъ... прынципаломъ и конъ-
 прынципаломъ, в тот нижей описаный спо-
 соб (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 176); с теми
 жъ всѣми свои(ми) при(н)ципала(ми) и
 компри(н)ципала(ми) и з бо(р)тниками...
 вежавши в бо(р)... где ѿ(д)но пчолы знашли
 ...доще(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650
ДМВН 208).

КОМПРИНЦЫПАЛЪ *див.* **КОМПРИН-**
ЦИПАЛЪ.

КОМПРОБОВАТИ, КОМЪПРОБОВА-
ТИ *дієсл. недок.* (*стп.* *komprobować, лат.*
comprobare) (про що, що, що чим) підтвер-
 джувати, схвалювати: А поводовая Сто-
 рона хочеть, комъпробовати, про тожь,
 близьшдью Сторонѣ, поводовдью // ...до при-
 сеги быти зна(и)дѣть и наказдѣть (Київ,
 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.-142); Панъ Ты-
 ша... ѿповеда(л)се и протѣ(с)товаль, и(ж)
 ...готовъ будучи при таковы(х) докуменъ-
 тахъ я(с)ны(х), пра(в)ны(х) ко(м)пробова-
 ти, яко такъ е(ст), а не иначе(и) (Київщи-
 на, 1639 *ККПС* 261); Лукашъ... А ѿни(с)ко
 ...до ведомости доносили и(ж) ѿни бѣдѣ-
 чы ѿбраными выбранѣ поды(м)ного... з
 ве(р)бня целого має(т)но(с)те(и) дедичъ-
 ны(х) пана своего выбравши до ска(р)бѣ
 речи посполитое приве(з)ли што хотечи
 телесною... комъпробовати присегою про-
 си... (!) (Луцьк, 1649 *ПИ* № 45).

КОМПРОМИС *див.* **КОМПРОМИСЪ.**

КОМПРОМИСАРСКИЙ, КОМПРО-
МІСАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* *kompromisar-*
ski) який стосується компромисара, полю-

бовного судді: зѣмни(ц)кому за екстрактъ
 ко(м)проміса(р)ско(г) декре(тѣ) strony ка(м)-
 пѣана (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); **ком-**
промисарский листъ, листъ компроми-
сарский див. **ЛИСТЪ**²; **судъ компромисар-**
ский див. **СУДЪ.**

КОМПРОМИСАРЪ, КОМЪПРОМИ-
САРЪ *ч.* (*стп.* *kompromisarz, лат.* *compro-*
missarius) полюбовный судья, еднач, арбітр:
 лист... яко компромисаров и едначов о по-
 мененые зайштъя межи паномъ Мышкою
 а паны Борзобогатыми (Галичани, 1553
АрхЮЗР 8/VI, 10); с которыхъ ре(и)стро(в)
 ѿбу(д)вѣхъ панове ко(м)промисары сѣдили
 ее с паномъ ки(р)деемъ и зъ ма(л)жо(н)-
 кою его (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 155);
 И за то в. м(л)., пнѣ по(д)коморы(и) и пнѣ
 комо(р)нику, яко суде(и) свои(х) полюбов-
 ны(х) и комъпромисаровъ,... просимъ (Ки-
 ївщина, 1600 *ККПС* 145).

КОМПРОМИСЪ, КОМПРОМИС, КОМЪ-
ПРОМИСЪ *ч.* (*стп.* *kompromis, лат.* *com-*
promissum) (*письмова угода*) компроміс:
 Другий лист то ест компроміс пана Мыш-
 чина съ печатю и с подписом властное ру-
 ки его (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 10);
 па(н) ки(р)дѣ(и) з небо(ж)чико(м)... да(л)и
 потве(р)же(н)е того делѣ... князя воево-
 ды кие(в)ского два ко(м)промисы созна(н)а
 пна ки(р)деева и небо(ж)чика... кози(н)ско-
 го (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 94); А его м(л)
 па(н) сѣ(д)я поведи(л)... абы(м) собе тые
 ѿбороны которы(х) тепе(р) ѿживаю ѿпѣ-
 тити ме(л) и комъпромисо(м) то(г) по(д)-
 пе(р)ти хочеть (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052,
 16); **листъ компромисъ див.** **ЛИСТЪ**².

КОМПРОМІСАРСКИЙ *див.* **КОМПРО-**
МИСАРСКИЙ.

КОМПУТОВАТИ, КОМЪПУТОВАТИ
дієсл. недок. (*стп.* *komputować, лат.* *com-*
putāre) **1.** (що) (*встановлювати кількість*)

перераховувати, лічити: а на трибнале пре(з) ставене небожъчици матъки то в рокѣ прошломъ... штъправовано(м) сугъ позваному лета комъпѣтованы где толко ѿ(д) ѿроженя его летъ чотыри судъ емѣ ѿзналь теды тую присегѣ до летъ здпелны(х) выстя... завешаетъ (Київ, 1624 ЦНБ II, 23267, 2 зв.);

(що) (згадувати, відтворювати в пам'яті) перебирати: всѣ бовѣ(м) старозаконны ко(м)поутоу(и) видѣна, але немного зна(и)дешъ. ноє впрѣвдѣ видѣль ковчѣгъ,... моисеи кбупинѣ неопалімѣю (поч. XVII ст. Проп. р. 32).

2. (укладати список) реєструвати: збирати, записувати: брѣгиа(м)... по дорѣчно(м) выслѣхѣню рахѣнкѣ(в) с приходѣвъ и росхѣдѣвъ ѿ(т)... Романа Стреле(ц)кого; и ѿспокоєнию пѣвны(х) з ѿны(м) рѣзни(ц) яко ѿ томъ сѣмарыѣше реєстро(в) пре(з) нѣго... компѣтованые ѿбшырне свѣдчатъ (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 29).

КОМПУТЬ ч. (лат. computio) рахунок, лічба, число: Съгладаніє: Порахованье, кѣмпуть, шпѣгованье (1627 ЛБ 126).

КОМУНИКОВАТИ, КОМОНИКОВАТИ, КОММУНѢКОВАТИ дієсл. недок. (стп. komunikować, лат. communicare) (кого) причащати: И злучивши Тѣло съ Кровію, комоникують; и благодаривши, отпустъ чинятъ (1603 Пит. 77); Для того жъ вы,... въ часъ самое мши комуникуючи постъ розвязуете (Там же, 75);

причащатися: Сѣтъ тѣды егѣ причіны а рачей взгла(д) припѣдкѣвъ похѣдѣчи(х), яко то не самово(л)ного про(л)лана, оуса оумѣченіє, на бѣрѣды каплѣніє мнѣ(з)ство людіѣ коммѣнѣкѣючи(х) по(д) еднѣмъ каплѣно(м), недолѣжность стары(х)... глѣпство // прѣсты(х) (Київ, бл. 1619 Аз. В. 251-252).

КОМУНІЯ ж. (стп. communia, лат. communiō) сакрамент, причастя. ◊ **отъ комуніѣ отлучатисѣ** — забороняти давати причастя, причащати: Костѣль рѣмскій... плебѣно(м), заборонѣеть жѣнѣ имѣти, а подлѣжници позволѣеть... которій не маеть жены, в'мѣсто еѣ подлѣжницѣ, ѿ(т) комѣнній да не ѿ(т)лѣчѣетсѣ, ты(л)ко жебы з ѿсторожностью (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв.) 32).

КОМУРКА, КОМУРЬКА ж. (стп. komurka) (господарське приміщення) комірка, комірчина: Если бы якая была межѣ ними незгода строны сѣнеи. теды тимько позволя(т) емѣ собѣ в сѣня(х) комѣрѣкѣ збѣдовати (Одрехова, 1630 ЦДІАЛ 37, 2, 45); **комурка потребная** — убиральня, туалет: съ тои светлицы комора, а съ комори комурка потребная; пивница, а въ пивницы капуста двѣ стагвы (Володимир, 1590 Арх ЮЗР 6/1, 206).

Див. ще **КОМОРКА**.

КОМУРЬКА див. **КОМУРКА**.

КОМЪНАТА див. **КОМНАТА**.

КОМЪПАНИЯ див. **КОМПАНИЯ**.

КОМЪПАРАЦИЯ ж. (стп. komparacija, лат. comparatio) вступна частина подання у суд: В комъпараціє(и) пленипотенѣта записано есче дня вчѣра(и)шого прѣтестации (и) такъ веле занѣшено (Київ, 1643 ДМВН 246).

КОМЪПЕТИТОРЪ див. **КОМПЕТИТОРЪ**.

КОМЪПРОБАЦИЯ ж. (лат. comprobatio) підтвердження, схвалення: А поводова Сторона... просила абы была, е(и) присега наказана и близъшого до комъпрѣбации, ѿзнана пре(з) сѣ(д) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 141 зв.).

КОМЪПРОБОВАТИ див. **КОМПРОБОВАТИ**.

КОМЪПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРИНЪЦИПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРИНЪЦЫПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПРОМИСАРЪ *див.* **КОМПРО-МИСАРЪ.**

КОМЪПРОМИСЪ *див.* **КОМПРО-МИСЪ.**

КОМЪПРИНЪЦИПАЛЪ *див.* **КОМ-ПРИНЦИПАЛЪ.**

КОМЪПУТОВАТИ *див.* **КОМПУТО-ВАТИ.**

КОМЫСАРСКИЙ *див.* **КОМИСАР-СКИЙ.**

КОМЫСЪЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМЪЛА *ж.* (*гр.* κάμηλος, *лат.* camelus) верблюды: Дѣтоньки, видите, ажъ не добро, надѣючися на богатство, увыйти у царство небесное, чомъ лехъче, мовить, “комѣлѣ пруйти скрузь игляное ухо”, нѣжъ бога-тому у царство небесное увыйти (XVI ст. НС 123).

КОМЪСАРЪ *див.* **КОМИСАРЪ.**

КОМЪССІЯ *див.* **КОМИСИЯ.**

КОМЯГА, КОМАГА, КОМЕГА, КОМА-ГА *ж.* (*стп.* komiega, *тат.* кама) 1. (*судно для сплаву товарів*) барка, *діал.* ком'яга: отъ дубаса дей беретъ по копе грошей, а отъ комяги по полукопе (Краків, 1511 АЛРГ 148); А мает онъ собѣ тотъ попел браковати, на берези берѣчи на комагу (Городище, 1551 АS VI, 108); па(н) Кози(н)ски(и)... товары... до Кгда(н)ска продавати и(х) не ме(л) на чо(м). И в то(м) себе шкоды немало бы(ти) мени(т) за невывезе(н)емъ коме(г) ѿ(т) пна Ивана Колусо(в)ского (Луцьк, 1562 ТУ 97); оказыва(л) те(ж) мне возному то(т) ѿле(х)но на бе(н)дюзе дерево же в комазе убудованое две лаве и два по-

лубортки (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 71); якожъ они тотъ погребѣ въ Доросыне выпустили..., и вывезли на Красное, а Богушъ комагою перевезѣ съ Красного до места (Клевань, 1571 АрхЮЗР 1/І, 38); trabica pauis, комяга, ладия (1642 ЛС 400); *Образно (про черево):* и за(с) для того пра(ж)кою замыкае(т) черево, стагнувши мо(ц)но, да в' мѣру наладуе(т) тую шкуту, или комагу оутрѣбную; бо кг(д)ы се перела(д)уе(т), тогда оу(м) сно(м) и лѣнос-тію погружае(т)са, и оутапае(т) (п. 1596 Виш. Кн. 234).

2. Велика бочка: княз... продал им двѣс-те лаштов попелѣ и десат комаг без мыт господарских (Володава, 1536 АS IV, 56); ино я з розказана пана моего на тот рок с комагами триста и патдесат и шест лаштовъ попелѣ выготовал и справци пана Рѣбиновѣ,... тот попел з рѣк своих здал (Володимир, 1545 АS IV, 420); Ганусъ брынкъ ме(л)... комагъ ѣ а семья кама(ж)ка малая ...попеломъ наладованые (Берестя, 1583 Мит. кн. 100).

КОМЯЗНЫЙ *див.* **КОМАЖНЫЙ.**

КОМЯЖНЫЙ, КОМАЖНЫЙ, КОМАЖНЫЙ, КОМЯЗНЫЙ *прикм.* (*який стосується судна для сплаву товарів*) комяжний: приходи(л) до мене... ѿле(х)но воронови(ч) просечи ѿ прида(н)е возно(г) ку опыта(н)ю те(с)ли раѣала и ковала... чие дерево кома(ж)ное (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 70); И виде(л), де(и), есми на то(м) городищу лавы комя(ж)ные, на ѿ(д)ну громаду звозоные (Володимир, 1575 ТУ 160); и тежъ млынъ... будовати есми былъ почаль коштомъ и накладомъ своимъ власнымъ,... за властный грошъ свой грабари наймующи, для пущеня воды зъ реки и для преходу комязного (Луцьк, 1585 АрхЮЗР 1/І, 195); на противко комора

рубленая на столпи, кгонтами побита, въ которой свердловъ комажныхъ три, пила и винчакъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 204).

КОМАГА *див.* **КОМЯГА**.

КОМАЖНЫЙ *див.* **КОМЯЖНЫЙ**.

КОМѠРА *див.* **КАМФОРА**.

КОМАЖКА *ж.* Невелика бочка: Де(м)ко лавришо(в) любомецъ мель з любомла соли малое то(л)пастое комажо(к) в в ни(х) тисаче(и) сто (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 8 зв.); Ганусъ брынкъ ме(л)... комагъ ѓ а семья кома(ж)ка малая... попеломъ наладованые (Там само, 100).

КОНАТИ *дієсл. недок. (помирати, бути в агонії)* конати: панове Оранские, не ведати для которое причины, мя поймавши, збили,... и приведши до Оранъ, до тогожъ трупа постреленого, который южъ былъ кональ, приковали и тутъ... до везеня дали (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 433); небожчикъ Слуцкий, Сотникъ нашъ, кгды былъ забить на кгвалте и кональ,... и нарекалъ на Ганского, атамана, ижъ его до того привелъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 111); а ты еще не конаешъ (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 268); лечъ протестантъ,... обачывши его милость ксендза Таманскаго, который, яко капланъ почтивый... до збитого, а праве конаючого пана Хмеловского, шоль (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 524).

КОНВА, КОНЪВА *ж. (стп. kopew, нѣн. Каппе) (посудина для набирання і пиття рідини)* кінва, *діал.* конов: На кожѡ(х) кѡха(р)цѡ копѡ да(л) я(м) за двѡ ко(н)ви д грошѡ (Львѡв, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); взяли... стуги, коробки,... конвы, ведра (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); Амфѡбра: Флѡша, кѡнва (1627 *ЛБ* 175); ѡ(д) направи ко(н)ви це(р)ковъно(и) цыново(и) для

свачено(и) воды fr. 25 (Львѡв, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); кадовѡбы, ведра, конъви, цебрики и все начинъя... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

Див. ще **КОНЕВЪ, КОНОВЪ**.

КОНВЕНТЬ, КОНЪВЕНТЬ, КОНЪВЕНЪТЪ *ч. (стп. konwent, лат. conventus)*

1. (*чернеча спѡльнота монастиря*) чернецтво: во(д)ле пора(д)ку звы(к)лого пра(в)ного мо(ц)ю врадо(в) свои(х) в то(т) до(м)... во вшелакоє будова(н)є и в пла(ц) которы(и) є(ст) волны(и) // ...постѡпили єсмо на вси... часы... клашто(р)номѡ Конвентѡ Киевского (Киѡв, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); ксендзъ Анътоний Янишевский, президентъ конъвенъту отъцовъ бернарѡдыновъ, Луцкого костела... противко подданным, на кгрунъте монастиря Светое Пречистое мешкаючымъ,... // ...оферовалсе... правъне чинити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 157); передо мною... становши ...ксендзъ Кгеладзий, субъприор кляштору и Конъвену Затурецкого закону пустельничого... протестовалсе... на противко всеє громаде затурецкое (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373).

2. Монастир: панъ Киевъски(й)... сѡмъмѡ певнѡдю... золотыхъ по(л)скихъ двѡ тисечи пятьсотъ леггованѡю ихъ милости... доминиканомъ конъвенътѡ вѣницкого ѡ(т)дати належачую... конъвенътови вѣницкомѡ ѡ(т)далъ (Люблѡн, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.); теды протестансъ, уприсивъшы себе у сторожа сермяги,... ледъво живѡ, з конъвенъту вышоль и, до лозъ се добравъши, в оныхъ ноч и день... лежалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

КОНВЕНЦИЯ *ж. (лат. conventio)* умова: пререченые ихъ милости панове Пясецкие, неведати для чого, и овшемъ зъ

якоесь конвенции, а меновите панъ Янъ Пясецкий дня девятого августа, приехавши до Кошара... не заставши есче всее громады... и съ тымъ одехаль (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 532).

КОНВЕРСАЦИЯ, КОНВЕРСАЦІА, КОНВЕРСАЦЫЯ ж. (*стп.* *konwersacyja*, *лат.* *conversatio*) контакти, взаємні стосунки: бо яко(с)мо са мало знáли пере(д)ты(м) и тепе(р) з' ве(л): твоего ко(н)ве(р)сацыи жа(д)ное мѣть не хочу, и не пра(г)ну (к. XVI — I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 23); вся православнаа ц̄(р)ковъ россійскаа ...не могла при(и)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣ(ж)ны(х) ѿ(т)далити ѿ(т) себе яко бы православыи... з ними жа(д)ное конве(р)сацийи взглядо(м) релѣе(и) не мѣли (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1); тѣ тежъ конверсація а́л'бо ѿбцовáніе, дла цвѣченаса, не оумѣ́тногѣ з' оумѣтнѣйши(м), сна́дне пока́жетъ и на́дчѣ(т) (Львѣв, 1646 *Ном.* 6).

КОНВЕРСАЦІА *див.* **КОНВЕРСАЦИЯ.**

КОНВЕРСАЦЫЯ *див.* **КОНВЕРСАЦИЯ.**

КОНВЕРСОВАТИ, КОНЪВЕРСОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* *konwersować*, *лат.* *conversare*) (з ким і без додатка) підтримувати зв'язки, стосунки; контактувати: зь ними конверсоваль, блюзнирскою арианскою професією въ зборе своемъ Киселинскомъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795); ксендзъ Анѣтоній Янишевскій... противько... месъчаном места его кор. мил. луцким кгрецькое релии, на тотъ часъ при бытъности козацькое в Луцьку конъверсуючым,... // ... оферовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156, 157).

КОНВИКЦИЯ ж. (*стп.* *konwicyja*, *лат.* *convictio*) судовий доказ, судове підтвердження: А Пово(д) Па(н) Алекса(н)де(р)

Песочи(н)ски(и) те(ж)... поведи(л)... кгды(ж) мае(т) я(с)ные докуме(н)та на по(з)вано(м) такъ ко(н)викцие(и) декрето(м) трибѣна(л)ски(м) наказанъ в справе кримина(л)но(и) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.).

КОНВИНКОВАНЫЙ *дієпримк.* Оскаржений, обвинувачений: А пленипоте(н)тове... поведили же жаде(н) таковымъ способомъ и(н) конъди(к)тамине ко(н)ви(н)кованы(и) быти не може(т), кгды еде(н) юри(с)та ѿдо двухъ сторонъ, то е(ст) ѿ(д) сте(н)ника, ѿ(д)правуе (Київщина, 1639 *ККПС* 277).

КОНВИСАРЪ ч. (*стп.* *konwisarz*, *конвісарз*) ремісник-ливарник: при мне возномъ купьци места Лво(в)ского Маты(с), абтика(р), Маты(и), ко(н)виса(р),... мною, возны(м), и шляхътичомъ ѿ(с)ве(т)чили, абы было записано (Луцьк, 1570 *ТУ* 148).

КОНВОКАЦІЯ, КОНВОКАЦІА, КОНВОКАЦЫЯ, КОНЪВОКАЦЫЯ ж. (*стп.* *konwokasuja*, *лат.* *convocatio*) сейм, що збирався у часи безкоролів'я: *ѣафог*. Конвокація илѣкція варшавска (1509-1633 *Остр. л.* 127); ча(с) якосмы се протестовали на ѿказова(н)ю в лу(ц)ку, же не на(в)шы(т)ки а(р)тикѣли на конъвокацые(и) въ ва(р)шаве ѣчиненные зе(з)волялисмь то(л)ко вынявши то(т) напередне(и)шы(и) (Володимир, 1587 *ПИ* № 22); моцью судовъ каптуровыхъ... на конвокацыи апробованыхъ, приказуемъ, абы в. м. передъ судомъ ...сталъ (Житомир, 1632 *ТУ* 297); просиль... ѿ приве(р)ненъе во(л)ности(й) давны(х) во(й)ску запорозкому, послѣ на ко(н)вокацію выправивши до ва(р)шавы (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

КОНВОКАЦІА *див.* **КОНВОКАЦІЯ.**

КОНВОКАЦЫЯ *див.* **КОНВОКАЦІЯ.**

КОНДАКЪ, КОНТАКЪ ч. (*гр.* *κοντάκιον*) (*коротка хвалебна пісня церковного*

2. (соціальна група людей) стан: Мы церкви ориенталное Кгрецкое сынове набоженства хрестиянского, презъ нихъ продкомъ нашимъ поданого, статечни наслядовницы, вшелякого достоинства и кондыцей, такъ духовного, яко и свецкого стану люде, которые есмо ся... тутъ до Берестя Литовского // зъехали (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 519-520); На що ѿ(т)-повѣдають: жесмо люде // свѣ(т)ской кондици (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217 зв.-218); повінни малжбнкѡве напро(д) рѡвни быти в' вѣрѣ, в' оуроже(н)ю, и кондыци (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 918); В' тѡйже спѡсобѣ и кáждый нѣжшеѣ кондыциѣ члкъ нѣхайса на собѣ нерѡвный станъ невспинаеть але, вѣдлѡгъ посполѣтогѡ прислѡва, кáждый своѣю нехайса мѣритъ пáдю (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.); Которы(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности своѣ(и) во(з)но(в)ско(и) голосомъ выне(с)лы(м) при велю шляхты и люде(и) ро(з)но(и) ко(н)дицие(и) чере(з) кого бы бы(л) забити(и) и замо(р)дованы(и) ѡбъвола(л) и до ведомости приве(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

КОНДИЦИЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДИЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДИЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДОЛЕНЪЦІЯ *ж.* (*лат.* *condolentia*) співчуття: его милост отецъ архиманъдрыт, кондоленъцию чынячы и свою калямитатем показуючы, же не может ничего радити, вымовял се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

КОНДОНОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* *kondonować*, *лат.* *condonare*) (що) пробацати; дарувати: Што ся зас тичет вин правных, о которіе инстикгаторъ нашъ взглядомъ неправного заеханя... в тые добра на позваном виндикует теды тые пены... мы,

крол... кондонуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173).

КОНДРАНТЬ *див.* **КОДРАНТЬ.**

КОНДРИЛЪ *ж.* Назва певної рослини: *condryll[on]*, трава кондри(л) (1642 *ЛС* 136).

КОНДЫЦЕЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦИЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІА *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦІА *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНДЫЦЫЯ *див.* **КОНДИЦИЯ.**

КОНЕВЩИНА *ж.* Вид платежу: Пытали теж войта о коневщину, которую дей за три годы выбралъ, гдѣ подѣль (Володимир, 1566 *СИМКЦА* 58); для чого дей вы на коморниковъ моихъ, которые на плетении костела светого Якуба мешкають, коневщину отъ воротъ... по два гроши выбирали? (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/1, 155).

КОНЕВЪ *ж.* (*стп.* *konew*, *нвн.* *Каппе*) (*посудина для ридини*) кінва, *діал.* конев: ннѣ вы законъници што жъ е(ст) з'вноутрь конве, або мисы чистите (1556-1561 *ПС* 270 зв.); кна(з) ку(р)пски(и) // побра(л)... ко(н)ве(и) великихъ анъкге(л)ское цыны чотыри ме(н)шихъ шесть ко(н)ви(и) кга(р)-цовыхъ (Володимир, 1578 *ЖКК* 133-134); кгва(л)то(в)не выдравъ... коне(в) мѣдяную ми(с)ци новыхъ тры (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

Див. ще **КОНВА, КОНОВЪ.**

КОНЕВЪЄВЪ *прикм.* Кінський. ◊ **коневъєво копыто** *див.* **КОПЫТО.**

КОНЕВЪИЙ *прикм.* Кінський. ◊ **коневъий щавь** *див.* **ЩАВЪ.**

КОНЕКТУРЪ *ч.* (*лат.* *conjectura*) міркування, аналіз: А по выслуханю,... его милость панъ Вишневский знакомъ и ко-

нектуромъ бачачи то, ижъ тая помененая Анънуша... признала, же потъ и волосы брала для чаровъ (Луцкъ, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 450).

КОНЕЦ *див.* **КОНЕЦЪ.**

КОНЕЦЪ, КОНЕЦЪ, КОНЕЦ, КУНЕЦЪ *ч. 1.* (*крайній пункт, межа протягності предмета, площини, місцевості у просторі*) кінець: воскреснеть всака плоть члвческа ѡ(т) конецъ земля и до край все-ленныя (1489 *Чет.* 373 зв.); а хотаръ тому... монастирѣ... ѡт дѣброви с край лѣса ...на великы дѣбъ... черес бахнѣ, до конецъ писка (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); привели нас к дѣба над дорогою, на конец пола Бѣлотинского (Острог, 1506 *AS III*, 38); Тамъ-же тые вышъ помененые особы знову нашедши на конецъ гребли... зъ ручницъ стреляли (Луцкъ, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 146); **Обѣ** тѣи Цркви мѣсто мѣровѣ мѣстскихъ збѣдѣваны сѣтъ, Една... при березѣ мѣрскомъ, Дрѣгаа засъ Сѣа, при тѣи котѣраа называється Золотѣа брѣама, котѣраа при концѣ замкѣ естъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); **Закѣлешъ** те(ж) барѣана дрѣгѣгѣ котѣрогѣ ѡферовавши возмѣшъ з крѣви егѣ и взлѣжишъ на конѣцѣ оуха прѣвагѣ Аарѣоновгѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.); **отъ (одъ) конца до конца** — (*від початку до кінця*) з кінця в кінець: повшехній епископъ,... той ся розумѣтъ, которому бы нѣчого на всемъ свѣтѣ не было не поддано, але бы все отъ конца до конца свѣта было ему подлегло и поддано (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 680); ле(ш)ко зозна(л) и(ж) взя(л)... двадесця зло(т)... в которо(и) сумѣ пусти(л) ему заста(в)ны(м) ѡбычаемъ ровен частю своею третєю ѡ(д) конца до конца ролю з луками (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.).

2. (*крайня межа в часі*) кінець: лечъ заплачене... то такимъ способом ижъ кож-

ды(и) з насъ ѡзна(и)мити мае(т) еде(н) дрѣгѣмѣ контрактъ при концѣ шести лѣтъ пре(д) по(л) рокомъ безъ жадного фалшѣ и ѡшѣкана (к. XVI ст. *Розм.* 69); **Поневажъ** бовѣмъ кѣ концѣ са зближае(т) стѣй Четверодесѣтны(и) Пѣстѣ, жебѣ Лѣуде лѣнныими зостѣвили, до дѣбвннхъ прѣцѣ и пѣдвигѣвѣ не ѡслабѣли (Київ, 1627 *Тр.* 619); **безъ конца** — безконечно: нѣнѣ и всегдѣ, и въ всѣхъ вѣцехъ, нескончѣннхъ, на ѡбѣ странѣ безъ ко(н)цѣ завѣшѣннхъ, Амѣнѣ (Чернігѣв, 1646 *Перло* 34); а таковаа рѣдо(ст) стѣ(х) и слѣд(ст), бѣдетъ безъ оуприкрѣна и безъ концѣ (Там же, 166); **не (нѣ) мати конца, конца не мати (имѣти)** — бути безконечним, вѣчним: и длѣгаа невѣла вавилѣнськаа, которѣа се(д)мѣдеса(т) лѣтъ трѣвала, еше не мае(т) своего ко(н)ца (поч. XVII ст. *Проп. р.* 193 зв.); нѣжлѣса грѣ(х) скончѣйтъ, загасаѣютъ соло(д)кости, але за нѣхъ моѣки нѣ маѣютъ конѣцѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 106); неисчѣтннй:... концѣ и личбы нѣмаѣючѣи (1627 *ЛБ* 74); **Боѣса** невѣбѣгнѣчи(х) мѣчннхъ мѣстѣ: Боѣса мѣки концѣ неимѣщеи (Лѣвѣв, 1642 *Час. Слово* 266 зв.); **нѣ мати конца и значала** — бути безконечним, вѣчним: тѣ твѣа вѣчнаа слѣаа и хвѣла якѣ в ѣ пр(с)твѣ твоемъ, нѣмѣашъ концѣ и значѣла (Чернігѣв, 1646 *Перло* 16); **анѣ** початку **ани** конѣца **не мати, не (нѣ) мати анѣ (нѣ) початку анѣ (нѣ) конца** *див.* **ПОЧАТОКЪ**; **безъ конца и зачала** *див.* **ЗАЧАЛО**; **до конца вѣка (вѣка)** *див.* **ВѢКЪ**; **конецъ вѣка** *див.* **ВѢКЪ**; **конецъ свѣта (свѣту)** *див.* **СВѢТЪ**; **не мати конца и зачала** *див.* **ЗАЧАЛО.**

3. (*завершення, довершення до кінця чого-небудь, якоїсь справи, дії*) кінець: Кра(л) его мл(с)тъ и рада его мл(с)ти... ѡбѣцѣю(т) иже бы тое ма(л)же(н)ство доведе-

но было до конца (Люблін, 1506 *Cost. DB* 442); кдыж са вжо тым речам, к которых был послан, конецъ сталъ, там его не потреба, до нас ехати казалъ (Краків, 1540 *AS IV*, 235); заказалъ намъ, абы ся есмо не до конца будовали (Житомир, 1586 *Арх ЮЗР 7/1*, 254); Па(н) Дмитръ Красно(в)-ски(и)... би(л) в бра(т)ствѣ, еднакъ вышо(л) и до ко(н)ца справъ не хотѣлъ чекати (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); тѣ(м) потѣха(м) нѣк(д)ы ко(н)ца не боуде(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); а пѣслѣ порáды естѣ рѣзмыслѣ ...теды впро(д) вшелакѣй спрáвѣ конецъ (Острог, 1614 *Тест.* 146); Твоѣй зáсь, О(т)-че, слáвѣ конѣць тотъ готѣтъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); гды... оучениковѣ, и всѣ знаѣмыѣ, а повíнныѣ розбѣглиса бѣли, тѣѣ тогды терплíве... конца... Пѣгребѣ чекáлы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229); гды... много // ещѣ пса(л)мо(в) зостáло до спѣвáна, спѣшитиса кáже(м) до кон'ца (серед. XVII ст. *Кас.* 14-14 зв.); **конецъ (свой) брати** — вершитиса, вирíшуватиса: Теперъ зась все ся южъ тое обернуло въ тиранѣю, которую усилиють епископовѣ Римскіи, абы всѣхъ епископовъ кривды, въ аппеляцію поднеслыи, не черезъ иншого кого, толко черезъ его вырокъ конецъ свой брали (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 715); **конецъ (конец) (свой) взяти (взати)** — а) закíнчитиса, завершитиса: и то казали есмо... перед князи и их милостю вычести,... гдеж... князь Богуш сам ся к тому брал и на то ся зволил... и за тым на он час конца тая реч не взяла (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР 1/VI*, 25); тепе(р) длѣгое ѡное затмѣна слнца, которое три(д)ца(т) и два рѣбки трвáло; конѣ(ц) взяло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269 зв.); **Що са тыче стороны доко(н)чана тои стои цркви и ѡвше(м) жи-**

чимѡ собѣ... абы слѣшни(и) конѣц взяла (Ясси, 1610 *ЛСБ* 429, 1); б) перестати існувати: Оттого жъ явно солгал еси, езовито, яко толко римского костела вѣра состоит, а другіе вѣри утаили и конѣц взяли (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186); **конецъ (конец) вчинити (учинити)** (чому і без додатка) — а) довести до кінця (що і без додатка): Правда, выездили на тое поле ездоки... але конца томѣ не вчинили, нижли ѡтець мой небожчик поступил са пола того дадкѣ моємѣ... з доброе воли (Острог, 1506 *AS III*, 38); мы то порозумѣвши и(ж) што са дотыче(т) ѡного имѣ(н)а конѣ(ц) вчинили (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032); комисаре до именей ваших... з обѣ сторон зѣехавши са, тое поровнанѣе а вчистый конѣц ведле постановена вашого вчинити (Дубно, 1559 *AS VI*, 43); б) (міжким) (*ліквідувати який-небудь стан*) покласти кінѣць: Прето умислне отецъ тоеи бѣлое головы идеть съ тымъ листомъ до велможности вашей и до того котляра, абы вже конѣць мижъ собою а ж(о)ною своею конѣць учинивъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР III*, 157); **конецъ мати (мѣти)** — закíнчуватиса: Тоу(т) бовѣмъ и рѣскоши и бѣды конѣ(ц) маю(т) и бáрзо проу(д)кíй (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); еслí бы фрасоунки и бѣды моужа стѣго іѡна до вѣсти прѣшой згоубы конѣ(ц) мѣли, хто бы егѡ трѣпеливо(ст) выносíлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); на тот часъ естѣ поля... арендовани... на лет три по собе идучихъ, которымъ тромъ летомъ конѣць маеть быти о светомъ Спасе (Володимир, 1619 *АрхЮЗР 8/III*, 568); **конецъ уделати (кому)** — закíнчити, завершити (що): конѣць речамъ земланым вделавши, маеть князь Ковелский... князю Кошерскомѣ в кривдах его поделаных

по десать правъ напередъ дати с того реистрѣ его (Львѣв, 1537 *AS IV*, 91);

(кінцевий момент, закінчення чого-небудь) кінець: еще не конецъ повстанеть бо народъ противъ народоу и цр(с)тво противъ царства (1556-1561 *ПЄ* 179 зв.); Але хто вытрывае(т) до ко(н)ца то(т) буде(т) захова(н) (Хорошѣв, 1581 *Є. Нег.* 50 зв.); Также и царство Римское скажено будетъ одъ антихриста, а тотъ одъ Христа, а потомъ конецъ будетъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 151); а томоу вшисткомоу сме(р)ть е(ст) конецъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 17 зв.); Кто перетерпиль до кунця тотъ спасень будетъ (XVI ст. *НЄ* 33); смерть бо вѣм концем всим речам (Руда, 1646 *ПККДА I-1*, 82); до конца — цілком, повністю: црко(в) бо(ж)я здесе в месте лвоуе... распаласа на полы и чого бже вхова(и) бы коли(ж) колвек до ко(н)ца са не обалила (Львѣв, 1547 *ЛСБ* 12); Востѣчній ѡ(т)ци... не вѣрачи до конца послали... рѣтора яна, ѡ(т) котѣрого... вѣдомость взяли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 50); Прѣстои(т) бѣвѣмъ намъ всѣ(м) до конца вскѣснѣти, и премѣнитиса в Бо(з)кѣи рѣчи (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 259).

4. (останняя часть текста) кінець: на конци книги нашолъ есми двѣ слоуе написаны (1489 *Чет.* 49 зв.); А так мы на он час князи и паны, обмовивши, и при том конци тую реч zostавили... // ...которая ж вся реч — жалоба... есть в книгах наших описана (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР I/VI*, 24-25); в дѣаніа(х) апо(с)то(л)ски(х) в главѣ ѡі при ко(н)ци (1596 *ЛЗ* 25); А [въ] конци тыхъ книгъ засъ мовить: “всякую субботу, окромъ одное, и всякую недѣлю збираючися веселѣтеса” (1603 *Пит.* 70); и то все о страшномъ суду божомъ мовит Бо и петръ рим называет вавилоном в пер-

шомъ листе своим на конци (поч. XVII ст. *Вол. В.* 72); ку концеву листу своего мовить (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 650); Молитва сіа, благодарнаа. Персѣнѣ бѡ(з)кой ѡ(т)цевской при ко(н)цѣ похвалы (Чернігѣв, 1646 *Перло* 23); Колѣса оу нѣй засадка затайла, и в комѣрѣ конца рѣчи ждѣли и закричала на негѣ фѣлистѣнове на(д) тобою сампсѡне (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.).

5. *Перен.* Кінець, смерть, скѣн: а па(к) по нашем животѣ, коли да(ст) нам бѣ конецъ, а ѡни на каждое лѣто, да имаю(т) слѣжити, за наше сп(с)нѣе (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); альбо і манасіа... зва(з)ки дѣаво(л)скіе розорвалъ... и живо(т) добры(м) ко(н)цемъ ско(н)чилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); гды тѣю вдачне прѣймѣють, выдачи конецъ свои дѣвне солѣдкѣи и пожаданный (Киѣв, 1625 *Кон. Каз.* 40); Богъ вѣсть, каковъ конецъ твой будетъ (Путивль, 1638 *АЮЗР III*, 12); Мусить то правдивый Богъ бѣти... Бо оуже я бачу близко конецъ нашъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25); самъ Бгъ ѡзнаймилъ; яковъ(и) конецъ грѣшного страшный (Чернігѣв, 1646 *Перло* 128); конецъ живота (житія), живота конецъ — кінець життя, пізній вѣк: што ся те(ж) дотыче(т) самое тое жоны... которая... великѣю ѣчтиво(ст)... мне показывала и тепе(р) а(ж) до ко(н)ца живота моего показывати не пере(с)тае(т) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943/1536); але я с пови(н)ности свое(и) вашѣ стѣню надпоминаю и прошу ра(ч)те ваша м(л) и сами взяти то пере(д) себе и(ж) наше(г) живота конецъ приходи(т) (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); Єдного часѣ заховалъ велъми, и южъ блѣскѣи былъ конца житія своего (поч. XVII ст. *Пчела* 26); Я... тишко ѣедоровичъ... лежачи на по(с)тели

сме(р)тно(и) при ко(н)ци живота моего, пишу сей мой те(с)таме(н)т (Чигирин, 1600 ПИ № 37); яко самъ рачиль такъ то все... справиль, же сотворивши челоувѣка на хвалу свою, конецъ живота ему смертю умерти ознакомиль (Київ, 1631 ПККДА II-1, 406).

6. Перен. (кінцева мета, ціль) замисел: Два сѣтъ конѣцѣ всѣкои надки в писмѣ, яко філософѣве пѣшѣ(т) вѣдати што єсть потрібное, и ѡповѣдати є (Вільна, 1596 Грам. З. 2 зв.); Предложєніє: Блгоизволенѣе, предсав'зѣтьє, постановлѣ(н)є, цѣль або конѣцъ (1627 ЛБ 92); Той бовѣм' конѣц', и той цел' єст' приповѣсти сеѣ... на погамованіє нарѣкѣна (Київ, 1637 УЄ Кал. 37); кѣждаа рѣчъ, котѣрѣю ктѣ зачинаєть, маєть быти зѣмѣрана до пѣвного цѣлю и конца, албо причины, длѣ котѣрой са дѣєть (Львів, 1646 Зобр. 2 зв.); **конецъ и голова** — (основа, суть) початок і кінець, альфа й омега: што бы указавъ, ажъ овунъ єсть право обрѣзанію и овунъ єсть конецъ и голова чомъ овунъ можетъ дати того, што обрѣзаніє назначивъ и заганувъ (XVI ст. НЄ 198); **начало и конецъ див. НАЧАЛО;** **начатокъ и конецъ див. НАЧАТОКЪ;** **початокъ и конецъ див. ПОЧАТОКЪ.**

7. Перен. Стерно: Ако бовѣ(м) корабль и шкѣта ко(н)це(м), то єсть стыромса ѡбєртаетъ... такъ и православы(и) хрєстіанинъ... розмышланємъ ѡ смерти... и всѣ sprawy свои... справовати маєть (Корець, 1618 З. Поуч. 172).

КОНЕЦЪ див. **КОНЕЦЪ.**

КОНЕЧНЕ, КОНЕЧЪНЕ, КОНЕЧНЪ присл. (стп. koniecznie) конечно: Прото и мы тебе симъ нашимъ листомъ напоминаємъ..., ажбы єси в том са водлѣгъ розказана и того листѣ... господарьского заховала... и тых именей княза Андрєєвых,...

кназю Кѣзме конечно са постѣпила (Краків, 1539 AS IV, 221); але тѣє вси пожи(т)-ки... неха(и) имає(т) єго м(л) ѡтє(ц) владыка споко(и)не дживати конє(ч)не а иначе(и) то(г) абысте не чинили (Острог, 1577 ЛОИИ 52, 1, 1); А ты(х) здра(и)цѣвѣ... по(и)ма(в)-ши... до на(с) ѡ(т)сыла(и)тє конє(ч)не иначе(и) Абы не было (Корсунь, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 113); росказуємо, абы верность ваша... ексекуцыю..., чинити и выконати росказали конєчъне (Варшава, 1600 Арх ЮЗР I/VI, 285); Єсли тѣжъ не позволить ча(с),... // быти в цркви; то и дѣма... конєчнѣ повѣннисмо належитѣє ѡ(т) насъ выхвалєна Гдѣ Бгѣ ѡ(т)дѣти (поч. XVII ст. Пчела 18 зв.-19); а роботу [мають] до рукъ своихъ отобрати..., конечно приказую (Київ, 1631 ПККДА II-1, 409); єслибы котѣры(и) мѣчникъ // неѡкрєщенный з мє(р)твы(х) повѣста(л), крѣщеніє бы ємоу принѣти конє(ч)не потріба (Львів, 1645 О тайн. 14-15); што тежъ колвєкъ у нихъ кгвалтовне взято,... абы єному безъ вшєлякое трудности поворочано было конечно (Київ, 1648 Тр. ЧАК 145).

Див. ще КОНЕЧНО.

КОНЕЧНО, КОНЕЧЪНО присл. Конечно: держал бы єси их по томѣ, как было за кн<а>за Михайла... конечно, а инак бы єси того не вчинил (Мельник, 1501 AS I, 146); бѣдѣчи там, ажбы єсте во всем были послѣшны... княза Федора Андрєєвича, конечно абы то инак не было (Львів, 1537 AS IV, 88); нехайбы ѡн, бѣдѣчи на той слѣжбе нашой, сѣ князем старостою Володимєрским са згожал и послѣшенство к немѣ мєл конечно, абы то инак не было (Вільна, 1541 AS IV, 287); Вы бы ѡ томъ вѣдаючи во(д)ле сєго листу нашего ку нему са споко(и)не заховали конечно (Київ, 1581 ЛСБ 62, 2);

Прото(ж) мы... тобѣ... приказуе(м)... дабы еси во всемъ ѿ сѣдѣ нашего справити-са стану(л) конє(ч)но (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); А прошу вм(ст) вши(ст)кихъ промы(с)ль за часу ѿ(т) це(р)кви ма(и)те бо ѿфа(и)мо бгу святому же то на(с) ду(и)детъ конє(ч)но (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2 зв.).

Див. ще КОНЕЧНЕ.

КОНЕЧНЫЙ, КОНЪЧНЫЙ *прикм.*

1. (*обов'язковий, необхідний; неминучий*) конєчний: Жалу(ю)са... На г(с)дна гедєона еп(с)па лвовского и(ж)... // ...листы своими по (в)сѣхъ црква(х) голого(р)скихъ проклинае(т) мя. Прошѣ ѿ застѣплєне. и справедливо(ст) конєчнѣю (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1-2); мещанє лвовскіє... показали намъ, ижъ гедєо(н) Болобанъ... по сѣдѣ докончономъ, и по застановлено(м) конєчно(м) покою. Листы своїми клятѣбными... спротівилса привилєо(м) и декретомъ (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); гедєо(н) болобанъ... в законє и вѣре и праве нарѣшонъ и конє(ч)номѣ звє(р)женію по(д)паль (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); бѣсовє трид(м)фы мѣваю(ть) Кгды православно-го въ ере(с) ѿловлаю(ть) Бѣсовскому кнзю радости приносятъ, и ѿ помо(ч) его конєчную просятъ (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 104); если южъ конєчное на себе сподѣвалъсе смерти, а за не слушней бы послалъ до папы... ознаймуючи, же живъ быти не может (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); **потреба конєчнаа** — конєчна потреба: Давное выдана Книги тоєи, за котрымъ зме(н)шєнієса бноижъ настѣповало, и потреба конєчнаа, такъ в' надцѣ Шкблной мблоди... и на ѿсббнѣю Правила потрѣбѣ (Львів, 1640 *Окт.* 3 зв. нєнум.).

2. (*необмежений, цілковитий, повний*) крайній: Вмѣсто Зась цѣломѣдрнаго жи-

тїа; конє(ч)ное вшетече(н)ство. Плюгав'ство, и неч(с)тота сквер'наа владѣе(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 78); И я, ижъ за великими трудностями моими,... хотяжъ не могъ бытъ конєчнымъ милосникомъ (и упразнителемъ) альбо забавцою около помноженъа ѿалы Божее, — одѣнакъже,... была у мене хуть такая,... абыхъ въ такомъ упадку,... церкви светое... угляжоваль (Вильна, 1599 *Ант.* 577); А прѣто абѣсь не до конєчного знище(н)а тѣе выѿображе(н)є привю(л) ѿ товáрышѣ. áле в рыхло(м) чáсѣ абѣсь то вырáзнѣй понови(в) и выѿбразивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); бог наш Исус Христос, учачи учеников своих от всѣх... последнѣйшими быти и разумѣтися, собою образ показал, высоту и честь своего прєложенства в конєчную покору и низкост стягнул (1608-1609 *Виш. Зач.* 228).

3. Остаточный, вирішальний: тыи земли верхуписаныи княз Костентин... дал в держанє до того часу, поки ся конєчная справедливость станєт отцу архимандриту (Луцьк, 1537 *АрхЮР* 1/VI, 23); третєго дня вже судъ конєчное сказа(н)є ѿчинити будє(т) повинє(н) (1566 *ВЛС* 9); в то(и)... прáвдѣ кто вытрѣває(т) спасєнъ бѣдєть... а кто ѿ(т)стѣпиль, или в' чо(м) нарѣши(л) вѣ(ч)не погинє(т). кгды(ж) застановилоса конєчное и досконáлоє всѣ(м) ѿповѣданъє (Вильна, 1596 *З. Каз.* 40 зв.); пребывай в разумѣ в твердом и непоколебимом, боголюбный иноче, в изшєствии из мира в... борбу з духи лукавыми и с самым собою до уврачевания конѣчного (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 242); Оный первый... соборъ не самъ Петръ зложилъ, не самъ на немъ судиль, и не онъ его конклюдоваль, не онъ конєчный вырокъ на немъ выдалъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 463).

4. (*прикінцевий, останній*) кінцевий: А кгды(ж) вже конє(ч)ны(и) ро(к) на кгру(н)ть то(т) выехати яко са выше(и) поменило... пришо(л) игуме(н)... с че(р)нцами (Київ, 1585 ЦНБ ДА/П-216, 1 зв.); Покажѣте ми, ѿ згодѣ важдѣе, где которы(и) з ва(с) то(т) конє(ч)ны(й) стѣпень Петрѡва гласа испо(л)нил (1598 Виш. Кн. 274 зв.); Присмотрися в том конечном слове и знаку его любимы прочитателю, — костел римский правдивым показати хоцет, але глубоко и тое лжет (1600-1601 Виш. Кр. отв. 185);

(*про соціальний стан*) низький: Бл̄го-че(с)тивомѣ гд̄рѣ Васілію... ї православны(м) хр̄(с)тіаномѣ малое ро(с)сии та(к) дх̄вны(м) я(к) і свѣ(т)ски(м), ѿ(т) вы(ш)шого станѣ ї до конє(ч)наго, Блг(д)ть мл̄(с)ть ми(р) ї радо(с)т (1599 Виш. Кн. 212 зв.).

♦ **конечная плоть, плоть конечная** див. ПЛОТЬ.

КОНЕЧНѢ див. КОНЕЧНЕ.

КОНЕЧНѢЙШИЙ *прикм. найв. ст. (абсолютний, цілковитий)* найбільш крайній: ѡстато(к) до конє(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣсили (Львів, 1622 ЛСБ 1049, 2 зв.).

КОНЕЧѢНЕ див. КОНЕЧНЕ.

КОНЕЧѢНО див. КОНЕЧНО.

КОНИКИ *мн.* Назва певних рослин: прўзи, кѡники (1596 ЛЗ 69); акрїды, ве(р)шки дереваныи пѣча и ты(ж) кѡники (1596 ЛЗ 25); тѡжъ зри прѣжїе, а пружи того(ж) имене, кѡники за подобѡобразїе цвѣта и кѡрене ѡногѡ зѣ(л)а (1627 ЛБ 173); acanthia, коники по(л)ные (1642 ЛС 64).

КОНИКОВИЙ *прикм.* Кониковий: setula, самрана, коникови(й) цвѣтъ (1642 ЛС 370).

КОНИКЪ¹ ч. 1. (*молодий кїнь*) коник: коникъ и воликъ и яловица подобалася...

взяти ю; пчолки побралаи (Київ, 1621 Кол. Пал. 1128); Ne zneset nas konik twou! (1625 П. про Кул. 24); *Образно:* и оуто(л)стѣе(т) кѡни(к) дша крилатаа ѡбоволѡкшиса в' тѣло (Вільна, 1596 З. Каз. 75); А наипѣрвѣй Млодѣнци до васъ моа мѡва... якомѣ громїль розпѣстность... сваволю. Бѣсте тому дїкому коникови, в' Пѡлю... омѣлногѡ свѣта Не давали вїрвати (Вільна, 1620 Лям. К. 22).

2. Особова вл. н.: Кони(к) Миско (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 11); Иванъ Коникъ (1649 РЗВ 327).

КОНИКЪ² ч. (*вид комахи*) саранча: Саранча, а́бо кѡни(к) (1627 ЛБ 172); Посе(м) пусти(л) гѣ бгѣ // конїки, а(л)бо сара(н)чу, а(ж) до ѡста(т)ка вши(ст)кѡ зѡпсовали чо́гѡ гра(д) не поби(л) (Львів, поч. XVII ст. Хрон. 18 зв.-19).

2. Цвїркун: Свѣрщъ: Кѡникъ, скѡчокъ, сверщѡкъ (1627 ЛБ 111); све(р)щъ, коникъ (1642 ЛС 122).

КОНИКЪ³ ч. (*риба*) коник. ♦ **коникъ морский** — морський коник: hiprosampri-p(us), коникъ мо(р)ски(й) (1642 ЛС 218).

КОНИКЪ⁴ ч. (*птаха*) трясогуска: anthus, кони(к) птица (1642 ЛС 85).

КОНИЧОКЪ ч. (*комаха*) коник: Прўси, Пружїе: Кѡнички, кобылки, саранча (1627 ЛБ 103); саранча, усеница жѣречокъ и кѡничокъ, и кѡждѡе подѡбное їмъ ѣсти не маѣте (серед. XVII ст. Хрон. 118 зв.).

КОНІЄКТУРА див. КОНЪЄКТУРА.

КОНКЛЮДОВАТИ, КОНЪКЛЮДОВАТИ *дієсл. недок. і док. (стп. konkludowac, лат. concludo)* 1. (що) (*завершити, припинити роботу чого-небудь*) закрити: Почварте. Онїй первый... соборъ не самъ Петръ зложилъ, не самъ на немъ судилъ, и не онъ его конклюдовалъ, не онъ ко-

нечный вырокъ на немъ выдалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 463).

2. (що і без додатка) (*винести ухвалу*) ухвалити: братиї зєбраня бело (!) зѣпо(л)-ное, того часѣ справъ ки(л)ка ѡ(т)правили а мѣновите в̄ поважнѣише, на те(й) ча(с) зго(д)не постановили и конклюдовали (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); П Конста(н)ты(и)... такъ деклярова(л)... ежели ПП: братия... сѣммѣ R 6000 примете бе(з) и(н)-тере(с)сы пре(з) ча(с) пре(ш)лы(и) же ся бѣдѣтъ ко(н)те(н)товати самы(м) капѣталомъ теда // П Конста(н)ты(и) обецѣть личыти и о(д)дати на то пе(р)вота всѣ зго(д)не конклюдовали и ро(с)пись ѡ(д)дали (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 64 зв.-65); панове братия радили в справѣ коста(н)то(г) которую конклюдовали абы... дво(х) тиса(ч) золо(т) чекати до лвовского я(р)-марку (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 74).

3. (що) (*дійти висновку*) ствердити: але в остатку аррокгантер конклюдовавши тое у себе, же южъ никгда не потреба будеть слуг правных (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404);

тракувати, тлумачити: Не есть... на томъ досить вѣ такъ поважной речи такъ просто конклюдовати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 384);

(що) заявляти, твердити: Напрасно теда отступникъ, заразы и подступникъ... то конклюдуетъ, чого зѣ умыслу власне соборуючи вѣ Карѣагинѣ отцеве не признавають (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 592).

КОНКЛЮЗИЯ, КОНКЛЮЗІА, КОНКЛЮЗЫЯ, КОНЪКЛЮЗЫЯ ж. (*стп.* *konkluzyja, лат. conclusio*) 1. (*сесія, збори*) засідання: протезъ, яко намовъ тыхъ отпавовати, такъ поготову и конклюзий // якихъ вѣ той мере чиненья оному и съ по-

дозраными колекгами его позволять не можемо (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 522-523); Мы, Григорей Савичъ Чорный, гетман, полковницы, сотники, атаманы войска его королевской милости Запорожского, подъчасъ конклюзий комисіи зѣхавшися до Києва — всемъ вѣоубецъ... // ...вѣдомо чинимъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 9-10); П. Фере(н)ць дашкови(ч) до ко(н)клюзии пришоль, и до скри(н)ки не ѡ(д)да(л) нале(ж)ного (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40);

(*завершальна частина зборів*) закриття: Пры ко(н)клюзии тое(и) се(с)сии была ска(р)га на П. Фере(н)ца маляра ѡ слова непочтивые... мовячие люде(м) почтивы(м) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51); по(д)даныхъ... з месте(ч)ка Че(р)ници... до мѣста Звягля належачи(х)... по(д) ча(с) конкклюзые(и) // и конченю сеиму теперешнѣ(г) немало намови(в)ши члѣка сто два(д)ця(т) з менованыхъ сель... выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193).

2. Висновок: теперъ припатримъся твоимъ аркъгуменътомъ (альбо доводомъ) и конклюзиямъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1053); Заразы силлогізмъ склѣтивши конклюзію альбо замкнѣніе принѣситъ, нѣчѣго далѣй не оуважаючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 286); Фалшівы далѣй и пре(д)ложѣніа твоѣ ѡбѣ и замкнѣніе альбо конклюзіа ихъ фалшіва (Там же, 304).

КОНКЛЮЗИЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗІА *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗІЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКЛЮЗЫЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНКУРЕНЦИЯ, КОНКУРЕНЪЦЫЯ, КОНЪКУРЕНЦИЯ, КОНЪКУРЕНЪЦЯ, КОНЪКУРРЕНЪЦЯ ж. (*стп.* *konkuren-syja, слат. concurrentia*) (*місце, де сходять-ся межі кількох маєтків*) стик: Дѣялося на

кгрунѣте..., зве(р)х Руди... где ко(н)кур-
ренция кгрунѣто(в) тро(х) деди(ц)твѣ сте-
гае(т) (Київщина, 1636 *ККПС* 173); Репро-
те(с)товалъсе ѡтець Каменицьки(и), же
тутъ жа(д)ное конькуре(н)ции ни машь,
але то вѣла(с)ны(и) кгрунѣтъ естѣ це(р)-
ковъны(и) (Там же, 262); ту(т), на то(м)
ме(ст)цу, естѣ ко(н)куреньця троухъ де-
ди(ч)ны(х) стень ѡ(т) селъ Бе(з)радиць,
ѡ(т) Бе(р)кова и ѡ(т) Обуховское (Горошки;
1642 *ДМВН* 200); А поводиове при
коньку(р)реньцие(и) кгрунѣтовъ... на уфунь-
доване юри(з)дикъ-
цие(и) звела (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244); я
а(л)бо уря(д) мо(и)... позывають до пи(л)-
нованя стень рахновское и при коньку-
(р)еньции кгрунѣтовъ копиевски(х)... и
при(з)наня наро(ж)ника копиевско(г) (Там
же, 244).

КОНКУРЕНЪЦЫЯ див. КОНКУРЕН- ЦИЯ.

КОНКУРСЪ ч. (*стп.* konkurs, *лат.* concursus) (*збір людей у якомусь конкретному місці і часі*) зібрання, згромадження: Теды сама кнежна ее милост паки воеводина Виленская там же в Корцу, при немаломъ конкурсе и згромадженемъ сенаторовъ и велю зацныхъ людей... отцу Пузыне... визитовать и ревиловать заборонила (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

КОННИЙ див. КОННЫЙ.

КОННИКЪ, КОНЪНИКЪ ч. Кіннот-
ник: Кбнъници сътвориша чѣты три, кбнъ-
ныи жо(л)нѣре на три гуфы ро(з)шиховá-
ли(с) (1596 *ЛЗ* 87); Аристѣппъ: Нарочи(т)
кбнникъ (1627 *ЛБ* 179); *Образно:* и пришблъ
до нѣгѡ Іоáсъ Цáръ Ізраїлскій, и плакаль
надъ облічемъ егѡ, и мбвилъ: ѡ(т)че ѡ(т)че
вбзе Ізраїлскій и кбнникъ егѡ (Київ, 1625
Коп. Каз. 1).

КОННО, КОНЪНО *присл.* (*на конях, верхи*) кінно: а княземъ Санкгѡшковичамъ и княземъ Збаражскимъ... казали на тоеж место конно, а збройно тагнути, без кож-
дого ѡмешкана (Львів, 1537 *AS* IV, 87); тые
служи(ть) конъно е(з)дать на во(и)нѣ (1552
ОКЗ 43); войтъ яснокгородский зъ сынами
своими, з... помощниками своими... конъ-
но, оружно, з ручъницами... // ...наеха-
ли на маетност... пана моего (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 131-132).

КОННОСТОЯЛИЩЕ с. (*стайня для коней*) конюшня: eguile, ко(н)ностоялище, ста(й)ня (1642 *ЛС* 182).

КОННЫЙ, КОННИЙ, КОНЪННИЙ *прикм.*

1. (*який стосується коней*) кінський: тые бояре... тым стадомъ коннымъ збожа... пана кгойского... пасли, топтали (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); **конное ристаніе див. РИСТАНІЕ;** **подвода конная див. ПОДВОДА;** **шлях конный див. ШЛЯХЪ.**

2. (*який пересувається верхи*) кінний: князъ Василей Костантиновичъ Острозский со всеми людьми слѡдъжебными, пенажными, конными, такъ теж и пешими, драбы, ремесники и роботниками маются положи-
ти на томъ мѣстѣ, где замокъ Браславский ...маеть быти бѡдованъ (Олбѣнг, 1552 *AS* VI, 125); са(м)... кнъзь... зобравшиса з мно-
гими слѡгами бояры и по(д)данными свои-
ми ко(н)ными и пѣшими... две череде... до...
двора своего... ѡтогнати росказа(л) (Воло-
димир, 1575 *ЖКК* I, 55); Кбнъници сътво-
риша чѣты три, кбнъныи жо(л)нѣре на три
гѡфы ро(з)шиховáли(с) (1596 *ЛЗ* 87); Кбн-
ныи жолнѣре на три гѡфы розшиковáли-
са (1627 *ЛБ* 156); hippo[to]xota(e), ко(н)ние
козаки, стрѣлци (1642 *ЛС* 218); **конный ѣздець див. ЕЗДЕЦЪ;** **конные люди див. ЛЮДИ;** **конный людъ див. ЛЮДЪ;** **служба конная див. СЛУЖБА.**

3. У знач. ім. Кінний, -ого, вершник: вса(д)ни(к), кбнъны(и) вер'хо(в)ны(и) (1596 ЛЗ 35); Вьсáдникъ: Кбнний, верховы(и) чловѣкъ нá коні (1627 ЛБ 22); Тогда бо-вѣмъ и сáм' стáршій їхъ Хагáнъ..., тáмъ на єднбмъ мѣсцѣ высóко(м) з' своїми вы-борнѣйшими ко(н)ными стоащи, рѣкáми се-бе по твáри бѣлъ и по пѣрсемъ (Київ, 1627 Тр. 662).

Див. ще **КОНСКИЙ**.

КОНОБЪ ч. (цсл. конобъ) казан, котел; діал. коноб: Конббъ, котѣль (1596 ЛЗ 53); eth(an)ion, конобъ, котель (1642 ЛС 182).

КОНОВАЛОВАЯ ж. Дружина конова-ла: заставили есмо людей своихъ, Ощов-скихъ... на ймя: Ивана Москвитина,... Яв-туха, Коноваловой сына (Луцьк, 1562 Арх ЮЗР 6/І, 41).

КОНОВАЛЧИКЪ ч. Помічник конова-ла: ксендзъ Петръ Козаковичъ Прошицкий ...напротивко славетнымъ... Потееви ры-марови... Грыцови Коновалчикови, бурмист-ромъ... светъчилсе и протестовал (Володи-мир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 418).

КОНОВАЛЪ ч. (той, хто займався каст-руванням і лікуванням коней) коновал. Осо-бова вл. н.: И коли дей шли черезъ Рожи-ща..., тогда войта Рожыцьского,... а Яц-ка коновала,... просили сами..., абы ихъ черезъ мостъ Рожыцьский перепустиль (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/І, 130); Фѣдо(р) Коноваль (1649 РЗВ 161 зв.).

КОНОВКА, КОНОВЪКА ж. 1. Конов-ка, кварта, кухоль: Кадей всих десат, а бочок пивных пат, а коновок три (Волода-ва, 1553 АS VI, 13); коновокъ деревъныхъ три взяли (Луцьк, 1586 ТУ 210); коновка малая непозлотистая сребренная, коновка позлотистая (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/І, 366); су(т) сосуды свѣцкиє, яко лыжки,

коновки, котелокъ и прочая (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 36); меновите взято... // ...Ко-новъка сребръная злоцистая (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 104-104 зв.).

2. Особова вл. н., ч.: игнатъ Коно(в)ка (1649 РЗВ 73 зв.).

КОНОВОНЬКА ж. Коновонька: На срѣб-ро це(р)ковное ѿ(т)мѣняючи старое на тые двѣ коново(н)цѣ придатку зо(л) ѿ (Львів, 1607 ЛСБ 1044, 3).

Див. ще **КОНОВОЧКА**.

КОНОВЪКА див. **КОНОВОЧКА**.

КОНОВОЧКА, КОНОВОЧЪКА ж. Ко-новочка: А ѿсобливе маеть ей... дати ста-да сверепого тридцатеро поголова,... къ кому коновочку сребръную (1577 АS VI, 76); дрѣгая коновочъка сребренная малая (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 25); Пара коно-вочокъ гла(д)кихъ ѿ сподѣ з ли(с)товками, и по тры но(ж)ки ѿ ка(ж)дои з ге(р)бами (Львів, 1637 Инв. Усп. 18).

Див. ще **КОНОВОНЬКА**.

КОНОВОЧЪКА див. **КОНОВОЧКА**.

КОНОВЪ ж. (нвн. Kanne) (посудина для набирання і пиття рідини) кінва, діал. ко-нов: Особливе свещенику... даль две мисе ценовыхъ, коновъ ценовую великую (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/І, 25); 1 коновъ для воды за гро(ш) 5 (Львів, 1627 ЛСБ 1051, 3 зв.); Кгды му кбновъ зе злбта, внѣт' розказáл' дáти, Абы воды другій рáзъ мѣль в чбмъ даровáти (Київ, 1632 Євх. 304); Kopow: garniec miedziany (Жовкѡва, 1641 Dict. 63).

Див. ще **КОНВА, КОНЕВЪ**.

КОНОВЪКА див. **КОНОВКА**.

КОНОПЕЛКА ж. Конопелька. Особо-ва вл. н., ч.: Ста(с) конопе(л)ка (1649 РЗВ 358 зв.).

КОНОПЕЛНЫЙ, КОНОПЛЬНЫЙ прикм. Конопляний: побрал... // ...пряжи коно-

пелной локоть сто пятьдесят, по грошу одному (Луцьк, 1567 *ВИАС I*, 11-12); сѣкнѣ они ни едіной не шію(т) лан'ними нїтьми то(л)ко конопльнїми, прето свои нїти // кравцю(м) даваю(т) (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 94-94 зв.).

Див. ще **КОНОПЛЯНИЙ, КОНОПНИЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПЕЛЬ ч. Те саме, що конопли: съ подклета моего взято... насеня конопля мацу, гороху мацу (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 34).

Див. ще **КОНОПЛЯ, КОНОПЪ.**

КОНОПЛИ мн. (*лат.* Cannabis L.) (*трав'яниста рослина, зі стебел якої виготовляють прядиво, а з насіння — олію*) коноплі: У дворе, в клетех полдеваты бочки проса, макѣ бочка ѡдна. Конопел бочка ѡдна (Яблонь, 1551 *АС VI*, 111); лъны, конопли, так насенье, яко и волок'на... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); Ве(л)мо(ж)но(ст) вѣша пане краковски(и)... // ...в ма(р)ка... гороху нива... конопе(л) нива на ко(п) ѡсмь шацуе(т) собе того всего на ко(п) ѡсмь и гроше(и) па(т)деса(т) литовски(х) (Винница, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 55-55 зв.); гды ихъ шѣкано, на дахъ имъ оустѣпїти казавши, и коноплами, нетѣртыми, прикрївши, затаїла ихъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 843).

Див. ще **КОНОПЕЛЬ, КОНОПЪ.**

КОНОПЛЬНИЙ *див.* **КОНОПЕЛНИЙ.**

КОНОПЛЯНИЙ *прикм.* (*виготовлений з волокна коноплі*) конопляний: взяли: конопляного поло(т)на аршино(в) двесте,... по(л)те(и) ше(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **КОНОПЕЛНИЙ, КОНОПНИЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПНИЙ *див.* **КОНОПНИЙ.**

КОНОПНИЙ, КОНОПНИЙ, КОНОПЪНИЙ, КОНУПНИЙ *прикм.* (*стп.* *копорну*)

(*який стосується конопель*) конопляний: кнзь Воронежки(и)... взялъ то есть: ...гороху ме(р) пя(т)на(д)ца(т), семени коно(п)ного ме(р) три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); побрано..., маки, семя ильняные и конопные (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); зъбожа розные зъ гумъна побрали, такъ же сименя конопъные и лняные (Житомир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393);

(*який виготовлений з волокна конопель*) конопляний: пряжи кужелное клубков чотыри, другая чотыри конопныхъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 350); У Востапа Тимошенка: полотна тонкого, локоть тридцать, конопного двадцать локоть (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 218); tomise, es, конопни(й) повра(з), уже (1642 *ЛС* 398).

Див. ще **КОНОПЕЛНИЙ, КОНОПЛЯНИЙ, КОНОПІЙ.**

КОНОПІЙ *прикм.* (*стп.* *копорі*) конопляний: у Волешка Денисеняти взели: мацу луку... семени конопъяго коробекъ две (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 284).

Див. ще **КОНОПЕЛНИЙ, КОНОПЛЯНИЙ, КОНОПНИЙ.**

КОНОПЪ ч. Те саме, що конопли: cannabis, конопъ (1642 *ЛС* 111).

Див. ще **КОНОПЕЛЬ.**

КОНОПЪКА ж. (*назва рослини*) марена: alysson, конопъка зелїе (1642 *ЛС* 79).

КОНОПЪНИЙ *див.* **КОНОПНИЙ.**

КОНОТЪ ч. (*свн.* *knote, нєн.* *Knoten*) вузол, петля: podus, коно(т) ва(з)ка (I пол. XVII ст. *Сем.* 120).

КОНПРИНЦИПАЛЪ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЪ.**

КОНСЕКРОВАННИЙ *дїєприкм.* у знач. *прикм.* (*лат.* consecratus) освячений: пришовши до церкви... святого Яна, где заставши насвятиший сакраментъ... консекрований, оный место того, штобы ему

повинно реверенцією яко Богу отдават мелъ, прочь выкинуть казалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740).

КОНСЕНСЪ, КОНЪСЕНСЪ ч. (*стп.* konsens, *лат.* consensus) згода, консенс, консенсум: А такъ, за такимъ позволенемъ и // консенсомъ... пана нашого... арендовали есмо пану Лву Федоровичу Чечерскому... иминиско церковное (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 461-462); П̄ну Старостѣ дали(с)мо чи(р)воны(х) зло(т) три за ко(н)-сенсъ абы в попо(в)ско(м) до(му) шла(х)-та не стоала (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 5); и на то конъсенсу межи собою съполне зобравъшисе человѣка болшей пятдесят... до Затурецъ... нападши,... ксенъдза... убили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

КОНСЕРВАТНЫЙ *прикм.* Який стосується консерватів — судових сесій Люблінського трибуналу: И за тыми позвы зложиломъ... Юрю Чорторыскому и... паней... Красенской... на трибунале перед судом... кгда sprawy воеводствъ... консерватные припадуть и судитисе будутъ (Володимир, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 545); Влади(с)ла(в) че(т)ве(р)ты(и)... коро(л) по(л)ски(и)... кнежато(м)... приказуе(м) абы(с)те ...на трибунале голо(в)но(м)... на то(т) ча(с) кгда sprawy ко(н)се(р)ва(т)ные воево(д)ствъ кие(в)ско(г)... и че(р)ниго(в)ско(г) поря(д)ко(м) и(н)ши(х) воево(д)ствъ коро(н)ны(х) по ѿ(д)суже(н)ю вла(с)но(г) воево(д)ства... припаду(т) (Київ, 1640 *ЦНБ* II, 23271, 1); шляхе(т)ны(и) Микола(и) Бохъновски(и),... // межи справами ко(н)се(р)ватны(ми) коро(н)ны(ми)... ѿ(д) положеня то(го) позву на(и)пе(р)ви(и) до суженя припадаючи(х), ставитисе зложил) (Володимир, 1647 *ТУ* 337-338).

Див. ще **КОНСЕРВАТОВЫЙ**.

КОНСЕРВАТОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **консерватный**: межи sprawy ко(н)се(р)ватовые менованы(х) воево(д)ствъ и межи sprawy коро(н)ные чва(р)тковые а(л)бо собо(т)ные любо до сѣдѣ яки(и)... по(с)тановены(и) бѣде(т)... ли(с)то(м) свои(м) ѿдо(с)лати мае(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв).

КОНСЕРВАТЫ, КОНЪСЕРВАТЫ, КОНЪСЕРЪВАТЫ *мн.* (*стп.* konserwata, *слат.* conservata) судові сесії Люблінського трибуналу: кгда по то(м) воево(д)стве ко(н)се(р)ваты воево(д)ства Кие(в)ско(го) припадуть и ѿ(т)правованы будутъ становитися (Житомир, 1609 *ДМВН* 178); За которымъ росписомъ на менено(и) пане(и) киевско(и)... с простого реестрѣ на конъсеръватахъ менованыхъ зыскъ стандль (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, 4069, 148 зв.); Выпи(с) с книгъ голо(в)ны(х) трибуна(л)ски(х) Конъсе(р)ва(т) воево(д)ства Кие(в)ско(г) (Київ, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118).

КОНСЕРВАЦИЯ *ж.* (*лат.* conservatio) (*точно, без відхиленъ здійснення чого-небудь*) додержання, збереження: пленипоте(н)тъ стороны по(з)ваное ко(н)се(р)вацию те(р)мину обомъ сторонамъ... не репукгнуваль и ѿвъшемъ добровольне на(м) по(з)волилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 247).

КОНСЕРВОВАНЕ *с.* Додержання, збереження: а на томъ, ко(н)се(р)вова(н)ю акъту, уфунъдованя юри(з)ди(к)ции садит, которы(и) акътъ на своемъ пляцу зостати не може(т), и пре(з) декре(т) суду головъно(г) трибунальско(г) може быти касованы(и) (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

Пор. **КОНСЕРВОВАТИ**.

КОНСЕРВОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* conservare) (що) (*точно, без відхиленъ здійснювати що-небудь*) додержуватися (чого),

додержувати, зберігати (що): ты(м) декретомъ панъ комо(р)никъ те(р)минъ ко(н)се(р)воваль (Київщина, 1639 ККПС 246).

КОНСИДЕРАЦІА ж. (стп. *konsydera-суја*, лат. *consideratio*) розмірковування, роздумування, розважання: На што по дългихъ конси́дераціахъ и пѣлномъ розмышлѣню, позвѣлити и ко́штъ свой власный ва́жити не о́дмѣвилемъ (Львів, 1645 Жел. Тр. 3).

КОНСИДЕРОВАТИ дієсл. недок. (стп. *konsyderowaé*, лат. *considerāre*) (з ким) розмірковувати, роздумувати, радитися: А до того позовъ листо(в)ны(и) пре(з) реляцію, во(з)ного мае(т) быти проти(в)ко стенъникомъ дедукованы(и), которого... є(г) м(л) панъ по(д)комори(и) киевськи(и) зъ урядомъ своимъ не ко(н)сидероваль (Київщина, 1639 ККПС 255).

КОНСИЛИЙ, КОНСИЛІЙ, КОНЦИЛІЙ ч. Те саме, що консилиумъ: противъ свежему, не толко словному, але и листовному обещаню своему,... черезъ давные консилии уфаленному... мимо звычай антицесоровъ своихъ... до новотное южъ зверхности привезаль (Берестя, 1586 АрхЮЗР 1/І, 522); з рѣзны(х) пѣвѣстей и доводо(в) вѣроздѣвши, же противъ присѣзъ своей ...противъ канѡномъ цр̄ковнымъ, чере(з) давныи конциліи оуфаленымъ... // ...до новѡтной са вже звѣ(р)хности приваза(л). послалимы до него (Острог, 1598-1599 Апокр. 12 зв.-13); квѣтнула и ещѣ квѣтнетъ при Бѣку Пѣн'скомъ на Столкахъ Сенаторскихъ, здорѡвые ѡ цѣлости Речи посполитои ѡ(д)правѣючи консіліа (Київ, 1648 МІКСВ 351).

Див. ще **КОНЦЫЛЬ**.

КОНСИЛИУМЪ, КОНСИЛІУМЪ, КОНЦИЛІУМЪ, КОНЦИЛѢОМЪ ч., с. (стп.

konsylium, concylium, лат. consilium) (збори епископів) собор: патриарха Константинопольский, предъ... килку десять летъ, на Феррарское консилиумъ тежъ для зъедночєня возваный (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/І, 511); Концилїѡ(м) ты(ж)... позвѣлилъ по(д) двѣма особами давати Сакраментъ, тымъ... которыи бы са того оупрѣме домагали (Київ, бл. 1619 Аз. В. 230); а костѣлъ римскій на томъ не престаючи, на консілїѡ(м) толетаны: такѡвїй канѡнъ вѣдалъ (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв.) 32); абовѣмъ на томъ концилѢомъ, то есть соборе Флоренскомъ, Триденскомъ, много новыхъ артыкуловъ отъ Формоса папежа приняли (1626 Кир. Н. 19).

Див. ще **КОНСИЛИЙ, КОНЦЫЛЬ**.

КОНСИЛІЙ див. **КОНСИЛИЙ**.

КОНСИЛІУМЪ див. **КОНСИЛИУМЪ**.

КОНСКИЙ, КОНСКІЙ, КОНЪСКИЙ,

КОНЪСКИЙ прикм. 1. (який стосується коней) кінський: во(з)ны(и)... созна(л)... ѡ пограбле(н)є стада... св[инско(г)о] и ко(н)ского (Житомир, 1584 АЖМУ 84); eguaria, стадо кон(ъ)ское (1642 ЛС 182); **возъ конский** див. **ВОЗЪ**; **конское рыстаніє** див. **РИСТАНІЄ**; **соха конская** див. **СОХА**; **шляхъ конский** див. **ШЛЯХЪ**.

2. (який належить коневі) кінський: онъ рекль вы сте сами кон'ми, што конскїи очи маете (Вільна, 1627 Дух. б. 12 зв.); Воды ма́ло принѡсимъ з' жрѣдель Геликѡн'скихъ, Вѡды онъ зна́къ давнѣйшїй, воды копы(т) кѡнски(х) (Київ, 1632 МІКСВ 304); на томъ коню Аггль Бжїи в' тѣлѣ лю(д)скомъ... з' встѣ кѡнскихъ; ѡгнь сѣрчанїй пѣлитъ (Чернігів, 1646 Перло 141); кони вси... побрала такъ, же и шестри (!) конъское во всей той маетности не зоставили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 63);

(призначений для коня) кінський: кнзь Вороньцьки(и)... взяль... по(д)ковъ ко(н)-скихъ два(д)ца(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 76); Впрáвдѣ зóлота, пѣрел' и дорогѣх' кáмене(и)... не приношѣ: а тѣжъ тó телѣсной и кóнской оздбѣ слѣжит' (Київ, 1623 МКСВ 75); товариство и челадь зъ подѣ хоругве его милости пана ротмистра, наехавши на Плоскую... побрали... // ...путь желѣзныхъ двое конскихъ (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 141-142); конский лѣкаръ див. ЛѢКАРЬ.

◊ трава конская див. ТРАВА.

КОНСКІЙ див. КОНСКИЙ.

КОНСПЕКТЪ ч. (лат. conspectus) 1. Погляд; зір, очі: Гды Шáтѣ влáснѣю кохáного сýна Конспѣктови Презáцномѣ Вашеи Кнажби, мл(с)ти презентѣю... тáжкого бблю сердѣчного Вáшей Кнажби мл(с)ти нáмнѣй невбнтплю (Київ, 1641 МКСВ 363).

2. Велич, маестат: мы тóе принбси(м) штó мáемъ, Тýmъ подáрко́мъ малѣнки(м) твбй ко(н)спект' витáем' (Київ, 1633 Евфон. 309).

КОНСПИРАЦИЯ ж. (стп. konspiracyja, лат. conspiratio) змова: которо(г)[о] декрету... пнѣ Тыша за пра(в)ны(и) не при(и)муючы, о(д) него до суду голо(в)ного трибуналу... княжа(т) и(х) м(л) коре(ц)ки(х) ко(н)спирацією на затру(д)не(н)е тое справы и ку шкоде акторове(и) пяты... не при(з)наваю(т) (Київщина, 1639 ККПС 256).

КОНСТАНТИНОПОЛИТАНЧИКЪ ч. (мешканець м. Константинополя) константинополец: Вшакъ же гисторикове церковныи обадва Никифорове, Константинополитанчикове, въ своихъ кройникахъ... отъ Андрея апостола уфундовану быти еи поведаяють (Київ, 1621 Кон. Пал. 517).

КОНСТИТУЦИЯ, КОНСТИТУЦЫЯ, КОНСТЫТУЦІЯ, КОНСТЫТУЦЬЯ, КОН-

СТЫТУЦЫЯ, КОНЪСТИТУЦИЯ, КОНЪ-СТИТУЦІА, КОНЪСТЫТУЦЫЯ ж. (стп. konstytucyja, лат. constitutio) юр. 1. (правовий акт, який регулює право на певній території) закон, декрет: а пово(д) пове(д)и(л) же позваному ту(т) в сѣде форумъ о(д) таковы(и) вы(с)тупокъ во(д)ле конъстытуцый слушное есть чого доводиты (!) в судѣ тую конъстытѣцью зара(з) чыта(л) (Київ, 1621 ЛНБ 5, III 4057, 19 зв.); право посполитое конъституция року тисеча пя(т)сотъ о(д)мѣдесять о(д)мого по(д) титуломъ о(д) комисиахъ... описало (Київщина, 1639 ККПС 238).

2. Постанова уряду; ухвала; рѣшення: Особливе те(ж) его к(р)м ншго мл(с)тавого (!) пна просиль абы листы сеимовые дниве(р)салы ко(н)стытуцѣи и ко(ж)дая справа по(д)ле о(д)ветницы и приви(л)ю его кроле(в)ское мл(с)ти... рускими литеррами... писаны и выдаваны были (Київ, 1571 Возн. Іст. фотокоп. 34); а штося ткне(т) статѣтѣ литовского и ко(н)ститѣцы(и) таа ничего до тое речи не належитъ (Володимир, 1590 ЖКК II, 190); А пото(м)... су(д) голо(в)ны(и) трибуна(л)ски(и) во(д)ле ко(н)ституции со(и)му ва(л)ного... сѣдились (Люблін, 1595 ЛНБ 103, 55/Іе, 249, 12-12 зв.); а йжъ проти(в) кон(ъ)ститѣцѣямъ сѣймѣ того протестація показана быти не мбжетъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 25); сторона позваная противко праву посполитому и бе(з)печеньству актовъ таковы(х), право(м) посполитымъ и конъституциями обвароваными, чинячи и винъ на такихъ заложоныхъ не обавляючи(с) за(з)славъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и) по(д) о(д)мѣсотъ служалы(х) (Ісаіки, 1643 ДМВН 237); а пленипотенѣтъ позваное стороны, заховавъшы вѣси обороны и добро-

действия правные позваным своим // покладал передь судомъ констытуцыю сейму тепер свижо прошлого (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422-423).

КОНСТИТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦІЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦЫЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСТЫТУЦЬЯ *див.* **КОНСТИТУЦИЯ.**

КОНСУЛТОВАТИ *дієсл. недок. (лат. consultāre)* (о чім) консультуватися, радитися (про що): братия з жалє(м) и встыдомъ тамъ в присѣнъка(х) ѿ належно(м) мусѣли ко(н)султовати (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43).

КОНСУЛТАЦІА *ж. (стп. konsultacyja, лат. consulatio)* рада, порада, консультація: Дознавши... ижъ призвойтаа е(ст) реч' злымъ и преврѣтны(м) людем', найліпшіи справы и поствѣпки наши, иначеи титѣловати, а обавляючиса абы и таа консѣлтація наша не была чымъ йншимъ ѿголошена... оучинилисѣмъ в тѣи слѣва (Київ, 1628 *Апол.* 1).

КОНСУЛЪ *ч. (стп. konsul, лат. consul)* (*найвища державна посада в Стародавньому Римі*) консул: они то розвѣли быти на найвышее добрѣ, якѣ ѣный презацный и сл(авный) мѣжъ, и моу(д)рїй сенаторъ и Кѣнсѣль // Рїмскогѣ ширѣкогѣ и славногѣ Пѣн(с)тва, Палемѣнъ Публидѣс Лїба (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв.-3 нenum.).

КОНСЦИЄНЦІЯ *ж. (лат. conscientia)* совість: еднакъ... во(д)лугъ самое слушности во(л)но актови, с ко(н)сциє(н)циєю своею пораховавъшисе, прете(н)сие своее умне(и)шити (Київщина, 1639 *ККПС* 250).

КОНТАКЪ *див.* **КОНДАКЪ.**

КОНТЕМПТЪ, КОНЪТЕМПТЪ *ч. (стп. contempt, лат. contemptus)* зневага, презирство: Послове, што съ тымъ до митрополита ходили, съ фуриєю только а конътемптомъ, безъ вшелякого кгрунътовного респонсу до насъ суть отправлены (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); Ницепор Лосовский,... протестовал напротивко... отцу Петру Могиле,... а то о контемптъ и зневагу найсвятшого сакраменту (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740); лечъ помененые законъники капитулярес монастыра Печарского, а особливе отецъ Файлукевичъ, не тылько разъными конътемптами протестанъта, насмиваючисе з него... кормили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

КОНТЕНТАЦИЯ, КОНТЕНТАЦІЯ, КОНТЕНЪТАЦИЯ *ж. (стп. kontentacyja, лат. contentatio)* винагорода, заплата: Принаты(и) бы(л)... до школы за ректора Іоа(н) Боре(ц)ки(и), которомѣ брата... постѣпили мѣ на ка(ж)ды(и) ква(р)талъ давати по зо(л) полски(х) і за що ѿ(н) подаковавши братия(м) таковѣю ко(н)тентацию завдачне приня(л), а ѿфѣрова(л)са дѣте(й) кгре(ц)кого и лати(н)скаго языка учити (Львів, 1604 *ЛСБ* 1043, 8 зв.); за оголошенемъ войны, не ѣдѣтъ оучѣныи и велѣмѣжи на ню... идѣтъ: мѣлодѣжъ, оубо(з)ство, и хлѣпство, котѣрымъ гды звѣта(з)ство на(д) нѣприятелемъ за выгнѣнемъ з' границъ пѣнства егѣ одѣржати здѣритѣа ко(н)тенътацію и коронѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 342); певъную квоту в способъ яковоеъ за то контенътациии намовивъши и ексънункъ двесте черѣвоныхъ золотыхъ... ксенѣдзъ... од ...суди земъского Луцького, взявъшы... тое постановене межи собою скритое а таємное мали (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 605).

КОНТЕНТАЦІЯ *див.* **КОНТЕНТАЦИЯ.**

КОНТЕНТОВАНЪЄ *с.* (*смп.* kontentowanie) винагорода, винагородження: такъ же для контентованъя священников и дяковъ и убозства, тисечу золотых полских назначаю (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627).

Пор. **КОНТЕНТОВАТИ.**

КОНТЕНТОВАТИ, КОНТЕНТОВАТЬ, КУНТЕНТОВАТИ *дієсл. недок.* (*смп.* kontentować) 1. (кому) (*платити, давати винагороду за працю*) винагороджувати: Єго мл(с)ти не кѣ(н)те(н)тѣючи мене за по(с)лѣги мои и мене жа(д)ны(м) способо(м) на про(з)бѣ мою и приятель мои(х) не ѡ(т)правиль (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 25 зв.); про то мы вамъ розказуемъ: абы... тымъ Хрестияномъ... на кгрунтехъ монастырскихъ селитисе допущали, а о собе // промышляли, албо тежъ чымъ колвекъ зъ кгрунтовъ тыхъ контентовали (Терехтемир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 263-264).

2. (що, кому) (*надавати допомогу*) жертвувати (кому, чому): они частыми и густыми прозбами своими, такъ през листы,... упросивши помененого пана Ивана Терлецкого, абы преречоному отцу владыце Луцкому служиль и при нимъ ся забавиль, обещаючи му... у потребахъ его и припадкахъ вшелякихъ, еслибы якие на нь пришли, обычаемъ вшелякимъ ратовать и добре контентовать (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 274); панъ андре(и)... у ярославу ведлугъ заплаты купе(ц)ко(и) которому панове братия позволили на ме(м)рамъ ѡ(т) которы(х) золо(т)... позволи(л) це(р)ковъ ко(н)тентовати (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71).

КОНТЕНТОВАТИС *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНТОВАТИСЕ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНТЕНТОВАТИСЯ, КОНТЕНТОВАТИСА, КОНТЕНТОВАТИС, КОНТЕНТОВАТИСЕ, КОНТЕНТОВАТИСЯ, КОНТЕНТОВАТИСЕ, КОНТЕНТОВАТИСЯ, КОНТЕНТОВАТИСЕ, КОНТЕНТОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (ким, чим, на чім) (*смп.* kontentować się, *лат.* conquiesco) вдовольнятися, задовольнятися, *діал.* контентуватися: попы наші хотѣ бы са кондиціей плебанѡ(в)... дохрѣпали... мѡгутса теде тѡею кондиціею... и тымъ радо(м) на(д) свѣцкими, котѡрого в' рѣчахъ дѡвны(х) заживаю(т) контентовати, яко(ж) бѡбѡйные пѣвне контентѡують (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.); и дивно е(ст) бѣрзо же бѣ тобою самы(м) якобы своею дѣдѣзною контентѡетса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226 зв.); он не контентуочисе на тым, што килка десят тысячей золотых... до себе взял и где хотел обернул (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/II, 486); в. м. ...не контентуочися // правомъ посполитымъ, слугъ... своихъ... пославши ...пограбили сот ульевъ зо пчолами (Винница, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 386-387); они, не контентуочис першимъ розным чинемъ кривдъ... до... убозства... нас привести могли (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); а апелацию инѣтерпоновали, одъ которое уже одѣступили и знову припозвали, конѣтентуочисе вырокомъ (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 559); их милости отцове езуиты,... не конѣтентуочисе першими частокрот чинячими кривдами, которые... монастырови брацтва Луцкого,... и при нимъ шпиталови презъ студенты свои чинили и чинити не переставаютъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593); Чимъ се есче помененая пани братовая не конѣтентуочис,... с челядю помененого пана

Чурила, ... речи... в неведомости небожь-
чиковской выбрала (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР*
8/III, 585); Црковъ зась на́ша Правосла́в-
наа, горливно́стю дозна́нною Вм(с)... на
мно́гих мѣсцахъ ѿ ѿборо́нѣ свою, вели́-
це контентѣт'са: прѣсачи покѣрне, абысь
ѿноѣ примножа́ти часъ ѿ(т) ча́сѣ рачиль
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); а що бо(л)шая не
ко(н)те(н)туючысе тымъ то(т) же па(н) бе-
лецъки(и) зособна з Звягля, яко козакъ
пере(д) ты(м) будучи(и) з а(д)гере(н)тами
и помо(ч)никами своими... // хлопов ...з
мѣста повыганяль (Житомир, 1650 *ДМВН*
194-195).

КОНТЕНТОВАТИСА *див. КОНТЕН-*
ТОВАТИСЯ.

КОНТЕНТОВАТЬ *див. КОНТЕНТОВА-*
ТИ.

КОНТЕНТЬ¹, КОНТЕНЪТЪ *ч. (лат.*
contentio) (*окреме питання судового спо-*
ру) факт, епізод: поводъ поведиль же ин-
шихъ ко(н)те(н)та позвѣ выводы(т) не по-
вине(н) то(л)ко што то(и) справе земьско(и)
належать которые при позве выве(л) а и(н)-
шихъ... выводить не есть вина(н) кгда(ж)
то тамъ инъшая справа ѿсобная кгро(д)-
ская была (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051,
65); Су(д) нинешни(и) зе(м)ски(и) вѣниц-
ки(и) на(и)дѣе же и(н)ши(х) ко(н)те(н)та
позвѣ ѿкро(м) што до спра(вы) // нале-
жали, пово(д) выводы(т) не повине(н) (Там
же, 65-65 зв.); а ѿмоцованы(и)... // ...ѿпо-
миналь ся вперед) жебы сторона поводи-
вая во(д)лугъ ѿпису, права посполито(г),
и слѣшъности самой ко(н)тенъта позъву
своего вывела (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III
4053, 25 зв.-26).

КОНТЕНТЬ² *прикм. (лат. contentus)*
вдоволений, задоволений, *диал.* контентний:
их милости, претивные будучы афектации

брати вышъменованых релии кгрецкое, ...
асентенъции и прозбы ихъ стороны релии
кгрецкое, до кола вносячы, упоръне не
приймаючи, артикуль на сеймъ..., вложи-
ти и описати не допустили а ни тымъ бу-
дучы контенти, надто водлугъ воли своее,
мимо позволене протестуючыхсе, артикдль
праву посполитому, ... противный, ... в ин-
струкцию вписали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР*
1/VI, 737).

КОНТЕНЪТАЦИЯ *див. КОНТЕНТА-*
ЦИЯ.

КОНТЕНЪТОВАТИСЯ *див. КОНТЕН-*
ТОВАТИСЯ.

КОНТЕНЪТЪ *див. КОНТЕНТЬ¹.*

КОНТЕРФЕКТЪ *див. КОНТЕРФЕТЪ.*

КОНТЕРФЕТЪ, КОНТЕРФЕКТЪ *ч.*
(*стп. konterfet, слат. contrafactus*) 1. Кар-
тина; образ: Але довлной, якомъ рѣкль,
матѣри живота Мѣжа сегѿ стѣгѿ мѣст'це
даючи, то прелѣженое бе(з) ѿколѣчностѣй,
якъ Контерфѣктъ бе(з) фѣрбъ зоставѣю
(Вильна, 1620 *См. Каз.* 14 зв.).

2. (*взирецъ для наслѣдування*) приклад;
образ: котѣрого то ѿ(т)ца позбѣвши, и бѣр-
зо зацный рѣзныхъ прерогатѣвъ контѣр-
фе(т) стрѣтивши, по такъ не ошачованой
шкѣдѣ якъ жаловати, я(к) печаловати и
плѣкати не маѣмъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 8).

3. (*те, що постає в уяві, збережене в*
пам'яті) образ: Бѣль насмѣванъ для вѣры
православнои, лженъ, бе(з)чѣщенъ, шарпа(л),
ѿ(т) сѣдѣ до сѣдѣ, з тѣрмы до тѣрмы, пре(з)
цѣлыи два рѣки якъ злочѣнца якѣй пово-
лѣка(н)... // ...А то есть Пр: Хр(с): образъ
стѣгѿ Мѣжа сегѿ, фѣрбами цѣгѣ в' кон-
терфѣктѣ иллѣмѣнованый (Вильна, 1620 *См.*
Каз. 17 зв.-18); Того абѣмъ зѣчи(л) такъ
Ве(л): твое(и), якѿ и презацномѣ Пото(м)-
ствѣ, сама ѿбфѣтостъ добродѣйств(в), (ко-

тѣрыхъ я въ ср(д̄)цѣ мое(м) контѣрфектъ неω(д)мѣнный зѣвше ношѣ, мнѣ и Прѣдкомъ мои(м)... показаны(х) ω(д) презѣцного Дому(в)ства Ве(л̄) твое(и) привѣдитъ (Київ, 1631 *Тр. П.* 9 нenum.).

КОНТЕСЬ ч. Назва певної рослини: конде(с) или контеси по ара(п) стрѣсію(м) по гре(ч) контіси по ла(т)... серапіω(н) в книзе своєї собирате(л)но(и) во главѣ конте(с) пише(т)... что коре(н)... травы полагае(м) в различны(х) врачеваніяхъ (XVI ст. *Травн.* 168 зв.).

КОНТИНУОВАНЄ, КОНТИНУОВАНЬЄ с. (*стп.* kontynuowanie, *лат.* continuatio) продовження: сторона поводова домовляе(т)се... абымъ ω(д)тявѣши таковое ω(д)роче(н)е того акъту грани(ч)ного, чере(з) е(г)[о] мл... выданое, до ко(н)тинуованья оно(г) приступилъ и стороне по(з)вано(и) справоватисе наказалъ (Вільшанка, 1639 *ККПС* 228); тую справу до мене, по(д)коморо(г)[о],... д[ля розгра]ниче(н)я добръ вы(ш)менованы(х), поводовы(х) з добрами ве(л) ваше(г) половици села ω(л)ша(н)ки и ко(н)тинуова(н)я ты(х) грани(ц) (Шумськ, 1639 *ККПС* 221).

Пор. **КОНЪТИНУОВАТИ.**

КОНТИНУОВАНЬЄ *див.* **КОНТИНУОВАНЄ.**

КОНТОВЫЙ *див.* **ГОНТОВЫЙ.**

КОНТРАВЕНЦІЯ, КОНТРАВЕНЦІЯ ж. (*слат.* contraventio) 1. юр. апеляція: умоцованы(и) стороны поводовое све(т)чилъ и проте(с)това(л)се противко по(з)вано(и) стороне ω то, ижъ и(х) м(л)л., спроти(в)ляючи(с) декрето(м) трибуна(л)ски(м), которыми тую справу..., ко(н)читъ наказано, што все по(з)ваные..., умы(с)не дияцци на зволку заживають, хотечи яко на(и)длуже(и) справу тую грани(ч)ную помы-

ка(т), ω што ωферуючи(с) при(н)цыпала свое(г)[о] такъ ω ко(н)траве(н)цию декрето(м) трибуна(л)ски(м), яко и ω шкоды з протѣстацци справы тое наступуючое правне поступи(х) (!) (Горошки, 1643 *ДМВН* 231).

2. Позов: тепер тое все через нас, возных, до уряду нинешнего тую контравенцию записом и слову до ведомости доносит и светчитсе (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 8/III, 536).

КОНТРАВЕНЦІЯ *див.* **КОНТРАВЕНЦІЯ.**

КОНТРАДИКОВАТИ, КОНТРАДЫКОВАТЬ, КОНЪТРАДИКОВАТИ, КОНЪТРАДЫКОВАТИ, КОНТРОДИКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* kontradykować, *лат.* contradicere) (чому, кого і без додатка) опиратися, заперечувати, противитися: А поводе... проти(в) комъпромисови... и ωдсла(н)ю до вчыне(н)я грани(ц) мови(т) ничо(г) не може кгда(ж) се то стало за доброво(л)нымъ зе(з)воле(н)емъ... А што ра(з) хто доброво(л)не на себе пры(и)ме(т) томѣ вже ко(н)трады(к)ова(т) не може (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); А што ра(з) хто доброво(л)не на себе пры(и)ме(т) томѣ вже ко(н)традыкова(т) не може (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); а по вымешъканю ее леть десяти, панове братство тотъ домъ в свою диспозыцию взяти будутъ повинни вечне, чому сестра моя контродиковати не маеть (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508); которую маетность... по еспирации тое трилетное аренды въ цалости... подати и уступити мнѣ, албо сукцесорови моему... маеть и будетъ повиненъ, ни кого не контрадикуючи (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); Напродъ ω(д) ее м(л) пане(и) су(д)инои... степену и пету кгр(н)ту... призьнали и... не конътрадыковали (Київщи-

на, 1638 *ККПС* 183); о чомъ преречоный его милость панъ Вельгорьский... протестацию инъ копия подати и тому всему конътрадикувати,... оферуеть се (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 93).

КОНТРАДИКТОРИЯ *див.* **КОНЪТРАДИКТОРИЯ**.

КОНТРАДИКЦИЯ, КОНТРАДИКЪЦИЯ, КОНЪТРАДИКЦИЯ, КОНЪТРАДИКЪЦИЯ *ж.* (*стп.* *kontradycuja*, *лат.* *contradictio*) заперечення; *опір:* остатокъ ихъ всихъ подданных... до поссессии... отдавати приказалъ зъ ихъ всими садидбами, огородами... безъ контрадикъции вшелякое ихъ помененый монастыр... водле леггации небожчиковское увезал и тыхъ всихъ подданных... отдавати приказалъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 541); Которы(и) ничо(г)[о] не дбаючи на контради(к)цию е(г)[о] м(л)..., чере(з) кгру(н)ты... ду(к)тъ сво(и) провади(л) (Житомирщина, 1638 *ККПС* 182); А на о(с)татокъ, же тутъ, и стену... при(з)наваю(т), а жа(д)на конътради(к)ция о(д) суседа приле(г)лого не заходитъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 197); **конътрадикъцию чинити (учинити)** — чинити (учинити) *опір:* Постерегаючи целости своее, абовемъ по вси тые три дни о томъ пленипотенъте сторона поводовая не пытала(с) и жа(д)ное конътрадикъцие(и) не чинила, ажъ доперо при о(ста)тнемъ декрете конътрадикъцию, не питаючися о пленипотенъцие(и), учинила (Київ, 1643 *ДМВН* 249).

КОНТРАДИКЪЦИЯ *див.* **КОНТРАДИКЦИЯ**.

КОНТРАДЫКОВАТЬ *див.* **КОНТРАДИКОВАТИ**.

КОНТРАКТОВАТИ *дієсл. недок.* Домовлятися, укладати угоду. ◊ о згоду контрактовати (зъ Богомъ) — укладати Со-

юз, приймати Завіт: Сты(х) Оугбдникѡ(в) свойхъ... до насъ грѣшныхъ присылаеть, абысмѡ... зъ Бгомъ О(т)цемъ наши(м),... на насъ загнуванымъ ѡ згбдѣ контрактовали (Київ, 1648 *МКСВ* 347).

КОНТРАКТОВЫЙ *прикм.* (*стп.* *kontraktowy*) контрактовий, контрактний. ◊ **запись контрактовый** — (*письмовое засвідчення укладеного договору*) контрактний запис: па(н) Победи(н)ски(и) Станиславъ ко(н)тракту або запису ко(н)трактового о(т) себе... с пано(м) Ви(л)гелмо(м) Бухено(м) на выставене товаровъ лесны(х) пропо(м)невши,... наше(д)ши... на власны(и) шпи(х)лле(р) пана Ви(л)ге(л)ма Бухена,... попело(в)... и и(н)ши(х) товаровъ немало побрали (Володимир, 1619 *ТУ* 266); **контрактова мембрана** *див.* **МЕМБРАНА**; **контрактовый листъ** *див.* **ЛИСТЪ**².

КОНТРАКТУЮЧИЙ *дієприкм.* у *знач.* *прикм.* Який стосується контракта: Шляхетъны(и) панъ Стефанъ Янъчевъски(и)... светъчи(л)се... напроотивко славе(т)ны(м) пном фо(л)тинови Прецови яко принъципалови, ко(н)трактууючому, и Якубови Кге(л)тенъсови (Володимир, 1629 *ТУ* 289).

КОНТРАКТЪ, КОНТРАКЪТЪ, КОНЪТРАКТЪ, КОНЪТРАКЪТЪ *ч.* (*стп.* *kontrakt*, *лат.* *contractus*) *юр.* контракт: учини(л) есми ко(н)трактъ зъ Зраило(мъ) на то(т) попе(л) на (и)ма свое (Володимир, 1570 *ТУ* 143); а мы сами чере(з) себе... пану миколаю жо(л)кевскому... в оно(м) де(р)жа(н)ю... ниякое кривды шкоды и переказы чинити... не мае(м) але о(т) всакого права презысковъ до(л)го(в)... ко(н)тракто(в)... и о(т) всаки(х) тру(д)носте(и) боронити (1588 *ЛСБ* 98); кгды его м(л) па(н) теѡдо(р) тиша быко(в)ски(и) маючи пе(в)ное постановление(н)е и ко(н)трактъ з и(х) м(л)сти пны...

каа и Ап(с)лскаа Цр̄ковъ,... заховуєть) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); жа(д)ная ѿ тоє ко(н)трове(р)сыя не заходила (Житомирщина, 1639 *ККПС* 209); другая — роки завитые и те(р)мины, дияляциями завитыми, не вступаючи в коньтраве(р)сию, жа(д)ные бываю(т) афектоваными ѿ(д)ложоные (Київ, 1643 *ДМВН* 246); **контроверсію чинити** — вступати у суперечку: И згбла жадной ко(н)тровёрси, то єсть прѣ не чиначи, мѣти чїстець... поспблѣ з єресю (Київ, бл. 1619 *О обр.* 145).

3. (*альтернативний доказ*) заява: на тѣю коньтроверсьию асесорове нши нечинячи декретѣ жа(д)ного взели тѣю всю справѣ на реляцию ншѣ кгда тогды пере(д) нами... на права(х) со(и)мовыхъ... тая справа реферована была (Володимир, 1569 *ЖКК* 199); а до того и ко(н)трове(р)сыи єго пре(з)возного до актѣ поданое всеє не вписали (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); то(т) же ѿмоцованы(и)... све(т)чилъса противко сѣдови ѿ то ижъ мимо ко(н)трове(р)сыи є(г) декре(т) ѿчинили (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30); а по(з)ваны(и)... тоє ко(н)трове(р)сыи не пода(л) ѿ што се ѿсве(д)чоно для того не єсть ту(т) ѿписана (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103); Которыхъ коньтрове(р)сыи ихъ судъ... выслулавъшы... (с)торону по(з)ваную а форо во(л)ную чынит (Люблін, 1633 *ТУ* 299); С которыхъ контрове(р)си(и) ихъ сѣ(д) нынешни(и)..., // ...декретѣ сѣдѣ кгородского вѣницького ѿтве(р)жаєть (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.-149); **контроверсии** (**контроверсѣи**, **коньтроверсии**, **коньтроверсыи**) **сторонѣ** — дебати сторін: Та(м) по ко(н)трове(р)сиа(х) сторо(н) ѿбо(х) су(дѣ) ѿ(н) зе(м)ски(и) киевски(и) наказа(л) абы поводова сторона... тую справѣ пре(з) апе-

ляцию на те(р)ми(н)... выточила (Київ, 1624 *ЦНБ* II, 23267, 1 зв.); А такъ выслулавши ко(н)трове(р)сѣ(и) ѿбу(д)вухъ сторо(н)... на декретѣ ѿ(т)ложи(л) єсми до дня завтешнего (Київ, 1599 *ККПС* 117); Судъ нынешни(и) Кгро(д)ски(и) Киевьски(и) Коньтроверси(и) сторонѣ ѿбохъ вы(с)луха(в)ши Акьтора належнього узънаваєть и позваному ѿ(д)поведати наказуєть (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141); Суд нынешный кгородский луцкий, коньтроверсыи сторон обохъ — поводовое самое, а позваное презъ урожоного пана Станислава Козаковича Прошицкаго, умоцованого єє — до суду нынешнего вѣношоныхъ выслулавшы... позванымъ поступовати наказуєть (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

4. Контроверза, диспут: Ро(с)ло подойзре(н)є ижъ майстрове сами и професброве: оучачи публичне, люббѣ слбвне: люббѣ на писме ко(н)тровёрсый албо споровѣ в' писме себе противныхъ: конєчне хбчуть абы имъ толко самымъ вѣра дана была (Єв'є або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.).

КОНТРОВЕРСІА *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСІЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСЫЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРСѢЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРТОВАТИ, КОНТРОВЕРТОВАТЬ, КОНТРОВЕРЪТОВАТИ, КОНЪТРОВЕРТОВАТИ, КОНЪТРОВЕРЪТОВАТИ, *дієсл. недок. (стп. kontrowertować, лат. controversārt)* 1. (між ким, о чім з ким, о чім між ким) (*наводити альтернативні докази, дискутувати*) сперечатися: пань Браславский, не єсть тутъ позванъ о са-

мую речь, о которую бы тутъ у суду контровертовати мель зъ отцемъ епископомъ, але естъ припозванъ до прислуханя шкрутынии (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/1, 330); стороны обеде, ... в той справе межи собою контроверътовали (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 122); Поводове... // ...А позваные... Передъ Сѣдо(м) нинешни(м) Становили(с) и в то(и) справе Межи собою конътрове(р)товали (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73-73 зв.); Ѡ которы(и) фуньдацыи юри(с)дицыи сторы (!) обеде межи собою ко(н)трове(р)товали (Сокільча, 1638 *ККПС* 184); на рокѣ теды нинешньемъ... стороны обеде... Ѡ сѣдѣ нинешнього становилися и в то(и) справе межи собою конътроверътовали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, 4069, 148 зв.).

2. (що і без додатка) Опротестовувати: а тое справы знову зновати и оное контровертовати сторона не можетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 168); даю моцъ и зупольную пленипотенъцию такъ всимъ посполу, яко и каждому по особну, во всехъ справахъ стават, контровертовать, ... апелляции выточати, прозеквущии интеръповновати (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 183);

(проти кого, ким) (*виражати протест*) протестувати: даемо ѣмоцование се(и) листь нашъ с печатію... всѣмъ посполу кто кольвекъ противъ его... конътроверътѣеть (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2); позваные Ѡ неслѣшно(м) позве нерете(л)не написано(м) и не(с)лѣшне и(ж) во(д)лу(г) права по(с)полито(г) не всѣхъ ѡпекуновъ до тое справы не припозва(л) собою ко(н)трове(р)товали (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 9 зв.).

3. (о що) (*відстоювати своє право*) вимагати (чого): на котори(х) ро(ч)ка(х) ѡни ѡбоя сторона ѡ вписова(н)ю тое справы в реестр сѣдовы(и) и ѡ привольванью ее

ко(н)трове(р)това(ли) (Люблін, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); Подаемо Посланцо(м) своимъ, ... до Права Ѡ котрое Прѣ(д) Его королевъскою мл(с)тѣю конътрове(р)тѣемо... ѡ ровндю во(л)ность (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1).

КОНТРОВЕРТОВАТЬ *див.* **КОНТРОВЕРТОВАТИ.**

КОНТРОВЕРЪСИЯ *див.* **КОНТРОВЕРСИЯ.**

КОНТРОВЕРЪТОВАТИ *див.* **КОНТРОВЕРТОВАТИ.**

КОНТРОДИКОВАТИ *див.* **КОНТРАДИКОВАТИ.**

КОНТУМАЦИЯ, КОНТУМАЦЫЯ *ж.* (*стп.* kontumasyja, *лат.* contumacia) *юр.* не-явка: менованая сторона поводовая... оныхъ всихъ... през умоцованого своего // шляхетного Адама Калуского за першимъ позвомя въ вине контумации на термине нинешнемъ vzdala (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 154-155); поводъ... се... до права не становил и ведомости... о нестаню своемъ судови... не даль... в вине першое контумации, водле поступку правного, vzdalъ (Варшава, 1643 *ЧИОНЛ* XIV-3, 162).

КОНТУМАЦЫЯ *див.* **КОНТУМАЦИЯ.**

КОНТУМЪ *див.* **КУНЪТУМЪ.**

КОНТЯ *с., зб.* (*певна килькість гонтиѣ*) гонти: купи(л) ямъ $\bar{s}i$ кѣ(п) ко(н)тя \bar{a} копа по три грошѣ бе(з) шелюга (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 7 зв.).

КОНУПНЫЙ *див.* **КОНОПНЫЙ.**

КОНФАКТТОЛЮБЕЦЪ *ч.* (*любитель солодошѣв*) солодїй: еще еси ко(н)фак(т)-толюбецъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249 зв.).

КОНФЕДЕРАТОРЪ *ч.* (*стп.* konfederat, *слат.* cõnfoederatїѣ) союзник: И са(м) мбийсий... бързо са тогѣ впро(д) лака(л). Кгды бовѣ(м) в замѣшаню прѣотивъ собѣ нѣко-

тбры(х) конфедераторовъ выде(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 25).

КОНФЕДЕРАТЬ ч. (*стп.* konfederat) (*член тимчасового військово-політичного союзу шляхти*) конфедерат: филон(т) стрыбы(л) чашни(к) и побо(р)ца воево(д)ства кие(в)ско(г) ѿ(з)на(и)мую... и(ж) ми досы(т) дчини(л)... на доплаче(н)є пано(м) жо(л)неро(м) ко(н)федерато(м) его м(л) па(н) ва(в)ринє(ц) кграбя з має(т)ностє(и) свои(х) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); Кдпилися зновѣ ко(н)федерати, а кро(л) росказаль и(х) зносити, теды где заскочено, то имано и гублено (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

КОНФЕДЕРАЦИЯ, КОНФЕДЕРАЦІА, КОНФЕДЕРАЦЫЯ, КОНЪФЕДЕРАЦИЯ, КОНЪФЕДЕРАЦЫЯ ж. (*стп.* konfederacyja, *лат.* sѳnfoederatiѳ) 1. (*тимчасовий військово-політичний союз шляхти*) конфедерація: перекладають их милость вашой Королевской милости слушность декрету, противъ тымъ учиненого, прекладають конфедерацию енеральную Варшавъскую (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 513); в часть конъфедерации меломъ отъ жолнѣровъ кривды незносные, презъ которые мешкать при нихъ не моглемъ, бо на здоровье мое чигали (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); конфедерацію поднести (на кого) — створити конфедерацію, об'єднання (проти кого): жо(л)нѣре за(с) позосталы хотѣли ко(н)федерацію на него по(д)нести, же и(х) такъ много погинѣло и гине, а не платя(т) имъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170); **конфедерація московская** — конфедеративний військовий загін, який брав участь у поході на Москву: ро(к) ꙗхси ко(н)федерація была московскаа, во Львовѣ ся ска(р)бами дѣлили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

2. (*про релігійні конфесії*) об'єднання, унія: яко бы его к(р) м(л), г(с)дрѣ нашъ мл(с)тивы(и) помнечи на присягу при щасливо(и) коронации... на ко(н)федерацию, та(к) ри(м)ское яко и грецкое релии народо(м) учиненую... декрето(в) наши(х) духовныхъ касовать не рачи(л) (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1 зв.); але и овшемъ, жебы набоженство старожитное християнское, отъ церькви ориенталное продкомъ нашимъ поданое и дотоля за утверженьемъ правъ, привилеевъ и конфедераций... вцале заховано и утвержено было (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 524); не стагаѣтса тогдѣ волность ѿ(т)мѣны чинєн'а ведлѣгъ конфедераций... зачѣмъ мы греческой релѣи люде, ачъ зъ жалостью на тоє смѣтримѡ, што ты дѣепѣсе припоминáєшь и(ж) много церквей есть еретичьствомъ // змáзаныхъ (Острог, 1508-1599 *Апокр.* 78-78 зв.); А коли митрополить и владыкове стараются, абы и // остатокъ церквей таковою одъменою геретическою не помазалися, або... (вси) не пропали, — ино (на митрополита и) на изверъжение его (и, владыковъ) добра конъфедерація! (Вільна, 1599 *Ант.* 849-851).

КОНФЕДЕРАЦІА *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕДЕРАЦІЯ *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕДЕРАЦКІЙ *прикм.* (*який стосується конфедерації*) конфедерацький: пре(з) всю ко(н)федера(ц)кого во(й)ска бы(т)но(ст) во Львовѣ инста(н)цію чинєчы ѿ(т) правовѣ(р)ныхъ всѣхъ жолнѣровъ... на це(р)ковъ выжебрали(с)мо ѿ(р)товъ мечіковы(х) 36 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 3); ѿ(т) се(р)бовъ ко(н)федера(ц)ки(х) ѿтець васили(и) и п(н) ле(с)ко ку(ш)нѣ(р)... прынесли... таляръ новы(х) 2 ½ (Там же).

КОНФЕДЕРАЦЫЯ *див.* **КОНФЕДЕРАЦИЯ.**

КОНФЕКТЫ, КОНЪФЕКТЫ *мн.* (*стп.* konfekt, *лат.* cōnfectiō) солодоші: Сладкості: Кѡнфѣкты, корѣнныи дорогіи рѣчи (1627 *ЛБ* 115); а надъ тое ешче шафу... такъ же тежъ розмаитыми наполнено вышменитыми водками и конѣфектами,... черезъ самыхъ ихъ милости панѡвъ злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 542).

КОНФЕРОВАТИ, КОНФЕРОВАТЬ, КОНЪФЕРОВАТИ, КОНФЯРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* konferować, *лат.* cōnferre) (що кому) надавати; дарувати, обдаровувати: ничего праву посполитому не дерокгуючы, дати и конѣеровати умыслили есмо, якожъ симъ листомъ нашимъ даемъ и конѣеруемъ до выстя чотырохъ летъ (Варшава, 1614 *ЧИОНЛ* XIV-3, 114); такъ же и самъ кроль его милость... // ...владыцтво Луцькое и Острозское протестантови конферовать рачили (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 672-673); тамъ же за оказанемъ презъ его мл(с)ти Пана Пенъского ѡ привилею ѡномъ даровизною конѣферованые право(м) ленънымъ вечистымъ... волокъ шестьдесятъ... Панѡ Миколаю Пенъскомѡ до мацы... // подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); Якубъ Пе(т)ро(в)ски(и)... лесы до паленя Поташо(в) и шма(л)цѡги Єго Кр(л) мл(с)ти рачи(л) ко(н)фярова(т) я(с)неве(л)мо(ж)нему Єго мл(с)ти Пнѡ Миколаєви з Потока Пото(ц)кемѡ (Чернігів, 1640 *ЛНБ* 5, II 4063, 112); приточилас справа... ото, ижъ позваный... важиль се данины певные поводи... // конферованые и привилеємъ специальнымъ потвержонные... то естъ городисче Грайворонъ... кгвалтовне посегнути (Варшава, 1643 *ЧИОНЛ* XIV-3, 161).

КОНФЕРОВАТЬ *див.* **КОНФЕРОВАТИ.**

КОНФЕСАТЬ *ч., мн.* (*лат.* cōfessiō) свідчення: добоша ура(д) ко(н)фесата выслуша(в)ши и ад лита приня(в)ши, проте(с)туючи(и) ве(с)по(л) и(з) во(з)ны(м), абы тая (его) проте(с)тация,... до (к)ни(г) была принята (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

КОНФИРМАЦИЯ, КОНФИРМАЦІЯ, КОНФИРМАЦЫЯ, КОНФЪРМАЦИЯ, КОНЪФИРМАЦИЯ, КОНЪФИРМАЦЫЯ *ж.* (*стп.* konfirmacyja, *лат.* cōnfirmātiō)

1. *юр. (затвердження, підтвердження)* конфірмація: пото(м) поклада(л) други(и) ли(ст) ко(н)фирмацію або потве(р)же(н)є ѡ(т) г(с)дра корола его милости... емѡ даны(и) (1582 *ЖКК* II, 109); Пришла коронація та(м) к(р) его м(л) ... прісагѡ понови(л)... , якъ еи въ конфирмації пра(в) варѡва(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 26 зв.); Почынаючы ѡилялетъ выкладати або радъшей ѡалшовати [и] ницовати конѣфирмацію папежскую, кладетъ тые слова зъ листу папежского (Вільна, 1599 *Ант.* 707); а пото(м) и ли(с)ты ѡ(д)дали братиамъ ѡ(д)... Петра Могилы... ѡ(д) котрого и ко(н)фѣрмацію, а(л)бо стве(р)женя правъ а(н)тесе(с)соровъ... приве(з)ши ѡ(д)дали (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); мы... Иоанна Скиндера... за войта потвержаемо,... же войты доживотные упривилеваные в найдалшую конфирмацію от его кор. мл(с)ти за сим листомъ нашимъ одержит (Київ, 1649 *Тр.* *ЧАК* 146).

2. (*таїнство миропомазання*) конфірмація: а с тою елекцією по конфирмацію до его королевской милости пана... выправили с посредку себе духовенъство, просечи о конѣфирмацію менованой особе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 586).

КОНФИРМАЦІЯ *див.* **КОНФИРМАЦІЯ**.

КОНФИРМАЦЫЯ *див.* **КОНФИРМАЦІЯ**.

КОНФИРМОВАТИ *дієсл. недок. (стп. konfirmować, лат. cōnfirmāre)* (кого, що) (*узаконювати*) затверджувати: там... зъехавшысе спольне межи собою обрати маем на епископство... чотырох елекътов,... и до его королевское м̄лсти писати в причине, абы конфирмовати и преложити оного // на епископство рачил (Берестя, 1591 ППФ 102-103); Той абовѣм' Правослāvной вѣры ёстесь Наслѣдѡвцею и вызнāvцею, котбраа... Ап(с)лами ѡповѣданаа... Соббрами Конфирмбванаа... и Крѡвію Мч(н)ичкою запечāтованаа (Київ, 1628 Апол. 9); законники въ помененомъ монастыре бѣдѣчїе, заразы по смерти его,... до его милости отца митрополита Кїевского о томъ давши знати мають просить, абы з' раменя своего игѣмена... до того монастыря подати и оного конфирмовати безъ вшелякое одволоки рачиль (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 73).

КОНФИСКАЦІЯ *ж. (лат. cōnfiscātiō)* *юр.* (*відчуження майна на користь держави*) конфіскація: писаний тот позовъ по него самого... а то до прислухання се всказаня на нем вин правных и наказаня конфіскацией добр его, ведлугъ обликгацией его милости пана Сенюты (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 581).

КОНФИСКОВАТИ *дієсл. недок. (лат. cōnfiscāre)* (що) конфіскувати: помененые униты... // ...добра конфіскують и в нивечъ утрапеных людей обертають (Луцьк, 1648 АрхЮЗР 1/VI, 816-817).

КОНФОРМОВАТИ, КОНЪФОРМОВАТИ *дієсл. недок. (що) (стп. konformować, лат. cōnfirmāre)* узгоджувати: Всѣ Лѣто-

писцѣ... которыем... з ро(з)ны(х) мѣ(с)ць собраны(х) ем згажа(л)... и(с) пи(л)но(с)тю ко(н)фо(р)мова(л) (1582 Кр. Стр. 84 зв.); А што ся на(м) ѡповѣдає(т) ннѣ з листы своими якобы митрополими котри(и) собѣ в кро(л)я его мл(с)ти ка(н)цлеріе конѣфо(р)мова(л) (к. XVI ст. ЛНБ 4, 2, 31).

КОНФУЗЫЯ *ж. (стп. konfuzyja, лат. confusio)* (*замішання, сум'яття*) конфуз: Вышолесь зъ Ерусалиму до Вавилону, албо такъ попросту зъ обѣту царствія небесного до замѣшанья неприятеля // душъ людскихъ. А хочешъ ли вѣдать што тамъ в той конфузыи за кгосподыни? Ово я тобѣ снадне укажу (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 273-274).

КОНФЪРМАЦІЯ *див.* **КОНФИРМАЦІЯ**.

КОНФЯРОВАТИ *див.* **КОНФЕРОВАТИ**.

КОНЦЕПТЪ *ч. (стп. koncept, лат. conceptus)* думка, замисел, задум, концепт: Прида(м) і иншіе концептовъ оуважена (поч. XVII ст. Проп. р. 300); Всѣ свои концепта, в' рѣчїй высѣкихъ оуважан'ю, окрѣгло споражати звѣчай маючїй люде,... // ...живѡтъ лю(д)скїй оуважати звѣкли (Вільна, 1620 См. Каз. 9-9 зв.).

КОНЦИЛІЙ *див.* **КОНСИЛІЙ**.

КОНЦИЛІУМЪ *див.* **КОНСИЛИУМЪ**.

КОНЦИЛЪОМЪ *див.* **КОНСИЛИУМЪ**.

КОНЦЫЛЬ *ч. (збори епископів)* собор: Перша (завада), ижъ ихъ милость въ церкви ориентальной,... ведле давного порядку, канонами апостольскими и давныхъ концылей утверженого, мають своихъ старшихъ патрїарховъ (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/I, 511).

Див. ще **КОНСИЛІЙ, КОНСИЛИУМЪ**.

КОНЧАТИ, КОНЪЧАТИ *дієсл. недок.*

1. (що) (*закінчувати, завершувати*) кінча-

ти: на обеде стороне ровно лыкомъ размерити и копцы закопати, бо // ачбыхмо того дна хотели кончати, ино вжо ночь была и дла того есмо отложили тоє мѣренье до завтра (Ковель, 1537 AS IV, 103-104); А суд..., не ко(н)чачи тоє sprawy, для розмышле(н)я ѿ(т)ложи(л) (Житомир, 1584 АЖМУ 95); вѣрне зачавши пре(д)связзтя свое ко(н)чати волю має(ш) (Кореличі, 1593 ЛСБ 246, 1); Первѣй во всемъ любовь и продковала, и сродковала, и кончала; а теперъ все ся // справуетъ властелско, розказовне (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 714-715); пленипотеньтове..., коньчачи дукътъ сво(и), поведили, же у того Пробитого валу, три пе(т)ы кгрунъто(в) зъбегълисє (Київщина, 1639 *ККПС* 273); зачынаючы тую арендѣ в року прошълемъ, ... а кончаючи в року теперешнемъ, ... до ретелное посесыи тые // добра ихъ милостем подал, записуючыся пререченою инътеръцызою (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 452-453).

2. (що і без додатка) (*припиняти, переривати що-небудь*) кінчати: не обременѣти слѣхи немощны(х) многотеніє(м) но влас(т) трїдєса(т) или бо(л)ше ли(ст)ко(в) прочитати, та же ко(н)чати. и закла(д)кѣ заложи(в)ши, // на дрѣгїи порано(к) слѣхачо(в)... проси(ти) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.-202); Того дѣля Сатана и сего остатнего вѣку, кончачи власть свою, през старших... преложоных церков пустошит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); И в то(т) сѣнсь кончѣ тоє казана (поч. XVII ст. *Проп. р.* 246 зв.); мнѣ южъ кончачы мѣвѣ мѣю налѣжи(т) найвышшого Пана покѣрне молитствовати, абы васъ... пре(д) Маєстатомъ его стѣмъ ѿ(д)давати бѣдемѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 934); **животъ кончати** — умирати: И такъ той Исидоръ уніатъ безъ вѣсти гдѣсь

скончился, якъ и нынѣшнии отступниково жаденъ доброю смертю живота своего не кончають (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1030).

Див. ще **КОНЧИТИ**.

КОНЧАТИЙ *прикм.* (*який має гострий кінець*) кінчастий; гострокінцевий: тисгопат(us), ѿстри(й), ко(н)чати(й) (1642 *ЛС* 279); ругамидат(us), спича(с)ти(й), кончати(и) (Там же, 340).

Див. ще **КОНЧИСТИЙ**.

КОНЧАТИСЕ *див.* **КОНЧАТИСЯ**.

КОНЧАТИСЯ, КОНЧАТИСА, КОНЧАТИСЕ *дієсл. недок. 1. (закінчуватися, завершуватися)* кінчатися: повѣдаю бо вамъ, иже са еще моуси(т) выпол'нити то(то) што есть речено ѿ мнѣ... бо тоє што є(ст) написано ѿ мнѣ моуси(т) са кончати (1556-1561 *ПС* 320 зв.); Вамъ, коу вырзоумленю, означити, и выписати. главы зачала, поча(т)ки, и кон'цѣ. Всѣмъ єв(г)ліамъ... ѿ(т)коле которое починає(т)са. и где ты(ж) кончаєт'са (Там же, 443); И дня того, ... скончивши все спѣване и читане, и кончатися вечерни, чинятъ презвитерове со діяконы входъ або процессию со кадиломъ (1603 *Пит.* 76);

(*наближатися до межї протяжності*) кінчатися: где се сходя(т) и ко(н)ча(т) стєны межї трема дединами, бываю(т) три коньци наро(ж)ные усыпаные (Житомирщина, 1639 *ККПС* 207).

2. (*минати, проходити*) кінчатися: вже секира при корени древа лежитъ а на(ш) вѣкъ ко(н)чає(т)ся (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); любовь живото(м) телѣснымъ не кончѣєт'са (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 163); рѣкъ гдѣса кончѣєтъ тамъ знѣвѣ початокъ берѣтъ (Там же); П. Яни(и) Афе(н)дикови(ч)... платити чы(н)шъ ѿ(д) каменичъки ѿ(д)далъ тера(з) за рокъ прєшлы(и) почина-

ючи(и)ся в року $\bar{\alpha}$ хлг, а ко(н)чачи(и)ся в року $\bar{\alpha}$ хлд (Львів, 1634 ЛСБ 1043, 39).

Див. ще **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧАТИСА *див.* **КОНЧАТИСЯ**.

КОНЧЕНЄ, КОНЧЕНЬЄ, КОНЪЧЕНЄ *с.* (закінчення, завершення) кінець: Теды я... кгды(ж) уже вecho(р) надышо(л), то(т) акт̄... ѿ(т)ложылемъ... и сторонамъ ѿбема, абы се становили на томъ же мeст̄цу передо м̄ною... поводовая — до да(л)шого конъче(н)я дукту своего, а по(з)ваная — до пригледа(н)я се его,... ѿповѣди(т) розказалемъ (Київщина, 1600 ККПС 139); На которую премову... пани Яновая ...отповедила: же уже... княз Жижемский по часе кончення акту того светобливого с приятелы приехал, кгдыж бовем уже пошлюбилам за кого иншого (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 8/III, 536); Зачимъ сторона поводовая проси(т) абы... су(д) по(д)комо(р)ски(и)... до прозеквова(н)я и ко(н)ченъя ты(х) грани(ц) приступилъ (Київщина, 1639 ККПС 242); по(д)даныхъ... з мeст̄е(ч)ка Че(р)ници з села Бро(н)никъ... по(д)ча(с) конъклязые(и) // и кончению се(и)му теперешъне(г)[о] немало намови(в)ши чл̄ка сто два(д)ця(т) з менованыхъ сель... выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193).

КОНЧЕНЬЄ *див.* **КОНЧЕНЄ**.

КОНЧЕРЪ, КОНЧИРЪ, КОНЧЪРЪ, КУНЧЕРЪ *ч.* (*стп.* *koncerz*, *тюрк.* *chandır*) (*вид* *холодної зброї*) кинджал з довгим вузьким клинком: товары(ш) воите(х) пе(ш)ко на ѿсмъ кони на не(м)... шиша(к) шабля ко(н)че(р) га(р)кабу(з) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86 зв.); меновите дей згнуло... кончировъ чотыри сребромъ оправных: два позлотистыхъ,... а два кончиры без позлоты (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); в сере(д)нее клетки... взато па(н)цыро(в) в

...ручни(ц) в̄ ку(н)черъ ме(ч) (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 1); в ты(х) име(н)яхъ было... въсякие ры(н)шту(н)ки се(д)ла рады шабля ко(н)черы сребромъ ѿпра(в)ные (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); Сдлица: 3 Грото(м) дарда... ошѣпъ, ошѣписко, кончѣръ (1627 *ЛБ* 125).

КОНЧИНА *ж.* (*цсл.* коньчина) 1. (*завершения, закінчення чого-небудь*) кінець: Воини (ж) ем̄ше іса, и вели его до каияфы ар̄хіереа... // ...петръ же ишоль за ни(м) из(д)алека ажъ до д̄вора ар̄хіереова. и вшо(д)ши в̄ноу(т)ръ, с̄д̄лъ из' слоугами ар̄хиереов̄ми, абы вид̄лъ кон̄чиною (1556-1561 *ПС* 114-114 зв.); Раб̄ съгр̄ш̄шивш̄, біенъ бываетъ вл(д)ка неповиненъ. Кот̄орый все(г) времени на обновлєніе приємле(т), кот̄орое п̄рв̄й и на с̄зданіе приналъ абы и кон̄чина зго(д)на с початком са оказала (Острог, 1588 *Сур.* 6); **кончина лѣтумъ** — (*завершения дохристиянського літочислення*) кінець старої ери: Коли пришла кончина лѣтумъ, пуславъ Бг̄тъ сына своего однородного (XVI ст. *НС* 194);

кінець світу: а б̄дете сл̄шати ѿ во(и)на(х) и ѿ(т)повѣди в̄бен̄ные, смотр̄те а не лака(и)теса. пристои(т) бов̄(м) всем̄ том̄ б̄бити, але не тогды еще есть ко(н)чин̄а (Вільна, 1596 *З. Каз.* 24 зв.); А претож вы панове и вы отци духовныи и всѣ набоженства християнского... люди,... всегда памятайте, що кончина вамъ ознаймуеть и оповѣдается о томъ пришломъ и фалшивомъ антихристѣ, бо заправды ку концу приходитъ (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712); до **кончины вѣка** *див.* **ВѢКЪ**; **кончина міра (сего)** *див.* **МИРЪ**²; **кончина свѣта** *див.* **СВѢТЪ**.

2. (*кінець життя*) смерть: Зачы(м) з' нн̄шнее кон̄чин̄ы оурожєн̄цо(в) т̄ак̄'се много к̄д̄п̄ц̄ов̄в̄ начин̄ило, йжъ ім̄ъ свѣтъ в̄весь,

и свѣтовымысльные ремесникѣ... догодити не могоу(т) (Єв'є, 1612 *Діон.* 2 зв. нenum.); бо чимъ далѣй, тымъ барзѣи изнемогаю и до кончины приближаюся (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); скажі ми чї кончинѣ мою и число дній моихъ кое ест' (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30); прошоно и о хрестиянскую кончину в мирном и немятежном жытии, а по исходе от тела сего (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); **кончина живота** — (*кінець життя*) смерть: тѣды намнѣи и ѿ кончинѣ живота... мѣсли(л), паматал' (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30); **кончина лѣтъ** — (*загибель*) смерть: Маючи пастира..., Іса сна бжїа, котѣры(и)... кровїю своєю и офѣроу самѣго себе в ко(н)чїноу лѣ(т) принѣс'ши,... сѣлъ по прѣвїци маестѣтоу,... новѣго архїере(а) прѣгнете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

КОНЧИРЪ *див.* **КОНЧЕРЪ**.

КОНЧИСТІЙ *прикм.* Гострокінцевий, кінчастий: obelisc(us), сто(л)пѣ каме(н)-ни(й) ко(н)чи(с)ти(й) (1642 *ЛС* 284).

Див. ще **КОНЧАТИЙ**.

КОНЧИТИ, КОНЧИТЬ, КОНЧЫТИ, КОНЪЧИТИ, КОНЪЧЫТИ *дієсл. недок. і док.* 1. (що і без додатка) (*закінчити, завершити що-небудь*) кінчити: и... послали есмо до княза,... припоминаючи Ихъ Милости в томъ, абы до насъ выехали,... весполокъ з нами тоє справовали и кончили (Ковель, 1537 *AS* IV, 104); А кгды е(с)мо приехали ты(м) болото(м) до речки Івниці, та(м) же на(с) вже но(ч) зашла, и не ко(н)чи(в)ши тог[о] дна, ро(з)ехалисе есмо (Івниця, 1582 *ККПС* 80); Тымъ всимъ ...диспоновати, рядити и все водлугъ остатънее воли моеє конъчыти (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); На(д) шкѣлоу по(д)-нести мѣро(в) дла ро(з)шырена школы в

то(м)же рѣкѣ настоѣщо(м) кончыти дхва-ліли (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.); пань Юшковски(и)... спротивляючи(с) декретови... которы(м)... наказано... абы мель кончыти границу,... повторе протестовальсе (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239); бѣгъ своего вѣку кончить — померти: Отѣль шѣкалесь, где бысь бѣгъ своего вѣкѣ Мѣгль кончыт': якъ честномѣ прїстои(т) Чловѣкѣ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 4); **векъ свой кончити** — (*закінчувати своє життя*) доживати: Лукашови Крицкому, // шляхтичови добре урожоному, который през уломность и окаличенъе през неприятеля Крыжа светого, будучи в розных... войнах, стративъши вси субъстанциє свое, а не маючи скол ратунку засегнут, при шпиталю и монастыре векъ свой кончить, оного округне киями збили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687-688); **кончити животъ, животъ свой кончити** *див.* **ЖИВОТЬ**.

2. (що) (*припинити, перервати що-небудь*) кінчити: Семаа [причина] жебысмо помале(н)коу мѣвѣ нашѣ ко(н)чїли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303 зв.).

Див. ще **КОНЧАТИ**.

КОНЧИТИСЕ *див.* **КОНЧИТИСЯ**.

КОИЧИТИСЬ *див.* **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧИТИСЯ, КОНЧИТИСЕ, КОНЧИТИСЬ, КОНЧИТИСА, КОНЧИТЬСЕ, КОНЧЫТИСЯ, КОНЪЧЫТИСЯ *дієсл. док.* 1. (*закінчитися, завершитися*) кінчитися: там ся на тот час кождый речи мают кончити, водлугъ поступу земского права (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 26); Потуль стоить въ книжкахъ Ѳилялетовыхъ. А дальшыє слова, што напотребнейшыє, чымъ ся тотъ парак[г]раѣъ кончытъ, покинулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 613); да бѣде(т) прочитѣте(л) искѣсе(н) въ чтѣнїи... // ...на

запаты(х) мало застановлае(т) са, а на тбчка(х),... паче же где бы са реченіе ра- (з)вмѣнїа ко(н)чїло, та(м) дхвї да ѡ(т)почивае(т) (1599-1600 Виш. Кн. 201-201 зв.); Писа(н)е... было... ѡ(т)дано... вправдѣ з великимъ ѡсе(р)диемъ якося обещали тое мѣсце стое абыся зачатая работа яко напрд(д)ше ко(н)чила (Устя, 1612 ЛСБ 437, 1); гдѣса молїтва ко(н)чїтъ, анѣ сплювае(т) жаде(н), анѣ збыванїе(м) // флѣгмы чѣти жа(д)ного (серед. XVII ст. Кас. 16-16 зв.);

(наблизитися до межї протяжності) кінчитися: и ту(т) ся скорѣтина граница коньчы (1546 ОГ 33 зв.); запона з коштовным... камнем и там околична перла в дому у два ряды идет, где теж ест рожа, шафер немалый, чотырма каменми осажона, при которой кончїтся половица крыжа перлового (Володимир, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 426); Авгоуста ц(с)ра... монѣта грбшеваа якаа(с) з' одной стороны едноро(ж)ци пре(д) носа(т), а котѡрые ко(н)ча(т)са на рѣбы, а ногами перѣдними сфѣрд то ест звѣздѣ стискалі (поч. XVII ст. Проп. р. 253 зв.); а такъ ѡ(т) днѣ дѡ днѣ пришѡлѣ кѡ ѡномѣ мѣстѣ межї гѡры, гдѣ се оное великое пѡле кончїло (серед. XVII ст. Хрон. 456 зв.).

2. (минути, пройти) кінчитися: который рокъ початися маеть близкопришлого дня первшого понеделка, по велицемъ дни, въ року теперешнемъ,... а кончїтїся мають чрезъ три лети, въ року пришломъ (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 6/I, 133); А выкупно отъ трохъ летъ до трохъ летъ, починаятъ се..., отъ серодопосное середи римское,... а кончїтъ се маеть также о серодопосной середи римской (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/I, 395); Наѣмникъ чѣсто рахѣтъ, коли рѡкъ кончїтъса

(Київ, 1625 Кон. Каз. 40); которая то аренда починатися маеть въ року теперешнемъ,... а кончїтїся маеть, дастъ Богъ, въ року пришломъ (Володимир, 1626 АрхЮЗР 6/1, 463);

(перерватися, припинитися) кінчїтїся: А протожъ потреба бы каждому патрыарсе новому, абы митрополитъ знову прысегалъ, поневажъ смертїю первого коньчїтїся обовязокъ прысеги таковое (Вільна, 1599 Ант. 505); абысмо... анѣ ся // в щастїю... кохали анѣ тежъ нендзны сего мѣзерного свѣта боали, гдѣ жъ тое ѡбое не долго трваеть, але смертїю са кончїтъ (Корець, 1618 З. Поуч. 172).

Див. ще **КОНЧАТИСЯ**.

КОНЧИТИСА див. **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧИТЬ див. **КОНЧИТИ**.

КОНЧИТЬСЕ див. **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧЫТИ див. **КОНЧИТИ**.

КОНЧЫТИСЯ див. **КОНЧИТИСЯ**.

КОНЧЪРЪ див. **КОНЧЕРЪ**.

КОНЪ див. **КОНЬ**.

КОНЪВА див. **КОНВА**.

КОНЪВЕНТЬ див. **КОНВЕНТЬ**.

КОНЪВЕНЪТЬ див. **КОНВЕНТЬ**.

КОНЪВЕРСОВАТИ див. **КОНВЕРСОВАТИ**.

КОНЪВОКАЦЫЯ див. **КОНВОКАЦІЯ**.

КОНЪДИКТАМЕНЪ див. **КОНДИКТАМЕНЪ**.

КОНЪДИКТАМИНЪ див. **КОНДИКТАМЕНЪ**.

КОНЪДИЦІЯ див. **КОНДИЦІЯ**.

КОНЪДЫЦЫЯ див. **КОНДИЦІЯ**.

КОНЪСКТУРА, КОНЪЕКТУРА, КОНІЕКТУРА ж. (стп. konjektura, лат. conjectura) 1. Міркування, висновок: пан Крыштофъ Харлинский... налязлѣ на немъ знаки

замордованя... через... замордоване брат его с того света зшол, где с таковых коньектуръ инквизищюю межи челядю... чинит хотел (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513); Але прожно коньектуру тую третюю до Римского епископа приняли: которій, если есть въ Церкви,... есть участникомъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 475); ѳсмотрѣю: Коньектѳрѳ чиню. Присмотрѣюса, ѳбачѣю (1627 *ЛБ* 140).

2. Припущення, здогад: А тѳ са южъ... напомнимѣнемъ чиню. Абы на... довшда(х) пѣсма с(т)... полѣгати и фѳндовѣтиса, а нежели на Аркгѳмѣнта(х)... Латѣнски(х), зѳ самыхъ... конѣктѳрѳ... оутѳбрени(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 170); конѣктѳтуру брати — уявляти, здогадуватися: Зачѣмъ я тѳт тыл'кѳ, на кштѣлт оногѳ довѣпного Маларѣ... намалѣовѣль едѣнъ пѣлец', и зѳ тогѳ ѳ великости всегѳ ѳл'брѣма розсѣдо(к) и конѣктѳрѳ брати казѣль (Лѣвѣв, 1639 *Ап.* 8 зв. нenum.).

КОНЪКЛЮДОВАТИ *див.* **КОНКЛЮДОВАТИ.**

КОНЪКЛЮЗЫЯ *див.* **КОНКЛЮЗИЯ.**

КОНЪКУРЕНЪТЬ *ч.* (*лат.* *concurrentes* (*concurrentis*)) конкурент; суперник: Я-мъ се репротѣ(с)товаль, и(ж) кгвальтомъ кгрунѳтовъ ничиихъ не заѣ(ж)джаю, але видечи конѳкуренѳтовъ килку и спо(р) межи ними самыми ѳ тѳе кгрунѳты, тѣды-(м) с пови(н)ности моеѣ за стороною поводовою ехаль (Киѣвщина, 1639 *ККПС* 262); межи... конѳкуренѳтами до кгру(н)товъ вла(с)-ны(х)... конѳкуруючи, целости кгрунѳтовъ по(з)ваное стороны перестерегаѣ(т) (Там же).

КОНЪКУРЕНЦИЯ *див.* **КОНКУРЕНЦИЯ.**

КОНЪКУРЕНЪЦІЯ *див.* **КОНКУРЕНЦІЯ.**

КОНЪКУРОВАТИ *дѣсл. недок.* (*лат.* *concurrere*) конкурувати, змагатися: Репротѣ(с)товальсе тамъ же умоцованы(и) по(з)ваное, же... межи... конѳкуренѳтами до кгру(н)товъ вла(с)ны(х)... ѳ(л)шанѳски(х), конѳкуруючи, цело(с)ти кгрунѳтовъ по(з)ваное стороны перестерегаѣ(т) (Киѣвщина, 1639 *ККПС* 262).

КОНЪКУРЕНЪЦІЯ *див.* **КОНКУРЕНЦІЯ.**

КОНЪНИКЪ *див.* **КОННИКЪ.**

КОНЪНО *див.* **КОННО.**

КОНЪННЙ *див.* **КОНННЙ.**

КОНЪПРИНЦИПАЛЬ *див.* **КОМПРИНЦИПАЛЬ.**

КОНЪСЕНСЪ *див.* **КОНСЕНСЪ.**

КОНЪСЕРВАТЫ *див.* **КОНСЕРВАТЫ.**

КОНЪСЕРЪВАТЫ *див.* **КОНСЕРВАТЫ.**

КОНЪСКИЙ *див.* **КОНСКИЙ.**

КОНЪСТИТУЦІЯ *див.* **КОНСТИТУЦІЯ.**

КОНЪСТИТУЦІА *див.* **КОНСТИТУЦІЯ.**

КОНЪСТРУКЪЦІЯ *ж.* (*лат.* *constructio*) лист, послання: Стороны справы вѣше(и) до короля Его м(лѣти) тѣды есмо чере(з) послы на(ши) в конѳстрѳкѳци(и) до Его Королевѳское м(лѣти) подали (Єучава, 1605 *ЛСБ* 396, 1).

КОНЪСТЫТУЦІЯ *див.* **КОНСТИТУЦІЯ.**

КОНЪТЕМПЪТЪ *див.* **КОНТЕМПЪТЪ.**

КОНЪТЕНТОВАТИСЬ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТЕНЪТОВАТИСЕ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТЕНЪТОВАТИСЯ *див.* **КОНТЕНТОВАТИСЯ.**

КОНЪТИНОВАТИ *див.* **КОНЪТИНОВАТИ.**

КОНЪТИНУОВАНЪ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. kontynuowany)* продовжений: теды тамъ и юри(з)ди(к)ция уряду по(д)комо(р)ского мела бы(т) начата, а не тутъ конътинуована (Київщина, 1639 ККПС 239).

КОНЪТИНУОВАТИ, КОНЪТИНОВАТИ *дієсл. недок. (стп. kontynuować, лат. continuāre)* (що і без додатка) продовжувати: теды поводе... пє(т)на(д)цати тисече(и) золотыхъ полскихъ ѡтримали и пото(м) зы(с)кѡ по(с)тѡпокъ ве(д)лугъ порадыкъ права по(с)полито(г) на томъ то кнжати миха(и)лѡ вишьневєцько(м) в сѡде... конътинѡвали (Київ, 1624 ЦНБ II, 23267, 1 зв.); Яко жъ потомъ, конътинуючи таковыє кривды, шкоды и опрессии, з руки и раменя своего подданого з Рудки, маєтности своеє, на йме Степанчука,... тамъ до монастыра Чорненъского на месце свое прислалъ и урядниство... поручил (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 698); А хотєчи справу... конътинуовати... плєнипote(н)тови княжа(т) и(х) м(л)... све(д)ковъ ставити во(д)лугъ декълярации его наказую (Київщина, 1639 ККПС 275).

КОНЪТРАВЕРСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРАДИКОВАТИ *див. КОНТРАДИКОВАТИ.*

КОНЪТРАДЫКОВАТИ *див. КОНТРАДИКОВАТИ.*

КОНЪТРАДИКТОРИЯ, КОНТРАДИКТОРИЯ *ж. (лат. contrādictiō)* протиріччя, суперечність: третяя: [причина] — же в то(м) де(к)рете су(т) двое конътради(к)тория: пє(р)вша, же вцале заховує права и диспозициє сторо(н) ѡбохъ, а ти(м) же декретомъ докуменътъ грани(ч)ны(и) зноси(т), зачи(м) є(с)ли зноси(т), ю(ж) вѡца-

ле заховати не може: с которы(х) ко(н)тради(к)тори(и) я(с)не се показує, же де(к)реть неправъне, и неслушьне є(ст) ферованы(и) (Київщина, 1639 ККПС 242).

КОНЪТРАДИКЦИЯ *див. КОНТРАДИКЦИЯ.*

КОНЪТРАДИКЪЦИЯ *див. КОНТРАДИКЦИЯ.*

КОНЪТРАКТЪ *див. КОНТРАКТЪ.*

КОНЪТРАКТЪТЪ *див. КОНТРАКТЪ.*

КОНЪТРИБУЦИЯ *див. КОНТРИБУЦИЯ.*

КОНЪТРОВЕРСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРСЫЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРТОВАТИ *див. КОНТРОВЕРТОВАТИ.*

КОНЪТРОВЕРЪСИЯ *див. КОНТРОВЕРСИЯ.*

КОНЪТРОВЕРЪТОВАТИ *див. КОНТРОВЕРТОВАТИ.*

КОНЪТУМЪ *див. КУНЪТУМЪ.*

КОНЪТЪ *див. ГОНТЪ.*

КОНЪФЕДЕРАЦИЯ *див. КОНФЕДЕРАЦИЯ.*

КОНЪФЕДЕРАЦИЯ *див. КОНФЕДЕРАЦИЯ.*

КОНЪФЕКТЫ *див. КОНФЕКТЫ.*

КОНЪФЕРОВАТИ *див. КОНФЕРОВАТИ.*

КОНЪФИДИРОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (лат. cōnfidēns)* довірєний: у которого игумена... тогожъ монастыра рєчы... и вшєлякие охєнъдозства Федора Липъки... и зошьлого Стефана Столяра, в скриняхъ през них позамыканыє, а чернъцомъ тамєчьным до схованя даныє

и коньфидированые (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 400).

КОНЪФИРМАЦИЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНЪФИРМАЦЫЯ *див.* **КОНФИРМАЦИЯ.**

КОНЪФОРМОВАТИ *див.* **КОНФОРМОВАТИ.**

КОНЪЧАТИ *див.* **КОНЧАТИ.**

КОНЪЧЕНЄ *див.* **КОНЧЕНЄ.**

КОНЪЧИНА *див.* **КОНЧИНА.**

КОНЪЧИТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЪЧЫТИ *див.* **КОНЧИТИ.**

КОНЪЧЫТИСЯ *див.* **КОНЧИТИСЯ.**

КОНЪЮРАЦИЯ *ж.* (*стп.* *konjugacja*, *лат.* *coniugatio*) змова: року прошлого,... за незносные грехи нашые з допусьченя Божого, кум ребелию козаки Запорозькие с татари, впрод конъюрацию учынивъшы, также зъ гультайствомъ розънымъ и хлопами свовольными злучывъшысе,... гетъмановъ до везеня побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.**

Випуск 14

К

Підписано до друку з готових діапозитивів 5.04.2008. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26.46

**Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА**

**Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету “Львівська політехніка”
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000**

